850,– Ft (ÁFÁ-val)

Kodály Zoltán / MAGYAR ZENE, MAGYAR NYELV, MAGYAR VERS

Kodály Zoltán

MAGYAR ZENE, MAGYAR NYELV, MAGYAR VERS

Kodály Zoltán hátrahagyott írásai

Kodály Zoltán

MAGYAR ZENE, MAGYAR NYELV, MAGYAR VERS

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

A KÖTET A MAGYAR KÖNYV ALAPITVÁNY
TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

A KÖNYV ANYAGÁT VÁLOGATTA,
SZERKESZTETTE, SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
VARGYAS LAJOS

SZAKLEKTOR:
BÓNIS FERENC

© KODÁLY ZOLTÁNNÉ, 1993

Szépirodalmi Könyvkiadó
Felelős vezető Pálffy Imre Péter mb. igazgató
A kiadvány a Zenemű Nyomda Kft-ben készült.
Budapest, 50 178/93
Felelős vezető Tóth Béláné ügyvezető igazgató

Felelős szerkesztő Győri János
Műszaki szervező Deák Lászlóné
A fedélterv-grafikát Kiss Marianne készítette
Megjelent 31,32 (A/5) ív terjedelemben
SZ 2-d-9394

ISBN 963 15 4413 3

Bevezető és búcsú

„Nem falukutató: magyarságkutató vagyok". Akkor írta ezt Kodály, amikor a népdalnak és történeti énekkincsünknek összehasonlításáról szól, és gondolt arra a rengeteg időre és fáradságra, amit arra áldozott, hogy az írásban fennmaradt magyar zenei emlékeket felkutassa és felhalmozza emlékezetében. Ez a kötet teljes egészében ezt a magyarságkutató Kodályt állítja elénk. Aki a magyar zeneélet magyarabbá tételétől a magyar nyelvhelyességig és költészetünk jambus-divata elleni kifakadásokig mindenben a magyarság, a közösség és annak műveltsége érdekében agitál, alkot és vitatkozik.

És milyen szenvedélyesen! Ez leginkább akkor szembetűnő, amikor megjelent írásainak kéziratban maradt fogalmazványváltozatait hasonlítjuk össze a megjelent szöveggel: azok mindig higgadtabbak, mint az elhagyott részletek, amiket a témáról gondolkozva azonnal papírra vetett. Néha sajnáljuk is, hogy egy-egy igen szépen megfogalmazott részlet miért nem került bele a megjelent változatba. Ezek egy kevésbé ismert Kodályt mutatnak be, és örülök, hogy ezt a Kodályt is megismerhettem. Akit mindig a visszatartottság és a higgadt fogalmazás példájának tartottunk, itt néha nagyon is érzelmes megnyilatkozásokat vetett papírra. Mikor visszaemlékezik első, Nyitra megyei gyűjtésére, felháborodva a jegyző, tanító és pap népelnyomó, népszipolyozó magatartásán, egyszercsak felkiált a papíron: „Hogy szeretem ezt a szegény népet!"

Ilyen vallomások többször fakadnak ki belőle. Például mikor a melizmás énekstílust magyarázza: „Mondhatom, nemegyszer a reszkető öreg hangok olyan művészi élvezetben részesítettek, amit nem cserélnék el akármelyik világhíres énekessel." Majd ismét: „Ha valami kétségem támad, bizony nagyobb tekintély előttem egy magyar paraszt, mint egy magyar operaénekes." Ilyeneket is olvashatunk a „Népzenekutatás" című fejezetben!

Persze, vannak ott szakmai részletek is, amiket a nem szakember olvasók átlapozhatnak. De sokkal kevesebb az ilyesmi, mint a meglepő mennyiségben található olvasmányos rész: jól megfogalmazott, népszerűsítő előadások a népdalról vagy nagyon személyes vallomások, még ha szakmai részletekkel vannak is átszőve.

Mindenesetre ezekben a cédulákra följegyzett és ki nem dolgozott szövegekben – szövegrészletekben – sok jól fogalmazott, akár közlésre kész részletet, sőt teljes előadásokat is olvashatunk. Miért maradtak „kéziratban" (pontosabban: cédulákon)? Talán nem volt kedve vagy ideje kidolgozni, végleges formát adni nekik. Mindenesetre mégis megőrizte őket. Nyilván érezte, hogy van bennük valami, amit nem volna helyes teljesen átengedni a feledésnek.

Vannak köztük többször visszatérő témák, amelyek, úgy látszik, különösen érdekelték, ezért gyakran eszébe jutottak. Sokszor teljesen azonos fogalmazásban is!

Talál az olvasó néha szó szerint egyező, tehát benne végleg kiérlelt gondolatokat; esetleg háromszor-négyszer is felbukkannak. Nemegyszer említi például, hogy más nemzetek is ugyanakkor fordultak a népdal felé zenei megújulásukat keresve, mint Bartók és ő nálunk; de erről ők is csak később szereztek tudomást. S mikor kijelenti, hogy nem elég a kottából megismert népdalt feldolgozni, ismételten hivatkozik rá, hogy „Az enyémben megvan Forgó Matyi háza, élelme, hálás a padkán. A magyar tájak íze, a talaj, a bédi fiatal asszonyok, akikkel táncoltam, az arcok, típusok változatossága, karaktere."

Máskor viszont az lep meg, mennyire változatosan tud írni egy témáról anélkül, hogy ismételné magát, különösen a Bartókról szóló följegyzésekben. Annál inkább, mert már ezeknek az írásoknak hatalmas tömege is meglepő. És mégis mindig új és új gondolatok kerülnek elénk új és új megfogalmazásban: a közös harcban egymásért kiálló barátok ismert képe gazdagodik itt egy nagy mennyiségű kiadatlan megnyilatkozásban.

De hát a Bartókról szóló „vitaírások", „védő", sőt közönséget támadó írásokban nemcsak Bartók a tét: sokkal inkább maga a magyar zeneélet megújulása. Ezért a hevesség a fogalmazásban, ezért az ellenfeleket támadó lendület.

Ugyanez a személyes érdekeltség és szenvedély nyilatkozik meg a magyar élet más területeiről szóló írásokban is. A nyelvhelyességért talán még szenvedélyesebben küzd, mint a népdalért – ezek az írások akkor születnek, amikor a népdal ügye már „sínen van". Különös hevességgel ostromolja a „pesti nyelv" pusztító hatását. Ennek olvasása külön élmény volt magamnak is. Budán születtem ugyan és éltem le életem, de első éveimben lőrinckátai parasztlányok voltak mellettem mint „gyereklányok", s ez megkülönböztetett nyelvhelyességet hagyott ránk még a rokonság körében is. Ezért egész életemet végigkísérte a bosszankodás az engem körülvevő nyelvgyakorlat sok hibája és különösen hangzása miatt.

Legalább ilyen hevességgel és rengeteg följegyzésben támadja Kodály költőink egyhangú jambus-divatát. „Csak gimnáziumi végzettség képesít a magyar vers megértésére" – írja egy helyen. Gondolom, sokan fogják ezt túlzásnak minősíteni, pedig itt egy igen meglepő és érdekes emlék tolul fel bennem igazolására. *A magyar vers ritmusa* című könyvem megjelenése után, amelyben én is a jambus ellen s a magyaros versformák mellett hadakoztam, felhívott az akkor még személyesen nem ismert Veres Péter. És könyvemről beszélve bevallotta, hogy ő hosszú ideig nem volt képes megérezni a ritmust – a verset – jambus ritmusú versekben. Hát ha még egy olyan intellektus, mint ő, aki oly mohón olvasztotta magába az irodalmat, még ő sem tudta!

De a hevesség sohasem jelent Kodálynál elfogultságot. Mindig tudja, meddig érvényes valami, és hol már nem. Vagyis sosem lesz elfogult. Egész munkássága a magyar kultúra kialakítása érdekében és a nálunk eluralkodott német hatás ellen folytatott harc. Mégis felhívja rá a figyelmet, hogy az idegen hatás nem mindig káros, lehet ösztönző erő is. „Ha a magyar stílus elemzésében ki lehet mutatni a német elemeket, s azok a nagy latin-németes alkotók révén jutottak oda, annak csak örülhetünk", írja a magyar zenéről. És többször említi, hogy az olasz hatás a Haydn–Mozart-i német klasszicizmus kialakulását hozta magával, a 16. századi németalföldi polifónia hatása pedig az olaszoknál Palestrina stílusát te-

remtette meg. Ezeket a gondolatokat közre is adta *Magyarság a zenében* című nagy tanulmányában. (V–II, 236.)

Ugyanez az objektivitás mutatkozik meg a szomszéd népek népzenéje iránt. Állandóan hangoztatta, hogy azok ismerete nélkül nem tudunk tájékozódni abban, mi a magunké, sőt eljut a határok spiritualizálásának kívánalmáig is.

Kevesen tudják, hogy ő már Bartók előtt gyűjtött szlovákok, sőt románok közt is, és csak akkor hagyott föl vele, amikor látta, hogy Bartók rendszeresen nekiáll ennek a feladatnak. Egy szlovák faluban, ahonnan Bartóknak részletes beszámolóját ismerjük, (Darázsban) ő már előbb följegyzett (és idézett) néhány szlovák dalt.

A magyar nemzeti kultúrába való beleélés követelését azzal indokolja, hogy „Honpolgár lehet csak világpolgár". Zenében tehát a magyar anyanyelv követelménye nem a bezárkózást jelenti, hanem a világzenéhez való fölemelkedést Palestrinától Beethovenig.

Itt érdemes fölidézni, ahogy magát és magunkat a nagy alkotókhoz hozzáméri. Népdalainkkal kapcsolatban írja: „Schubertünk nincs. Talán nem is lesz. ...Ellenben van egy csomó remek, Schubertnél nem alábbvaló melódiánk, melyek szövege is sokszor jobb.

Mi kell ahhoz, hogy koncertterembe, a magasabb zenével foglalkozók házi zenélésébe bekapcsolódjék? Kíséret. Megadom a kíséretet legjobb tudomásom szerint. A kíséret nem rosszabb, mint Schuberté (vannak geniális darabjai, amelyekkel nem kívánom összehasonlítani, nem lehet versenyezni, Erlkönig, Gretchen am Spinnrad), de az átlagos Schubert-kíséreteknél nem rosszabb".

Ugyanakkor egy más írásban a következő ítéletet mondja ki zárójelben: „Nem látják, hogy százesztendős szellemi függésünk áthághatatlan gátakat rakott, megakadályozza, hogy magyar Mozartok (ne mondjuk, ilyen csak egy volt), de hogy a magyar lelkiséget kifejező zene létrejöhessen". Itt érdemes emlékezni arra a kijelentésére, hogy Bartók példaképe Beethoven volt, az övé pedig Mozart.

Az objektivitás pedig mint önkritika jelentkezik egy mondatában, amikor a magyar opera jövőjéről ír: „A Háry János és a Székelyfonó még nem operák, de az eljövendő magyar opera kikerülhetetlen előzményei".

1945 után megszaporodtak a népdalgyűjtők – sőt megkezdődött ez már a harmincas évek végén. Kellett tehát ezt is kritikával irányítani. Meg is teszi, még a moldvai gyűjtéséről ismert Balla Péterrel is. És hevesen küzd a dilettantizmus ellen és a romlott dalok ellen, amit azok belevittek a köztudatba.

Viszont annál nagyobb elismerése Csokonai népköltési gyűjtése iránt. Azt írja, hogy ha már lett volna akkor fonográf, Csokonai biztosan vitte volna magával falura. S akkor egy jó évszázaddal előbb történt volna meg az, amit úgy fogalmaz meg: „Az a tíz lépés az úriháztól a jobbágykunyhóig több volt, mint egy ázsiai expedíció."

Két témával kapcsolatban azonban megjegyzéseket kell tennem az olvasó tájékoztatására. Többször említi, hogy a falusiak sem mind kitűnő énekesek, egy-két vezető egyéniség van, a többi csak „veleéneklő", aki magában nem is tudja jól a dalokat. Ez a szigorú vélemény azért alakult ki benne, mert főleg öregek közt gyűjtöttek a pusztuló régi stílus megmentése érdekében, s a fiatalság körében *élő* új stílust csak mellékesen jegyezték föl. Pedig abból világos lett volna, amit én áji

falumonográfiám munkálatai közben világosan tapasztalhattam, hogy bizony a fiatalság körében, főleg a lányok közt majdnem mindenki egyforma jó dalos és egyformán jól tudják a közösen énekelt dallamkincset. Persze, megöregedve már kiütköznek a különbségek: a „vezető egyéniségek", vagyis a különösen tehetségesek még jól emlékeznek a dalokra és a stílusra, a gyengébbek, feledékenyebbeknél az évek során kifakulnak az emlékezetből. Így kell értelmeznünk ezt a néha túl kiélezett és többször leírt megállapítást.

A másik téma a magyar zenetörténet 1900 körüli állapota, amin éppen az ő fáradhatatlan tevékenysége, ösztönzése és tanítása, meg kettejük zenéjének nagy hatása változtatott annyira, hogy a későbbi följegyzésekben is mindig ezt ostorozó Kodályt a mai olvasó talán nem is érti.

Ezzel el is érkeztünk a két kötet, de különösen a jelen írások jelentőségének megértéséhez. Ha mindaz elmúlt, amit ő támad, akkor ez győzelem.

Sajnos, ennyire nem teljes ez a győzelem, de igen sokban megtörtént. S amiben még nem: a nyelvhelyesség tekintetében, ott sokan folytatják az ő harcát. A jambus dolgában pedig más jött a segítségére: a szabadvers divata, ami elsöpört minden zárt formát s vele a jambust is. Itt azonban – talán – még eljön egyszer az, amit mindketten annyira kívántunk és megírtunk: a változatos magyar versformák visszatérése költészetünkbe.

Ezzel a reménnyel búcsúzom el a kötettől és Kodály hátrahagyott írásaitól. Még csak egy témakör van hátra, ami az általa kezdett és élete végén szinte kizárólagosan művelt mozgalomra vonatkozik. „ Legyen a zene mindenkié", vagyis a zenepedagógiai mozgalom anyaga. Ez önmagában kitölt egy teljes kötetet, de erre már nálam hozzáértőbb szerkesztő fog vállalkozni. Én evvel a kötettel búcsúzom Kodály hagyatékának feldolgozásától.

Amennyire fáradságos volt ez a földolgozás, annyi élményt is adott egyszersmind. Nagy élmény volt jobban megismerni Kodályt, akit 1932 óta ismertem és minden írását elolvastam – nem szólva műveinek megismeréséről. Megértettem – itt még jobban –, amit első kötetében már említettem: miért kisebb műveinek száma, mint akár Bartóké, akár más zeneszerzőké. Mert ő legalább annyira volt a nemzeti kultúra apostola, mint zeneszerző. Aki számára majdnem ugyanannyit jelentett az őt körülvevő közösséget előbbrevinni, mint magát kifejezni.

Mikor ezt a tanulságot leírom, elfog az az érzés, ami egész munkám során folyton kísért, és egyre fokozódott: a hála. Hála azért, hogy ilyen erőfeszítésekkel küzdött értünk, mindnyájunkért, magyarokért, nemzeti kutúránkért.

Kívánom, hogy egyre több olvasója érezze ugyanezt.

Vargyas Lajos

Tájékoztató az olvasónak

A jelen kötet több tekintetben különbözik az előzőtől: elsősorban a két kötethez készült névmutatóban, másrészt a bővebb utalásokban, főleg a nyomtatásban megjelent szövegekkel összefüggésben. Az első kötet készültekor nem akartam ennyi „útbaigazítást" adni, gondolván, hogy Kodálynak ezeket az írásait csak olyanok veszik kezükbe, akik már olvasták a *Visszatekintés* három kötetét, s úgyis észreveszik a jelentkező hasonlóságokat. A szövegben előforduló nevekről pedig – szellemi múltunk és kulturális életünk (számomra) ismert szereplőiről – azt hittem: „közismertek", vagy ha nem, könnyű őket valamelyik lexikonban megtalálni. Vagyis többet bíztam az olvasóra, mint kellett volna. De az elhangzott kritikák és főleg lektorom véleménye meggyőzött, hogy jobban ki kell szolgálni az olvasót.

Minthogy Kodály megjelent írásait legkönnyebb elérni az olvasónak a Bónis Ferenc közreadásában megjelent *Visszatekintés* három kötetében, erre utalunk a V–I, II, III és lapszám jelzésével. Az utalásokon kívül is találhat az olvasó itt-ott egy-egy mondatnyi egyezést, még több téma-rokonságot, ahol azonban közvetlen gondolati vagy fogalmazási egyezés nincs, ilyenekre nem hivatkoztam.

Az egyszerű zárójelek: ( ) Kodály zárójelei, a szögletes zárójelek: [ ] a szerkesztő kiegészítéseit, magyarázatait és általában az egyes szövegek végén megadott adatait jelölik. A Kodály-szöveg kiegészítését kurzívval szedettük. A Kodály által aláhúzott szavakat kövér betűvel különböztettük meg.

Itt vagyok kénytelen megadni néhány fontos kiegészítést az első kötethez. Az ottani 174. lapon található Schumann-idézet („Rokon szellemek közt...") olvasható a V–II, 472. és a Bónis-szerkesztette *Így láttuk Kodályt* 302. lapján. A könyv 242. lapján Lugossy *Jenőné* a helyes név. A 252. lapon idézett „Je suis compositeur" pedig Honegger könyve. A 418. lapon olvasható „Előadás a Szovjet–Magyar Társaságban"-t lásd V–I, 186–190.

A szerkesztői munkálatok idején Soros-ösztöndíjban részesültem.

Egyetlen feladatom maradt még: megköszönni lektoromnak, Bónis Ferencnek észrevételeit és figyelmeztetéseit, amelyek segítségével szövegemet kiegészítettem.

Vargyas Lajos

Magyar zene

Egészséges fejlődésű országokban a magas kultúra a népkultúrából fejlődik természetes úton, annak fokozatos mélyülése és finomodása által.

A mi viharos történelmünk ilyen egészséges fejlődésnek sohasem kedvezett. Jó úton voltunk, s nem is maradtunk el kultúrában a többi európai nép mögött a 16. *század*ig. Azóta folytonos önvédelmi harc emészt. S ha egy-egy nyugodtabb időszakban fel-felébredt a kulturális szükséglet: nem volt türelmünk megvárni a népkultúra felnövekedését, inkább készen hoztuk be a magaskultúrát idegenből. Ez azonban mindig csak egy kis válogatott rétegnek szólhatott, a nemzet tömegeit sohasem érinthette. Igazi nemzeti kultúra az, amely egységbe fogja a nemzet minden tagját, ami a nemzet legegyszerűbb fiának is tud mondani valamit, s ugyanakkor a nemzet legműveltebb rétegét is érdekli még.

Az importált, rátelepített idegen magaskultúra ilyen nemzeti kultúra fejlődését megakadályozza. Az előkelő művelt rétegek igényeit kielégíti, de a népnek semmit sem mond, még ha eljut is hozzá. Mert a népet csak saját gyökereiből, saját anyanyelvén lehet művelni. Az idegen magaskultúra hozzá eljutott foszlányaival semmit sem tud kezdeni.

A nép szellemi felemelkedése tehát csak saját kulturális adottságainak kifejlesztésével lehetséges. Ezt látta meg a mi nemzedékünk, **ez a kulcsa minden törekvésének.**

A civilizátorok iskolája azt mondta a népnek: amit te tudsz, az semmi, verd ki a fejedből, majd én megtanítlak különbekre, műveltségre. (Szerencsére a nép nemigen...)

Mi azt mondjuk: amit te tudsz, mérhetetlen kincs, őseid hagyták rád, ezer meg ezer éve. Becsüld meg, ápold, mert ez az alapkő, amire magaskultúrád fellegvárát fel lehet építeni. Másra nem építhetsz, mert az nem a tied, s ha ezt a sziklatalajt ki engeded húzni a lábad alól, elsüllyedsz menthetetlenül a népek tengerében.

Ezért kell ápolni a népkultúrát, hogy állandó legyen a vérkeringés a nemzet alsóbb és felsőbb rétegei közt. Mihelyt ez megszűnik, a felső réteg azonnal idegen istenek után fut, az alsó réteg magára marad és fejlődésében elakad.

Ezért kell énekelni egyszólamú népdalokat akkor is, ha már van értékes és eredeti többszólamú magyar zene. Mert az is művészet, mégpedig igen magasrendű. Gyönyörködik benne a művelt ízlés, a pallérozott lélek csakúgy, mint az egyszerű ember. De tán művészeti értékén túl is fontosabb, nagyobb a jelentősége, hogy ez a mi hagyományunk. Mi a hagyo*mány?* Mindaz, ami a nemzeti lét azonosságának és folytonosságának biztosítéka (Györffy). Ha nem volna szép, nem volna értékes, akkor is ragaszkodnunk kellene hozzá, mert ez lényegünk, és ha megszűnünk hozzá ragaszkodni, megszűnünk mi magunk is.

Költőink aggodalmas víziói már sokszor elénk állították a fenyegető rémké-

pet, hogy kivész a magyar: más faj áll a megromlott helyébe (Kölcsey). Bizony nagy a veszély, ma még nagyobb, mint Kölcsey idejében.

Mi, zenészek némi biztatás[*t kaptunk*], 1500 éve [*él a nép zenei hagyománya*]. Amit a nép fenntartott ösztönösen, ápoljuk tudatosan. Amíg önmagunkra ismerünk, amíg gyönyörködni tudunk benne: addig nem múlhatunk el.

Ápolja tehát a hagyományt minden rendű és rangú magyar. Tömörüljön egyetlen hatalmas kórusba, és zengje bátran ősöktől magyar és a régi törzs új hajtásaiként új szellemben megújult dalait. Azok mind azt hirdetik: vagyunk és megmaradunk, még ha az egész világ is összetanakodik kiirtásunkra.

[Két hosszú papírszeleten ceruzával. Az első mondat fölött tintával írva: „Kevert műsor. Nálunk megvan a jogosult*sága*". S a lapok egy borítékban, amelyre „Kevert műsor" van ráírva.]

Collegium [*musicum*]

Mi a főkülönb*ség* az előttünk jártak [*és köztünk*]? A magyarsághoz való viszony.

Bizonyos, hogy Mosonyi több tehetséggel többet ért volna el, amint Erkel elérte, hogy van 70, sőt 80 éves műve, amit még ma is meg lehet hallg*atni.*

A m*agyar*ság egész gondolatvilágát átölelni: érteni, megérezni a magyar lélek minden rendű rezdülését a legmagasabbrendűtől a legkisebbig. A falusi libapásztorlánykától Széchenyi Istvánig. A magyar zenit és nadir-t átfogni, s megtalálni, ami közös bennök.

Egy Petőfi, egy Arany jöhetett első generációként a földműves szülőktől. Úgy látszik, a zene szubtilisabb, mint az irodalom, kell egy-két generáció. Több nemzedéken át kell szűrődni, míg a zene

De ha odáig műveljük a falut, hogy első gener*áció* is kiválhat mint zenész, annak az alulról jött művésznek is, ha az egész nemzethez akar szólni, el kell jutni ahhoz a szintézishez.

A legnagyobb magyarét, érzem, hogy emel fel magához, de a világért sem ereszteném el a falusi gyermek kezét, mert megszakítanám azt az éltető villamosáramot, ami rajtam keresztül áramlik.

Ha tehát nem éltünk hiába, ha sikerül valami barázdát vonnunk, amiben terem még a jövőnek is valami: ennek köszönhetjük, hogy bele tudtunk kapcsolódni ebbe a nemzetteremtő áramkörbe. Ez alkot bennünk, nem Amíg valaki kívül áll ezen az áramkörön, nem lehet maradandó élet az alkotásában.

28 éve első ízelítő. [A 20 magyar népdal-ra gondol.] 10 éve nyomtatva kb. 500. [=Bartók: A magyar népdal 320 dallama, Bartók–Kodály: Erdélyi magyarság 150 dallama.] S csak a legutóbbi években kezd divattá lenni! Íme egy példa, hogy a modern technika nem gyorsította meg az eszmék terjedését és érését.

De **figyelmeztetem a fiatal** zeneszerzőket: ha már mind feldolgozták a tőlünk gyűjtött és kiadott dallamokat, felülről le, elölről és visszafelé, rákkánonokat csinálnak belőlük, akkor sem érnek el semmit, ha nem sikerül magukban végrehajtani azt a lelki szintézist. Ha nem sikerül kinőni társadalmi korlátaikból és leszállni vagy felemelkedni a néphez-arisztokratához egyaránt. [ceruzával közbeszúrva:] Újjászületést. Kitágítani egyéniségüket annyira, hogy **hungarus sum et nil hungari,** mert a másik a homo sum csak azután jöhet. [Latin mondás: Homo sum et nil humani a me alienum puto = Ember vagyok és semmi emberit nem tartok

tőlem idegennek.] Aki nem tartozott soha valamely nemzethez, az nem tartozhatik soha az emberiséghez. Az csak mint afféle emberkivonat, ember-séma hányódik a világban.

Aki egy nemzetet megértett, csak az érthet meg egy mást, s aki egyet sem, hogy akarna százat? Hasonló azokhoz, akik 7 nyelven beszélgetnek, de egyet sem tudnak. Világpolgárság szép dolog, de nehéz. Csak az léphet elő **világ*polgárrá,*** aki előbb egy ország polgára volt.

*

Univerzális: más bizonyítéka, amit talán nem vesz senki dicsekvésnek, hogy külföldön azonnal érthetőnek bizonyult. Tudnak erről, bár nem mindent, mert a magyar sajtó egy része feltűnő előszeretettel elhallgatja, amit lehet. Még a rádió lapja is.

A cseh rádióújság a világ összes állomásain nagybetűvel jelzi az utolsó kis kétperces kompozíciót. Nálunk megtörtént, hogy jelentékeny magyar művek külf*öld*i előadása említetlenül maradt. Nem tudom, melyik taktika szolgálja jobban a nemzeti közérdeket.

Még a személyes népdalgyűjtés sem elég. Valaki átszaladhat egy falun, felmarkolhat egy csomó népdalt, s még mindig semmi köze hozzá.

A magyar élet teljességét élni: ez a feltétele, ez érzik ki a mi műveinkből, és akiében ez nincs meg, itt keresse a hibát.

És most talán már sokak szeméről hullóban van a hályog. Bartók román népdalgyűjtését

2) Nemcsak a paraszt legyen benne, az egész magyarság! Sajátságos ellentmondás: minket parasztosítással vádolnak, pedig éppen

Vagyis ne csak parasztot ábrázoló genre-zenét írjunk, hanem olyan ált*alános* emberien magyart, amiben minden magyar magára ismerhet. Éppen olyan zenét akarunk, amelyben megvan az a magyarság, amely már v*agy* még csak falun található, és az a kultúra is, ami azt a magyarságot [*a*] művészet magasságába emeli.

Nem akarjuk a zenét, a várost elparasztosítani. Kultúrát, előkelő hangot hozunk onnan, olyat, amilyen a városban, magyarul sose szólalt meg!

Szóval előkelőbbek leszünk, ha a parasztzen*ét* befogadjuk és asszimiláljuk.

Ami végre nem ellentmondás, amint a falusi ember modora és stílusa határozottan előkelőbb és emberségesebb az átlagos és vele egyforma iskolázottságú városinál, úgy zenéje is előkelőbb.

Csárdajelenet a színfal mögött.

Már tudták, hogy a paraszt a megújulás forrása, de még nagyon távolról nézték. 1850–900-ig: kosztüm a paraszt lelki

„Csárdajelenet", Pusztai képek (Címlaprajzok, címek!)

Mivelünk új program (öntudatlanul), nem csárda, hanem élet, egész élete a magyarságnak, benne legyen a zenében, ne csak mikor iszik, táncol, duhajkodik. Hanem élete jobbik fele is: mikor dolgozik, szánt-vet, imádkozik. Végigfutva [*ilyen régi*] címlapokon azt hinnénk, Magyarország valami Okatootája, Pay de cocaigne, ahol egész nap dáridó folyik, s ha megéhezik, a szaladgáló sült disznók*ból* lekanyarít egy darabot.

Népszínművek sok jó dalt portáltak. Nem sikerült a városi lakosságba úgy be-

oltani. Megkezdték, ahogy tudták. Mai városi ifjúság semmit nem ismer ezekből. Olyan ez, mint a szőlő. Kifagy, mindig újra kell ültetni.

*

Egy pillanatra megállok: rezig*náció* [*fog el*]; nem céltalan az egész? Belátható időn belül a m*agyar* nyelv meg fog szűnni, mondják a tudósok.

Magyar zenei érzés: nem fog-e kihalni, mielőtt kifejlődik?

A m*agyar* zene, amely megvan, s amelynek csak ezután születik majd magyar közönsége, már nem egy-két érdeklődő, hanem tömegek [*zenéje?*] Hogy majd azok visszhangjától nőjjön ezerszeresre a hangja.

De a földműves nem ér rá azon gondolkodni, ki eszi meg a fa termését, amit most ültet. Ültet, szánt-vet tovább. Így kell tenni nekünk is, és bízni abban, hogy ha kárba vész is munkánk egy része, mégsem volt hiába. [Az elején megadott évszám alapján: 1934-ben írt előadásvázlat. Kitépett notesz-lapokon tintával írva, közben betoldások néha ceruzával is. Címül felül: Collegium. A további iratok is Colleg felirattal egy borítékban, amelyen idegen kézzel „Colleg. Music. anyag" van felírva.]

Colleg*ium*

Gyermeki fülem*ben:* párhuzamos zenei élet. Mozart-szonáta – arany szoba [A hároméves korban hallott élményre céloz; lásd V–III, 526] – egyik kezemben, másikban cigánybanda, távolodik. Egyiket el kell eresztenem, különben szétszakadok. (Ezt is tették legtöbben.) De én egyre erősebben markoltam mind a kettőt – s még egészben vagyok. Hogyan sikerült ez? Íme.

Egyik fülem: Mozart, másik fülem kezdett nem tetszeni. Ezekben a dalokban mindig részeg a magyar. (Eh, láttam én jól, hogy ez nem igaz. Láttam közelről a szántóvetőt, ballagtam a barázdában utána, mikor kertünk alatt szántott, láttam az urakat is) vagy meghal, vagy örökös hejehuja, hejretyutyutyu, sose halunk meg. De itt csak a panasz, csak a nyavalygás maradt, a jövőben, a faj erejében való hit mintha eltűnt volna: általános elernyedtség. Valóban ez volt a dekadencia. Historikus majd megállap*ítja*. Egyetlen hang szólalt meg, Káldy kuruc [*dalai*], ami azt sejttette[?] volt itt valami egyéb is, s talán van is még.

Egyetlen szerző, akitől néha egy-egy jobb nóta [*került ki*]: Dankó is oda mutatott a nép felé.

Nem vizsgálta senki: micsoda lelki alapja [*volt*] ennek a költészetnek, ha még szabad így nevezni[?]

Hova lett Petőfi harsogó hangja, az ő frázisai térnek vissza, de egy nyafka, életunt, életuntató, életképtelen lélek szájában úgy illenek

„Temetőbe, sírba vágyom,
Odalenn már nem fáj semmi!"

Petőfi is mondta: „Akárki, már nem földi rab, Nálam százszorta boldogabb". De aztán! Ezek nála futó pillanatok voltak.

Kékszak*állú*

állítólag nemzetépítő okokból. Majd a későbbi [*kor*] történetírója csodálkozva fogja kérdezni: hogy lehetett nemzetépítő okokból megakadályozni, hogy a nemzet zenéje épüljön? Hát nem azonos a kettő? Hisz semmi oly világosan nem azonos a nemzet életével, mint a zenéje élete.

Minden zenész, aki nem él hermetikusan elzárva egy idegen világban (így éltek a német zene ideológusai itt, mint egy elzárt szigeten), a maga népének tükröt tart elébe. Mindössze az a különbség, minél jobb a tükör, annál jobban mutatja a nemzet változatlan, örök arcát. Erkel, Mosonyi is a maguk kora elé tükröt tar*tott*. Tudjuk, rekonstr*uáljuk* azt a kort, de már nem éljük. Bartók kristálytiszta tükröt tart a nemzet elé, **rajta van a nemzet örök arca. Ez érvényben marad mindig, amíg magyar lesz, rá fog ismerni.** Székely ballad*ák* levegője kel életre.

Magyar szózene, recitativ itt meg van oldva. Kicsiben, de alapjában itt az egész eljövendő nagy épület terve.

Magasra röppent. Áthidalni: hogyan ismerjék fel, hogy a népdalból [*keletkezett*], ha nem ismerik [*a népdalt*]? Ezért kell ismertetni. Háry János – ezt szolgálta. Feljajdulás: operába népdal! Ez az egyetlen útja, hogy az operába egy kis magyarságot lopjunk be. Kékszakállú korán jött, előkészületlen publ*ikumot* talált, de talált egy megértőt is!

Háry – Sz*ékely*fonó nem operák – építőkövek. E nélkül nem lehet. Sietők: homokba építették

[Idáig 1–8-ig számozott, kitépett noteszlapokon.]

Colleg*ium* Háry után

Operát hallják rádión, vad idegen, kaosz. Egyszerre felfigyelnek egy olyan melód*iára*, amit ők is tudnak. Szakasztott így a Wagner opera sok barátja: kaosz. Egyszerre felfigyel a Szigfrid motívumára, arra a pár taktusra, amit el tud fütyülni, akkor jól érzi magát, és vár türelemmel a legköz*elebbi* oázisig.

Van-e más út az operát a nemzet*i* tömegekhez közelebb vinni? Nem egészséges, [*hogy*] 7 950 000-*nek* semmi köze. Legfeljebb 50 000 jár. Olaszors*zágban* az opera mindenkié. Volt már azelőtt. Most 40 milliós nép érdeklődése a termő talaj.

Colleg*ium* vége

Hitler Németországa feni fogát ránk. Azt hajtogatják németek, csehek egyre hangosabban, hogy külön magyar kultúra nincs, a magyar csak a németnek egy ága. (Ha tudnák, mennyire igazuk van!)

De még külön magyar népi jelleg, gyökér sincs, már, amiből egy eredeti kultúra kivirágozhatna. Tehát egységes Nagynémetország a Fekete Tengerig.

[Újabb cédulán] Colleg*ium* vége

„Sok a disszon*ancia* B*artók* zenéjében."

Minél hívebb tükre a magyar életnek, annál több a dis*szonancia*.

Azt hiszem, a zenének nincs annyi disszonanciája, ami elég volna az utolsó emberöltő magyar életének ábrázolására. És milyen sorsnak néz elébe a magyarság? Lehet azt máskép, mint vérfagyasztó sikoltással nézni csak valamennyire érzékeny természetnek? Ha lenyel a germán szörny: legalább a szálka legyen a torkában a magyar zene. Mennél többen fogódzanak bele, mennél keményebb csomóba verődik a magyarság tömege, nyelve, zenéje, minden különös sajátsága kultuszában, annál nehezebb lesz eltüntetni a föld színéről, annál nehezebben nyel *és* emészt meg.

Mert most már erről van szó! Már nem az a kérdés: rabok legyünk, *vagy* szabadok, hanem élünk-e vagy halunk.

Collegium Musicum

[Külön más papíron, de valószínűleg a gyermekkori kettősségről írtakat folytatva:]

addig ártatlanul velük énekeltem 18 *évesen*: Két párhuzamos élet, kettős élet. Mozart (F-dúr szonáta) Itt bocsánatot kérek a rádióhallgatóimtól, akik haragusznak [*az F-dúr, moll stb. elnevezésekért*]. Csömör: de ez a neve, nem tudjuk másképp [*megjelölni*]. Mozart kibővült Bach*hal* és Beethovennel. Négy évi pesti élet – német élet. A távolság egyre nagyobb lett, a szakadék egyre áthidalhatatlanabb. Itt tudós tanáraink: semmi magasabb [*zene*] falun, [?] nem alkalmas. (Víg úrfiak bora) Egyfelől: mindig az a részegség s az a sírba vágyás.

Ki volt egy nagy vidéki kocsmában nagy dáridó utáni reggelen? Megsavanyodott bor-szag, régi pörköltek és füsttel vegyülve. Ott a bőgő és a cimbalom borral leöntve. Még ott rezegnek a levegőben a duhaj nóták. Ezt a szagot éreztem mindig, ha egy-egy ilyen nóta felzendült.

Másfelől itt a tudós tanáraim mind azt hangoztatták, hogy [*egy-egy ilyen nóta*] nem való másra, mint itt-ott megszínezni vele – mint Brahms tette g-moll kvartettjében. (Ismét bocsánat.) Ekkor már azon a ponton voltam, hogy eldobom magamtól az egész magyar dalvilágot.

[1933. dec. 17-23; kitépett naptárlap hátán.]

nemcsak az ált*alános* zenei nyelv megújulása, de egyes nemzet*közi* [?], sőt, bár ezt csak később tudtuk meg: más országokban is [*fölmerült a*] népből való újjászület*és* vágya; a háború után derült csak ki, hogy egész sor országban hasonló folyamat [*indult meg*] – spanyol, angol – s még nem zárult le a sor.

Tehát világáramlat is volt, amit mi eleinte legbelsőbb, külön ügyünknek véltünk. Részben következm*énynek*, az ált*alános* zenei nyelv [*megújításának*].

Úgy láttuk: süppedni kezdenek elődeink által emelt falak, nincsenek jól megalapozva. Ilyenkor újra meg kell alapozni. A mi nemz*edékünknek* jutott ez a feladat, kitérni nem lehetett előle. Se nem érdem, se nem hiba:

Eleinte inkább hibául rótták fel. Először azt mondták: zeneszerző üljön otthon, és írjon műveket. Ne járkáljon parasztok közé.

Már mondtam: könnyű volt Mozartnak, századok dolgoztak kezére. Végszámra kapta a posztót, csak szabni kellett. Nekünk magunknak kellett azt megszőni.

Aztán holmi folklorisztikus iránynak, valami mellékutcába tévedt kuriózumnak akarták bélyegezni.

Magyar szempontból összefogóbb, egyetemesebb egy olyan stílus, amely a népdal levegőjéből indul ki, mint a nemzet többségének élő, természetes zenei kifej*ezés*módjából.

Vajon univerzálisabb-e Br*ahms*, Wagner vagy Puccini? Vagy mind a három keveréke? E stílusokon nem lehet szólni a magyar nemzet 9/10-edéhez, mert nem érti. Viszont kiderült, hogy amit a nemzet 9/10-ének természetes zenei nyelvén mondunk…

[Két,3) 4)-gyel megszámozott cédulán tintával.]

Collegium

Mit tanultunk belőle? Valószínűleg úgy lesz, mint Goethe: minden könyvből magunkat olvassuk ki.

[Külön cédulán tintával.]

Collegium

Minél magasabb a ház, annál nagyobb [*az*] alapozás. Mi nagy házat [*akarunk*].

Aki a magyarság örök arcát látja, azt nem érdeklik a futó grimaszok. Micsoda ötven év egy nemzet életében?

Az 1896[?] nóta egy olyan Magyarország tükre, amely azelőtt nem volt, és reméljük, ezután sem lesz, ha élni akar. Futó grimasz. Nem v*ala*mi nagy kor. Ha ennek posv*ányából* nem tud kiem*elkedni*, el kell vesznie. Ha a nóta posv*ányából* a m*agyar* zene nem tud kiem*elkedni*, belefullad, és soha grand art-*ig* nem jut el.

Önöktől is függ. Individ*ualista* korszakok vagy a most letűnő túlságos jelentőséget tulajdon*ítanak* az egyéni kezdem*ény*nek. Az egy*én* fontos, az indítja el, de ha nincs, nyomtalanul elenyészik a legnagyobb egyéni erőfeszítés is.

Én kívánom, nem magunknak, mert hisz nemsokára meghalunk és

hanem a nemzetnek, hogy kellő időben felismerje: itt is egy energiaforrás, amely fennmaradása és missziójának teljesítésében segítségére lehet. Ha elmegy mellette, ott hagyja használatlanul…

Nem mondom, hogy egy kis muzsika megmenti – de a zene nyelvén, amit le sem kell fordítani, sokat megmagyarázhat a nyelvünket nem értő idegeneknek.

[1934. febr. 4-10, 18-24 és év nélküli március 27 – április 2.-i naptárlap hátán, tintával. Az összes eddigi papír egy borítékban, azon Colleg. Mus. anyag. Egy 1934-i rádió? – előadás kéziratai.]

Collegium [utólag ceruzával áthúzva]

Milyen egyszerű: akinek ez tetszik, az éljen itt. Mi valószínűleg azért maradtunk itt, mert ezt szerettük legjobban. „Ha olyan tehetség, mért nem megy külföldre?" Pedig minden jel arra mutatott, hogy külföldön is megtaláltuk volna azt a rakás cipót, ami a török közmondás szerint

Egy kar[*rierista*?] prominens zenészünk, aki kb. tíz év előtt prominens helyzetbe került helyzeti energiák folytán, egy másik, természettől sokkal prominensebb, de akkor ugyancsak helyzeti energiák folytán kevésbé prominens helyzetbe került művészről azt mondta, menjen külföldre, hottentottákhoz.

Mikor ezt [*halljuk*?], magunkat egynek érezzük hét és fél millió magyarral, mert azoknak is ez tetszik. Félmilliónak talán ma is az első csoport és ami vele összefügg. – Ők a mulandó, mi a maradandó, örök magyarságot szeretjük.

1905: hol volt Hitler? Mi mégis csak azt mondjuk, mint akkor; szeressék, magyarabbak lesznek. Hisz azt akarják…

december 10.

Mozart, Beethoven! Elvakult [*emberek*] nem látják, hogy e nagyok mily mélyen gyökereznek a maguk népében, az olasz iskolájuk mellett is mennyire németek.

Nem látják, hogy százesztendős szellemi függésünk áthághatatlan gátakat rakott,

megakadályozza, hogy magyar Mozartok (ne mondjuk, ilyen csak egy volt), de hogy a magyar lelkiséget kifejező zene létrejöhessen.

Lelki függetlenségünk, felszabadulásunk zálogát kell látnunk: íme kicsiben megvalósult, s ha ezen az úton indulunk el, nagyban is meg fog [*valósulni*].

Kérdés tehát: akarunk-e önálló, független magyar zenét és zenei életet. Ha akarunk, nem indulhatunk feléje más úton.

[Egy 939. október 27-i pecsétes boríték eltépett darabján és egy szintén eltépett levél darabjának hátán, amit a Magyar-Román Társaság küldött neki mint elnökének, benne hivatkozás egy megküldött, 1934-ben Nagyváradon megjelent műre. 1945 után lett a Magyar–Román Társaság elnöke.]

Műzene népi alapja

Más nemzetek is: angol. Nálunk nemcsak regenerációt, hanem visszamagyarosítást [is] jelent. Mert a mi műzenei próbálkozásaink nagyrészt idegen formák és kifejezésmódok kész átvétele, és az illető iskolák epigonjai némi magyar sújtással. Ilyen műzene mindig lesz.

Emellett sokkal könnyebb a helyzetünk, mint pl. a németeké. Az ő népdaluk

[Eltépett papírszeleten ceruzával. Hátán más téma tintával írva, lásd „Mi a magyar?"-ban.]

Népi és műzene kölcsönösen táp*lálja* egymást. Mihelyt abbamarad, sorvadni kezd. Vitamin: van egy c-vitamin, ami csak a népzenéből [*jön*]. Ez hiány*zik* a Wagner [*zenéből*], az a stílus, amely leginkább eltávolodott a népzenétől. Ez hiányzik a mi műzenei törekvéseinkből *az* Erkel–Mosonyi utáni korban; a kozmopolita költészettel egyívású koz*mopolita* zene kora volt az, idegen minták utánzatai. Talán szükséges volt az is: idegen iskolákat végigtanulni. De kimerült, újat mondani nem tudott, beállt egy pillanat, hogy nem volt más út, mint a néphez fordulni, Anteuszként a magunk földjétől megtermékenyülni. Nem tehetünk róla, nem is érdem, hogy éppen a mi nemzedékünkre fordult ez, csak éppen boldogok vagyunk, hogy rajtunk keresztül teljesedett ki egy éppoly szükségszerű, elkerülhetetlen irányváltozás, mint az előbbi volt.

„Irány", „népies", lenéző. Nyugodtan viselhetjük ezt a lenézést, univerzálisabb irány erjesztőbb alig lehet. Mi nem dobunk félre az inter*nacionális* zene eszközeiből egyet se, ha szük*séges*. Az előttünk járók félredobták a magyar nép zenéjét, nem is akarták ismerni, s magyar zenét véltek csinálni, mikor idegen népzenékből szublimálódott műzenék kópiáit szervírozták egy kis magyar generálszósszal.

Hogy a helyesebb, termékenyebb úton mi járunk, az kétségtelen; ki mit ér el, az már egyéni képes*ség* dolga. [Oktáv alakú jegyzetfüzet (9)-ben 9–10. lapon 1945 után?]

Magyar hangszer[*es zene*?]? Valóban, elsősorban az énekben [*találjuk a magyar zene sajátságait*?] Az mindig a nyelv*en* alapul, ezért minden zeneileg önálló népnek megvan a külön énekiskolája. Nálunk ugyan ez is üszögében maradt, de minden feltétele megvan: külön nyelv, külön melosz. Nincs más baj, mint hogy akik eddig énekművészetet akartak csinálni, sem egyiket, sem másikat nem vették alapul, így hát semmire sem mehettek. A nagy énekiskola lehetősége azért él itt-ott

művészi nívóig szökkenve egy-egy tehetség szerencsés magábóllettségében, ösztönösen [*pedig*] a népi éneklésben.

A természetes sor minden nemzetnél ez volt: előbb az énekiskola fejlett ki, aztán a hangszeres. Három nagy énekisk*ola*: megteremtette a maga hangszeriskol*ája*t is. Ennek létrejöttében persze más tényezők is [*közreműködtek*]: elsősorban az illető nép zeneszerzése. Annak igényei formáló hatással voltak a hangszerjátszásra. – Időben egymásután, mert egymástól tanultak.

Hege*dű*, org*ona*: Frescob*aldi* – Couperin – Bach.

Hege*dű*: Corelli – Tartini – Viotti – Spohr – Vieuxtemps – Joachim. Tehát **van** nemz*eti* hangszeriskola, annál eredetibb, mennél inkább a maga hagyom*ányai*b*an* gyökeredzik.

Ez nálunk hogyan lehetne? Mi van már?

[1948-as kis naptáros noteszben. I. 5–19.]

Ad: Magyarság a zenében. Nép*dal* a magyar zenében vékony erecske, idegen szín, holott alapszín kellene hogy legyen. Mikor dagad legalább mellékfolyóvá az idegen mellett?

[1950. Muzsikus naptár, január 5.]

[A V-III. 420–421-en közölt 1953-i hozzászólásának majdnem teljesen szószerinti fogalmazványa végén írta az alábbi, részeket:]

Archaikus énekmondók: Homeros, Murko, Russel. Bartók.

Ad orosz hegedűisk*ola*: én előbb tudtam hege*dűn a* Brüderlein fein-t, mint akármely magyar [*népdalt*]. Huber iskola?

Arany posthum*us* [*írása*]: egyidejűvé teszi a négy fokozatot, egyszerre tudjuk értékelni a régit.

Tömegdalaink első áradata célt tévesztett, mert idegen kaptafára készült. Nem is tudott gyökeret verni.

[1950-es Muzsikus naptárban július 2 – augusztus 19. lapokon.]

Vaughan Williams – Szabolcsi: egységes nyelv. Doráti – Keller – regional.

Egy akol...? egy nyelv? ruha? Uniformizálódás? Nemz*eti* saját*ságok* eltűnnek, mikor?

Több ezer évig marad. Ma még – olyan művészet, amely nemz*eti* saját*ságait* olyan nemzetközi vonásokkal tudja egyesíteni, amelyek utat nyitnak idegennek is a n*emzeti* saj*átságok* megértésére (Péterfy). Ötvözet erősebb a tiszta fémnél. Baj, ha saját nemz*ete* nem érti, mégpedig a nemz*et*nek baj.

Mi nem is sejtjük, milyen őrült propag*andát* folytatnak világszerte a kis nemzetek, hogy létükről, külön mivoltukról hírt adjanak, jó nevet szerezzenek.

Mi csak élünk, tarkítva idegen elemekkel, elhomályosítva önként, ami bennünk eredeti sajátunk. Például „Budapesti gyermekkar". Felhasználva, kisajátítva a m*agyar* gyermekkar ujonnan szerzett népszerűségét, nemzetközi programot kínál. Óriási tévedés! A világ Hindemithet német kartól németül akarja hallani, nem magyaroktól selypítve. Lám a bolgárok, csehek, izrael*iek*, oroszok, stb., **bécsi** Sängerkn*aben* **mind a magáét adja, mert abban a legjobb.**

Mi a „Budapest", vallja a Rádió? Nemzetközi műsor azt hírdeti, hogy nem a magyarban legjobb.

Bach – Beeth*oven* – Mozart regionális, egyéni tehetség tette világjelentőségűvé, közérthetővé.

Brahms: ugyancsak közvetlen érthető, bár regionális, immanens ereje

De Br*ahms* kamar*aművei* region*ális* elemei dacára lettek közérthetők.

[Az Országos Béketanács 1963. III. 4-i meghívója eltépett két darabjának hátán, majd az utolsó rész a gépelésen keresztül írva.]

Keleti örökségünk = létünk alapja

Unesco már harmadik confer*enciát* [*tartja.*] Teherán 1961, Delhi, Jeruzsálem.

Helyzetünk: Ady. [A „kompország"-ra gondol.] De van elég keleti [*hagyományunk*], amit megőrizni létünk érdeke. A ny*ugati* világot csak az érdekli, ami tőle eltérő. Balázs [Béla]: Nyugat-kelet. (Széchényi). Keleti örökség ápolása.

Kazinczy: máig nyögjük. Németből fordított nyelvünk. Karácsony Sándor. Németből fordított zenénk. Sem nekünk, sem nyugatnak nem öröm.

A cigányzene miért népszerű nyugaton (30 zenekar)? Mert ha felületi is, nem gyökeres: v*ala*mi magyar zamat mégis van. 20 év óta kezdi megismerni [*a népdalt*] és vele elmélyíteni [*magyar jellegét*], ezzel jobban szolgálja a m*agyar*ság ügyét.

Kelet-nyugat szintézis, vágyálma sok k[*ísérlet után*?] nálunk részben megvalósult. Fiatalok: ny*ugat*ra tolódnak és tolulnak (dodeka*fonia*): hasonulnak, egyformásodnak, maguk alatt vágják a fát. Külf*öldnek* nem kell, itthon pseudo-nyugati helyett inkább igazi [*kell*].

Ne utánozzunk, keressük a magunk hangját. Szabó D*ezső*: szobor. Toldi.

Kölni fiatal, n*ota* b*ene* [=jegyezzük meg] nyugati!: nacionalizmustól félnek, kénytelenek 12 [*fokú zenét csinálni*], nincs más út.

Engedjük át *a* Nyugatnak. Talajtalan. Ansermet kimutatta tudományosan. Gnothi seauton [=Ismerd meg tenmagadat] – elhanyagoljuk, eltűnünk, elmerülünk a népek tengerében. Ezt akarják? Körülöttünk lakó népek legnagyobb zajjal a felszínen, de még nagyobb forrongással a mélyben igyekeznek saját nemz*eti* jellegüket érvényesíteni. Minden vágyuk, hogy a magyarság eltűnjön. Ebben segítjük. Összecsapjon az M*agyar* Alföld felett a népek tengere. Ezeréves epizód.

[Az Országos Béketanács munkaterve 1963-ra, hátán, majd a gépelt részek körül és közé írva.]

Ifjaink Chinától Szenegálig keresnek inspirációt. Helyes a világot megismerni. De amint Chinát inkább eredeti, odavaló adatokból ismerjük meg, mint európai utazók egyéni leírásaiból, úgy a világ tőlünk a magunk megismertetését várja, nem külföldi kalandozásaink leírását.

Hát itt már nem terem semmi? Mindennapi kenyerünket is külföldről kell importálni?

[Előterjesztés a Hazafias Népfront és a TIT további kapcsolatának kialakításáról, eltépett lapjának hátán.]

Ságody*nak válasz*

[Lásd: N. N. A magyar népdal cigánykézen. Érdekes kísérlet magyar kultúrzene megteremtésére. Interview Ságody Otmárral. Pesti Napló, 1922. III. 12]

M*agyar* Helikon csak most. – [*Egy ilyen cikket*?] nem akarok megjegyzés nélkül hagyni.

Ságody nemrég még..., most kénytelen belenyug*odni*, hogy *a* külf*öld* is [*elismeri*]. (**Nb. Sackbut – Anbruch** [=folyóiratnevek] **mit hagytak ki**?) Ezt oly módon iparkodik megnyirbálni, hogy azt mondja, amit az angol dícsér, az m*agyar* szemp*ontból* hiba: az nem magyar, hanem „egyéni". Közbevetve nem tudom, mi lehet egy magyar „egyénisége", ha nem magyar? (Aki azonkívül, hogy származása magyar, még – nem elégedve a származás-nyújtotta magyarsággal – tudatosan magába szítt minden néven nevezendő zenei magyarságot.) A mai m*agyar* életben a puszta származás adta magyarság még nagyon kevés: meg kell dolgozni a magyarságért.

Mintha a magyarság nem éppen a kiváló magyarok közös v*agy* rokon vonásainak összessége lenne, hanem valami misztikus magyarság lebegne az ország fölött, amelynek örökre megszabott kánonától eltérni nem lehet? Melyből mindenkinek egy porció jut. Mintha a magyarság nem fejlődhetne és tágulhatna, hanem csodagyermek módjára holtig ugyanabban a rövidnadrágban kellene járnia.

És itt a legkiáltóbb S*ágody* felületessége. Nem veszi észre, hogy az angol, akinek meglepő megértése és igazi világot-látott szempontjai lehetővé tették neki, hogy egy annyira más világból eredő művészetet jelentőségében

De itt érkezett a művészet forrásait, tápláló nedveit illetőleg a látás természetes határaihoz.

Ő ugyanis a nacionalizmust odáig követi B*artók* műv*észetében*, ameddig azt a Liszt-Brahms-féle magyarosság fonalán követni tudja. Azontúl – nem látva más forrást – az egyéniség számlájára ír mindent. (Mert ezen kívül más magyarságot nem ismer.)

Pedig ahol az eddig is ismert zenei magyarság hatása Bartóknál véget ér, ott kezdődik egy másik, ugyan újabban felfedezett és még nem ismert, de amannál régibb, mélyebbről való magyarság hatása.

Ezt az angol nem tudhatta, s az természetes. De Ságody sincs róla jobban tájékozva, mint az angol. S ez már nem természetes. Vajjon komolyan vehető-e bármely magyar népzenére, zenei magyarságra vonatkozó vélemény, amely az utolsó negyedszázad gyűjtéseinek eredményét, több ezer ismeretlen dallamot egyszerűen nem akar tudomásul venni? És itt ki kell térnem egy sajátszerű jelenségre, amely némileg magyarázza, ha nem is menti Ságody tájékozatlanságát.

Az a boldog nemzedék, amely a millennium mámorában tombolta ki a nemzeti hiúság és önimádat orgiáit, és nem vette észre, hogy ég a ház a feje fölött, zenei tekintetben is elintézte, lezárta a magyarság problémáját.

A nemzeti lelkesedés tósztos (felköszöntő) hangulatában csak egyről feledkeztek meg: a magyar nép dalait azzal a lelkiismeretességgel összegyűjteni és tanulmányozni, amelyet megkövetelt volna a tulajdon lelkességünk. Talán nem pusztán egyéni hibájuk ez a mulasztás, az egész kort (Szekfű) jellemzi, hogy tettekig ritkán sűrűsödik az a lelkesedés. A magyar népdal elnevezése alatt jóformán egyebet nem értettek, mint a 19. *század* közepén, jórészt az 1850–60-as években ke-

letkezett, a művelt osztályhoz tartozó szerzőktől való, a nép közé csak elvétve leszivárgott dalokat. Ezek mellett háttérbe szorult az a néhány, még a 40-es évek népszínműveibe felkerült, azok révén a műveltebb osztály tudatába jutott néhány, a falusi magyarság közül került dal.

Mikor hovatovább egyre többen kezdték fölismerni halaszthatatlan teendőnek, hogy sem a Simonffy-kompozíció nem a magy*ar* népdal, sem az a néhány száz dallam, amit a népszínművek szárazmalma körbejárva folyton újra kitaposott, és amit Szini és Bartalus gyűjteménye újra meg újra kinyomatott, megindultak a tervezgetések, cikkezések, de csak semmi se lett belőlük. Néhány gyűjtő egészen csendben, zajtalanul munkához fogott.

A munka eredménye néhány ezer addig ismeretlen, őseredeti magyar népdal lejegyzése a legbiztosabb forrásból, közvetlen a nép ajkáról.

Ugyebár a millenniumi hazafiak részéről határtalan lelkesedést kellett volna kiváltania ennek az eredménynek? Hogy mikor a közönség általános elmagyartalanodása, az idegen operett térhódítása idején minden egyéb kellett a közön*ségnek,* csak magyar népdal nem, s ezért kiadó természetesen nem akadt rá, hogy a magyar zenészek, felismerve egy ilyen kiadvány óriási zenei és nemzeti jelentőségét, saját többé-kevésbé szerény anyagi eszközeiből közlelkesedéssel összeadják a kiadásra szükséges pénzt. (20-40 ezer koronából kitelt volna.) De csodák csodája, nemhogy lelkesedtek volna, de még csak nem is érdeklődtek, sőt valóságos struccpolitikát folytattak, nem akartak tudomást venni. Ha pedig egy-egy dal elől nem tudtak kitérni: orrfintorgatva idegenszerűnek mondták, többnyire oláhnak. Olyanok, akik sem élő oláht, sem magyar parasztot dalolni sohase hallottak.

Az ember esze megáll, hogy micsoda következtetései lehetnek a nemzeti lelkesedésnek. Mikor Kriza az első székely balladákkal előlépett, egy oláh író, Grozescu Julián azzal vádolta meg, hogy oláhból fordította őket, hamisítvány. Ez az elvakult nemzeti szenvedelemből és tudatlanságból kevert vád azóta elhallgatott, az összehasonlító iro*dalom*történet más szemmel nézi és magyarázza a költ*észeti* tárgyak vándorlását.

Valami hasonló történt most. Azt mondják [*az*] újon*nan* felfed*ezett*, remekszép régi magy*ar* dallamokra, hogy oláhok. De két különbség volt. Grozescu vádjának legalább némi támasztékot adott a tárgy közössége. Itt ilyesmiről szó sem volt: senki se tudta kimutatni – nem is próbálta –, hogy az inkriminált dalokat valahol oláhok éneklik. Csak úgy gondolomformán mondták rá, hogy oláh. Nem is mutathatták volna ki, mert használható oláh zenés gyűjtemény nem is volt, és az oláhok népzenéjét is csak Bartók nagyarányú gyűjtése óta ismerjük. Mert oláh[*népzenét*] is gyűjtött éppen *össze*hasonl*ító*[*kutatás*] céljaira.

A másik különbség, hogy nem oláhok, hanem magyarok emelték a Grozescuféle vádat Bartók ellen. Azaz csak annyit tudunk, hogy nem oláhok voltak. Azok inkább [*elismerték Bartók román gyűjtését*], illetve egy tudatlan, ott is! **németnevű** zenészük azzal vádolta (?mivel,) Mert hogy kik voltak, nem tudjuk. Leszámítva egy kritikus sajnálkozását a Két kép előadása alka*lmával*, nyomtatva sehol nem láttuk ezt az állítást. Sötétben, sötét alakok növesztették nagyra. Itt-ott egy szimptóma pattant csak ki. Egy ízben 191? egy kiváló festőnk kiállításán a mű*vész* felkérésére B*artók* elzongorázott néhány apróságot. Az akkori kultuszminiszter

is jelen volt. Mikor B*artók* befejezte játékát (a „Magyar parasztttáncokat" játszotta el, Univ*ersal Edition* 111. 6?b?), a miniszter azt kérdezte tőle: ugye ezek oláh táncok. B*artók* tagadó válaszát furcsa nézéssel fogadta (?hogy volt a jelenet?) Nem lehet kívánni egy kul*tuszminisztertől*, hogy a népzenében szakember legyen. Azt sem lehet neki előírni, információit honnét szerezze be. De ez esetben nyilván nem a miniszter kereste fel az informátorokat, hanem azok vették körül.

Egészen rejtélyes, mi érdekük lehet magyar embereknek, hogy a magyar népzene hallatlan gazdagodását diszkreditálni próbálják. De talán jellemző az, hogy a nyilvánosság elé ilyen képtelen állításokkal nem merészkedtek, nyilván volt okuk a nyilvánosságtól félteni érveik erejét.

(Annál sajnálatosabb, hogy Hubay Jenőt is beugratták egy vitába Bartókkal, melyből szégyenszemre kellett visszavonulnia. L*ásd* a Szózat 1920. évfolyamának ..... számait.)

Fine

1)Az angolokat, akik Salisbury szavait szintén ismerik, nem lehet olyan könnyen meggyőzni, hogy 2) Nem tudom, mennyiben szolgálja S*ágody* a nemzeti építés politikáját, mikor kevés vitán felüli magyar értékeink egyikének, B*artók* zenéjének hitelét állandóan aláásni, megrágcsálni, megfúrni törekszik, még dícséret formájában is.– 3) S*ágody* magántudós teoretizálása Bach korálharmón*iáiról*? 4) Póza a bírált művel szemben, azaz a b*írált* mű fölött! egy fr*ancia* író szavait juttatja eszembe: a jó vagy rossz harmonizálást semmiféle teoretikus előírás nem tudja előre megszabni. Csak ösztön és ízlés vezethet rá.

Hogy S*ágody*nak nem tetszenek, sajnálatos, de terméketlen álláspont. Jobbakra ő sem tud rámutatni. Ha tehát amíg jobb nincs: ez a legjobb.
nincs igazam, nem tetszik. Mert S*ágody*nak környezetében lévő gy*ermekek*nek nem tetszik, (s minthogy S*ágody*nak nem tetszik,...[?] nyilván tesz róla, hogy ne tessék a gyermekeknek – abból semmi joga azt köve*tkeztetni*. (Fogalmazásmódja jellemző a művészetben[?] minálunk szokássá lett hangra.) Tehát úgy akarja feltüntetni. Nincs joga S*ágody*nak rólam feltételezni, míg nem tudja bebizonyítani, hogy leírtam olyasmit ha kell, hogy én nem írok le még ilyen jelentéktelen állítást se anélkül, hogy ne tudjam igaznak. Mindenesetre én csak az én környezetemből merítettem megfi*gyeléseimet*, annak alapján merhettem mondani igen óvatosan, hogy **amennyiben**. Tehát benne van, hogy még távolról sem terjedtek el annyira, hogy a gyermekek véleményét általában meg lehetne.

Az is megtörtént, hogy egy kedves gyermekírás adta tudtul B*artók*nak a darabokon érzett spontán elragadtatást. (Idézet) [K-Arch. N-28. 23b. 2–3., 12., 4–11. sorrendben cédulákon, köztük 1918–19-es zeneakadémiai nyomtatvány és 1920. dec. 13-án lepecsételt levelezőlap.]

Bartók: ez a felnőtt generáció, amely oly idős, mint e művek. Ez már megérti. Az örök időkre szóló klasszikus [*művekben*] is van egy rész, amit csak a kortársak értenek meg. Rendesen azt hangsúlyozzuk [?], amit a kortársak nem értenek. [K-Arch. N-28. 62.]

Generációk harca

Új nem jelenti a régi elvetését

Két oldal: a mulandó és a maradandó. A legnagyobb remekeknek van mulandó, korhoz tapadó eleme. Ezt a kortársak érzik, becsülik legjobban, ez fakul, mentől távolabb jut a kor tőle. Ellenben a maradandó elem annál tisztábban válik el, mennél távolabbi nemzedékek nézik.

A közvetlen egymás után kö*vetkező* generációk egymás nem értésének egyik oka: a közösen [?] beépült műveken is más-mást szeretnek. És itt is az újabbnak van igaza. Mert távolabbról objektívebben látja. Pl. Aranyt más szemmel nézték azok, akik még életében látták, mint azok, akik már nem. Ellenben bizonyos tekintetben emezekre nagyobb hatással van.

Igaz: változó korok bizonyos rokon vagy ellentétes irányú egész igazságtalanok lehetnek a remekművekhez: a múltból minden kor azt keresi ki, amihez lelki rokonságot érez.

[K-Arch. N-28. 67. MÁV Üzletvezetőség 1919. február 10-i körlevele hátán. A szabadkai állomásvezető nem értette a rendeletet, erről intézkedés.]

Dóczy Jenő (hozzá B. dobozból)

A millennium mámorából fölébredve 13 éves koromban két hét millen*niumi* kiállí*tás* falu*bemutatását* [*láttam*]. Akkor még azt hittem, festő leszek. Egy-egy kép előtt órákig el tud*tam* állni. De már érdekelt a zene.

Most, hogy Európa számunkra eltörött darabjait próbáljuk újra összerakni, csodálkozva látjuk: hasonló áramlat egész Eu*rópán* végigfutott! Spanyol, f*rancia*, olasz, orosz, angol, belga, holland, északi, sőt német zeneszerzők mind azon vannak, hogy népük karakterét újra, erősebben, tisztábban kifejezzék, mint elődeik. – Közvetlen megindítója majdnem mindenütt a wagnerizmusra való reakció, ezért közös vonása az új zenének a tömegektől való elhúzódás, a vékony, intim, finom Mozartra utalás Beeth*oven* helyett stb. – Eredmények különbözők. – Saul apjának elveszett szamarát

Gyökeret földbe. Ország: organikus. Felsőnek ismerni kell az alsó réteget. [Innen más színű tintával. Később írta?]

Jankovich-Ságody: oláh-szláv. Dalok sorsa hazájukban: döbbenetes öntudatlanság, önismerethiány. **Apor Péter**: senki azokat nem fújja. Még csak. Ma már megtagadják. De kik?

[K-Arch. N-28. 236. lap. Musikblätter des Anbruch széthajtott borítékára.]

Utánunk kö*vetkezőknek* nem kell már falura menni **dalokért**. De kell életért. Legalább addig, míg a magyar városi életet nem járja át jobban a magyar szellem.

Tehát járniok kell még jó ideig, ha nem papirosízű, absztrakt lesz, amit írnak, vagy átzökken egy más népiség talajára.

Volkmann 40 évig Pesten élt, a német népiség alapján írt, az akkori Pest ezt támogatta, hisz nagyobbára német város volt. – *Volkmann* külsőséges magyarságott vett csak fel néhány művében.

Bach-féle synthesis. Sokaknak csak a korálok tetszenek! Íme, B*ach* is bevesz műveibe idegen elemeket! A zeneszerzői munka nemcsak dallamok kitalálásában áll. B*ach* zeneszerzői genialitása az a pillanat is, amelyben megszólal a korál

mint a közösség kifejezője! *Bach* maga is írt néhányat, de elenyésző 380 közt. *A* korál is népdal. Mozart? Beeth*oven*? Haydn. – [1938. január 4-i meghívó a Rádióba néprajzi gramofonfelvételre, hátán.]

Író: leül, ír. Piktor: nekiáll, fest. De ki analizálja, hogy milyen erők dolg*oznak* együtt benne? Nálunk csak láthatóbb az apparátus.

Többszól*amúság* eszközei hangulatfestés, erősítés. Most van a magyar nép átmenőben a régi egyszólamú gondolko*dásból* a többszól*amú* felé. Kedvező tört*énelmi* pillanat.

Strav*insky*: Tűzmadár, Petruska 10-12, Sacre de Printemps már második nemzedék, már nem elsődleges élmény, másodkéz. Brahms: Volkslieder. Falla, Vaughan Williams – első nemzedék.

[1938. január 1-jei naptárlap hátán, a szöveg előtt Kodály népdalfeldolgozást tartalmazó művei és Bartók 4 magyar népdalának címei.]

ABC

A magyar népre ezer éve mindig felülről és kívülről, természete ellenére akarták a kultúrát rátukmálni (amennyiben egyált*alán* akarták). Hogy milyen eredménnyel: látjuk. Nem volna természetesebb, egyszer figyelemre méltatni, mi terem a saját talajában? Mert neki csak abból lehet kultúra. Ha megerősödik a fa, olthatunk rá akármit. De a törzset nem lehet mással helyettesíteni. „Van itt virág" Ady. [Célzás „A magyar ugaron"-ra „...hát nincsen itt virág?"] Próbáljuk azt nemesíteni. [Eltépett meghívó-rész hátán.]

ABC

Karácsony [*Sándor*] erős támasztékom. Azt felelhetik: a városi asszimilált gyerekben nincs meg a magyar zenei lélek. Dr. K*arácsony*ból világos M*agyar*országra a lét v*agy* nemlét kérdése abban áll, hogy a népkultúra áthatja-e a magaskultúrát, azzá fejlődik-e vagy nem. A magyarságban rejlő csírák csak így fejlődhetnek ki, eredeti kultúrát csak így teremthet. Különben elsorvad és beolvad, még mielőtt sok idő volna vitatkozni, hogy van-e létjoga mint önálló nemzetnek a nélkül, [Egy német kiadói(?) nyomtatvány hátán, amelyen műveket kellett volna felsorolni. A két ABC-feliratú cédula gemkapoccsal összefogva.]

Aludttej; fölé. Keverni. Idegen föld rádobott. A tejből fejlett föl.

Olyan nemz*eti* áll*am* [?]: felfelé száll borban a gyöngy. [Utalás Vörösmarty Bordalára.] Ahol nincs, ott le kell szállni. Csak a nemzet egyeteme.

Nem egyéni alkotás. Valóban: Bach, Beeth*oven* sem az. Századok leszűrődése egy-egy nagy ember összefogl*alásában*. Elődeik: számtalan mű ugyanazt a gondolatot, csak kevésbé élesen, tisztán. Zenetörténészek.

Kétféle: szakmabeli és lelki elődök.

Nagy művészet csak az lehet, amin keresztül egy népközösség jut szóhoz. A m*agyar* középosztály, amelyből mi szárm*azunk*, ezt a népközöss*égi* talajt már nem adta meg. Ezért kellett a gyökeret mélyebbre [*ereszteni*].

De ált*alános* eur*ópai* része [*is van*]. Jelei itt is, ott is, hogy a műzene megint

annyira eltávolodott, hogy Anteuszként az anyafölddel akar érintkezni. Wagner, Strauss [*Richard*], Schönberg tiszta absztrakció. Szakadék a nemzet tömegei és a művészet közt. Jugendmusik Bewegung 1925: D'Indy, Pedrell, Falla, Vaughan Williams. Műzene közeledett a népzenéhez, a századokon át folyó láthatatlan processzus egy pillanatra megfigyelhetővé válik.

Normálisabb, ha láthatatlan, ha a zeneszerzőnek nem kell gyűjteni, ha a magyar élet annyira át van itatva, hogy akárhol érintjük, magyarságot sugározna ki. (Niederlandi festészet.) Széchenyi: „Kilencmilliónak a nemzet életéből kirekesztése halált hozand anyaföldünkre."

Kilenc millió lelkiségének, zenei érzésmódjának kirekesztése élettelen papiros-zenét jelent.

Vagy egy más népiség talajába bocsátja gyökereit. (Származás nem döntő: Verebi Végh tisztára német stílusú zenét írt.)

Annál nagyobbra nő a fa, minél mélyebbre bocsáthatja gyökereit.

Illusztráció: A) nyersanyag, magában tökéletes B) alkalmazott, C) anyagában független, szellemben: was geistes Kind. Ez a végcél, a többi csak átmenet, előkészület. De a C) nem teszi feleslegessé A) B)-t. Volksliedpflege [a népdal felhasználása]. Minden egyén életében újra A-B-C. Ezért iskolában főtáplálék [*az*] anyanyelv.

[A La Revue Internationale de Musique dátumtalan felkérő levelének hátán, különböző hajtogatások szerint, majd az eredeti oldalon két hajtogatásban, s végül fejjel lefelé a gépelt sorokon keresztül írva.]

Hiábavaló töprengés, jó volt-e nekünk a német iskola, vagy jobb lett volna, teszem, az olasz. Volt, ahogy volt, bizonyos, hogy akik eljutottak a magyar zenéig, a német iskola ellenére jutottak el.

Amint az egyén fejlődik hatások alatt (Gide), úgy a nemzetek is. E hatásokat sem az egyén, sem a nemzet nem irányíthatja. Legfeljebb ellensúlyozhatja, ha észreveszi, hogy egyik-másik hosszan, egyoldalúan éri, ösztönösen megérzi, hogy kárára van. Bizonyos ideig egyéniségével ellenkező hatás is lehet hasznos.

[Másik, összegemkapcsozott cédulán, ahol szó szerint ismétlődve az előbbi első bekezdés következik:

Ha a magyar stílus elemzésében ki lehet mutatni a német elemeket, s azok a nagy latin-németes [*alkotók*] révén jutottak oda, annak csak örülhetünk.

Erkel olasz–magyar ötvözete, Mosonyi, Liszt német–magyar. A jó vegyületben már nem látni az alkotóelemeket, [*az*] öntvény erősebb, mint elemei külön-külön. (Bécsi klasszikus zene, 16. századi klasszikus stílus olasz+németalföldi). Mint a gyermekben apa és anya megvan, s mégis más, külön lény.

Magyar zenei melosz mélyen benyomult Európába, a zenei európaiság pedig hozzánk. Nem kell félni tőle, eredetiségünket nem nyomja el, csak több eszközt ad kifejezésére és megőrzésére, mert maradandóbb művek alkotásához segít.

Ha például azt kérdezzük, Erkel mint phonascus vagy symphonéta él-e máig: ha csak phonascus, alighanem elhalványult volna máig legtöbb dallama. De élnek, mert tartós szerkezetbe ágyazta be.

Az egyszólamú dallam minden hatóereje egyetlen dallamvonalba van sűrítve. Telítve kell lennie életerővel, hogy hosszú ideig megmaradhasson.

Igaz viszont, hogy a műveltebb rétegek hamarabb megunnak mindent, ízlésük gyorsabban változik. Éppen ezért kevesebbet számítanak, mikor a nemzeti jelleg állandó részét keressük. Az náluk változó divatok hatása alatt könnyebben elmosódik, időnkint mintha el is tűnne.

[A következő hozzákapcsolt, hasonló kitépett noteszlap egyik oldalán:]

Analízis és szintézis

Néphagyomány anyagát analizálva [*megállapíthatjuk, hogy*] sok idegen elemet[*szívott föl magába.*] Ezek részben idegenek maradnak, mint a nyelvbe került idegenszók, részint szervesen beolvadtak, mint a jövevényszók.

[A lap többi része üresen maradt, de a másik oldalán a következőket írta, ami valami elveszett részlet befejezése:]

amelyen a nemzet minden művészfia dolgozik, s amely sohasem készül el, míg a nemzet él, mert mindig marad hozzátenni való.

Falu – város

Mi egyéb lehetne magyar kultúrpolitika feladata, [*mint*] *a)* város és falu közti szakadék [*eltüntetése*].

Minálunk különösen nagy. Nyugati országok városai az ő saját népéletük organikus betetőzései. A magyar sohase szerette a várost. A falusi magyar a városokban mindig idegen maradt. A német, francia, olasz soha. Dilemma: a magyar élet gazdasági, szellemi súlypontja a városok. Igen ám, de a magyar szellem eredetiségének, annak, ami minket minden mástól megkülönböztet, a magyar nemzeti sajátságoknak gyújtópontjai csakis a faluk. Melyiket válasszuk? Ha tehát organikus magyar kultúrát akarunk, minden erőnkkel azon kell dolgozni, hogy ezt a szakadékot áthidaljuk, a városi kultúrába beleolvasszuk a falusi kultúrát, hogy azt magyarrá tegyük, másfelől a falut emeljük, hogy magyarságát magasabbrendű kultúrává fejlessze. Itt a magyar jövő. Egyetlen tényező, meglevő munkaerő sem maradhat tétlen. Mindenkire szükség van ebben. Oly nagy a cél, de sikerülni is fog.

Mikor Mihalovich ezelőtt 20 évvel kérdezte: minek [*megyek falura gyűjteni?*] nem tudtam felelni, csak sejtéssel, érzéssel; érzem, hogy ott van valami. Ma csak rá kell mutatnom a kincshalmazra, senki se kérdi, minek voltam ott. [Másik, üresen maradt oldalon piros ceruzával fölírva:] Magyar **urbanitás** import vagy gyökérből fejlődik. [Fekete keretes papírlap eltépett felén.]

Különös ellentmondás: annyira együtt lélekzünk Európával, hogy még akkor is együtt járunk vele, mikor magunkat keressük, mikor éppen a tőle különböző mivoltunkat igyekszünk újra kiásni, megismerni: általános európai áramlat már mintegy száz éve. Lengyelek, dánok, csehek, oroszok, majd később norvégek, spanyolok, angolok mind a népzenéjük által kerestek és találtak zenei megújhodást, a maguk nemzeti jellegének egyre újabb és határozottabb megtestesülését. Az eredmény mindegyiknél más, mert a különböző anyag és történeti előzmények és lélek más-más stílusban talált kifejezésre. Ezenfelül a kristályosodás időpontja is hatott: mindegyik részese az akkori európai korstílusnak is.

Különös: mintha a sors nem engedte volna, hogy előbb legyünk magunk! Az ötfokú ősi dal hatásának műzenénkre semmi nyoma! Műzenénk fejlődését adatok hiánya miatt alig tudjuk áttekinteni. De minden jel arra mutat, hogy a 19. *század* elejéig csak abbamaradt kezdések sorozata, szélesebb körökre ható tartósabb fejlődésnek sehol semmi nyoma. Viszont ezért maradhatott meg oly érintetlen épségben, ősi alakjában népzenénk. Ahol ugyanis gazdag műzene fejlődött, eljutott a közérthető klasszicizmusig, ami nagyobb tömegeknek is szellemi tápláléka lehetett, ott a népzene szűkebb területre húzódott össze, vagy legalább mélyebben átalakult.

Nálunk a főrangú líra néhány dallama, némi nyugat-eur*ópai* egyházi és tánczene odacsatlakozott a népi dalkincshez, anélkül, hogy lényegesen megzavarta, szerkezetét felbontotta volna.

Sajátságos játéka a sorsnak, hogy akkor kezd hatni a műzenére, mikor Európában más forrásokból eredő ötfokúság kezd jelentkezni. Innen meglepő találkozások az új magyar és az új európai frazeológiában minden egymás*ra*hatás nélkül. Bizonyos külsőségekben minél magyarabbak vagyunk, annál európaiabbak.

[Egy vastag, eléggé megsárgult lap mindkét oldalán, a végén körbe is írva, sőt visszafelé is.]

Zenei anyanyelv

Zenei anyanyelv

[Pirossal utólag a sorok közé írva:] Dobrowski, Irland! **Dante** latin olasz. De vulg*ari* eloqu*entia*. [= Az anyanyelvi ékesszólás] [Eredeti fekete ceruzával] Breslaui rádió. Hasonló tévedés itt is. Pályám kezdetén: hol a talaj? Brahms? Wagner? Nyomt*atott* népdalgyűjt*emények*? Nem: a talaj csak élő népműv*észet* lehet. Papírból nem lehet, csak életből. Folytatója, kiteljesítője lenni: csírákból kisarjasztani, ez elég tartalmas életprogram*nak* látszott. –

Anyanyelvet keresni. Roppant tévedés: a [*város*]ligeti [*német*] nevelőnők. Léleklopás: az első fogalmak*at* idegen szóval nevezi meg [*a gyermek.*]

Verdiben benne van az olasz népd*al*. Bach, Beetho*ven* anyanyelve is áttör az olasz kultúrán.

100%-os magyarság (chemiai*lag* tiszta) nincs. Csak megközelíthető. Erkel, Mosonyi, Liszt 30, 40, 50%-os magyarsága fölé eljutni néhány százalékkal nagy jelentős*égű* dolog. Egy vonást hozzátenni (Szabó D*ezső*) az örök magyar szoborhoz: nem élt hiába.

[„Anyanyelvet keresni" után beszúrás, majd folytatva a másik oldal alján, valamint a hátlapon a gépírt szövegen át, illetve között:] Megtaláltuk. Most másokkal megismertetni. Iskolás gyermekekkel. – Anyanyelv jellemző példái. – Elemi létfenntart*ás* kérdése ehhez ragaszkodni. Ha nincs külön hangunk, csak a németeket utánozzuk: olvadjunk bele Németországba. Kár a rezsiért, nagyobb üzem kisebb rezsivel dolgozik. Ha van külön hangú zenei nyelvünk (és ezt ma már alig lehet kétségbe vonni), ez is egy jogcímmel több a külön állami létre. És ha az ágyúk hangja ideig-óráig elnyomja a leglármásabb muzsikát is, utoljára nem az ágyúk igazsága győz, hanem a léleké. Mindenki, aki felismeri, szereti és ápolja a magyar zenei anyanyelvet, ezt a győzelmet segíti elő.

[Fischer Simon és Társai Divatház árjegyzékének eltépett darabján.]

A zenei anyanyelv

Egyes népdalokat beleszőttek: Beeth*oven* Razumovszky [*kvartett*], szeptett. Kapcsolat [*a népdalokkal*] a többsz*ólamú* zene egész történetében folytonos. Lazul, szorosabb a korok áramlatai szerint változóan.

Misék, motetták, négy szólam más-más nyelven. XVI. századi Németalföld hatalmas népélete (festészet: népi témák!) Chansonok, villanellák, egyszerű népies hang – komplik*ált* – mesterkélt – degenerál*ódott*. Gyerm*ek*, ifjú – férfi – öregkor.

Anyanyelvünket megtalálni, megalapozni, fejleszteni: jövő programja. Latinul, németül író magyarok, temperam*entum*, érzés kitörhet más nyelven is. A zenében nem így: nincs logikailag megfogható tárgya.

Végh János, Jámbor Jenő, Mihalov*ich* Ödön – ezek a férfiak munkája azért

nem veszett kárba: [*az*] ált*alános* zenekultúrát emelték fel arra a fokra. A művek a külön magyar zenei stílus fejlődésé*ben* nem számítanak.

Más kérdés a fennmaradás. Ez a vitalitástól függ: élet van benne, él, akármilyen stílus, akármilyen nemzetben gyökerezik.

Ma, azt hiszem, csekély erőink*et* össze kell fogni minden téren nemz*eti* saját*ságaink* ápolására és továbbfejlesztésére. Maholnap felvetik a kérdést: milyen jogcímen akarunk mi külön országot? Ha nem igazoljuk kulturális téren is, hogy van külön mondanivalónk, kötve hiszem, hogy elég argumentumot tudunk felhozni.

Pesth vagy Budapest. Pesth még a német műveltség perifériája. B*udapest* már önálló központ. Öngyilkos [föléje és átírva:] Lehet-e ésszerű politika mindent el nem követni, hogy ez a központ erősödjék? Annak pedig egy útja van: kiterjeszteni az egész országra. Egy nagy város. Hollandia. Szervesen él, lélegzik.

[Egy papírlap két oldalán, majd körül oldalt és visszafelé-lefelé a sorok közé írva.]

A gr*amo*fonokhoz [mellé írva utólag:] Harmonizálás célja, módjai, különbsé*gei,* szöveges és szövegtelen.

Schubertunk nincs. Talán nem is lesz. Talán elmulasztottuk a közvetlen lírai kifejezés pillanatát. Petőfinek nincs zenei megfelelője, mert a zenei fejlődésünk abban a korban messze el volt maradva az irodalomtól, minden történeti előzmény hiányzott. (Ha megvan, sem bizonyos, hogy jön a tehetség.) Ellenben van egy csomó remek, Sch*ubert*nél nem alábbvaló melódiánk, melyek szövege is sokszor jobb.

Mi kell ahhoz, hogy koncertterembe, a magasabb zenével foglalkozók házi zenélésébe bekapcsolódjék? Kíséret. Megadom a kíséretet legjobb tudomásom [*szerint*]. A kíséret nem rosszabb, mint Schuberté (vannak geniális [*darabjai*], amelyekkel nem kívánom összehas*onlítani,* nem lehet versenyezni, Erlkönig, Gretchen [am Spinnrad]), de az átlagos Sch*ubert* [*kíséreteknél*] nem rosszabb. A dallam sem rosszabb, néha jobb. Ha elegendő számú összegyűl: nyertünk egy magyar Schubertet, valamit, ami részben hasonló funkciót tölt be a fejlődésben, mint Sch*ubert* a németekében.

Ballada: nincsen **Lövenk,** Három árva, Kádár [*Kata*] fölér egy tucat középszerű Löve balladával.

Nincsen Schumannunk, Brahms*unk,* nincs Faurénk, más-más **stílusú dalokhoz glosszák.** Kapcsolni. L*ásd* Goethe a Herderhez írt jegyz*eteket.* **Goethe népdalgyűjtése.**

Gramofonlemezek bemutatása

[Nagy papírlapon, valószínűleg előadás-tervezet, feldolgozások bemutatása.]

Tradíció Új magyar zene

Forradalmak: gyakran visszatérések. Reformáció – őskere*sztény*ség. Renaiss*ance* – görög [*kultúra*]

Mi: a régi m*agyar* zenéhez. Van! Nem nagy formák, nem kialakult, lezárt korszakok (amihez visszatérni talán ártalmas), hanem félbemaradt és éppen ezért továbbfejleszthető, csírás nyersanyag. Melod*ikai* és ritm*ikai* tradíció.

Ma tudjuk, de 15 éve csak hittük. Hit és fanatizmus kellett hozá, hogy a puszta megismerésnek is hozzáférhető legyen. – Mert nem valami szép folio-kiadású kötet lapozásával lehetett [*megismerni,*] hanem sárban evickélve, a magyar falu minden ázsiai viszonyait végigszenvedve.

Kiástuk. Új életre keltettük. Él. – [1920.]

Teljes kongruencia, szerves egység a nép és műzene közt az ideál. Mintha egy test különböző funkciójú tagjai volnának. Az agyunktól a lábunk körméig minden harmonikusan összefügg, ha egészség a sorsunk. Így a művészet legmagasabbrendű és legszerényebb jelenségei közt kell v*ala*mi összefüggésnek lenni, ha egészséges a szervezet.

[Egy zeneműve korrektúra-hibajegyzékének eltépett darabja hátán.]

Csak egyféle zenei anyanyelv lehetséges: csak egy zenei magyarság. Ennek alapja, forrása más nem lehet, mint az „egyetlen történelmi osztály" zenéje.

Azelőtti kísérletek, idegen stílusokból indultak ki, holmi külső magyaros mázt szedve magukra, emlékeztetnek a bécsi [?!] re: „maga csúnya" [utalás egy magyar slágerre: „Maga csúnya, maga csúnya, de szeretem magát"] Vagy mikor amerikai missek mezőkövesdi ruhába öltöznek.

[Hóman körlevele a Korvin-koszorú ügyében, eltépett darabjának hátán.]

Igen, a művészetnek a magyar életbe kell kapcsolódnia, abból kell kinőnie. De hol a m*agyar* élet? A főváros idegent fordító-majmoló élete bizonyára nem az.

Népdal az Operában

J*ános*vitéz alkalmat adott M*óricz Zsigmondnak* egy életbevágó, nehéz kérdés felvetésére. Ahogy azt elintézi, vakító reflektorfény esik a tárgyra. Olyan világítás, olyan élesen, hogy már nem is igaz talán. Közönsé*ges* napfényben nem látod ezt a sok ráncot, foltot.

„Eltűnt a népviselet, eltűnt a népiség"? Olvasd [a] S. Galleni krónikát. Hogy mulattak magyar katonák ezer éve. Nem olyan, mintha csak [*ma látnánk?*] Hová lett az akkori magyar viselet?

Nos a népiség tartósabb valami, és a zene, a maradandóbb lelki réteg nyelve, lassabban változik.

Hogy a népdal eddig nem emelkedett művészetté, éppen az volt az oka, hogy az operába nem eresztették be. Ott idegen isteneket imádtak.

Éppen ezért: ha későn, ha csonkán, de be kell jutni a népd*alnak* az Operába, értsd a zene magasabb régióiba, mert a természetes fejlődés nem ugorhatja át ezt a fokot.

Ezért nem sikerült eddig magyar operát írni, csak fél- v*agy* álmagyart. A hosszú érés, erjedés idejét, ami más népeknél századokig tartott, nálunk naiv álmodók évek, legfeljebb évtizedek alatt akarták átrepülni. Hiába. Nem lehet a bor, búza érését sürgetni. Meg kell várni mindennek az idejét. Kevés volt, elsietett, elhamarkodott dolgok, kárbaveszett munkák özöne jelzi a hiábavaló erőlködés

J*ánosvitéz* már eredetileg felemás. Álgyöngéd*ség,* álpátosz és álnépdal van benne.

A mi kettőnk érdemeit a népdal körül ma néhány évtizednyi gúny és ócsárlás

után néha túlozzák. Egy bizonyos: mi voltunk az első muzsikusok *Magyarországon*, akik a néppel valóban érintkeztek. Az előttünk jártak, ha volt is némi érdeklődésük a nép dala iránt, azt csak otthon, íróasztal mellett, papírról, mások gyarló lejegyzéseiből ismerték. Mi fülünkbe szedtük az egész hallható Magyarországot. Már amennyire bírtuk. Költségünk rá nem volt. 1909-ben Gróf Apponyi [*volt a kultuszminiszter*]. Váltig biztatott Mihal*ovich*. Megtettük. Apponyi egy fillért sem adott. Mástól aztán nem is kértünk.

*

Nem: a dal még él, ahol sorvad, regenerálható, régi virágzásba hozható. Nem kellene hozzá, csak egy maroknyi meggyőződött ember.
[Egy hosszú, vékony szalagszerű papíron, betéve Móricz: A népdaltól az operáig – Az Est 1931. december 8. cikkével együtt egy „Móricz: Jánosvitéz" feliratú borítékba.]

Székely kapu

A m*agyar* lélek 12-ik kapuja a dal. Aki belép rajta, bejut a magyar lélek tündérpalotájába. Tele kinccsel. De nem olyan, mint a Nib*elungoké*, amely halált hoz. Életet ad, örök ifjúságot ad ennek a birtoka. Nem őrzi sárkány, akárki vehet belőle, mert nem fogy: annál nagyobb, mennél többeké. Ezt a kincset szeretném széjjelszórni, hogy a legszegényebb*nek*, legkisebbnek is jusson. Erőt, gyógyulást ad mindenkinek. Magyarázni: ne vigadj sírva. Az visz a sírba. Dalolj, de ne azt a dalt, amely mellett nagyapád elverte ősi birtokát. Dalold azt, amely mellett ősapáid megszerezték azt. Ha azt kérded, melyik az: itt van, él még, talán éppen ez az, amit ma este hallasz.

Te idegen vérből való [két olvashatatlan szó], akit idevetett a sors, itt jelölt ki új hazát: itt töltsd életedet [két olvashatatlnan szó] add véredet, és fajtád szerint vagy félénken meghúzódol, vagy hangosan ordítozol, hogy azt higyjék, tied a ház (pedig mennél hangosabb vagy, annál jobban kitetszik, hogy nem a tied), lépj be ezen a kapun: találsz itt olyan varázskövet, amely átgyúrja húsod, átkeveri véred, meggyógyítja idetartozásodon való kínzó kételyedet, ideköt, hogy már nem tudsz máshová menni.

Magyarom, mennyi mindent tettél hazafiságból, még könyvet is vásároltál valaha, [olvashatatlan szó] is pótoltál (pártoltál?). Nehogy azt hidd, hazafiságból kell szeretni ősi dalodat, amelytől annyira elidegenedtél. Szeretni kell önzésből, legszemélyesebb, egyéni boldogságért, életösztönből.

Valamikor a cseh nyelv volt annyira, hogy majdnem kiveszett. Úgy rakták össze öreg paraszt*ok [nyelvéből]*, régi írások*ból*, és keltették új életre. Ma [?] millió beszéli, nagyon is halljuk néha, mint beszélnek rajta. A m*agyar* nyelv idáig még sohasem jutott, de a magyar zenénk már-már ott tartott! Ha nem akarjuk, hogy kivesszen, munkához kell látni. Nem elég egyesek munkája, minden
[Idáig folyamatos fogalmazás egymásutáni cédulákon. Innen kezdve újabb fogalmazási próbálkozások, részletek, részben az előzők újabb megfogalmazására, részben más részletekkel.]

Te embertárs, aki más vérből szakadtál ide, hogy meggyökerezz, életet termelj

magadnak, és majd testeddel növeld e föld termőerejét – aki szeretnél magyar lenni, ha elfogadnának, és aki mert nem fogadnak el, vagy félénken megbújsz vagy hangosan lármázol, te bátorodást, te szerénységet

Valamikor mindenki idegen volt itt. Ma ki tudja kémiai tisztasággal kimutatni vére magyar voltát? Még a relatív legtisztább magyarság vére is keverék. Szabó D*ezső*, Szekfű, Németh Gyula

Ez a rajz [itt a székely kapuval díszített plakátra céloz] B*udapest* ordító plakátkultúrátlanságáb*an* mint egy idetévedt, előkelő idegen halványlott, szimbóluma a m*agyar* dalnak. Aki belép a sz*ékely* kapun, tündérpalotába jut, kívül egyszerű ház.

Az a nép, amelynek Toldi nyelvét köszönöm. Arany J*ános*.

A dal a m*agyar* lélek szék*ely* kapuja. Íme, **nem paraszti durvaság.** A legműveltebb magyarok, egy artiszt*ikus* ízlés.

De az is, amit nem lehet a régi költ*észet* maradványának felismerni, Hamupipőke – királyi vér. Hogy melyik az? Keresd, keresd te a sok közül, míg megtalálod. Majd megérzed. Talán ma este hallod meg.

A magam dalairól csak annyit: igyekeztem tanulni a hegyire [?] ismerők tudnak csak értékes, új megvilágítást adni

Ilyen spec*ialista* nálunk ez idő szerint nincs, s ez kár. Nekünk specialistáink tudatlanságban [*vannak*]: ehhez vagy ahhoz a korhoz különösen nem értők. Akik emellett teljesen mentek a nyilatkozás minden felelősségétől, s semmi szakértelem nem feszélyezi.

Volkm*ann* jó mester, soká él itt: semmi látható nyoma, nem tudott bekapcsolódni a nemz*eti* talajba, nem tudott lebocsátkozni a termő rétegig.
[Egészen kis noteszlapokra apró betűvel, elmosódott ceruzaírás közt tintával írt beszúrások. Egy 1929 előtt tartott zeneestjének bevezető előadásához készült fogalmazás-részletek. 1929-beli „A magyar népdal művészi jelentősége" c. írásának elején olvasható: „ A legutóbbi években tartott magyar dalestéim plakátjául egy székely kapu stilizált rajzát használtam fel." Ezek egyikéhez készültek e följegyzések. „Székely kapu" feliratú borítékban.]

Mit akarok a régi magyar dalokkal?

[Kézirat-variáns a Visszatekintés I. 29–30. oldalán közölt végleges szöveghez.]

Ezt kérdik egyre-másra olyanok, akiknek még keveset mondanak ezek a dalok, mert még keveset hallották, nem értik a nyelvét, nem jöttek rá az ízére. Kérdik aztán azok, akiknek talán sohasem fognak jelenteni semmit. Múzeumba velük! Ezt kiáltják, hadd porladjanak ott. Ezek az egész magyarságot szeretnék már múzeumba zárni, hogy majd üveg alatt mutogassák. Milyen jól is illene oda, festői népviseletben, régi székely dalokkal a száján.

De hiába. Élőnövény kihajt az üveg alatt is, szétrepeszti az üveg.....ot. A hóvirág kibújik a földből, ha másképp nem, átfúrja a ráboruló száraz levelet. Ha sikerülne is a magyarságot múzeumba zárni, szétrepesztené.

Itt egy gazdag, új tavaszi tenyészet indul, én csak öntözöm, és a közöny száraz leveleit hajtogatom el útjából, amennyire lehet.

Az az új tavasz, amit a magyar dal megért, megteremti magának a szabad levegőt, nem lehet többé elfojtani. [A „Mit akarok..." cím alatt, a másik fél hasában, ceruzával, az előbbi tintaírás után.]

Sokfélét: zenét adni, koncertbe behozni [áthúzva, alatta] polgárjogot a *magyar* dalt külfölddel megismertetni. Ezt nem lehet kíséret nélkül. Ez mindenkinek szól. Meg is értették mindenütt: külf*öldön*. Szegény a magyar dalirodalom, olyan, amelyet a külföldi is mosolygás nélkül meghallg*at*.

A magyarságnak persze még mást is jelentenek: önmaga mélyebb megismerését. Az a közönsé*g*, amely annyi megértéssel és szeretettel fogadta kamarazeneműveimet, annak egy fejedelmi ajándék. Kezébe adom a kulcsot a magyar nyelv előtte még rejtett kincseskamráihoz. Talán a zenén keresztül jut hozzájuk. –

Ha a magyarság figyelemmel hallgatja, előbb v*agy* utóbb megmozdulnak lelke mélyén a százesztendős emlékek. A magyar lélek olyan, mint egy pihenésben összesüppedt tüdő. Némely zugába már sohasem hatol levegő. Ha új erőre akar kapni, olyan mélyen kell lélekzenie, hogy felmozduljon minden kis

Ne elégedjen meg a magyarság azzal, hogy féltüdővel lélekzik. Most olyan erőkifejtésre van szüksége, hogy feszülésig kell teleszívnia magát friss levegővel. Akkor ott a mélyen új energiák forrása fakad. – Ezek a dalok megnyitják a magyar lélek rég nem szellőzött tüdeje mélyét.

El akarom vinni mindenüvé a világon, ahol a zene nyelvét értik, hogy ezen keresztül is megtudjanak valamit a magyarságról.

De el akarnám vinni minden magyar házba is, hogy mint tükörben meglássa magát: ez vagyok, ennyi erő van még bennem.

El akarom vinni mindenhová, ahol „négy-öt magyar összehajol", hogy ne azt kérdezzék: miért is? hanem azt mondják: ezért, meg ezért és mindenért élni érdemes és kell.

Az utcán szeretném megállítani az embereket, mikor loholnak a haszon, a falat kenyér után, hogy vigaszt és bátorságot merítsenek a csodakútból.

De nemcsak a magyarságnak szólnak; kihajolnak a kis magyar kert ösvényén, megbámulják őket az úton járók, meg is állnak, hogy szakasszanak belőlük.

Elviszem őket mindenüvé, ahol...

és végül itthoni idegenjeinknek, akik oly megvető kézlegyintéssel fogadnak mindent, ami magyar. Talán még nekik is mond valamit, ha mást nem, elmondja, hol élnek, és mit köszönhetnek annak a földnek, amelynek kenyerét eszik.

[Egy 1927. március 1-jei boríték széthajtogatott lapjaira különböző irányban és két hasábban, egymásba és egymáson át írva. Borítékon Kodály kézírásával: „Félegyházi előadás, új atmoszféra, újjászületés. Néptan*ítók* Lapja." = A magyar népdal művészi jelentősége. 1929. Lásd V–I, 33.]

Népdalterjesztő katonaság [Kodály kézírásával a borítékon, amelybe ezt a följegyzését tette.]

Közös-Osztrák hadsereg*ben* nem törődtek [*azzal, hogy mit énekelnek a katonák*]: egyetlen szabad kifejezésmódja volt [*ez a katonáknak*]. A hadvez*etőség* bölcsen hagyta, jó psych*ológiára* vall: tudta, megkönnyebbül az ember, ha tele tüdővel kikiáltja panaszát. Innen a katonaélet szenvedéseit ecsetelő dalok meglepő nagy száma. Hagyta, tűrte ezeket is: hisz nyilvánosan énekelték. És mert *a* maguk hangján-módján énekelhettek, ez a hang hamisítatlan magyar volt, a nemz*eti* eredetiség olyan tárháza, amiben ma és még soká gyönyörűséggel és épüléssel fognak elmerülni nemzedékek.

Amellett dalai révén a magyar közös hadsereg a békés hódításnak, a népek közti megértésnek olyan eredményeit érte el, ami*t* semmi más eszközzel nem ért el semmiféle kormányzat. Ha az országunkkal szomszédos népek népdalgyűjteményeit lapozzuk, azokban magyar dallamok elképesztő mennyiségét találjuk. Másal nem magyarázható ez – hisz azok a népek Magyarországon sohasem jártak –, mint hogy az ott állomásozó magyar ezredek dalolását hallva megszerették, ellesték, megtanulták e dallamokat. Morva*országban*, Galíci*ában*, Csehországban, lengyel, ukrán nyelv*területen*. Galícián kersztül még Oroszlengyelországba is eljutottak e dalok. (Chadov?)

De még bosnyák dalgyűjtemények is mutatják a nyomát, pedig ott ugyancsak gyűlölt ellenség voltunk eleitől végig.

A magyar ezredeknek e szellemi hódítását, aminek jelentőségét alig lehet felbecsülni, az tette lehetővé, hogy töretlen, háborítatlan stílusegységben zenghették hagyományos dalaikat. (Virchow) Kivonulós [?] ritmus!

Hadseregünknek ez a láthatatlan és szervezetlen, de mint láttuk, hatalmas fegyvere veszélyben van. Kaszárnyák, gyakorlóterek, menetelő csapatok mellett elhaladva furcsa idegen hangokat hallani mostanában.

Új m*agyar* zene. A m*agyar* népdal föltámadása

Akik 1900 körül indultak azzal a céllal, hogy magyarul zenéljenek, k*örülbelül* **olyan helyzetet találtak, mint a száz évvel korábban indult írók.** Szegény a*nyag* [?], **néhány formula.** Ha ennyi a magyarság, nincs szótára, nyelvtana, akkor igazán lehetetlen továbbfejl*eszteni*. Erkel op*eráinak* néhány magyarabb részlete (mit latin darabokba beleszőtt), egy csomó a köztudatban forgó műnépdal, a legutóbb nagy lelkes*edéssel* terj*esztett* kuruc dalok – volt minden, ami m*agyar* zenei hagyomány, irodalmi előzmény [*lehetett*].

Cseh*ek* mit nem adtak volna egy újon*nan* felfedezett zenei Zrínyiért. Gyöngyössy*ért*, régi mesterekért, akik századokon át elfeledve azért most mutatták volna rendeltetés*üket*, egy nagy épület előre letett alapjai*t*. Sehol semmi.

Csak természetes, hogy ezek a zenészek oda indultak, az egyetlen helyre, ahol reméltek valamit: a magyar faluba. (Annak sarában találkoztak jóformán mindazok). Keresték a Patvarba. [?!] És ma már elmondható, ha nem is kész a munka, nem hiába jártak. Lassanként kezd élő életre válni.

Nem reliquiák, hamv*ába* holt dalok: életerejük kifogyhatatlan.

A m*agyar* zenei nyelv kiteljesedésére szükséges volt a m*agyar* zenei múlt mennél bővebb feltámasztása. Mint a m*agyar* irod*almi* nyelv is azáltal, hogy újra használatba vette régi és népi (= lényegében régi) részét. Amint ez a régiség és népiség tudatosan [*kerül bele az irodalmi nyelvbe*] Vörösmarty*n*, Petőfi*n*, Arany*on*, Ady*n* keresztül.

A mai irodalmi, poétikai felfogásban vissza kell menni (Goethere is tám*aszkodva* [?]) a német mesterdalnokokra, lovagi költőkre, a trubadúrokra, hogy bele tudja magát élni egy olyan vers hangulatába, melynek a dallam elengedhetetlen [*része*.] Vissza kell mennie a görögökre, akiknek nem volt külön nevük, mint ma nekünk nincs külön

Mit talált?

Végül külföldi vagy külföldies mesterek közeledéseit, kölcsönzéseit a magyar

zene... [olvashatatlan], ami azonban ránk nem tanulságos, mert nem továbbfejleszthető. – Gyűjtemények állapota. –

Ami szöveggel ismerős, az is csak akkor támad életre. [*Ha ismerjük dallamát.*] Műfaji mivoltát megérteni [*csak akkor lehet.*] A népdal nem vers! Egy írástudatlan kultúra korszakaiba [*nyúlik vissza*], írni néha a költők maguk sem tudtak, mikor a költészet a fülön keresztül kereste az utat a lélekbe, nem a szemen keresztül (sorvadás[?]).

Ebben a könyvtelen kultúra állapotában van a mai paraszt is, aki lényegében azon a fejlettségi fokon áll, amit *a* legműveltebbek 3–400 év előtt [*értek el*].

Magyar új zene **öregek és fiatalok közt**

A helyzet még nem éleződött annyira ki, mint az irodalomban. De nem is volt meg rá a lehetőség. Mert az irodalomban egy nagy nemzeti iskola hagyomány-őrzése legalább látszólagos létalapot adott, nem ugyan arra, hogy újabb produkcióktól megtagadja az élet jogát, sem hogy *[a]* másfajta magyarságot hazaellenesnek kiáltsa ki – hanem egy konzervativizmusra: van mit konzerválni. De a zenében? Az idősebb generáció a német postwagnerizmus vértelen sablonjait védelmezné egy élettel teljes, új forrongás ellen, egész kilátástalanul és jogtalanul, mert egy idegenből átplántált és itt soha igazi gyökeret nem vert irányt védene egy olyannal szemben, amely itt sarjadt, mely ebből a földből szíja életerejét. –

Zenei megújulás hallgatag hit, hogy minden országban muszáj lennie. Néhol most érett meg az idők teljessége. Másutt várni kell!

[Gemkapoccsal összefogott papírszeleteken. Három megszámozva 1–3-ig, ezek az „Ötfokú hangsor a magyar népzenében" 1917. kefelevonatának eltépett darabjai. A többi üres papírszelet.]

Conférence sur la musique française

Egyik oka hozzáférhetőségének, irodalmon keresztül [*megközelíthető*]. Dehát a német zene legnémetebb lapjai megnyílnak annak, aki a német irodalomtól idegen? A magyar újabb zene elválasztható az irod*alom* újabb, nagy fellend*ülésétől?*

A baj, amennyire baj ez (mert az), közös a 19. sz*ázad* minden zenéjében. Ami nem az, felületes. Régi mesterek függetlenek-e? Palestrina – Gesualdo a szó szolgája. (Hangszeres tetőpont Mozart, valóban független?)

[A Musical Courier New York eltépett borítékán.]

Ötfokúság

Visszanyerni, visszatérni addig a rétegig, amelynél még nem homályosult el.

Mert az iskolai ének és a szakbeli zenetanítás, mióta csak megvan, egyebet sem tett, mint elidegenített az ősi, zenei nyelvtől. Zenében végbement, amit a nyelvre nézve szerettek volna a Habsburgok: a nemzet valósággal elfelejtette anyanyelvét. Legalább az iskolázott, mondhatni iskolát szenvedett rétege.

Ezért kellett a zenei *anya*nyelv keresésében visszamenni oda, ahol még megvolt.

[Egy eltépett, vastag papírlapon halványlila ceruzával.]

Rádióelőadás

A m*agyar* kultúra nem márványpalotákban élt, mint az olasz. Ami kevés márványpalota volt itt, oda magyar kultúra azelőtt se, ma se igen jut be. Ezért emlékeit is szerényebb helyeken kell keresni. Csoma-kód*ex* etc.

A múlt: elfeledjük. Tudom*ányos* érzéke kevésnek van. Élő művészet: azért kell néha visszanéznünk, hogy tudjuk, honnan jöttünk. Hogy mindig tovább jussunk. Hogy véletlenül ne kerüljünk oda vissza. – Magunk ismerete –

[Az „Erdélyi magyarság. Népdalok" 1923. korrektúra-lapjának hátán.]

Műv*észet* iskolában

Ma már legtöbb iskolánk folyosóin ott függnek [*a*] mesterművek fényképei. Gondolják: ehelyett a rajztanárok alkotásait [*kellene kifüggeszteni?*] Michelangelo, Rafael helyett Kis Pál rajzt*anár* úr különben egész tisztességes [*munkáit?*] Hát ha ezt meg lehetett valósítani a képzőművészet terén, mért nem lehet a zene terén? Ott tartunk még,

Már többször kifejt*ettem,* ezért némely hallg*atóm* türelmét kérem, ha már hallotta, de unalomig kell ismételni, hogy a m*agyar* népdal a művészet legmagasabb klasszisaival egyenrangú. De nem ám az a fajta [olvashatatlan szó], amit a felületen horgászók annak tudnak.

Természetesen nem a terjedelmes, fél v*agy* egész órás művekkel [*kell összehasonlítani, hanem*] dalt dallal: rövid [*művekkel*]. Olyan ért[*ékekkel?*], mint Goethe rövid verseivel, hisz azok hatása alatt írta, és igyekezett minél hasonlóbbá [*tenni őket azokhoz*], vagy Petőfi [„népdalaival".] (Arany-levelezés.) [Egy 1930. november 25-i hozzá írt levél hátán.]

M*agyarság a* zenében

Kolumbus-tojás: azoktól tanulni a zene magyar nyelvét, akik még tudják.

Ha hiányok vannak a nyelvtudásban: nem azoktól tanulták, akik tudták.

[„Palestrina Budapesten" feliratú vegyes füzet 67. lapján. 1939–1940.]

Sok akadály, két háború, idegen erők. Kultúra él. Szakadék: áthidalni. Mért kelljen saját kultúr*át* eldobva, a félműveltség szakadék*ának* mélyére leszállva, fáradságosan felkapaszkodni a túlsó partra, mikor saját kult*úrá*jukból megtartva, ami érték, átjuthat a túlsó [*partra,*] ha hidat talál. Ilyen hidat építeni, ha másképp nem, saját testünkkel odafeküdni: ennél szebb feladatot nem ismertünk, ezt igyekeztünk megvalósítani, amennyire erőnktől tellett. [Itt közbeszúrások olvashatatlan szavakkal és az olvasható szavak sorrendjének kivehetetlenségével:] nép felemelést Széchenyi korából örömmel, rokonsz...? [és két kivehetetlen szó]

Nem sokat tehettünk, két háború katasztrófája feküdt keresztbe az úton, kétszer rombolta le, amit addig [*alkottunk*], a munka java az utánunk köv*etkezők*re maradt. De hatalmas segítségre találunk [*abban*] a gazdag örökségben, amit B*artók* műve jelent. Fölsz*abadítás*ra kötelez, és utat mutat és

[Idáig a lap tiszta oldalán, lila ceruzával. A további az eredeti gépelt oldalon, fekete ceruzával, gondosabb írással:]

A soha vissza nem térő tört*énelmi* pillanat. Népdal? Hozzá egy jól simuló második szólam: magas művészet lehet, és megtartja az eredetit. Megtanulja. Ez a leg-

egyszerűbb eset. Számos fokozaton át lassan lehet haladni a legmagasabbra folytonos kapcsolatban élve a néppel, az ő saját hangjával.
[A Rózsavölgyi-cég 1948-ban hozzá írt, félbetépett lapján.]

Szövets*ég* **Népdalról**

Vos exemplaria graeca (= Ti görög példák). A római irod*alom* ezért lett a görög függvénye. Mi is úgy járunk; ha magunk egyéniségét nem akarjuk elveszteni, csak ebbe fogódzhatunk. Exemplaria graeca et altera [= Ti görög és más példák] csak félszemmel [*tekintsünk rátok*].

Íróasztal mellett, papíron [*komponálnak magyar zenét?*] Az én kompozíciói*m*-*ban* benne van az a kemény fapad, amin Forgó Mátyás zabari kondás házában aludtam, a szívszorulás, mikor öreg Szalai Zsuzsa elsírta, hogy a fia hozzávágta a kenyeret, és ezer más, az étel, amit x. y. asztalánál ettem, a tánc, amit egy-egy lánnyal jártam.

Szabó szavaihoz: bizony csak az a zenész találja meg a titkát (az se mind), aki kisebb-nagyobb saját gyűjtem*ény*ig eljutott. Az élet, a valóság csak annak művében [*él*]. Csak az érti a lejegyzéseket, aki életben hallotta.
[Egy cédulán, aminek hátoldalán, más, korábbi íráson keresztbeírva folytatta a befejezést. Ez is az előbbi cédulába hajtogatva, egy közös borítékban.]

Számomra érthetetlen ez a szófecsérlés a pentatónia körül. Adott tények: a nép zenéjében domináló szerepe van: gerince, minden más csak járulék, minden új fejlemény, amennyiben nem idegen átvétel, benne gyökerezik.

A magyarság művelt része nyelvileg annyira elfajult, hogy már nem tudta a mindennapi élet tárgyait sem magyarul megnevezni. Arisz*tokrácia* után a közép- és kisnemesség [*sem*]. Beszéltem falusi tanítónővel: flammé-ja. Így zenében: Szini nemesi népdalok [*is ilyen „flamme"*.] A zenei visszamagyarosodás megindul [*a*] műdalszerzőkkel: Egressy, Simonffy, Szentirmay Dankóig. Ha minden daluk elfelejtődik is, történeti érdemük, hogy* magyarabb hanghoz szoktatták a műveltebb magyart. Ezzel megérett volna a helyzet, hogy megértse a gyökeres m*agyar* nyelvet, amit híven őrzött a felületi áramlatoktól érintetlenül maradt parasztság. Sokan meg is értették, lehullott a hályog a szemükről, és most már boldogan eveznek egy teljesebb magyarság vizein, amelyben összefolyt minden, ami értéket valaha a magyarság termelt. De sokan nem értették: és ha vizsgáljuk, kinek fáj a pentatonia, egyszerű tények megállapításával rájövünk, hogy miért fáj.

Egy bizonyos: ha valaki egy néphez akar szólani, és azt akarja, hogy megértsék, előbb meg kell tanulni a nép nyelvét. Csak ha már éppoly jól tudja, mint a nép, gondolhat rá, hogy továbbfejlessze, mondjuk felemelje. Lélekzés: borda, has, tüdőcsúcs stb. egyenkint mind rossz, káros [kóros?], összes *légző*szervek együttes működése ad mély egész*séget* [?] Egész m*agyar* zenei hagyomány teljessége ad csak egészséges alapot a zeneszerző működésének is.

Minden jó, ami érték, minden árt, ami gyenge vagy elfajult. És itt tisztában kell lennünk: a népzene terén is van gyom, romlás, elfajulás. Azzal tisztában kell lenni, aki beleártja magát, nehogy csalánt szedjen saláta helyett. – Notio –

Feldolg*ozás* annyit ér, amennyit a magáéból hozzáad. Aki eredetit tud adni, mindegy, hogy milyen ösztönzés váltotta ki belőle. Aki élősködik, mindegy, hogy

a pentatonián, a verbunkoson vagy az orosz zenén élősködik. *A* nép ízlés*e* jó. Félművelt [*ízlés*] rossz. Átmenet [*a kettő közt:*] [*az*] ország nagy része [*most ebben van.*] Az én elgondolásom és sziszifuszi erőlködésem alapgondolata, [*hogy*] nem kell a népet a félműv*eltség*, rossz ízlés kásahegyén keresztülhajtani. Mindjárt a jót lehet neki adni, jó ízlése életben tartható, ha neki érthető jót kap, nem kell előle elpusztítani. Rettentő nehéz újraéleszteni!*
[A két* közti rész egy 1950. október 15-i, neki írt levél mindkét oldalán.]

Martinovnak valaki beadta, hogy egyesek túlságosan tisztelik a régit. Ez olyan, mintha azt kifogásolná valaki, hogy túlságosan szeretjük az atya, anya szót, és nem mondjuk helyette a fatterom, a mutterom *[féléket]*. Vagy búza, alma, gyümölcs szavaink helyett, melyek az ötfokúsággal egyidősek, nem használunk más, újabb, idegenebb szót.

Túl a Dunán Vit*ézi Énekek* II. 308. [Thaly régi versgyűjteményének egy darabjára céloz.]

Zeneileg ott tartanak, akik a pentatón*iától* fáznak vagy utálkoznak: nem jól tudnak magyarul, magukra vessenek. Tanuljanak meg magyarul, akkor nincs vita. Arany jobban tudott, mint Vörösmarty, Vörös*marty* mint Berzsenyi, B*erzsenyi*, [*mint*] Virág Benedek, Faludi jobban, mint Balassi. Ez a fejlődés helyes iránya. Ha egyszer egy nemzedék jön, amely kevésbé tud, mint előzői, akkor visszafelé fordul, s ha ez soká tart, akkor befellegzett. Így ért véget a görög, a latin irodalom.

Mi hisszük, hogy sem irod*almunk*, sem zenénk nem ért még oly tetőpontot, amiről már csak lefelé mehet. Azért hát bátran előre, bízvást remélve.
[Eddig három megszámozott papírlapon, egyikük Julownak hozzá írt 1950. október 19-i levelén, mindkét oldalon. A 3. számig összetartozó fogalmazás. A következő lap 9-essel, kérdéses, hogy idetartozik-e. De az írás jellege, a kék tinta, a sorközök azonos nagysága arra vall, hogy ugyanakkor fogalmazta, s egy hosszabb szöveg elveszett közbeeső részei után következett.]

De magyarokul többet és mást kaptak. Fél vagy negyed magyarságukat megerősíti, tudatossá teszi, elkopott, elfakult színeit újra ragyogóvá, a külföld felé fordított szemüket visszafordítja, hazájuk szépségeit ezer új színben mutatja, felkelti bennük azt a boldogító tudatot, hogy íme itthon is van kultúra, ebbeli szomjukat nem kell kizárólag külföldi forrásokból oltani.

Werfel Paulus: csak az idegen szép! [Idézte V–I, 32-n is.] Népszava: hottentotta népdal. Makacs külföldieskedő, itt él, jól él, de nem akarja tudomásul venni, hol él. Végső fokon politikai jelentősége: szétszaggatott ország egymástól elkötött, már-már kékülő tagjait újra közös vérkeringésbe
[Egy 1950-ben tervezett (?) vitacikk részletei.]

Jövő

Légkör: zenészekben és közönségben. Új meg új alkotások születtek és fognak születni, amelyek nem támaszkodnak anyagban semmi meglevőre, és mégis mélyen, századokra visszamutatóan (és talán előre sejtetően) kifejezik a magyarság lelkét.

De a levegőt, a tápláló talajt csakis a régi, meg nem szakadt zenei hagyomány adhatja nekik.
[Egy … május 29 – június 4-i naptárlap hátán. „Népdal és műzene" feliratú borítékban.]

Bartókról

Annak a bizonyos kompnak [= Ady „kompországának"] leszakadt sarkán, a 10 000 magyar közt, ott szorongott néhány zenész is. Ha lehet, idegenül még a 10 000 közt is. Inkább ésszel, mint szívvel vallották-vállalták őket a többiek, vagy azt se tudták, hogy ott vannak.

S teltek a sokvonalas kótalapok, egyelőre senkinek vagy nem tudni, kinek. Talán soha, talán valaha eljövendőknek, talán megfeneklik valahol a roncs. Készültek, mert készülniök kellett.

Akik átélték ezt az időt a kompon, tán soha nem vehetik le róluk a bélyeget. (Szemrehányás: túl komolyság). [Utána más színű ceruzával:] Sohasem kerülhetik majd el a szemrehányást, hogy túlságos komoly zenét írnak.

Azóta letelt 10 év. Az irodalmi életben sok minden változott, nagyrészt a Nyugat harca folytán.

A zenében nem jött Nyugat, bajosan is jöhetett. A zene fejlődése szinte törvényszerűen mindenütt valamivel az irodalom után, később érkezik. Annál kevésbé jöhetett volna nálunk. Hisz oly csekély a magyar közönsége még ma is a zenének, s oly körökben, ahol Boltraffiót Botticellivel összetéveszteni már nagy szégyen, a botfülűség még kedves kis fogyatkozásnak számít, amivel dicsekedni szokás. Vagy pedig minden zenei érdeklődést abszorbeál a cigányzene.

Nem annyira itthon mutatkozott javulás, hanem a külföld kezdte észrevenni a magyar zeneszerzést. Az elismerés nehezen indult, nem csoda, hogy Párisban a budapesti portékát körülbelül olyan szemmel nézték eleinte, mint nálunk néznék a Jassyból vagy Odesszából behozott művészetet. S a jóindulatú kritikák alaphangja bizonyos ki nem mondott meglepetés volt afölött, hogy B*uda*pest már innen van a Balkánon.

Ilyen előzmények feketeböjtje után meglepetés volt, ünnepet hozott a háború három [*éve után?*] a **Fábólfaragott** zajos, őszinte sikere [1917]. Ilyet néhány zeneművelt nem tud csinálni, ez csak a naiv, megérző publikum megnyilvánulása.

Hogyan? Felnőtt már tán az a generáció, melynek ez lesz a zenéje? Felnőtt és maradt még belőle? Vagy megtértek a konzervatívok? Aligha, s a hidegvérű keménység nem lelkesedik. –

Ki tudná kifejteni. Nagy ok lesz az is, hogy ilyen tisztán és érthetően Bartók hét év [*alatt*] Budapesten még nem szólalt meg. Tango Egisto az első budapesti karmester, aki a szokásos vállveregető jóakarat póza nélkül, egyszerűen mint becsületes művész nekilátott egy becsületes műnek: és a román [= *latin*] faj intenzív munkaerejével nem nyugodott addig, míg a zenekar valóságra nem váltotta a tempo hieroglifjeit az egyszerű lejátszással.

Ezzel egyúttal újabb cáfolat a régi babonának, hogy magyar zenét csak magyarok tudnak jól előadni. Ez a cáfolat nagyon vigasztaló lehet minden magyar zeneszerzőre (bármennyire nekibúsulhatunk azon különben más okon, hogy egy olasz karmester energiájára van szükség, hogy cseh és német, magyarul részben nem is tudó zenészeknek szuggerálja a magyar ritmusokat. S hogy ez a „legmagyarabb" ma lehetséges előadás).

B*artók* zenéjének analízisében a nemzeti szempontokat hangsúlyozni talán nem is szükséges, és ízét vesztett dolog: annyi visszaélés és hamisítás után. Egy öreg német muzsikus már 10 éve megmondta, magyar zene akkor lesz, ha a magyar életből kinőtt eredeti tehetségek lesznek. Ezek zenéje [? két olvashatatlan betű] különbözik minden külfölditől: tehát ez lesz a magyar zene. De különbözik, ha új, minden addigitől, amit magyarnak tartottak. Tehát egyelőre, mint minden újnak, megnemértés a sorsa.

Inkább utaljunk egypár internacionális jegyére. Bartók az európai zenében már fogalom mindenütt, ahol nem politikus elnyomó-kritika dolgozik, hanem objektív, elfogulatlan megérteni-törekvés. (Van még azért a világon olyan hely is.) Ha egynéhány technikai jegyre akarunk rámutatni, melyek a modernség törekvései, de amelyeket kevesen közelítettek meg: a szólamszerűség, melynek összbenyomása azonban (jó előadásban) könnyen megfogható egyszerűség (de persze súlyos egyszerűség), a dallam felszabadítása a sablonok alól, mozgékonysága és kötetlensége, mely a végtelen érzését kelti, anyagszerűség, a zenekarra koncipiálás eddig el nem ért foka. Nem meghangszerelt zene, hanem annyira a zenekarból nő ki, hogy mindenféle átírás felismerhetetlenné teszi.

Zenekarkezelésben egyformán kerüli a francia és német iskola hibáit (ott erőtlen finomságba veszés, itt durva lárma), de mind a kettőnek erősségei megvannak benne.

Sokan hangoztatták a szöveg és zene összeférhetetlenségét.

Először Balázs szövege nem is olyan egyszerű játék, könnyű mese. Van ennek mögötte elég komoly. Másodszor meg mi a baj abban, hogy a zene ragadta magához a vezetést, és a szöveget csak nagyjából iránymutatónak használja. Valóban a zene a fődolog itt, a színpadon látott képek, mozgások inkább glosszák, állomásjelzők, magyarázatok, velerezgők, de a legzenészebb zenész sem nélkülözné szívesen őket, bár a zene önmagában megkonstruált zártsága értelmessé teszi.

Itt olyan egységet sikerült a színpad és zene közt létrehozni, ami nem mindennapi, ami a benyomás mélységét mindenesetre nagyon fokozza. A Nyugat kritikusa helyesen jegyzi meg, hogy a pantomim szöv*eg*hez a szerzők rendesen könnyű zenét írnak, amelyet...

de elfelejtette hozzátenni, hogy B*artók* olyan zenét írt, amelyet már egy hallásra sem lehet elfelejteni. Hogy ezzel a pantomim műfaja nagyot emelkedett, az talán nem baj.

A szöv*eg* nagy általánosságban irányítja a zenét, s minden, ami a színpadon történik, viszont a zene vonalait követi, és a kettő egymás hatását fokozza. Későbbi előadások ilyen irányban való továbbfejlesztése kétségkívül még intenzívebb hatást biztosít majd a darabnak.

[13 megszámozott cédulán. Egyiknek hátán választási nyomtatvány, mely hivatkozik rá, hogy az 1913-as törvény alapján a címzettnek választójoga van. Az egész egy „Bartók fából"-jához feliratú borítékban.]

Miért olyan exot*ikus* ez a zene? Mert a publikum nem ismeri gyökereit. Kultúrfejlődésünk szerencsétlenül darabos volta, a fejlődés látszólag megmegszakadó, ugrásszerű fokozatai. Egyszerre előttünk áll a csodafa, pedig apró csemetekorától fejlődni nem is láttuk.

Ezekre a gyökerekre rámutatni volna fő célja összejövetelünknek. (Két figyelemre méltó jelenség)

De úgy *látszik,* az idő kezd betelni. A naiv publikum megérezte ennek a zenének erejét anélkül, hogy gyökereit ismerné. A publ*ikum* eddig elv*on*tnak [?] [*tartotta*], most megérezte ébredő ösztönével

Ezzel szemben áll, hogy egy idegen karmester képes volt, igaz: éppen nem fáradság nélkül, sőt erős munka árán, amilyenre tán csak román ember [*képes*] [román=latin, ti. az olasz Tango Egisto], ennek a neki eleinte teljesen idegen zenei nyelvnek minden tekintetben megfelelő, idegen accentus nélküli, kifogástalan interpretátorává lenni.

A zenész a művészet technikai részén keresztül (Wagner Habenecktől) találta meg a kaput a lélekhez. De a publ*ikum* csak ösztöneire volt utalva. A siker azt mutatja, hogy ösztönei ébredeznek.

Az ilyen karmester és [*az*] utóbbi évek*ben* több nép hasonló példája [*nyomán*] szétfoszlik a babona, hogy magyar zenét csak magyarok tudnak előadni. (Nagyszerűen hangzott ez a m*agyar* zene, melyet egy olasz karm*ester* szuggesztiója alatt cseh és német, hozzá nem is nagyon jóindulatú zenészek fújtak.)

Ez egyúttal jele, hogy ez a zene elérte az általános emberinek azt a fokát, melyen (levetkezve az anyagszerűség ballasztját) éppannyira internacionális, mint nemzeti.

Ez a zene, melyet már a publikum is kezd elfogadni és magyarnak érezni anélkül, hogy a „Kőrösi lány" motívumait keresné benne. –

Ez az esemény örvendetes fejlődését mutatja publikumunknak.

[Zeneakadémiai vizsgahangverseny műsoron, rajta Herzfeld tanár, tehát 1919. február előtt. Egy írásban később sem rögzített előadás vázlata.]

Egy ország, ahol még közönsége van „Márthának". Ahol még tetszik a régi operai lomtár rég elha*gyott*(?), a maga idején sem értékes darabja. Küzdelem?

Lehet rendes zeneszerző munkát [*várni*], ahol hét évig kell várni, legalább az igazi nagy tehetségnek, mikor a rögtöni előadás kimondhatatlan tanuls*ágokkal* [*szolgál*], amik hét év múlva már nem érik oly frissen.

Képszerű kísérő szerepe nélkül: a zene annyira drámai, annyira együttjár a gesztussal és drámai fejlődéssel, amennyire a zene saját, külön törvényei csak megengedik.

B*artók* már hét éve is olyan műveket írt, amelyeket meg nem haladhat, csak mellé állíthat. Mégis micsoda fejlesztő hatás azon frissiben hallani. –

[Egyetlen cédula mindkét oldalán.]

1900 körül, pályája kezdetén azt érezhette B*artók*, amit minden itthon körültekintő fiatal zenész-tehetség érzett, de különösen 1900 [*körül indulók?*] kétségbeejtő, sivár pusztaságot, zenei Potemkin-kultúrát. Kívül gyökértelen álkereteket. Azt, hogy itt nincs semmi, mindent újra elölről kell kezdeni. Itt látták és érezték

ezt már azelőtt is az itt termett nagy tehetségek: nagy szenvedéseke*t* és nélkülözése*ket* oly módon kerülték el, hogy horror vacui [=űrtől való iszony] természeti törvénye egyszerűen kiröpítette őket a külföldig, Liszt Ferenctől Dohnányiig. Akit akárhogyan erősebb szálak kötöttek ide, vagy valami módon nem működött a horror, végtelen szenvedéseken és nélkülözéseken kellett átmenniök. (Ady hajója, tutaja.)

Talán nem annyira tudatos [*meggondolás*] mint ösztön vezette a népzenéhez: mivel elölről kell kezdeni, felejtsünk el előbb németül, franciául, olaszul folyékonyan zenélni, kezdjünk magyarul dadogni, hadd nőjjön fel ez a magyar dadogó kisded a maga törvényei szerint nagyra. Elsőrenden világos, hogy a vokális zene csak a nyelv szerkezeti sajátságaiból nőhet ki. Ezért nem sikerült eddig magyar vokális formanyelvet teremteni, mert akik kezdték, akik soha nem hagyták el a talajt, dilettantizmusba rekedtek: nem tudtak a földről felemelkedni. Akik idegen alapon álltak, nem tudták megközelíteni. Egypár sajátságos és szép, de csak földönkúszó növény. Hogy felnőhessen a zenének magyar jegenyéje: mélyen a földbe kell bocsátani gyökereit.

A m*agyar* zenei tradíció term*észetes* fejlődését sok körülmény akasztotta meg. Az valahányszor nekiindult, mindig elakadt, foszlányai ott hevertek a sárban. D*obrovskij* cseh nyelvtudós [Comenius kötet] parasztok közt [*találta meg a cseh nyelvet*]. Így volt a magyar zenei nyelvvel is. Nem a parasztok okai, hogy a zenei trad*íció* úgy lezüllött, hogy csak náluk lehetett életben kapni némi maradványait. –

Kékszakállú

Az idő múlt: innen is, onnan is hírnök érkezett orvosi bizonyítványt lengetve: B*artók* egészséges. Egypár szó testi infirmitás és szellemi erő nem egyenes arányáról: Beethoven. – Több nem jut eszembe. Ellenben igen sok példája van a ragyogó egészségben, nagy kort ért férfiaknak, akik szellemi téren, hogy úgy mondjam, Talán a szellemi munka minden alakban csak betegség? A régi, arisztokrata kultúrákban nem esett meg, hogy a legújabb, legfinomabb műv*eket* betegeknek, dekad*ensnek* [*kiáltsák ki?*], mert a társadalom arisz*tokratái* egyúttal a szellem arisz*tokratái* [*is*] voltak, ami most alig mondható.

Kékszakállú

B*artók* hazai sikereinek görbéje mintegy keresztmetszetét adja (pontos függvénye) zenei kulturálatlanságunknak, a 10 év előtti kritika teljes képtelenségének. Első híressége hírhedtség lett: politikai szempontok, Kossuth-szimf*ónia*, Gotterhaltét csúfolni nem akaró trombitások botránya, magyar ruhája etc. Egyfelől nemz*eti* függetlenségi bélyeget kapott politikailag, ösztönös gyűlöletet aratott talán inkább ezek miatt, mint zenéje kivihetetlenségéért, nehézségéért a mi német zenész-céhünk közt. Aztán ..... [? két olvashatatlan szó]

A publ*ikumnak* idegen ez a **szublimált magyarság. Zenei magyarság és szöveg**-magyarság. Annak, amely tűrte szótalan 50 éven át a nyelv keresztrefeszítését fejjel lefelé: mindegy lehet, hogy most a nyelv a talpára áll, járni kezd, sőt szállni próbál. Valóban inkább a jövő generációk, magyarságtól és európaiságtól a mainál jobban átjárt gener*áció* anyanyelvének [*kell tartani*] ezt.

Rendesen ellentétnek, egymást kizárónak [*gondolják a kettőt*], én úgy látom, a legnagyobb fokú magyarság mindig a legmagasabb európaisággal járt együtt, és **ez a természetes**!

Mert **szeretlek**. [Judit szavai a Kékszakállú-ban]. Ezt a zenét, melynek minden íze, jellemvonása még végső kétségbeesés festésében is soha le nem mondó, magát meg nem adó akarat, csakazértis akarat, akarják dekadensnek, betegnek bélyegezni. (Beethoven). Skáláját közelíteni [?] tudja a leglágyabb lehellettől egészen a frenéziáig [Lap alján fordítva és bekeretezve:] Hiányos szon*áta* forma? Mi hiányozhat? Mindre példát. [Vége] A nagy magyar zenedráma zenei lehetőségei megvannak, a költőkön a sor és a publikumon. [Bekeretezve:] Telítettsége [*az*] első taktustól fojtogató.

Hat év nagy idő [*egy*] fejl*ődő* zenész életében. A Lip*ótvárosi* Kaszinó szakértői előadhatatlannak [*minősítették*]. Ennek a véleménynek csattanós cáfolatát hozta meg az előadás. Elmerenghetünk azon, hogy kiv*áló* olasz karm*esternek* kellett jönni, hogy végre ennek a zenének

[A másik oldalon] **Deklamáció.** Eddigi operaszerz*ők* a német szöveget, b) idegen frazeológiát használtak. Termettek sikerült művek, de a magyar probléma csak nem jutott előre. mű elejétől végig következetes, egyforma, egyöntetű, ki nem zökkenő zene-magyarsággal szól hozzánk. **Metszően tragikus kifejező ereje. Ezt a tulajdonságot, amit a Fából faragott**

Eddig: hegyen, azok hallották meg, akik maguk is fölértek egy magaslatra. Közelebb jött, akcent, emberi hangok.

Színpad: ha nem találtak megoldást, amely illúziót keltsen, egyelőre bölcsebb volt lemondani egy esetleg tökéletlenről, és a néző fantáziájára bízni. Így talán a nézők tömege kielégületlen maradt (a látni akarók), de nem azért, mert dráma híján maradtak: hisz ez a „néző" azt nem is keresi. – De a „hallgató" nem lehet el a színpadnak még ilyen képszerű kísérő szerepe nélkül: a zene annyira drámai, annyira együttjár a gesztussal és drámai fejlődéssel, amennyire a zene saját, külön törvényei csak

[Különböző cédulákon, köztük egy kettészakított levél-vég, melyben Ignotus írásából annyi marad – eltépve –:„...zon típust mutatja. Úgy tudom, Tanár úr is, mint Bartók Béla, kutatója e témának. *Ha* gondol arra, hogy alkalomadtán a Nyugat közönségét beavassa kutatásaiba és tűnődéseibe, ezt a témát különösen ajánlom. Legérdeklődőbb s legalázatosabb magam volnék.

Szíves üdvözlettel igaz tisztelő híve" Ignotus

[Ignotus 1929-ig volt szerkesztő.]

Akiknek B*artók* zenéje elviselhetetlenül diss*zonáns*. A mai magyar élet diss*zonanciája* nem , letompítva halljuk. Ez a zene csak ma és itt születhetett, igazán nem Bartók tehet róla, hogy olyan amilyen (Mozart disszon*anciái*.)

Magyarsága

Idegen azoknak, akik m*agyar* zenének nem ismernek el mást, mint a 19. *század* közepén kelt néhány száz dallam stílusát, amelynek csak a magyarság félművelt középoszt*ályában* volt gyökere, amelyhez kocsmaszag, boros-cigányos hangulatok asszociációja tapad.

Paraszt? Vagy benne van elkeveredve annyi a régi igaz úri érzésből, vagy pedig a paraszt olyan úr, hogy egy felsőséges, erős, büszke, még sírásában sem összecsukló, hanem megrázó lélek. Panaszában nem nyivákoló! De megdermesztő! A jövő M*agyar*ország mustármagja.

[A Néprajzi Társaság neki címzett borítékjának széthajtogatott oldalain. Az első bekezdés nagyjából egyezik az 1918-ban megjelent „Bartók Béla első operája" egy bekezdésével. V-II, 421–2.]

Nem keresett, konstans, hanem egyszerű, magától értetődő, másképp-nem-lehet magyarság szerves egysége ez.

Eddig:[?] bolond, beteg, nem normális. Az életerőnek legragyogóbb szavú muzsikusai közül néhányan B*artók*énál sokkal törékenyebb testi szervezet keresztjét viselték. Mozart és Schubert életkorát [=35, illetve 31 év] B*artók* már meghaladta, a halálát jóslók és várók ámulatára.

[Egy új stílusú népdal lejegyzésének – „támlapjának" – hátán. A kettőbe hajtott másik oldalán levélfogalmazás hangversenyrendező cég vezetőjéhez a tiszteletjegyek adójának elengedéséért. Bartók 1916-ban volt 35 éves, Kodály szerzői estjei 1918. V. 7., 1922. X. 22. és 1923. IV. 15-én voltak. Ezek és 1916 közt, valószínűleg 1918. V. 7. után íródott.]

ad Bartók:

Keinesfalls hätte er diese Werke geschrieben, wenn sein Leben sich anders gestaltet. – Sein Leben ging in die Werke über, (nicht wie bei Bach, dass das Leben ganz gleichgültig.)

– Fremde Einflüsse. Intensives Studium Wagner, Liszt a) b) – Strauss, Reger! Debussy – alles zeitigt auch Wirkungen, wenn auch nur vorübergehend *und* nicht so zahlreich dokumentiert, wie bei Mozart äussert dichter Produktion. –

3-me période: Prince de bois, II. Quatour, Ady-Lieder–Mandarin: nem akar meghalni, míg nem szerették. – Találkozás Beeth*ovennel*, aki a szerelmet csak vágyban ismerte. (Contrast: Mozart)

Ulib*ischeff* disszon*anciák*

Beeth*oven* a connu Bach: Mozart à peine.

[= Bartókhoz: Semmi esetre sem írta volna ezeket a műveket, ha élete másként alakul. Élete átment műveibe, nem mint Bachnál, hogy az élet teljesen közömbös. Idegen hatások. Elmélyedt tanulmányok Wagner, Liszt a) b) – Strauss, Reger! Debussy – mindez hatásokat eredményezett, még ha átmenetileg is, és nem oly gazdagon dokumentált, mint Mozartnál teszi nyilvánvalóvá a gazdagabb termés.

Harmadik periódus: Fából faragott királyfi, II. vonósnégyes, Ady-dalok, Mandarin: nem akar meghalni, míg nem szerették. Találkozás Beethovennel, aki a szerelmet csak a vágyban ismerte. (Ellentét: Mozart.)

Ulibischeff disszonanciák. Beethoven ismerte Bachot, Mozart alig.]

Bartók-cikkhez

Les objections – precisement les mêmes qui ont été fait par **Ulibischeff** – par des critiques qui jamais l'ont lu – analogie surprenante des procédés. [=Az ellenvetések – pontosan ugyanazok, amiket Ulibischeff tett – olyan kritikusok, akik sosem olvasták őt, meglepő egyezése az eljárásoknak.]

[Egy 1887-i esküvői meghívó hátára és egy papírszeletre ugyanolyan tintával és írással írva. Ugyanott Ulibischeff Beethoven-könyvének kijegyzetelése mellékelve. Mindkét papír egy borítékban, rajta Kodály kézírásával: Bartók-cikkhez.]

Bartók kämpft immer mit der Form, er muss die wild strömenden Gestalten seiner Phantasie in die Form zwingen, da sie nicht natürlich gleichsam sich selbst geformt erscheinen. Darum ist bei ihm die Form oft formelhalft, nicht dem natürlichen Gang der Gedanken entsprungen.
[Egy papírlapon kék tintával. Az írás bármely korából származhat.]

[Bartók mindig küzd a formával, képzeletének vadul áradó alakzatait kénytelen a formába kényszeríteni, minthogy azok nem természetesen, maguktól megformálva jelennek meg. Ezért a forma nála gyakran formulaszerű, nem fakad a gondolatok természetes menetéből.]

Peu influencé! Jusqu'a 1907 personne n'a connu nul mesure de Debussy. Il n'a entendu Pelleas qu'en 1914. Les Russes: on ne les cultivait à Pest. En general nous etions toujours 10 ans de retard. – Il a croyé un temp en Reger voir un confrére qui semblait à professer, que Bach nous à dire encore quelque chose aussi après Wagner. [Ceruzával a sor fölé és oldalára írva:] Mais aussi: tendence [és két olvashatatlan szó.] En fait: sans qu'on pourra démontrer reminiscense: **l'esprit de Bach** de sa jeunesse l'accompagnait. – Depuis 1907 les francais l'attiraient. Debussy ne fait que l'encourager. [= Kevéssé befolyásolták! 1907-ig senki sem ismerte Debussy egyetlen taktusát sem. Ő csak 1914-ben hallotta a Pelleast.
Az oroszok: őket Pesten nem művelték. Általában 10 év késésben voltunk. Egy ideig azt hitte, Regerben láthat társat, aki, úgy látszott, azt hirdeti, hogy Bach mondhatott nekünk valamit még Wagner után is. Valóban, anélkül, hogy emlékezést lehetne kimutatni, Bach szelleme ifjúságától kezdve elkísérte. 1907 után a franciák vonzották. Debussy csak bátorította.]
[A Néprajzi Társaság meghívója 1920. december 22-én tartandó Kodály: Árgirus nótája c. előadására. Hátán tintával, majd egyes részek áthúzva és ceruzával közbeírva a végleges változat. „Idegen hatás összefoglalva" feliratú borítékban.]

Les avantages d'une culture traditionelle desquelle ont su tirer partir tant d'artistes *françaises*: une belle tradition ininterrompue et le contact prolongée avec des merveilleux orchestres: sont difficiles à trouver ailleurs. Mais le gout, l'instinct, qu'on ne peut remplacer par aucun experience et travail, une vif sentim*ent* de sonorité se montre déjà depuis les premiers assais d'orchestre: il l'a, et il se montre inventeur aussi à cette partie. (Voir l'op. 10., surtout des oeuv*res* dram*atiques*). Je ne peux que souhaiter que la France ait tant que possible occasion de faire la connaissance aussi de ces travaux. (L'Angleterre a déja commencée: à Queen's Hall on a joué 1920 le I. Suite composée 1905.)

Instrumentation
Une connaissance approfondie des ressources de l'orchestre a cessé aujourdui être l'objet d külön érdem du moins en France, ou c'est une partie integrale de la formation du composition. Mais autre parts on n'y parvient sans travail. [Une

sentiment, gout de la sonorité c'est autre chose, qu'on ne peut aquérir par travail. S'il n'est pas ancore arrivé [à] la main infallible de certain artistes français: il s'y aussi montre inventeur] [A jelzett rész utólag áthúzgálva.]

Le sureté
L'état d'Hongrie qui ne pouvait procurer la grande tradition instrumentale et le contact quotidien avec des merveilleux orchestres. [?] Mais l'experience doit être remplacée par la divination et le voici inventeur et novateur ausi à ce coté. (voir op. 10 et surtout les oeuvres dramatiques.) – [Idáig a Zeneakadémiai Könyvtár eltépett kérőlapjának két darabján, 1913 októberi dátummal.]

Orches*tration*
C'était bon d'aill*eur* comme école techniques d'étudier tous les partitions de Strauss et arriver à les jouer à piano, en quoi il a aquéri une habileté devenue fameux. –
Si l'on decidera essayer ses oeuvres d'orchestre, à quel degré de perfection! qui est d'une difficulté extrème en manquant ou la tradition locale ou le pratique, contact journalier avec un bon orchestre, qui facilite au tant de Kapellmeister.
[Idáig egy 1916. jan. 2–8. naptárlap hátán.]
Son orchestre, d'abord sous l'infl*uence* de Wagner et Str*auss* montre un vif sentiment de sonorité, un peu trop de coloris peut être – se developpe graduellement à un clarté et simplicité, qui avec le goût des timbres purs approche les grands traditions français. A Paris, ou l'on est né dans cet atmosphere, ou le compositeur respire le g*out* avec l'air, on ne peut penser combien de travail et de talent faut il ailleurs arriver à ce degré. Depuis l' *op.* 10. son style d'orch*estre* est parfait, n'a plus que d'enrichi, mais pas dans le sens.
Seduit par l'orchestre ebluissant de R. Strauss
[Idáig a Pesti M. Kereskedelmi Bank egy eltépett számláján.]

(Quintette!)
Jusqu'op. 3 Instrumentation un peu surexcité (suraigu), presque tous les instrum*ents* se trouven*t* trop souvent dans le registre suraigu. Defaut comme de la musique moderne inauguré par Richard Strauss.
(még orchestre bien nourri) contrepoint (réaction!) **les traditions sures** des fran*çais*, le gout de Debussy, un transpos*ition* du médium un peu en haut, cuivres, resultant d'une role preponderant des cuivres inauguré par Wagner. –
Cette instrumentation conforme au caractère toujours [?] plus excité de la musique depuis Wagner, se retablit au normale peu à peu et produit dans les dernières oeuvres des merveilles de sonorité caracteristique, savoureux et expressif. (beszédes).
[Idáig 1920. május 4-én lepecsételt könyvtári kölcsönzési cédula mindkét oldalán.]

Instrum*entation*
en outre le penchent naturel de la jeunesse „essayer l'impossible", le sentiment sur... qui trouve étroit les limites solites.
[Idáig 1920. okt. 8-án pecsételt könyvtári kölcsönzőlapon.]

Piano

Musique de piano difficile à caractérisé, tant varié – D'abord s'appuyant sur la technique de Liszt, il va vit[e?] [három betű, értelmezhetetlen] très pianistique quoique pas à effet [*qu'*?] exige la plus grand partie, toute le virtuosité moderne, et la partie [?] plus [?] facile à jouer tout la musicalité – pas assez moderne aux pianistes. [Olvashatatlan szó, talán coutumière.]

[Idáig egy 1920. dec. 5–11. naptárlapon.]

d'ailleur en general c'est ne pas une [olvashatatlan szó] née du caractère des inst*ruments*. Il faut chercher des regulations, mais alors ça sonne à merveille. (Quatuor = à la Beetho*ven* nem hangszerből született, ne pas celle de Haydn: née des instrume*nts*. Il ne pense, non plus, en composant „au misérable violon". Mais il ne pose problèmes insolubles pour les violons d'aujourdui, et alors cela„sonne" à merveille, comme l'ont montré les Waldbauer.

[1920. dec. 5–11-es naptárlapon, majd körbe és visszafelé is írva. Fogalmazási variáns a „Béla Bartók" Revue Musicale 1921-ben megjelent cikkhez, magyarul Visszatekintés II. 426–434. Az összes cédula egy borítékban, amelyre Kodály kézírásával ráírva: Orchestre anyagszerűség, **zongora, vonós** (Beetho*ven*)]

[Fordításuk: Egy hagyományos kultúra előnyei, amelyből annyi francia művész tud kiindulni: egy megszakítatlan szép hagyomány és egy folyamatos kapcsolat csodálatos zenekarokkal: mindez nehezen található másutt. De az ízlés, az ösztön, amit semmi tapasztalat és munka nem helyettesíthet, a hangzás szépségének élénk megérzése már első zenekari kísérletei óta mutatkozik. (Lásd op. 10., és mindenesetre drámai műveit.) Én csak azt kívánom, hogy Franciaországnak is legyen alkalma, ha lehet, megismerkedni az ő munkáival is. (Anglia már megkezdte: a Queens's Hallban előadták 1920-ban I. Suit-jét, amit 1905-ben szerzett.)

Hangszerelés

A zenekari lehetőségek elmélyült ismerete ma megszűnt külön érdemnek számítani, legalábbis Franciaországban, ahol szerves része a mű megformálásának. Másrészt azonban nem érhető el munka nélkül. Más dolog a jól hangzás iránti érzék, ízlés, amit nem lehet megszerezni munkával. Ha nem is érte el egyes francia művészek tévedhetetlen kezét: itt is újítónak mutatkozik.

A biztonság

Magyarország helyzete, mely nem nyújthatta a hangszerek nagy hagyományát és a mindennapi kapcsolatot csodálatos zenekarokkal. De a megérzés helyettesítheti a tapasztalatot, és íme, e részben is felfedező és újító. (Lásd op. 10-et és mindenesetre drámai műveit.)

Zenekari hangzás [Hangszerelés?]

Egyébként jó volt technikai iskolának, hogy tanulmányozta Strauss minden partitúráját, és elérte, hogy mindet játszotta zongorán, s ebben híressé vált jártasságot szerzett.

Ha valaki elhatározza, hogy megvizsgálja zenekari műveit, hogy milyen fokú tökéletesség[*ig ért el*?], ami rendkívüli nehézséggel jár, mert hiányzik akár a hagyomány, akár a gyakorlat, a mindennapi kapcsolat egy jó zenekarral, ami annyi karmester munkáját megkönnyíti.

Az ő zenekara, kezdetben Wagner és Strauss hatása alatt a hangzás iránti élénk érzékről tanúskodik, lehet, hogy egy kicsit túl sok hangszínről is, fokozatosan olyan tisztaságig és egyszerűségig fejlődik, amely a tiszta hangszínek iránti érzékkel megközelíti a nagy francia tradíciókat. Párizsban, ahol az ember ebben a légkörben születik, ahol a zeneszerző a levegővel szívja be az ízlést, el se tudják képzelni, mekkora munka és tehetség kell másutt elérni ezt a színvonalat. Az op. 10 óta zenekari stílusa tökéletes, csak gazdagodnia kell, de nem a köznapi értelemben.

Elragadtatva Richard Strauss káprázatos zenekarától –

Ez a hangszerelés az op. 3-ig kissé túlizgatott (túl éles), majdnem minden hangszer a túl éles regiszterben mozog. Olyan hiba, amint Strauss Richard által kezdett modern zenében, (még jólfejlesztett zenekar) ellenpont (reakció), a franciák biztos hagyományai, Debussy ízlése, a központ kissé magasabbra transzponálása, a rézfúvók, ami a rézfúvóknak abból a túlsúlyos szerepéből ered, amit Wagner kezdeményezett.

Ez a hangszerelés, ami megfelel a Wagner óta túlizgatott zene jellegének, lassan visszatér a normálisra, és utolsó műveiben csodákat művel a jellemző, ízes és kifejező hangzásokban (beszédes).

Hangszerelés

egyébként az ifjúság természetes hajlama, hogy „megkísérelje a lehetetlent", afölötti érzés... aki szűknek találja a megszokott határokat.

Zongora

Zongoramuzsikáját nehéz jellemezni, annyira változatos. Kezdetben Liszt technikájára támaszkodva gyorsan halad...? igen zongoraszerűek, bár nem addig a fokig, amit a modern virtuózok legnagyobb része megkövetel, és a könnyebben játszhatók mindazt a muzikalitást [?] – nem elég modernek a zongoristáknak [szokásos?]

Egyébként általában nem...? ami a hangszer jellegéből született. Keresni kell a szabályozást, de mindazonáltal ez csodálatosan hangzik. (Vonósnégyes = mint Beethoven) nem hangszerből született, nem mint Haydné, ami a hangszerből született. Ő sem gondol komponálás közben „a nyomorult hegedűre". Mégsem kíván megoldhatatlan problémákat a mai hegedűtől, és mindenképpen mindez csodálatosan „zeng", amint megmutatták Waldbauerék.]

Új Bartók-kották („Esztendő"-nek, már nem jelent meg)

(Suite op. 14 – Allegro barbaro – ...román néptáncok és kolindák)

Van öt-hat esztendeje, hogy B*artók*-kompozíció nem látott nyomdafestéket. Nem mintha nem maradt volna még elég kiadatlan műve, a pesti kiadók néhány próbálkozása után – vagy mintha nem írt volna újat azóta. – Kiadók általános szokása, hogy ha egy szerzőért bizonyos kockázatig elmentek: megállnak, figyelik az aratást; attól teszik függővé a további vetést. Újfajta zenével szemben várakozó álláspontra terelhette a pesti kiadókat még az a határozott reakciós áramlat is, mely

a háború előtti utolsó években a zenében is felütötte fejét, s a háború elején még erősödött. Bizonyos körök (német győzelem hívői) teli torokkal hírdették, hogy a háború el fogja söpörni az egész „beteges modernséget". A háború „tisztító" hatását várták, kívánták a művészetben is. Hozzájárult előbb a bizonytalan pénzügyi...? amelyet az export nehézsége... sokat emlegetett papírhiány is. (Kupléra, háborús... azért mindig volt papír, és soha annyi rossz könyv nem jelent meg, mint Magyarországon a háború alatt.) Mindez fokozott óvatosságra intette a kiadókat, s a magyar művészi zenét terjesztő, alig megkezdett munkájuk szinte teljesen megszakadt. 1918 itt is meghozta a változás első jeleit. Nem valami bátor gesztussal: négy vékony füzet röppent be hozzánk, négy félénk békegalamb. Nem is nagy pályajelző művek, inkább műhely-forgácsok, de anyaguk egy a nagy művekével. Könnyen játszható zongoradarabok, vevőre leghamarabb találók. S még ezek a kis füzetek sem Budapestről jönnek, hanem Bécsből. Aki ezentúl Bartókot akar venni: Bécs-Leipzigbe fizet. Importáljuk, amit exportálhatnánk. A mi kiadóink bizonyára jó üzletembereknek tartják magukat. Nem tudom, a fiaik és unokáik is ezen a véleményen lesznek-e.

Leghosszabb az op. 14-el jelzett 4 fejezetes Suite. Első egy téli elvonultság csendes, ezüstszürke alapszínét adja meg, erre távoli ritmusok gyengéd alig-érintéssel rajzolódnak, a második scherzo-módra kissé megélénkül: egy kis kilendülés az alaptónusból a derű felé. A harmadik izgalmasabb, sötétebb, szívdobogásos, lélegzetfojtó allegro, utána a negyedik visszasimul a kezdet emlék-hangulatába és életre, de föloldhatatlan disszonanciákban halkul le.

Az Allegro barbaro régibb kompozíció, egészen más: abból a Bartókból való, aki a friss vadság, el nem használt őserő annyi hangját tudta megszólaltatni (bizonyos fölényérzet a nagyobb kulturás, de erőtlen nyugati*val* [*szemben*] szól belőle). [A Vörösmarty Akadémia körlevele Ady szobrának ügyében, hivatkozva Károlyi Mihály köztársasági elnökre, aki a védnökséget elvállalta. Hátán és a szövegoldalon, a gépelt szöveg közé és köré is írva. 1918 végén vagy 1919 elején.]

Már régebben közölt Bartók magyar és tót népdalokat ötletes, finom miniatűrökbe foglalva. Ennek folytatása a magyarországi román kolindák füzete. A külföldi amatőr szeme fölcsillan a ki nem járt vonalú, ősi melódiák, szokatlan, gazdag ritmusok hallatára, melyek alá Bartók csak óvatosan és biztos ízléssel színez egy-egy „nagyoknak való" harmóniát. A zongora-tanár heurékát kiált: végre néhány füzet friss zene a tananyag-irodalom sivárságain elgyötört gyermek felüdítésére, s amellett mint ritmus-tanulmány van olyan hasznos, mint sok tanító célzattal kieszelt élettelenség.

De nekünk még mást, többet kellene hogy jelentsenek ezek a darabok. Művészi értékük és taníthatóságuk felett belőlük kicsiben a népi Magyarország képe alakul ki, amilyennek ismernünk kellene, s amilyennek oly kevesen ismerik. Nálunk kijárhat valaki 16 iskolát: ha nem élt köztük, semmit sem tud meg az ország nem-magyar népéről. Sőt a magyarról sem. A magyar úriosztályt a magyar és nem-magyar parasztságtól elválasztó kínai falon az alsó réteg zenéje sem tudott eléggé áthatolni, és a felső rétegével termékeny kapcsolatba lépni.

Csodálni való-e, hogy egy ilyen országtest, melynek tagjai egymástól elvágva maguknak élik izolált *életüket*, az első érintésre darabokra [*hull*]? E dalokon ke-

resztül is egy kis rés [*nyílik*] előttünk, rajta belelátunk a [*nép*?] lelkébe. Nagy különbségek mellett látjuk az összetartozás vonásait is, és elgondolkozhatunk rajta:

"Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindegyre egy bánat marad."

[Egy széthajtott borítékon részben tintával, részben ceruzával írva.]

Kékszakállú

Mozarti elvhez közeledik, áll legközelebb. Zene a fődolog. A zene sohasem rendeli magát alá, a maga saját külön formális törvényei szerint alakul, és bonyolódik le, a szöveget csak annyiban kíséri, hogy hangulati tartalmát pontosan kifejezi.

Itt nem egyes alakok jellemzéséről van szó, azt lehetne mondani: a szereplők az ajtók; azok aztán beszélnek a zene nyelvén, mindegyik a maga jelleme szerint. Itt aztán lehet vitázni, hogy a mesebeli 7-es szám keresztülerőszakolása helyett nem lett volna jobb kevesebb, de élesebben elhatárolt ajtó. De arról, hogy zeneileg jobban lehetne megcsinálni: alig lehet szó. A hét ajtó kinyitásával a Kékszak*állú* lelkébe látunk bele mindig egy színnel többet, az ő jelleme, egész élete alakul ki előttünk. Kevesebbet tudunk meg az asszonyról. Erre mifelénk túlságos keleti egyszerűséggel szokás a férfi-asszony dolgát nézni. És talán nem egészen egy a Balázs álláspontja a magyarországival. Azon északnyugatról délkeletre húzódik egy vonal, mely az ... [két olvashatatlan betű] összeköti a hárem Keletjét az Ibsen-Strindberg-féle titokzatos és félelmetes nők*kel*, akikkel szemben a férfi a gyengébb. Az ősgermán ..... [olvashatatlan szó] és tisztelt asszonyok elhatalmasodott utódai. Mi ezen a vonalon kissé Keletre estünk, Balázs felfogása kissé Nyugatra, de nem éri el az „erősebb asszony" szintjét [alig olvasható]. Talán az egyenlőséget szeretné. – [Eddig lila tintával. Utána ceruzával:] Oktalan ócsárlás.
/Egy nagy papírlap keskeny, hosszú szeletére írva./

Kékszak*állú*

Ha valaki megtalálja stílusát, bolondnak tartják; annyira tipikus [*ez*], hogy Rom*ain* Roll*and* elképzelt zsenijének [= Jean Christophe] életébe is beállította.

De múlt az idő, mind több hírnök érkezett orvosi bizonyítványt lengetve: Bartók épelméjű. Erre más nóta kezdődött: kiírta magát. Nincs több eszméje.
[Egy 1912. május 1-én összeírt jegyzék hátán. A jegyzék Kodály lakásában nagyszombati adósság fejében lefoglalt tárgyakról készült.]

Kékszakállú

Talán szerencsés kísérlet! A zene és szó egybeolvasztása három század óta megoldatlan probléma. Talán így: egymás mellett anélkül, hogy egyik is kénytelen lenne engedni, föláldozni valamit sajátságaiból.
[A Nagy Lexikon megrendelőihez intézett nyomtatvány margóján.]

Azokhoz a jóindulatú, elfoglalt hozzáértőkhöz, akik egyelőre inogni érzik a talajt maguk alatt, mikor ezt a zenét hallják, az a kérésünk: hallgassanak oda figyel-

mesen, sokszor nézzenek bele erősen, türelemmel a látszólagos kaoszba; ha sikerül leküzdeni idegpályáik fájdalmas tiltakozását a szokatlan munka miatt (az idegpályák „izomlázát", hogy úgy mondjam), lassankint majd meglátják a hangkaoszon keresztül a kemény erős körvonalakat.

A rosszindulatú ösztönös ellenségeinkhez, a középszerűség e titkos, fekete ligájához semmi közünk és szavunk.

[„Uránia" iskola-felsorolás két nyomtatott és összeragasztott lapjának hátán és a nyomtatáson keresztbe írva.]

Kékszakállú-hoz

B*artók* zen*éjének* 7 lakatja kulcsa: 1) Népzene 2) Elfogulatlanság. Aki még Strausson tűnődik, Wagnerben van fölfedeznivalója, nem emésztette meg Lisztet és Berliozt, aki nincs túl Regeren, Debussyn: az nem értheti B*artókot*, mert nem érti összefüggését elődeivel. Népzene nélkül nem érti melodikájának a zenei köznyelvtől elütő fordulatait.

[1918. februát 14-én kelt levél eltépett darabjának hátán.]

(**Kékszakállú**)

Oktalan gáncsoskodás helyett értelmesen kifejtett, tisztán művészi alapon álló kritikáért, kifogásokért minden művész hálásabb, mint értelmetlen dicsőítésért. – De ilyet eddig **nem hallottunk**.

[Egy nyomtatvány-cédula üres oldalán]

Kékszakállú

Deklam*áció* tört[?*énete*, törv?*ényei*] Azért nem tud vele mit kezdeni a közönség, mert [*nem*] tanít[?*otta*?] Strauss, sem Debussy. Javulás kezdete: Reinitz és a kabarédalok. Nem csoda, hogy a szövegmegértés egy olyan műfajban volt parancsoló, ahol a pointe néha egy szó megértésén fordul meg, s nem véletlen, hogy legjobb énekszövegíróink többnyire kabarében kezdték. Más káros hatása: rossz szöveg.

Kevéssel előbb Debussy a nagy operában valósította meg a szöveg teljes érthetőségét, igaz, áldozat árán. Még több eredményt értek volna el, ha ismerték volna a népdalt. Népdallal úgy állunk, hogy csak az ismerheti, aki gyűjti.

Ezt a lépést B*artók* [áthúzva: tette] Ostelen műve gyakran egész [?] helyenkint kiforrott tradícióként hat. [Végére odaírta: Kékszakállú]

[Két újságról letépett szalagszerű darabon a margóra írva ceruzával. Az összes „Kékszakállú" feliratú vagy arról szóló papírdarab egy közös borítékban, „Cikkek" felirattal. Ezek gondolatok az 1918-ban megjelent „Bartók Béla első operája" cikkéhez.]

Molnár Antal 12 tévedése

[Megjegyzések Molnár A. Bartók Béla új kórusművei c. cikkéhez, Szép Szó 1937.]

Polifónia. Egyszer leszám*oltak vele*. [?] Strauss R*ichard* kezdte. Kurth duplázott rá. Tévedés! Német ideológia! Legjobb hangszerelő reform: homofónia jegyében. Jóhangzás feltétele [olvashatatlan szó: biz*onyos* vagy fegy*elmezett*?] homof*ónia*. Ez a legnagyobbaknál tökéletes egyensúly (Gluck, Mozart, Palestrina), Bach*nál* polif*ónia* túlsúlya. Kis helyen élt, műveit soha jól nem hallotta. (Händel: megvan!) De nem igaz mégsem Kurth. B.. Igenis előre elgondolt harmóniamenetek állapítják meg a polif*ónia* útját. Még Pal*estrina* is keresi a telt hármashangzást.

Minden fizikai tudás nélkül ösztönösen alkalmazták e nagy szellemek az akusztika (= természet) törvényeit. Ezek áthágása mindig bajba visz. Zavaros rosszhangzás az eredmény. Tehát: nem polifónia kontra homofónia a helyes jelszó, hanem tökéletes egyensúlya a kettőnek, mint Mózes és Áron.

Ez megvan a B*artók gyermekkarokban*. Nem igaz. Háromnegyed része falsobordone, villanella-szerű technika – aminthogy ez állt. [?olvashatatlan] legjobban a gyermekeknek való tartalomhoz. A könnyed, imitációs darabokban is mindig egyik a fő melódia, a másik a kísérő.

Holott a valódi polifónia ott kezdődik (Lasso duettek), hogy az egyik sem fő: egyenrangúak és egymás nélkül nincs is értelmük.

Gyermekkarok

Ilyen nehezet **azelőtt** nem énekeltek. De messze van attól a nehézségtől, amit még gyermekekkel is le lehet győzni. (Bach kantátáit gymn*áziumi* tanulók énekelték).

Addig csak lassan lehet eljutni. Eddig B*artók gyermekkarai* nem nehezebbek az enyémnél, ha másfélék. (Néhány egyelőre felnőtt női kart kíván már szövegénél fogva.)

Fölösleges, elkerülhető nehézségek kiküszöböl*ésére* én mindig hajl*andó* vagyok, biz*onyára* B*artók* is, ha ilyeneket sikerül kimutatni. Néhány ilyen változást majd észre is vesz a figyelmes olvasó, ha új kiadást érnek. Mert bár M*olnár* A*ntal* gyorsnak találja elterjedésüket, olyan gyors nem volt, hogy 10-12 év alatt elfogyott volna az első ezer. Meg vagyok győződve: a Bartókéi ennél hamarabb fognak terjedni. S ez legyen M*olnár* A*ntal* tizenharmadik tévedése.

[A Zenész Szövetség 1936. december 28-án kelt levelének kettétépett felső felén és egy hozzátett cédulán. Borítékban: M. A: 12 tévedése felirattal.]

Bartók játékából hiányzott az énekszerűség. Művei ereje is nem a dallamban, [*hanem*] a ritmusban van. Dohn*ányi* sem tanult *szolfézst*. De pótolta a sokoldalú zenei tevékenység: vonóshangszerek, kamarazene, és alaptermészet. Tanúja lehettem, mikor a V*ajda* tornyát elejétől végig előadta zongorán, minden szerepet maga énekelt. Mondhatom, szuggesztívebb benyomás volt, mint később a legjobb előadás. Pedig ő maga korrepetált az összes főszereplőkkel. Mégsem sikerült nekik átadni azt az előadói vervet, fölényt, biztonságot, amivel ő adta elő. Veleszületett tehetség.

B*artók* előadásában a ritmus dominált. Ezzel néha meglepő hatást tudott elérni ismert régi művekben is, nemcsak saját [*műveiben*]. Ha az orosz balett nem halad el mellette, egy-két megrendeléssel bevonja munkájába, ma csodákat látnánk, és kérdés, Strav*insky* megtartotta volna-e egyeduralmát.

[A Zeneműkiadó 1953 október 10-én kelt levelének hátán.]

Szentirmaytól Bartókig

Salome tánca, cseremisz dal!

Milyen utat tett meg a m*agyar* zene 1880 (?)-tól 1920-ig. Leszálltak a néphez a magas zene lován ülők, ettől a m*agyar zene* felszállt addig el nem ért magasságokba. (Anteusz.)

Akkor még nem volt olyan m*agyar* zene, amelyet ülve, csendben kell hallgatni. Pohárcsengés a hangszerelése. Bor nélkül másnap reggel: üres semmitmondó.

A zsebkendővel búsuló magyar (egy-egy ilyen dalra a bálteremből mindegyikünk emlékszik.) Félelmes, elborult szemmel, vörös arccal táncolja órákig a szupécsárdást, aztán leül, és ott danol még mikor már mindenki hazament. Reggel a hű és mindig józan cigányok kísérik hazáig.

Miért búsul a magyar? Miért volt nagy és erős régen? Mert régen egységes volt. – Bonfini: egy a nyelve úrnak, parasztnak.

Társad*almi* tagozódás kezdi gyengíteni, mert ez nálunk elidegenedés volt.

Elkötött tagok, feketednek. Szentirmay – B*artók*: semmi sem megy veszendő*be*: ami élő sejt, az továbbél. Ez is egy jele a közeledő egységnek, hogy annyira szétágazó utak újra találkoznak.

Társadalmilag: Nagyatádi – Gaal – Gömbös egyre fokozódó [A megjelent hasonló című dolgozatnak egy korai ötlete. A politikusok fölsorolása a 20-as évek elejére mutat. A „(Salome tánca,cseremisz dal)" utólagos beírás feketébb ceruzával. Ezt az egykori ötletet dolgozta ki másképp 1955-ben, lásd V-II, 464.]

A produ*ktív* és rec*eptív* tevékenység rendesen kizárja egymást. B*artók*nál mind a kettő egyaránt bámulatos. Rengeteget foglalk*ozott* mások műveivel. Én fiatal koromban nem értettem, és nem követtem Cherubini tanácsát Schumannal azt tartottam, hogy az élet csak a remekművek megismerésére sem elég hosszú. B*artók* öntudatlanul is követte.

Lit*eratura* [? olvashatatlan rövidítés] értelme: nem tudhatjuk, honnan ér termékenyítő hatás.

Az a rendkívüli sokoldalúság, amellyel minden kor és minden szép zenéjét meg akarta ismerni, tükröződik zenéjében is, és olyan látókört szerzett neki

Nemcsak m*agyar*, rom*án*, szlovák, szerb, arab népzene, hanem Bach-tól Wagnerig és Strausstól, Regertől Stravinsk*y*ig minden nyomot hagyott mimózaszerű érzékenységén. De nyomott hagyott (amire ma különösen rámutatok) a magyar műdal, a századforduló uralkodó, szinte egyetlen magyar zenéje. Ez a zene ma már alig él, de akkor a levegőben volt, és mindenki nolens-volens [= akarva-nem akarva] belélegezte. Ma, aki ennek nyomait keresi B*artók*ban, fáradságos munkával kénytelen beledolgozni magát. –

Szimultán tritonusok sora = harmonia

[A fentiek a „Szentirmaytól Bartókig" cikk fogalmazási változatai. Az összes cédula egy „Szentirmay-Bartók, Hulló falevél, Régi dalok" feliratú borítékban.]

Depuis lors les influences étrangères restre*ignent*. On ne peut démontrer influence ni de Mahler, [*ni*] de Schönb*erg*, dont les oeuvres inconnus à B*udapest* à peine connus de B*artók*. Les oeuvres de Str*avinsky* il a étudié et ils n'ont resté sans

infl*uence* [*sur*] son style surtout depuis 1915. Autre côté: Nombre de compositeurs européens de tous pays ont subi l' [*influence*] de B*artók*. Les détails de ses [*influences*] reciproques je peux (füglich den Philologen der Zukunft überlassen), je suis content de dire (hinweisen) que jamais les grands talents [a Pesti M. Kereskedelmi Bank eltépett értesítésének egy darabja hátán. Fordítása: Azóta csökkennek a külföldi hatások. Nem lehet kimutatni sem Mahler hatását, sem Schönbergét, akinek Pesten ismeretlen műveit Bartók alig ismerhette. Tanulmányozta Stravinsky munkáit, s azok nem voltak hatás nélkül műveire, különösen 1915 óta. Másik oldal: számos európai zeneszerző minden országból Bartók hatása alá került. A kölcsönös hatások részleteit bízvást rábízhatom a jövő filológusaira, megelégszem rámutatni, hogy a nagy tehetségek sohasem]

Schönberg et la musique neo-allemand indép*endent* Les traces Straussiques disparaissent tour à tour de ses oeuvres. Reste la technique sans les adherents matériaux. De Reger ne reste rien. Depuis 1906 l'influence popul*aire* grandit et transforme tout le style mélodique. Le medium enspirateur la chanson pop*ulaire* russe et hongroise, fort différents entre eux, sont pourtant moins étrangers l'une à l'autre, comme ils sont à la mélodie italo-germanique, qui domine la musique Européenne depuis 100 ans.

Mais outre la différence mélodique quelle différence dans la rhytmique, et supposant même matière inspiratrice quelle différence dans la manière de reagir. Un seul trait commune Strav*insky*, B*artók* et tout la musique après Strav*insky*: c'est une sentiment pour la musique limpide sans les grands masses qui ont été augmentés par Mahler et Strauss d'une côté, diminué par Deb*ussy*.

B*artók* a ses penchants de ce côté, ce qui ne veut dire qu'il ne laisse operer touts l'appareil du grand orchestre quand il en sent la nécessité, surtout dans ses oeuvres dramatiques.

[Egy nagyalakú, széthajtogatott boríték mindkét oldalán. Fordítása: Schönberg és az újnémet zene független [tőle?]. A straussi nyomok fokozatosan eltűnnek műveiből. Marad a technika a hozzátartozó anyag nélkül. Regerből semmi sem marad. 1906 óta megnő a népzene hatása és átalakítja egész dallamstílusát. A két inspiráló közeg, az orosz és magyar népdal, bármennyire különbözőek egymás közt, mégis kevésbé idegenek egymásnak, mint az olasz-germán dallamtól, ami száz éve uralkodik az európai zenében.

De a dallam-különbségeken túl mekkora különbség a ritmikában, s feltéve ugyanazt az ösztönző anyagot, mekkora különbség a reagálás módjában. Egyetlen közös vonás Stravinsky, Bartók és az egész Stravinsky-utáni zenében: valami érzék az áttetsző zene iránt, azok nélkül a nagy tömegméretek nélkül, amelyeket Mahler és Strauss növelt egyfelől, és Debussy csökkentett [másfelől].

Bartók hajlama erről az oldalról [való], ami nem jelenti azt, hogy nem hozza működésbe a nagy zenekar teljes készletét, amikor szükségét érzi, különösen drámai műveiben.]

Notre regretté confrère Honegger a dit une fois, qu'il n'y a pas de reclame plus efficace que la mort de L'auteur.

Dans le cas de B*artók* ça c'est verifié avec une rapidité étonnante. Aujourdhui

la vie musicale normale l'accepté comme indispensable pour un programme varié. Le catalogue Schwan contient tous ses oeuvres dans d'enregistrements différentes.

Sa langue musicale, tout en étant hongroise, est universellement comprise. Il faut reconnaitre que les musiciens français ont été les premiers de le comprendre. Pas les 1905, à l'occasion du concours Rubinsteint à Paris, un des juges s'elimina [?] hors de la salle, à peine avoir entendu les premières mesures de la belle Rapsodie op. 1. Même Debussy s'exprimait très sceptiquement sur le premier Quatuor.

Mais 30 ans plus tard j'ai entendu à la Radio Paris un des derniers quatours, en excedant le temps fixé pour les nouvelles. Alors le speaker s'excusait du retard en disant qu'on ne pouvait interrompre l'execution d'un tel chef d'oeuvre.

Quoique tous ses amis auraient préféré de l'avoir vivant parmi eux, de respect pour l'art en general et pour le sien specialement doit nous consoler – s'il y en a quelque consolation – pour sa perte irréparable, que mort il est plus vivant, qu'il n'avait été de son vivant.

[Fordítása: Sajnosan elhunyt társunk, Honegger mondta egyszer, hogy nincs hatásosabb reklám, mint a szerző halála.

Bartók esetében ez megdöbbentő gyorsasággal igazolódott. Ma a mindennapi zeneélet elfogadta őt mint nélkülözhetetlent egy változatos programm számára. A Schwan-katalógusban minden műve szerepel különböző felvételekben.

Zenei nyelvét, bár teljesen magyar, általánosan megértik. El kell ismernünk, hogy a francia zenészek voltak az elsők, akik megértették. De nem a régiek. 1905-ben, a Rubinstein-versenyen Párizsban, az egyik bíró eltávozott a teremből, alig hallva az első ütemeket a szép 1. rapszódiából. Maga Debussy is nagyon szkeptikusan nyilatkozott az első vonósnégyesről.

De 30 évvel később hallottam a párizsi rádióban utolsó vonósnégyesei egyikét, amint túllépte a hírek számára kijelölt időt. A bemondó mentegetőzött a késésért mondván, hogy nem lehetett félbeszakítani egy ilyen mestermű előadását.

Bármennyire szívesebben látná minden barátja őt élve maguk közt, ez a tisztelete a művészetnek általában és az övé iránt különösen meg kell hogy vigasztaljon bennünket – jóvátehetetlen elvesztéséért – ha ugyan van valami vigasztalás érte –, hogy halálában sokkal élőbb, mint ahogy volt egész életében.]

[Bognár József akadémiai székfoglalójára szóló meghívón, 1965. movember 8-i kelettel.]

Molnár Géza szóbeli [*kijelentés*]: B*artók* zenéje olyan, mint ruhája: rendes európai szabás némi magyar zsinórzattal. (Fénykép?) Személyes kontroverzia: Auróra-cikk.

[Egy sokszorosított körözvény letépett alsó felén. Meghatározhatatlan időpont 1950–1970 közt.]

Bartók nyomában Szenegal

Fiatalok román ágát követik. Ő attól, hogy magához ölelte a rom*án*, szlovák, jugoszláv népdalt, még magyar maradt. Mint Mithridates, meg akarta tanulni országa minden népének nyelvét. Egy-egy ágának utánzói azonban félretolják a hangsúlyt. A magyar jelleg kezd elhomályosulni, nemcsak zenében.

A népi együttesek kifogytak a magyar tánc változataiból? Mért nem fordulnak tánckutatóinkhoz tanácsért? Annyira a cigány és más népek táncaira vetik magukat. Ezért külföldön erősítik azt a hitet, hogy magyar-cigány.

Ehhez a Rádió cigánydal-kultusza is hozzájárul. Különösen, ha magyarral keverik, és nem cigány nyelven, hanem magyarul énekelteti, nem utal rá, hogy mi a különbség, s ezzel a cigány népi jelleget is elködösíti.

Itt van a sváb bál, jugoszláv bál, stb. Mikor lesz már magyar bál negroid jazz nélkül?

Régi közmondás: vendég az úr a házban. De talán mégsem annyira, hogy a házigazdát kiverje.

[Egy 1958 dátumú kandidátusi nyomtatvány hátán.]

Bartók

Kékszakállú hangszerelésébe annyira belefáradt, hogy Kósára akarta bízni. Egy lapot én is írtam.

[A Zeneműkiadó Csekőné ügyintézővel jelzett levelének eltépett darabján.]

Grácz

Bartók Látta Bécs-Berlin szabad élettárs[*sal élő világát*] Liszt, Dohnányi, Mahlerné: Kokoschka, Werfel. 1920–21. Krenek: Anna lányával él Berlinben.

B*artókot* csak a magyar társad*almi* viszonyok kényszerítették házasságra. „Modern" szellem levegője csapta meg. „Treue Ehe" nem örök.

Nem tűrték volna, zeneakadémiai tanár „szabad" (= vad-) házasságban éljen. Művész-házasság = Feuerbach festő elmélete: nem is kell együtt lakni. G*eyer* Stefinek [*írt*] (= Honegger) lev*ele*, hogyan reagált? Beethoven – Brahms példája – nőtlenség.

Mihalovich (levelei?) Wesendonknak szemrehányást tett, mert nem ment el Wagnerrel. „an reinliche Verhält*nisse* gewöhnt" – sie doch nicht Wäscherin? – [= tiszta kapcsolatokhoz szokott – az csak nem mosónő?]

Szabad szerelem híve (Liszt példája). E. házasságát helytelenítette, elég „wenn ein Kinder kommt".

Bartók [*házasságáról hallva Mihalovich*]: „Hallom, egy kacér nő", aggódott. Ő maga sohasem nősült.

[A-füzetben két lap egymás után. Utána sok beírás és lap után a következő:]

Klima Naca Bartók ágyán. [Lásd I. köt. 209. lap.] Retour à la vie. Op. 7 vége. Márta felolv*asása* közben földön ülve írta.

Dille: Stefi levelezés. E. -nak írt levelek. Márta hogy mondja el? Irma néni: P*ozsonyból* Pestre költöztek abban a biztos tudatban, hogy B*artók* el fogja venni.

Ziegler apa az utcán várta. B*artók:* egy hordár is jó lesz tanúnak. Mihalov*ich* gratulál: „nemi ügyeim nem tartoznak senkire". Mihal*ovich* aggálya: „kacér nő." Wagner Minna? alkotásban akadály.

– – – – – – – – – – –

Milyen óriási utat kellett megtenni Bartóknak [a] gyermekkori népdalism*eret*től – Az egri ménes-től – könyvéig.

A mai gyerek isk*olá*ban kapja.

Hasonló a nyelvismeret helyzete. A nyelvtudom*ány* 1900 és 1960 fejl*ettségi* foka közti különbség. És mégsem tudja a m*agyar* közvélemény

[A-füzetben. „Retour à la vie": az I. vonósnégyesről írta ezt Kodály, lásd V–II, 431. Az egri ménes: lásd erről V–II, 451.]

Bartók ítélete

Schönberg száraz dalai. Mahlert a bécsiek Beeth*oven* mellé állítják.

De Reger, Strauss. Állandóan ezek kottáival járt. Megvette még Reger org*ona*műveit is. Salome nagy zong*ora*kiv*onata*. Pesti előadás. Reiner: könyv nélkül.

Alcan, Busonitól, róla Allegro barbaro (ötfokú alap).

[A MTA Könyvtárának eltépett levele darabján. Egy borítékban, ráírva Kodály írásával: Bartók ítélete zenészekről.]

Csak az tud hozzászólni, aki mindazokat a hatásokat ismeri. Strav*insky* motorizmusa (primitív és raffinált sajátos vegyüléke) is befolyásolta [áthúzva: időnkint.]

[A Zeneműkiadó levelének eltépett darabján. Aláírva: Korvin László. tehát 1955-ig.]

Népdalfeldolgozás

Conferálás [?]

Conferálás a dalokhoz: zong*orakíséret* = ötvösművészet: foglalat. Benvenuto Cellini önéletr*ajza szerint* legtöbb, ha méltó a kőhöz. Ruha, amivel európ*ai* társas*ág*ba befogadják. –

Erre nincsenek sablonok – persze többnyire sablonosan csinálták, de minden dallamnak van egy titkos törvénye, azt felismerni, a kíséretet abból kifejleszteni, hogy organikus egység jöjjön létre, ez a kíséret nehézsége. Ezt megtanulni nem lehet, csak ösztönnel és a dallamokkal való hosszas együttéléssel lehet megközelíteni. A legtöbb megjelent kíséret azért rossz, mert ezt a törvényt nem is keresi, hanem egy kész, idegen sablont erőszakol rá a dallamra. Példa: Szól a kakas. [Halvány ceruzával, amelyen átírta az előbbi szöveget tintával: Zöld erdőben; Szól a kakas. Az első Kodály gyűjtötte dal saját feldolgozása, a másik ugyanennek a dalnak egy korábbi változata nyugati zenei ízlés szerint megváltoztatott záróhanggal, hasonlóan harmonizálva.]

Minden gyűjtem*ény* rossz, amely száz[*nál több dallamot dolgoz fel?*] Rossz B*artalus*é, mert 750 [*dallamot ad közre harmonizálva.*] Még rosszabb Limbay, mert 1200-at akart gépiesen [*feldolgozni.*] [A következő mondat ceruzával áthúzva:] Én elég rég foglalk*ozom* vele, de 60–70-nél többre – százig sem – vittem, és ha még addig élek, sem jutok tovább a második száznál.

[Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap vénye az 1920-as évekből. Hátán és a nyomtatáson kersztül.]

Népdalok harmon*izálása*

Hagyják az erre való egy vagy két tucat emberre. Azoknak meg azt ajánlom, hogy ők is csak ünnepnapon nyúljanak hozzá. Mikor azt érzik, ez a nap nem olyan, mint a többi.

Gépies, iparszerű harmonizálás – A harmoniz*álás* költészete.

[Egy eltépett, 1931 március 14-i nyomtatvány hátán.]

Nyugat és Kelet

A prob*léma* lényege: a m*agyar* zene többszólamús*ítása*, nagykorúsítása. *A* török zene ugyanily nehézsége: Refrakt. nyugateur*ópai* harmónia. [= Visszaveri a nyugateurópai harmóniákat?] Úgy látsz*ik*, [olvashatatlan szó] melódia import! Magyar*oknál* már túl sok a melódia (idegen ered*etűek*. Ennyiben a mi mozgalm*unk* idegenellenes: megállap*ítani*, mi a genuin magyar? (Nehéz kérdés!) Nem is a magy*ar* dallam*ot* kibékíteni a nyug*at*európai harmoni*á*val, hanem a magyar dallamból kikívánkozó saját harmon*ia* megtalálása.

[1931. évi május 13-ra szóló eltépett meghívó hátán, amelyben a Pázmány egyetem alapításának ünnepi közgyűlésére hívják.]

Népdalok harmonizálása

Verset írni minden iskolavégzett ember tud. De hány a költő köztük? Harmonizálni minden zeneiskolát végzett zenész tud. De költői értékű feldolgozás csak attól telik, aki eredeti alkotásban is költőnek bizonyult. Versírást eltiltani nem lehet. De lehet a költőiség iránti érzéket nevelni.

[Egy 1932. szeptember 11–17-i naptárlap hátán.]

Szövetségi előadás

Népdal: Szabó [*Ferenc zeneszerző*] „néppel élni". Bizony, oda kell menni. Szeminárium, Szabó nem [= Célzás, hogy annak idején Szabó F. nem volt hajlandó falura menni gyűjteni?]

Tévedés, hogy lehet íróasztalon forgatva a nyomtatott gyűjteményeket ... Dohnányi elküldte Kern Aurélt az Ethnográfiai Múzeumba, hogy neki székely témákat keressen A vajda tornyá-hoz.

Aki nem élte a falut, nem kapja meg az ízét, akármennyit tanulmányozza papíron.

[A *Cinka Panna* szövegkönyvének végső lapja hátán. 1946–48-ban vagy utána.]

Csűrdöngölő Népdalfeldolgozás

Szervánszky, Szabó [Nótaszó], Székely, Ránki [Pomádé király új ruhája]. mi s, d szerelme. „Hogy veti el a paraszt". A Király áriájában is: ms, d **Német, az a gavotta Styriaca.** (hozzá más példák Erk-Böhme) [= nagy német népdalgyűjtemény]

Mi ennek az öntudatlan pszichológiai alapja? Tudat alatt mind benne úszunk a német zenei gondolkozásban-érzésben.

Hogyan magyarázzuk, hogy a tősgyökeres székely nép táncává fogadta? Német katonaság Erdélyben ült *a* 16–18. [*században.*] Misztótfalusi (német tolvajkodik).

Jómagam még **1918**-ban: csűrdöngölő[?] 1906: Nyári est. ms, d motívum: Bartalus (külön nyomtatvány) Másutt? Más csürdöngölő nevű táncok (Szabados, Viora) (Ha német királynak mondanák, de egységesen kellene tartani a szerepét) Egymásba ékelt három dallam: Látom az életem, túlkevert, egyik sem érvényesül. [Egy 1948, március 1-én kelt eltépett levél hátán, majd a gépelt és nyomtatott sorok közé írva.]

Szervánszky

Gerince romlott dal, két-három kínos prosodiai hiba. Törés az allegróban. „Csütörtökön [*este*]" vége elharapva. „Elmentek a cigányok" mellé egy más, szürke melódia. Énekben sosem jön. Legvége nincs felépítve, odacsapott ff, általában sok az egyhangú forte, dinamikai terve nem elég átgondolt, fokozás nincs, szinte csak ff és pp van.

Legjobb a [?] De c vége! Technikai baklövés, azonos Szabóval. Csűrdöngölő! Idegen, de egyiknél sem fejlődik ki. „Feldolgozás" általában hiányzik. (Zenei fogyatkozáson [?] kívül [?] „eszmei torz"? Nem: érzelmi azonosság [*hiánya?*] Kívülről nézik a népet, nem tudnak belehatolni, eggyé lenni vele. Szeminárium története. Szabó Ferenc nem akart beállni, nem írta volna ominózus cikkét. Nótaszó jobban sikerült volna. [*Ha elment volna gyűjteni?*] Zenész iskola: nem hat, aki folyton hatni akar. Nőre és zenére egyaránt áll.

[Meghívó Székely Endre előadására: „Sztálin-díjas zeneművek", 1950. november 2-án a Magyar–Szovjet Társaságban. Hátára, majd a nyomtatáson keresztbe és a margón fölfelé és fordítva írva.]

Népdalfeldolgozás. Folytatás alább

Szövetségi előadás. Szabad Nép 1950. dec. 3. Délszláv brigád, Dunapentelén dolgozó, hogyan él. [Itt beragasztva újságkivágás:] És énekelnek. Leülnek az ágyak szélére, szorosan egymás mellé. Csodálatosan szép horvát népdalok csendülnek fel a kis szobában. Aki vendég ilyenkor ott van, csak ül és hallgat. A szavakat nem érti, mégis megkéri őket: énekeljenek még valamit. [Ezután saját írása:] Még soha nem olvastam a Szabad Népben „csodálatosan szép magyar népdalokról". Ellenben olvastam fintorgó, fanyalgó cikkeket a népdal ellen, „túlhaladott álláspont", elhagyott fejlődési fok, stb. (A kígyó leveti bőrét, de nem dobja el egy csigolyáját sem, mikor új nő.)

Sok szó esik a realizmusról. Elmennek kolhozba, üzembe. Soha nem hallottam, hogy menjünk falura. A falujárók más céllal: csak tanítani akarnak. Pedig sok tanulni valónk van még a falutól. – (Révai, Szabad Nép 1951. III. 25!) Hozzáteszem: nemcsak stílust: tartalmat, lelki gazdagságot. (Embernevelés–cikk.)

Persze, nem autón kell odarobogni, és 1–2 óra múlva [*elrobogni?*] Ha visszagondolok, sokféle formájú utazásaim közt legtöbbet láttam, mikor gyalogszerrel, hátizsákkal, igénytelen vándor diák módjára jártam. Akkor nyíltak meg legjobban a szívek, tárult fel a legmélyebben a falu lelke.

*

Feldolgozás: akkor jó, ha nem érzik annak. Ha olyan, mintha mindig úgy lett volna. Ez a művészi oldala. Másik a lelki oldala. Megérezni: a feldolgozó milyen közel vagy milyen távol áll a néptől. Mi hiányzik?

Az enyémben megvan: Forgó *Matyi* háza, élelme, hálás a padkán. A magyar tájak íze, a talaj, a bédi fiatal asszonyok, akikkel táncoltam, az arcok, típusok változatossága, karaktere. Objectív valóság. Subjectív: az én érzéseim is zenei alakot öltenek, amit mindez keltett. A látottak.

Aki nem első kézből kapja a népi légkört, nem is tudja azt megteremteni. Mindig érzik a másodkéz, s a java elsikkad a közvetítésben.

Udvardy szavait idézni, 389. lap. [= 19. századi népdalgyűjtő, akinek tanulmányát Kodály találta meg és közölte.] Foglalat: Cellini. [Lásd előbb!] 15 éves népzenetanítás tapasztalata: a legkevesebben tudnak közvetlen személyes viszonyba kerülni (ez áll a feldolgozókra is). Végig kívülről nézték. Egyévi egyórás kényszerű foglalkozás után – évi 25 óra! – végleg abbahagyták. Sokan kegyelemből mentek át, vagy ha megbuktak (végső eset), többé nem is mutatkoztak. (1949-től hároméves tanfolyam, javulás: 25:75-höz.) Viszont az a kevés, aki érdeklődött, egy év alatt is megtalálta a módját, hogy odáig vigye, hogy már taníthatta volna. (Hányan? névsor) Gyűjtők is lettek.

Én: pedig nagy előnyök, 1) A mesterséget akkor kezdtem tanulni, mikor a fő-

iskolát elvégeztem. Igaz: máig se hagytam abba, és – úgy látszik – egészen már nem fogom megtanulni. Beethoven: ha most kezdhetném! De akiket tanítottam, igyekeztem arra megtanítani, amire engem nem tanítottak. 2) Másik előny: akkoriban, a gyűjtés kezdetén csak tapogatóztunk, mi hát az igazi népdal, melyik szebb. Azóta ez meglehetősen tisztázódott, bő választék, rendszeres gyűjtemények, értékelés, osztályozás, ma ugyancsak vaknak kell lenni, hogy valaki selejtest válasszon (és mégis választanak). De legnagyobb előny: a közvetlen átélés a helyszínen, ami nélkül igazi jó feldolgozást nem lehet várni, szintén rendelkezésére áll mindenkinek. Ma sokkal könnyebb falura jutni, mint régen.
[Egy nagy papírlap mindkét oldalán. A benne idézett dátumok alapján 1951. III. 25. után nem sokkal.]

Népdalfeldolgozás

1) többet ismerni 2) eredeti környezetben ismerni 3) jól választani. Végtelen árnyalat közömbös, semmitmondótól a megrázóig ugyanannak [a dallamnak] variánsai közt. Ismeret+ízlés. 4) Megfelelően fölszerelni a) általános zenei technikával. Korrekt, nem félreharmonizált: tonikavég! b) szellemileg: ugyanazon hangulat-dimenzióban maradni. Költői beleérzést kíván, eggyélételt. 5) Ha nem egyetlen dallam, több versszak–variáció, akkor felépíteni, ellentétek–hasonlóságok közt eltalálni a helyeset, egységbe foglalni heterogén elemeket: ez már magasabb művészet. Vagy eltalálja valaki, vagy nem. Egyet mégis lehet szem előtt tartani: nemcsak zenei – psychológiai egység és fejlődés is legyen benne, úgy lesz meggyőző összetartozás a részek közt. A részek mind az egészet szolgálják: egyik se emelkedjék öncélúan a többi fölé. Minden a maga helyén.

Brahms első és későbbi feldolgozásai
[Meghívó 1950. december 10-én a Bem-szobor koszorúzására. Hátán, majd a nyomtatáson keresztbe írva.]

A hagyomány sok mindent pótolhat. De a hagyományt nem pótolja semmi.
A növény annál erősebb, minél mélyebben jár a gyökere. Ha a gyökér elkorhad, vagy féreg rágja, a növény is csakhamar elsorvad. A legkáprázatosabb felületi jelenségek (csillogó, de hagyománytalan alkotások) nem odázhatják el, nem leplezhetik a pusztulást. Olyanok, mint a halódó növényre rátűzött idegen virág. Még előtte elhervad.

A magyar zene ezt tette egy évszázadig. Nem a hagyományból nőtt ki, de merőben új, gyökértelen alkotásokat akart a hagyomány helyébe iktatni. Ez ideigóráig sikerült. Az újdonsült verbunkost ős hagyománynak vélték. (Idézet,) mert semmi mást nem ismertek. Ádám magyar ember [= ád ám], Dugonics regényei. [Célzás 19. századi naivságokra.] Hamisított krónikák. Somogyi rovásírás. Ka – codex[?] Sebestyén honfoglalási eposza. Rózsavölgyi – Petőfi. Talán előadó tehetsége fogta meg. És mást is játszhatott, nemcsak a magáét. Mert azok ugyan gyarló formalista dolgok.
[Egy széthajtogatott borítékdarabon, dátuma 1950. december 21.]

Népdalfeldolgozás

Zeneszerzőnek egyetlen [szüksége?]: gyűjtés, vándorlás. Másképpen nem szerezheti meg azt az eleven képet, amit tükröznie kell. A puszta könyvben (bármily tökéletesen leírt dallamok) mellől hiányzik az élet.

Rakovszky díj: feltétel [volt a gyűjtés]. Elszabotálták. Kókai nem ment, ő bánja.

Aki a nép művésze akar lenni, és nem hozza magával bölcsőből: utána kell mennie a nép közé.
[A Zeneművész Szövetség 1951. január 10-én kelt, eltépett meghívójának hátán.]

Milyen legyen a népdalfeldolgozás?

Mintha mindig az lett volna, másképp nem is lehetne. A 16. században sokszor nem tudni, előbb volt-e az első szólam alak.

Dallamból folyik, jobb, mint a dallam egyedül, hiányzik, ha már hallottuk, szervesen egy vele.
[1951. február 13-i színházi előadás meghívójának hátán.]

Népdalfeldolgozásról

Nem szeretem a szót. A jeles húsfeldolgozó ipart juttatja eszembe. A népdal nem nyersanyag. Hanem már kialakult, kristályos állapotban lévő művek, nem ritkán remekművek sorozata. Legare pietre.

Ellenségeink által sokszor hangoztatott vádat a történeti tények nem igazolják. Éppúgy kell tanulmányoznunk a magunk ismerete érdekében az ezer évig vagy századokat velünk élt népek néprajzát, mintha egy országban élnénk. Ez csak a határok sokat emlegetett spiritualizálása után lesz lehetséges. Ezt viszont csak a végleges világbéke hozhatja meg. Mielőbbi megvalósulását tehát a néprajz érdekében is kívánnunk és munkálnunk kell.
[1959. június 2-án tartott diplomahangversenyre szóló meghívó hátán, majd a nyomtatáson keresztül.]

Népdalfeldolgozás

Nem szeretem ezt a szót: a tisztes húsfeldolgozó iparra emlékeztet. Gyermekkoromban sokszor elnéztem a böllér mesterkedését, hogy alakult keze alatt az ehetetlen élő sertésből mindenféle csemege. Ám a népdal nem ehetetlen, sőt legzavartalanabb élvezetet éppen eredeti alakjában nyújtja. Kíséret nélkül, kivált szép nyári estéken, mikor az éneklőket nem is látjuk.

Nagy bátorság és körültekintő gondosság kell, hogy valaki úgy szerelje fel a többszólamú zene eszközeivel, hogy eredeti varázsából ne veszítsen.

Nos, a „feldolgozások" számából ítélve nálunk sok a bátor ember. Más kérdés, sikerült-e a népdal szépségét fokozni, mert ez lenne az egyetlen jogosultság hozzányúlni, vagy elmerül a kíséret tengerében.

Nem könnyű dolog az egyszerű, alátámasztó kíséret sem.
[Boosey and Hawkes 1959. november 6-án kelt levele hátán.]

2.

Egyetlen hibás akkord kizökkenthet a népdal hangulatából. Szerzőink nagy ré-

sze csak papírról ismeri a népdalt. Már pedig igazán nem ismerheti, aki valameddig nem élt, lakott, evett-ivott együtt a néppel. Még a gramofon, magnetofon sem pótolja azt a számtalan finom imponderabiliát, amit csak a helyszíni tanulmány ad meg.

De még a papíron szerzett megismerés sem alapos. Így a választás sem sikerülhet mindig. Gyakran találomra történik, ami éppen megtetszik. És az a szegénység! Több ezer szép népdal hozzáférhető nyomtatásban. Mégis megtörtént, hogy egy díszhangversenyen három szerző is ugyanazzal a dallammal szerepelt.
[1959. október 21-én kelt meghívó hátán. Egy fogalmazás 2. lapja.]

Tánczene

rett*entő* alacsony, vegyes értékű anyag. Egyszól*amú* [*formában használhatják*], feldolg*ozást* [*bízzák*] zenészekre, (van X). Ne csak zong*orával* [*kísérjék*], egy hegedű is elég lehet, (csíki lakod*alom*). [Saját egykori élményére céloz.] harmón*ia*-művészi feladat. Ha nincs, még zong*ora* is jobb egy szólamban, oktáv-kettőzve, mint suta, művészietlen, oda nem illő harmóniákkal.

Még azt is: hozzátapadt, triviális dallamtól megszabadítani egy jó táncot. Itt nem a tudom*ányos* hitelesség a főcél, hanem a gyakorlat, lehető*leg* szép, értékes zene.

a) szöveges hangszer nélkül b) szövegtelen c) szöveg+zene.

Eddigi anyag kritikája? Csak röviden. Kár, hogy a Nép*művészeti* Int*ézet* adott ki rosszat.
[1965. április 23-án kelt meghívó hátán.]

Népdalok feldolg*ozása*

Zen*eileg* fejletlen ember nem is hallja a harmóniát, [*csak*] valami zúgást, ami azonban nem zavarja.

De zavarja a zeneileg félig műveltet, aki bizonyos sablonosat már ismer, megért, ami attól eltér, azon fennakad.

Haydn, Beethoven (Thomson úgy gondolkodott, hogy a legkiv*álóbb!* [*szerzők alkalmasak csak a népdalfeldolgozásra*] Idézet.) (Das Volkslied in der Kunstmusik.) [George Thomson 1757–1851-re gondol, aki Haydn, Beethoven feldolgozásokat vett be népdalgyűjteményeibe.]

Nálunk: Tóth Istv*án* (fülöpszállási kántor) zong*ora*-kíséretei

Karcagi kézir*at*

Bognár (és Füredi saját)

Langer (Tisza! jobb)

Bartalus! Vak tyúk is talál szemet. Tudta, mi kell – VII. [*kötet*] előszó, de nem volt tehetsége.

Altschul – Korbay kint. Limbay! A Tóth Istv*án* stílus folytatása (Daloskert), de annak histór*iai* értéke nélkül.

Látszólag egyszerű: valójában néha szinte megoldhatatlan művészi feladat.

Cobden – és Néptan*ítók* lapja **Harmonizálás** Épp ezért a legjobb művészekre vár. D'Indy, Brahms, Ravel (Öt görög *népdal*) etc.
Nálunk a dilettantizmus prédája.
[Gondolatok A magyar népdal művészi jelentősége c. cikkhez. Néptanítók Lapja 1929. Cobden: Kodály rögtönzött előadása a Cobden-szövetségben, 1932-ben.]

(Harmonizálás) Néptan*ítók* Lapja

Még egy Zeneak*adémiát* végzett sem tudja mindig eldönteni, kell-e és hogyan harmonizálni.

Hát ki? Egyetem*et* végzett se. Sok ember veleszületett ízléstelen, semmi tanulás nem tudja róla levenni. –

Mit kell egyszólam[*ú dallal csinálni?*] Első*sorban* ötfokú [*dalokat közreadni?*] Sokan rugódoznak ezek ellen. Akár tetszik, akár nem, ez a székelymagyar*t*, a dunántúli, északi magyart összekötő kapocs. Örülni kellene az új [?] magyar egység, összetartozás ilyen komoly bizonyítékának. Az isko*lá*ba be kell vinni.

1858 előtt senkinek sem volt sejtelme a székely népballad*ák* létezéséről. Erdélyi 1846-*ban* még csak pár soros töredéket tudott közölni.

A Barcsai után ... évnek kellett letelni, hogy közkinccsé váljon. Még ma sem eléggé az! A népmesét már a Kármán-tanterv bevitte az iskolába a nyelvtanítás alapjául.

Harmonizálás Út

Legyünk tisztában: ezek kész remekművek úgy, ahogy vannak! Nem kell semmi! Hogy mégis magam is vagy százat [*feldolgoztam*] (a 3000-ből), [*azért volt, mert*] a zeneileg műveltekhez [*akartam*] közelebb hozni, akik számára az egyszólamú zene nem zene, s akik a magyarság lelkétől távol állanak. Becsempészni az ő lelkükbe.

De aki minek nem mestere, hóhéra az annak. –

Harmónia: van-e a népnek szükséglete [*rá*]? Merem [*állítani,*] van. Mi fejlesztette? Orgona, cigánybanda, bőgő. Basszust keres, tudja már, hogy a melód*ia* egyéni életén kívül parallel-élet lehetséges. Perspektíva. Rajzában árnyalás, mélység. Ezt jelenti a harm*ónia*. Perspekt*íva* nélküli síkdíszítmény **némi** párhuzamba [*állítható az egyszólamú dallammal*], mert annál sokkal többet tud a lélekből kifejezni. Japán festészet. Európai [festészet?] Tehát harmón*iával,* de válogatva.
[Négy egyenlő noteszlapon részben ceruzával, részben tintával.]

Cobden [*szövetség*], Apponyi beszéde: „a magyar nemzet minden fia..." 1931. nov*ember* 17. Arany: „a bihari nép, melynek a Toldi **nyelvét** köszönöm," (egy **földbirtokos!**)

Nyelvet kellett találni. – Feldolg*ozás* akkor jogosult, ha a dal szépségét új világításba teszi. Sajnos, csak a harmonia lámpása mellett látják, a meztelen melódia szépségére vakok lettünk.

Harmonizálás

Egy követelmény: ha már nem igazi mesterek, [*legalább*] ne kontárok! [*csinálják*]. Hódossy bírálata, egyedül helyes [*az*] lett volna: kontármunka, iskolából kikorbácsolandó. (Ne tegyétek atyám házát kereskedés házává.) Ilyen elnézéssel, akármi legyen az eredete, az iskolának többet ártunk.

Hogy ki nem kontár, azt nálunk sokkal nehezebb megállapítani, mint másutt. Nálunk sok zeneszerző működik a nyilvánosság előtt, aki mesterségét nem ért rá megtanulni. Hogy ezek és a valódiak közt a nagyközönség nem tud különbs*éget* tenni, az éppen teljes zenei kultúrálatlanságunk természetes következménye. Amin

segíteni megint csak az iskola dolga lesz. Az isk*ola* sokat tehet itt. Ha majd belátják a tanterv-szerkesztő fórumok, hogy itt milyen fontos hivatás vár még az iskolára, és erre kellő tantervmódosítással meg is adják a módot.

Harmonizálás

Néptanítók Lapja, Hódossy bírálata: tollvonással kiigazítható hibák! Olyan az olvasókönyv bírálója: vannak benne ugyan magyartalanságok és helyesírási hibák, de azért jó lesz az iskolába, a hibákat egy tollvonással megigazíthatja a tanító! Olv*asás* előtt, v*agy* közben?

Utóvégre túlvagyunk [*a*] zenekultúra vaskorszakán. Vannak az országban fölös számmal fiatal és tehetséges, jól képzett zenészek, akik megcsinálják úgy, hogy azon nem kell javítani semmit. Mért nem ezek csinálják? Irtsuk ki már közülünk azt a magyar áfiumot, hogy mindig azok csinálják a dolgokat, akik nem értenek hozzá, az igaziak meg tétlenül nézik.

[Két különböző, összehajtogatott és egymásba tett cédulán.]

Magyari: ellopta Bartók „Hej tulipán" [*feldolgozását*]. **Az Izsapi lányok végén lásd akkord frig helyett.**

[*A*] „feldolg*ozás*" [*a*] művészi tudás végső próbája. [*lásd*] Haydn, Beeth*oven* skót és ír dalait. Nem kontároknak való, sem kezdőknek.

[A Magyarira való hivatkozás valószínűleg a Gyöngyösbokrétára utal, ahol ő kísérte a műsorokat.]

Népdalfeldolg*ozás*

Népdalt többszól*amba* [*feldolgozni*] nehéz, minduntalan belevegyül a más anyagon fejlett harmón*iai* és polifon eszközök [*hatása*] = diszharmonizálás. Mikor jó? Ha olyan, mintha egy olyan nép embere csinálta volna, aki valami csoda folytán végigélte azt a nemzedékek alatt végbemenő fejlődést a monofoniától a polifoniáig.

Egész életemben próbálgattam. Ha néha (nem mindig) sikerült, nem zenei tudásnak tulajdonítom, hanem a nyersanyaggal való teljes lelki azonosulásnak.

Ezt pedig nem érheti el senki pesti íróasztal mellett, múzeumból hozott témákon mesterkedve. Ehhez bizony ott kell élnie, ahol a dal él, nem elég mintegy herbáriumba préselt alapját ismerni.

Ez hiányzik a legtöbb feldolg*ozás*ból. Íróinkat, művészeinket gyakran buzdítja a *Szabad Nép*: menjenek üzemekbe. Nem mondom, ott is kap zeneileg, emberileg értékesíthető élmény-anyagot. De a népdal a mi üzemeinkben, sajátos viszonyaink folytán ma még nem él, azt még csak falun lehet megtalálni tövén élő, élethez tartozó, életfunkciót jelentő formában. Ha nem tövestül ültetjük át az egész nemzet életébe, nem fog élni. Ehhez valamit – mennél többet – a saját földjéből is vele kell hozni.

*

Elhunyt nagyjaink ostoba leckéztetése. Beethoventől számon kérni, hogy nem csinálta, amit Wagner, W*agner*től, hogy nem előzte meg Debussyt. Az apától, hogy nem a fiát.

*

Szimpla melódiákon fityegő idegen köntös, a gourmet-harmóniákból szőtt

Három soros töred*ék* Bartók[*-könyvből?*] nem terjeszteni való. Tempóhibák, finális kvintnek felfogva. Válogatással ki-ki ízléséről ad bizonyságlevelet. Helyi szín: illúzió, mert máshol is [*éneklik*].

[Az Amerikai Követség egy sokszorosított szövegének lapján, még Sztálin életében, közel a háború befejezéséhez. Hadifoglyok hazatéréséről is szó van benne.]

Népdalügy

1) Elmélet 2) gyakorlat. 2) nekimegy 1) nélkül, hiányos eredm*ény*.

Gyűjtő és feldolg*ozó* nem lehet mindig egy személy. De a feldolg*ozó* művésznek eleven kapcsolatban kell lenni a néppel.

Liszt nem tudott magyarul: meglátszik a rapsz*ódiákon*. De aki tud ugyan m*agyarul*, csak sohasem érintkezett a néppel: meglátszik. Papírról vagy életből ismeri: meglátszik. Mélyebben v*agy* csak felületesen [*ismeri*]: meglátszik.

[Eltépett, kihajtogatott boríték darabján, a címzésen még: Sztálin [*út*]]

Népdalfeldolg*ozás*

Szabó, Szervánszky, Székely: egyik sem tud meglenni a csűrd*öngölő* nélkül, pedig kimutattam róla, [*hogy a*] **Gavotta Styriaca.**

Szabó – Szerv*ányszky:* két közös dal.

Tudás – harmón*ia*, k*ontrapunkt*, hangszerelés, forma, kontraszt –, ízlés, dalismeret, népismeret, nyelvismeret, egyes dall*amok* specif*ikus* súlyát, vetületét ismerni, rezonáló képességét, hatását a helyen, ahova illesztve van. Akkor jó, ha nem feldolg*ozás*, hanem oszthatatlan egység.

[Egy kitépett, átlátszó noteszlapon.]

Népdalfeldolgozás

Közíróink időnkint feldobnak egy labdát (népdal-narodnik), egy-egy orosz szót, annak önkényes értelmet *[adnak]*. A megrémült közvélemény azt tudva, hogy egy szó sem jelenhetik meg hiv*atalos* jóváhagyás nélkül, minden újságírói bolondgombát törvényerejű kormányrendeletnek vagy legalább nyilatkozatnak néz, ellentmondani nem mer, begubózik. Egy-egy orosznak kell jönni, hogy felvilágosítson. Utólag hiába fortyan fel Révai, hogy „Tichonovnak kell jönni, hogy bennünket Petőfire figyelmeztessen", a baj már megtörtént.

De az oroszoknál is rajzik az eszmék zűrzavara. Sztálinnak kellett beleszólni, hogy a nyelvészeket észretérítse. (Itt meg Fogarasi mondja, hogy rosszul fordították. Zsdanovot is rossz fordításban adták ki.) Ezt nem elég megállapítani: tessék jó ford*ítás*ról gondoskodni, s a hibásakat felelősségre vonni.

Sztálin most a nemzetgazdákat irányítgatja a marxizmus helyes felfogására. Boldog Isten! Ha ők 30 év alatt sem tanulták még meg, hogyan várnak perfekt m*arx*istákat nálunk, és éppen a zenésznövendékek közt?

Népzenetanítás ennyi éve! Alig javulás. Feldolgozásnak el kell mélyedni, nem találomra válassza ki. Már a választás hibás. („Hibás n*ép*dalok".)

Népdalfeld*olgozás*

Csak azoknak sikerül, akik a nép életében részt vesznek.

Ádám. Farkas Ferenc – egyenlő tech*nikai* felkészült*ség* mellett is azoké ad többet, akik legalább tövestül [*ismerik*], nem herbáriumból, szárított virágként.

Népdal és zeneszerzés (Folklór és compos*itio*)

Szabó:

Hozzáteszem: küldik a művészeket a gyárakba, kolhozokba. Helyes: az élettel kapcsolatot keresni, fenntartani. De ne áltassa magát senki, hogy ezt a kapcsolatot rövid úton, papíron beszerezheti, az élet helyett csak papírt talál. A legpontosabban leírt népdal sohasem pótol egy életben hallottat. Talán később, ha már megvan az eleven kapcsolat, kiterjesztheti, kibővítheti [*leírt dallamokkal is?*] De azok népdalfeld*olgozásai,* akik nem jártak [*a nép közt*], csak ... [*íróasztal mellől ismerik a népdalt?*] valami hiányzik. Éppen az élet íze. Amíg nincs a szerzőnek saját maga feljegyzette gyűjteménye, addig csak az ízt nem találja meg. Azt csak az élet adhatja.

[Egy műsor eltépett darabja, „Beszédet mond Földes Mihály, a M. Írószöv. pártvezetőségének tagja, Verset mond Horvát Ferenc, a Bányász Színház igazgatója.]

Népdalfeldolg*ozás*

Többtémás: aki nem tud egy jó szonátát felépíteni, az népdalcikl*ust* sem tud. Liszt rapsz*ódiáihoz* 42 éves fejjel fogott, felépítésük többnyire sikerült. Más a bajuk.

1) Nem kapott elég jó anyagot. 2) Nem élt együtt a néppel, csak az elittel érintkezett, és azokkal fr*anciá*ul beszélt. A nemzet nagy élményét, 1848-at távolról nézte. (Képei csak körvonalak mélység, távlat nélkül.) 3) Nem volt fülében sem a beszélt, sem az énekelt m*agyar* nyelv hangzása, esése. Nem volt élő akuszt*ikai* benyomása, annál kevésbé önálló formálókészsége e téren. Ezért téves accentusok, ritmusok.

Népd*alfeldolgozás*[?]

1) Könyvtárba [*járni*], mindent elolv*asni* 2) Életbe [*kimenni*], hangzó, élő dalt [*hallani*]. (Üzemekbe, kolhozokba: nálunk csak üz*emek*be, soha nép közé. Orosz munkás mind orosz szárm*azású.*

Népd*al* szerepe [*az*] ált*alános* kult*úra* [*számára*] = nyelv ős szavai. Sztalin atya, fatterom, mutterom, haverom ilyen vegyes zenei nyelven írnak sokan. De még inkább, [*ami*] teljes német, egy-két (teremtete „*közben*"). Ezeket kicserélni = [*a*] nyelv lelkét [*megmenteni?*] **Dunántúl klázliból** (Thaly).

Nyelvünket is tanulni kell. Legnehezebb. Német, fr*ancia,* olasz, ang*ol,* mind könnyebb. –

Feldolg*ozás:* tech*nikai* tudás, ízlés, szöv*egi* és zenei formaérzék=belső forma, psych*ológiai* tapintat, mire mi hat jól.

Mindezeken kívül, sőt előtt igazi népd*al*-élmény. Ez csak falun szerezhető meg.

[Valószínűleg egy könyvtárból küldött jelentés újonnan megkapott könyvekről. Az eltépett lap hátán, majd folytatva a gépelt szövegen keresztbe.]

Népdalfeld*olgozás*

Látom a csodát: Székely [*Endre*] megy falura (nem göthös Falujáró indulóját küldi), hanem maga személyében újjászületik, és emberré válik abból az ember-kivonatból, ami ma.

Mih*ály* And*rás* sardonikus Mefisztó-mosolya megfagy arcán, és átalakul az igazi humánum derüjévé.

Voltak már ennél nagyobb csodák, és aki látott ilyet, hisz a továbbiak lehetőségében, nem mondja: kutyából nem [*lesz*] szalonna. Igenis az ember átalakulásának határtalan a lehetősége.

A Falujáró induló kitűnő szimbóluma az álnépiségnek.

[Ernest la Prade angol nyelvű levelének egy letépett darabján.]

Többszól*amúság* lehet olyan, hogy az egyszól*amú* dallamot elhomályosítja, elrejti, elburkolja, felismerhetetlenné teszi. De van olyan, hogy teljesebb életre hozza, mint aminőt egy szólamban valaha is elérhet. Mint az egyszerű vonalas rajz új életre kel, ha színeket, távlatot, hátteret kap. Van olyan rajz, ami nem nyer semmit, ha kiszínezik. De van, ami csak vázlat, teljesedés után rí.

[Emma asszonyhoz írt kártya hátára.]

Nem azért [*született a*] Háry, Sz*ékely*fonó, mintha nem lett volna elég dall*am*-invencióm. De a magam egyéni dall*amai* helyett fontosabbnak láttam energikus fordulatot [*tenni*] a nép felé, mint [*ami*] egyetlen lehető bázisa [eredetileg: bázisát] egy eredeti nemz*eti* zenestílusnak. Ami eddig azért nem tudott kifejlődni, mert nem volt alapja, mert mindenki többé-kevésbé idegen iskolák pórázán járt, csak holmi magyaros sújtással vélte elérni a célt.

N*épdal*feldolg*ozás*

A népdal csak abban él, aki egyideig a népdalban él. Ilyenben úgy felgyúlhat, hogy állandó lánggal ég. Másban csak pislog, ki-kialszik.

[Olvashatatlan aláírású műsorigazgató levelének kis darabján.]

Népdalfeldolg*ozás*

Vak tyúk is talál szemet. Sikerülhet dilettánsnak is, ha van egy jó ötlete. De mégis jobb, ha csak teljesen képzett zeneszerző foglalk*ozik* [*vele*].

Ha végiglapozzuk a népdalkiadv*ányokat,* száz rossz harmoniz*álásra* esik egy jó. Ne folytassuk, mert ezzel csak szemétre kerül a jó dallam is.

[Demeter Sándor levelének letépett darabján.]

2.

A többszól*amúság* nem ezeréves európai találmány, mint eddig hitték. Csak írásban követhető nyomai nem régibbek. De a földkerekség minden tájáról vannak adatok, melyek szerint valami kezdetleges többszól*amú*ság minden népnél mutatkozik egymástól függetlenül. (Jaap *Kunst*) [Ethnomuzikologus]

A világ zenéje a többszól*amúság* felé halad. Ebből mi sem maradhatunk ki. Refrakt*us* (cantus fractus? = középkor-végi többszólamúság?) elemek zenénkben csakúgy, mint a kínai-japán és gregor*ián zenében.* Újabb szerzőik. [*A*] gregorián többszólamúsítással már a XVI. század soha el nem ért tetőpontra vitte.

3. [folytatás?]

A szoc*ialista* kultúra építésének kísérletei két véglet közt tévelyegnek. 1) a nép legyen aktív közre*működő*. Tolsztoj. 2) a nép tanuljon meg passzív műértő lenni.

Mindkét célkitűzés magában káros és elérhetetlen. Csak [*a*] kettő egyesítése, szerves együtthatása biztat sikerrel. 1) Ha csak olyan [*zenét ismer?*], amit maga kivitelez vagy éppen alkot. 2) Ha csak hallgató: sohasem jut el a nagyobb művek [*megértéséig? alkotásáig?*]

Gyermekkarok

Népdalfeldolg*ozás*

Rakovszky-díj. Ajánlottam, köteles legyen falun tölteni biz*onyos* időt. Huszka nem fogadta el. Kókai kapta. (Bizony, jó lett volna. Volt-e többször?)

Szövetkezet bölcsei úgy határoztak, fölösleges. Kókai nem ment falura. Meg is látszik. Ma bánja.

[Egy nagy papírlap behajtott oldalán, meg egy kiutalási nyomtatványon keresztbe írva.]

Idegenek magyar(os) zenéje, cigányzene

Prahács

Ez a sor nem zárult le: a világ rádió-műsorait lapozva naponkint találhatunk egy-egy Ungarische Serenade (V. Joncières) Chanson tzigane (J. Renée) s efféle című darabokat ismeretlen nevű új szerzőktől.

Éljen *a* csárdás. Es war einmal ein Zigeuner. Debussy: cigánytánc. Csajkovszky: La tzigane. Egy találomra felütött heti műsorból, 1935 ápr. 7–13.

A világ tehát kedveli ezt a színt, ezt a hangot. Néha úgy tetszik: inkább ellenne a magyarság nélkül, mint a magyar zene nélkül. Azonban itt elszámítja magát, ha azt hiszi: nem is kell magyar a magyar zene további termeléséhez, elvégzik azt a világ minden nemzetiségű zeneiparosai.

Amint a magyar zene még ez idegenek lelkében kelt halvány visszafényeiben is a magyar föld, a magyar élet, sors terméke, ezentúli fejlődése is csak onnan – e sors cselekvő és szenvedő részeseitől – várható. Gyöngykagyló nélkül nincs gyöngy, csak hamis. –

[Cédulán, „Prahács cigányzene" feliratú borítékban.]

Pop*ular* music nearly killed folk music. Not entirely bad. Liszt, Brahms közös? Sarasate Gipsy-melod*ies* [*,their*] hidden author a Hung*arian* nobleman. [*In his*] Biog*raphy* some 300 songs [*enumerated as his compositions.*] Another Simonffy. People of villages learned it. Confusion at home et abroad. [= A népies zene majdnem megölte a népzenét. Nem teljesen rossz. Lisztnek, Brahmsnak közösek [a forrásai]? Sarasate cigány-dalainak elrejtett szerzője egy magyar nemes. Életrajza vagy 300 dalt [*sorol föl, mint saját szerzeményt.*] Egy másik Simonffy. A falu népe megtanulta. Zűrzavar itthon és külföldön.]

[1963-as gépírás egyik oldalán.]

Cig*ányok*

Bebalzsamozták [*a népzenét?*]; úgy tűnik, még él, vagy csak tetszhalott. Éket vertek a szakadékba. „Törökvilág M*agyar*ország*on*". Tak*áts* Sándor 1878-*as* törökbarát hangulat egyidőre elterelte a figyelmet azokról a károkról. Szekfű ugyan hatalmasan rámutat, mai életünkben is [*vannak*] látható sebhelyek, nyomorékság, sőt fájó nyílt sebek, amelyek még abból az időből erednek. Arról koldulunk, és a m*agyar* nép csodálatos regeneráló képes*sége* mellett is talán sohasem heverjük ki, soha már azzá nem lehetünk, mint lettünk volna anélkül. Nos, a cigány egy ilyen török a szó kettős értelmében: a) ék, b) Törökors*zágban* ma is még jobban szemben áll a török és nyugat. Más hasonlat: Sámánizmus. Azt tartják fönn, ami nem értékes, elhagyták, ami értékesebb.

Az ősvallásnak két eleme: keleti humanizmus, ami akadály nélkül olvadt át a kereszténységbe (sőt talán keleti eredetű? a kegyetlen nyugati népek [*onnan vet-*

ték?]). A másik a sámán ceremóniák, a külsőségek, a pogány papok családban örökölt existenciája.

Ezt a sámánkodást képviselik a cigányok, míg az ősi hagyomány tiszta, értékes lényegét a nép közt élő dalhagyomány.

Hasonlatok világítsák meg azoknak, akik számára a tisztán szakszerű megvilá*gítás* érthetetlen.

A tisztán szakszerű:

a) mit [*játszanak*] α) értéktelen β) értékes

b) hogyan [*játsszák*] α) művészietlen elemek β) művészies elemek Hatásvadászó, zenén kívüli eszközök, hipnotizáló nézés, lassú közeledés egy-egy szépasszonyhoz. Oly eszközök, amelyek talán mindig hatni fognak egyes nőkre, de a zenéhez semmi közük.

Bizonyos tekintetben megtisztulva kapják a zenét a Rádión át; hogy mégis hat: bizonyítéka, hogy művészi értékek is vannak [*benne*]. Külföldiek számos megnyilatkozása: csak azt [*hallgatják a magyar Rádióból*] Mellékesen: ennél lesújtóbb bírálatot a magyar Rádióról alig mondhatnának a külföldiek. Külföld*ie*knek értékes az anyag is. És itt egy sajátos paradoxon. Nekik inkább tetszik a Brahms táncok, Liszt rapszód*iák* anyaga, mely nem régibb 1860-nál (Kitérés: ezek bemutatása), és amelynek tagadh*atatlanul* van v*ala*mi magyaros íze, de rengeteg nyugati elem vegyült bele. A nyugateurópai publikum hamarabb beveszi ezt a gyenge magyar zamatú zenét, mint az övétől erősebben elütő, ősi magyar dalt.

Azonban a [olvashatatlan szó] európai, ha egyszer megbarátkozott, behatolt ennek sajátságaiba, akkor felismeri ennek összehasonlíthatatlanul nagyobb erejét és főleg termékeny, ható képességét. Amaz tiszavirág-életű, efemer, múló. Emez a nemz*eti* zeneélet fájának életadó törzse; amaz az évenkint lehulló levele. [Az Unions Intellectuels 1930. július 22-én kelt francia levelén a margóra és a gépelésen keresztül írva.]

Sie hatten Aufnahme genug um das wichtige Verhältnis darzustellen. Aber der „Schnitter" war offenbar im Banne des Zigeunerzaubers, und alles andere war ihm nebensächlich. Höchstens an Verkehrspolizisten fand er noch [olvashatatlan szó] Gefallen, dass er ihn übermässig exponirte, was gänzlich aus dem Zusammenhang fiel. – Geschenk der Zigeuner –

Die Grundtatsachen werden aus dem Film nicht klar.

1) Die Zig*euner* sind keine Schöpfer, nur Interpreter. 2) Ihre eigene Volksmusik kultivieren ja kennen die Musiker nicht mehr. 3) Aus dem ung*arischen* Volksgut nehm*en* sie nur das oberflächliche, die eigentliche Urschicht ist ihnen fremd. 4) Das Gros ihres Repertoires ist die Schöpfung ganz oder halbdilettantischer ungarischer Komponisten, von Tanzmusik ohne Text, nebenbei etwas populare Lieder mit Text.

Am brillantesten [*spielen sie?*] Tanz, schon im Lied bringen sie etwas fremdes, übersentimentales, das eigene Volkscharacter. –

Im ganzen ein falsches Bild.

[= Önöknek volt elég felvételük a fontos körülményeket ábrázolni. De a „vágó" láthatólag a cigányvarázs hatása alatt állt, és minden egyéb mellékes volt számára. Legfeljebb a közlekedési rendőrben talált nagy tetszést, hogy mértéktelenül

exponálta, ami teljesen kiesett az összefüggésből. – Ajándék a cigányoknak – Az alapvető tények nem derülnek ki a filmből. 1) A cigányok nem alkotók, csak előadók. 2) Saját népzenéjüket a muzsikusok nem játsszák, sőt nem is ismerik már. 3) A magyar néphagyományból csak a felületest választják, az igazi ősréteg idegen számukra. 4) Repertoáruk zöme teljesen vagy félig dilettáns magyar szerzők alkotása, akik szövegtelen tánczenét szereztek, mellékesen szöveges népszerű dalokat is.

Legremekebbül táncot játszanak, már a dalokba belevisznek valami idegent, túl érzelmeset, saját népi jellegüket. – Egészben véve hamis a kép.]

[1964. május 10-én tartott hangversenyre szóló meghívón üres oldalakra és a nyomtatás közé írva.]

Lore Geister filmje Róma

Geschenk der Zigeuner? Man nähert sich zu einer TV-Stück nicht mit wissenschaftlichen Ansprüchen. Wissenschaftliche Unklarheiten sollte auch eine TV-Stück nicht verbreiten. Ein TV-Stück mit obigem Titel bietet ein Durcheinander drei grundverschiedener Stilarten, ohne uns aufzuklären ob und was für Zusammenhang zwischen ihnen besteht. Das ganze mündet doch in eine Apotheose der Zigeunerbanden aus. Der Text sagt zwar, dass Zigeunermusik nicht identisch mit ungarischer Volksmusik ist. Die Aufnahmen ungarischer Volksmusik, die das demonstrieren sollten, sind aber ausgeschnitten. Die Aufklärungen und Ratschläge ungarischer Fachmänner waren zwar erbeten, aber nicht befolgt. Es war nicht betont, dass die Zigeunerbanden das echte Volkslied nur in neuester Zeit einigermassen kennen und kultivieren. Durch ihr Spiel wird aber das Volkslied nicht „veredelt", eher verballhornt; schon darum, weil das Volkslied in instrumentalem, nicht vokalem Vortrag immer leidet. Nebenbei ist die Grundlage des letzten Stückes dennoch, zwar unkenntlich gemacht zu Tod verschnörhelt mit Variationen, ein echtes Volkslied.

[Idegen kéz ceruzaírása, utána tintával Kodály kézírásával:]

„Sarasate Zig*euner*weisen" = Szentirmay. Más példák. Sarkantyús: Frank: Lujzacs*árdás*. Brahms nem tudta, de jelentkezett szerző: Kéler. 5. m*agyar* tánc. Liszt is, ma elhallg*atott* szerzők.

1965: 118 élő, 101 holt zenész
86 élő, 45 holt szövegíró.

[A német fogalmazás fordítása:

Cigányok ajándéka? Az ember nem tudományos igényekkel közeledik egy TV-darabhoz. Tudományos zavarosságokat azért egy TV-darabnak sem kellene terjeszteni. Egy fenti című TV-darab három, alapjában különböző stílusfajtát mutat be teljes összevisszaságban, anélkül, hogy felvilágosítana, van-e és milyen összefüggés köztük. Az egésznek kicsengése a cigányzenekarok apotheozisa. Bár a szöveg azt mondja, a cigányzene nem azonos a magyar népzenével, a magyar népzenei felvételek azonban, amelyek ezt volnának hivatva bizonyítani, ki vannak vágva. Kikérték ugyan magyar szakemberek felvilágosításait és tanácsait, azonban nem követték azokat. Nem hangsúlyozták, hogy a cigánybandák csak a legújabb időkben ismerik és bizonyos mértékben játsszák is az igazi népdalt. Játékuk által azonban a népdal nem „nemesedik", hanem inkább elfajul, már csak azért is,

mert a népdal hangszeres – nem énekelt – előadásban mindig torzulást szenved. Mellesleg az utolsó darab forrása mégis valódi népdal, bár felismerhetetlenné téve a halálig cikornyázott variációkkal.]
[A Római Nemzeti Tánc-Akadémia 1964, április 7-re szóló meghívóján.]

Külföldiek

Amint nincs örömünk külf*öldi* írók magyar tárgyú regényeiben, ha bennük hamis képet festenek viszonyainkról.

Rosszul megfigyelt, vagy csak elképzelt magyarság. Magyar életet hamisító irodalom bőven terem. Terem ilyen zene is. Egy bizonyos mennyiségű zenei magyarságra szüksége van minden piacnak. Most, az autarchiák korában igyekszik ezt is minden (autarchiás) nemzet maga előállítani. Lásd német rádióműsorok. De már Haydn óta kedvvel kapnak fel egy-egy magyarnak vélt vonást minden nép zeneszerzői. (Prahács)

Tokayer Pusztaklänge, [olvashatatlan rövidítés] stb. Prahács Előszóba. Strauss, Lanner, Ziehrer, Komzak stb. más: Glazunov balett, Csajkovszky, Delibes
[1937. július 4–10-i naptárlap hátán.]

Öntudatlan nótalopás. Ethn*ographiabeli* nótaperek. Major Er*vin*t éri a vád, hogy nem figyelmeztette [?]
[1938. szeptember 18–24-i naptárlap hátán.]

Műzene kezd*etei*

A 16. sz*ázad*ban flamand, 18.-ban olasz, a 19.-ben német zenészek árasztották el Európát és Amerikát egész Japánig, s így történt, hogy e század elején kezdődő nemzeti stílusok bölcsőjénél szinte mindenütt **németek** állottak. (Dániában Schulz és Weysse, Kunzen, finneknél Pacius, Faltin, Romániában [?]. Ezért olvasunk német neveket az 1780-tól megjelenő magyar táncok címlapjain. (Ezért hiszik a németek, hogy mindent ők csináltak, [*hogy*] még a nemz*eti* himnusz is Hübsch nevű német szerzeménye. Pedig sem Willaert nem csinálta Palestrina zenéjét, sem

Különösen többé-kev*ésbé* keleti zeneéletű országokban természetes, hogy csak nyugati bevándorlók verhették az első hidakat az európai zeneélet felé.

Nálunk az első civilizátorok munkájára támaszkodhatott a reformnemzedék zenei ága: Erkel–Thern–Mosonyi–Kéler nemzedéke.

1867 után minden téren újabb nagy német bevándorlás: megint közelebb hozott az európai, de főleg német formákhoz. 1900 táján tetőpontján [*a*] Wagner-kultusz.

Természetes visszahatás a magunk keresése, a népdalkutatás és következményei.
[(A Zeneakadémia 1939. januárjában keltezett levelének eltépett egyik oldalán.) Gondolatok a „Magyarság a zenében" c. cikkhez, V–II, 235.]

A rádió korszaka új virágzást nyit meg. Ennek nagy része üzleti célból készült. Minden autarchia-szellemű ország igyekszik a különféle stílusú szórakoztató zenét otthon előállítani, hogy mennél kevesebb szerzői jogdíj kerüljön külföldre.

A magyar türelmesség és üzleti közömbösség jele, hogy nálunk efféle művek is elég sűrűn kerülnek műsorra. Mi fizetjük a jogdíjakat a mi dalainkból külföldön összeeszkábált fércművekért is.

Bibliográfiát azért ezekről is kell készíteni, ha ezúttal nem sikerült is. Márcsak mint bűnjeleket is számon kell tartani őket. S itt-ott akad köztük jobb is. Nagy részük persze a rólunk készült regényekkel, filmekkel egyívású: a villogó gatyáját kirántó csikós zenei megfelelője. Ezeket éppen a jobbaktól való megkülönböztetés végett kell nyilvántartani, és egyszer összefüggésben elintézni.
[Egy 1940. május 26 – június 1-i naptárlap hátán és a nyomtatás közé írva.]

A magyarság európai tudomásulvétele. Megláttak. Hogy jól láttak-e, azt majd a művek részletes vizsgálata fogja megmondani. A legtöbben csak messziről láttak. De minket az is érdekelhet, milyennek láttak messziről.

Bachnál találunk Polonaise-t etc., de Hongroise-t nem. Pogliettitől [= Bécsben élő olasz zeneszerző, meghalt Bécs ostromában 1683-ban] Haydnig semmi. Általában itthoni feljegyzésekben is egy századnyi hézag, egyetlen hangnyi tánczenét nem ismerünk. Ekkor még és jóideig ezután csak tánczenében keresik a magyarságot. Az el nem táncolható lassú dallamok csak Liszt óta kerülnek a nemzetközi forgalomba.
[Egy 1942. szeptember 20–26-i naptárlap összehajtogatott hátoldalának két részén.]

We did nearly the same what you will. Two thing*s* must be distinguished: the use of original folktunes in setting for chorus or instruments and then free composition using the vocabulary of f*olk*song, expressing his spirit. For instance Háry Suite contains only one folksong, all other is free invention except the Intermezzo which has its source in a 19. century tune belonging to the so called verbunkos very popular in the first half.

Liszt's Rhapsodies are not at all related to folklore. He took his melodic material from Hung*arian* Music of all kind known in his time: repertory of gipsy bands, and vocal melodies sung by the middle class, written almost by contemporary composers. We had to do a step more in the direction he started to reach the people, who conserved the old tradition.

As a tree is growing as high as his roots are deep, we tryed to penetrate deeper in the Hung*arian* ground.

3) Liszt' importance is very manifold: 1) With his Hungarian music he gave the first exemple of artistic level. 2) But as a composer, his chief importance lies in his symphonic works, and in his last piano-pieces he gave specimens of a spiritual, not material Hungarisme which inspired especially Bartók.

His output is in general a prophetic vision of the future, realized later by many composers of different nations. Most modern music honors him as his ancestor.

3) As piano-player and composer for that instrument he reached „transcendental" hights. And that is why piano competitions in his name are more then justified Budapest [?] his intention..., he declared himself several times to be Hung*arian.*

[Fordítása:
Mi majdnem ugyanazt tettük, amit ön akar. Két dolgot kell megkülönböztetni: eredeti népdalok felhasználását, ha kórusra vagy hangszerre dolgozzuk föl, és szabad kompozíciókat, amelyek a népdal szókészletét használják, ami kifejezi szellemét. A Háry János szvitben például csak egyetlen népdal van, minden egyéb szabad invenció, kivéve az Intermezzo-t, aminek forrása egy 19. századi dallam az úgynevezett verbunkosok közül, amelyek nagyon népszerűek voltak a század első felében.

Liszt rapszódiái nincsenek semmi rokonságban a folklórral. Ő dallam-anyagát mindenfajta magyar zenéből vette, amit korában ismertek: cigánybandák műsorából, a középosztály által énekelt dallamokból, amelyeket többnyire kortárs szerzők írtak. Nekünk egy lépéssel tovább kell lépnünk abban az irányban, amit ő kezdett, hogy elérjen a néphez, amely őrizte a régi hagyományt.

Minthogy a fa is olyan magasra nő, amennyire mélyek gyökerei, mi (is) megkíséreltük mélyebbre hatolni a magyar talajban.

3) Liszt jelentősége igen sokrétű: 1) Magyar zenéjével első példáját adta a művészi színvonalnak. 2) De mint szerzőnek főjelentősége zenekari műveiben van, és legutolsó zongora-darabjaiban egy olyan szellemi, nem anyagi magyarság példáját adta, ami különösen Bartókot ösztönözte.

Teljesítménye általában prófétai látomás a jövőről, amit később sok zeneszerző valósított meg a különböző nemzeteknél. A legtöbb modern zene őt becsüli ősének.

3) Mint zongora-játékos és szerző transcendentális magasságokat ért el a hangszeren. Ez az oka, hogy nevével jelzett zongora-versenyek nagyon is indokoltak. Budapest... szándéka..., többször magyarnak vallotta magát.]
[Újfalussy József levele a Zenetudományi Bizottságnak 1956. szeptember 17-ről, hátán is, a gépíráson is keresztül.]

Szerémi (eset): a magyar nyelvritmusérzék hiánya még a zenei előadásban is meglátszik. (Csak olyan publ*ikum* előtt lehet sikere, amelyből szintén hiányzik). Nyújtotta a hangsúlyt, ahogy beszél is magyarul.

Meng[*elberg*] ugyan nem tud magyarul, de ösztönös zeneisége tiltakozott. Ő ugyanis magyar zenei tapasztalatai alapján egységes rendszerben látja a m*agyar* ritmopoeját, s érezte: abba nem illik bele ez a deklamáció.

Magyar zene

jellemző ritm*ikai* és dallamfordul*atai* megjelennek ugyan, de nem a maguk megszokott és jellemző rendjében. Olyasféle hatás ez, mint mikor a rosszul beszélő idegen elvéti a magyar szórendet, a ragozást, hogy csak a legdurvább hibákat említsük.

Vannak aztán finomságok a nyelvben, amiket a született magyar is csak alapos tanulm*ányok* után tud megkülönböztetni. Vannak ilyenek a zenében is. [Utána írva a cédula aljára, aláhúzva:] Idegenek m*agyar* zenéje.
[Kitépett noteszlapon. Az összes cédula egy borítékban „Idegenek magyar zenéje" felirattal. Ez Prahács Margit cikkének címe.]

Magyar nóta, dalárda, könnyűzene

Boldog, homogén nemzetekkel szemben szaggatott Magyarors*zág*. Régóta! 1526-*ban* megoszlott területben, vallásban. Csak a legnagyobb emberek tudtak felülemelk*edni*. (Pázmány. Rákóczi kath*olikus*, de vele az egész [*nemzet?*].)

Reform [*nemzedék?*]: Koss*uth* alatt.

Nagyban [*így volt*]. Kicsiben, a zene területén is szakadás. Van egy M*agyar*ország, melynek zenei élete cigány. Van egy másik, sokkal kisebb, zeneak*adémiára* jár, európai [olvashatatlan szó]. Ez a két csoport egymásról nem tud, nem akar tudni, egymást lenézi.

Harmadik csoport. Egyesíteni a homogén nemzet*et* [?], zenei kultúrát teremteni legnagyobb feladat. Erre törekszünk mi, de nem áltatom magamat azzal, hogy ez nekünk rövidesen sikerülhet. Még generációk munkájába kerül.

Hogyan? A teljes, európai nívójú zenekultúrával felfegyverkezve lehajolni [*a néphez*], felemelni. Már a második rétegt*ől* [*a*] cigány-iskolától is lehet tanulni. A harmadik rétegtől: meg kell változtatni [*a régit*].

„Népdal": a szűkebb értelemben vett néphez kevés köze [*van*]. A föld népe dala más.

„Népdal" (magyar nóta) műköltők szerzeménye. (Példát mondani „Csak egy kislány", Ez az én szeretőm).

Népdal

Szórakoztató könnyű zene értékes tartalom	Magasrendű komoly zene
raffinált detektívzene	szimfonikus nagy formák értékes tartalom
üres ponyva-zene	üres nagy formák, értéktelen tartalom

A népdal egyik ága szoros kapcs*olatban van*, egyenrangú a komoly, értékes műzenével. A népdal szórakoztató ága is biz*onyos* gyökeres eredetiséggel tűnik ki. Fő vonása: nem hatásra készült, hanem ösztönös kedvtelésre.

A szórak*oztató* zene vonalán a gyökeresség fokozatosan eltűnik, helyt ad a raffinált hatáskeresésnek.

A magasabb zene némely egyoldalú hívei hajlandók a népdalt mindenestül a könnyű, szórakoztató zene rovatába utasítani.

Másrészt a nemzetközi könnyű zene művelői lenézik a népdalt, mint alacsonyrendű, röghözkötött, paraszti jelenséget. (Ez nem gátolja őket, hogy ki [ne] zsákmányolják.)
[Egy 1937. szeptember 19–25-i naptárlap hátán.]

Stíluskarakter: keverék, felemás, európai zene. Faluk mást őriztek őskultúrájukkal. Falusi műveltség: népkultúra! Harmonikus, zárt. Tökéletesebb, boldogabb emberek, ilyen a zene is! Remekművek. [*A magyar nóta legfeljebb*] csak csinos, kellemes. Genre [olvashatatlan szó vagy rövidítés]

Az őskultúra némely produktumán ugyanazt a tökéletességet érezzük, mint a legnagyobb mesterek [*művein*]. Ami középütt van, egy átmeneti középfok kifejezése. Lelki tartalma tehát hiányos, ki nem elégítő (mint maga a félműveltség). Művészi tökély azért nincs [*benne*], mert dilettánsok [*a szerzői*], nem tudják megcsinálni, amit akarnak: más csinálja a zong*orakíséretet! –*

Másképp a népkultúra: végsőig elkészül, nem kell idegen segítség.

A népkultúra állapota. Most bomlik. Utolsó 50 év. Amerika. De még eleget menthettünk.

II. [*rész*]

A gyűjtés története. Sajáts*ágos:* 1900–*1*910 [*körül*] több régi [*dallam jelent meg a kiadványokban*], mint 1800–1900 [*közt*]. Első érdeklődés 1800 körül (Kölcsey Herder nyomán). **Népszínművek** – Megakadt. 1840–900. Utánzó termelés. Gyűjte*mények* ismertetése.

[Valószínűleg előadás-vázlat. Egy hozzáírt, 1921. október 29-i német levél vékony, áttetsző másolatának hátán, ahol a másik oldalon gépelt sorok átlátszanak, azokon át, féllapon, majd folytatva egész szélességben, végül a felső féllapon keresztbe írva.]

Még 30 év dalárda. 60 év

100 év dalárda és németek leszünk. (Egypár tipikus darab) Brand. [= Később Mosonyi] 1880 után talán még termettek Ankerschmidtek. (Kérdés, nem 1840–50 előtti időt vetített át Jókai, mikor még forróbb volt a magyar olvasztó tégely.)

De 1887 után biztosan nem. Behoztuk a trójai falovat. Egy csomó német élt itt anélkül, hogy egy szót megtanult [*volna magyarul*]. Koessler.

Koessler: a pesti német klub. Szászok. „Die arssen's wo da haplot" [?]

Bár oly generozus volt vele a magyar kormány, mint soha magyar honossal, a magyarság gyűlöletével szívében halt meg.

Itteni állása oly tekintélyt [*kölcsönzött neki,*] amelyet hazájában sohase *[ért volna el.]* (Vakok közt a félszemű király.)

Miér*t* nem tanultak meg magyarul? Német világot teremtettek. Kulminált az [olvashatatlan szó után] komoly [konok?] Wagner kultusz.

[Egy eltépett, kitöltendő nyomtatvány egyik oldalán. „100 év dalárda és németek leszünk" felíratú borítékban.]

Dalárda

[*A*] szó eredete, születés*ének* kora, jó története nincs! (Ábrányi K*ornél*) Kezdetek: adatok, németből lassan átvedlés. Ennek maradványa máig, fejlődés magyarázza [*A*] millen*iumi* generáció egy ugrással az irredenta gen*re* [*?-re váltott át ?*] Óbégató. Hogy mennyit ártott a rev*ízió* ügyének a szószátyár irred*enta* [*irodalom*], azt csak a jövő tört*énetírása* fogja [*kideríteni*] Hogy a művészet ügyének ártott. [*az kétségtelen.*] Irred*entának* szemet húnytak, nem kerestek [*benne*] műv*észi* értéket. Nekiszabadult a tehetségtelen kontárhad a nyilvánosságnak. Megfertőzte a levegő*t*. Lelket cserélni nem tudnak! Más nemzedék kell. Mózes a pusztában.

Más lélek kell: más zene. Nem tech*nikai* kérdéseken múlik. Sok régi dal közismert [? alig olvasható szó], eleget tud [*az*] ország [? alig olvasható rövidítés.] Nem nehéz – lelkétől idegen. Hogy a nemzet lelkéhez mi áll közelebb, azt majd eldönti a nemzet. De hogy művészietlen ponyvairodalmat nemzetinek kiáltsanak ki, az ellen tiltakozni kell. Nemzetgyalázás. A nemz*et* cs*ak* [?] közöny[*t mutat ezzel az irodalommal szemben?*]

[Kitépett noteszlapon.]

Népies dalirodalom

Porzó tárcája Simonffyról **Budapesti Hírlap 1889. január 16.**

Reitter bácsi (Lovassy Sándor, Lovas János és Lovász Gyula apja) abonyi főkántor. S*imonffy* naturalistaságát kereken kimondja. „Milyen jól korrigál a haszontalan" (mikor egy parasztlány énekelte a dalát). S*imonffy* maga jelentette ki.

[Kitépett noteszlapon.]

zeneszerzés
hegedülés
zongorázás
gordonkázás

A magyar zenei nyelvről

Discours [= Párbeszédek] Ennek a szonátának a Durchführungja nagyszerű: olyan meglepően jön a Widerkehr, észre se vesszük, már benne vagyunk. Az expozíciója gyengébb, különösen a zejtnzatza [= melléktéma] fád. A Slusszatz [sic] kissé föllendül, de sok benne a náhslágszeptima. etc.

És nem a köztünk lakó idegenajkú zenészek beszélnek így: azok a jobb részt választják. Ó, inkább egészen németül. Hanem a fiatal magyar zenészgárda nyelve ez. Csodálni való nincs rajta. Mint annyi más, a zene is oly mesterség, amelyet idegenektől tanultunk. Természetes állapot ez. Meg kell gondolni, hogy a németeknek már olyan zeneszerző óriásaik voltak, mint Bach, mikor még így beszéltek. (Idézet Bach-kori levélből.)

Ma túl vagyunk azon a koron, mikor Schum*ann* [*korában?*] a triót is „Gedreie"-nek akarták nevezni. Nagy tanulságképp áll előttünk nemcsak a magunk nyelvújítása, de a németeké is. Az újító korszak utáni reakciók mindig visszaszorították a sok új szót, csak azokat fog*adták el*

1) régi nyelv. 2) népnyelv zenei műszavait összeszedni. Ezek alapján, de csak ott, ahol szükséges, ahol az idegen szó nagyon elékteleníti a nyelvet, ahol nem nemzetközi műszóval van dolgunk.

Lépést. Andante: (nem szükséges)
támasztóhang, nekifutó ékítés, díszítőhang, mellékhang, oldalhang.

Hangjegy: csak írott szó. Legalább eleven embertől még nem hallottam, kivéve affektált vagy nem magyar anyanyelvű egyénektől.

Kotta ejtése ink*ább* tiszántúliaktól hallani, kóta. Melyik a helyesebb?

De a **nóta** (fejlődéstörténet?) mellett a dallam sokszor nélkülözhetetlen. Lehet, hogy valaha csak a **dallamot** jelentette, (egy énekelt dal kottás részét), ma azon-

ban ált*alában* a kettőt együtt. Hogy nevezték akkor a szöveget?
Parasztok ma: nóta – ének
áriája –
hang – ének
de ének = egyházi énekelt dal
dall = világi énekelt dal. S így néha félreértést okozna.
nóta
Német 13. *századi* terminológia. ton, wort, wise, liet. Francia?
Volt-e valaha ilyen pontos értelme a régi nyelvben? dal, szöveg, nóta, ének.

Nem elég nagy a közszükséglet sem. A zene olyan fokú művelése, amelyen már szükség van a mesterség teljes műszótárára, nálunk még ma is csak kis körre szorul, a többi megél úgy is, mint a falusi fazekasnak sincs szüksége a fayence és majolika [*szavakra*], megél a focsor és [?] val.

Gyűjtemény.
német. legközelebb hozzánk
olasz
fr*ancia* } is van egy-egy kifejezés, amire a német sem
angol
tud szót: contretemps. De még a többinél is célszerű a másik három nyelv szavát figyelembe venni, mert szerencsésebben eshet ki a fordítás, ha már nem lehet eredeti szemléletből fakadó nevet adni a dolognak – mint németből.
[„Javaslat a Folklore Fellows ‚Tájékoztatójának' kibővítésére" két gépelt lapjának és egy tintával írt féloldalának hátán. 1920. Lásd V–III, 626]

A magyar zene múltja

Le plus beau en Hongrie, c'est pour moi les villages. C'e*st* le plus Hongrois. [Két olvashatatlan szó vagy rövidítés után] des villes bien batis, la plupart [*de*] 18. siècle, mais beaucoup remonte à 16. dans leur form. Quelques belles églises ogivales et autres. Mais c'était importé.

Un peuple nomade peut posséder de l'art aussi. – Les tableaux transportables dans leurs etuis, les tapis orientaux, les vêtements: objets d'art. [beszúrva] hímzések (némelyike zenei hatású) La maison d'Attila devait être un chef d'oeuvre. Szétszedhető. La musique vocal et instrumental: pouvait

Les racines de la musique Hongroise ne sont pas d'une origine moins ancienne, comme celle d'Europe: les pas à faire de la homophonie à la poliphonie était remis un peu
[Fordítása: Számomra legszebb Magyarországon a falu. Ez a legmagyarabb. … jól épített városok, legtöbbjük 18. századi, de sok visszavezethető a 16. századra formájában. Néhány szép csúcsíves templom és mások. De ezt külföldről hoztuk.

Egy nomád népnek is lehet művészete. A hordozható képek tokban, a keleti szőnyegek, a ruhák: mindez művészet. Hímzések, némelyike zenei hatású. Attila háza mestermű lehetett. Szétszedhető. Az énekelt és hangszeres zene: lehetett [*hasonló színvonalú?*]

A magyar zene gyökerei nem kevésbé régiek, mind Európáé: [*csak*] egy lépés az egyszólamúságtól a többszólamúságig maradt kissé vissza.]
[1922. december 10–16-i naptárlap hátán.]

Mindig azt hirdettem, hogy nemcsak a népdalt, minden magyar hagyom*ányt* napfényre kell hozni, amiben élet van, mert az mind új életet szülhet. Írott, íratlan hagyom*ány* egymást világosítja, magyarázza, egyik a másik nélkül érthetetlen.

Egyoldalúságba süllyed, elakad, aki csak egyikre korlátozza magát. Haladó hagy*omány* élő hagyom*ány*. *Verbunk*os: múzeum, élettel [*kell megtölteni?*]
[1941. március 30 – április 5-i naptár hátán.]

Az igazság Erkelről

Ha mindaz igaz volna, amit vezér- és nyájcikkekben ismételnek, akkor el kellene égetni mindazt, amit 1870 óta írtak. Reggeltől estig E*rkel*t misztifikálni. Népszínművei. Szabó lett volna felfedező. Egyetlen életrajza sem említi. Ott és csak ott népdalokat applik*ál*. De azzal megállt, nem tudott tovább mit kezdeni. Operáiban idegen mintákat követ, csak itt-ott egy távoli emlék csendül meg.

Tényeket letagadni. Igazság csak egy lehet.
[1941. április 6–12-i naptárlap hátán.]

A magyar zene jövője

A *magyar* zene jöv*ője*

Mit tettünk? **Fodor iskola**

Önfenntartás ösztöne terel helyes útra. Ha itt csak a német **zeneélet fiókja,** gyenge másolata folyik, van-e jogosultsága külön nemzeti életnek, van-e korlátja [*a*] beolvasztó törekvéseknek. 1850–900-ig túllőttünk a célon, [*a*] kultúra-import lázas törekv*éseiben* szinte németekké lettünk. Erkel féltette a fiatal m*agyar* operát Wagnertől, talán igaza volt. Mi a Wagner-importtal évtizedekkel megelőztük az olaszokat, rájuk nem veszélyes, mert hatalmas saját tradíciója ellensúlyozza. Viszont nálunk jóformán csírájá*ban* elfojtotta a zsenge magy*ar* operát.

Wagner-kultusz [*nem*] segítette a magyarságot, hogy zeneileg magára találjon, sőt hátráltatta.

W*agnernek* akár költői, akár zenei világa a nemzet lelkétől ma is távolabb áll, mint valaha, nem is kellett itt soha másnak, mint egy német nevelésű törpe kisebbségnek. Tanuljunk minden nemzettől, de egynek se legyünk szellemi vazallusai. Ne engedjük magunkra kényszeríteni politikai-kulturális befolyásukat. Hol tartanánk ma, ha Wagner és német zenetanítók [a papírlap másik oldalának felén:] B*ékés*csaba

Amit kicsiben a vidéki városok tettek, [*s*] még ma is tesznek, „lehozatják" drága pénzen a kultúrát a fővárosból, ezt tette nagyban az ország zenei népművelés helyett: lehozatott s lehozat drága külföldi attrakciókat, melyek maradandó kulturális hatása a semmivel egyenlő, s elmúlasztj*uk* a legelemibb tennivalókat autochton zenei kultúra megteremtésére.

[A másik féloldalon keresztbe írva:] **Békéscsaba**

Vokál zene előnye. Nem képtelenség: [*a*] magas hangszeres zene rejtelmeibe behatoljon a közönség, mielőtt [*a*] szöveges zene elemi iskoláján nem ment át?

Veszélyben [*a*] magyarul-éneklés. Volt már egy iskola, [*ahol*] Wagner-szerepekre németül [*tanítottak*], mert itthon úgysem helyezk*edhettek* el... Ki fog vesződni 6–7 éven át a magyarul éneklés súlyos probl*émáival,* mikor pályáján nem veszi többé hasznát?

[Innen a megfordított lap szélétől lefelé írva:] De ha nem [*akarjuk?, hogy a*] szegények kincse is legyen – különben egy napon a gazdagoknak sem jut többé belőle – legyen elég: díszhangverseny – életszükséglet, megölői az egészséges zenei életnek, mint a folytonos bankettek a rendes táplálkozásnak.

[A papírlapon különböző ceruzaírással egymásbafolyó gondolat-foszlányok. A következő lappal együtt egy „M. zene jövője" feliratú borítékban.]

Fodor iskola

Népdal megism*erése* [*a*] magyar zenei műveltséghez tartozik. Holmi ósdiságnak akarták feltüntetni. Eléggé bebizonyult, hogy eleven élet.

Ma is az a népdal? Rezervoár. Gyűjtő medence. „Paraszt"

1) ősi primitív kultúra. De más is. 2) Ideje bujdos*ásimnak,* Siralmas [*volt nékem*] műdalok, szerzőjük nevét is tudjuk, ez nem kultúra? Az a levegő, ami belőle megcsap, egy hatalmas, nagy elhatároz*ásokra* képes, a mainál bizony sokkal különb magyarság lehellete. Nem kell-e minden erőnkkel ebbe kapaszkodnunk, ha újra különbek akarunk lenni? De nézzük csak [*a*] techni*kai*-pedag*ógiai* [*oldalát*]. Mennyivel több énektudás kell egy ilyen dall*am* előadásához, mint egy átlagos mai magyar daléhoz? Tegyünk mellé egyet, megdöbbenve látjuk, hova süllyedt a magyar dal.

Nem lehetne újra felemelni? Egy nagyszerű kultúra félig rombadőlt városa ez. De nem lakhatatlanok a házak, vannak épek köztük. Sokban még meleg a tűzhely. Költözzünk bele, szítsuk a tüzet. Kevés kell, új élet sarjad a régi helyén, a mainál különb.

Ha Hitler idejön, életfenntartás.

[Egy átvételi nyomtatvány egyik oldalán. Az előző cédulával együtt egy „M. zene jövője" feliratú borítékban.]

A zene jövője M*agyar*ország*on*

Nemz*eti* és műv*észeti* szempont elválasztása. Száz év múlva talán leszünk ott, ahol száz éve az irod*alom*ban voltunk. Kölcseyt már csak pasquillusokkal és írásban [*támadták*]. Aki ma megtenné azt, amit ő akkor, tán megköveznék. [Kritikáira és a nemzeti elmaradottság ostorozására gondol?] Legalább örökre lehetetlenné volna téve. –

Sőt még annyibbra vagyunk. Az **operett.** Művészietlen és magyartalan. János vitéz. (Huszadik század)

Jövő

Legnagyobb baj az ízlés fejletlensége. Mihelyt v*ala*ki kiszakad a népkultúrából – melynek mindenre van felelete és formája, ízlése tökéletes –, ingadozó, tapogatózó lesz, nem találja [*helyét*], a vásári portéka prédája lesz minden téren.

Ez átmeneti idő, míg újra egy magasabb, szerves kultúrába emelkedik, igen sokáig tarthat, s nem egységesen érkezik.

Középosztályunk – mert egységes, zárt kultúrája nincs –, tele van ilyen átmeneti alakokkal. Valamennyi kult*urális* jelenség közt a zene időben az utolsó. Arra van legkevesebb gond iskoláinkban, legkisebb szerepe a közéletben. Amellett szónoklatok a zene nemzeti jelentőségéről. De ízlés és ítélethiány következ*tében,* ha rátapintunk, kiderül, hogy a nemzeti jelentőségűnek tartott zene egy-egy alacsony ízlésű, újsütetű népszerű dal vagy irredenta dal.

[*A kultúrához*] nem jutott tömegek zavaros lelki állapota a kamaszkorhoz hasonlítható. Az is megvetéssel fordul el gyermekkorától, felnőtt módra akar viselkedni, de csak félszeg. Ilyenkor van leginkább megértő vezetőre szüksége, hogy a súlyos éveken nagyobb baj nélkül átláboljon.

A magyar zenei kultúrpoliti*ka* első követelménye ma és még sok időre: pedagógus-tapintat. Sokkal nehezebb, mint látszik, jelenti sok hibának, sok kapkodásnak jóvátételét.

Jelenti elsősorban az iskola zenei részének teljes alapjából való újjászervezését, összefüggésbe hozatalát.

Az isk*olák* egymással nem törődve dolgoznak, egyik sem folytatja, [*amit a másik elkezdett?*]

A hagyom*ány* megism*erése* meglepő [*eredményt hozott*]: [*a*] tört*éneti* anyaggal majdnem semmi kapcsolata [*sincs*]! (Ez megfelel [*annak*], hogy [*a*] népköltészet és régi irod*alom* [*közt is*] igen kevés [*a*] kapcsolat.)

Két külön ágban, mederben folyt az élete egymástól függetlenül.

Kérdés: ha középkori európai kultúrkapcs*olataink* továbbra is [*megmaradtak volna*], előbb éri-e a magyar melosz a többszólamúságot. Bizonyos, hogy [*a*] többszólamúságot saját törvényei szerint csak maga teremtheti meg. Más nemzeti dallamokon kifejlődött többszólamúságot a magyarra alkalmazni felemás eredmény, sok példában láttuk. A maga sajátságainak megfelelő többszól*amúság* hozhat csak kielégítő eredm*ényt*, így nőhet a népkultúra magaskultúrává. De vele kell nőni a népnek is nemzetté.

Eddig harc: idegen, importált zenekult*úra* és saját hagyomány közt. Az idegen el akarja nyomni a hagyom*ány*t, az ellenáll.

Béke csak úgy lehet, ha a hagyomány, a népkultúra maga fejlődik magaskultúrává, a maga saját törv*ényei* szerint. Európ*ai* kult*úrá*ból csak **azt** és **annyit**, amennyi erre kell.

Janusarca [= kétfelé tekintő, egybenőtt két arc] van a magyarságnak. Legjobbjaiban mindig európai. Mi is lehet egy Kelet és Nyuga ütközőpontján álló nép. Létfeltétel, hogy mind a kettőhöz tartozzék. Európai formát kell ölteni művészetében is, de ez nem akadálya, hogy egész egyéniségét, minden sajátosságát, hagyományát bele ne öntse ebbe a formába.

Mennél szélesebb réteget sikerül a zeneélet európ*ai* formáiba vezetni, annál többen ismerik fel és értékelik a zenei magyarságot is. [*Enélkül?*] nem sikerül mai szétszaggatottságából közös alapra hozni.

Akkor a zene anyagi magyarsága – így nevezném a hagyományos dallamok sűrű megszólaltatását –, lassankint mindinkább helyet adhat a szellemi magyarságnak. Mikor már a talaj rigolirozása kész, termőereje biztosítva van. Addig el kell szenvedni a túlbuzgó népdalfeldolgozások áradatát, ami kell, míg a közösséget újra magára eszméltette, megtette kötelesség*ét*. Később úgyis csak az marad meg belőle, aminek önálló művészi értéke van.

Még egy jell*emző* vonás: [*a*] derű, a tréfa kedvelése. Egészséges tréfa, a lét teljességének, erőfölöslegnek játszi megnyilatkozása. Ez a zenében is. –

Tánc! Legdurvább fül is [*érzi a táncritmust?*] Mennél kevésbé emlékeztet táncra [*egy dallam? valami zene?*], annál kevesebben [*érzik a hatását?*]. –

1) Tánc és népdal.

Jövő: még nem mondta ki az utolsó szót. Mintha most érett volna meg, most kezdődne a szüret.

Nem tudjuk, mi következik. De amíg a nyelv él és virul, erről az alapról még ismeretlen magasságokba szállhat.

Több kultúra nem okvetlen kevesebb magyarság. Születés senkit sem tesz magyarrá, legföllebb a falu zárt, homogén kultúrájában. Mindenki másnak meg kell dolgozni érte. Milyen környezetbe született, mennyire volt módja a magyar életet élni, a magyar kultúrában felnőni: ez dönt el mindent.

A magyar zenei nyelvet lehet jól-rosszul megtanulni idegeneknek is. Amint hogy számos idegen szerző próbált magyaros zenét írni.

De amint másképp beszél és ír mindenki anyanyelvén, mint bármely megtanult nyelven, úgy a zenében is az idegen nyelvnek csak elsajátítója, az anyanyelvnek lehet alkotó továbbfolytatója.

Vannak csodálatos kivételek: Jos. Conrad.

Másfelől Verebi Végh János, [olvashatatlan szó] kultúrája magyar, zenéjében még sincs magyar elem: idegen mintáitól nem tudott felszabadulni.

Minden országnak megvan a maga sajátos légköre, amely többé-kevésbé kisugározza a nemzet sajátosságait; annál kevésbé, minél több az importált kultúrája, annál inkább, minél több gyökérszál fűzi a magas kultúrát a helybeli, ősi népkultúrához.

Mennél jobban benne él a maga országa légkörében valaki, annál jobban tükrözik alkotásai azt a légkört és annak a nemzetnek sajátságait. Ezért sikerült Erkel Fer*enc*nek, legalább néhány lapján, igazabb magyar hangot megütni, mint Lisztnek, aki élete legfontosabb éveit hazájától távol töltötte, idegen kultúrákba olvadt bele, haza csak vendégségbe jött. Így lett belőle az újnémet iskola egyik megalap*ozója*. Magyar jellegű zenéje csak egyik ága nagyszabású munkásságának.

Azonban nyelvi, **stílusbeli magyarság** még nem lelki magyarság. Itt jutunk [*a*] probléma nehezebb részéhez. Légkör, egyén,

Lelki magyarság = stílusbeli?

Taine: Philosophie de l'art. Viszon*t* nem a lelki magyar*ság* erősbödését jelenti, hogy egyre többen követelik a stílusbelit is?

Kétségtelen, kultúránk légköre magyarabb lett száz év alatt, s tovább is erre tart. Még száz éve Bezerédj Amália német novellákat írt, 1846-*ban* Bakody német verseit üdvözli a Pesti Divatlap. Ma többen írnak helyesen magyarul, mint száz éve, ha megindul a helyes kiejtés tudatossá tétele, 50 év múlva többen is beszélnek helyesen, mint ma.

[Noteszból kitépett 8 azonos lapon, néha mindkét oldalán, többnek élére írva „Jövő", de a sorrend nem mindig biztosan megállapítható. Ahogy egymásba volt rakva és összehajtva, úgy közöljük. A Magyarság a zenében c. tanulmány utolsó fejezetének változata. Sokkal bővebb a publikáltnál. Lásd V–II, 254.]

M*onsieur* Fleuret [a név jelentése „vívótőr"]

Digne de votre nom mais cette fois vous n'avez pas „touché" à la fin de l'envoi. Les idées sont exempts de douane. P*ar* exemple la reforme religieuse en 1530 envahi*t* la Hongr*ie* en quelques années. Pourtant le „virus" avait besoin de **30** ans pour arriver à Paris. (Est il y arrivé vraiment?) A Budapest il est arrivé vers 1912 et plusieurs fois. Mais personne n'en était affecté. Puis la guerre 1914 avec ses conséquences connues. Milhaud. Puis venait Hitler et la second guerre. Que voulez vous... [közbeszúrva:] Milhaud et Poulenc à Vienne – qu'on fasse netre telles circonstances pour la culture et les arts. Nous avons eu tant de lacunes à combler, primum vivere deinde philosophari. Zsdanov. Notre jeunesse, retenue de l'étrangère tant d'années, I'encore de tout, qui lui semble „nouveau". La „jeune école" qui devient si vite ou „classique" ou „vieux jeu" n'est cette fois qu'un „école rajeuni" de 1920, (à 44 ans on est géneralement assez muri.) „La voisine

est un peu mure" chante Mephisto toujours encore à Paris. Depuis n'aura pas en Hongrie d'autres conséquences qu'une „série" des „oeuvres" toute à fait égales aux celles d'autres pays qui seront aussi vite oubliés.

En 1918 le Tigre ou les tigres ont écrasé La Hongrie. „Vous serez châtiés avec eux" a dit Franchet d'Esperay. Mais j'espère que la Hongrie – pourvu qu'on la laisse vivre – trouvera de nouveau sa voix propre à elle et attribuera au „chant du monde" sa voie modeste, mais originale.

[Fordítása: Méltóan nevéhez azonban ezúttal nem találta telibe. Az eszmék vámmentesek. A vallási reform például 1530-ban néhány év alatt elöntötte Magyarországot. mégis a „vírusnak" harminc évre volt szüksége, hogy elérje Párizst. (Elérte-e valóban?) Budapestre 1912 táján ért el és több ízben. De senkit sem rendített [rázott] meg. Aztán az 1914-es háború jött ismert következményeivel. Milhaud. Aztán jött Hitler és a második háború. Mit kíván még – Milhaud és Poulenc Bécsben – hogy olyan körülmények közt tegyen valamit a kultúráért és a művészetért. Annyi hiányt kellett betöltenünk! Előbb élni, aztán filozofálni. Zsdanov. Fiatalságunk annyi éven át elzárva a külföldtől és mindenek előtt attól, ami nekik „újnak" látszik. Az „ifjú iskola", amely oly gyorsan lett vagy „klasszikussá" vagy „öreg játékká" – ma csupán „megújult iskola" 1920-ból (44 év alatt általában eléggé megérett). „A szomszédasszony kissé érett" énekli Mefisztó még mindig Párizsban. Azután nem lesz más következménye Magyarországon, mint egy „sorozata" olyan „műveknek", amelyek teljesen azonosak a más országokéval, s amelyeket éppoly gyorsan fognak elfelejteni.

1918-ban a Tigris [= Clemenceau], vagy a tigrisek széttépték Magyarországot. „Magukat velük együtt meg fogják büntetni", mondta Franchet d'Esperay.

De remélem, hogy Magyarország – feltéve, hogy hagyják élni – megtalálja újból a maga saját hangját, és hozzáadja „a világ énekéhez" a maga szerény de eredeti szólamát.

[Az Egyetemi Lapok 1963. október 14-i levelének különböző üres oldalain.]

Új hangszereken, hangteremtő szerszámokon azok törik a fejüket, akik a meglevőkön már semmit sem tudnak mondani. Zörejek = ének-ellenes [*dolgok*] szervezett zörej.

Mi a K*odály*-iskola?

Kodály-iskola: senkit le nem bélyegzett, sőt arra törekedett, hogy mindenki szabadon kifejthesse egyéniségét, amennyiben van.

Más az, amit a pesti aszfalton nőtt Sz A -ok Kodály-iskolának néznek. Egyéni különbs*égeken* felül abban különböznek még a szerzők, kinek mekkora [*a*] magyarság-élménye. Ezt a kozmopolita fővárosban nem lehet megszerezni. Csak a vidéki, sőt falusi rezervátumba menekült néppel való érintkezésben. Hogy onnan a maradék magyars*ág* benyomuljon a fővárosba, áthassa az egész magyar életet: ez fönnmaradásának egyetlen útja.

Dávidnak van ilyen élménye. S ha néha belebúvik is a kozm*opolita* tizenkétfok*úság* divatos egyenruhájába, mozgásán érzik valami

Sz A m*agyarság*-élménye nulla, (vagy nul-nul, ahogy derék sporttudósítóink mondják németül).

Csak hárman vagyunk – negyedik–ötödik Ádám, Járdányi –, akiknek magyarság-élménye körülbelül egyforma intenzitású, nem K*odály* isk*ola*, de magyar: és milyen különböző az eredménye, megnyilvánulása a művekben! A többiek*nek* egyre kevesebb: szeretik a meleg W. C.-t.

Költők, Ar*any*, Pet*őfi*, Ady faluról jöttek. De Kölcsey, Berzsenyi, Vörösmarty is. Csokonai Debrecenje még éppoly falu volt, mint Szalonta. (Oláh és Tóth Árpád sem sokkal városibb.) A m*agyar* város nem úgy kezd alakulni, mint a fallal körülvett, kulcsos német városok.

A falu közepén a templom körül néhány emeletes ház.

Másodkézi m*agyar*ság már halványabb: napfény – holdfény. Tokaji: Kaliforniába termett, ittam. Más.

Lond*oni* vita: regionális. minden művészet gyökerében regionális. Távolabbra hatóv*á* vagy éppen univerzális*sá* csak alkotója ereje, személyes eredetisége teszi. Regionális a német Bach, [*az*] olasz Palestrina, salzburgi Mozart, bonni-bécsi Beethoven, roncolei Verdi stb. Festőiskolák még meggyőzőbben viselik-hirdetik helyi eredetüket. Csak az nő ki saját országából, akiben a gondolatok ereje egy mű tisztességes megcsinálásához elegendő.

A **poetae minores** [= kisebb költők] létjogát nem vonjuk kétségbe. Régi hasonlatom: csillagos ég. De **poeta** legyen, különben gyertyányi fénye sincs.

Aszfalt elszigetel az anyaföldtől, aki **csak** rajta jár, nem érzi a talaj mágikus erejét. De még az anyaföldön is lehet szigetelő cipőben járni.

[Egy sokszorosított honismereti tájékoztatás két lapján. Az egyiken aláhúzva: „Békés megyében tanyán él a megye lakosságának 23,8 százaléka, mintegy 112 000 fő" és melléírva ceruzával: 1954! Tehát akkori följegyzés. A nyomtatvány margójára és sorai közé írva.]

A magyar opera jövője

Tetem[*rehívás?* értelmezhetetlen rövidítés] **Opera**
Majdnem úgy énekeltek, mint az üdvhadsereg, akiknél még véletlenül sem esik a hangsúly a maga helyére.

Nehéz ezen változtatni. Egy operát, amit már tudnak, szinte lehetetlen új fordí*tás*sal áttanulni. Csak új! Eredeti –
[A Pesti Napló 1930. október 19-i számának letépett margó-darabján.]

Háry 25.
Jó lónak bizonyult ez a Holló, pedig még csak dufla zabot sem kapott. Bár ígérgették!

Jó lónak nem kell dufla zab: Elüget az a maga erejéből is. Szárnyra kelt múzeum! „Híd"-beli cikk.
[Egy német „Kuranstalt" eltépett levelének hátán, 1929*?*]

Magyar opera. *Székely*fonó
Mi a magyar zenedrámai dikció elemeit és mintáit nem kereshetjük másutt, mint a népdal erre alkalmas fajtáiban. Száz éve írnak operát magyarul, hogy nem jutott tovább: a szerzők legtöbbje eltávolodott az egyetlen biztos kiindulóponttól, és idegen minták utánzásába tévedt. Készen átvett zenei frazeológia.

Erkel: szövegjavítások! Ma nem úgy halljuk, mint megírta: jobban. De mégsem elég jól. Mert zenei frazeológiája olyan, hogy arra magyar szöveg sohasem illeszthető hibátlanul. Viszont nem lehet vádolni: javít[*ott?*] A zenei tetőpont jelentéktelen szótagokra esik, a nyugati nyelvekben a rímmel a végén csattan a sor.

A fejlődést kedvező körülmények meggyorsíthatják. (A mi mai körülményeinket kedvezőnek alig lehet mondani), de a fejlődés egyes fokait átugorni nem lehet.

Én kívánom legjobban, hogy a magyar opera nagyra nőjjön, hogy ez a kis játék mielőbb már csak mérföldmutató kő legyen.

De meg vagyok győződve: ez a kő a helyes utat mutatja.
[1932-ben vagy közvetlen utána.]

A m*agyar* opera ... [kivehetetlen szó]. Felelet a M*olnár Géz*ának [?] – összegezve, (szenvtelenül)[*?*]

Egyelőre még csak m*agyar* levegőt kell teremteni. Ezt akarták, nem többet, [*a*] H*áry* és Sz*ékely*fonó. (Hogy talán egyebet is hoztak, arra vall külf*öldi* sikerük.)

Bizonyára ez a törekvés [*az*] indítóoka az op*era* igazg*atójának* (aki a fenti darabokat nagy lelkesedéssel fogadta), [*hogy*] a János vitéz előadásával [*kísérletezett?*] Joggal gondolhatta, hogy egy darab, ami száz előadást ért a magyar közönség osztatlan tetszése közt, okvetlenül magyar. Kétségtelen, a János vitéz a legmagyarabb megnyilatk*ozás* (bár meseszövés, morál egészen magyar?), de nem a zenéje.

M*agyar*ul éneklés. De cantu hungarico. [= A magyar énekről] Luxus. De nem luxus az egész magyar művészkedés? Csak olyan ember [*vállalhatja*], aki a legszerényebb életigényekkel [*beéri*]. Mert nem vándorolhat ki! Ha képességei ott kinn is biztosítják [? alig olvasható] neki a megélhetést, az itthoninál jobbat: úgy erősítő [?] Anteus
[Egy szakadozott, gyűrött, szélein letépett papírlapon. A harmincas évek elején?]

Ugyanis az Erkel utáni magyar tehetségek a Bach – Beethoven – Brahms hagyományon nevelkedtek, ami az operától távol esik.
[Egy eltépett kottanyomtatványon, ahol 84. Erdő mellett nem jó lakni stb. szerepel.]

Opera és népdal. Mi köze [*egymáshoz?*] Miért nincs opera? Mert a közel száz éves kísérletek nem jó úton indultak. Idegen talajban kivirult kész műfajt akartak átültetni. Nem sikerült, nem sikerülhetett, mert ha lesz valaha magyar opera, olyan, amiért érdemes m*agyar* operaházat fenntartani, ami minden mástól elüt, az csakis a mi saját talajunkból fejlődhetik.

Erkel operája is csak féllábbal áll magyar talajon, ezért csak expediens, nem megoldás. A Kékszak*állú* az első m*agyar* darab, melynek nyelve a magyar zenei hagyományon alapul.

Hogy a közönsé*g* nem értette meg, annak oka, hogy ezt a hagyományt sem ismeri. Ezért volt szükség olyan darabokra, lemondva minden egyéni velleitásról, [*amelyek*] magát a hagyományt viszik az operaszínpadra, annak a levegőjét keltik életre azokon a deszkákon, amelyeken annyi idegen istent imádtak.

A H*áry J*ános és a Sz*ékely*fonó még nem operák, de az eljövendő magyar opera kikerülhetetlen előzményei, a fejlődésnek ki nem kerülhető, át nem ugorható foka. Azért késett az opera, mert át akarták ugorni.

A közönségnek is van része [*ebben*]! Majd ha már annyira várja a közönség a m*agyar* operát, hogy nem elégszik meg, mint ma, [*a*] folytonos Parasztbecsület, Bajazzo [*előadásokkal*], (legalább egy magyar P*arasztbecsületet* kívánna)

Ha majd eléri a fennsík tetőpontját: mint a szikra kipattan a várva várt m*agyar* opera. Hogy ez a tetőpont minél előbb [*elérhető legyen?*], arra szent várakozással készüljenek fel: a várt csoda nem fog elmaradni.
[1932. március 6–12-i naptárlap hátán, majd folytatva a nyomtatott részen és bejegyzéseken keresztül.]

Nem kell úgy sietni. Német [*példa:*] Mozart még németül, olaszul [*írt szövegekre szerzett operákat*].

Történelmi előfelt*étel*. Erkel: ideiglenes megold*ás*, szükség.

Német szövegre írt operák term*észetesen* egy lépést sem vitték előre. Sőt rontották tovább a közönsé*g* érzékét, tompították a fordítással szemben.

Volt-e szüksé*g*? 1900 körül, úgy látszott, nem! Elég Erkel, Wagner (akkor még Verdi háttérben állt), s a többé-kev*ésbé* előkelő dilettánsok.

Közpénzek? Sajnálni [*lehet, hogy erre nem adtak*]. Gondoljunk Kretschmer

szavaira: a Habsburgok „glücklíche Verschwendung" [= szerencsés pazarlása] alapozta meg a talajt, amelyből aztán Haydn, Mozart, Beethoven kinőtt.

[Az] Opera ötven éve nem végezte el hivatását. Csonka nemzeti élet: a felső réteg lassankint kivonta magát a nemzet életéből.

És ennek szükséglete volt kizárólag az Opera (ha?) Majd ez az operától is visszavonult, s beállt a pillanat, mikor az opera senkinek sem kellett. Hány aristokrata bérlő [volt] 1884, 1894, 1904, 1914, 1924, 1933[-ban?]

Ezért nincs magyar opera.

A „társaság" könnyen elhitte, hogy a magyar opera Zichy Géza és talán Hubay Jenő operáival el van intézve, pláne, mikor Zichy egy olyan, Bécsben nem nagyon kegyelt személyiséget választott hőséül, mint Rákóczi. Ebben még „nemzeti ellenállást" [is érezhettek].

Ennek a társaságnak nem kellett magyar opera, s részben azért nem születhetett meg.

De még kétes, hogy lesz-e valaha is az opera a magyar népléleknek olyan spontán, természetes kifejezője, mint az olasz.

A magyar nem elsőrendű színházi nép: tekintsünk csak át a drámán, színház[történeten]. Amíg nem lelki szükséglete a színház egy nemzet egészének, addig csak teng-leng. (Hont)

Igaz: a magyar nép tömegeit már régen odaáig lehetett volna nevelni, hogy

A városok: élükön Pesttel, német kultúra piaca: előretolt őrszeme voltak, kisebb-nagyobb részben még ma is azok. Budapest. Nem is lesz ez másképp.

Társadalmi feltételek: nulla. Irodalmi: kevés drámai tehetség. Zenei: tehetség, ha volt, kivándorolt. (Tekintsünk végig névsorukon!), de azok közt sem volt egy operai tehetség. Erkel az volt. De milyen előzmények után kellett dolgoznia? Béla futása – prozódiája jobb, mint Erkelé. Erdély! Kolozsvári társaság, erdélyi főurak magyarsága.

[3 megszámozott cédulán, az egyiknek hátán 1933. október 20. dátumú körirat.]

A magyar opera jövője

1. Praxis: káros centralizmus. Staggione!

Mit és hogyan adtak elő eddig. (Wagner panasza: minden stílus egy közös stílustalanságba.)

A magyar ének. (Nescimus) [= Nem tudjuk] Alapja csak a magyar beszéd. Hol a magyar színpadi nyelv? (Venczel a Körmendi után.) Nyelv lejtése. Születés megadja, de talán tanítható, ha van, aki rendszerbe foglalja. Alapbaj: a magyar nyelv iskolai tanításának hiányai. – Színiiskola, zeneakadémia hiányai. Magyarul nem tudó énektanárok rontottak el generációkat. Takács geniális autodidakta, „parasztosnak" mondták kiejtését.

Teendő: fiatal [olvashatatlan szó] nyelvi nevelése.

Nemzeti Színháznak is részt kell venni [benne]. Meg kell alkotni a magyar színpadi nyelvet.

Zeneszerzők dolga.

Eddig szükség sem volt magyar énekre! Hisz a szerzők vagy fordított szövegre írták, vagy eredetileg német szövegre, és utólag fordították. Ezért e művek zenei frazeológiája idegenszerű, a magyar nyelv természetes lejtésével, zenéjével szöges

ellentétben állnak, és különben ettől függetlenül esetleg megállapítható értékeik ellenére megállapítandó, hogy a magyar zenestílus fejlődését egy lépéssel sem vitték előre. Amennyiben német szövegre íródtak, ezt nem is célozhatták.

Káros ballaszt. Reménytelen helyzet az operaírás terén. Sok rossz magyar opera nyomta a műsort. A közönség félt tőlük.

Mindennek át kell alakulni. Sorrend: zeneszerző, énekesek, közönség. Recedant vetera, nova sint omnia: corda, voces et opera. [= Távozzon a régi, legyen új minden: szívek, szavak és művek.]

Operaszerű Don Carlosban

1) Eboli távozása a zárdába
2) az utolsó jelenet mint olyanok, melyekben hosszabb ideig nem szólnak, bár azalatt történik valami.
3) [a kéziratban 4] a fölvonulások, a király megjelenése, többször is, a grandok előzetes gyülekezése, szótlanul (lásd Verdi), vagy csak pár szó.

a) Shakespeare-rel ne az olvasott darabot, [hanem] a színpadra alkalmazottat hasonlítsuk össze!

b) actió szó nélkül: igen jó. (Pihenő az énekesnek, mert sokkal jobban erőltet, mint a beszéd; másrészt ilyenkor adhatja teljes erejét a zenekar, mert míg énekelnek, tompítva!

[Egy eltépett boríték darabján. Hátul más szöveg részlete.]

Hegedűs Lóránt és a magyar opera

Conclusio: mi a teendő?

Azt én nem tudom, nem is érdekel. Mi, a magyar zenészek, úgy mint eddig, ezentúl is megteszik, amit tehetnek. A többit a sorsra kell bízzák. Talán ha lesz magyar opera, felnő hozzá a magyar közönség. ...

Német típus: megoszlik opera és concert közt. Ellentétben [a] holland–angol típussal, ahol opera jóformán nincs, olasz–franciával, ahol csak opera létezik. [Erről részletesen V–II. 254.]

[Másik oldalon] Röviden: gazdagjaink sokkal műveletlenebbek, mint a nyugateurópai, hasonló anyagi viszonyok közt élők. Beérik az operettel. Olvassa el a bérlők névsorát: opera évkönyve. Érdekes tanulmányt lehetne írni az ott hiányzó nevek kapcsán Magyarország kultúrkrízisérőll. Ez nem vagyoni krízis: az ott hiányzó nevek az operai évi bérlet összegének sokszorosát elköltik évente reggelig tartó vacsorákon.

Magyar opera? Ki az ördögnek kell? Nem elég Wagner és Verdi, aki a modernet szereti, ott van Puccini.

[A hajtogatott lap harmadik részén:] Nyelvi előadás A Nemzeti Színháznak kellene [vállalni, hogy] az a hely [legyen], ahol minden kétség, minden zavar eloszlik, a legfőbb tekintély, bíróság [a] kiejtés kérdésében.

[A Palestrina Kórus 1927. július 1-i körlevelének összehajtogatott hátán. Beletéve három cédula, rajta a következő:]

Mert a zene nálunk [a] többi Hamupipőke-testvér közt is az utolsó.

60 millió német 70 színházban hallgat operát, 8 millió magyarnak eszerint legalább 8–9 színházra volna szüksége. Beéri másféllel. Abba is mindössze 30 ezer

ember jár a legbővebb számítás [szerint]. Mért csak 30 000? Mert éppen az a réteg, a művelt középosztály, amely külföldön operába jár, Magyarországon még nincs is meg. Elképesztő zenei és általános művészi igénytelenséget látunk oly körökben, amelyeknek vagyoni és anyagi kultúrája egy fokon van a külföldi művelt középosztállyal.

Most adták ezredszer [az] Eladott menyasszonyt otthon Prágában. Nálunk opera nem ért még 500-at. Hunyadi premierje: 1846, csak ... előadást ért. Eladott menyasszony premierje: –

Opera cikkhez? Anbruch, a 25 év vagy deutsche Oper száma Statisztika? Évenkint hány operai előadás van Németországban, Olaszországban, és a lakosság számaránya.

*

Hevesi (János vitézről, magyar operáról.)

Első és utolsó mondat: ellentmondás. János vitézből levonjuk Petőfit és Fedák Sárit, mi marad?

Új vágány? Akkor nem siker. Poldini: régi vágány. Kékszakállú, Háry, Székelyfonó – nemigen kellenek. Nincs ugrás! Ezeken a fokozatokon át kell menni, ha nem akarunk egyszerűen beállni a nyugati stílusok uszályába. Az nem lenne magyar opera.

Mi szorongva látjuk a külön magyar élet anyagi és szellemi zsugorodását naponkint. Még mindig bízunk: érdemes.

Akkor különben rég megírtuk volna az operát, vagy operákat idegen nyelven, amire kísértés volt elég. Rossz percek [az] elmúlt 20 év alatt. Jobb lett volna kivándorolni 30 éve, és egy nagy nyugati kultúrához kapcsolódni. Nyugodtabb fejlődést, termékenyebb életet, földi javak nagyobb bőségét ... de mit ér, ha egyszer nem volt meg a belső lehetősége.

Az opera arisztokráciának épült. Az korán cserbenhagyta. Ma [a] polgárság is. Jele, hogy már Opera-barátokra van szükség: talán átmentik egy jobb időre. De hol van a nagy közönség tömege az operától, és mi történik közoktatásban, népművelésben, hogy közelebb hozzák?

Nem: János vitéz és Míg a magyar közönségnek János vitézek tetszenek, nem lehet itt magyar opera. Sem én, sem más nem írhatja meg. A magyar opera akkor pattan majd ki, ha a magyar tömegek is akarják, mert az lesz a lelkük kifejezése.

Azonközben mit tehetünk? Már itthon. Mert a külföldi zeneélet mindig szívesen fogadja, ebből azonban a magyar zenekultúrának semmi közvetlen haszna nincs. A felnőtteken nem lehet segíteni. Antagonizmus: magyar része nem elég művelt, művelt része nem elég magyar. Tanítsuk jobb zenére a gyerekeket. Talán majd, mire felnőnek, jobb világot teremtenek. –

Van itt kultúra? Tradíció?

Opera előfeltétele zeneileg művelt és magyar közönség. Egész más pedagógia [szükséges:] egyik részét a magyarsághoz kellene közelebb hozni, másikat a műveltséghez. Ki tudja, melyik nehezebb?

János vitéz sikere történeti dokumentum. Szigorú dokumentum a magyar zenei közműveltség állapotáról 1900 és 1950 között.

[Az utolsó mondat piros ceruzával van utólag a végére írva. Egy mondat és szó, fentebb is pirossal, utólag. Egy nagyalakú zeneakadémiai vizsgarend-nyomtatvány másik oldalára.]

A magyar opera egész bizonyosan nem úgy fog [megszületni], mint [a külföldön], mert nincs királyi udvar. Magyar adó bécsi udvar fényét [emelte] – Buda sötétben maradt századokon át. Falusi mécsesnek kellett világító fáklyává nőni az irodalomban, így kell lenni a zenében is. Erkel már tárgyválasztással udvarképtelenné tette operáit.

[A Kner-nyomda reklám-lapjának hátán. Összehajtva beletéve a következő naptárlapokon:]

Ha nem ápoljuk jobban a népdalt, nem bíztatjuk a népet, hogy maradjon meg, tartson ki mellette, becsülje meg, hanem fitymáljuk, becsméreljük, elavultnak bélyegezzük, ezzel a népben amúgy is meglevő tendenciát erősítjük, s végül elhagyatjuk vele: menthetetlenül a nemzetközi vulgáris operett-, szenny, aljas ponyva-zene karjaiba taszítjuk. Ennek becsempészése szemünk láttára folyik, azon a címen, hogy a népnek kell az operett, s a magasabb zenét úgysem érti.

Hát igen, a népnek kell könnyen érthető műfaj, de az nem lehet az opera persziflázsaként keletkezett dekadens operett. Az opera perszifl*ázsa* csak azokat mulattatja, akik már megunták az operát, túljutottak rajta, megcsömörlöttek tőle. Offenbach, Meyerbeer után.

Kell a népnek operett, de nem operán túli, *opera*-utáni, hanem opera előtti, inneni. Ezzel, ha megkedveli, lassankint elvezethetjük az operáig. Mert ne áltassuk magunkat: ha magasabb igényű, bonyolultabb zenéjű operákba tereljük a népet, ideig-óráig elszórakozik, elkáprázik a többféle látnivalón, de a zenéből keveset v*agy* semmit sem ért, s ez idővel, + őszinte unalmat sőt rossz érzést kelt benne. (Kultúrterrorral csak kultúrhipokritákat nevelünk.) Ellenben azt a zenét, amely a saját anyanyelvén szól hozzá, amelynek dallam-elemei a fülében, a vérében vannak, könnyen megérti. Magam is írtam ilyen operettet, eléggé sajnálom, hogy bizonyos teoretikus, dogmatikus kifogásokkal évek óta elzárják a magyar nép elől.

Hogy pedig a nép a magasabb igényű zenét is megérti, vagy legalább meghallgatja, ha elemében meg tud kapaszkodni, ha tartalmában otthon érzi magát, arra hadd említsem a Galántai Táncokat.

Ne vegye dicsekvésnek senki, hogy a magam művét emlegetem, azokról van a legtöbb tapasztalatom, ilyen korban már objektíven tekinthet vissza az ember a saját munkájára. Meg aztán Zsdanov tételét igazolja az is, hogy azok a műveim jutottak a legnagyobb nemzetközi elterjedésre, amelynek legerősebb a nemzeti gyökere, s melyek éppen ezért a magyar népnek is leginkább hozzáférhetők.

[Két naptárlapon 1941. március 2–8 és 9–15, valamint +-tól egy papírlap két oldalán. Mindez összehajtva és a Kner-reklámba téve, összegemkapcsozva. Zsdanov említése alapján az 50-es évek elejére tehető.]

Magyar énekstílus

Nemzeti előadóstílus nép nélkül?
20 év népzene-tanítás = értelmiség idegenül áll [*a népdallal szemben*]. Még mindig jönnek [*zeneakadémiai növendékek, akik*] egy népdalt sem ismernek [*a vizsgán*]. Holott a népdal 20 éve kezd behatolni [*a magyar társadalomba*]. Bizonyítja, hogy a [*társadalmi?*] szakadék[*még mindig*] megvan. [*Megszüntetésére mindent meg kell tenni.*] Ennek a népdal hatalamas eszköze. Népet dalain át megismerni = megszeretni.

Középiskolai [*tanárképző*] megszüntetése következménye: a szakadék tovább fennáll. [*A*] középiskolai tanárképző megszűnt = elvesztettük egy csomó jó tanárunkat, akik nem akarván a középiskolát elhagyni, inkább átképezték magukat biológiai vagy egyéb középiskolai tárgyra.

Következő évben zajtalanul felbukkant a konzervátor.
[Akadémiai osztályülési meghívó 1951. december 7-éről. Összehajtott hátán.]

... kapcsolni, ezzel az egésznek erejét, egészségét fokozni.

Tisztán zenei téren: a teljesen idegen mintákra szabott magyar énekstílust helyes vágányra terelni, a magyar beszéd természetes zenévé fokozását megkeresni, az egész zeneélet légkörét magyarabbá tenni, egészen a könnyűzene importált nemzetközi hulladékáig. Ennyi nagy célból mit lehetett ezideig megvalósítani? Annyit, amennyit két háború és következményei engedtek.

Rosszul kezdtük. Az 1906-*ban kiadott* 20 dal nem kellett. 30 év kellett 1000 példány elfogyásához. Hovatovább beláttuk
[Felül 10-zel jelzett cédulán. Egy előadásvázlat különvált darabja.]

Nemz*eti* előadó m*űvészet*
Elhibázott zenei nev*elés*, [*ahol*] főtárgy a zong*ora*, hegedű, a többi „mellékes". Ilyeneken mindig győz az a fajta, melynek főtárgya a zene, s annak csak megnyilatkozása, módja a hangszer.

Nálunk a zen*ei* nevelésből teljesen kimarad a „technique generale" (= általános technika), amit minden zenésznek kell tudni. Nélküle a speciális technika, a hangszer technikája merő kézügyesség, az ujjakat fejleszti, de műveletlenül hagyja az agyat és fület. Csak kézzel játszik, nem lélekkel, aki így nevelődik. Elavult, német rendszer ez (ma már a németek is túl vannak rajta), legélesebb kritikusa Wagner Richard „Über Dirigieren". Másodrendű német zenészek, zenei „civilizátoraink" (lásd Madách vígjátékát) vezették be annak idején, s máig sem tudtunk kibontakozni belőle.

Minap egy előképző vizsgán 8 éves gyermekek folyékonyan olvastak le egy táblára írt dallamot, amit kollektíve szerkesztettek és csiszoltak, míg mindnyájuknak tetszett. – Egy jelen volt idősebb zenész azt mondta: mire ezek felnőnek, mostani zenészeink legtöbbje elmehet Kukutyinba zabot [*hegyezni*].

Innen az ellenkezés: félnek, hogy náluk különb nemzedék nő fel. Hadd maradjon minden a régiben.
[Egy eltépett külföldi hotelszámla két darabján, 1–2-vel számozva.]

Nemz*eti* előadóstílus
Csírájában megvan a nép énekmódjában. Ezt magas művészetté fejleszteni hasonló folyamat lesz, mint aminő a zeneszerzés terén már megindult, amely a népzene csíráiból magasabb zenét törekszik teremteni.
[Hátán Lev Osányin: A Szabadságszobor = a gellérthegyi emlékműhöz írt versének fordítása.]

Nemz*eti* előadóstílus
Van egy gyógymód, amikor az ember saját vérét injekciózzák. Ezt csinálom 45 éve, mind kevés. Zenedikt[*álás?*]. Majd népzene.

Homokon. [*Az*] ált*alános* isk*olában* nehezen tört utat. Ma sem él ott úgy, mint élhetne.
[Kerényinek Emma asszonyhoz írt levele hátán.]

Minden ország énekisk*olája* a maga nyelvén alapul. Van egy közös, általános technika. De az csak az alapvetés. Ebben egyek minden népek. (Olasz [*mesterek*] tanítványai.) A művészi munka, a kidolgozás, a zene küzdelme a nyelvvel. Ezt minden nép a maga módján kénytelen megküzdeni. Ezért van saját hangszíne. Nyelv, lelki alkat, klíma, talán még a táplálkozás is testi összetevői.

Ének alapja [*a*] helyes beszéd. Nem ismerek magyar énektanárt, aki ebben a feltételben biztos. Eredmény: érthetetlen, vagy helytelen szöveg.

Pedig a jó m*agyar* beszéd könnyebben visz jó énekhez, mint az angol vagy német. (Lásd Judd Stockhausen).
[Egy Rákosi-korszakbeli kis naptár július 20 – augusztus 2-i lapjain.]

Kiejtés pesti. Ezen könyvekkel nem lehet segíteni. De a társad*alom* átalakítás*ának* előnyeit fel kell használni. A falusi származás még többnyire jó nyelvet jelent, ha még nem fogta meg a **Móricz említette rothadás.** Ezt kell erősíteni.

Nyelv
[*Oroszoknál*] mások a problémák. Ott sosem volt egy idegen nyelvű főváros. Az arisztokr*ácia*, ha beszélt is idegen nyelveken, de belőle kerültek ki [*a*] legoroszabb nagy írók. Sztálin hitet tesz Puskin mellett, Tolsztoj, Turgenyev stb.
[A Zeneművész Szövetség eltépett, 1952-es köriratának hátán, amelyen Kósa György Tartuffe-jének rádió-bemutatóját említik. Az összes eddigi cédula egy Nemz. előadás feliratú borítékban.]

Mi a magyar a zenében?

Mi a magyar a muzsikában?

Érzés: oláhnak vagy szlávnak éreztek olyan dallamokat, aminők azoknál a népeknél nincsenek is.

Ady: Elhűltem ős színe láttán. Annyira elfajzott a művelt m*agyar*, hogy érzésbeli közössége nincs őseivel, teljesen átvedlett nyugateurópaivá. *A* középosztály furcsa mixtum compositum [= keverék alkotás]. De abban egységes, hogy nincs közössége a néppel.

Ezért a néplélek közelebb visz a régi magyar lélekhez. Kígyóbőrt lassabban veti le, amit ő magáénak vall, az régebben az egész m*agyar*ságé volt.

Miről tanúskodik? a) magyar múlt b) jövő. Csak ezen alapulhat, ha nem akar lemondani a vonal folytat*ásáról*.

Vérmesek: m*agyar* zene nem volt, hanem lesz. Nem ilyen egyszerű, régi hagyom*ány* nélkül nem lehet. A zenetört*énet* tanuls*ága:* nagy iskola, bármennyire egyéni alkotás, századok előkészítő munkája nélkül nem jött létre soha. Mennél nagyobb a fa, annál mélyebbre bocsátja gyökereit.

Magyar Műzene jövője nemcsak attól függött, jön-e elég egyéni tehetség, hanem van-e hagyomány, amibe gyökereit bocsáthatja. Mert ha nincs, úgy jár, mint a körtefa a Rózsadombon: gyökere egy idő múlva sziklába ütközik, nem terjeszkedhetik tovább, a fa elhal.

A m*agyar* műzene újabb művészeti eredményei is azt biz*onyítják*: **van** ilyen talaj. Ha nem volna, sohasem jöhettek volna létre e művek.

De ezt bizony a műv*észet*től független tudom*ányos* vizsgálat

Tudjuk, de nehéz szavakba foglalni. Még könnyebb volna zenével. Legált*alánosabb* jellemvon*ása*: m*agyar* parasztb*an* és m*agyar* arisztok*ratában* közös. Tovább: ami a mai és 500 év előtti magyarban közös.

Sokan tagadják, hogy vannak ilyen maradandó [*vonások*]. De a Szent Galleni adat mai falusi legények*re* [*is jellemző*]. **Biblia némely helyét: mai zsidók**-[*ban is felismerjük*].

Van-e a mai magy*ar* zené[*ben*] és [*az*] ezer év előtti*ben* [*valami közös?*] Él-e ma olyan dal, amit a Szent Galleni mulatozók daloltak? Igen. (Gramofon) Mért ez? Mert ilyen egész szomszédság*unkban* nincs. Nincs a német, horvát, szerb, román, ruthén [*népzenében*]. De nincs a távolabbi Európában sem. Van ellenben a Volgától Kínáig mindenütt. És mint nyelvet nem cseréltünk ezer év alatt, zenénk ősi gyökereit sem hagytuk el. Mai napig ez a zenerendszer a gyökere egész népünk zenei gondolkodásának.

Amit itt tanultunk, csak ráakaszkodott az ősi fa ágaira, legfeljebb ráoltódott, de a régi gyökérből szívja nedveit, amennyiben igazán él.

[*A*] művelt oszt*ály* elfelejtette zenei nyelvét, a nép megőrizte.

Tanulja meg újra, s m*agyar* zene nemcsak volt, hanem lesz is. Nemz*eti* öntudat zeneism*eret* nélkül? Csakúgy mint nemz*eti* nevelés magyar nyelv nélkül, bizonyára nemz*eti* zene nélkül sincs! Hisz a nemz*eti* öntudat tudatalatti része, a talán soha egészen nem tudatosítható, de éppen ösztönösségében döntő része a nyelvi és zenei képzetekkel kapcsolatos. Mennél gazdagabb nyelvi és zenei asszoci*ációk*ban, annál erősebb az öntudat. Itt az iskolának még igen sok a teendője. 1) néphagyomány fenntart*ása* és erősítése 2) zenei műveltség szintjének emelése, de nem annak kárára, összehangol*va*.

Conclus*io*

Külföldiek magyar zenéje. Anyagi magyarság. Van már egy zenei m*agyar* nyelv, idegen is megtanulhatja. De ez csak olyan, mint a Bach korszak idegen hivatalnokainak magyar nyelve.

%-os magyarság? Az is magyar nyelvtudás, ha valaki 100–200 szót tud, a mindennapi életben megvan vele. És magyar nyelvtudás nagy íróinké is, akikben ott él ezer év egész nyelvfejlődése, és akik munkálják a következő ezer évet.

Ezt nem lehet kívánni az átlag magyartól. De egy-két száz borkorcsolyanóta eldalolása után még senki se tartsa magát csalhatatlan szakértőnek a magyar zene kérdéseiben. Sajnos, ilyen szakértőknek bővében vagyunk. Csak eljutottak volna [*a*] tisztánlátásig.

Északi török déli határai kb. összeesnek az iszlám határaival. Itt ült 150 évig a török: ha zenéje déli, arabos volt, nem tudott itt észrevehetőbb nyomot hagyni siránkozó hangnemeivel.

Itt sír, jajgatva kér kenyeret 500 éve a cigány. A magyar tűrte, hallgatta, etette, de nem tette magáévá ezt a hanglejtést, ezt a zenei idiomát. Fölmelegedni csak akkor tudott a magyar a cigány mellett, amikor ez, mimikri-ügyességgel, megtanulta a magyart visszhangozni, tükrözni, mikor mint a megafon, felerősítve bömbölte a magyar fülébe a magyart, mikor magyarabbnak tudott látszani a magyarnál. (Szépítő tükröt tartott elébe.)

Majd ha ráébred az egész magyarság, hogy igazi mivolta szebb: csak akkor találja meg önmagát zeneileg.

[Folytatását lásd „Népzenekutatás" és „Zenésznevelés"-ben. 12. laptól újra:]

Petrovics [*Elek*]

Nem a tárgy: se magy*ar*, se idegen fest*őnél* [*nem ez a döntő*]. Minden magyar **(fejek, viselet, buzogány), kivéve magát a képet.** Magyar külsőség, idegen lelki alkat. Arany: Walesi [*bárdok*], Dante. Munkácsy: idegen tárgy. Nem biológ*iai* értelemben [*vett magyarságról van szó*]. Vérkeveredés, különösen a középosztály*ban*. Nyelv, kultúra és öntudat közössége [*a*] 19. sz. második felétől.

1) Szín. Idegen mesterektől elütnek a magyarok: a szín ereje, tüze. Piloty – Szinyei, Rahl – Lotz, Benczúr. Jele a belső melegségnek.

2) Intuíció, idegenkedés a spekulációtól = temperam*entum*, közvetlenség, szabad előad*ás* (pedantéria, szárazság ellentéte). De ebből gyengéi: ernyedő, pongyola. Korai csüggedés, hagyatlás. (Hozzátehet*em:* szerkezeti elem elhanyago*lása* a dekoratív mellett: kőrösfői asztalos.)

Ezért az ilyen irányok (neoklassz*icizmus*, pointill*izmus*, tudomány*os* eljárással készült fényhatások) el se jutott*ak*, vagy nem tud*tak* gyökeret verni.

3) Realitás érzete: naturalizmus, impresszionizmus. Ellenben: kubiz*mus*, expressz*ionizmus*, futur*izmus* (elméleti alapon kialak*ult* akadémikus abstrakció) nem talált visszhangra – csak festészet*ben*. –

Hogy külön magy*ar* zenei nyelvezet van, másfélszáz éve, régebben is szórványosan feltünedezik, senki se vonta kétségbe.

Petrovics: „magy*ar* elemek, csak a kép idegen" – nagy alapvető különbség [*a zenében*]: ha csak egy teljes, befej*ezett* dallamot vett bele az idegen szerző, már azzal is m*agyar* hatást kelt. Lehet: a dall*amm*al meg nem férő kíséret groteszk, lehet össze nem illő.

A telített, *b* kisebb százalékos magyarság, *c* csak **nyomokban** [*jelentkező magyarság*]. A groteszk magyarkodás idegen vagy akár magyar szerző saját kitalálású dall*amá*ban nyilvánul [*meg*] leginkább, mikor a magy*ar* zene jellemző ritm*usai* és dall*amai* megjelennek. Fényt 19 [?]

Revue Beue 1904 394. Landormy körkér*dése* [Milyen a francia zene?] *D'Indy:* En réalité il n'y a pas de musique française, et d'une façon générale il n'y a pas de musique nationale. Il y a **la** musique, qui n'est d'aucun pays; – les chefs d'oeuvre, qui n'appartiennent en propre à aucune nation (!). [= Valóban nincs francia zene és általános értelemben nincs nemzeti zene. A zene van, amely egy országé sem, remekművek, amelyek egy nemzethez sem tartoznak.] Vonások: justesse de l'expression dramatique [= a drámai kifejezés igazsága] = Monteverdi, Gluck = Rameau, tehát ez se francia. Une certaine couleur, qui me parait indefinissable. [= Bizonyos szín, ami szerintem meghatározhatatlan.]

Tradition: Charpenter, Couperin, Rameau etc. – rompue au 19 siècle [*par*] invasion du virtuosisme italien. [= Hagyomány: Charpenter, Couperin, Rameau stb. – megszakítva a 19. században az olasz virtuóz iskola beáradásával.]

[További kijegyzetelése D'Indy véleményének a 13–19. lapon. Közben a 18. felső részén:]

Magy*ar* zene

Nyelv-adta elemek: ritm*us*, hangsúly. Idegenszerű lesz az a ritm*us*-rendszer, mely más nyelveken fejl*ődött* ki.

Van a formáknak egy titokzatos szelekciója. Nép közé jutott idegen eredetű dallamok átalakulása mutatja legjobban irányát. Népies dalszerzők eltanulták, aszerint terjedtek.

Még nem zárta le a magy*ar* zene, még sokat mondhat, amit eddig nem. Latin-germán kereszteződés. Bach, Beeth*oven*, Mozart, Haydn. A magyar már ered*etileg* finn-török [*kereszteződés eredménye*]. Tartós ötvözetnek bizonyult. Puszta léte csoda!

[„Magyar szellem a zenében. Kiegészítés" feliratú kockás füzetben fejjel lefelé írva 1–19. számozott lapon. Ebből 1–3-at lásd Magyar nyelv – magyar vers-ben, 10–11-et Zenésznevelésben. Előadás vázlata? 1935–1938 közt.]

Felosztás

I. Zeneművészet. 1. Egyszól*amú* a) íratlan b) írott

2. Többszól*amú* csak írott 1650 virginál*ra*, 1743 Maróthi (énekkarra) magán, izolált Német (íratlan) kétszól*amúság*, orosz, kaukázusi háromszól*amúság*.

Iskolai karének kezdete, kántus, diákkarok. (Primitív, 200 éve elavult technikát vett át!) Verbunkosok a) öttagú cigány*banda* b) 1780 óta zongora. Opera: Béla fu*tása*. Erkel. Karának 1850 után = német Liedertafel. Szimf*ónia:* Mosonyi, Liszt.

II. Előadóm*ővészet:* Liszt, Joachim. Magyar, cigány, zsidó elemek. Európára hatásuk. (Wagner: Über das Dirig*ieren*, tempómódosítás). Már pedig nem hallunk róla, hogy a tempó módosítás (Schüne*mann:* Gesch*ichte* [*des*] Dirig*ierens*) a 19. sz. előtt szokásban volt. A magyar előadó főeleme a ritmus.

III. Tánc és mozdulat. (Gyermekjáték) Olyan táncművészekre vár, akik a népnél megmaradt elemeket fel tudják dolgozni a tánc magasabb formáiba. A kutatás idejét éljük. Mindenki tudja, milyen a m*agyar* tánc, de [a] M*agyarság* Néprajza: [*táncfejezetéből*] nem tudjuk.

IV. Zene és társad*alom*. Prohászka: kevés [*a magyar társadalom művészi tartalma*]. Műveltségi típusok, átmenetek. Cigány.

V. Beszéd. Zenei elemei. Szintén még megfigy*elés* alatt. Itt egyelőre konzerv*ativizmus* kellene, hogy legyen mit megfigy*elni*. A művelt oszt*ály* ideg*en* nyelvek hatása alatt erősen kezdi denaturálni az ered*eti* magyar kiejtést, pontos velejárója ez a külső elidegenedés a nyelv belső elidegenedésének, amint Karácsony kifejti. Nem tudta a m*agyar* és idegen nyelvtudás egyensúlyát megtalálni, a mérleg az idegen nyelvek javára billen a magyar kárára. Ezért éppen legműveltebbjeink m*agyar* beszéde a legkevésbé jellegzetes, gyakran mintaszerűen magyartalan. Ezen csak gyors tudatosítás segítene. Első eszköze a magyar nyelvtanulás elmélyítése minden rendű iskolában. Társadalmi m*agyar* nyelv propag*andája*, [*a*] jó beszéd divatoss*á* tétele. Amint stílusban fordítás művelt osztályunk beszéde, mert nem tud szabadulni az idegen nyelvek folyton előtte lebegő mintájától, úgy kiejtése tele van idegen nyelvek hangzás-emlékeivel.

[„Mi a magyar" feliratú kockásfedelű füzetben. Ott máshol Karácsony Sándorra való utalás és a „Magyarság a zenében" kézirata is található, tehát 1939 előtt közvetlenül. Valószínűleg a „Magyarság a zenében" fogalmazása előtti jegyzet.]

Egyszólamú dallamaink két forrásból erednek: az élő és az írott hagyományból. A két forrás közt eddig igen kevés kapcsolatot sikerült találni.

Melyik a fontosabb? Képzeljük el, hogy egyikről le kellene mondanunk. Melyiket válasszuk? Habozás nélkül az élő hagyományt. Mennyiségre, minőségre annyival gazdagabb, a magyar életről, a magyarságról annyival többet tudunk meg belőle, hogy írott emlékeinkről könnyű szívvel lemondanánk, ha ez volna az ára [*az*] élő hagyomány megtartásának.

Olyan ember mondja ezt, aki élete számtalan óráját töltöte sárgult papírosok közt, utánajárt pár hangnyi töredékeknek, az írott emlékek nagy részét sajátkezűleg lemásolta. Nem történeti érzék hiánya az oka, hanem az írott hagyom*ány* természete. Igyekezett egyensúlyban tartani az élő hagyomány ismeretét az írottal. Mert korán felismerte, hogy mind a a kettő rászorul egymás kölcsönös megvilágítására.

Három ok: fiatal [*az írásbeliség*], keleti [*kultúra*] nem ír, írástudók: kultúrterror, Anonymus óta.

Keleti kultúra nagy gyújtópontjaitól örökre elszakadva – nyugaton szerzett kultúra élfogulttá tette a maga sajátságaival szemben – vezetői mindig ellenére akarták civilizálni és boldogítani.

Zenei írott hagyo*mány* nem hű tükre, nem rendszeres képe a magyar múltnak. Véletlen, mi került leírásra, s e rendkívül gyér emlékek hiányos vázlatát kiegészíteni sem fantáziával, sem néphagyomány behelyettesítésével nem lehet. Mit adnánk egy Mátyás korabeli históriás énekért vagy egy zenei Halotti Beszédért! De nincs. Ha csak váratlan, nem álmodott gazdagságú leletek ki nem töltik a hézagokat, írott hagyományunk a magyar zenei múltról alig tájékoztat. A ránkmaradt kevés dallamból is kevés az, amit magyarnak érzünk, ellenben sok mutat nyugati kapcsolatokra. Amint irodalmunk kezdetén is csak a fordításokat írták le, pedig bizonyos, hogy voltak eredeti lírai és epikus énekeink. Azokat leírni a kevés írni tudó bizonyára haszontalannak vélte, mert mindenki tudta őket. A leírás, a nyomtatás inkább arra való volt, hogy új, még ismeretlen éneket közzé tegyen.

Ez a magyarázata, hogy a néphagyományból jóformán semmit sem találunk, sem zenei, sem irodalmi feljegyzésben egész a 18. sz. végéig. Írástudóink híven kitartottak Anonymus mellett: lenézték a csácsogó parasztot, ezzel századokra megfosztottak a magyar önismeret legértékesebb adalékaitól.

Mátyás korabeli lantosok egy dallamáért mit adnánk! De bele kell nyugodnunk. Szövege is elveszett.

Mért nem akadt több társa Pominóczky Fülöp minoritának. 1510 táján bejegyezte egy könyvtábla belsejébe egy pár hangnyi magyar daltöredékben legrégibb zenei dokumet*umunkat*. Valószínűleg: akik szerették és dalolták, nem tudtak írni, akik tudtak írni, nem szerették, nem ismerték a magyar dalt, vagy nem tartották érdemesnek a leírásra.

A zenei írástudást igen ritkának kell tartanunk, hisz mái napig az! Még manapság is találunk zenei íráshibákat nyomtatott gyűjteményekben, nem szólva a fütyülő komponistáról.

Emiatt le kell tennünk a reményről, hogy valaha mélyebben tekintsünk zenénk régebbi korszakába. Az írott források hamar cserben hagynak.

De csodálatosképpen itt is segít gazdag íratlan irodalmunk. Elvben egy 1900-ban feljegyzett népi adalék dátuma mindörökre 1900 marad. Régibbnek csak akkor tarthatjuk, ha régi írott adatot találunk rá.

De ha egy csomó 1900 táján feljegyzett dallam egyezik ugyanakkor vagy még később feljegyzett votják, cseremisz, csuvas, tatár s más efféle népek dallamaival, ezt lehetetlen másképp magyarázni, mint hogy közös forrásból erednek. Ez a közös forrás pedig ezer, másfélezer éves.

Így pótolja az élő hagyomány.

[„Mi a magyar" feliratú kockás fedelű füzetben, a „Magyarság a zenében" kéziratának felismerhető részei közt, mint meg nem jelent egykori fogalmazvány.]

Ma minden jobb gimnazista megtalálja Jókai stílusának idegenszerűségeit. A maga idején senkinek se tűntek föl. Kétségtelen: kultúránk levegője magyarabb lett száz éve. Ma többen írnak helyesen magyarul, mint száz éve (ha talán nem is abban az arányban, amennyivel többen írnak általában). És ha megindul a jó kiejtés tudatossá tétele, 50 év múlva bizonyára többen is beszélnek helyesen, mint ma. Éppúgy várható mélyebb zenei köztudat kialakulása, annál hamarabb, minél inkább részt vállal benne az iskola.

*

Hangszeres csárdás, tánczene egy problémát kikerül: a szövegnek a zenével való egyeztetését. Ezzel elvet magától egy fogódzót: a szöveg ritmusát. A szabadjára hagyott zene el is kalandozik. Amíg az eredeti ritmus szelleméhez hű maradt, kívánatos gazdagodás az eredmény. De idegenszerűségek is beszüremkednek. A bécsi valcer is felüti fejét, s e csárdásokká álcázott valcer, polka semmiképpen nem továbbfejlődése a csárdásnak, inkább hanyatlása.

*

A föld népei zeneileg közelednek egymáshoz. Vajjon szükségszerű következ*mény*, hogy elveszti eredetiségét mindegyik? Nem, mert ha kialakulna is egy mindenütt érthető, egységes zenei világnyelv, ez csak kifeje*ző* eszköz volna, a mondanivalót minden nép csak a maga talajából szívhatja. Amint a középkori keresztény latin himnuszköltészet*ben* egyetlen nyelven és közös kifeje*zési* formán belül is érvényesült a külön nemzeti jelleg zenében is. Minden attól függ: sikerül-e olyan új szintézist találni a helyi zenei hagyomány és a világszerte közös kifeje*zési* eszközök közt, aminek művészi életereje van. Akkor élete is lesz. Akkor Japánban készült japán zene közvetlen érthető lesz Magyarországon és viszont, s többet mond Japánról, mint a nem japánok ...[?] japanizáló zenéje. Utánzatok, hamisítványok eltűnnek, amik [*a*] 19. sz-*ban* elárasztották a piacot. A nemzetek jobban megértik egymást, s jobban elismerik a különbségek létjogát. Így talán a művészet is útját egyengeti a népek közti megértésnek, aminek ma még annyira híjával van a világ.

[Ugyanott és oda betett kitépett noteszlapokon.]

A népi lélek e megnyilatkozásai ezer évre nyúlnak vissza, életereje még vagy ezer évvel bíztat, hacsak brutális történelmi katasztrófa, erőszak meg nem fosztja a puszta létezés feltételeitől.

Magyar 1) határozott, éles ritmus, 2) A lendületes dallam, az ötfokú dallam gyakran kezdődik oktáv-ugrással. 3) A világos, áttetsző forma. Egy dal

Karakterben: van nagy pátosz, heroikus, epikus hang; humánum inkább magyart jellemez, mint a genre-szerű, apró, kedves humor, gyermeki, idilli hang = tót népdal.

Román: sötét elszántsága, ősemberi vadsága.

[Egy eltépett noteszlap mindkét oldalán, világosan egy fogalmazás részlete.]

M*agyar* zene

a) Alkotó. Történeti szemp*ont*. Megnyilatk*ozó* nov [?íróv?] mint közönség, mit szeret? Hisz a zenei ősállapot, népkultúra 20–70 szótagú, egyszólamú dalstrófák*at* [*hoz csak létre?*] Zenei közokt*atás* jóformán nincs, semmi sem történt a népkultúra fenntartására és megerősítésé*re* – magas kultúrává való továbbfejlesztése irányában.

b) ízlés kitűnő, amit a nép énekel, annak kisebb része selejtes, közömbös. Valóságos kis remekművek egész sorát őrizte meg, régi idők ismeretlen szerzőinek műveit. Itt nem puszta szótöbbség a döntő, keresztezi a nemzedékváltás. Az újabb nemz*edék*, bár szintén sok értékes [*dalt alkotott*], ált*alában* sekélyebb. Miért? 1) A régiek visszanyúlnak a nemz*etnek* abba a korába, mikor szinte naponta élet-

halál-harcot vívott a puszta létért. Innen azok keményebb, heroikusabb hangja. Utolsó: Rákóczi. 2) A fiatal nemz*edék* dalai már a 200 éves békés korszak termése. [Betoldás:] Régi tragikus, újabb optimista, genre-szerű. 3) A régiek zenekincse felülről háborítatlanul, természetesen alakult: ez volt minden. A fiatalok*nál* már mutatkozik a felülről való hatás: a) az 1840 körül megindult magyar műdaltermelés, b) az iskolán keresztül 1867 óta.

Hangszerválasztás: a) a duda, b) cigányhegedű és társai. Határozottan nem a rézfúvó. Ősgermán bronzkürtök! (Luten; Fleischer). Magyar ősleletek? Fettich. Zenetörténeti adatok. Rézfúv*ósok* erőltetése – levente – esetl*eg* megváltoztatja a nemz*eti* ízlést, ami itt elég határozott.

Karének és nemzeti jelleg

Alapvonás: alig [*jelenik meg benne?*] Sikerülhet? Sz*ent* Galleni [*jelenet?*]

Individualista, azért húzódik a karénektől. Angol: Indiv*idualizmus* legnagyobb fejlettsége uralkodni saját egyéniségünkön, egyesülni másokkal közös célra. Ez pedig megvolt már az ősmagy*aroknál,* hisz nem családi, vérségi kötelék, hanem magasabbrendű hadi és poliz*ikai* szervezet, különböző eredetű népek közt. Tehát nincs ellentétben a nemz*eti* jelleggel, hogy a karének irányába fejlődjön. Csak persze nem a német, harmóniákból született, kötött dallamstílus alapján, hanem a sokkal szabadabb magyar dallamból fejlett, hozzáillő többszólamúsággal.

[„Magyar szellem a zenében. Kiegészítés" feliratú kockásfedelű füzetben.]

A magyar talpraesett. Ha úgy fordul, fütyül a paragrafusokra, ha elintézhet *vala*mit gyorsan, emberiesen, célszerűen. (A hivatalos körülményeskedés, paragrafus-rágás az osztrák hivatalnok-szellem maradványa, a magyar természet sohasem vette be.)

Persicos odi puer adparatus. [= A perzsa pompát gyűlölöm, fiú.] **Forma. De nem formalizmus. Népdalforma világos, átlátszó. Ötfokúság, éles körvonal, határozott.** Színek, fény, pompa?

„A kettős arcú magyar": (Minerva, Horváth) optimista asszimilált, pesszim*ista* fajmagy*ar*. Csak asszim*iláltak?* De ott a tragikus pesszim*ista* Ady mellett az optimista Móricz. Igazi optim*izmus* csak abban lehet, aki magában érzi, vagy legalább közelről látta, átélte a népi erők tartalékát.

Se-ízű, se-színű zenék egész sorát produk*álták* magyar emb*erek* is. Másfelől magyar jellegű munkák mesterségtudás nélkül. Nem mondom, hogy csak a leg*nagyobbaknak* van létjogosultságuk. De

*

Nem lehet éles határvonalat vonni: ez magyar, ez nem magyar, átmenetek [*vannak*]. Teszem, mintha a bort vízzel keverjük. Erős bor, ha kétannyira higítjuk, még mindig borízű. S olyan vízben, aminek már semmi boríze, a kémiai elemzés még mindig kimutat néhány cseppnyi bort. Ennyiben még a selejtesebb szórakoztató zene is számba vehető, sőt a puszta dilettantizmus is felvillanthat egy *magyar* vonást. Maradandóság, érték azon*ban* csak a teljes

[„Magyar szellem a zenében. Kiegészítés" feliratú kockásfedelű füzetben.]

Magyar

A lényeg mindenkinél [?] kisiklik a kézből. Mihelyt egy mondatot leírunk, vagy túls*ágosan* általános, vagy túls*ágosan* egyéni, már nem tipikus.

Techn*ikai* leírás: semmit a lélekről.

Ált*alános* jellemzés: más-más technikával többféleképp megvalósítható. A kettő együtt formula. nem lehet egy több-kevesebb szób*ól* [*álló?*] formulával [*meghatározni*]. **A fát se jellemzi, ha ágait, leveleit** mellőzve csak a törzsét és gyökerét [*vesszük tekintetbe*]. Egész mivoltára, minden részletére szükségünk van, a levele hegye éppoly jellemző lehet mint a

Imponderabiliák

Ha egy népdalgyűjt*eményt* lapozunk, meg-megállunk egy-egy dall*amnál:* érezzük, benne van az egész nép – mégse tudjuk megmondani, mi teszi. De ha tovább *lapozunk,* más dal: ez tót is lehetne, ez német, szerb.

Kiejt*és* [Az itt következő részt utólag áthúzta:]

És mégis van írásbeli jele egynémely zenei sajátság*nak*. Ritmus: ék*ezet,* betűkettőzés. Hangsúly: aláhúzás, ritkított, dűlt betű. (Karácsony S*ándor* figyelmeztet rá, [*a*] M*agyar* Észj*árásban,* hogy Arany J*ános* milyen gyakran él velel.) Éltek a régiek [*is*]. Pázm*ány,* [olvashatatlan név] igen finoman, mások.

Máskor a helyzet, a szórend jelzi egy szó hangsúlyát.

[Egyetlen nyolcadrét papirlap mindkét oldalán.]

M*agyar*ságtud*omány*

Ritmus. Népi leírások, kiderül, hogy nemcsak rubato [*van*], hanem [*a*] támlapok [= múzeumi lejegyzések] [*elárulják, hogy*] 4/4 soha négy egyforma negyed*et* [*jelent*], stb., apró irrat*ionális* eltolódások [*állandóak*]. Látszólag egyenletes ritm*us* sem egyenletes. Ugyanez a hangmagass*ágra* nézve. Minden egyes hang hamis. Vagy följebb, vagy lejjebb sikerül, mint kellene. (Brahms [kivehetetlen rövidítés])

Műzene: Leschebitzky: a jó ritmus voltaképp nem egyéb, mint ritm*us*hibák szakadatlan sora. Joachim.

Hangmagasság: zong*ora,* talán ott csak a melléütés jelenti, de énekben, vonós, fúvós [*zenében*] szintén megtaláljuk: minden hang hamis. Legalább is két előadás igen sok hangja különböző.

Fül: kis magasság-eltéréseket, ritmustorzulások*at* nem vesz figyelembe, elfogadja annak, aminek szánták. Analógia: fonológ*ia,* hangszándék. (De azért törekedni kell minél tisztábban és pontosabb ritmusban.)

[Papírlap egyik oldalán]

[Egy fogalmazás hiányos, megszámozott naptár- és egyéb lapjain] 3.

1) Többszólamúság magában nem jelent magasabb kultúrát, sőt határozottan van primitív többszólamúság és igen magas kultúrájú egyszólam*úság*. (Én, 1935-*ben* Schneider is.) Csak más európai formát [*kell tekintetbe venni?*]

2) A leg… [bizonytalanul olvasható szó] nép se szívesen nélkülözi a kíséretet, különösen táncra (duda).

3) Mint mindenben: a magyarság ebben is a nyugati és keleti kultúra határmes-

gyéjén áll. Ady kompja. Kérdés: elveszti-e eredetiségét, vagy lehetséges olyan szintézis, mely keverék helyett új vegyületet jelent a kel*eti* és nyug*ati* elemek közt? Komp helyett egy szigetet a két part közt, melynek lakói ide is, oda is tartoznak, de mégis csak a szigeten vannak. Hinnünk kellene ebben a lehetőség*ben* akkor is, ha a zenetörténet
[1938. július 10–16. naptárlapon]

Többszólamúság 4.

nem felelt volna már többször [...olvashatatlan szó].

A nagyrészt keleti eredetű és jellegű **Gregorián** dallamok szintén az **abszolút egyszólamúság** példái, századokon át öltöztek a többszólamúság köntösébe. Igaz, hogy keleti sajátságaik jó részét (kisebb hangközök: a keleti ember hallása finomabb!) már előbb elvesztették. De vegyület jött létre, nem **keverék.** A magyar phon*ascusok* [?] munkája már száz [*év*] óta és régebben mélyen behatolt Európába. (Prahács) Vesztett is.

De megoldható a magyar melosz többszólamúsítása úgy is, hogy semmit sem kell vesztenie saját dallambeli, akár ritm*ikai* sajátság*ai*ból.
[1938. július 3–9-i naptárlapon.]

egy pillanatra se áll meg. Ingásban van, mint a mágnestű is az északi sark – a magyar eredetiség [*felé*]. Ha túlságba megy az elhajlása, a másik oldalról reakció jelentkezik. Így az utolsó negyedszázad erőteljesen hangsúlyozta a magyar eredetiség felé [*való*] visszatérést természetes reakcióképp egy erősen elidegenült korszakra.

Ez azonban nem jelentheti azt, hogy vissza Ázsiába! A magyarság élete mai helyéhez van kötve. S ez megszabja iránytűje egyetlen helyes irányát. Középút Ázsia és Európa, Kelet és Nyugat közt.
[1938. június 19–25-i naptárlapon.]

Nem volna itt semmi probléma, ha általánosabbá válna a zenei műveltség. Gyakran megesik még ma is, hogy a zenei tudatlanság magát nemzeti sajátságnak szeretné feltüntetni.

Tudatosítani az eddig megtett utat: mindenki előtt világossá tenné a követendő utat.

A jövő magy*ar* zenéje egyszerre magyar és európai, benne megtalálja magát a magyar ember éppúgy, mint az európai.
[1938. június 12–18-i naptárlapon.]

8.

Mindig lesz és volt csak hazai használatra [*való alkotás*], (Racine, idegen nem érti), alsóbbrendű, sőt exportképes! Hisz a nyugati ország*ok* lakóinak is vannak zeneileg fejletlen tömegei, akik esetleg magukra [*ismernek benne*].

De számtalan példája van, hogy legnemzetibb remekművek nemzetközi megértésre találnak. Elég Verdi, Wagner, Bizetre [*hivatkozni*]. – Puccini: la musique a le portée de tous, [= a zene mindenkinek hozzáférhető], a kisebb igényű világdivatcikk, használati *cikk* (Babacipő)
Tehát amiért valami egy nemzet lelkét fejezi [*ki*], még nem válik érthetetlenné

más nemzet [*számára*]. S ha valami világsikert [*arat*], lehet kommerce áru, ami keveset vagy semmit sem árul el a maga nemzeti lelkéről.
[Évszám nélküli, szeptember 18–24-i naptárlapon].

9.

A nemzetk*özi* sikereket különben sem a nemz*eti* tartalom vagy annak hiánya magyarázza, hanem az életképesség. Valami még meg nem fejtett vitamin az, ami egyik műnek elterjedést, hosszú életet biztosít. Egy másik, művészileg tán éppoly tökéletes vagy még tökéletesebbnek nincs, mert abból a titokzatos fluidumból kevesebb van benne.
[Évszám nélküli szeptermber 11–17-i naptárlapon.]

Műzenei stílus 10.

Hányan akarták megteremteni a m*agyar* zenei stílust! Pedig van, mindig is volt. Csak meg kell tanulni. Minden magyar költő először megtanulta tisztán, beszélt rajta, ki hogy tudott. Újjá lett keze alatt, ha volt új mondanivalója. Újjáalkotni lehet, de semmiből megreremteni éppúgy nem lehet, mint a nyelvet.
[Egy német Mitteilung, kongresszusra. Eltépett darabja hátán.]

14.

De a népdalismeretük annyira kielégítette őket, hogy a komoly kutatás nemzedékről-nemzedékre halasztódott, végre csak a 20. században jutott elhatározó eredményekre. Ezek 50 évvel előbb bizonyára más irányba terelték volna a zeneszerzőket! De így is számolnunk kell ezzel az iskolával, mely mintegy ezer, a középosztály által felkapott és részben a néphez is eljutott dallamával a zenei közvéleményt jelentette a szabadságharctól a milléniumig.

Ez volt a magyar középosztálynak jóformán egyetlen zenei tápláléka. Ezt hallotta a népszínművekben, a cigányoktól, a dalidók és táncmulatságok sirvavígadó borgőzétől a Népszínház diadalmas virágkoráig és letűntéig, ezt dalolta és szaporította egyre halványabb utánzatok számlálhatatlan tömegével a maga mulatságára.

Stílusa, fejlődése még nem talált vizsgálóra. Annyi bizonyos, hogy a jambusdallam után magyar reakciót jelentett kizárólag magyar versformájú szövegeivel, s a szövegtől

15.

is kényszerített magyaros ritmusával. Ám dallamszövésében sok idegen és hangszeres elemet vett át közvetlen elődjétől, a verbunkosból.

A verbunkos hangszeres epizódként ékelődik be a magyar énekzene fejlődésébe. 1790 táján tűnnek fel az elsők, dallamcsíráikban a hagyományos dal és táncmotívumokra tapadva, a bécsi táncformák külsőségeihez igazodóak szabásban, modulációban. Hangszeres figurációik alatt az egyszerűbb törzsdallam vonalai mindinkább eltűnnek. 1840 táján a törzsdallam újra kibontakozik a figurákból és énekszerűbb alakot ölt. A hangszeres verbunkos a szöveg nélküli csárdásba folytatódik. De igen sok csárdás nem mond le a szövegről.

A középosztály zenei gondolkodására ezenkívül még két tényező hatott: az is-

kolai ének és a dalárda-irodalom. Mindkettő erősen német szellemű. Jelentősége kisebb, mint a tánc és dalzenéé, de egészen nem mellőzhető. Az iskola

Formula: mi a magyar?

Nem lehet oly egyszerű formulákra redukálni, mint
Karácsony. Itt szükség van a részletekre. Sőt néha egy csekély mellékes részlet jellemzőbb, mint a nagy körvonal. Akkor kiáltunk föl: ez magyar, s néha nem is tudjuk tetten érni.

A népzene: a tőlünk semmi mesterkedéssel el nem vitatható mustármag. Hogy mekkora fa nő belőle, az talaj és kertész kérdése. Talaj: kiművelt emberfők száma.

*

Fiatal nemzet művészi jellemét is nehezebb megállapítani, mint egy idősebb, nagymultú művészet számtalan dokumentumán keresztül megkeresni az Ariadne-fonalat.
[Egyetlen vastag fehér papírlapon.]

Stílus létrejöttének történeti feltételei. Beteljesültek az idők. Sokan hasonlóan gondolkozzanak és érezzenek. Ez megvolt 1900 [körül]. Addig szokatlan hőfokot ért el: kipattant a zenei stílus, mert volt, aki kívánta. [Áthúzva: Ezt nem lehet intézményekkel biztosítani.] Mesterségesen előidézni: ezek történeti folyamatok. De lehet előkészíteni a talajt. A bécsi klasszikusok csodálatos sora számára a talajt századokon át jobbára számtalan Bécsbe sereglett olasz muzsikus munkája készítette elő.

Bevezetés

A 20. század elején kitágult a magyarság tüdeje, [a] felgyülemlett sok új mondanivalója új kifejezést keresett. Milliók éreztek valamit, kellett jönni egyeseknek, akik kimondják. A sok új közt akkor kezdett új zenei stílus is kibontakozni. Válságos időben: rövidesen megfosztották a nemzetet a kutúrális élet Kérdéssé vált: kiteljesedhet-e egységes, maradandó zenekultúrává ez a pillanatnyi szerencsés találkozása a magyarságnak az
[Eltépett, szakadozott szélű papírlapon részben tintával, részben fekete és kék ceruzával.]

Ady kompországa helyett: sziget!

A magyarságot nem lehet egyetlen formulába sűríteni. A Janus-arc, nyugat-kelet keverék még egyforma arányok mellett is különbözőképpen jelenik meg. Petőfi és Arany: a magyarság és nyugati kultúra egyensúlya egyformán tökéletes. Még valóságérzésük is egy. Mégis nagy különbség az egyéni dinamizmus különbsége, a „rikító szin" [Célzás Arany versére: Emlények. III. „...S döbbenve ismerek fel rajzomon Egy-egy vonást, mit szellemujja von. ‚Övé, kiáltom, itt, ez itt övé: A szín erős, nem illik együvé.'"]

Talán Arany tűnik fel magyarabbnak a nagyobb nyugalom [alapján]. Inkább nyugalomba fegyelmezett nyugtalanság. De éppoly nélkülözhetetlen a magyarság

teljes képéhez Petőfi honfoglaló-magyar lendülete és ifjonti, félelmet még nem ismerő lovasattakja. Mint az életben, a művészetben sem lesz soha egyetlen alak, aki a magyarság minden jellemvonását magában egyesíti egyforma erővel. Egyikben ez, másikban az fejlődik uralkodóvá. Ami valamennyiben közös: az a magyarság állandó lelki alapja.

Kevés még az anyag, alig száz év. Madariaga több századról sokkal többet [tudott megállapítani].

Befejezés. Nem sokat tudtam mondani. A magyarságot megtalálni alig lehet, csak keresni.
[Egy kitépett papírlap mindkét oldalán.]

A magyar nem dicsekvő, szeret műve mögött eltűnni. A legnagyobb alkotást csak oly magátólértetődőnek érzi, mint a lélekzést. Arany, a tartózkodó inkább magyar, mint a féktelenül őszinte Petőfi. Adyban sok jó magyarnak visszatetsző lehetett a narcisszizmushoz közelítő magaimádása. De bőven kiegyenlítette a maga és a magyarság bírálatával.

Kollektív megfelelője ennek az ostoba magyar-dicséret, minden önkritika felfüggesztése. Mi vagyunk a világ első nemzete stb. (Széchenyi csak egyik utolsó levelében mondja ezt, mikor már minden hibáját számbavette a magyarnak.) Ez beteges túlzása a hivatástudatnak, a benne való hitnek...

Viszont nem magyar Arany örökös kételye, félénksége (1877. október 22-i levele Gyulaihoz.) És nagyon magyar Ady Endre bátor nekimenése mindannak, amit magyarnak ítél.

Íme a legnagyobbak mind másképp testesítik meg az örök típust.

Zenében? d) Összegzés.
[Egy noteszből kitépett lapon.]

A magyar nem szereti a lomposságot sem az öltözetben, sem a beszédben. Félig kész munka, félszavak: nem kenyere.
[1. füzet 201. lapján.]

A „caractère essentiel" [= lényeges jellem] gondolata kísért az ilyen redukált jellemzésben, a jelenségek erőszakos egyszerűsítésével már meg is magyarázta. Nem lehet egy embert se, még kevésbé emberi közösséget egy vegytani képlettel elintézni.

A magyar tragikus is, heroikus is, hetyke is, hű is, igaz is, de a honfoglalók hadicsele valami formában ma is él. Szomorú is, elesett is, de derűs is. Egymást kizáró jó és rossz tulajdonságok keveréke.
[Egy noteszből kitépett lapon.]

Összekapcsoltság [? rosszul olvasható]

Madariaga ragyogó, mélyen szántó párhuzama sem válik be minden részletében. A francia zene vonala, pedig a két legeredetibb jelensége, Berlioz és Debussy inkább a szín embere.

Spanyol: olyan művészetekben marad el, amely hosszabban kialakult hagyományt és mesterségbeli tanultságot követel (építészet, zene).

Mi erősen hasonl*ítunk* a spanyolokhoz M*adariaga* jellemzése szerint. Mégis a zenében [*jutottunk el nezmeti stílushoz*].

Magyar [*tulajdonság*]: szenvedély, de erősen fegyelmezi [*magát*]. Biz*onyos* józan okosság és rendszeretet, ami megint a fr*anciá*hoz tesz hasonlóbbá.

Ha van még közösségünk a honfog*laló* magyarral, ez a zene az.

[1938. május 22–28-i naptárlap hátán.]

Fontos a származás? Kétségtelenül, de inkább a lelki, mint a testi.

Régi magyar családok sarjai is írtak nemzeti jelleg nélküli zenét (Ábrányi K*or-nél*, Székely I*mre*, Végh János, Buttykay Ákos). Sem Liszt, sem Erkel, sem Mosonyi olyan családfát nem tudnak felmutatni. Mégis, közelebb jutottak egy magyar stílusideálhoz. Forró lelki vágyuk, akaratuk, a magyar sors, részt-vállalásuk többet tett, mint a vér. Gátat vetett törekv*éseiknek*, [*hogy*] a néphagyománynak nem lehettek részesei.

Liszt azonkívül nem tudta a nyelvet. Ezzel kirekesztette magát a m*agyar* lelki közösség ama részéből, amelyhez csak a nyelven át vezet út. Ilyen rész mindenesetre van. Aminthogy van, amit csak a zene ad. A nyelv egytestvér a zenével. Ritmusa, hagnsúlya sőt frazeológiája, dallama változott formák alatt ott él a zenében és viszont: a zene sok jelensége csökkentve, tompítva megvan a nyelvben.

A nyelv is énekel, a zene is beszél.

[Egy papírlap mindkét oldalán.]

Néphagyom*ány*

A negyvenes évek óta kezd belejátszani a néphagyomány a zenei stílus alakulásába. Egyelőre igen szerényen. Az első népszínművekbe még beleszőttek néhány valódi népdalt. (A csikós 1847. A szökött katona 1843.) De a Kisf*aludy* Társ*aság* tervezett dallamgyűjteménye 12 dal után megakad, s az 1850–70 közt megjelent gyűjtem*ények* mind ugyanazt az anyagot variálják, amit az első lendület felszínre vetett. 1872-től jelennek meg Bartalus kötetei, 1896-ban a hetedik! Összesen kb. 700 dallam, ennek fele új műdal ismert vagy ismeretlen szerzőktől, mintegy száz saját [*szerzeménye*].

A népi anyagból

[Egy hosszú, gépelt szöveg a magyar kiejtésről, ennek eltépett darabjainak hátán, de hiányoznak belőle, így a szöveg nem összefüggő.]

sem tagadja meg eredetét. Így a magyar zene határa valahol ott lesz, ahol a tánc és beszéd ritmusával, illetve dallamával minden kapcsolata megszakadt. Elképzelhető az önállósult zenének további függetlensége, tánc és beszéd emlékének szublimálása: ez is magyar lehet még addig, míg nem játszik bele egy más kultúra.

Nemz*et*feletti

Van nemzetek feletti zene is. Ebben vagy oly rég elhomályosultak a nemzeti gyökerek, hogy már senki sem érzi közvetlenül, csak a tudományos vizsgálat közelíti meg (gregor*iánének*). Vagy több egy-törzsből eredő nép közös sajátságaira épült

s mindegyik elfogadja magáénak. Így az indogerm*án* olasz, német és fr*ancia* zene, *vagy* német és cseh annyi vonásban találkozik, [*s a*] folytonos egymásrahatás [*még*] fokozta, hogy szerzőik egyaránt érthetők egymás országában.

Ilyen sok népre kiterjedő sajátság az ötfokúság is, amely tőlünk keletre lakó régi kultúrákkal köt össze.

Végül [*a*] művészi érték, formatökély [*a*] nemz*eti* tartalmat idegen népek számára is elfogadhatóvá teszi. A legnagyobb műv*észek műv*ei előbb-utóbb minden országban [*elterjednek*]. Japán is magáévá teszi az európai zenekult*úra* formáit. Pedig

a magyarság teljes lelki képét e régi anyag egymaga nem állítja elénk. Ezer év alatt bővült, mélyült [*a magyarság zenei kifejezése*]. De valószínű, hogy itt találjuk a legkevésbé változó, legállandóbb részét. Ha volnának ezeréves feljegyzéseink, azokkal szemben talán idegenséget éreznénk. De ami életben fennmaradt, az épp ezzel bizonyítja, hogy ma is a magyar léleknek állandó rétegéhez tartozik – törzs – falevelek –, amely a századok folyamán változott felület alatt mint szilárd fundamentum maradandó és az marad, míg magyar lesz. (Mint a nyelv alapszövete ugyanaz, és meg sem változhat, amennyire fejlődését át tudjuk tekinteni.)

A magyar zenei nyelv sajátságait tehát tisztára az egyszólamú zenéből kell elvonnunk.

Amit megpróbáltak harmóniai sajátság*nak* [*feltüntetni*] (Ábrányi, Molnár), azok a magyarnak vélt arab, cigány skála [*lehetőségei,*] de nem hagyományszerűen kialakult, konkrét tények. (Mosonyi híres, kiokoskodott ostinatiója) [=gyászhangok] Kontrapunktikus sajátságokról meg éppen nem lehet beszélni. Ábr*ányi* és Molnár nem is leíró tudom*ányt* akart [*adni*], hanem utasítást a zeneszerz*ők*nek magyaros hatás elérésére. Liszt néha alkalmazta azt a cigányoktól ellesett, primitív eljárást, hogy a legmélyebb szólam

[Az öt papírszelet egy „Mi a magyar-hoz" feliratú borítékban.]

Hogy alakul ki egy zenei népi v*agy* nemzeti nyelv? Analogiáját a nyelv [*szolgáltatja*]. Biz*onyos* hangkapcsolatok, dallamfordulatok gyakoribb használata, mások mellőzése.

A magyar dall*am* már egy szóval is igen mélyreható [*módon*] jellemezhető: ötfokú. a) tiszta, b) kevert, c) egész más rendszerű dallamba is belevegyíti. [*A*] gregori*ánum* még eléggé ki nem fejlett módon ötf*okú*. Sok közös [?] Mi választja el mégis?

[Eltépett cédula hátán, a „Mi a magyar-hoz" feliratú borítékban.]

Az **egyszólamú hagyomány** két ága

Írott és íratlan

[Írott:] Meddig látunk vissza? Alig 400 évre. Inkább az európai kapcsolatok tükre; fordításokat, új alkotásokat írták le (Dózsa-dal), nem azt, amit mindenki tudott. (Paraszt csácsogás.) Inkább a felülről és kivülről rátukm*ált* kultúra nyomai, mint a spontán, magy*ar* gondolk*odás* idején magától lett lelki kifejezés. Avult, már nem élő. Civil*izáció* [?]: magunk lenéz*ése* a kezd*eti civilizációra*.

Tinódi: szöv*ege* fontos, zenéből csak egyet tartott meg a nép. Bakfark: a ma-

gyarsághoz még annyi köze se, mint a lengyelekhez. Pedig sokat érne, ha csak egyetlen magyar dalt bevett volna.

Írott: nem képe a teljes [*hagyománynak*], véletlen, hogy ez maradt! [Íratlan:] Honfoglalás-előtti időkbe visz vissza. Másfélezer év! Régi rokon népekkel egyező dallamok. Semmi európai nép zenéjéhez nem hasonló. Zenénk éppoly rokontalan Európában, mint nyelvünk. Ezer év érintkezése más népekkel, átvételek [olvashatatlan szó] sem tudta kiforgatni eredetiségéből. Mint a nyelv, a zene is megőrizte alapvázát. Régibb, mégis új, élő.

[Egy kitépett vonalazott noteszlapon, az írott és íratlan egymás mellett, vonallal elválasztva. A hátlapon más írással még a következő szöveg olvasható:]

A nemzet hibáit meg kell örökíteni? Szélső individualizmusunkból mért ne vergődhetnénk *[ki]* lassú, tudatos önneveléssel, közelébe annak a nagyszerű egyensúlynak, amit egyéni élet és közösség közt angol földön tapasztalunk?

Népdalfeldolg*ozás* fokai

1) Egyszólam*ú* népdal eredeti mivoltában (előadásmód hű, hangvétel lehet szebb, dinam*ika* változatos).

2) Egy szól*am* hozzátételével (Bicinia XVI. rendkívül [?] **Othmayr előszava, Dechart**) Megpróbáltam néhányat, ismert népdalokhoz kísérő szólamot.

3) Négyszólam*ú* harmonizálás német módon (német–olasz–fr*ancia* dallam a dúr-akkordon alapul, szinte magától [*harmonizálódik*], a mienk nem tűri, más, szabadabb, változatosabb kísérő módot kíván. Székely keserves.

4) Dallam továbbfejlődik. Felszállott a páva. (Már a szöveg diktálja).

5) Dallam csak mintegy árnyék. Inkább hangszeresben. Énekkart szöveg[köt]: közelebb kell maradni. De term*észetesen* énekkarban is lehet.

7) Egy ütemnyi népdal sincs, de a szelleme ott lebeg felette. Ilyen szabad kompozíció [*m*?] mind. (Arany: Toldi nyelvét köszönöm...) Stílust tanulni persze csak egyszólam*ú daltól:* nehéz feladat ezt oly módon többszólamúvá tenni, hogy eredeti jellege megmaradjon. Tehát: félre a rutin, ismert eljárások, sablonok megölik. Minden dal továbbszólamúsítása külön egyéni probléma. Az ered*eti* homogén... [?] aztán megjön, ha sokat próbálkozott: Viel gekünstelt, dass es recht natürlich werde --- [= Nagyon mesterkélt, hogysem igazán természetes legyen.]

[Egy 1938-as naptár címlapjának két oldalán, a középső minta körül, beszúrásokkal, nyilakkal, sőt a lap szélén körbe is írva.]

Minthogy közönségünk a régi hagyományt nem ismerve, az ahhoz kapcsolódó újabb zenei törekvéseket sem tudja egyelőre hova tenni. Majd ha átjárja

Népdal: ovodától a főiskoláig elkíséri, zeneileg átalakítja a magyar életet: a városi folytatása legyen a falusinak, csírái kifejlődjenek benne.

[Két eltépett kis papírdarab biztosítótűvel összetűzve, az egyik darab egy bőrgyógyász 1939. május 24-én kiállított receptjének fele.]

Magyar népdal írott képe

Akik szerették és ismerték, nem tudtak írni.

Akik le tudták volna írni, nem szerették, vagy nem ismerték.

*

Íratlan irodalom. Biz*onyos* fokon a nemzet kinő belőle. Akkor írottá kell válnia. Ha késik, szakadás áll be, a nemzet idegen, már előbb írottá vált irodalmak prédájává lesz. Latin irodalom a görög szolgája, másolója, mert a maga eredetisége kifejtésével elkésett.

Most élünk abban a történelmi pillanatban. Érdek: 1) hogy minél tökéletesebben váljék írottá, 2) ennek révén minél szélesebb körökben elterjedjen. 2a) A hallomás útján való terjedés szintén segíti 3) [*a*] zene ügyét, a magyar lélek jövőjét szolgálja.

Aki a) maga igyekszik minél többet megism*erni*. Lelke mélyén levő csíra felnyílik, kiterebélyesedik. Ha elmulasztja, elsorvad.

b) minden rendelkezésére álló eszközzel előmozdítja terjedését.

A m*agyar* lélek jövője? Azon nem segít az aranypengő. A gazdasági kérdések túlságos előtérbe tódulása idején egyszer nem árt figyelmeztetni, hogy **egyebünk** is van a világon. A modern táplálk*ozási* kémia megtanít, hogy kevesebb kell anyagi [*erő pótlására?*]. Vigasztaló evangélium ez.

Nem akarom mondani, hogy a nótázástól jóllakunk! De a kiműveletlen lélek nem boldog a legnagyobb anyagi jólétben sem.

A nehéz anyagi körülm*ények* viselését a kiművelt lélek megkönnyíti. Aki nem törekszik belső ösztönből a műveltségre, ezt önökről nem tételezem fel, (már az idejutás körülményei [?] ebből a prakt*ikus* szempontból is kellene törekedni)

De meg: a magasabb műveltség váratlanul nyithat **nem várt** kereseti forrást.

A nemzet nem ismeri önmagát, hátat fordítva néz nyugat felé, (de néha nem is nyugat felé!) Anonymustól Erdélyiig: a saját maga megvetése a megölő betűje.

[Valószínűleg előadáshoz készült a följegyzés egy ívlap különböző „hajtogatásain". Hátoldalán áthúzott másjellegű följegyzése.]

Sokan ma is a magyar zene fogalmát rövid nótákra szeretnék korlátozni. Tudatlan, elbizakodott phonascusaink visszaélnek azzal, hogy a magyarság zöme ma még távol áll a többszólamúságtól. De ettől még senki sem lett magyarabb. Sőt egyes nótaszerzőink naivul idegen kaptafára készült nemzetközi táncdarabjainak semmi köze a magyarsághoz, hiába igyekeznek becsempészni a magyar zene sátrába.

[Egy eltépett naptárlap alsó részén.]

Népzene

1920-ig a magyarság egyetlen kritériuma a táncra alkalmasság [*volt*]. Tehát a ritmus. Amire a magyar táncolni tudott magyar táncot, elfogadta magyar zenének. Hogy ide idegen dallamok becsúsztak, természetes. Már Gáti István írja 1802. zongoraiskolájában: oláh --

[Eltépett címlap, hátán mitológiai kép. Előbb vörös, majd fekete ceruza.]

Künstler kann ohne Volk nicht leben. Dostojevsky! Frau Memoiren: nach vierjährigem Auslandleben er verkommt, wenn er weiter im Ausland bleibt, er hat kein Tema mehr, er versteht Russland nicht mehr, Brief 1869. S. A. Chmyrova über einem neuen Roman: Hier kann ich es nicht schreiben. Ich müsste unbedingt in Russland sein, alles sehen u*nd* hören u*nd* unmittelbar drinstehen im russ*ichen* Leben. Hier fehlt mir die Mögl*ichkeit* des Schreibens, es fehlt dazu das notwendige

Material, d. h. das Russische Leben, welches Gedanken inspiriert, *und russische* Menschen.

Volk: in einem Land wie Ungarn 1900, musste man um bei Ungarn zu sein Folklorist werden.

Eine weitere Intensivierung [*von*] alten Ungartums: Studien. Ohne diese Stud*ien* hätte ich niemals den Text des Psalm gefunden.

[= Művész nép nélkül nem élhet. Dostojevszki! Felesége emlékiratai: négy évi különélés: elzüllik, ha még tovább marad külföldön, mincs többé témája, nem érti többé Oroszországot. Levél 1860-ból S. A. Chmyrova*nak* egy új regényről: Itt nem tudom megírni. Mindenképpen Oroszországban kellene lennem, mindent látni és hallani és közvetlenül benneélni az orosz életben. Itt hiányzik az írás lehetősége, hiányzik hozzá a szükséges anyag, azaz az orosz élet, ami gondolatot inspirál, és az orosz emberek.

Nép: egy olyan országban, mint az 1900-as Magyarország, hogy Magyarország mellett maradjon valaki, folkloristának kellett lennie.

Egy további elmélyítés: régi magyarság. Tanulmányozás. Ilyen tanulmányok nélkül sohasem találtam volna meg a Psalmus szövegét.]

[Németeknek készülő cikk, tanulmány részlete? Papírszelet mindkét oldalán. Az utolsó sorokhoz lásd V–III, 531.]

Nem készültem, de úgyis olvasták – újat nem mondhatok. Inkább beszélgetés.

Csak száz éves a m*agyar* nyelv [*az*] isk*olában* és közig*azgatás*ban. L*ásd* Szekfü. I. II. Orthológia.

Zenei O*rthológia*: I. Történeti. Semmi erőszak – lassú érlelés. Dalgy*űjtemények* tárgyalása, ellenzéki előny feladása. – Talán korai volt, talán ideje [?], jele *a* zeneped*agógus*ok nyugtalansága. Antinomia [*az*] isk*olai* ének és hangszertanulás [*között*]. Egy síkra hozni.

De jól tudom: még az iskola sincs egy síkon. Még mindig úttörő hősnek érzik magukat, akik a magyar zenei anyanyelvet propag*álják*. Ennek kell megszűnni. Magától értetődő legyen. Ebben segítsen mindenki, akár felügyelő, akár egyszerű tanár. 1) Nemzeti-népi szempontból. Gnothi seauton. [= ismerd meg tenmagadat] Sok eltévelyedés oka. Elparasztosítás? M*agyar* zenei öntudat közös nevező, ill*etve* idegpályák. 2) Általános psychológiai-pedagógiai [*szempont*]: ötfokúsággal [*való*] kezdés. Ádám-módszer. 3) Gregorián (Karcag) Ha nem volna, ki kellene találni.

Jobb, biztosabb alapvetés mindenre. Nem kell félni, hogy az európai zene felé nem nyílik út. Nyílik az jobban, mint a maiban. Nyelvtanulás analógiája. Magyarul sohasem fog tudni, aki előbb más ny*elvet* tanult. Zenei magyarság örökre idegen marad annak, aki nemzetközi vagy épp német anyagú légkörben kezdte tanulni a zene elemeit. Márpedig azt tette az iskola sok helyen máig. A drmfff [= Szeretnék szántani] és dmdmss [= Boci, boci tarka] felől nincs út a zenei magyarság felé, minden látszólagos magyarság ellenére. Lehet összeválogatni száz meg száz dalt, éppúgy vannak idegen ered*etű* dallamok, mint a nyelvben szavak. Hajrás, zajos népdalkultusz.

Képzeljünk egy idegen és nyelvújítási szókincsre alapozott magyar nyelvet. Képtelenség? Zeneileg megvalósította az iskola. Ennek kell véget vetni. Mennél

határozottabban állítjuk az isk*olai* éneket természetes alapjára, annál gyorsabban és maradandóbban építhetjük fel a gyermek lelkében a magyar zenei öntudatot.

T*ulajdon*képpen csak most jutunk el oda, ahova a magyar nyelvtanítás a Kármán-féle tantervvel eljutott a hetvenes években, mikor a népmesét tette a nyelvtanulás alapjává. A m*agyar* lélek dalokban kifejeződő része semmi mással nem pótolható és mindenkinek hozzáférhető. Idegen fülének többé-kevésbé bántó, legalábbis furcsa. Ebben eggyé kell válni. Hét-, nyolcszoros többséget egy másérzésű kisebbség nem irányíthat tartósan. Abból csak baj lehet.

Kijárt útja van. Nemzetépítés, egységesítés, ha arra törekszünk, hogy minden magyar idegpályán egyformán kijárt útja legyen. Akkor lesz igazán egységes és mély a magyar zenei öntudat, ha még a munka közben önkéntelenül felötlő dallamfoszlányok is ebből az anyagból kerülnek ki.

[Egy 1946. augusztus 14-i nyomtatott törvényjavaslat két lapján, különböző irányban egymás mellé, fölé, közé írva.]

... hasonló. Mindig feltéve, hogy eredeti egyéniség, nem utánzója valamely szerzőnek vagy iskolának.

Iskola: nálunk szokatlan, rosszhangzású szó, művészek mindig nádpálcás tanítóra gondolunk. Nálunk nincs nagy becsülete az isk*olá*nak. École, scuola, semmi lebecsülő nincs [*bennük*].

Kisebb szerzők jogosultsága. Kiteljesedik, amit a nagyobbak megterveztek, de utolsó részletig ki nem dolgozhattak. Egy irodalom teljessége nem képzelhető [*el nélkülük.*] Kisebb írónak is van egyénisége. Német: nagy dalköltők mellett, Schubert, Schumann, Mendelssohn, Brahms mellett van jelentősége a Loewe, Franz, Jensen, Cornelius, Wolf [*dalköltészetének is*]. Jogosultsága csak a jelentéktelen epigonoknak nincs. Pedig éppen azok árasztották el minden időben a piacot.

[1938. március 6–11-ig naptárlap összehajtott két oldalán egymás mellett, majd a naptár-részen folytatva.]

Idegenek

Petrovics hangsúlyozta: pusztán tárgyi magyarság még nem jel*ent* lelki [*magyarságot*].

Zenében kissé bonyolultabb [*a helyzet*]: ha [*a*] tárgy = dallam (eredeti népdal), abban már lélek is van, azt el nem tüntetheti mégoly idegenszerű feldolgozás [*sem*], legfeljebb szervetlenül fityeg rajta. A dal ugyanis már kész kompozíció, bármily rövid. Ily értelemben zenei tárgynak csak a meg nem formált, ritm*ikai* és dall*ami* elemeket tekinthetjük. Ha ezekből egy idegen lelki alkatú szerző önállóan igyeksz*ik* zenét formálni, akkor támad a Petr*ovics* jellemezte képekhez hasonló, álmagyar zene. Elemeiben magyar, egészében idegen.

Dallam döntő a nemzeti [*stílusban?*]

Ugyanazon gregorián elemet világra másképp dolg*oznak* fel a francia, németalföldi és olasz művészek. Íme: a többszól*amúság*ban magában is lehet nagy nemzeti különbség. Bizonyos, hogy a magyar többszól*amúság* mire teljesen kifejlő*dik*, másképp fog élni a minden néppel közös eszközökkel, Ravel görög népdalai is tipikus francia művek. A dall*am* nem mindig dönt. Beethoven orosz népdaltémát dolgoz fel egy vonósn*égyes*ben, azért senki se mondaná, hogy ezzel orosz

zenét írt. A dallam csak akkor dönt, ha a kíséret vagy semleges, alárendelt, vagy teljesen a dallam szellemében [*készült*].
[Egy vonalazott noteszlapon és egy félbeszakított 1938. július 28–30-i naptárlapon.]

Mi a magyar? [*a zenében.* V–I, 75] 8.

... eddig kevés köze volt.

A magyar típusú műveltségben a zenének igen alárendelt szerepe van. Akárhány magyar, aki irodalmi *vagy* képzőmű*vészeti* műveltségben nem marad el hasonló nevelésű némettől, olasztól vagy angoltól, zenei tájékozottságban rendszerint nem éri el. A magyar kultúra egyoldalúan vizuális jellegű, mint a francia. De hogy a szem nagyobb kultúrája nem zárja ki a fül kiművelését, arra az olasz típus példa, míg a német a szem kiművelésében marad el úgy az olasz, mint a francia mögött.

A magyar látáskultúra már eddig is nagy kincs, és ha melléfejlődik a hallásé: kétségtelenül közelebb fog állni az olaszhoz, mint akár a némethez, akár a franciához.

Idegen lesz a magyartól mindig, amit idáig extatikus zenének lehet nevezni: Bruckner, Mahler és a teljes német nyomokon járó Scriabin. Az „extázis" ugyanis ezeknél szétrobbantja a formát, megzavarja az arányokat, a világosságot, egyszerűséget [?], egyensúlyt.

Azért nem racionális, mint a f*rancia,* ami gyakran száraz és szenvedélytelen érzelmi tartalmú.

A magyar zenetípus a formába öntött szenvedély, architektonikusan kibontakozó érzelem lesz.

9.

Ilyen az olaszoké, ilyen az olasz iskolán nőtt nagy németek zenéje Schütztől és Bachtól Brahmsig.

Bach nem hiába másolta Vivaldi szenvedélytól feszülő, kirobbanó, de ragyogó tiszta formákba öntött koncertjeit. Schütz éveket töltött Velencében, mint később Händel és Mozart Olaszországban.

Intő példák e nagyok, hogy a legnemzetibb talajból kinőtt művészet is csak nyer, ha egy idegen iskola megadja neki, amit a hazai talajban esetleg nem talál meg. Maradandóbb műveket hoz létre két vagy több kultúra ötvözete. A fémötvözet is erősebb, mint az összetevő fémek külön-külön.

És mégis a több kultúrán nevelkedett nagyok hívebb és többoldalú kifejezői a maguk nemzete lelkének, mint a szűkebb haza határai közt rekedtek.
[Ezután következik a „Magyarság a zenében" végéről egy rész, amit azonban részleges „variáns-volta" miatt mégis közlök.]

Józanság a művészetben? Éppen a legnagyobbak közt találjuk a legjózanabbakat. Csak más a neve: forma, cél és eszköz tökéletes egyensúlya, szerves egység, rendező értelem uralma a forrongó anyag felett, takarékosság a hatás eszközeivel, mindenből annyi, amennyi kell, ahol kell.

Józan Dante, józan Palestrina, Mozart, a nagy impeccabilis poéták. [= hibátlan költők.] Józan Arany, s ennyiben talán egy fokkal inkább magyarabb, mint a

csapongó, lázongó Petőfi. (A „János vitéz" józan.) De vajon lehet egy nemzet minden vonását egyetlen művészben megtalálni? Bármily kicsiny a nemzet, több arcú, jelleme összetettebb, bonyolultabb, hogysem egyetlen ember maradéktalanul ki tudja fejezni. Egyik ezt, másik azt a jellemvonását tükrözi jobban. Néha egyetlen alkotás meglepő mélységeibe világíthat a nemzeti léleknek.

Egy nemzetet minden oldalról megismerni századok alatt kibontakozó életén, s századokon át fejlődő, teljesedő művészetén át lehet csak.
[Két összehajtott és megszámozott fehér lapon. Érdekes fogalmazás-változatok a „Magyarság a zenében" cikkhez. V–II, 250–]

Újabb kor

1867-től a német hatás oly erős lett, hogy kevés híján úgy jártunk, mint a latin irodalom.

Erkel F*erenc.* Eötvös Károlynak különben szakszerűtlen és felületes cikke és beszédeiben (Rákosi Jenő) volt valami a nemzeti lélek ösztönös védekezéséből a túlságos idegen befolyás ellen. Ez újabb tanuló korszaka után itt is magára eszmélt a nemzet és jobb készültséggel próbálta önmagát kifejezni.
[Egy nyelvészeti vitacikk – 4-gyel számozott és eltépett lapjának hátán.]

Végszó Fine

Keleti fegyelem van a magyarban, már a hanghordozása is nyugodtabb, egyenletesebb, mint a legtöbb nyugati népé.

Dallam szigorúan egybeszőtt, nem csapong rendszertelenül, szabott útját következetesen végigjárja, ebben van félelmes energiája.

Józan, klasszikus, realista. Valóban a különféle roman*tikus* áramlatok nem sok visszhangot keltettek [*benne*].

Janus [*arc*]
[Itt ismét a publikált szöveg következik a „Mi a magyar" végéről, amit szintén változat-jellege miatt közlünk.]

Egyik kezünket máig a nogáj-tatár, a votják, a cseremisz fogja, másikat Bach és Palestrina. Bírjuk-e ezt a kétfelé húzást? Az a kérdés, tudunk-e új és szerves szintézist létrehozni ez ellentétes világok közt. A magyarság egész létének és zenéjének is örök problémája, célja ez, helyzete, összetétele, története mind e felé hajtja. Eur*ópa* és Ázs*ia* kultúrája közt nem komp [lenni] (Ady), hanem hidat s talán mindkettővel összefüggő szárazföldet [*alkotni*]. Átjáró országa nemcsak a hadaknak, kereskedésnek [*van*], de eszméknek is.

Hivatásnak, feladatnak elég volna újabb ezer évre.
[Egy kitépett noteszlap mindkét oldalán. Utána alaprajzszerű ábrák.]

Végszó

Némi szűkítés! De minden elkalandozás után visszatapint az alapjaira, és minden klasszicizmus*t*, minden legtisztább kifej*ezést* inkább az eszközök szűkítése jellemzi, mint halmozása.

A m*agyar*ságból még ezer színárnyalat fog kisugározni, de alapszíne mindig ugyanez lesz, amíg folytonos azonossága megmarad. Amint mi megérezzük a ma-

gyarságot ezer év előtti jellemvonásokban, úgy meg fogja érezni az ezer év múlva élő magyar a mait.
[Egy boríték eltépett darabjának két oldalán, különböző ceruza-írással.]

A nyugati elemek behatolása és keveredése a keletiekkel már századok óta folyik.

Ennek nyomonkövetése csak darabonkint és monografice lehetséges, kül*önösen* a régi időkre.

Tömegesebb: *a* jambus dall*am* [*divata idején*].

19. *század:* nyugati hangnem és dallam-érzés behatolása magyar ritmuskeretekbe. A népies műdal.
[1940. október havi datálású körlevél a Zeneművészti Főiskola báljára szóló védnöki felkérés hátán.]

Jöde[?], Dercoly, Gedalge, M. Naught mind-mind a c-dúr lajtorján másznak föl sorba. Átvettük, mint annyi mást. De mért nem gondolkodjunk a magunk fejével?
[Egy gépelt levél eltépett darabjának hátán, az aláírás: Magyar Munkaközösség termelő, beszerző és fogyasztási szövetkezet Bartók János, Székely Endre. 1945 után.]

Stílus és férfikar

1) aprólékos vagy nagyvonalú
2) kromat*ikus* – diaton*ikus*
3) lágy (fejhang, nyávogás) – kemény, markáns
4) sűrű akkord h*elyett* ritka
egynemű [*kar*] = más: Lotti [és egy olvashatatlan szó vagy név]
hangjárása: n [?]
[Egy gépelt, ösztöndíjjal kapcsolatos kérdésekről szóló lap eltépett, 16-od rész darabjának hátán.]

Magyar zenetörténet

Haraszti E*mil*

Valóságos „könyvszemle". (Talán a „könyvszemle" kedvéért [*íródott*]?) Seregszemle, seregszemle, homéroszi „Boiotia".

De jellemző a mintegy (csak szemmérték [*szerint*]) 2000 [200?]) könyv és értekezés címe közt egyetlenegy, még egy pár soros cikkecske vagy közlemény sincs említve Haraszti Emiltől. Vagyis H*araszti E*m*il* a szóbanforgó témával eddig annyira sem foglalkozott, hogy egy újságcikket írt volna róla. Amit pedig már igen kevés foglalkozás után szokás is, meg is lehet írni. Szóval H*araszti E*m*il* újonc e területen, peregrinus in Israel [= idegen Izraelben], és mégis magának vindikálja cikkében az egyedüli igaz tanítás kinyilatkoztatásszerű biztonságát. Újságírói rutin, vakmerő állítások olyan dolgokról, amikről teljesen tájékozatlan. Sportja az Újs*ág*írónak. Sikerül is port hinteni, elkáprázta tni címek erdejével, de lássuk mi marad ebből, ha meggyújtjuk csak azt a kis mécset, ami eddigi tudásunk ezekben a kérdésekben. Aki szakácsművésznek született, aki csak akkor tud főzni, ha a legjobb és legdrágább hozzávalót készen szállítják neki a kukták, annak felkopik az álla, ha véletlenül magyar zenetudományt akar kotyvasztani. Az bizony nem főz, ha ki nem fárad maga nem is a piacra, mert olyan itt nincs, hanem az erdőre, hogy tán talál valami ehető gyökeret vagy gombát.

Mint Szalay László panaszolta (Rákóczi [*kutatásában*]): bányásznak és művésznek [*kell lennie*].

Nem okosabb egyelőre szerényen bányásznak csapni fel, és majd boldogabb jövő egy megszületendő ... [olvashatatlan szó] ére bízni az anyag feldolg*ozását*. Ehhez nagy önmegtagadás kell, és minek, ha érezzük magunkban. Íme, ezért nem mozdult eddig egy lépést sem a magyar zenetörténet. Senki se akart egyszerű bányamunkás lenni. Aki csak egy kavicsot talált, már műalkotást akart belőle faragni.

A tudomány tragédiája, hogy minden új lelet halomra dönti az előbbi leletek alapján konstruált kártyavárakat.

[Három átszálló villamosjegy hátán, az elsőnek a nyomtatott oldalán körül is a margón, valamint beleírva a számsorokra. Harasztinak talán „La question tzigane-hongroise dans l'histoire de la musique", Liège, 1930 cikkével kapcsolatos megjegyzések.]

A m*agyar* zene korszakai

Cél: nem pozit*ív* ered*ményeket* [*adni*]. Csak közl*eni* tapasztalatai*mat*, mit találtam, mikor a m*agyar* zene ered*etét* kerestem, milyen akadályok [*meredtek elém*] 1) a népdal; gyűjteni kellett 12 évig, 2) a műzene: keresni kellett néhány éve.

Előre: nagy hiányokat, mulasztásokat, tennivalókat. Cél: némi bizalmatlanságot gerjeszteni önökben, ha valahol azt hallják, hogy megoldott kérdések [*vannak e tekintetben*]. Problemstellung [= problémafelvetés], mit kell megoldani.

Régi korok, krónikák: nincs rendszeresen összegyűjtve, emlékek feldolgozva. Még nem akadt arra való ember.

Csak a kótás emlékek. Kevés, nem adnak teljes képet. De: fantázia.

Tud*ományos* módszer. Fabó: Balassa [Ez itt kritikai megjegyzés.] Emlékek nagy része idegen! Mikor említik először a magyar karaktert. 1572 Paix [helyesen: 1583]

Kuruc kor

Század eleje, Bih*ari*, Lav*otta*, Crem[*onai hegedűs?*] Ábrányi(!) adat! **Bernáth** Gáspár! **Eötvös** K*ároly*, **Seprődi kritikája Molnárról és Fabóról. Bemutatni** Ruzits*ka:* **Magyar Nóták** [*Veszprém vármegyéből*]. Teljes*en*. Tánczene, dal. Irány: **nyugati hatás,** Spech = Auróra. **Erkel** – Liszt (mikor kezdi?) Mosonyi: igazi, maradandó alkotó tehets*ég*.

Tennivalók, nagy, fáradságos munkák! Három tanára a zenetudománynak. Nyílt levél az egyetem zenetudom*ányi* tanárainak.

– A gorombáját, a pallérmunkát végezze el más, önök majd megcsin*álják* a dekorációt? De uraim, önök addig papírfalakat dekorálnak, melyeket az első vihar feldönt, az első kiadós tavaszi eső ronggyá tesz, vele a dekorációkat. –

S mért nem foglalkoznak paleográfiával, hogy végre sor kerüljön régi emlékek indiszkutabilis megfejtésére.

[Collection Litolff kottakatalógusának összehajtott hátoldalán.]

Régi kótákról

A magyar élet sajátossága: nem fényes palotákban: a legértékesebb kézir*atok* istállóban! (Külf*öldön:* Königsbergi töredék stb.). Tehát legyen gondunk az istállókra! Legyen szimbólum: a Megváltó is istállóban.

Pontos felsorolás (Erdélyi: Énekesk*önyv*) mit hol találtak. Ott keressük. Csobotfalvi: asztalos műhely.

[Országos Tisztviselői Betegsegélyezési Alap vény-nyomtatványa hátán.]

... bajos kóta nélkül előadni. (Mintha kóta-nemismerő dalárdáink ebben is a keleti tradíciót folytatnák: a szólamokat hallás után tanulják meg, nekik nem kell írás a kezükbe. De egy példány még ide is kell.)

Csak sajnálhatjuk, hogy írott hagyomány*unk* oly szűkszavú.

Azonban nem az a helyes szempontja írott hagy*ományunk* értékelésének, hogy mi az benne, ami ránk, ma is még eleven művészetnek hat. A kétféle hagyomány szorosan összetartozik, egymást kölcsönösen megvilágítja, értelmezi. Az élő hagyomány megsejteti velünk, hogyan hangzott egy-egy régi kéziratban vázlatosan, tökéletlenül feljegyzett dallam. A régi kéziratok jelentik, hogy ez vagy az a ma élő dallamunk már 200 éve megvolt. Ma még kevés ilyen találkozásra tudunk rámutatni, főleg írott hagyományunk nagy szegénysége miatt.

[Egy kitépett nagy noteszlap mindkét oldalán.]

Régi megmaradhatott. Írott em*lékek* ritkasága! H*alotti* Beszédnél régibb nyelvalakok. – Zenekult*úra* [*számára*] semmi. Egyrészt ma semmiből [*kell rekonstruálni a magyar zenetörténetet*], másrészt megmaradhattak ilyen kincsek.

*

Zeneirodalmat pótolni kell jól-rosszul az élő könyvtárnak: Magyarors*zág* népe [*zenei hagyományának*]. A legszebb könyvtár! Csak nehéz benne olvasni.

*

A m*agyar* zenetörténet: csupa rekonstrukció, elképzelés! Nagy fantázia sok biztos anyagon való iskolázottság kell hozzá.

[K. Arch. N-28. 195.]

*

A magyar tánczene három évszázada 1550–1850.

Nagyhangú cím: mintegy 300 d*ara*b 300 évről: nem sok. De nem ismerünk többet. Volt magyar tánc s hozzá zene azelőtt is. Nem maradt fenn... S közben [*az*] 1680–1780 közti időből egyetlen adat sincs. Pedig termett új bizonyára, annyira más hangot üt meg 1780, hogy kell átmenetnek lenni...

Éppúgy tovább fejlődött a tánczene 1850 után is, de meg kellett állni egy ponton, erre több szempont ajánlotta 1850-et. Egyrészt az azóta termett tánczene kevésbé szorul ismertetésre, nagyrészt máig él. Másrészt a század második fele új stílust fejleszt, ami a régivel már csak igen vékony szálakon függ össze. Tehát lezárt fejlődés határvonala.

[„Mi a magyar" feliratú kockás fedelű füzetben, a „Magyarság a zenében" fogalmazás-részletei között egy külön oldalon.]

M*agyar* tánczene 1825-ig

M*agyar* tánczene három századból

XVI, XVII, XVIII, XIX.
1570 ungaresca
1620 Picchi, ballo ongaro, Poglietti variációk
1650 Vietorisz, Kájoni
1680 Lőcse, Sopron [*kéziratos táncdallamgyűjtemények*]
1780 Hadi s más neveze*tes történetek* [helyesen: 1791]
1790 Bengráf
1798–*18*20 **Chemische** [*Druckerei*] **négy füze***t* kb. 80–90 d*ara*b
1808 stb. Bihari
1820 Veszprémi [*Nóták*] 135 d*ara*b
Lóczy

Kézir*atos* anyag (1824 Wagner Peregrin). Karcagi, Debreceni, Csányi (Péczelynél), kéziratok, Tóth Istv*án*, Kolozsvári kézir*at*

Tost, Druschetzky, Czettler (Prahácsnál), Isoz: még más kézir*atok*, Kisfaludy K*ároly*.
1825 Sárközy stb.
Csárdások a) régi trad*íciót* folytató, b) népdalcs*okor*, c) új utak 1) magyar 2) bécsi hatás.
[Egy ív elsárgult papírlapon. Kiadványterv?]

Középkori magyar zene

Lehetett a magyarság hivatva, hogy hozzájáruljon a többszól*amúság* kialak*ulásához*?

Nem, nem volt még annyira európai és keresztény, mert e kettő produktuma a többszól*amú* zene.

A m*agyar*ság egyszól*amú* zenéje a maga nemében volt és van olyan érték, mint az eur*ópai* népeké. De ez a maga erejéből nem juthatott volna soha a többszól*amúság*ig, amint egyetlen keleti zene sem jutott, mert természetével ellenkezik!

Elrendelésszerű, hogy a magyar melod*ika* akkor lép be a közb*en* igen magas fejl*ettséget* elért európai többszól*amú*ságba, mikor az már elég hajlékony lett már, hogy igazodjon a m*agyar* zene sajátság*aihoz* és természetéhez.

Alig száz éve, hogy m*agyar* zenére figyel, azzal foglalk*ozik* a művelt világ sok kisérl*ettel* a reluctans [= ellenálló] elemek egyeztetésére. Mert még ma is exotikusnak érzi az idegen a 20 százalékos – nemhogy a száz százalékos – magyar zenét. Hát még milyen lehetett a különbség ezer éve. Ezért is valószínű, hogy nem magyar ének [*volt a Gellért-legenda őrlő lányának dala*]! Lett volna csak egy megjegyzése a furcsaságra! Szláv közelebb állt! Munkadal: giusto!
[Egy piros cédulán mindkét oldalon. Egy borítékba téve, melyen a felirat: K*özép*kor m*agyar* zene. Symph*onia* ungarorum.]

Mathias [*mort*] 1490 choeur, bibliothèque Corvina, dont les debris dispersés par le monde donnent quelque idée de sa vaste culture. Ses revenus approchent à ceux du Roi de France.

Le choeur s'anéanti, disparu sous ses successeurs, quoique Louis II. mort à Mohács avait encore le fameus allemand Thomas Stolzer comme chef des choeurs. Le régime turc de 150 signifie 300 ans de retard, dont nous nous tâchons de nous rattraper jusqu'à nos jour...

Savoir la musique sur le bout du doigt
[A másik oldalon újra kezdve:]

Un souverain puissant pas moins riche que le roi contemp*orain* de Fr*ance* fondateur d'une armée stabile, lui a resté assez pour [*une*] bibliothèque de renommée mondiale [*et pour*] installer un choeur admiré par les visiteurs étrangers

Chanter complainte
Grandeur passe de la Hongrie. Comparaison Mathias choeur et aujourdhui.
[Olvashatatlan szó: Hodor? Andor?]

a) tout étranger

b) tout nôtre, cru de notre sol.

[Fordítása: Mátyás, meghalt 1490-ben, kórus, Corvina-könyvtár, amelynek a világon szétszóródott maradványai valami fogalmat adnak hatalmas kultúrájáról. A király bevételei megközelítették a francia királyét.

A kórus megsemmisült, eltűnt utódai alatt, bár II. Lajosnak, aki Mohácsnál halt meg, még a híres német Stolzer Tamás volt kórusának karnagya. A 150 éves török uralom 300 éves lemaradást jelent, amelyből mai napig igyekszünk kikerülni.

Ujjunk hegyén érezni a zenét

[A másik – előző – hajtású oldalon újra kezdve:]

Egy hatalmas uralkodó, ki alig kevésbé gazdag, mint a korabeli francia király, ki állandó hadsereget alapított, még maradt neki egy világszerte elismert könyvtárra való és hogy alapítson egy olyan kórust, amit megcsodáltak a külföldi látogatók.

Énekelni siratóéneket

A nagyság elhagyja Magyarországot.

Összehasonlítás Mátyás kórusa és ma. [Olvashatatlan szó.]

a) teljesen idegen

b) teljesen a miénk, saját talajból sarjadt.]

[Az IFMC 1966. március 22-i, angol levelének eltépett darabján, behajtva, kétoldalon. Végső fogalmazását lásd V–III, 124.]

Magyar dallamok a nyugati zenében

Mozart's hungarismen (les éléments hongr*ois* dans la musique de Mozart).
Wyzewa – Saint-Foix II, 14. 16 czarda (!) (je me permets d'attirer enfin l'attention des écrivains français à ces mots absurdes, qu'ils prennent évidemment des allemands: **czarda** n'a jamais existé. On écrit **Csárdás,** prononce tchàrdàch, deux syllabes longues.)

[Fordítása: Mozart hungarizmusai (magyar elemek Mozart zenéjében.)]

Wyzewa – Saint-Foix II, 14. 16 czarda. (Élek az alkalommal, hogy felhívjam figyelmüket a francia íróknak erre az abszurd szóra, amit nyilvánvalóan a németektől vettek át: czarda soha sem létezett. Úgy írják csárdás, és úgy ejtendő tchardach, a két magánhangzó hosszú.)]

K*öchel-jegyzék* 56. heg*edű*-zong*ora* szon*áta* rondójában(?) (Salzb*urgi* kézirat)
K. 377. F-dúr szon*áta* **Téma**
(Mellékesen*:* turcizmusai. Honnan? Entführung, alla turca, marcia turca, Kontretanz K. 535 stb. efféle.)

[Egy vonósnégyes Trió-jának brácsaszólama hátán.]

Brahms = Quellen

1) orig*inelle* Lieder 2) Originelle Instrum*ental*-Stücke
Es gab wohl Instr*umentals*tücke die **nicht** gesungen [*waren*] (**Rák***óczi-induló?*) (Billroth: Wer is mus*ikalisch*), aber kein Lied, welches nicht gespielt und instrumental coloriert wurde. Viele der 1850–80 gedruckte csardas bestehen ganz oder teilweise aus solchen Liedern, **die auch mit** Text verbreitet waren, ja dies ihre Originalform war.

[Fordítása: Valóban voltak hangszeres darabok, amelyeket nem énekeltek (**Rákóczi-induló**?), de egyetlen olyan sem, amelyet ne játszottak és hangszeresen ne díszítettek volna. Az 1850–80 közt kinyomtatott számos csárdás teljesen vagy részben ilyen dalokból áll, amelyek **szöveggel is** el voltak terjedve, sőt ez volt eredeti formájuk.]

[Egy eltépett, nagyalakú borítékon, hátul 1930. július 28- és 29-es pecsét.]

Jó képet adnak kicsiben *a* kézirat-kötetek: Karcagi (ism*ertetése a Zenei* Szemlé*ben*) Debreceni Mácsai, Péczely, Prahács.

Nagyobb méret: Hauer-Brahmsok.

Kottatár: egyfelől egy-két Beeth*oven*-szonáta, másfelől Veszprémi nóták egy-két füzete. A zöme bécsi selejt. Dalokban Schubert helyett Proch, Beethoven helyett Hummel stb.

[Egy 1909-es zeneakadémiai vizsgarend-nyomtatvány eltépett darabján, de Péczely, Prahács és a Karcagi kézirat említése alapján az 1930-as évekből.]

Rádió-előadás a Karcagi Kézi*rat*ról. (Leírás. Szín, forma, papír erős, tartalom: hű tükre.)

A m*agyar* nyelvemlékek eredete: főrangúak könyv- és levél*tárai* mellett istálló, asztalosműhely. (Cayoni, Kájon falu. Helységnévtár, utolsó kiadás teljes *Magyar*ország, Statiszt*ikai Könyv*tár) Kájoni, Csoma codex, Dézsi-codexe.

Tehát van remény! A m*agyar* zene emlékeiért tűvé tenni mindent! Közönség segítsége. Minden ember nagy szolgálatot tehet a nemzet művelődésügyének, ha a maga környezetében egy kis figyelmet szentel [*ilyesminek is*].

Padláson, ládákba hányt, régi írások közt nem sejtett kincsek lappanghatnak.

Karcagi [kézirat előkerülése]: mén megfiadzott. További [*lehetőségek*]: Még nyomtatv*ányokra* is áll. Régi, ritka kiadások, amelyek közkönyvtárainkban nincsenek meg, falusi emberek kezén vannak.

Legalk*almasabb* gyűjtő: [*a*] Nemz*eti* Múz*eum*. Aki nincs oly*an* visz*onyok* közt, hogy ajánd*ékozhatja*, ajánlja fel megvételre. Ha Múz*eum* nem tudja megvenni: letétbe helyezhető ott a tulajdonjog fenntartásával. Mégis biztosabb helyen van: és értékesíthető bármikor.

[Két gemkapoccsal összefűzött cédulán.]

Muzsika M*agyar*országon
Zenészek és társadalom

Idézet a „Hasznos Mulats*ágok*"-*ból*. Pichl, Maloveczky etc. hangművészek. Alig volt sok közük a magyarsághoz. Idegen bevándorlók, Pest német város.

Rózsavölgyi. Petőfi verse. [„Rózsavölgyi halálára":] Nemzeti Kör kiadja műveit. Mikor a költ*észet*ben a magyaros iskola – Dugon*ics*, [*Pálóczi*] H*orváth* Ádám – rég levitézlett, legnagyobb költőink zenei téren még a magyaros iskolát tartják egyedül üdvözítőnek: nem ismernek mást. Shakespeare fordítói nem tudják, hogy a zenének is vannak Shakes*peare*-jei, akik éppúgy az egész világhoz szólnak, bár erős a gyökerük nemzeti talajukban, mint a nagy angol költő.

[A másik oldalon más ceruzával, más jellegű Kodály-írással:]

Nem tudom, hányan lépték át a Rubicont: a bor nélküli zenehallgatás [*határát*]. 1840: opera. Életképek komoly zenekritikái. (Honderü is.) Erkel-operák sikere: kellett a magasabbrendű zene.

[Egy kockás noteszlap két oldalán.]

A m*agyar* zene **korszakai**

Bánkban **magyar** zene.

Mily hálásan fogadta a publ*ikum* azt a néhány uncia magyarságot, amely a Bánkban húzódik meg, [*s mint*] vékony magyar ér Erkel olasz-német zenéje **konglomerátumából** kicsillan. A hatvanas évek zenei magyarsága megélt annak az egykétszáz népdalnak és utánzatának kirajzásá[?]ból, amelyet az első népszínművek napvilágra vetettek, megélt Egressy, Erkel olaszos, operás magyarságából. A 90-es években mindig politikai áramlásokkal kapcs*olatban* [*lett központi kérdés a nemzeti zene*]. 60–90-ig (Simonffy visszavonta) ti. *a* Wagner-irány győzött. (Lásd M*agyar* Szalon 18**90.**) Hangosabban követelték a m*agyar* zenét a kuruc lelkesedés [*idején*]. Elámulunk ma, ha megnézzük: az a néhány Káldy-féle, éppen nem újonnan felfedezett, nem is valami zenei [*remek*] a többi népdalhoz képest (Hubay Jenő), hanem kellő pillanatban ügyesen elterjesztett dallam milyen felfordulást keltett! A politikai áramlat, a szöveg legalább annyit hatott, mint a zene. Tisztán zenei magyarázat talán csak a dalok nagyvonalú egyszerűsége, robusztus primitívsége az addigi, mindinkább szentimentális nyavalygásba átmenő magyar nótával szemben.

Soha olyan lármával nem követelte a sajtó a magyar zenét, mint a követk*ező* években. Az ember azt hitte volna, ha megjön, amit vár, aminek jöttét hirdeti a sajtó-közvélemény: a csillagokig emeli. Nem úgy volt, emelte, de csak a keresztfáig. S azóta, hogy elcsendesedett minden: még a B*udapesti* H*írlap* sem kívánja többé a magyar stílust. Internacionális levegő van ma mindenfelé, pedig a nacion*ális* és intern*acionális* itt nemcsak hogy megfér, hanem nélkülözhetetlen egymásnak. Internac*ionálisan* kell élni a m*agyar* zenésznek, otthon kell érezni magát

Párisban úgy, mint Londonban. Annak a zenésznek a képzettsége hiányos – egyoldalú marad, [*aki elzárkózik a világtól*]. De viszont kell hazúlról hoznia valamit, mert csak egyéniség emelkedhetik ki az egyszínű miliőből. Az egyéniségben pedig, mennél nagyobbszabású, annál hiánytalanabbúl, mindig teljesebben ott van a maga nemzetének szublimált lelki tartalma.
[Egy kettőbe hajtott ív papíron két hasábban és a túloldalán is. A lap tetején egy hozzá írt levél záró sorai – dátum nélkül]

A népdal szerepe a népszínműben

Első korszak: néhány igazi [*népdal tűnik fel*], azok vonszolódtak tovább, mikor a pesti produkció kerekedett felül. Új és újabb szöveget kaptak. A népszínmű-dalok túlnyomó része eltűnt, meghalt. Legrégibb népszínművek
[K. Arch. N-28, 24.]

Csapó tévedései

2. lap: Augusz **fogalmazta** magyarul. Liszt nem szorult rá, hogy francia beszédét előbb magyarul [*fogalmazzák meg*]. (Lásd eredeti francia szövegét hol? Németül: Kapp, 126.) Ramann?

Annyi briliáns francia cikk írója, szalonok – legnagyobb francia írók vitatkozó társa... Inkább Augusz lefordította magyarra.

*

Tudott Liszt magyarul? Louis 26. lap: igen. Kapp, 7. lap: nem. Kapp, 17. lapon említett Tagebuch?

*

Liszt nézete a kortársak jogairól a régiek mellett 220–221. Wagner saját bevallása (Kapp, 366. lap): „So gibt es vieles was wir unter uns gern zugestehen, zum Beispiel dass ich seit meiner Bekanntschaft mit Liszts Kompositionen ein ganz anderer Kerl als Harmoniker geworden bin, als ich vordem war. Wenn aber Freund Pohl dieses Geheimnis sogleich à la tête einer kurzen Besprechung des Vorspiels von Tristan vor aller Welt ausplaudert, so ist dies einfach mindestens indiskret, und ich kann doch nicht annehmen, dass er zu solcher Indiskretion autorisiert war?..." (Idézve Bayreuther Blätter 1900, 112-ből).
[Fordítása: Sok minden van, amit mi egymásközt szívesen bevallunk, például hogy én Liszt szerzeményeinek ismerete óta egészen más fickó lettem, mint harmonia-szerző, mint ami korábban voltam. Midőn azonban Pohl barátunk ezt a titkot mindjárt a Tristán előjátékának rövid megvitatása élén az egész világnak kifecsegi, az egyszerűen legalábbis indiszkrét dolog, és nem tudom elfogadni, hogy ő egy ilyen indiszkrécióra fel volt-e hatalmazva?]

Liszt 1841–42. december 27 – március 2. Két hónap 21 koncert, 80 mű, 50 könyv nélkül.

Eduard Reuss (Franz Liszt, S. 169.)

„Er wurde Virtuos im umfangreichsten Sinne des Wortes, um die Virtuosität als Solche, nämlich in ihrem Selbstzweck, gänzlich zu vernichten, indem er ihr das Prunken mit Äusserlichkeiten ohne innere Bedeutung raubte.

[Fordítása: Eduard Reuss (Franz Liszt, 169. lap) „Virtuóz lett a szó legszélesebb értelmében, hogy a virtuozitást önmagában, nevezetesen öncélúságában teljesen megsemmisítse, midőn a belső jelentés nélküli külsőségek pompájától megfosztotta."]
[Több noteszlapon, amelyeket gemkapoccsal összekapcsolt.]

Liszt-ünnepek [tintával utána írva:] (1935 táján?)

Damjanich-ucca (leányképző) 1911! „Ünneprontás".

1. Alkalmas-e Liszt műve a mai és jövő Magyarország zenei átizzítására, lehet-e ettől a műtől [a] magyar zeneélet megtermékenyítését várni? Erre csak nemmel felelhetünk. Ki kell mondani: Liszt stílusa letűnt időké, jövőt nem épít. Egy zeneesztétikai tévedés gyümölcse: irodalom, képek zenéje, másodlagos fogalmi tartalom.

b) Magyar művei? Az alapjuk, a dallam is elfordulóban van tőlünk. az 1850-es idők tükre. A magyar lélek változó rétegéből fakadt.

Liszt és a magyar zene – népdalgyűjtéséről levele. De nem engedte Haslinger, a szép grófnék – (D'Agoult levele). Ha engedték volna, se jutott volna el. Kegyelet: özvegy, aki mindenét férje sírjának díszítésére költi, míg otthon éheznek a gyermekei. Emléktábla, beszédek, minden házon, de a **zenei népnevelés,** hogy mindenki tudja, mit jelent az emléktábla. Semmi sem történik, hogy nagyjaink művei valóban közkinccsé legyenek. Felülről építünk. (Goth) Hubay, Popper kávéházban ültek [ipsissima verba = szó szerint], míg aztán lassan kiépítették a kezdőfokig. Ma sem látjuk, hogy minden kultúra alapja az egész **talaj** felszántása, a legszélesebb rétegek bevonása. Iskola szégyenletes állapot, középiskola

Liszt

Külföldi dicsőségtől itthon még éhen halhatunk lelkileg. Kiszállíthatják a testi élelmet, s itthon nem marad. Mi haszna volt a magyar zenekultúrának abból, hogy pl. Vecsey Ferencnek Velencében volt palotája? Fa gyökere = magassága. Kultúratermő társadalom = talaj, klíma. Eltúloztuk az elit-nevelést. A Zeneakadémián sokkal több zongora-tehetség. Külföldi dicsőség. Mit ér a magyar. Attól még itthon lelki nyomor lehet és van is. [Közbeszúrás utólag:] Attól sem boldogabb a magyar, ha évente szárnyra bocsátunk akár egy tucat csodahegedűst. Exportálni sem tudjuk már őket, otthon meg kinek kellenek? [Közbeszúrás vége] Káros [a] Zeneakadémia Liszt alatti és utáni elit-irányzata. Semmi népnevelő hatása! 50 év alatt egy ember sem került ki onnan, aki a zenei népnevelés feladatait csak figyelmére méltatta volna, tudatára ébredt volna. A zeneakadémia meg akarta várni, míg hozzá nő az ország. Az elit-nevelés is egy kis részlete az általános kulturpolitikának. Akinek szemét az határolja, az éppoly rövidlátó országos szempontból, mint aki a népiskolai éneket tartja legfontosabbnak. Mindkettő fontos; arány és egyensúly; egyik a másik kezére dolgozik. Szalon-jelleg. Öreg Liszt alakja már anachronizmus. Hubay! Ő fiatalkori párizsi szalonok [*életében*] is [*mozgott, mint Liszt*]. Dekadencia, a művészeti élet formái közben megváltoztak. Ma nem szalonokban játszódnak le a fontos [*események*].

Liszt-év [1936] – Olyan témák feletti gondolkodásra serkentenek, amelyek nem igen kerültek szóba.

Két külön ember: előadó, alkotó. 1. Vita nélkül első, munkája a történelemé. 2. Valami nincs rendben. Feltűnő jelenség: kiadatlan művek. 50 évvel halála után! Zeneszerzői munkájának mérlegét, valami tragikus sikertelenséget kell megállapítani: nem érte el, amit akart. Művei Magyarország zenei fejlődésére jóformán semmi hatással nem voltak. Kivéve a rapszódiákat. Azt lehet mondani, élete munkája Magyarországra nézve kárbaveszett. Ennek oka egyrészt őbenne [*volt*], másrészt az akkori Magyarországban. [Innen kezdve áthúzva] Tűz szállt az égből kis Magyarországra, de nem talált, amit meggyújtson. A magyar pusztaságon nem volt egy darab fa, egy szalmacsóva, amibe ez a láng belekapott volna, hogy világosságot és meleget árasszon. Liszt és a magyar lélek nem tudtak találkozni, s ennek mindaketten kárát vallották. Mi volt az oka? [Idáig áthúzva.] Ő: elszakadt hazájától, még mielőtt megértette volna, mi a haza. Magyarul nem tudott. Széchenyi sem! De megtanult Debrecenben, huszárjai közt ébredt hivatására. – Talán Liszt is így jár, ha elég jókor magyar környezetbe kerül. (Terve.) Talán, ha eljut a pusztába, felfedezi az igazi Magyarországot, éli a magyar életet, belekapcsolódik az igazi nemzet vérkeringésébe, minden gondolkodás nélkül rátalált volna annak zenei kifejezésére. – De arisztokratákkal érintkezett, velük együtt kívülről nézte a magyar életet. – Mikor magyar zenét akart írni, cigánybandák emlékein kívül csak papíron, kottából ismerte meg a rapszódiák zenei tartalmát. (Adatok.)

Talán sohasem hallott szöveges népdalt a néptől. Már pedig a magyar népdal ritmusa csakis a szöveggel énekelt dallamban él igazán. Ahogyan ő e dallamokat leírta, különösen eleinte, azon meglátszik, hogy igazi ritmusuk nem élt benne. Mert nem rezgett lelkében a dalok szövege. (Gárdonyi.) Így az ő zenei magyarsága megrekedt külsőségekben.

Ő maga is tudta ezt. Későbbi műveiben egy másféle, mélyebb zenei magyarság után sóvárgott. De késő volt.

És itt lép előtérbe a másik fél, az ország szerepe. A művészet ugyanis nem alkotóinak magánügye, amit megtapsolunk, és továbbmegyünk. A zene a közösség lelkének hangja, amit formába önteni ugyan egyeseknek sikerülhet csak, de amihez az egész közösség hozzájárul. A legnagyobb tehetség is csak egyes műveket alkothat. Hogy abból zenekultúra legyen: a közösség dolga.

A legnagyobb hatású művek mindig azt mondják ki, amit sokan éreztek, ami a levegőben van. A művészettörténet azt mutatja: minél mélyebben gyökerezik nemzeti talajban a mű, annál nagyobb nezmzetközi hatása is. Hogy valaki ilyet írhasson, ahhoz tehetségen kívül az is szükséges, hogy benne éljen egy nemzet életében, részese legyen minden bajának, szenvedésének, átélje magában a nemzet egész múltját, érezze előre jövőjét.

Liszt nem élte elég mélyen egy nemzet életét sem. Leginkább a franciáét. Aztán a németét. Legkevésbé a magyarét. Mindenütt csak vendég volt. Az a tragikus: ott leginkább, ahol leginkább szeretett volna otthon lenni.

Amíg főképp előadó művész volt, ennek nem érezte [*hátrányát*]. De mikor megjelent a második ember, az alkotó Liszt: érezte a hiányt, ráébredt: valahova tartozni kell. Ekkor öleli magához Magyarországot a rapszódiákkal. De már késő

volt. A meglett ember nem pótolhatta az ifjúkori, egész életre szóló benyomások hiányát.

Talán nem tett eleget, hogy a nemzethez tartozásának vágyát valóra váltsa. Egyrészt élete körülményei külföldön tartották. De másrészt mit keresett volna Magyarországon?

Az akkori nemzet elenyésző kisebbsége volt képes, hogy munkájának mibenlétét felfogja, nemhogy jelentőségét felmérje. Az akkori magyarság szerény zeneszükségletét messze meghaladta, amit Liszt nyújtott. Csak a legkisebb igényű nóta és tánczene kellett akkor a magyarnak. Magasabbrendű műformákra még nem volt érzék.

Olyan érzéssel állhatott Liszt Magyarországa felett, mint Csokonai az első somogyi iskola [*felett*].

Ez volt ifjúkori vágya: zeneiskolát alapítani. Számtalan jelét adta: akarná ő szolgálni nemzetét, de e nemzet nem tudta hasznát venni szolgálatának.

Idehozták öreg korában, túl a hatvanon. Megvalósult fiatalkori álma 40 évi késéssel. (Szabadságharc.) Közben a láng világított és melegített, de nem nekünk. Nem sokat tehetett. És nem sokat kaphatott már. Ünneplés, babér, éljenzés, bankett, szónoklat, rendjel jutott neki annyi, mint senkinek. De abból nem terem semmi maradandó. Eloszlik, mint a buborék. Délibáb. Istenítették, de nem tudták már belekapcsolni a nemzet vérkeringésébe, s a nemzet nem tudta neki megadni azt, ami az alkotónak az éltető levegő, napfény és talaj: a nemzettel való azonosulás tudatát.

Idegen, vendég, meg nem értett maradt továbbra is. [Betoldás a lap hátán:] Korral növekvő sóvárgása magyarság felé. Egyre jobban. – Liszt magyarsága. [Idáig a betoldás.] Nézzék meg az öregedő Liszt képeit: rajta van ez a szenvedés. Ő szíve vérét kínálta, a nemzet nem tudta elfogadni tőle.

Ezért nem írhatott olyan műveket, melyek a nemzet lelki felépítésében alapkövekké lehettek volna. Külföldön szerzett minden dicsőségével itthon nem tudott kultúrát teremteni.

Miért? Mert nem volt kiépítve az út a zene magaslatairól a nemzet tömegeihez. Ami ott az elenyésző kisebbség zárt köreiben történt, el sem jutott a nemzethez. Viszont a nemzet igazi hangja, a nép dala nem jutott fel azokra a magaslatokra.

Márpedig igazi kultúra csak az elit és a tömegek folytonos kölcsönhatásából, állandó érintkezéséből születik. Egy nagy, homogén nemzet minden tagja részese is, munkatársa is a nemzet kultúrájának.

Jól tudják ezt a reformkor nagy alakjai. Nem rajtuk múlt, hogy elképzelésükből keveset tudtak megvalósítani. Századok mulasztását kellett rövid idő alatt pótolni.

Országos megdöbbenést keltett, mikor Klebelsberg 5000 iskola [*létesítését tervezte*]. Újra ráterelte a figyelmet, hogy az elitnevelés túlhajtása mellett mily rettentő mulasztások történtek a tömegnevelés terén. Így van a zenében is. Elit: [?] Tömeg: semmi

Mintegy 10–13 éve egy szép tavaszi napon a budai hegyekben kiránduló leányiskola énekét hallgattam. Figyeltem egy félóráig. Ez a félóra fordulópontot jelent életemben. Odáig nem sokat törődtem az iskolák zeneéletével. Éltem én is a magasabb zene régióiban, mint annyi más társam, akik időnkint panaszkodnak,

mily kevés az érdeklődés a magasabb zene iránt, de sohasem gondolnak arra, mit lehetne tenni, hogy az érdeklődés tágabb körökre terjedjen ki. Magától semmi [*esetre*] sem. Mit hallottam? Snájder Fánit. Jobbat is, de inkább rosszabbat. Iskolában tanult dalokból kifogyva. Valósággal megrémültem. Szerettem volna erővel megakadályozni, mintha gyereket látunk nadragulyát, mérges gombát enni.

Ekkor éreztem: micsoda mulasztást követtek [*el*] az ország jobb zenészei Erkel és Liszt óta, hogy nem törődtek vele, mi folyik az iskolákban. Eszembe jutott a magyar társad*alom* széles rétegeinek rettenetes zenei elmaradottsága és az, hogy az iskola eddig még csak kísérletet sem tett, hogy ezen változtasson. A jövő nemzedék anyái*nak* és tanítóinak lelke zenei szemétlerakodóhely.

Ez a félóra volt egyik csírája annak a mozgalomnak, amely tíz év óta a m*agyar* isk*olai* énekben észlelhető. Csodálatos ez a mozgalom, nálunk egészen szokatlan. Itt rendesen felülről megszabják, alulról üggyel-bajjal teljesítik. Most alulról többet teljesítenek, mint felülről megszabnak. A tanterv előírásait messze meghaladó eredményt ér el sok helyen az énektanító. Kezd beszivárogni a magyarság és művészet a tantermekbe, ahonnan mindkettő száműzve volt. Elméletben nem! Tanterv betűi. Csak gyakorlatban.

Távol áll tőlem, hogy magamnak tulajdonítsam. Ilyesmit egy ember nem is tehet. És már régen (Sztankó 1889!) a népdalt vette alapul, mint a Kármán-féle tanterv a népmesét.

De időnkint elaludt. A kevés óraszám, a zene, énektanárok rendezetlen helyzete, egyenetlen képzettsége mind megakadályozta, hogy a jó szándék tetté váljon. Meg aztán találtunk néhány ismeretlen népdalt azóta ... mondhatnám, most kezdjük csak ismerni a nép zenéjét.

Ez az új, érdekesebb anyag is hozzájárult a lendülethez. De legfőképp talán a közhangulat. Mindenki érezte, hogy ez így nem mehet tovább. Már ma elértünk annyit, hogy az énekóra, amire minden felnőtt mint gyötrelemre gondol vissza, ma boldogság a gyermeknek. Tovább kell mennünk ezen az úton, hogy megszüntessük a zenei analfabetizmust. Akkor elérjük, ha újra születik egy Liszt Ferenc, annak munkája nem fog kárba veszni. Termő fa lehet egy dús termő talajban, gyümölcse mindenkit éltetni fog.

Hátra van, mért éppen ide jöttem, hogy ezeket elmondj*am*. Nem azért, mert az iskola feltűnő számban foglalkozott az én műveimmel. Azt más is megtette. Különben ezekben az iskolának szánt művecskékben én igyekeztem a háttérben marad*ni*, kézen fogom a magyar népet, azt akarom odavezetni a magyar társadalom elé, hogy egymás kezét megfogva haladjanak tovább.

De mért **örülök különösen,** hogy ez az iskola is erre az útra tért, annyi megértéssel és eredménnyel? Mert ...

Arra kérem, kövessék továbbra is kiváló tanárukat ez úton. Művészet és magyarság, külön-külön érték, de együtt ad csak szárnyat, hogy kiemelkedhessünk abból a rettenetes állapotból, melyben ma sínylődünk.

[A füzetben 2 lap kihagyása után folytatva:]

Nem legsürgősebb dolog-e a nemzet társadalmát kultúra-termő állapotba hozni? Körüllakó, sokat szidott utódállamok mind előbbre vannak.

Azoktól az iskoláktól, melyeknek feladata az ált*alános* műveltség kapujáig elvezetni: joggal megvárhatja az állampogár, hogy gyermekét a zene számára is

hozzáférhetővé tegye. Utóvégre az is része az „ált*alános* műveltségnek". Mit kap a gyermek az isk*olától*? Végigmehet 12, 16 iskolán, soha nem kap zenei benyomást. Így aztán születhetnek itt tucatszám Liszt Ferencek. Termő talaj hiányában gyümölcstelen fák lesznek, ha még jókor át nem gyökeresednek idegen, műveltebb talajba.

[Sárga, dátum nélküli noteszben, amelyhez gemkapoccsal hozzáerősítve kitépett naptárlapok 1921. XI–XII. hóról. Azokon kezdődik, s a noteszben folytatódik a szöveg. Rövidebb és részben más fogalmazását lásd: Magyar zenei műveltség Liszt korában és ma c. beszédében V–III. 37–40.

Liszt

hatte nicht den Überblick des ung*arischen* Lebens, dass er die wirkl*ichen* Quellen, die Melodien entdeckt hätte. Sarasate: wo er sie hörte, nahm er für Quelle an. Es ging kein anderes zu werke, als [*bei?*] Sarasate.

Er zog seine ung*arische* [*Themen?*] nur von der Oberfläche des ung*arischen* Lebens.

[Fordítása: Lisztnek nem volt áttekintése a magyar életről, hogy a valódi forrásokat, a dallamokat fölfedezte volna. Sarasate: ahol azokat hallotta, azt forrásnak vette. Semmi más nem lett művé, mint Sarasate-nél. [?]

Ő magyar témáit csak a magyar élet felszínéről vette.]

[Egyetlen kis kitépett noteszlapon.]

Liszt

Küzdelem eszmékért, újabb csalódás, újabb küzdelem. Heroizmus. Ez a közös minden nagy életben.

Legenda: für **Schumann.** [*Francia eredeti?*]

[Egy eltépett papírszeleten.]

16.

Amit szövegben talán sohasem, egy csoport dallamra sikerült kimutatni, hogy azok honfoglalás koráig és még régebbre nyúlnak vissza.

Hogy aránylag kevés a felülről jött hatás, annak egyik magyarázata, hogy oly későn fejlődött műzenénk. Oly országokban, ahol már régen gazdag és nagyszabású műzene fejlett, a népzene arányosan összezsugorodott.

Ott megszülethetett az a teoria, hogy a nép egyáltalán csak felülről leszivárgott művészet morzsáin

19.

Csak a lefelé-hatás automatikus. Gravitáció-szerűen száll lefelé, mert a nép a felsőbb osztályok életéből mindig hajlamos átvenni, ami neki megfelel. A fölfelé-hatást csak a felső rétegek aktivitása, „szívó hatása" válthatja ki. Ha azok kezdenek érdeklődni.

Ilyesmit először a 19. sz*ázadban* észlelünk.

Régebbi időkre nem tudunk, de nem is igen tételezhetjük fel, bár ha meggondoljuk: az urak és *a* nép nyelve, valószínűleg dala is, egy volt.

A XVII. sz*ázad*tól válik el, illetve alakul egy műköltő*i* nyelv. Még a sárospa-

taki diákok dalaiban is nem elütő a stílus. Még Horváth Ádám is egységes. A népiességnek 1750 körül mutatkoznak első jelei. A zenében sokkal később. 1834-*ben* jelent meg az első népdalgyűjtemény.

Az első népszínművek szólaltatták meg a népdalt, **színpadon is.**

Az Erkel-Mosonyi-Liszt nemzedéke már tudatosan fordul a népdalhoz, és keres benne stílusösztönzést.

Erkel. Színpadi zene, népszínművek

A baj csak az volt, hogy igen kevés dallam került felszínre. Ezzel nem sokra mentek. Hamar kimerült. Megkezdődött, felülkerekedett *az* idegen minták utánzása. Wagner, Reviczky.

[Egy előadás-vázlat két megszámozott lapján. Az első – 16. – egy 1939. november havi keltezésű gépelt üzleti levél eltépett darabján, a másik – 19. – Bognár I. 50 eredeti Nép és Magyar dal 37. számának kimásolt és eltépett kottája hátán, majd a kottán is keresztbe írva.]

Technique general – special aránytalansága = népzenei cigány típus: *analf*abéta zenélés. Szájhagyomány-fülhagyomány. Kitűnő képviselői. Sajnáljuk, hogy Bihary [sic!] nem tudott írni. Írástalan kultúra kincseit átmenteni az írásosba. Ez folyik, sok elveszett, így a Bih*ary*-zene titka [*is elveszett*], mert nem akadt leírója.

[A British Broadcasting Corporation 1946. szeptember 20-i értesítésének hátán, melyben közlik vele, hogy megküldik a beutazási engedélyt.]

Mihálov*its* Lukács elemzése

A loci communes [= közhelyek] zenetört*éneti* jelentősége. A kisebb embereknél mintegy leszűrve, kémiai tisztasággal találjuk a kor köznyelvét. A nagyok egyszeri, utánozhatatlan egyénisége mindig vegyít bele a magukéból. Példa

[Egy ív papír 16-odra összehajtogatott egyik oldalán ceruzával.]

Stil-elemzés. Képzőműv*észet* példájára, ahol nagy sikerrel [*alkalmazták:*] Adler, Einstein: Madrigal, Wyzewa–Saint-Foix: Mozart. Korszakalk*otó* Jeppesen.

Sokat írnak-beszélnek nálunk mostanában a röviden, de helytelenül verbunkosnak nevezett stílusról. De elemzését még senki sem kísérelte meg komolyan. Igaz, előbb bibliográfia kellene. Nincs még áttekintés az anyagról. Külföldiek: Prah*ács*. De még hiányzik a Magyarország*iak* [?] vagy itt élő [*idegenek számbavétele?*] Szabolcsi szorg*almasan* összegyűjtötte, mit mondtak a kortársak. De ahhoz, hogy mi mondhassunk valamit, az anyagot kell ismerni.

A tört*éneti* fejlődés folytonosságát megmutatni meg éppen nehéz lesz, ugyanis 1680–1780-ig egyetlen (?) egykorú feljegyzésünk [*sincs*].

A m*agyar* tánczene három százada XVI–XVIII. 1550–1850.

[Boosey and Hawkes nyomtatványának hátán. Pecsét: 1950. november 30.]

Elemi dolgokon kell kezdeni: áttek*inteni,* mi van, azután vizsg*álni.*

Stíluskutatás: nagy embereken kezdi. Felvetem a fordított eljárást. Kor-nyelv, közhelyek előbb kis emb*ereknél*. a) Azoknál egyéb sincs, míg a nagyoknál a titokzatos egyéniség mindig megszínezi. b) Néha stílusújítás kisemb*ereknél* kezdődik, sokszor egy-egy kism*ester* egész élete műve egy-egy kis újítás. A nagyok inkább csak összefoglalói az előttük járt előkészítő kornak.

Adler, Einstein: Madrigal – Blom: Stil

[3–4-gyel számozott behajtott papírlapon.]

Közhelyek kisemberek műveiben, akiknél csak az van. Hogyan válik egyéni újítás közhellyé. Hogyan kap a genie kezében a közhely új fényt. Korstílus – egyéni stílus sokféle összeszövődése. Egyének teremtik a korstílust, kor az egyéneket.

Adler, Morelli – Lermolieff.

[Lengyel követség nyomtatványa, 1951. június 13. – hátán.]

[Mindezek az 1951-ben megjelent „Mihálovits Lukács három magyar nótája" c. tanulmányának fogalmazvány-variánsai.]

Cigány-kérdés

Zsigmond Kir*ály* hol, mikor? Báthory (melyik?) fejedelem szabadságlev*ele* Corfu! 1386 a Velence birtoka, Svéd: 1412 Csehors*zág* 1414 Dán 1420 Orosz 1501 Hatvani **országgyűlésen 1525. cigányzenészek.** Első adat!

Eth*nologische* Mitteil*ungen* aus Ung*arn* – The Journal of the Gipsy Lore Soc*iety*.

Tessék elképzelni: nincs cigány az országban! 1415-ben első nyomuk, de 1515-*ben* első adat, hogy zenélnek. Azóta is, legalább a népnek, nem ők az ált*alános* zenészei! Még 30–40 évvel ezelőtt mindazokban a községekben, ahol ma többtagú cigányzenekar [*van*], duda volt a nép tánchangszere. (Laji: a 10 000-*en* felüli lakoss*ágú* falu **egyetlen** cigánya, aki kovács is volt egyúttal!)

[*Ha*] Mátyás idegen kult*úrája* gyökeret ver, megtermi az új hajtást. (Tokaji vesszőt is Olaszors*zágból hozták*) [Újabb kutatások szerint Franciaországból középkori vallon telepeseink.] Idegenből plántált mag, nem kelt még ki! Áthidalhatatlan űr! Török és európai zene, hom*ofon* és polif*on* ellentét. Ol*asz*–német is ellentét. Mit énekelt Mátyás kara? 1450–1490 közt? Egyetlen cím sincs.

Műv*észetek* fejl*ődésében* gyakran visszatérő jelenség: egy-egy idegen-utazó kor termi a leghatalmasabb nemzeti korokat. Van-e önmagából fejlett művészet? Idegen hatás nélkül? Kovász, megindítja a processust.

Tört*énelmi* Tár 1884, 568 sk lapon Eszterházyak. 9 cigány okmányt közöl Thaly 1675–1740 közötti időből. Csak **szokott kovácsolás és cserélés** van említve foglalkozásuk gyanánt. (Egyik, V. szénagyűjtés, kocsin-lovon elmenés mint földesúri tartozás.)

Pedig Galántán híres cigányzenész-kolónia! Gvadányi etc. [*említése cigányzenészekről.*]

[Balatonföldvár Fürdő Rt. számlája 1926. szeptemberében, hátán, majd a nyomtatvány alaján.]

Nyomt*atott* kiadv*ányok* háromnegyede szemét. 101: I. Huber S*ándor* minden egyeshez [*odaírta:*] „Népdal". 101 közül … **nem** [*az*], mert vagy ismerjük szerzőjét, vagy stílusa odasorolja.

Fatális: ami jó, kézir*atban* maradt.

[Egy eltépett értesítés hátán, amelyben Bartók délszláv népdalkiadványának megküldéséről értesítik. Tehát 1951–52-ben. A dátum nem látszik.]

Bartalus saját kézirata – kiadottak [*összevetése:*] **Mit mellőzött? Mennyit és milyet?**

Céduláit külön összerakni és nyomt*atottak*ról külön katalógus [*melléjük*]. Szövegkezd*et*, **nyomt*atványban* helye, szótagszám, kadencia.**

Pl.: Ha meghalok, se bánom. IV. 18 (7.) 1 (4) 5.

Fordítva: Van-e nyomt*atásban*, ami kézir*atban* nincs?

Van-e 1861-*es kiadványában* [= 101 magyar népdal, melynek nagyobb részét énekli Füredi M.], amit nem nyomt*atás*ból vett át? Honnan vette? Gyermeklant, más kiadv*ányok*, Isk*olai* könyvei (Pataki)

B*artalus* és a népdal. I. 1872-ig. II. Gyűjtőút után.

[Békeküldött-választásra október 30-a, hétfőre szóló meghívó hátán, az ötvenes évekből.]

Népies dalirodalom

Párhuzam; a XVI. század Nyugaton – XIX. nálunk. Egyezés

1. Uralk*odó* műfaj [*az*] egyszólamú dal, nincs szerves kísérete.
2. Szerzőség nem fontos, ha tudják is.
3. Variánsflóra. *A* zenei analfab*étizmus* előmozdítja, mert ha van is nyomt*atott* kóta, nem olvassák. Még Maróthy 1740-ben [*is*] panaszkodik.
4. Instum*entális* zene külön osztály kezében (cigány).
5. Magasabb zene művelése fejed*elmi* udvarokra szorítkozik.
6. [*Nincs semmi ideírva*]

Különbség: az homofon melódia, a mienkbe már belejátszik a harmonikus felfogás.

[A Nemzeti Múzeumot ábrázoló képeslapon az üres részen, majd a címzésen keresztbeírva és a múzeum képe fölé írva. 1914. III. 11. Jellemző a szöveg is: „Mélyen tisztelt Tanár Úr, A nagybányai (Szabó-féle) gyűjtemény jobboldali asztalfiókomban várja kutató buzgóságát. Mindig kész szolg. Kereszty István."]

Nótagyártás

néhány bevált recipe.

Első sort ismételni kvinttel, ha moll, terccel feljebb. Harmadik sorban, ha nem jut eszedbe semmi, egy más dalból beleszőhetsz, ott kevésbé ismerik meg. Negyedik sora = első. (példák „harmadik sor ismert"). Óránként ötöt [*szerezhetsz*].

Más: Végy egy régi rövidsoros dalt. Higítsd fel minden sorát kétannyira: senki se ismer rá. (Dankó többször követi)

higított

Legegyszerűbb: mind a négy sor ugyanaz, két középső kvinttel feljebb, harmadikon valami kis csavarás. (Szunyogh*né* 407.)

[1915. február 28 – március 6-i naptárlap hátán.]

A záróformulák vizsgálata

(ezek mutatják a műdalt, ha különben csalódásig van is utánozva [*a népdal*]):

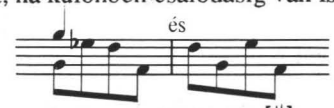

Bihary-félékben is. [♯]

A nyugati zene legutolsó – nálunk a Mozart–Beeth*oven* kor, l*ásd* a negyvenes évek operaműsorát! A bécsi kongresszus stb. [?] előzői. Ott kell fürkésznünk azt, ami ma magyartalannak, idegennek tűnik fel. Erkel „Hunyadi L*ászló*"

Más feltűnő [*sajátság*] a záródásnál a weibliche Endung [= nőzárlat] ritkasága.

Szeptimakkord

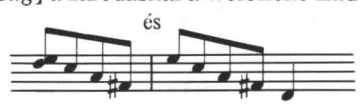

Német **népdal** is. (Görchen két példa).
[Az „Új Magyar Zeneegyesület" 1911. április 30-i nyilatkozatának hátán. Ezt használhatta később is, mert bizonyára sok volt belőle kéznél.]

Az ötvenes évek dalköltészete

Ma nem is ismerjük, pedig tudni kellene sok mindent róla: meddig terjed a folytonossága, kik és mennyit vettek át egymástól. (V.ö. pl. Zimay „Nem hallottam soha ily bús harangszót" 6. mű. Lányi (Langfelder) „Elmegyek én, nem tudom én hova" dalával.)

Az egész tömeget végre rendezni, és átvilágítani: ideje volna már. Egressyéknél az olasz opera és Erkel hatását megállapítani. Valamennyiüknél a viszonyt a népdallal tisztázni. Komoly és produktív feladat. Kezdve vagy összekötve egy kritikai kiadással.

Ehelyett „zenetudósaink" a sokkal mutatósabb és haszontalanabb munkát végzik: kész szisztémát akar mind, nagy, összefoglaló műveket, amelyekhez a szükséges részletmunka még meg sincs kezdve.

Ez a dalirodalom tart a negyvenes évektől máig. Sokban hasonló a német zene fejlettségének állapotához a XVI. században.

A közönség óriási többsége nem képes más művet, mint 8–16 ütemes dalokat percipiálni. Azoknak is csak egy szólamát. A komponisták ezért a kíséretet el is hanyagolják, sokak képtelen*ek* is rá, hogy ki tudj*ák* állítani. Füredi, Simonffy szerzem*ényei* mások kíséret*ével* jelennek meg. A szerzők neve közömbös, senki se kérdi: csak „új nóta" (ein newes lied). Sok névtelenül is jelenik meg nyomtatásban. „Népdalok", „kedvelt dalok" címen. Egy nagy különbs*ég* még marad: nincs H. Isaacunk, Stolzerünk, Leo Hasslerünk ebből az időből.

Az 1870–1900 [*közti*] zenei kozmopolitizmus nem véletlen, mert Liszt és idegen zenészek vitték a vezető szerepet. Összefügg a költészettel *s* bizonyára a politikával. A 40–70-ig terjedő időszak nemzeti iránya kiélte magát, természetszerűen átcsapott a reakcióba. Ha akkor kerül ide Volkmann, ma talán mint Völgyi szerepelne nemzeti zeneszerz*őink* közt, mint Rothkrepfet és Brandot Mátrayvá és Mosonyivá fújta az idő szele. Ugyanaz a szél tette [*később*] lehetővé, hogy idegenek éljenek köztünk anélkül, hogy valaha megtanulták volna nyelvünket

*

Az új fellendülés is együtt jött a poézisével. Míg azok a kuruc nyelvet és ritmust tették újra maivá, mi, nem is tudva róluk, ugyanazt akartuk azzal a különbséggel, hogy faluk sarában kellett összeszednünk, amit ott Thalyék elvégeztek és kezünkbe adtak.
[Két „kutyanyelven" tintával.]

A népies műdalirodalom kezdetei teljesen homályban [*vannak*]. Egy csomó dal szerzősége kétséges. (Két név alatt is megjelent.) Itt más nem segít, mint hogy kellő zeneism*erettel* bíró igazi tudós lásson hozzá az anyag tisztázásához Szerdahelyi, Egressy etc. dalainak kritikai kiadásával kapcsolatban.

[Egy kis cédulán tintával. Hátán „Generációk rendjén" felirat s egy sor dalszerző születési adataival három „generációba" sorolva.]

Az új korszak termelése átnyúlik a régibe. Plágiumnak még nem nevezhető meglepő reminiscenciák, egy régi gondolat újabb, sikerültebb kifej*ezése*.

Zimay 6-odik mű – Lányi E. „Elmegyek én, nem tudom én, hová", Füredi gyűjt*eményének* egy dala – Lányi E.: „Dunántúli bokréta". Dankó: sok felhígított, régi nóta, a rosszabbak meg éppen iparszerűen.
[Egyetlen papírszeleten tintával.]

Szunyoghné körülbelül az a dalkészlet, ami tizenhétéves koromban járatos volt. Literature orale [= Szájhagyományos irodalom]: a 101 Blaha-dalon kívül semmi. Kótát soha nem láttam, sem én, sem társaim: fülből szájról-szájra jártak a dalok, első duhajkodások – gyenge felvidékies – éjszakai ének-ordítások a sétatéren, első, gyerekes szerelmi zűrzavarok hű kísérői.

A tót fiúk éppoly lelkesen fújták „Asszony, asszony, azt akarom lenni."
[Sándor és Társa írógép-kereskedés eltépett számlájának hátán tintával.]

Gyűjteményeink (Szabó, Szunyoghné, Limbay is) [Fölé írva láthatóan utólag:] tehát „literature orale" ez is. (spec*iális* tanulm*ányt* érdemel*nének* psychol*ógiai* szempont*ból*).

Amilyen nehéz végigmenni rajtuk folytonos bosszankodás nélkül: a kedves dalok lehetetlen eltorzult alakban vigyorognak felénk minden lapról, annyira érdekes dokumentumok ezek. Íme: a bomlásfolyamat a **változat** uralma itt is! De mégis nagy különbség!

a) Itt az eredetivel egyenrangú vagy jobb ritka! Inkább (mert komplikáltabb dalok nagyobbrészt!) rosszul tanultság, kopás, egyszerűsítés a főbb tünemények! Hiába van nyomt*atott* kóta, a dall*am* mégis változik! Ugyanaz, amit a népd*al*ban a tehetségtelen énekesnél tapasztalunk.

b) Sok hiba, tán csak íráshiba: lehet, hogy jól játsszák.

c) Szövegben sok a tudatos csinálmány.
[Egy papírlap egyik oldalán tintával.]

A hatvanas évek jellemző ritmusa már ma eltűnt:
♪♩♪ etc. Egressytől Simonffyig uralkodnak. Komoly szakértő jellemzése és kritikája még mindig nincs se a korszaknak, se egyeseknek. Nyavalygó szentimentalizmus: kapcsolatos a kor lyrájával.
[Papírdarabon, tintával.]

Azt az elképesztő mennyiségű népdalt, amelyet kb. 1840-től 1900-*ig* hatvan év alatt igyekeztek a magyar városi közönségbe oltani! Mert főleg azok számára készültek a kóták.

A legrégibb népd*al*feldolg*ozások*: csárdások, bennük sok jó népd*al*lal. Mégsem ismeri! [*a közönség*]

Mi e tünemény oka? Csakis az, hogy a m*agyar* középosztály oly nagy fokú idegen-beolvadás [*eredménye*], (Szekfű-füzet, Három nemzedék), hogy ezeknek

a daloknak szeretete nem születhetett vele: nemzedékről nemz*edék*re újra meg kell tanítani.

b) [nincs a)!] A feldolg*ozások* nagyobb része szövegtelen (felsorolás), hiányzott a szöveg fontos tényezője. c) A daláradat túlnyomó része rossz.
[Két naptárlapon: 1932. március 13–19 és 20–26.]

Műdal felism*erése*

Ritm*us:*
Dall*am*: akkord-törések 24 esete. a) organ[*ikus?*] b) figuratív.
Szeptim-ug*rás* = ötödfokú szeptimakkord
Harmónia: váz-dallamok. V. – I. – IV. [*fokú akkordokat rajzol ki*]*:* Beszegődtem *Tarnócára bojtárnak*
Gyere be rózsám
Hunyadi-*induló*
Arany kézir*atos* gyűjteménye. Német eredet*űek.*
Tót sequentia [sequentia = a motívum megismétlése különböző fokokon]
Szeretlek, szeretlek
Szeretnék szántani
Már minálunk csoda
Veszek neki csizmát
m s f s / l s f f
$A^4A^3A^2A$ ezzel a dal fel is van írva.
[Egy 1952. október 1-én kelt, hozzá írt levél hátán.]

Ki a jó? Népdal – műdal

Stílusérzék. Mily soká tart, míg kifejlődik. Sokszor soha! Annyi haszontalanságot játszanak. Igen játszanak. Már ez a szó is sokak előtt a művészet komolytalanságát jelenti. Pedig a művészet komoly dolog!
[A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának Titkára 1952. december 12-i levelének hátán, amelyben kitüntetésének átvételére hivatják.]

Műdal

Külföldinek a műdal is nép*rajzi* érdekesség, mert elüt az internac*ionális*tól. De nekünk nem, mert az a művelt és félművelt réteg, amelynek ez a természetes zenéje, már túlságosan benne él az európ*ai* civiliz*áció* egyformaságában.

Ami zenéjében nép*rajzilag* érdekes, alulról jön. Ott csak másodlagos, mert e zenében a nemzetközi, főleg német hatások (valcer-csárdás) túlny*omóak*.

Különben mondhatni, [*hogy*] középosztályunk zenéje 1850 után visszamagyarosodott. Szini még „nemesi népdalok"-*nak* [*nevezi a 3/4-es*] jambus-dallamok*at*. Ezek ma határozottan kisebbségbe jutottak a közép*osztály*nál is. Az 1850–70-*es* évek legnépszerűbb dalköltői, Simonffy és Szentirmay egyetlenegy 3/4 ritmus*ú* jambus-dallamot sem írtak, (?) s erősen hatása alatt vannak a közben megjelent nép*d*aloknak (adatok Szénfy) Dankó P*istá*ról kb. **500** dal?
Még jobban került ezek hatása alá Dankó – talán tudatosan. Kereszty István cikke Ethn*ographia* 1903 [„Dankó Pistáról". 269–272.]
Pete Lajos. Balázs Á*rpád*, Fráter L*óránd*.

[Két egymáshoz ragasztott kockás noteszlapon, beletéve egy borítékba, amelyen ceruza-felirta: Műdal 19 sz-ban. Szerző monográfiák, összefoglalók.]

Műdal 1800, 1850 táján, [*1860*], 1900

Három millió: falu, kisváros, főváros= egész ország. 3–10 [*évesen*]: Galánta, 10–18: Nagyszomb*at* 18–22: B*uda*pest. Eötvös Coll*egium*. [*Az*] ország minden vidékéről összesereglett diákság. Timon gyere ki!!! Jogászok tömege. Megdöbbentő kórus: mezei hadak. Keresztmetszet (1885–1905 húsz évről), tehát ennél újabb keletű dal nincs benne. L*ásd* Szolár F. feljegyzések, vele újra, + Németh G. megeml*ékezései* [?] Látjuk, mi fajta népdal az, ami „népszerű" is a műveltebb körökben. [Idáig ceruzával egy nagy papírlap felső féloldalán. Utána tintával fölé, mellé és aláírva a továbbiak.]
Sz*unyogh*né [= egy 1900-ban megjelent, 530 magyar nótát tartalmazó gyűjtemény]: hiányzik több rendk*ívül* ismert dal – Ég a kunyhó (326 sz. más!), néha hajmeresztő torzításban. Viszont rengeteg ballaszt, rossz dal, ami sose volt népszerű. Megjelölni benne, ami valóban népszerű. a) hallomásból, b) gyűjtem*ény*beli gyakoriságból
A népszerű műdal 1900 körül. Kieg*észíteni:* Limbay*ból* (Blaháné által elterjesztett dalok.) Végig a nyomtatványokon. Forma: ahogy éltek! Jegyz*etben* az eredeti, ha megvan.

B*artalus*-féle nótakincs balsikere indított arra, [*hogy*] kritikátlan halmaz helyett egy megbízható kalauz [*álljon rendelkezésre*] kiindulópontul komoly daltörténeti vizsg*álatok*ra. Élő forrás! Bartos, Galánta, esetl*eg* mások, falun feljegyzett műdalok, Csallóközi stb. Nem nyomt*atványok* gépies lemás*olása*. Csak amit magam hallottam, fülem a tanúja (fonogr*áf-felvételek*, múz*eumiak* is!): így volt! Most jöjjenek a kutatók. Keressék, állapítsák meg az eredetit (néhány helyen magam is megtettem), hasonlítsák össze, állap*ítsák* meg a változtatások irányát.

Kihagynám a köv*etkező* hivatalos v*agy* hivatalos-ellenes, népszerű közism*ert* dal*okat* amelyeken változás nemigen [*szokott lenni*]*:* Kossuth-Nóta. A Káldy-felújította kuruc dalok (férfikar-átdolg*ozásban* terjedt*ek* el jobban) és az [*olyanokat, mint*]
Szeretnék szántani, Kutya, kutya tarka, Azt mondják, nem *adnak engem galambomnak.*

Az elterjedés módját dalonkint kellene nyomozni, hogy a kérdésben világosan lássunk. Kétségtelen, hogy régebben legtöbb dalt énekelték, még mielőtt nyomt*atásban* megj*elent*. (Még Simonffy, Nyizsnyay dalai is.) De ez 1900 körül, a kótanyomt*atás* akkori fejlettsége és olcsósága mellett már aligha lesz kimutatható.

„Ritka búza"! Soha énekelve nem hall*ottam,* bár tudom, vannak szöveges (sőt más szöveg*ű*) kiadásai. Hangszeres tánczene.

Szigorúan kizártam azokat, amelyeket csak kótából ismerek (ha még oly sok kiadásból *is*), de élő előadásban sohase. Így könnyen felszaporodhatott volna akár ezerre. De éppen azt keresem: mi volt élő! Dalköltőink műveit halvaszületett [*dalok tömege jellemzi*]. Dankó 400 dalából alig 40 terjed el. Szentirmai 300-*a*ból s így tovább. Az élet elmegy a halvaszületett*ek mellett,* lerázza, mint a pelyvát. De az, hogy mi volt életképes, az meg évtizedek múlva is érdekes és tanulságos lehet. Akik folytatják, ne cédulázással: ezt a szempontot [*tartsák szem előtt!*]

[Mellé beszúrva:] (Külön fej*ezet* a dalok zenei értékéről.) [Zöld ceruzával a fennmaradt üres helyen:]

Kedveltek megállap*ítása*. Nem teljes, még az én tudom*ásom* szerint sem, elhagytam, amit itt-ott egy magányos énekes adott elő: megjegyeztem („Egyet kértem az Istentől"), de nem volt elterjedve.

[Egy korai, meg nem valósult műkiadvány tervezete.]

Pete L*ajos*

Középosztály se hús, se hal. Már nem nép, még nem magas kultúra, művészet. Határsáv a n*épdal* és műdal közt, át-átsiklanak egymás területére, de ált*alában* éles a határvonal.

Példák: egy-egy sor műdalszerű v*agy* fordítva. Gyöngy Pál ötfokú dal-szerzeménye, a *Domboldalon áll egy öreg nyárfa.*

Pete-énekek [*közt?*] két népdal, de inkább mint csodabogarak túlozva a tapsolást, idegenül állva szembe, szinte tüntetve azzal, hogy ez nem az ő hangja, ő más, „magasabb" nyelven beszél, nem ezt akarja folytatni.

Mi az a más? Idegenszerű, mint az értelmiség beszédében.

Rengeteg a fordítás, még a jó fordítás is óhatatlanul idegenszerű. A közönség hozzászokik, elszokik az eredeti nyelvtől, idegennek érzi, ha találkozik vele.

[Kis noteszben.]

Nótaszerző iskola

Iskola-mivolta különösen jól [*látszik*] a mi népies nótaszerzőinken. E dalok háromnegyed [*része*] már meglevők utánzata, utánérzése, vagy reminisc*encia*. (A nóta-perek! Jókai, Eth*nographia*.) Vagy tudatos plágium.

Legutóbb Balázs Á*rpád* kiadott egy [*szerzeményt, ami*] hangról hangra [*megfelelője*] Mosonyi M*ihály* egy dalának. Meglehet, hogy ő ezt nem tudta; de csodáljuk, hogy nem figyelmeztette rá Major Ervin, aki zongorakíséretet szerkesztett hozzá. M*osonyi* már nem indíthat jogbitorlásos pert, mert 1870-ben meghalt.

[Egy nyolcadrét lap egyik oldalán. A másik oldalon áthúzott fogalmazás: a „Népzene és műzene" egy részlete. Tehát 1941 után.]

1840 [*körüli*] stílus

mfs [= e f g] kezdet eredete? Előbb? Bartha? [„A XVIII. század magyar dallamai" c. kiadványra gondol.]

Szótagszám-típusok

Lefelé skála: két sorban 7–8 hang. [Itt jelzés, hogy a hátlapon leírt kotta is ilyen: egyező Horváth Ádám = Bartha 153. sz-mal.]

Hymn*us* utolsó sora: 11 hang [*lefelé:* „Megbűnhődte már e nép a múltat s jövendőt"]

Három sorban [*lefelé skála*]*:* Arany [*népdalgyűjteménye*] 22 *sz.*

[Nem fordulhat már végre Nap a bús ma-gyar égre?]

m' r' d' t | l s f | m m r r | d d d

mfs a klassz*ikusok*nál azért gyakori, mert *a* m-kezdet gyakori, (dur-terc a dall*am*ban!). Észrevették már ezt? m f s s, l, d d t, egyh*ázi* ének. Kora?

Meghalt a cselszövő [= A Hunyadi László opera kórusa:

m f s | l s f m | r d t, d | r] Más E*rkel*-melódi*ák*.

Kunok: mmf s m' d' | d'ttd' r' [= eefg e' c' | c'h h c' d'] Hymn*us* első sora. Arany [népdalgyűjteményének] 32. *száma* [Ez a két hivatkozás a cédula hátulján, a kották mellé írva.]

Ez*ek* reális tények, megfigy*el*hető és megáll*apít*ható [*tények*]. Minden egyéb fecsegés.

Arany [*népdalgyűjteményének*] 26. m f s d' r m fm r

Kiss *János*: Nincs palotám, aranyom sincs. Pintér? mikor, hol jel*ent* meg? –

m f s d' ... r m f r' egy kor dallamstílusa. [= A Himnusz 1. és 2. sorának kezdete.] Összefüggő egész, amint kül*önböző* szerzőknél megtestesül.

Hymnus (l s f m r = Gotterhalte) [= Jó kedvvel, bőséggel = a g f e d ec g]

Elszegődtem Tarnócára [= e f gg | e' e' d' c' | d e f f d' d' c' h]

Az Alföldön [*Halászlegény vagyok én*]:(mfss s si l fm rm d)

Császár: Kunok

Isk*olai* dolgozatom: m m f | s m' d' s | seq*uentia*: l l t d' s' m' l?

Ez a m*agyar* dallamstílustól merőben idegen képlet német klasszikus eredetű. a) sequ*entiá*val b) anélkül c) Auftakt*tal* [= ütemelőzővel] Beeth*oven* As-dúr [*zongoraszonáta op. 26. II. Scherzo tétele*] m(d) f(r) s és m s d'

Terc-kezdet oka. Bach C prelud*ium* m f s.

[Egy kottalap hátán és a kotta mellett, maga a kotta is idetartozó, beléje hajtva egy eltépett, sokszorosított körlevél a lengyel kulturális élet teljesítményeiről, valószínűleg az 50-es évekből.]

Arany és a zene **(Gyulai)**

Műveiben eml*ített* nép*dalok?*

Sztankó a két Bart*alus* kéziratot összevetette?

[Arany] Említ-e gy*űjtemény*ében levőkön felül? Értek*ezései*ben, leveleiben, Versidom*ban* [=„A magyar nemzeti versidomról" c. tanulmányában], stb. Azok(vagyis az ott közölt szövegek) dallamát ismerte?

[1951. március 11-i meghívó filmankétra, hátán.]

Erbia II. r*ész* [= Arany népdalgyűjteménye II. részében 11. sz. „Az Erbia" regényből. Felirattal.]

Rossz német ab [?] Ifjúkori benyomások!!

Íme A*rany* nem tudott szabadulni attól a néhány rossz, ízléstelen dallamtól, amit zsenge korában [áthúzva: beléje vertek] megütötte fülét. Micsoda más, termékeny hatással lett volna rá, ha ezek helyett (ha már idegent), Mozart, Beethoven dallamaiból véstek volna bele. Csak így érthető, hogy bár a szükséges alapja a zenei felfogó készségnek megvolt benne, nem volt vágya, szomja későbbi életében magasabb zenére. Pesti élete jóformán zenétlenül folyt le. Nincs adat rá, hogy csak egyszer is Operában, hangversenyre ment volna. Így ő, aki irodalomban naponta a legnagyobbakkal társalkodott, zenében megmaradt a művészet előtornácában. S ha még a magyarságban lehatolt volna a mélyrétegig. De ő feltörekvő volt, a saját társad*almi* rétege alá leszállani nem tartotta szükségesnek vagy érdemesnek. Neki az volt a legmélyebb. Pedig az már zenei téren kilépett az ősi hagyományból, feltörekvésében természetszerűleg elhagyta a népkultúra mélyebb rétegeiben őrzött dalkincset.

Így A*rany* dalkészlete néhány kivétellel a 19. sz. első felének legáltalánosabb magyar nótatípusait képviseli. Párhuzam Liszt – Füredi-kéziratok stb.

A nagyfalusi Arany, szalontai hajdú [Ez a mondat kék ceruzával, talán utólag került bele?]

[Év nélküli, tintával írt levél, melyben egy IV. é. akadémista betegségével kimenti magát kollokvium alól. A hátán, majd az írott rész fölött és között.]

Műdal	Népdal
Hatást, tetszést kereső sőt vadászó, különösen ha színpadra készült, rikítóbb színek.	Érzés közvetlen kifej*ezése,* hatni nem akar, effektust nem keres, puszta léte öncél.
Így ismerjük kelet*kezését*, többnyire színpadon	Keletk*ezését* nem ismerjük, de több*nyire* [?] maga gyönyörűségére énekl*ik*, s nem másra-hatás céljából.

Műdal-kiadás [Utólag ceruzával fölírva]

Pillantás a jövőbe

Osztálykülönbségek enyhülni fognak. A nemzet egy nagy család lesz, amelyben a legkisebbnek, a népnek nem lesz okvetlen a legrosszabb dolga, mint eddig. A növekvő gyermekvédelem, sőt gyermekkultusz kifejlődik majd népvédelemmé. Népkultuszra éppúgy nincs szükség, mint gyermekkultuszra. Csak érezze a közösség, hogy neki is érdeke jókarban tartani a népet, akire, majd ha felnő, átháramlik a nemzetfenntartás minden gondja.

Műdalokhoz [Utólag ceruzával:] egy lapon külön.

Valami nagy duhaj múlttal nem dicsekedhetem. A bor is, mit életemben megittam, beleférne egy-két gönci hordóba.

De éltem a magyar életben nyitott füllel, s úgy látom, ami egyik figyelő gyermeki fülemen bement, nem mind ment ki a másikon. Csak a szövegekben kell zárójelbe tennem, amire nem emlékeztem, s úgy kellett kiegészítenem nyomtatott forrásokból.

Élő!

Nem él minden, ami életképest rejtenek régi írások és nyomtatványok.

Viszont dalolnak sokat, ami nem érdemli meg, hogy dalolják: de ezeket is figyelemre kell méltatni. [Utólag ceruzával a sorok közé írva:] Hitvány ember is van a világon.

Ami abszolute életképtelen, azt nem dalolták soha sehol önként. Esetleg erőszakos v*agy* hivatalos eszközökkel próbálhatták életbentartani, de ez sohasem sikerülhet. Meg a műdal ink*ább* a középoszt*ály* ízlése, nem oly biztos, [*hogy a nép*] elfogadja a rádiktáltat. A ruhadivat minden bolondságát = énekdivat.

Hitvány embernek hitvány a dala. Mondd meg nekem, mit dalolsz, megmondom ki vagy.

[Egy perforált-letéphető notesz különböző lapjain, részben tintával, részben ceruzával írva.]

Koessler. De mortuis nil nisi verum [= Holtakról semmit, csak igazat]

Nem jó pedag*ógus*. Szabados: türelmetlen, gúnyos modorú, gőgös.

Hogy javított? Füzet: olvasta, jobb keze mozgott, mint aki fogja az akkordokat. Tehát nem volt hallása annyira fejlett, hogy puszta látásra elképzelte volna, kellett a kisegítő kézmozdulat.

Kompoz*ícióit* sohasem olvasott: eljátszatta. Ennek megvan az értelme: fiatal szerző másképp ír le, mint játsz*ik*. De ő nem tudta olvasni. Ezért állandóan zong*ora* mellett komponált.

Kultúrája. Németen kívül egyetlen európai nyelvet sem tudott. Olaszors*zágba* először életében nyugdíj után ment. Nem mintha Scheffler [?] Egyszerűen nem volt kíváncsi. Szünideit többny*ire* Bajorországban [*töltötte*], Münchenben.

Zeneismerete. Hangszerelés*t* külön tanár [*tanította*]*:* nem ambic*ionálta,* mert nem értett hozzá. „Kompetenzfrage". Kálmán. Mihalovich – megkérdezte Weinert, hogy tetszik. „Hát nem hallja, hogy ennek az embernek dunsztja sincs a hangszerekről?"

A hungarizmusokat nem tartotta elég előkelőnek a magasabb zene számára, a kamarazenében legfeljebb egy több tételes mű utolsó részében, „amint azt Brahms tette". Látni való ebből, hogy számára a magyar zene csak alacsonyrendű érzések és gondol*atok,* táncjelleg kifej*ezésére* látszott alkalmasnak, mint fűszer, mint exotikus íz, az utolsó részben, hogy ezzel egyenesen stílustalanságra utalt, azt csak mellékesen. (Haydn Rondo all'ong*arese,* Mozart Alla Turca-ja bátorította fel a félénk Brahmsot, hogy egyik zong*ora*-kvartettje végét magyarosan sujtásozza ki.)

Egy elejétől végig magyar koncepciójú nagyobb mű K*oessler* számára elérhetetlen ábrándnak látszott.

[Az Elektrolux Társaság eltépett levelének mindkét oldalán tintával és egy német levél hosszában eltépett darabjának hátán ceruzával. Mindkettő élén a fenti felirat a névvel és latin idézettel.]

Mihalovich

példája, hogy nagy emberek környezetükre is átsugárzanak valamit magukból, s az ott levő kisebb kaliberű emberek is kapnak valami reflexet az ő fényükből. Ez a reflex tükröződött M*ihalovich*on is, és ha kezet fogott fiatal, nem e világban élő művészekkel, tán nem is tudja, hogy azok áhítatos lélekkel érintették Liszt, Wagner és annyi más [keze nyomát]. Volt idő, mikor numen adest [= Az istenség van jelen] érzésünk volt jelenlétében. Csak az a kár, hogy a nagyok réges-régen elhaltak, és hatásuk mintha gyengült volna. M*ihalovich* az utolsó időkben nem mindig mutatkozott a Liszt-hagyományok őrzőjének, mint azelőtt. Új magyar zene

[*egyesület?*] elnökségét elhárította, Kékszak*állával szemben* határozottan ellenséges magatartást tanúsított.
[Egy 1918. június 25-én kelt, hozzá írt levél eltépett darabján.]

Mihalovich (Höher Péter) Kecskeméty!
Balesete után kórház, felhúzott láb. Moravcsik: modernek ellen. Lehet jól írni régi szabályok szerint. Egyenes célzás M*ihalovich* műve*ire*. Egy fiatal olasz drámája hármas egység. M*ihalovich:* megsokallta, „szolgai" utánzást megveti.

Magyarsága: Toldi [= Toldi szerelme 1893] utáni ünneplések közepette öccse: „K du bist ein Kravat!" Herzfeld fültanúja [*volt*].

Jószívű. Pető (hová lett? Lowenfeld) **német** dala könnyekig meghatotta, ösztöndíjat adott „szegény beteg fiatalem*bernek*". Bartók házas*ságáról:* „Kacér nő", féltette alkotó munkáját. Wagner példája, meg nem értő házastárs, Minna. Blanka reménytelen szerelme: Puccini – Lendvai – zsidó ösztöndíjjal P*uccini*hez ment. Utolsó percben visszalépett a kitéréstől. Weiner ellopott darabjaival hódolt Hacker Máriának.

Érdeklődött, engem megszólított a Vigadó foyerben (1906-ban): Hallom, népdalokat gyűjt. Később Apponyihoz beajánlott. Kihallgatásunk. Huszka ad acta tette megismételt kérvényünket. Újra népdalellenes [*volt Huszka*] a Rakovszky-díjnál. Kókai – Seiber.

Mihalovich egyetlen nem „úri" vonása. Egyszer v*ala*mi fizetéspótlékot kapott azon a címen, hogy a Mini*sztérium* felkérésére szakvéleményt mondott elküldött könyvek*ről*, zeneművekről. Azokat mi adtuk írásban, díjtalanul, szótlanul [?], magam is jó néhányat. Példáját követte Morav*csik is:* poetikát írt, kiszorítva Riedl szép tankönyvét. „A főisk*olai* tanárok saját rendszerűk" Tőlem kérdezte [*a*] [olvashatatlan rövidítés] metrika [*szabályait?*]. Szó szerint bevette. Könyvéből 1918-i leltár szerint még vagy 2000 példá*ny* volt Rozsnyai raktárában. 1920 után visszaállította az eltörölt poetikát.

Szendy javította Bach kvintpárhuzamát (háromszól*amú* a-moll). Chován, Bartók Wophlt*emperiertes* Klav*ier-kiadása.*
[1962. szeptember 24-én kelt, sokszorosított párt-szöveg két lapjának hátán.]

Hubay fájdalmas felkiáltása: Sevčik 100 koronát kap egy óráért!
Egy z*sidó* földbirtokos panasza 1919-ben: mennyibe került a lánya taníttatása, s most nem engedik művész-diploma vizsgára. H*ubay* elment, senki se vállalja.

Elhagyott H*ubay*-növend*ékek* szabad választására bíztam, kinél akarják folytatni. (H*ubay* Pester Lloyd cikkei: „szabad választás"!) Később 1922-ben: „Valamit tenni kell, hogy ne mind Önhöz akarjanak [*menni*]". (Dohn*ányi*: H*ubay* moral insanity.)

Így jutott Siklós tanítv*ányok*hoz, évenkint váltott I. oszt*ály*. Ennek áldozata Szabó Ferenc.

Dohnányi-Hubay kibékülésére Kun Imre: együtt szonátáztak. Ugyanakkor Bartók írásban gratulált legújabb operája (melyik?) sikeréhez. Egy vállvonítással közölte velünk. E*mma*: „jól tetted". De én mégsem.

Folklore-kongr*esszus* Prágában. Bartók kiküldését aggodalommal nézte. „Dr. Molnár"-ban keresett fegyvertársat. Bevonni [olvashatatlan név]. Hatalmi ösztön. Társad*almi* támasz, zenedélutánok.

A Jókai-leírta korrupt m*agyar* levegő hatása Hubayra.

[A lapon belül, a margón oldalt függőlegesen:] Egy-egy kő a magyar mocsárban, amin nem fog a rothadás.
[Kettőbe hajtott félíves papírlap mindkét oldalán. A belső oldalakon pedig Jókai: Enyém, tied, övé regényével kapcsolatban Jókairól és a magyar „rothadásról". Lásd majd a Magyar nyelv – magyar vers (irodalom) részben.]

W*einer* és én
Kinőtt nadrágjaim hordta. Klassz*ikusokat* én anyatejjel [*szívtam be:*] otth*oni* kamarazene. Mikor megérkeztem Beeth*oven* késői korához, ő a Gésáknál [operett 3 felvonásban, 1896.] tartott. Beeth*oven*ről „bácsi" beszélt, akinek néha van egy nem rossz ötlete. Mikor én Brahmsért rajongtam, neki szánakozó mosolya volt. Később (Trio) Wagner. Ő csak tanár korában kezdte megismerni a zené... [? vége olvashatatlan]. (Még eleinte a Rischb*ieterben* [= Harmonielehre c. műve tankönyv volt a Zeneakadémián] mutatott egy „megoldhatatlan" példát.) Megbecsülöm, ahova felküzdötte magát, de nem mehettünk együtt. Nem voltak egy időbe eső közös rajongásaink. 1918-ban Bartókot zseninek nevezte. 1906-ban kért engem, beszéljem le helytelen „irányáról". Quartettjébe 1909-ben mégis átvette a II. Suite témáját. – Debussy. Én is nevettem 1906–7 telén Berlinben (Mouvement) [= Images I. 3. 1905] De ő 1910-ben vagy 1911-ben B*uda*pesten nevetett a Chansons de France-on. – Pedig volt ő közben Párisban is. Igaz, ott ki se mozdult B. K. műtermében és csak a Carment nézte meg, és panaszkodott, milyen rosszul adták.

Sem ezt, sem a következőket senkinek se mondtam, de sok esetre emlékszem, mikor védeni kellett olyanok előtt is, akik nekem kedveskedni akartak szidásával. Ez csak (olvashatatlan rövidítés): neki *talán* [?] lehetett azzal. Sőt ő maga nagy passzióval kritizált mindig (hátam megett).

Klassz*ikus* [irodalom ismerete] hány%-os [*lehetett nála?*] Rosé-quartett [*hangversenyén*] Mozart Es-*dúr* [*vonósnégyesét*] Haydnnak vélte.
[Egy papírszelet mindkét oldalán ceruzával.]

Énekszó
Első kapavágás, nem folytatt[*ák*? folytatt*am*? olvashatatlan], de erre van a m*agyar* dal jövője, (ha még van). Mért nem született Petőfivel egykorú, egyenrangú zenésítés? Mert zenénk egy századdal elmaradt az irodalomtól.

Háromféle megzenésítés: szöv*eg* uralk*odó*, zene alárendelt, mellérend*elt*, fölékerek*edik*. Goethe – Zelter – Schubert – Schum*ann* – Wolf.
[Egy sokszorosított körirat hátoldalán, amelyben Kennedy elnök atompolitikájáról van szó. Tehát az 1950-es évekből. A lap egy részén Jókai-emlékeiről ír. Lásd Magyar nyelv – magyar vers (irodalom) részben.]

A zenei főisk*ola* oknyomozó története. (Marxista?)
Nem volt három ember, aki saját kis egyéni érdekein túl hajlandó lett volna [*vállalni valami?*] (Hew [?] Weiner: feudalste Egoismus!) [= Legfeudálisabb önzés!]

Dohn*ányi* az lett volna 1918-*ban*. De mikor másodszor is igazgató lett, azzal kezdte, hogy egy évig ágyban feküdt, Isoz! [*intézett mindent helyette?*]

Manninger évek múlva, fejét csóválva igazgatósága felett: nem szokta véleményemet kérdezni?
[Egy eltépett iraton, melyről csak a dátum maradt a papírszelet hátulján: 1965. június.]

Új nemzedék

Pauvre generation beaucoup souffert, pleine de forces et grands perspectives mais souvent heurtée, en apercevant les lacunes immenses d'une culture nationale mal dissimulés par des illusions tantôt delirant de joie, et sentiment de forces, tantôt livrée à l'extrême désespoir: des douleurs à châtiments incomprehensibles, à et [?!] le precedant „solide" et „mesurée", „equilibrée".

De tous ces pages sont le fidèle joirné

[Fordítása: Szerencsétlen sokat szenvedett nemzedék, telve erővel és nagy perspektívákkal, de gyakran megtorpanva tapasztalván a nemzeti kultúra hatalmas hiányait, amelyeket rosszul lepleztek az illúziók; hol az örömtől és az erő érzetétől megrészegedve, hol a végső kétségbeesésbe taszítva: a fájdalom és [?] felfoghatatlan bűnhődésektől a megelőző „szolíd", „mérsékelt" és „kiegyensúlyozott"-ig.]
[Egy Rózsavölgyi által hirdetett férfikar-partitúra eltépett és szakadozott darabjának hátán. A vége teljesen szakadt.]

... Pour les artist c'était un tu... [*su*] frances personnels, incomprehen*sibles* [*pour*]... ux vieux; pour L'art c'était [*un?*] enrichissement, parce qu'il entlockte aux artist des sons d'extrême désespoir jusqu' au joie délirante.

Double: Crise d'Europe et crise d'Hongrie, se faisait sentir jusqu' aux suffrances de la vie quotidienne dont la guerre n'était que le comble.
[Fordítása: A művész számára ez ... személyes szenvedés volt, ami az ... öregek számára felfoghatatlan volt; a művészet számára gazdagodás volt, minthogy kicsalta a művészekből a végtelen reménytelenség és a rajongó öröm hangjait.

A kettős: az európai krízis és a magyar krízis éreztette magát egészen a mindennnapi élet szenvedéseiig, aminek a háború csak csúcspontja volt.]
[Egy sárga, szakadozott, szélein felül hiányzó papírdarabkán, egy háború előtti és alatti Üllői úti könyvkereskedés eltépett reklámjának hátán.]

La musique écrit*e* dans une telle époque ne peut refletir une (satte zufriedenheit).
[Fordítása: Egy ilyen időszakban írt zene nem tükrözhet valami jóllakott elégedettséget.]
[Egy piciny, fehér papírszeletkén]
[Kék ceruzával utólag a tetején:] Diffé*rence* morale

La vie en Hongrie en 1867–96 était agréable, facile. Une prosperité materielle, une self-contentement des esprits que

La generation de 1880 ne connu plus [*toute cela*]. La lutte, l'inquiétude, la souffrance incomprehensible aux prece*dents*, le travail. La façon de travailler est changé sur tous les plans: on travaille plus et mieux après l'enivrement millenaire [?] le reconnaissance de notre (elmaradtság).

Dans tous les branches – état arriéré. En politique après le liberalisme cosmopolite un fort courant de nationalisme intolérant contre Vienne, en même

temps le mouvement social; la vie plein*e* de kellemetlenség napról napra [olvashatatlan szó: szo*r*ultabb?]

athmosphère d'orage approchant

[Közben „fejjel lefelé", vagyis megfordított papíron:] Meggyávult nemzedék 1900–20. Apái nevelték, könnyű élet.
[Fordítás: Erkölcsi különbség. Az élet Magyarországon 1867–96-ban kellemes, könnyű volt. Anyagi jólét, a lelkek önelégültsége, mely

Az 1880-as nemzedék nem ismerte mindezt. A küzdelem, a nyugtalanság, a szenvedés érthetetlen volt az előző [nemzedéknek?]... a munka. Megváltozott a munkamód minden területen: többet dolgoztak és jobban, a milléniumi mámor után elmaradottságunk felismerése.

Minden szakban – elmaradott állapot. Politikában a kozmopolita szabadelvűség után egy erős, Béccsel szemben türelmetlen nacionalista áramlat, egyidejűleg a szociális mozgalom; az élet tele kellemetlenséggel, napról napra szorultabb [?]

a közelgő vihar légköre.]
[Egyetlen kitépett noteszlapon, alja teljesen szakadozott.]

B [?] vagy 13 [?] B*artók*[?]

plus loin c'est la generation plus recent qui retrouvera son âme dans cett*e* musique. (Une generation qui ne cherche [*pas*] la mollesse, la vie aisée convenable aux grands travaux et sacrifices ... accoutumé à la vie dure et âpre.)

Disson [utólag áthúzva] kevésbé ellenáll suggestiv ritmus támadá*sa* [?] moins [két olvashatatlan szó] successive rhytmes simultane a) purement harmonique b) origine mélodique α) populaire β) poliphonique
[Fordítása: tovább ez az az újabb nemzedék, amely fel fogja találni saját lelkét ebben a zenében. (Egy nemzedék, amely nem keresi a lágyságot, a kényelmes életet, ami alkalmas a nagy munkákra és áldozatokra ... hozzászokott a kemény és fanyar élethez.)
... kevésbé ... egymást követő ritmusok egyszerre a) tisztán harmonikusak b) dallam-eredetűek a) népszerű b) többszólamú.
[Két vékony szelet összeragasztva, valamilyen számozott lap aljáról letépve 305–6 és 319–20 nyomtatott számokkal.]

Térbeli és időbeli horizont kitágulása (Lamprecht), régi magyarság + európaiság egyidejű nagyobb kultusza = egyéniségek kitágulása.

Régi magyar irod*alomnak* soha annyi olvasója.

L'horizont du temps (passé), l'horizont de l'espaoe: la facilité des voyages, les idées plus étandues s'élargirent tous les deux. Les Progres d'histoire et linguistique hongroise.
[Fordítása: a múlt idő horizontja, a térbeli horizont: az utazás, az eszmék terjedésének könnyűsége kiszélesítette mindkettőt. A történettudomány és magyar nyelvészet fejlődése]
[Egy kézzel írt számla eltépett darabjának hátán.]
[Az összes cédula egy 1921. január 12-én lepecsételt Rózsavölgyi és Társa borítékba téve, amelyre ráírta: **Új nemzedék.**]

Das rege Musikleben welches sich im Ungarn vor dem Kriege in immer steigernden Masse entwickelt, stand plötzlich Still.

Musik grosser [?] etwa 1900-an. [Betoldás:] Staa*tliche* Hochschule. Musik, und neben ihr seit 1846 wirkende [?] grosse Privatschulen konnten die Schülerzahl nicht mehr fassen, es entstanden massenhaft neue, mitunter recht gute Musikschulen. Sogar in – bis dahin ganz toten – Provinzstädten regte sich Leben. In X starten [?] Musikschulen mit berufenen Lehrern, und die Erscheinung, dass aus der Provinz gut vorbereitete Talente zur höheren Ausb*ildung* in die Hauptstadt kamen, wurden häufiger.

[Ceruzával utólag a sorok fölé írva:] Háborútól fogva visszanyúlni
Von weitgehender Bedeutung war die Wiederkehr [*von*] Ernő Dohnányi [ceruzával a sor fölé írva:] 1915 [Téves: 1916-ban történt], der als Klav*ier*spieler berufen war allein das Interesse des Publikums an Klav*ier*-Abenden auszufüllen, die ausgebliebenen Ausl*änder* zu ersetzen, was er in dankenswerter Weise mit einem bewunderungswürdigen Aufwand [?] auch leistete. Er brachte es [olvashatatlan szó] eine Saison zwanzig Klav*ier*abende mit verschiedenen Prog*rammen*.

Seit wirkte er als Klav*ier*lehrer and der Hochschule, deren Direktor er seit 1-sten März ist. (Gegenwärtig beurlaubt.) Seit übernahm er die Leitung der Philh*armonischen* Konz*erten* und entwickelte sich [*in*] überraschend kurzer Zeit zum Dirigenten, der seine Absicht auch im Orch*ester* zu verwirklichen versteht.

Endlich nach jahrelanger Verzögerung brachte das Opernhaus eine Premiere [*von*] Bartóks Holzgeschnitzten Prinz, Jahr darauf dessen einakt Oper. Die Werke machten auf grosse Kreise einen ungeh*euren* Eindruck. Selbst die Tagespresse, die bis dahin Bartók mit winigen Ausnahmen als den ung*arischen* Schönberg als Ablagerung-Platz ihrer faden Witzeleien benutzte und buchstablich verfolgte: kam zur Besinnung und sprach sein Votum mit mehr oder weniger Aufrichtigkeit für die Werke aus.

Es steht fest, dass die Aufführungen dieser Werke das wichtigste Ereigniss des ung*arischen* Musiklebens der letzten Jahre bildet.

1) Komposition 2) Reproduktion 3) Musikliteratur Kronik

Erste Kunst ... [?]: Anfangs wagten selbst Berufskünstler nicht ohne Kriegsfordernde oder wohltätige - [?] der Dilettantismus drängte sich vor, am Podium erschienen Namen, die zu normalen Zeiten sich nicht hingewagt hätten. Von diesen natürlichen Übelständen abgesehen, die das Gesamtbild etwas verschoben und den Begriff „Künstler" etwas wankend machten, kam allmählich wieder alles ins Geleise.
Filharm*onische* Prog*ramme* – Koncert-szemlék, **Az Újság nyári számai,** Operaprogramok. – Másutt?

Die ersten Anfänge einer Kunstmässigen Musikübung reichen kaum in die zwanziger Jahre des 19. J*ahrhundertes* [*zurück*]. Bis dahin Volksmusik, alte Gesanglyrik [*bis?*] Ende [*des*] XVIII. J*ahrhunderts,* Texte auch spärlich erhalten. [*in*] 1840 wurde die erste ung*arische* Oper aufgeführt. – Von da bis 1861 (Bánk

bán) vollzog sich eine rasche Entwicklung. Da folgte einiger Stillstand: Wagner [Mode]. Erst gegen 1900 [két olvashatatlan szó vagy rövidítés] ein ungarisch [szó hiányzik?] sein wollendes Musi...[olvashatatlan]. Paralell blühte eine ungarische [olvashatatlan szó] ganz isoliert, gegenseitig verachtet, gepflegt von den Zigeunerkapellen und der gesamten Intelligenz der Provinzstädte. Tausende von Liedern. Dilletanten-Konponisten, doch begabt. XVI. Jh. Volkslied: epr. [?]

Komposition

Verinnerlichung. In den letzten 20 [10?] Jahren entstanden in Ungarn mehr Streichquartetten als im ganzen vorigen Jahrhundert. Eine Renaissance der Kammermusik

Es gibt *zum* Beispiel von Bartók zwei Str*eichquartette,* Kodály zwei Quartette, Molnár zwei Quartette, Radnai zwei Orchesterkompositionen findet's. (Unaufgeführtes nicht mitgezählt). Violinsonaten: Dohn*ányi* 1, Weiner 2; Cellosonaten: Dohn*ányi* 1, Kodály 2, Radnai. Ihre berufensten Pfleger [?]

Nicht zu verwundern, dass die Opernmusik einigermassen zurücksteht.
[Fordítása: Az élénk zeneélet, amely a háború előtti Magyarországon egyre növekvő mértékben kifejlődött, hirtelen leállt.

Zene nagyobb [mértékben] körülbelül 1900-tól kezdve [él Magyarországon]. Állami Zenefőiskola, és mellette 1846 óta működő nagy magániskolák nem tudták már felvenni a tanulók létszámát, tömegesen keletkeztek új, köztük egészen jó zeneiskolák. Még az addig teljesen halott vidéki városokban is élet mozdult. X-ben indultak zeneiskolák hivatásos tanárokkal és egyre gyakrabbá vált az a jelenség, hogy a vidékről jól előkészített tehetségek jöttek a fővárosba magasabb kiképzésre.

Messzemenő jelentősége volt Dohnányi Ernő hazatérésének [1915 beszúrva, de téves: 1916], aki mint zongoraművész hivatott volt a közönség érdeklődését zongoraestéin egyedül kielégíteni, a kimaradó külföldieket pótolni, amit ő köszönetreméltóan valami csodálatos mértékben teljesített is. Egy szezonban húsz zongoraestet adott különböző programokkal.

Azóta mint zongoratanár működött a főiskolán, melynek március 1. óta igazgatója. (Jelenleg szabadságon.) Azóta átvette a Filharmóniai hangversenyek vezetését, és meglepően rövid idő alatt kifejlesztette magát karmesterré, aki szempontjait a zenekarban is meg tudja valósítani.

Végül hosszú évek habozása után bemutatta az Operaház Bartók Fábólfaragott királyfiját, egy év múlva egyfelvonásos operáját. A művek széles körre végtelen nagy hatást gyakoroltak. Még a napi sajtó maga is, amely addig Bartókot kevés kivétellel mint a magyar Schönberget ízetlen élcelődései lerakodóhelyének használta és betű szerint üldözte: eljutott a meggondolkozásig, és több vagy kevesebb őszinteséggel kimondta szavazatát a művek mellett.

Tény, hogy ezeknek a műveknek szinrehozatala volt az utóbbi év legfontosabb eseménye a magyar zeneéletben.

1) Szerzemények 2) Előadás 3) Zeneirodalom. Krónika

Komoly művészet ... [?]: Kezdetben maguk a hivatásos művészek sem mertek

háború-követelő vagy jóindulatú nélkül A dilettantizmus előtolakodott, a pódiumon olyan nevek jelentek meg, akik rendes időkben nem is mertek volna odajönni. Eltekintve ezektől a természetes visszásságoktól, amelyek az összképet némileg eltolták és a „Művész" fogalmát némileg ingadozóvá tették, fokozatosan minden megint rendes kerékvágásba került.]
[Hat cédulán, közülük az első négy a Közoktatásügyi Népbiztosság 1919. május 21-én kelt levelének négyfelé tépett darabjai hátán tintával írva, két további cédula ceruzával. Az egészről később fotokópia is készült; én ennek sorrendjében adtam az egyébként egymást nem világos sorrendben követő részeket. 1919-i előde a későbbi „Budapesti level"-eknek.
Az utolsó bekezdésről nem adunk fordítást, hiányossága és szaggatottsága miatt.]

Magyarok zenében

Néhány analizis. – Dupla nevek.
Szendy. – Aug*usztus* 1. után (tehát a kommün bukása után) nagyon haragudott a zsidókra.
Hubay (Huber) érdekében Szendy ( ) [= Golnhofer], Szabados (Swoboda) és Moravcsik (=Moravcsik) indították a harcot. Fő célok: M*oravcsik* lakását megmenteni, Szendy kiadványait. – Zsidó újságírók rombolták le Mihal*ovich* zeneszer*zői* renoméját, (valósz*ínűleg* Sz*endy* úrét is.)

Lássuk egy percre Sz*endy* úr zeneszer*zői* működését, amit annyira lerombol tak. Nem tudom, hol és kik, de ha zsidók voltak: nem szép tőlük, mert Sz*endy* úr régebben a zsidókkal szemben nem volt oly elutasító. Fritzi Braun (nyilván mózesvallású hölgynek) ajánlott fisz-m*oll* rapszódiája egész első része nem egyéb, mint egy magyaros-népies műdalnak, a (Kerekes Andrásnak) össze-vissza-variálása. Nem. Nem gondolom, Sz*endy* úr ne tudta volna, hogy ez a dal (különben igen tehetséges és sikerült dal) ***Jeittelesz Ignác*** zsidó zeneszerző műve. Megjelent... (ó jaj!) ajánlva Ágai Adolfnénak. Életrajz. Művek. Ez a szintiszta zsidó zene mutat ugyan első frázisában egy – n*ota* b*ene* később megjelent, de m*agyar* népdallal rokonságot (Kocsmárosné ejnye!) (Szini 1865. 73. sz.), de egészében önálló eredetű mű. Sőt szerkezete – *14. 14. 18. 8. 8.* V. V. 4. 2. van-e ilyen sok? – népdalaink közt ritka, kivételes, és Jeittelesznek, úgy látszik, egyéni sajátsága, mert „Csősz kincse" c. (és ***más***?) dala is ugyanazt a [*felépítést mutatja.*] Népszính*áz* k*önyv*tár, régi Nemz*eti* Szính*áz*.

Amellett Sz*endy* kidolgozása épp azokra az elemekre „feküdt rá", melyek a dalban magyartalanok, és az ő kidolg*ozásá*ban még inkább azok. (Nem nyomhatok ide annyi kótát, de l*ásd* Rhaps[*odiák*?] ..... lap ..... Jeittelesz.)

Aforizmái (nép-, de nagyrészt mű-népdalok átiratai) a magyar népdal nagyobb ismeretéről nem tesznek tanuságot. E szintén zsidó hölgynek ajánlott műben irónia-e, hogy mindjárt az első oldal szövege így kezdődik: Zsidó, zsidó, rongyos zs*idó*, amely azonban nincs a kótába nyomtatva.

J*eittelesznek* érdeme: egy sikerült dala belenyomult az egész nemzet tudatába. – Ez is érdem, ez is magy*ar* kultúra. [Egy fehér lap mindkét oldalán ceruzával.]

*

Egyházi énekeink magyarsága

Katholikus egyházi ének [Felirat a borítékon]
Pécsi felolv*asás* [Felirat a kéziratos cédula elején]
A kath*olikus* egyh*ázi ének* jövője. *A* tárgy komoly. A *kritika* nem [*volt*]. Szomo*rú* jel: érdeklődés csekély. (Lloyd George etc. Deutches evangelisches Choralbuch.)

Rámutatni hibákra, hiányokra, jövő fejl*ődési* utait kijelölni. Legközelebbi tennivalók. Születése pillanatában halál felé: de a halál folytonos újjászületés. Stirb u*nd* werde [= Halj meg és legyél]. Kath*olikus* és magyar, művészi. Utóbbi fogalomban benne van: népszerű, de művészi. (Nem minden egyszerű, ami művészi, nem minden műv*észi*, ami egyszerű.) Kath*olikus* [*voltára*] hivatott szemek őrködnek. Már a magyarsága sokban hiányos. Legalább ami zenei oldalát illeti. Mert *a* szöv*egi*-irod*almi* rész szerkesztői olyan [olvashatatlan szó vagy rövídítés]. Nem kevesebb, mit X vadonatúj szöv*eg*. S mind irod*almi* nívón, magyarosság, irod*almi* tekint*etben* minden eddigi kath*olikus* énekes*könyvet* messze felülmúl.

Régi szövegek meghagyása még külön irodalmi élvezet. *Az* újak jól gördülő versek. Bebizonyult, hogy csak előre megadott dallamra lehet [*jó énekszöveget írni*], fordítva nem.

Ezzel már ki is mondot*tam*: nem a szövegekben van a hiba, hanem a dallam*okban.*

1) Tagadom, hogy művészileg értéktelen alkotásnak a közös áhitatot emelhető [*hatása lehet*? vagy: *alkotás a közös áhitatot emelheti*?] A magános áhitat*ra* [*nézve nincs*] semmi korlátozás. Le joug de Notre Dame. [= A Notre Dame igája?] Böcklin képe. Az egyh*áz* tanítása (?): az áhítattal telt szív az érték, hogy milyen formában; az mindegy. A legmagasztosabb művészi alkotástól le az artikulálatlan hangokig minden megnyilatkozása az áhítatnak kedves az Isten előtt. (Bár vannak különbségek: 99 igaz, [1] megtért bűnös.) Már most senki sem fogja tagadni, hogy artikulálatlan hang*ot* a templomban meg lehet tűrni. (Tegyük fel: süketnéma vall*ási* elragadt*atásának* a süketnémák jellemző artik*ulálatlan* hangjaival ad kifejezést. Lehet, hogy az a hang kedvesebb az Úr előtt, mint 100 bűnös iskolázott, művészi éneke. Mint az embernek kedvesebb hű kutyája éppen nem zenei vakkantása és morgása, mint álbarátok formás mondatokba öntött hízelkedése.) Hanem azért megtűrik a templomban? Nem, mert a többiek áhitatát zavarná.

Márpedig: sok dolog hangzik el templomainkban, ami zeneileg artik*ulálatlan* hang. És ha csak egy ember van jelen, aki némi zenei hozzáértéssel áldott (vagy vert) meg az ég; annak áhitatát egyetlen ének tönkreteheti.

A rossz festmény, rossz szobor, egy gyári oltár is [*rontja az áhítatot*]. De ott a szem nagyszerű berendezése: lehúnyom a szemem, nem látom. Vagy [*lehet*] elfordulni. Azonban a fület nem lehet behúnyni, a templomot betöltő zene hangja elől nem lehet másképp menekülni, mint a templom elhagyásával.

Súlyos probléma. Magas művészi kultúrájú korokban az fel se merült: a templomokban a kor legnemesebb művészete szólalt meg. Azonban a mienk nem az. Az egyház csak a szöveget cenzúrázza. A festménynek csak tárgyáz nézi, de nem a kivitelét. (Hogy történik? Kánonok) [= Határozatok.] Ezért megp*endítem*: az egyh*áz* előbb-utóbb kénytelen lesz a művészi cenz*úrát* is bevezetni.

*

Bár az én szerepem [*ebben semmi*], mégis felelősnek [*érzem magam*!] [Ide tartozik az 1. lap hátán, más ceruzával írt rész? „Szem*élyes* hivatkozás tört*ént*. Pontosan meg van mondva, közreműködésem miben állt. Mégis azon messze túlmenő felelősséget kell viselnem. Erről olyan adatok [*vannak*], amelyek az emberi butaság történetébe kívánkoznak."] Sajnálom, hogy bizo*nyos* dallamo*k* ki nem maradtak. Volt ugyan egy mentő körülmény. Ha kihagyjuk a dalokat, hézag [*keletkezik*] – valamely ünnepre egyszerűen nincs más. Mikor azt vetettem [*ellene*], hogy akkor írni kell újat, kiderült, [*hogy*] szöveg és zene szempont*jából* nem egységes irányelvek vezetik a szerkesztő*bizottságot*. Míg ugyanis a szöveg a legmesszebbmenő [*támogatásban részesült*], mert nem kevesebb, mint x új és x lényegesen újított szöveg [*került a kiadványba*], addig zeneileg az volt az elv: élő szerző műve nem kerülhet [*bele*]. Ezt a szempontot teljesen lehetet*len elfogadni* mint antikatholi*kust*. Az egyház mindenkori megújul*ásának* titka éppen az, hogy az élettel kont*aktus*ban maradt, az újat mindig bebocsátotta falai közé, hogy a művészeteknél maradjunk, semmi legújabb vagy vitatott mű*vészeti* iskolába tartozás nem lehet elvi akad*ály*, legalább az egyh*ázi* törvények nem tudnak erről semmit. (?)

Mármost ha szükség van új énekekre: kitől várhat [*az egyház*], ha nem *az* élőktől? A 18. században kimondta volna az utolsó szót a magyarság, Holtak nem írhatnak. Itt meg kell vallani, bizonyos bátortalanság mutatkozik. Kétségtelen, sem a Kántorszöv*etség*, sem a Cec*ilia* egylet nem merte vállalni az élő [*szerzemények*] kiválog*atását*. Ha A-tól, akkor B-től és ha C-től nem: kockára van téve a kiadv*ány* sikere.

Kérdem, ha meg lehetett oldani a szöveg*problémát*, nem lehetett volna találni olyan független fórumot, [*amely a dallamot is elbírálja?*] Elismerem: a dallam súlyosabb, nehezebben cserélhető.

A kénytelenségtől benne maradt énekek más része magyarság szempontjából nem kielégítő. Itt nem azokra *a* minden ország kath*olikus* könyveiből nélkülözhetetlen énekekre [*gondolok*], melyek éppen kath*olikus* [*szempontból fontosak?*] Ne feledjük: cath*olikus* = általános = nemzetközi v*agy* inkább nemzetek feletti.

De kath*olikus* és magyar. Ennek következményeit is le kell vonni. Míg egész világ nem beszél egy nyelven, a külön nyelvek sajátos*ságai* is megkívánják a magukét. S így a magyar legalább annyit, hogy a nemz*eti* versform*ában* írott énekek dallama a versforma lejtésével párhuz*amos* legyen.

De ez ellen vét: [*a felsorolás hiányzik.*]

De így is: túl sok a kifejezetten német dallam. Egy pillantás a források jegyzékére.

Magyarázat*a* egyszerű: 1651-ben fogták az egykorú német könyveket, átvették a dallamokat, jól-rosszul alátették a magyar szavakat. Innen van, ha ***régi magyar*** könyvet veszünk [*alapul*], gyakran régi német éneket veszünk át.

Ez pedig szegény*ségi* bizonyít*vány*. Semmi szükségünk, hogy az internati*onális* részen felül megtöltsük egy más nemzet egyoldalúan sajátos zenei kifeje*zés*módjával.

És itt az a baj, hogy eredeti szerzem*ények* is csak *a* német stílus utánzatai. Zsasskovszky etc. sorra venni.

Ideális kath*olikus* énekes*könyv*: minden, legalább szomszéd nép énekeiből egy. Utazás közben mily [*élmény lesz velük újra találkozni?*]

Az egyh*áz* újabb*an* megint az egység [*felé tart?*] Középkor: az egész világot bejárt valaki, minden templom ugyanaz. Igen, de akkor még más nyelv, mint a latin, nem hangzott. Teoretice ma is csak tűrt nyelv a más, de a gyakorlatban minden ország egyre erősebben követeli a nemz*eti* nyelv [*érvényesülését?*], az Egyház pedig nem zárkózhatik [*el tőle*].

Irány: művészibbé és egyúttal magyarabbá kell tenni a k*atholikus* [*egyház*] zenéjét.

Legyünk tisztában, amit csalh*atatlan* [?] vallásos stílusnak [*gondolunk*], nem egyéb, mint egy letűnt kor német v*agy* cseh stílusa. (Ezáltal kultúr*ális* függésbe, valós*ágos* vazallusi [*függésbe kerülünk*].)

Művészileg alacsonyrendű korok igen tevékenyek voltak, ezt sínyli máig a kath*olikus* egyház. Bäumker panasza és kritikája: VI. kötet! Egyre rosszabb. Irány: minden egyes kath*olikus*unk szívén viselje az énekes*könyv* ügyét.

Pár szót a bemut*atott* énekekről. Legfeltünőbb: ritmus*uk* egyben magyar és gregorián. Életből [*vannak véve*]. Egyszerű magyarok éneklik. Ha azok tudják, mért ne tudná megtanulni a műveltebb magyar?

A reform hibái onnan eredtek, hogy gyorsan kellett nyélbeütni. De tartozunk utódainknak, hogy kezükre járjunk, előkészítsük, s ilyen módon mi is hozzájárulhatunk, hogy ők jobban tudjanak.
[16 kitépett noteszlapon.]

Egyházi énekeink magyarsága
Hol vagy én szer*elmes* Fitzwilliam.
Oh Mária drága név = Ah je dirai vous maman
Magyar talajból még csak ezután. Mátray: német.
[Egy eltépett, pezsgős asztalteríték-kép hátán.]

Egyházi énekeink magyarsága
Kath*olikus* ref*ormáció* előtti? Csak tűrt. Ferdinánd Németors*zágban* [?] *A* ref*ormáció* tette az ist*entisztelet* gerincévé. Nyomában virult fel a kath*olikus* is. Mai falusi istentiszt*elet*ben [*a*] népének fogl*alja* el a legnagyobb időt. Igaz, hogy ez az egyház [*álláspontjával*] ellenkezik, tűrt állapot, hiszen okvetlen el kell jönni az időnek, hogy magyar egyh*ázi* férfiak fogják megmagyarázni és elérni Rómában, hogy ez az állapot legitimáltassék, mert ez felel meg a magyar nép természetének. Ennél sokkal nagyobb koncessziókat tett Róma a kínai katholicizmusnak. Görögkath*olikusok* magyar miséje. Hogy [*a*] francia v*agy* olasz nép a liturgia

egyes részeit latinul is tudja, végre majdnem ugyanaz a nyelv. A magyar nép nyelve lényegesen eltér a latintól, és a latin tudás sohasem lett oly népszerű.

Vegyük sorra a dallamok*at* magyarság szemp*ontjából*.

Seprődi: ref*ormátus* [*énekeskönyvében*] 5 magyar.

Kath*olikus* óvatosság: Bogisich. Conclus*io*: a magyar egyh*ázi* népének még inkább a jövő zenéje, mint a múlté. Schlick-Mutschenbach.

[Egy papírlap egyik oldalán ceruzával.]

Egyh*ázi* énekeink magyarsága

A) ref*ormátus* Szenczi: cseh-német Seprődiig: 5 d*ara*b magy*ar*. Kálmány!

B) Kath*olikus* Nádor-codex. Bogisich és K K vitája. B*ogisich* megállapításai. Lelkesedése. Magyarnak tartott dallamai német gyűjtemény*ek*ben. Röviden végezhetünk azzal a feltev*éss*el, hogy innen kerültek oda. Tudatosan? Semmi esetre. Magyarság lebecsülése [*a*] 16. *század* után. Öntudatl*an* expanzió egyh*ázi* *ének*ben bajos, egyetlen [*lehetőség a*] búcsú, de ott is nyomtatott cédulák [*az énekesek kezében*], fordítás. Nincs a legcsekélyebb adat [*magyar dalok németországi elterjedésére*]. Ellenben sok adat az onnan ideáraml*ásra*. Az egész reformáció [*tele van vele*]. Az ellenref*ormáció* szintén.

A nemz*et* zenei világképé*be* az egyh*ázi* *ének* is beletartozik. Éppen az jelenti a legnagyobb idegen tételt. Hozzájárul, hogy nem spontán átvétel, hivatalos szervezetek, a különf*éle* egyházak tekintély-elve alapján rászorították a népet. Világi énekből lett egyh*ázi* *énekre* (adatok külf*öldön* 13. *század*tól). Nálunk alig. Néhány közös adatról nem lehet eldönteni, melyik formájában előbb*i*. Ez teszi a német egyh*ázi* éneket annyira nemzetivé, Ott is van átvétel, de eltörpül az eredeti termelés mellett.

Bogisich – Koudela: hamis illuz*iók* nem használ*nak*. M*agyar* egyh*ázi* ének nem volt, hanem lesz.

[Az Egyetemi Nyomda Kodályhoz írt 1943. szeptember 11-i levelének hátán.]

– ∪ lehetőleg követendő

– – -ra, ha súlyos: rövid ne kerüljön

∪ – -ra hosszú is kerülhet különleges helyzet*ben*, ha jobb is a rövid. Radikális szövegnyújtás veszélyezteti a XVI. sz*ázadi* atmoszférát. (Sík!) Óvatos igazítás, XIII. sz*ázad* nyelvében járatos finom zenei érzékű költőnek való munka, minden jó sor megtartásával. Ez lehetővé teszi a ritm*ikus* éneket.

Zsigmond a ki/rály a császár

16. sz*ázadban* nincs ütemsúly. Ütemvonal nem jelenthet olyat, mint ma.

Csak a fr*ancia* versekről lehet szó. Teol*ógiai* kérdés, hogy hűek-e a héberhez. Megtartani Marot [sic!], vagy vissza Dávidhoz? Akkor sokat újra kell írni. De az már nem lesz Marot, s minek XVI. sz*ázadi* dallama? Új szöveget új dallamra!

[Egy darab papír összehajtott két oldalán, a másikon keresztbe írva.]

Népzenekutatás

A népdal fejlődése (1903) [Téves: 1904 után.]

Nem vagyunk olyan szerencsések, mint a német meg a francia, akiknek énekeit régi idők muzsikusai tették kottára, és így őrízték meg az örök feledéstől. (Liliencron, Paris-Gevaert etc.) Minálunk mindenkoron kevés volt a kótaértő ember, ha volt is, bizony kisebb gondja is nagyobb vala annál, hogysem a köznép és paraszt katonaság nótáit figyelje. Mert idegen volt a **szíve-lelke**! Meg nem is azért tartották itt drága pénzen nagy urak, hogy a paraszti dalok éneklésére fordítsa képességét, hanem hogy a nagy nyugati művészet igéjét hírdesse nekik, szegény barbároknak; akik azonban mégse tudták eltagadni mivoltukat, és néhanapján elhallgatták az alacsony sorsúak nótáját, el is járták a táncát. – Főképpen a régebbi időkben. Mikor nem volt még olyan különbség az úr és a paraszt közt művészeti szükségletek dolgában. Mikor a főurak, királyok még nem voltak idegenek. Mikor ugyanaz az énekmondó gyújtotta lelkesedésre a jobbágytanyák lakóit, aki a király asztalánál szórakoztatta a vendégeket.

Később, évszázadok alatt fejlődik csak az a nagy különbség az előkelők és parasztok ízlése közt; nem kis része van ebben annak, hogy az urak megismervén a ragyogó idegen művészetet, elhanyagolták és megvetették érte a maguk szegényes éneklését.

De a népi művészet élt, tengődött a maga erejéből, és hajtotta virágát, úgy hogy egészen mégse vonhatta el róla figyelmét az úri rend, és idegen muzsikusok is, itt járván, fel-felszedtek belőle egy-egy hangot; így találunk némi nyomokra külföldi kótás könyvekben (Paix, Picchi, Bakfark) [Utána ceruzával utólag beírva: Ohó? Úri táncok?] Ez volt a hatása a mi népzenénknek a külföldi művészetre. [Ceruza-betoldás:] a zenei magyarság első nyomai. Más kérdés, hogy emennek mi volt a hatása a mi zenénkre?

Ha meghallgatunk egy párt azokból a régi balladás és románcos énekekből, melyeket itt-ott az Alföldön vagy a székelységben még el tud fúni egy-két öreg anyóka vagy ember; s amelyeket az ismeretlenség homályából csak újabban kezd kiásni Vikár Béla, azt látjuk, hogy ezek mindenképp nagy távolságban állnak, akár a német v*agy* olasz, v*agy* szláv nép énekeitől, akár azok művészi zenéjétől. Hangnemük mintha hasonlítana itt-ott a régi gregorián-énekekéhez, de gyakran nem magyarázhatjuk meg semmi középkori skálával.

Ritmusuk meg éppen különleges, szokatlan már az előadásbeli nagy szabadság; látszólagos teljes szabálytalanság, az időviszonyok folytonos változásában, más szöveghez idomulásában*, ami a mai nyugati zene lényegével ellenkezik – mert ilyesmi csak tiszta homofon zenében fejlődhet ki –; szokatlan egyes csoportjai[nak?] nyugaton majdnem ismeretlen ritmus-alakulatai, melyek mint alkalmam

* l*ásd* erről a koriambusoknál (K. Z.)

lesz rámutatni* ősrégi kapcsolatot sejtetnek a Kelettel. Mindezek alapján kétségbe kell vonnunk, hogy a nyugaton nagyszerűen kifejlett és elterjedt zene fejlődésének egyes stádiumai mélyebb nyomokat hagyott volna népünk énekein. [Ceruza-betoldás:] De nem az úrin! Még az egyházi ének hatása is mérhetetlenül kisebb volt, mint pl. a német népénekre. (*Lásd* Liliencron, Ambros, Wackernagel). Pedig ezt úgyszólván naponta hallotta a templomban.

Annál kevésbé gyakorolt rá hatást pl. a menzurális zene *vagy Bach* és *Händel* korszakának zenéje**. Ami régebbi időkből magyar zene címen fönnmaradt, az nem annyira Bach-Händel hatása alatt álló magyar zene, **mint inkább idegen német *vagy* olasz zene némi magyar zománccal, melyet a hosszabb-rövidebb ittlakás és kisebb-nagyobb együttérzés** vont amaz idegen zenészek munkáira: mert hisz vérbeli magyar zenészt, aki a kor *művészi* színvonalán áll, a legújabb időkig hiába keres a zenetörténet.

A régi német és fr*ancia* népénekek nagy részét azok a kontrapunktista mesterek mentették meg, akik szerető gonddal foglalták be őket szólamaik filigrán-szövedékébe, mint a drágakövet az ötvös. [Utólagos ceruza-bejegyzés:] (Ott, Förster egy pár fr*ancia* példa.)

Nem tudok róla, hogy akár egyetlen magyar dal is ilyen módon maradt volna ránk régebbi időkből. Érthető dolog: Ha gondolt is (?) rá idegen mester (mert élt itt nálunk európai hírű művészember több is: Stolzer, Willaert (?), olaszok többen –) [Ceruza-betoldás a ? után a sorok közé:] valósz*ínűleg* soha. Az idegen kultúra a magyarság fölött mindig elérhetetlen magasban lebegett. [Az „olaszok" után:] Kik? Hol?..

Hogy megpróbálja a magyar nótát olyan módon letenni énekkarra, mint hazája dalait szokta, valószínűleg elakadt benne, nem tudott vele mit kezdeni: nem tudta a puszták féktelen szülöttét a magas művészet gyönyörű, de neki kényelmetlen köntösébe öltöztetni. [Az utolsó mondat mellé utóbb ceruzával nagy?, alatta:] Milyen a viszony ma?

Magyar ember pedig, mondom, sohase tanult annyit az id*egen* műv*észet*ből, hogy gondolhatott volna ilyen munkára; de meg csak úgy járt volna vele, mint az idegen. Szóval közelebbi érintkezési pontot zenénk és idegen művészet közt sehogyan se találunk; ami hatásról szó lehet, az többnyire egyoldalú olyan ért*elem*ben, hogy a mi zenénk exotikus színezetével hatott az érzékeny fülű idegen zenészre, aki – nagy ritkán! – méltatta némi figyelemre, az esetek túlnyomó többségében azonban valószínűleg olyan benyomást tett rá, mint Verseghyre***, aki pedig magyar is volt, zenész is volt, mégse értette meg a népdalt. Vagy tán éppen azért nem értette. –

Különben mind mai napig igen makrancosan viselkedik a mi népdalunk a művészi köntössel szemben. Nem bírja meg, [beszúrás tintával a sor alá: állja csak a legegyszerűbb énekkarra való letétet, primitív hangszeres kíséretet;] megszűnik népdal lenni, és csak motívumaival táplál egy különben idegen zeneművet. Nem is hiszem, hogy lényeges haladást hozna az idő. Más módon fog szárnyat bontani a művészi magyar zene. (M*agyar* emberek fogják csinálni, hosszú tradíció alapján, sajátos lesz az idegen fülnek, formái is magából fognak kinőni. Nem lehet az egész nyugateurópai forma skémát magyar hússal-vérrel kitölteni, óh mily bután gondolja ezt M*olnár Géza*!) [Ceruza betoldás:] Ez volt az Ábrányi-Molnár korszak törekvése! De Ábr*ányi* hittel, M*olnár Gézánál* már beleszól a szkepszis: Bach, Händel.

Mindezekkel azt akarom mondani, hogy a m*agyar* népének élettörténete a nagy nyugati fajok zenetörténetétől meglehetősen izoláltan folyt le.

Egészen másfelé kell keresgetnünk, ha idegen elemeit akarjuk megállapítani. Ilyenek nélkül alig van példa műtörténeti fejlődésre; nálunk is találni bőven. Így népdalunk egy egész rétege úgy, amint van, szláv; részben délszláv, de főként északi, tót eredetű. Nem egy dalt vett át népünk a németségtől és oláhságtól is. Egész dalok átvételén kívül kisebb mérvű hatással is voltak a különféle idegen zenék: természetesen csak olyanok, amelyek a népre közvetlenül hatottak, és *nem* Bach-Händel. Az egyh*ázi* zene hatása még távolról sincs eléggé alaposan kifejtve. (Bogisich, Bartalus), átkerült egy-egy dallamfordulat, ritmusalakzat belőlük. Ma még nem vonható meg egész biztosan a határvonal ősi vagyonunk és a kölcsönvétel közt; valószínű, hogy elmosódott marad az mindig; akármilyen fényt vessen is a **népdal összehasonlító** vizsgálata erre a kérdésre.

Mindenesetre óvatosan kell a „magyar sajátságok" kimondásánál eljárnunk; a legóvatosabban a ritmika* területén; mert itt fejlődnek ki a legkevésbé nemz*eti* sajátságok, minthogy a ritm*us* alapelemei az ált*alános* emberi organizmusban gyökereznek, s mindenütt egyformák.**

Ebből az izolált, lassú fejlődésből következik, hogy egyes dalaink úgy, amint ma elhangzanak a mezőkön, több száz esztendősek lehetnek. – Bizonnyal itt is megvoltak és megvannak a különféle állandóságú rétegek, olyanoktól, melyek a ruhával együtt változnak egész a mélyen fekvő, állandó rétegig. De a népnél a divat is alig változik – hosszú időn át – amint hogy mindennemű fejl*ődés* lassabb nála. (Az ismert hipotézis, hogy a „nép" – művészet, szokás etc. mindig csak elmaradt, általános. Lásd erről idevágó művek. Wallace: primitive music.)

Dalaink korát adatokkal megállapítani ritkán lehet ugyan (Kazinczy jegyzete, Fraenkel felfed*ezései*, H*orváth* Ádám gyűjtem*énye*.), de nincs okunk kétségbevonni, hogy pl. a Fehér László ódon dallamára nem énekelték-e 400 év előtt v*a*lami török v*agy* magyar hős tetteit. Ha Tinódi dallamát nem feledték el 400 év alatt, mért ne lehetne ez a sokkal nagyobb területen ismert és modern zenerendszerektől annyira elütő dallam legalább éppoly régi? Mért ne lehetne kétszer olyan idős? A lejtése annyira hasonlít a finnek régi runóihoz***, hogy (ha nem v*alami* általános turáni v*agy* még általánosabb keleti sajátosságok azok, amik közösek bennök) mért ne lehetne.....?

A szöveg semmit se mond. Ez a legkevésbé állandó része a népdalnak. (Sajátságos, hogy sokáig csak ezt gyűjtötték.) Alig egy-két dal említi a törököt, s kérdés, közvetlen emlékezet alapján-e. (Játékdal.) – Népünk hamar felejti hőseit.

* a Kalev*ala*-rúnók (K. Z.)

** M*olnár Géza* „hipoatézisét", ami „M*agyar zene* elm*élete*" című dolgozatának alapgondolata, a maga teljességében el kell vetnünk. [Ceruza-betoldás:] a népzenére nézve. (K. Z.) [Molnár munkája 1904-ben jelent meg:]

*** egypár jellemző idézet (K. Z.)

* Szűkebb értelemben véve, nem mint a „mű ált*alános* benyomásából maradt abstractum". (K. Z.)

** Ezért az összehasonl*ító* ritmika ... v*esd* össze Saran, és a nyolcasról való meddő vita. (K. Z.)

*** L*ásd* illető helyen

[Utólag ceruzával aláhúzva és megkérdőjelezve, majd alul:] az ő hőseit? A legrégibb történeti alakok dalainkban a 40-es – 50-es évek betyárjai. A Rákóczi-kor melódiáiból egynéhány ma is él még a nép közt, szövegeiből semmi. (Egy pár sor: Né-hol kerekedik, Balog Ádám nótájából is Balog – Thaly: Vitézi énekek – *lásd* Kiss Áron 511 lap – másutt – fonog*ramm-felvételen* Vörös Bársony süvegem – H. (?) neve maradt ki. (Színi 75.)

Ha összevetjük régibb korszakok véletlenül fönnmaradt dalait – Fraenk. Káldy – a maiakkal, ritmus-szerk*ezetük* alig, dallam-menetük kevésbé különbözik. Kuruc énekek színesebbek egyben ódonak; a pusztai balladák a legrégibbek a mai dalok közt, egyhangúbbak, hangulatukban is az ezer tó ors*zágának* rúnóira emlékeztetnek. –

Ritmus-szerk*ezet* egyes esetekben lehet kritériuma a régiségnek. (**Érik a szőlő** és a gyermekdallá alakult töredéke: Kiss Á*ron* 20. lap.) XVI. századra mutat eredetével, párja: Örül mi szívünk, mikor ezt halljuk.
[14 megszámozott cédulán. A kétes 1903-as évszám is igazolja, hogy még a zeneakadémista és egyetemista Kodály írhatta valami – egyetemi? – beszámolóra. Saját gyűjtése még nem kezdődött, de Vikár hengereit már lehallgatta a Múzeumban, a Fehér László változatait is látta a Milleniumi Kiállításon, s már akkor áttanulmányozta doktori disszertációjához a nyomtatásban megjelent, korai népdalgyűjteményeket (idézi Kiss Áront, Szinit) és az ismertebb kéziratos gyűjteményeket (Pálóczi Horváth Ádámot). Összehasonlító kutatások és a nagy gyűjtés előtt természetesen még olyan véleményeket vall, amiket később nem írt volna le: szláv, román hatás, a ritmus nem nemzeti jellegzetesség és hasonlókat. De már ekkor is látja a régi réteg különös sajátságait, csak még inkább a finnek felé keresi az „ősit".]

Előadás 1916/7

Cél

röviden: mi történt Magyarország*on* a népdalkutatás terén a legujabb időkben, milyen eredmények vannak és várhatók. Előad*ásom* célja nem lehet más, mint figyelemkeltés, a részletek sokasága még nem elég áttekinthető. A mondanivalók tömegéből választanom kellett néhány olyan pontot, melyről feltehető, hogy leginkább számíthat ált*alános* érdeklődésre.

A népd*al* fogalmi meghatár*ozásával* kellene kezdenem. Több száz kísérlet *volt rá*. De még eddig senkinek sem sikerült. A németekre összeállította egy Paul Lévy: Geschichte des Begriffes Volkslied. Én sem próbálk*ozom meg vele*. Legközelebb jártak még a leíró meghat*ározások* – ezek közül az, amely az iratlanságot emelte ki. Oly költ*észet*, amely*nek* tartalma és formája olyan, *hogy* megvan írás nélkül; melynek megértése és élvezése nem kíván irod*almi* műveltséget, századokra terjedő írott irodalom ismeretét, melynek formai sajátságai szorosan összefüggnek a terjedése mediumával, a **szájhagyománnyal**. (**Literature orale**.) John Meier: volkläufig.

Hogy ilyen költészet élvezhető a magas műveltség mellett is, azt mindig olyan korok fedezték fel újra, melyek egy tudós költészet túlfejlődése [*után kerestek valami mást?*] Az európ*ai* újabb fejl*ődés*ben nagyobb erővel a 15. *század*ban jelentkezik az addigi tudós és közönségétől tudományos műveltséget kívánó költészet végelgyengülése után. Az a nagy közeledés **szülte**, mely egész Eur*ópán* végig*ment* a 15-17. *század*ban a magasabb műveltsé*gű* körök közt. Montaigne az első, aki rámutat a **vad** népek költészetére és kiemeli, hogy költői tehetség valami egészen független a műveltségtől és tudástól (Essais) Második ilyen korszak: 18. *század* vége, **itt a paralell a Rousseau féle** [*filozófiával?*] 19. *század*: demokrácia.

A 15. *század*ban az ált*alános* szellemi irány*al* kb. egyidőben a zenében is tért hód*ít*; egy addigi túlságosan bonyolult és mesterkélt stílusra következik az a nagy áradata az **egyszerű**, de azért **hatalmas kifejező erejű** melódiáknak, amelyek a fr*ancia* és német zenében kb. 100 – Németors*ágban* 50-100 évvel később a népies zene virágkora [*megszületését hozzák?*] És itt a nagy különbség a **keleteurópai** és **nyugateurópai** népek fejlettségében.

Ha mi [*arra gondolunk?*]: népdal = a 19. *század*ban felmerült, ez idő alatt elterjedt népszínművekkel, [*akkor a*] népszerű lyrára, **népköltészetre** [*gondolunk?*]

Német, francia [*számára a népdal*] = első sorban a 15-16. századi [*dalokat jelenti*, ami] éppoly gazdag, szinte gazdagabb az ő újabb gyűjtéseiknél. Csak másodsorban [*gondolnak*] az újra, melyekkel sok az érintkező pont. Századokon át fönnmaradtak.

Itt nem mulaszth*atok* el rámutatni paralellre
1) Énekes dal ált*alánosan* uralk*odó* faj. (Hangszeres alig.)
2) Szerző. Nevét senki se kérdi, fel se merül: mivel olyan általános érzések, ált*alános* nyelven [*vannak kifejezve*], hogy mindenkié lehet. Így került Petőfi Erdélyibe [= Népdalok és mondák kiadványába] Nótaperek. (Mert mégis: külső fejlődésben lépést tartottunk, szerzői jogok stb.)
3) Közszájon forgó dalok változtatásnak alávetve: variánsflóra. Ebbe beleesik esetleg nem individuálisabb dal is, de lefoszlik róla az egyéni szín.
4) Elterjedés minden körben. Nemzeti élet része. (Nemzetfenntartó erő.)
5) A zene **szöveg helyett. Szoros egybetartozás**. Associ*ációját* keltik egymásnak. (Meier hol?)

1579. Braumschw*eigi* János, Hannover ostrom*a*.
Traut lieblichen lass mich ein
Ich bin so lang gestanden
Erfroren mocht ich sein
[= Kedves szerelmem, engedj be,
oly soká álltam,
megfagyhatok]

Bethlen. (1616) nevetett. Kassai trombitások.
„Ich will mir meins Gretlein
wol selber heim führen"
[Én magam akarom
Gretleinemet hazavezetni]

Ismeretes szerepe a Rákóczi, Kossuth, „mégis huncut [*a német*"] nótáknak elnyomatás [*idején*]: szöveg nélkül is értették. Nem a zene hatása, mikor a szabadságdalok etc. hatásáról olvasunk, a szövegre gondoltak.

Nálunk semmi régi irodalmi adat. Egyetlen taktus! Alig egy-két sor szöveg!

(Pedig az ízlés-közeledés megvolt, **nyomok vannak**, egyik fő eredménye a reformáció. Mért nem maradt fenn a zene, hol maradt? **Többszólamú** művek tenorjában. Inkább, mint egy szólamú *följegyzésekben*. (Szöveggyűjtemények egyes lapok többnyire kóta nélkül. De a nótákban ott a szöveg kezdete.) Hol voltak zeneszerzők a 15. *század*ban, akik tudták volna? (**Ennyiben nem talál a paralell.**)

Szöveg: kézirat igen sok tönkremehetett; nyomtatás igen kezdetleges volt. Török hódoltság nagy pauzát tett az organikus fejlődésben, legalább igen vékony érre szorította.

A fejlődés iránya azóta: *a* civilizáció fejlődésével (érdekes kérdés) egoizmus, individualizmus, passzivitás. Dalosokból mindinkább hallgatók, táncosokból nézők. Naivitás eltűnt, helyébe kritika. Még sok oka, magyarázata lehet: nemcsak a népdal hátterébe szorulásának, hanem [*hogy a*] műveltség fokozódása [*következtében*] az ének egészben véve a professzionatusra vagy hasonló képzésű [?] dilettánsokra marad. A hangszeres zene óriási térfoglalása is az ének rovására megy.

Román-tót gyűjtési tapasztalat: legnehezebben szólal *meg* a **magyar** [*paraszt*] Ezzel együtt **műfaja** is **elhomályosult**. Görög: nincs neve a zenétlen lírának, nálunk, mondhatni, nincs neve a zenésnek. „**Dal**" lefoglalta a poetika. Petőfi **alalás** [?] Még a 15-16. *század*ban nálunk máig a paraszt számára sem a szöveg, sem a zene nem külön lény. Nem is tudja a szöveget elmondani. Lovagi költőkre emlékeztetek: mind ének[*szerző volt? énekelve adta elő versét?*] Meistersinger. Utolsó foszlányai maig: Kisfaludy *Károly* Hadi ének. (Arany) **Nerval** [= francia író, népdalgyűjteményt adott ki.] (Gyűjtemény hibái.)

Nehéz a nyom*tatott* betű korában ebbe beleélni: mikor még a betű-választás és *a* sorok rakásával is keresnek költői hatásokat. (Jegyzet: a sor-rakás mintha a hiányzó melódiát akarná pótolni. Szem-melódia), szóval olyasmivel, ami a hangos olvasásban sem érvényesül.

Nehéz a **végső konzekvenciáig** [*eljutni*]: pedig ez a népdal kulcsa.

Ha már ezen túlvagyunk, **akkor** leszokunk arról a gondolatról, hogy mikor [*a*] dallam nélküli népdal-gyűjtemények forgatjuk, akkor a népdalt ismerjük meg: tudjuk, hogy csak egyik felét, amely csak akkor lesz igazán eleven, ha ott a másik, és kölcsönösen átjárják egymást; amelynek sok **eleme** annyira zenét kíván, hogy anélkül értelmetlen, és egész ferde megítélésre vezet. *A* **gyűjtés története magyarázza: egyoldalú irodalmi érdeklődés, dallamtalan** gyűjtemények egy*oldalú* iránya, sajnos, mai napig [*tart*]. **Gyulai Pál antimuzikális** [magatartása].

Vizsgáljuk *meg*, **mi az**, ami a magyar köztudatban népdalnak számít? **A közönségnek abban a részében, amely** nem **olvassa**, hanem dalolja, vagy leg*alább* **megköveteli** a dallamot.

Milyen forrásból meríthetett? *A* 40-es évek demokratikus lelkesedése: a népszínmű. [*Az*] első népszínmű*vek* gyakran igazi paraszt-eredetű dalokat szőttek be*. **De később** mind több csinálmány került mellé jök, könnyebb volt egy nótát csinálni, mint a helyzethez illőt **találni. Gyűjtemények nem** voltak. Nem tehetségtelen dallamszerzők is akadtak: Egressy, Simonffy, Szentirmay, de egy rossz ízlésű

* De már itt is nagy kárt okoztak, hogy a szöveget **felcserélték csinálttal.** (K. Z.)

korra: Petőfi-utánzók korára esik [*működésük*], szövegeik többnyire azok. Ezeket a műdalokat, melyek nagy többsége soha nem terjedt el a tulajdonképpeni **nép közt,** nevezik népdalnak.

A népszínmű halálakor szemlét tartunk: az eredmény 100-200 igazi népdal, 1000-2000 népies műdal. Az 50-es évek első kótás gyűjtemények anyaga folyton ugyanaz marad. *A* félműveltség költészete ez. Felkapta a félművelt közönség, jobb hiányában a műveltek is. Hozzájárul, hogy az elnyomatás korába esik, félig nemzeti ellenállás volt a pártolása. A százféle feldolgozásban elcsépelt, megúnt, vidéki duhajkodások borgőzétől profanált maroknyi dal azután végképp lejáratta, diszkreditálta a népdalt a magasabb ízlés előtt.

Hozzájárult, hogy az a kevés igazi, régi dal mindig a népies műdalok tömege közt lappangva, azok sorsában osztozott. Egyetlen gyűjtemény Bartalusé (mely 730-ból tán 300 népdalt *tartalmaz*), nem terjedt el, tán leginkább túltömött, a nagyközönségnek nehéz, a művészek számára ízléstelen zongorakíséretei miatt. Sehol magánkézben nem láttam!

Az átlag közönség tudatából a nép- és népies *dal* lassan kezd kivonulni, majd az idegen és idegen mintára készült kuplé-zene tejlesen kiszorítja, vagy legalább a vidék elmaradtabb részére. A népies irány utolsó, gyenge képviselői még itt keresik közönségüket.

*

A népdalra újabb [*időben*] az Európa-szerte, nagyban 1890-es évektől megindult folkloriszti*kai* kutatás irányította a figyelmet! A folkloristák a régebbi gyűjtemények*ből* igen keveset találtak az ő tudományos mértékük szerint kielégítőnek. Külföldön többet, nálunk egyet se. Emellett különösen nálunk feltűnő volt a dallamgyűjtemények szegényes tartalma a szöveggyűjtemények*hez* viszonyítva.

Vikár Béla egyike az elsőknek, aki felismerte a dallam fontosságát. Gondolata támadt Kriza szövegeihez a dallamot megkeresni. Vállalkozása sok érdekes eredménnyel járt, másfelé is járt, sok új szöveget is talált. Egy nagy hiba: nem zenész. Fonográf-*felvétel* = pillanatfelvétel. *A* fonográf-*felvételen* sokszor nem lehet elmenni. Ha zenész gyűjt: többször hallja, a fonográf egyszer, hibák, véletlen tévedések. Csak egy módon pótolja a zenészt: egy és ugyanazon dallam sokszori, különböző felvétele. De lehetetlen a henger-pazarlás.

A népdal így külföldön is, nálunk is akkor kezdett új lendületet venni, mikor zenészek fogtak hozzá a gyűjtéshez.

Kiderült, hogy az alsó népréteg, különösen az idősebbek egy régi dalstílust őriztek meg, amely rendkívül magas művészi tökéletességű szövegben, dallamban, s a puszta folklorista érdeklődés körén messze túlmenő általános művészi jelentősége van. A szövegekre a régi jobb gyűjtemények stílusa (Kriza) még mutat némi ízelítőt; de a dallamok eddig vagy teljesen ismeretlenek voltak, vagy elveszett egy-egy tökéletlenül lejegyzett példányuk a sablonos dallamok tömegében.

Ez a néhány ezer újonnan felfedezett, de minden jel után az eddig ismereteknél jóval régibb időből származó dal sok tekintetben meg fogja változtatni azt a képet, amely eddig a köztudatban a magyar népdalról élt.

Csak néhány pontra:

1) Ekkora tömegével a régi népdalnak most már könnyebb lesz a műdalokat megkülönböztetni.

2) A *magyar* zene elméletéről, stílusáról szóló teoritikus művek eredményei (amennyiben egyált*alán* eredményeik elterjedtek), erős módosulást fognak szenvedni.
3) A magyarság fogalma jobban fog tisztázódni. A gyűjtés a nemzeti*ségek*re is kiterjed, nehány ezer tót és román dal van együtt, ezekből legnevezetesebb B*artók* román gyűjte*ménye*. Románoknak első, zeneileg kifogástalan leje*gyzésű gyűjtése*. *A* Bukaresti Akad*émia* sietett is kiadni.
4) A népdal életétől csak most kezd valamelyes kép kialakulni. Variáns. Mint egy emberről a legjobb kép legfeljebb élete egy szakából örökíti meg, úgy a népdal is mint megannyi élőlény változásnak, fejl*ődés*nek van alávetve. Mennél többféle kül*önböző* helyről, időből [*van róla feljegyzésünk*], annál jobban megismerjük az egyes dal élete lefolyását. Itt egész*en* új, a legkiválóbb elmék figyelmére méltó problémák merülnek fel.

*

Ezek feldolg*ozását* a filozófusokra kell bízni. Mi, zenészek örülhetünk, ha megérjük, hogy sikerül tető alá juttatni ezt a rendezést *és kiadást*. [?]

Köv*etkező* előadás
1) Néhány példáját [*adni*] a régi stílusnak.
2) Néhány demonstrációval megpróbálni mutatni, mért hibásak a dallam nélkül gyűjtött adatok.
3) Bemutatni a **rögtönző** költészet eddig ismert egyedüli példáját, a sirató éneket.
[4 számozott, egész ívpapírlap mindkét oldalán, ceruzával kezdve, tintával folytatva, egymás mellé is írt kiegészítésekkel, betoldásokkal teli fogalmazvány. Kezdetén Kodály írásával, ugyanolyan ceruzával: Előadás 1916/7. Beletéve egy „Népdalról 1916" feliratú borítékba, amelyben még 3 cédula található a következő szövegekkel.]

A német népdal már 1550-ben elágazóbb volt, mint a mienk ma. Többféle tár*sadalmi* osztályból kerültek a szerzők (fahrende Schül*er*, Landsknecht [= vándordiákok, zsoldoskatona]), nálunk elég egységes a paraszt.

Párhuzam a XVI. sz*ázad* külf*öldi* és XIX. sz*ázadi* magyar zenei fejlettség [*között*].
[Rozsnyai-kereskedés 1915. VI. 5-i hozzá intézett, eltépett levéldarabjának hátán.]

A mi népdalunk haláláról beszélni: korai. Sok adatunk van rá, hogy produkció nem szűnt meg, ha nem is versenyezhet a régebbivel, és közeledik [? *a halálhoz*? *a műköltészethez*?] Az írástudás elterjedésével valószínűleg fel fogja váltani a tudatos versírás. A népd*al* kincsét helyesen csak úgy foghatjuk fel, ha meggondoljuk, hogy az egy hosszú fejlődés produktumainak összefoglalása [? a szó második fele kivehetetlen]. Egymás mellett van egy tegnap kelt dal egy 500 évessel. Helyesen nevezi Vikár B*éla* élő nyelvemlékeknek.

De hol vagyunk még attól, hogy a népdal számtalan rétegét hozzávetőleg pontosan elhatároljuk. Hol van még attól az irodalmi és zenei stíluskritika, hogy biztonsággal megállapítsa minden dal korát?

Ebből a heterogén anyagból összefoglaló következtetéseket levonni nagyon kockázatos, bizonytalan. Első lépés volna az anyag átkutatása, stílusfajai elkülönítése – minderre még csak kísérlet sem történt eddig.
[Egy „.....ép és hanglemezgyár" 1915 VIII. 5-én hozzá írt levelének eltépett darabján az íráson is át, majd a másik oldalon egy előzetes ceruzaíráson keresztül.]

Produkció: irodalmi élet és népdal hasonlóságok
A költészet kezdetei:

éppoly kifürkész*hetet*len, titokzatos, mint az élet kezdete. Csak a folytatás az, ami már világosabb*an* áll előttünk. Itt sem kell kerülni az összeha*sonlítást* az irod*almi* viszonyokkal. Egyik dalból lesz a másik észrevétlenül, minden tudatos alkotás nélkül. Húsz dallamot lehet egymás mellé tenni, úgyhogy két-két szomszéd közt alig lesz különbség, az első és huszadik közt pedig alig van hasonlóság. Nem így fejl*ődik* az irodalom, zene is? Csakhogy az új produkció itt szándékos, tudatos, a technika ezer fegyverével támogatott, amott nem. Régebben itt se volt úgy: a zenében még nincs messze a tömeges produkció kora. mikor olyan műveket írtak, melyek mind hasonlítottak egymásra. Hisz csak Beethoven óta szokás megkövetelni, hogy minden mű új indivídum legyen. Irodalomban közelebb áll néhány regény-színdarab nagytermelő példája. A kortársaknak minden újítás óriásnak tűnt fel, amely a történelmi távlatból parányi lépés.
[Egy hozzáírt, fonográfhengerekről szóló eltépett levél mindkét oldalán, az írás közé is írva. Dátum nincs.]

Pentatonika

T*isztelt* H*allgatóság*! Nem akarok egyebet, mint néhány igénytelen megjegyzést fűzni az itt elhangzó, azt hiszem, legtöbbjük előtt ismeretlen dalokhoz. Célom az volna, hogy amennyire lehet, e dalok stílusának főbb sajátságaira rámutassak és ezzel [*a*] megértésnek útját egyengessem.

Amit előzetes tájékoztatásul mondanom kell, az a következő. Ismeretes dolog, hogy a múlt század folyamán a zene terén több országban nemzeti irány támadt, mely a maguk népe lelkét akarta sajátos módon, természetesen az akkor egyedül uralkodó kozmopolita zenei világnyelvtől eltérő nyelven kifejezésre juttatni. Hasonló tünemény ez, mint a középkorban a latin nyev uralma ellen feltámadt nemzeti irodalmak keletkezése. A nemzeti zeneirányok fölébresztették az érdeklődést a nemzeti sajátságok iránt. Kutatták, természetes*en* a saját országuk népdalait vették kiindulópontul. Körülírni, meghatározni próbálták ezeket a sajátságokat, melyeket elsősorban a népdalból igyekeztek elvonni, míg végre kiterjedt a figyelem az exotikus, majd a vad, félvad népek zenéjére is. *A* XX. század elején egy új tudományág keletkezett, mely magát összehasonlító zenetudomány*nak* nevezi, mely járni így attól a tudománytól tanult, amelyhez célja és módszerei legköz*el*ebb állnak: az ö*sszehasonlító* nyelv*tudománytól*.

Anyagot e tud*omány* első kísérleteire a XIX. sz*ázad*ban világszerte – Angliában már a XVIII-ban – megjelent népdalgyűjte*mények* szolgáltattak volna. Azonban , mivel legnagyobb részük romantikus korszakban és rom*antikus* felfogással készült, nem azzal a céllal, hogy pontos és hű képét adja a népköltés*zet*nek, hanem hogy a szépirodalmat gyarapítsa, és ezért feljogosítva érezte magát, hogy a talált

adatokon tetszés szerint változtasson: a XIX. *század* második felében mindenfelé pontosabb, újabb gyűjtések indultak meg, melyeknek főleg a fonográf feltalálása nagy lendületet adott.

A háborúval megszűnt Internacionális Zenetudományos Egyesület lett volna legalkalmasabb találkozóhelye a világon sokfelé szétszórt kutatóknak. Ennek most sok időre vége. Megjegyzem, hogy a népdalgyűjtések tudományos feldolgozásával mindig párhuzamosan haladt az illető országokban egy sajátos nemzeti művészi zene megteremtésére való törekvés, és az a mai napig egyre erősödött, soha nem volt nagyobb minden európai országban, sőt Amerikában, mint ma.

Nálunk is kb. száz évvel az első angol kiadvány után megjelentek az első gyűjtemények, fájdalom, zene nélkül, és ezt a mulasztást később, a mai napig sem tudtuk pótolni. Mert ami zenés gyűjtés van, kevés, tartalma szegényes, zongorakisérete művészietlen. E gyűjtemények rovására írandó, hogy közönségünknek teljesen hamis képe van a magyar népdalról. Amit az átlagos felfogás annak tart, az többnyire népies műdal ismert szerzőktől, nem régibb a XIX. *század* közepénél. Az első népszínművek vetettek fölszínre egy maroknyi igazi régi dalt is. De azokat a *század* második felében megindult nagy termelés háttérbe szorította. Ez a dalköltészet, nem mondom, hogy értéktelen, végre is dokumentum, és a nemzet érzéseinek kifejezője egy bizonyos korszakban. De azt lehet róla mondani: Petőfije nincs, csak Petőfi-utánzói vannak. Dilettáns félművészet, melynek nagy népszerűségét csak a nemzet zömének zenei igénytelensége magyarázza.

Ez a daltermés, melynek kezdete időben is összeesik a Petőfi-utánzás korával, teljesen háttérbe szorította az érdeklődést az igazi népdalok iránt. Ez időben megjelent dalgyűjteményekben csak épp itt-ott lappanganak efféle dalok hibásan lejegyzett vagy önkényesen megváltoztatott alakban.

Csak a millenium táján, az akkor fellendült néprajzzal kapcsolatban támadt újra érdeklődés az alsóbb néposztály zenéje iránt, és indult meg nagyobb arányú gyűjtő munka előbb már Vikár Béla fonográfjával; aztán mi egynéhányan zenészek fonográffal is, anélkül is gyűjtöttünk, amit tudtunk, nagy nehézségek közt, vagy harmadfélezer jobbára ismeretlen dalt mintegy 8–9000 változatban.

Eleinte minket is egy sajátos zeneművészeti stílus vágya hajtott a falura, miután annak elemeit a városban és a régebbi gyűjteményekben nem találtuk meg. Csak később láttuk át fokonkint a gyűjtés nagy tudományos jelentőségét is, és terjesztettük ki az ittlakó nem magyar nyelvű népekre is. Az Európaszerte akkor – 1900 körül – újra megindult hasonló törekvésekről is csak később szereztünk tudomást, s láttuk az egyre-másra szaporodó kiadványokból, hogy nem vagyunk egyedül. A különbség csak az, hogy a külföld országai a legélénkebb érdeklődéssel kisérik az efféle törekvéseket, minálunk pedig fagyasztó közöny. Ezért a gyűjtés minden eredménye kéziratban van, kivéve egy kis, 150 dalra terjedő székely gyűjteményt, mely a Népies Irodalmi Társaság kiadásában most van sajtó alatt. [= Bartók – Kodály: Erdélyi Magyarság. Népdalok. 1923. Elkészült: 1921.]
[Idáig két nagy, 1, 2-vel megszámozott ívlapon, melynek hátán nyomtatás vagy zeneművek tintával írt felsorolása van. Mellette egy hosszú cédulának két oldalán tintával ugyanennek a fogalmazványnak előzetes megfogalmazása található, amit később, jelentéktelen különbségekkel a fenti szövegbe átvett.]

Hogy mi a népdal, azt eddig meghatározni senkinek sem sikerült, és hihetőleg ezután sem fog. (Lévy) [= Paul Levy: Geschichte des Begriffes Volkslied. 1911.] Helyesebb úton járunk, ha úgy tesszük fel a kérdést: mi az, amit a nép énekel? Akkor sorra leválaszthatjuk azokat a rétegeket, amelyek részint a XIX. századi dalszerzőkre, részint különböző zenetörténeti stílusok lecsapódására vezethetők vissza, azt, amely a régi magyar lyra hatását mutatja, s eljutunk egyre mélyebben fekvő rétegeken keresztül egy olyanig, amelyet az európai keresztény kor zenerendszere már nem magyaráz. Ez a rendszer, amint az ezredik év körül kialakul, a hétfokú skála alapján áll. A mi dalaink közt pedig egy primitívebb, régebbi időre mutató csoport is van, az ötfokú rendszer.

Az ötfokú rendszer [a] kínai zenében ma is uralkodó, úgy látszik, a népzenéjükben is kezdő foka volt a zenei életnek. Sok más: gregorián, skót, ír, cseremisz, votják, afrikai, ausztráliai népeknél, mindenütt találták. (Nincs: német, francia, spanyol, tót, cseh, román!!!)

Tehát ez is az ősi, emberi közösségek egyikének látszik, amelynek felderítése az összehasonlító zenetudomány egyik célja, aztán, zenei alapon foghasson a külön nemzeti sajátságok megállapításához.
[Idáig egy 1922. december 2-án kelt, hozzá írt levél hátán. 4-gyel megszámozva.]

Akár a C-dúr skála sem lehet az. Általában még messze vagyunk [a] nemzeti sajátságok igazán tudományos megállapításától. De valószínűnek látszik, hogy minél primitívebb [valami,] annál kevésbé jellemző. Közös. Azt hiszem, [a] szubtilisabbak magasabb renden kezdődnek, hogysem ilyen egyszerű formulákkal, mint egy skála, kifejezhetők volnának.

Volt idő, mikor az úgynevezett **magyar skálát** tartották a legjellemzőbbnek. Pedig megvan minden balkáni népnél, cigány, török, sémi népeknél, csak éppen a magyar nép nem ismeri, vagy alig használja.

De már az ötfokú skála használatában lehetnek, vannak is nemzetenként eltérő sajátságok. Sőt nagyobbak lehetnek, mint a C-dúr skálában, mert sokkal többértelmű az ötfokúság.

Leírás: ötféle
[Tagfelvételi felkérés eltépett darabjának hátán. 1923. január 20-i keltezés. Ugyanazzal a tintával írva, itt is 4. lapszám felül.]

Zenei tehetséget nem adhatnak, pótolhatnak. Tehetségtelen ember nem tud újat mondani ötfokúságban sem, tehetséges a C-dúr skálában is.

De a meglevő tehetséget ösztönözheti, a tradíció talaját adja alá, amelyen megállva tovább építhet.

Nagy hatással lehetnek (és lesznek) a zenei közízlés kialakulására. Ma még nehézséget okoz a beidegzésük, hangsúlyozom: a született magyarnak is, különösen ha zenével foglalkozik, és zenei műveltséget a német klasszikusokon és csak azokon szerzett. Aki nem foglalkozik zenével, az is benne lélekzik a mai Európa zenei légkörében, amelyet a klasszicizmus kultusza és ennek különféle alsóbbrendű lecsapódása teremtett meg.

Ezek a nehézségek alig valamivel kisebbek a magyar, mint egy német számá-

ra. Pedig a német elöljár asszimiláció-képességben. Riemann. Tudom*ányos* alapon megérteni, akkor eloszlik az idegenség. – Vorübung 5/8 [?]

Szomorú volna, ha csak teoretikus alapon lehetne megközelíteni. Az igazi termékeny assimilacio, mikor egyszerre, élményszerűen kapnak meg! Ehhez az élményhez eljuthat minden épérzékű ember. Csak egy kis érdeklődést, jószándékot, amicas aures (készséges fület) hozzon magával, és ami a fő: a vágyat, hogy valamit megismerjen, amit eddig nem ismert. Ez a legnagyobb akadály, mert ez a vágy az átlagos emberből 40 éves kora körül végképp kihal.

[Egy eltépett postatakarékpénztári csekklap mindkét oldalán, részben a nyomtatáson keresztbeírva, ugyanazon tintával, mint az előzők. Számozás, dátum nincs.]

A magyar csak egyféle: moll.

Hogy milyen finom különbségek: a három magyar területen: nyitra-gömöri, dunántúli és erdélyi pentatonika-típusok egész élesen megkülönböztethető*k*. (Dallamszövés, ritmuskarakterben.)

Leggazdagabb, *leg*érdekesebb az erdélyi fajta. Ma erről szeretnék egy kis képet adni. –

Még a régi dalokkal összefüggő **énekmódról, előadásról** egy szót.

Három generáció állapota. Apák, csak nagyapák tudták. Generációk közti szakadás itt is teljes: a fiatalok már nem akarnak tudni sem a régi dalokról, sem azok előadásmódjáról. 1) gégebeállítás: gutturális, sötétes színezetű, közbeszédtől eltérő, rendkívüli, bizonyos pátosz; fiatal: közbeszéd, józan, nyugodt, (ordítás ellenére). 2) Tempo rubato, parlando: ezt így a fiatals*ág* nem ismeri tánctempóban énekelnek; fiatal rubato (Pécsi Mari lassú, úri műdalok módjára). 3) Fő: koloratúra. Gazdagon ékesítik, nagy énektechnika. A fiatalság neveti, gúnyolja: „csavargatás" – csúnya ének.

Ez a kolor*atúra a* legnagy*obb* figyelmet érdemli. Akár régi, keleti örökség, *akár a* XVIII. *századi* Európ*ában* uralk*odó* kolor*álás* maradványa, Olaszországon át jött, részben Keletről. Külön beható tanulmány [*tárgya lehet,*] mennyire hatott a népire az európai.

Mindezek*et* a sajátos fonográf*-felvételeken* kellene megmutatni. Miért alkalmatlan [*erre a fonográf:*] 1) kellemetlen zörej 2) szöveg érthetetlen.

[Példa:] Székelyhidi **zong*ora* nélkül**

Ez [*a díszítésmód és énekstílus*] a legfontosabb ízléskülönbség. Ezzel fiatalságunk európai ízléshez közeledett. Európai népdalban alig van koloratúra. A fiatalság másban keresi a változatoss*ágot: a* ritmus tarkaságában.

Régi dalok ritmusa egyszerű, 12 szót*agos sor* a leghosszabb. (Fiatalságnál: 25.)

[6-tal megszámozott lap, „Hibaigazítások a M. Turista Egyes. 25 éves múltja c. munkában" feliratú nyomtatvány másik oldalán és a hibaigazítások alatt.]

Conclus*io*

Kihalóban levő művészet az, melynek néhány jellemző pél*dáját* bemut*attam*. Rajtunk áll, hogy a régi Magyarországnak ez a darabja tovább éljen, vagy örökre elpusztuljon.

Ha veszni hagyjuk, a magyar műveltség egy hatalmas energia-forrását dobjuk el.

Ha felkaroljuk, ebből születhetik meg az, ami megadja a magyar zenekultúra külön jellegét, ami nélkül csak gyarmat-kultúra marad, szolgája, exportterülete más idegen kult*úrák*nak, akámilyen magasan fejlődik technikai oldala.

Nem túlzás, ha azt mondom, addig nem lesz m*agyar* zenek*ultúra*, míg ez a dalkincs bele nem vésődik a köztudatba.

Jól tudom, ennek megvannak a nehézségei. De nem legyőzhetetlenek.

Az elkallódott m*agyar* zenei hagyomány nagy és értékes része fel van tárva. Hátra van, hogy életté, vérré váljon. Erre már nem elég egyes emberek erőfeszítése. Ebben a nemzet minden egyes tagjának közre kell működni. Itt kötelességei vannak mindenkinek, aki részes akar lenni egy magasabb értelemben vett magyar műveltségnek. –

Közönségünk egy része még mindig nem unt bele a vizenyős szentimentalizmusba, amelybe a múlt század népies műdala elmerült. Ezeket a régi népdalok monumentális erejétől egy világ választja el. Ez a réteg az ízlésbeli kátyúból addig ki nem kerül, míg zenei sorsa intézését nem veszi a saját kezébe, és nem bízza azt továbbra is a cigányokra.

Közönségünk másik részét, és éppen azt, amelynek több köze van a zenéhez, meg a zenei műveltsége akadályozza, hogy közelebb férkőzz*ön* régi dalainkhoz. Mert azokat a német klasszikusok levegőjétől, amelyben egész zenei műveltségük gyökerez*ik*, ugyancsak egy világ választja el.

Azonban a nehézségek ellenére minden épérzékű ember eljuthat oda, hogy egyszerre, élményszerűen érti meg az egész régi dalstílust. (És ez volna az egyetlen termékeny asszimiláció.) Csak egy kis érdeklődést, jószándékot hozzon magával és azt a vágyat, hogy megismerjen valamit, amit még nem ismer.

[Idáig egy vékony papírszelet mindkét oldalán. Ugyanott folytatva újra fogalmazza:]

Kihalófélben van ez a műv*észet*, de ma még él, még nem kellett exhumálni, eleven forrásból vehetjük át. Öreg falusi magyaroktól tanulhatjuk el ma még: meg is kell tanulnunk, mert ez a kincs, amelyet századokon át híven megőriztek, az ő fiaiknak, unokáiknak már nem kell. Azokat a fejlődés kérlelhetetlen ereje másfelé tereli.

Tanuljuk meg, őrizzük mi, hogy ha majd az ő unokáik unokái eljutnak oda, és számonkérik a mieinktől, azt felelhessék ezek: itt van, semmi hija, megőriztük, sőt gyarapítottuk. Ezzel csak kölcsönt adunk vissza, mert a parasztság dalkincsében a régi magyar műköltészet számos darabját őrizte meg számunkra.

Ez a körforgás felülről le, alulról föl a nemzeti élet folytonosságának legerősebb biztosítéka.

[Ezután még egy 1918. április 22-én kelt, eltépett számla-darabon az előző „végleges" fogalmazási részlet még egyszer szerepel jelentéktelen különbségekkel – rövidítésekkel –, egyébként szó szerint egyezően. Ezt már nem közöljük. Az egész összehajtott régi népdal-lejegyzések „támlapjai" közé rakva, amelyek világosan az ott bemutatásra kerülő székely népdalok voltak. Mind a Bartók–Kodály: Erdélyi Magyarság. Népdalok darabjai. Ezek a következők: 56. (Kőműves Kelemen) 90. Aj, sirass, édesanyám, 96. Én Istenem, add megérnem, 4. Repülj madár, 129. Mikor éngem férhez adtak, 89. Sír az út előttem, 142. Nem messze van, 85. Barcsai,

150. Egy kicsi madárka, 100. Ez a kislány mind azt mondja, 65. Gyergyó felé, 119. Fölszántom a kertem alját.]

[Új előadás? vázlata apró noteszből kitépett cédulákon, megszámozva, de már 7-tel kezdődően:]

Végén (összefoglalás)

Népdal mivoltáról romantikus népszellem*től* [itt utólag tintával közbeszúrva:] ki a szerző – szkept*ikus* racionalista felfogásig: semmi sem termel, csak a felülről kapottat rontja (plébános) felsőbbség naiv parasztember kapja [?]

Ráérünk tűnődni az eredetén, ha már számba vettük, mink van, aminek az eredetét keressük. Van egy tömeg néhány ezer dal, amit a nép énekel. Ha kiválasztjuk belőle azokat, amelyek szerzője kideríthető, s ami ezekre hasonlít, még mindig az ismeretlen **szerzőké marad a legszebb, legértékesebb.**

Visszatekintve az ismert szerzőjű dalokra egy elég pontos elválasztó jegyet látunk: azok majdnem mind keresik a **tetszést, hatást** (hisz nagyrészt **színpadra** készültek), emez nem keres: megy, talál. Csak a legnagyobb költőknek sikerül ez!

Műdal	Népdal
tudatosan hatni akar másra	természetes folyamat
tetszést keres	nem keres, önmagát (akarja?) levezetni
múló, tetszetős	maradandó, monumentális
kendőzött szépség	gyermek természetes bája
szerzője ma él, beleviszi	személytelen, időtlen,
személyét, érezzük, hogy	nem kérdezzük, szerzője
velünk egykorú	mikor élt.

Meg kell elégednünk azzal, míg a szerzőkről többet sikerül megtudnunk – és alighanem ignorabimus [vagyis:] nem fogunk róluk megtudni semmit: azt ma is tudjuk, hogy a nagy költők fajtájából valók. Meglehet: egy dal egy életnek színe, azért olyan koncentrált. A másik a generációk **csiszoló munkája.**

Megfigyelhető: a nép szájára került [*műköltői alkotás*] javult. (Czuczor példa). Ugyanaz a processzus századok óta használatban lehet, hogy göröngyösebb darabot [?] a használat csiszolta. Nem tudjuk, hogy oszlik meg a munka, de bizonyos, [*hogy*] a névtelen tömeg munkatárs.

Az ősállap*ot* [2 olvashatatlan szó], mikor még nem volt éles kultur*ális* különbség a nemzet tagjai közt. [Ez a mondat a cédula hátulján 1-es jelzéssel, más ceruzával.]

Később: két fő réteg, kölcsönhatás: 1) a művelt rétegben keletkezett, onnan hatolt le a faluba, 2) az alsó nép közt termett, annak szükséglete, szokásai, szertartásai mellé. Felfelé sohasem jutott, vagy igen ritkán, kuriózumképp (népszínmű) vagy sohasem hagyta el a falut.

Az lehet, hogy egy része régen, mikor a nemzet még nem szakadt alsó és felső rétegre, közös volt, osztatlan kultúrájú nemzet; mikor aztán kivált egy felső

réteg: **idegen kulturák** utánzásával vagy hatásuk alatt, a régi szokások, dalok fokozatosan leszorulnak az alsó rétegre. Ezért az alsó réteg lelki életének gyökerei homályos ősidőkbe nyúlnak vissza; és ha csak nagy átalak*ulások* ki nem forgatták őket, megőrizhettek sokat a legrégibb idők*ből*.

[Előző lap hátán tintával:] Idegen hatás a) felső réteg: kultúra = idegen, kisebb: b) alsó réteg nép – néppel.

Ilyen nagy átalakulás a *magyar* nemzetet a kereszténység fel*vétele* óta a technika koráig nem érte. Feltehető, [*hogy*] amit a kereszténység meghagyott, az fenn is maradt máig.

De amint a nyelv régibb [*mint a kereszténység felvételének időpontja?*], úgy a zene is lehet [*ilyen régi egyes rétegeiben?*]

Más

Sorra venni, mit kapunk népdal címen. 1860-ban Zeneműkereskedés: Népdalok, Simonffy. Címek. 1900. Közönség mit fogad el annak.

A népies műdal virágzásának kora **nagyon rossz ízlés korszakába esett.** Petőfi-utánzók kora (Melzl, Csernátoni). Zenéjük a szövegnél nem értékesebb. Más hiányában felkapta a közönség. Félig „nemzeti ellenállás" (Bach-korszak), félig zeneművelés.

Műfaj: csak dallammal teljes. Nem ismeri az operát, aki csak a szövegkönyvet olvassa. Aki csak a népdal szövegével találk*ozik*, ismerheti mint psycho*lógiai*, mint nyelvi dokumentumot, [*de*] nem ismerheti mint művészetet.

[*A*] népd*al* iránti érdeklődés [*a*] nemzeti tudatosság emelkedésével jár. Minél mélyebb Talán egy nemzet művelt zenésze sem ismeri annyira népdalát, mint az angol. Az első angol népdalgyűjt*emény* 1750-ben jelent meg...

[*A*] műfaj elhomályosult a köztud*atban*. Egyrészt [*a*] szöveg különvál*t a dallamtól*, másrészt [*a*] cigány szöveg nélküli muzsikája következtében.

Régi irod*alom* „Énekes lyra" mint a görög:

szöveg, dallam magában nem teljes. 16–18. sz*ázadi* énekes lyra: ugyanaz, csak stílusban más! Iskolázott, tanult fők művei, beleolvasztották műveltségük elemeit, mythol*ógiai* neveket, külf*öldi* irod*almi* formákat. A népdalstílus nem egyenlő [*a*] régi magyar*ral*, mint azt a németről némi joggal állap*ította meg* John Meier. Sylvest*er* szavaiból egy elütő népi énekstílusra lehet következ*tetni*. Ami nyoma, pár sor, itt-ott [*fennmaradt?*], p*éldául az* 1650? körüli kom[*áromi?*] [az 1701!] énekesk*önyvben* [*található,*] merőben elüt az egykorú művelt lyrától, és pontosan egyezik a ma élő népdalstílussal.

Műfaj

Szöveget elv*ileg* [?] tanulm*ányozás* célj*ára* szabad, sőt kell [*felhasználni?*]. Sajnos, máig adós az irod*alom*-tudom*ány* a népd*al* stílustört*éneti* elemzésével.

Egység: vegyület, a zenei fluidum a szöveg értelmileg megfogható része oszthatatlan egységgé áll össze.

De a dal hatásában kiszámíthatatlan része van egyiknek *vagy* másiknak. A zenei fogékonyság sokféle foka szerint mindenkire (előadó, hallgató) más lesz a vegyülő részek aránya.

Ált*alában* a felnőtt magyar erősen figyel a szövegre, tudatosan ejti ki, fogalmi tartalmát aláhúzza, a strófák közt itt-ott tréfás *vagy* komoly magyarázó szót ejt kéretlenül is.

Legkevesebbet törődik a szöveggel a gyermek: innen a sok elhomályosult, érthetetlen sor a gyermekdalban. Míg alig van szöveghiba *vagy* homály öreg férfiak énekében, akik a logikán is átszűrt Ez nem jelenti, hogy száraz deklamáció [*lesz belőle,*] mert *például* egy öreg székely melizmás, szabad ritmusú dalában több lehet a lírai hév, mint [*egy*] 20 éves alföldi [*legény énekében.*]

Népzene: népkultúra szerves része, zenei vetülete. Részesei, akik a népkultúrában élnek.

Nehéz nálunk [*ezt az elkülönítést alkalmazni?*], mert hogy városi polg*árság* hiányában igen sokan lebegnek a népkult*úra* és *a* felsőbb kult*úra* közt úgy, hogy egyikhez sem tartoznak igazán.

Viszont magyar felsőbb kultúra csak az lehet, amely a népkultúrát szervesen magában foglalja, abból mint gyökérből nő ki.

Népzene a nép természetes zenei megnyilatk*ozása* szakszerű beavatkozás nélkül.

[Az előző cédula hátán más ceruzával:] Mi azt tanultuk, a paraszt*ság* „műveletlen tömeg". Ma kultúra a szó igazi értelmében csakis a falukban van. [*A*] fels*őbb rétegekben* lehet műveltség, de nincs szerves, az élet minden jelenségét magába foglaló, egységes kultúra.

A zene nem egyéb, mint emelkedettebb nyelv. [*Hogy*] az *indogermán*nyelvek ellenlábas*a* a magyar, már a zenei frázis mutatja.

A rím erőltetett, a figyelmet a frázis végére tereli, nem természetes. Itt a frázis eleje a fontos. **(Betűrím!)** Ott a rímben csúcsosodik ki a frázis, végén csattan: a magyar az elején. Ez a jellege kicsiben frázisonként, ez nagyban: egész dallam szabása.

Nehéz a mai egyéni, egyénieskedő, szerzői jogvédett korból áthelyezni magunkat egy másikba, ahol nem fontos, ki a szerző. Pedig minden művészetnek volt ilyen kora. [Tintával beszúrva:] Szerzők. [Ceruzával folytatva az eredeti fogalmazás:] K*özép*kor*ban az* építészetig *minden* társad*almi* törekvésből [*született*], s nem ellene, mint ma. Egy új dal megszül*etését* mindenki magáénak érzi, s a szerző sem reklám*ozza*. De talán nem is tudja, hogy új dalt énekel. Hogy lehet ez, hányszor megesik, hogy valaki dalt énekel, azt hiszi: új, pedig már rég megvan. A nép régi ős-sóhajtásaiból lassan alakult dallá máig.

[A 8. cédula hátán, valószínűleg a „Szerzők" betoldás kifejtése:] Személyükről semmit [*sem tudunk*]. Elégedjünk meg azzal, amit maguk után hagytak. Tiszteljük bennük régi, névtelen, nagy költőinket és zenészeinket.

Mesék, mondák, közmondások szerzőit? Ignorabimus [= nem fogjuk ismerni].

[Egy kisebb noteszlapon, melyen nincs számozás:] Régen is egyes zeneszerzők

[*alkottak?*], de még nem **differenciálódtak**. Mindenki zeneszerző volt. Mindenki rögtönzött, a java állandósult. ---------- Zenei gyáripar, céh. ----------

[A cédula közepén levő üres helyen tintával beszúrva:] Nép --- nudzene [?].

[7-től 23-ig számozott noteszlapokon, kettőn a hátoldalon is folytatva, többnek hátoldalán utólagos toldások. Egy előadásának vázlata, aminek csak az összefoglalását tette el. Időpontra nincs adat, feltehetőleg a 20-as évekből való.]

Kenntniss der wirkl*ichen*, eigentl*ichen* Volksl*ieder* ist bis Heute sehr mangelhaft, da *nur* aus den dankbar trüben*en* Quellen schöpfen könnte. Die Programme der Zigeuner enthalten immer weniger davon. *Die* verschied*ene* [?] popul*äre* [?] Publikation*en* sind eher geeignet die ärgste Konfusion zu verbreiten, da sie alles durcheinander mengen, namentlich Kompositionen noch leben*der* oder einst [?] gestorb*enen* [?]

Lieder ohne Autornahmen herausgeben.

Überdies hat sich ein wirkl*iches*

*

Példák (mutatványok gyűjteményekből) 2-3 hangnyi recitálások.

Das geheimnisvolle Leben u*nd* Treib*en* der Melodie! Metamorphosen, gegenseitige Angleichungen, Verschmelzung, Ablösung u*nd* selbständige Weiterbildung einzelner Teile. Eine ganze Biologie der Lieder wartet auf seine Forscher, wenn erst einmal das Material da sein wird [?]. Und nicht nur bei uns! Auch andere Völker machen [?] sich rührig dran. új skót, ir, etc.

Westeurop*äische* Phrasenschatz [?] seelige Grundlage weniger gesund Ein Wort über diese *wäre* nicht wertlos.

*

Eine wirkliche Entwicklungsgeschichte der Melodie in Europa die noch fehlt, wäre der erste Schritt, wo mehr oder weniger wahrscheinliche Schlüsse auf das Alter einer Melodie

Sicher: Dur-Moll System neuer als Kirchentonarte, diese wieder neu*er* als fünfton*isches System*. Drei grosse Zeitalter. Prähistor*isches:* vor Fünftonik, primitive oligotone Rezitation. Übergänge ja Coexistenz für das ung*arische* Fünfton*system* haupts*ächlich* [?] clier. [? chev.?] sogar in den neuesten noch immer [?] wiederkehrende Phrasen, die ihren Ursprung in der Pentatonik haben. Moll System.

Kirschentonisches [?] haben heute noch lebendige Kraft.

Neue Volksmelod*ien*

Ältere Gener*ation* unbekannt. Mischart*:* alte Tonarten, rhythmisch vielfach von der reichen Poesie Szentirmay beeinflusst.

*

volks*lied* [?] hier höchstenst [!] zufällig verziert [? variiert?] Die einzige klare Quelle, das Belauschen [?] des Volksl*iedes* selbst ist den wenigsten zugänglich. (rövid áttekintés) Stilproben, allgem*eine* Orientierung

Was wir unter eigentl*ichem Volkslied verstehen müssen* [?] Das Volk singt, aufzählte Tausende [?]. Wenn wir dies sichten wollen, erler*nen* [?] wir viel verschiedene Stil- und Zeitschichten.

1) Varianten eventuell stark veränderter aber noch erkennbare*r Stücke* bekannter Komponisten *des* XIX. Jh-*es*.

2) Mehr unbekannte und vielleicht nie zu ermittelnde Kompo*sitionen des* XIX. *Jahrhundertes,* die aber im Stil der 1. Gruppe voll*k*ommen gleichen. Der Kontingent dieser Liederart ist sehr bedeutend.

3) Melod*ien* unbekannter Kompo*nisten* der gebildeten Klasse, aus früheren Jahrhunderten. Hieher sind zu rechnen die noch teilweise erhaltenen Melodien zu [an?] Texten der altun*garischen* Kunstlyrik, deren Entwicklung in XVI–XVIII. Jh. jetzt schon einigen [?] Überblick haben. Ein Teil dieser Melod*ien* weist auf fremde Herkunft.

4) Klar erkennbare Übern*a*h*me* von fremden Völker. Was bleiben, wenn wir alle diese Schichten ablösen? Das nennen wir das eigentliche Volkslied (Mersmann [?])

Wie zu ersehen, ist der Begriff des Volksliedes eigentlich für jedes Land anders zu fassen. Doch dass nicht in eine Einseitigkeit verfallen, in die namentlich [?] deutsche Forscher, die ausschl*iesslich* [?] das deutsche Material betrachten.

Eine fortwährende Rücksichtsnahme auf [fr áthúzva] andere Völker kann die Begriffe nur klären.

Wie d*e*nn auch die Erkenntniss immer mehr durchdringt, dass ... [gleich?] allgemeine Stilmerkmale wenigstens auf die Texte – in der Musik Versuch noch nicht. Doch: je älter, je einfacher. (Entwicklungsgedanke)

... [?] primitivsten [?] Grösste Sprünge, Unklarheit, Vermutungen.

[Fordítása:

A valódi, tulajdonképpeni népdal ismerete máig hiányos, minthogy csak feltehetően homályos forrásokból meríthető. A cigányok műsora egyre kevesebbet tartalmaz belőle. A különböző népszerűsítő kiadványok csak arra valók, hogy a legvadabb zűrzavart terjesszék, minthogy mindent összezagyválnak, nevezetesen [*? még élő, vagy valaha meghalt szerzők?*] dalait szerzőnév nélkül adnak ki.

Erre vonatkozóan már egy valódi

*

Példák, (mutatványok gyűjteményekből) 2–3 hangnyi recitálások.

A dallamok titokzatos élete és sarjadása! Átalakulások, egymáshoz való kölcsönös hasonulások, összeolvadások, kiválása és önálló továbbképzése egyes részeknek.

Egy teljes dallam-biológia vár a kutatójára, ha egyszer itt lesz az anyag. És nemcsak nálunk! Más népek is serényen hozzáfognak. Új skót, ír stb.

Nyugateurópai fráziskészlet Lelki alapok kevésbé egészségesek. Egy szó minderről nem volna hiábavaló.

*

Első lépés volna egy igazi dallam-fejlődéstörténet Európában, ami még hiányzik, ahol több-kevesebb valószínűséggel lehetne következtetést levonni egy-egy dallam korára.

Biztos: a dúr-moll rendszer újabb, mint az egyházi hangnemek, ezek ismét újabbak, mint az ötfokúság. Három nagy korszak: őskor az ötfokúság előtt, primitív kevéshangú[?], [szűk hangterjedelmű?] recitálás.

Átmenetek, sőt egymásmellettiség.

A magyar ötfokúság számára főleg a ... még a legújabb [*darabokban is?*] még mindig visszatérő frázisok [*motívumok?*], amelyeknek eredete az ötfokúságban van. Moll rendszer

Az egyházi hangnemeknek még mindig élő ereje van.

Új népdalok

Az öregebb nemzedékek nem ismerik. Keverék műfaj: régi hangnemek, ritmusban [viszont?] a gazdag költészettől – Szentirmay – sokféleképp befolyásolt.

*

[*Új?*] népdal legfeljebb véletlenül díszített. Az egyetlen tiszta forrás, a népdal megfigyelése önmaga még nagyon keveseknek hozzáférhető. (Rövid áttekintés) stílusproblémák, általános tájékozódás.

Mit értünk igazi [népdalon?] A nép énekel, felsorolt [?] ezer [*félét?*]. Ha ezt meg akarjuk rostálni, sokféle stílus- és idő-réteget ismerünk meg.

1) Esetenként erősen megváltoztatott, de még felismerhető változatait XIX. századi ismert komponisták darabjainak.

2) Többet ismeretlen és talán soha meg nem állapítható XIX. századi szerzeményekből, amelyek azonban stílusban tökéletesen egyeznek az 1. csoporttal. Ennek a dalfajtának igen jelentős a mennyisége.

3) Ismeretlen szerzők dallamai, akik korábbi századok művelt osztályából valók. Ide számítandó számos még részben fenntartott dallam, mely régi magyar lírai szövegekhez járult, s melyeknek 16–18. századi fejlődéséről ma már van némi áttekintésünk. E dalok egy része idegen eredetre vall.

4) Tisztán felismerhető idegen népi átvételek.

Mi marad, ha mindezt a réteget leválasztjuk? Azt nevezzük tulajdonképpeni népdalnak. (Mersmann [?])

Amint látható, a népdal fogalmát minden ország számára másképp kell megfogalmazni. De hogy ne essünk egyoldalúságba, amibe [*újabban? nevezetesen?*] német kutatók [*szoktak?*], akik kizárólag a német anyagot veszik tekintetbe. Csak a többi nép tekintetbe vétele tisztázhatja a fogalmakat.

Ahogy aztán egyre jobban átüt a felismerés, hogy hasonló, általános stílusjegyek legalább is a szövegre nézve – a zenében még nem kísérelték meg [?]. De: minél régibb, annál egyszerűbb. (Fejlődés-elmélet)

A legprimitívebbeknél [?] a legnagyobb ugrások. tisztázatlanság, sejtések.]

[Barna, szakadozott papíron – ami az első világháború utáni évekre jellemző – igen elhomályosult ceruzaírással igen gyors, szaggatott fogalmazás, inkább emlékeztető szavak, megkezdett vagy abbahagyott mondatok, tulajdonfőnevek kis

kezdőbetűvel, ékezet szinte sehol. Láthatólag egy első rögzítése a feltoluló gondolatoknak. Alig olvasható. A papíron pecsét: Confiserie Szalay, Telefon 28-68. Budapest V. Lipót körút 7. Valószínűleg még a háború végén vagy közvetlen utána írhatta. Egy német előadás vagy cikk első gondolatainak rögzítése. (Bár a Mersmannra való – bizonytalanul olvasható – hivatkozás esetleg a 30-as évek végére utal.)]

Hogyan terem, terjed a népdal

Népdalról. Hasonlóságok, különbségek

Parasztművészet általában. Nem véletlenségek, önmaguktól lett természeti tünemények, csodavirágok. Éppúgy van technikai tradíció. Tanulás is. Éppúgy, mint a nagy művészetnél. Miben áll a tanulás? Figyelmes megismerése, elsajátítása annak, amit eddig irtak: ez a zeneszerző iskolája. A saját kisérletei, mennél jobb utánzatai már meglevő mintáknak, annál jobban ragadják bele az árba, a tradíció folytonosságába, amelyben tovább úszva annál biztosabban találja meg magát. A népdalnál is. Először is biztosra vehető, hogy a népdal szerzői is jó dalos legények és leányok, amint a műzene kezdő fokain is mindig egy személybe egyesült a két ág. Később differenciálódott csak. Zeneszerzők, akik nem virtuózok, és fordítva, sőt karmesterek, akik se nem hangszervirtuózok, se zeneszerzők. Idővel egyre nehezebb lett egy személyben egyesülni mindezeknek. Egy népdalszerző pályafutása: gyerekkorától sokat dalol, megtanul mindent; első önálló munkája talán egy-két hangnyi, szónyi változtatás, amivel simábbá, énekelhetőbbé tesz valami új dalt, talán öntudatlanul. Aztán egy új strófa valami meglevő melódiához. Mert ez könnyebb. Új melódia születése már nagy esemény. Rendkívüli mozgalmak, érzések kellenek hozzá. Lehet, hogy egész élete műve egyetlen új melódia. Mert a legdalosabb legény is elhallgat, ha emberré lesz, megházasodik. Azontúl aki még rendesen dalol, kivétel. Féktelen temperamentum kell hozzá, hogy fittyet hányjon az illendőségnek. Mert házas emberhez nem illik a dalolás. Már csak nagy ritka alkalommal, mikor aztán felszabadul a hosszú időn át leszorított kedv, és ragadó árként zuhog egy-egy lakodalom, kevésbé követválasztás, búcsú vagy hasonló izgalmasabb idő [*alkalmával.*]

Más kérdés a tudatosság. Akad-e paraszt, aki tudja, meg is mondja: „ezt én csináltam". Aligha.* Már csak azért is, mert az új nóta kevésben tér el egy csomó ismerttől. Lassú a fejlődés. Sok új terem, míg az utolsóban új típus mutatkozik. Kevés alapformára megy vissza ez az első tekintetre nagy változatosság. (Akár a műzenében.) Többnyire meglevő formáknak új melodikus anyaggal való kitöltése. (Akár a műzene.)

Mért olyan harmonikus tökéletes a népdal? Először: nagy tömege éppen nem tökéletes. Kis százaléka. Ez pedig azért, mert tökéletes, ép, harmonikus ember alkotása. Ilyen pedig a nép közt aránylag több akad, mint a műveltek közt. Bár a terjedő civilizáció egyre fogyasztja. Általában minden épkézláb 20 éves ember, ha valami érzelmi mozgalom megy át rajta, rendesen tud annak épkézláb kifejezést adni. Minden emberben van egy csöpp művész, vagy inkább a művész nem egyéb, mint sűrített ember. Ép testű-lelkű szerelmes ember például határozottan képes egy-két jó vers, dal megalkotására anélkül, hogy volna elég anyaga egész életre való művészi munkához. Mihelyt mesterségszerűen űzi valaki a művészetet (vagy-

* A dercsikai ember már félművelt. (K. Z.)

is művészi életpályára lép), mindig megesik vele, hogy inspiráció nélkül, pusztán technikai készségével dolgozik. ------- De a népdal se mind remek. Ott is sok sablonos érzés sablonos kifejezésére találni. Egyéniség kell oda is. De valami spontánság a legközönségesebbeken is van. ------ Dankó a példája, hogy népdalszerző mesterséggé teszi, ami csak élete nehány nagy eseményét jelenti. Számtalan dala közt alig nehány akad, ami egy sorba tehető a jobb fajta paraszt-dalokkal. Egy-egy törés, repedés, varrat látszik a többin kivétel nélkül.
[Eddig három számozott 16-odrét cédula mindkét oldalán. Ezekről később nagy lapokra fénymásolat készült.]

Ambrus Balázs 1914

mondjuk Balázs Ambrus, soká figyelve az idősebb legények dalát, végre nem bírva megállni, hogy repedésig teli szívét ki ne öntse, rekedtes, még alig mutált hangjával belebődül, ha véletlenül másképp fordítja a szót vagy nótát, mindjárt hátbaverik: „nem jól fúvod!", mert nem úgy fújja, mint a többi.

Ambrus Balázst pedig azért verik hátba, mert úgy fújja, mint a többi. Íme a nagy ellentét. Irod*alom*: követeli az eredetiséget, új hangot, ez a létjog (Tőnedieb [= hangtolvaj], Troubadours) A népköltés*zet* üldözi az eredetiséget (így üldözik a konzervativizmusok is az eredetiséget): konzervatív, konzervál. Egyéniség lopva törhet csak utat.

Eredmény hasonló: rengeteg tömege a másodrendű, halvány, fölmelegített, nem saját tűzlángon sült [*daraboknak*], aminek nem elég korlátja az irod*alom*ban a nyomdafesték drágasága, a népk*öltészet*ben a közömbösség, a divatra-nem-jutás, a kérész-életük.

Hasonlóságok, különbségek. Több van: népnek használati tárgy, iparművészetben is leginkább *az* utánzatnak is kelete. Ne feledjük: *az* eredetiség csak most törvény; volt kor, mikor az utánzás! volt az.
[Zeneakadémiai könyvtári kérőlap hátán, a nyomtatott „Könyvtári szabályok"-on keresztbe írva. Dátum: 1914. december 9. Erről is készült ugyanolyan nagy fénymásolat, mint az előzőkről. Hozzákapcsolva két nagy lap fénymásolat ritmusváltozatokról s a hozzájuk tartozó szótagok hosszáról. Világosan egy 1914-ben elgondolt? vagy megtartott? népdal-előadás része. „Hogyan terem a népdal" feliratú lapba hajtva. Benne két lap ritmus és szótaghossz táblázat.]

Hogyan terem a népdal

Nagy különb*ség* mellett is irodalmi produkció, azonos „iskola". Produkció módja: kevés elsőrendű, sok másodrendű.

Könnyebb terjesztés, nem kell nyomda, (papírkosár). Nem szereplő mozgató erők: nincs hamis kényszer, szerzett presztizs, személyes hiúság.

Ezért sok unalmas, egyforma, tehetségtelen. De mégsem annyi, mint volna az irodalomb*an*, ha a papírkosár tartalma is mind napvilágot látna.

Ma minden írótól egyéniséget kívánnak. „iskola" fogalma, mint régebben a festő nagy szerepe. Műhely: sok hasonló, produkció [olvashatatlan szó]: csak a tehetség, közönsé*g* részéről csak az új vágya. Egy csomó külön kényszer elesik.
(*Magyar* népdal-cédulák) [= Utalás a 7-től 23-ig számozott, fenti cédulákra, amivel közös borítóban volt.]

Táji sajáts*ágok*

(Viski) [= célzás Viskinek a Magyarság Néprajzában erről írt fejezetére] Egy-egy dal határai. „Megyen az nyáj" Nógrád – Zemplén, délen: Heves. Dunántúl, Bogyiszló? Term*észetesen* nem egyes esetek [*döntenek*]: Gyulavári: dombovári juhász, stb. Alföld: sokszor megforgatott lakosság. Legkönnyebb Erdélyt felism*erni*.
[1941. január 12–18-as naptárlap hátán.]

Hogyan terjed a népdal

1) Szájról sz*ájra* a) szülők b) nagyszülők c) kortársak d) mások (milyen alkalom*mal*?)
2) Iskola (régebbi isk*ola*könyvek népd*al*-tartalma)
3) Nyomtatott daloskönyvek a) Könyvek (Erdélyi) b) vásári füzetek.
4) Kéziratos daloskönyv*ek* a) saját haszn*álatra* (megtanulás után leírt) b)mástól átvett, örökölt
[His Masters Voice 1928-as lemez-jegyzéke címlapjának hátán.]

Nótáskönyvek. Hogyan gy*űlnek össze?*

Galyai lányok írott nótás könyvei. „Ez lett a vesztünk"-ig minden benne van. De az írott dalkincs nem azonos a tudottal. Hisz azt írta le, amit újonnan tanult, vagy félt, hogy elfelejti (szokatlansága, a többitől elütő volta miatt).

Speciális írókedv

Láttam: daloskönyv tulajdonosa és összeírója egyetlen darabját se tudta énekelni (noha csupa dalszöv*eg* volt), de mást se. Csak írogatta, másolta őket, ahol találta. Ez volt minden gyönyörűsége bennük.
[Egy 16-od-rét papírszelet mindkét oldalára.]

Népies műdal

Utólag nótára keletkezett **szöveg** régi gyakorlat: Balassa. 19. *századi* műdal: gyakori. Csokonai: Földiekkel [játszó…] Billroth prímása. Ladó **csárdása, énekszólam** szöveg nélkül. Sok népdal így keletkezhetett.

Jegyzéke azon dallamoknak, melyek előbb szöveg nélkül jelentek meg: **Frank**: Befordultam [a konyhára…]

Egressy *Samu*: Tíz pár csókot [egy végből] **Ezek előbb megvolt versek is!** Utóbb, dallamra írt vers jobban tud simulni a zenéhez (strófás költészetünk inkongruenciája), példa Szent vagy Uram.
[Egy eltépett cédula egyik oldalán, „Népies műdal keletk." feliratú borítékban.]

Metamorphosis melodiarum

(Fajok élete: vátozat. Egyenrangú. Hol kezd*ődik* a degeneráció? Romlás és változat.)
Nép szájján alakult műdalok:
Simonffy a) általánosan elterjed, egyszerűsített alakja
Árpád apánk b) át-(nem de-)formált alakja (ABBA-ra) Vikár fonográf 2215/b
Mariskám! eredet – nyitrai etc. 1 (1) 7 [*záróhangjai*], fele mint önálló dal, **de-**

formált [*egyéni sajátság?*] Velem, Vikár 2256/a és 2263/a! – 7 Ugyanaz 2266/a 1 [1] 8 „Gödörre találtam" Vikár 2298/b, Bartalus II, 61. A toroczki bíró-ból – ez? mű? 1875 előtt? a) föld*allam* Remete b) Gödörre találtam c) Két malomra tartok számot.
[N-28. 201.]

Metamorphosis melodica

Műdalból átalakult, népiesedett dalok Bart*alus* II, 110 – Kászoni féldallam. Mariskám – nyitrai (Kerek a káposzta) Bart*alus* II, 129 – hozzá I, 38 sz. – „Jön a kapitány" sok var*iáns* Bukov*ina*, Szalonta etc. Egy-egy régen az áradatba vetett dallam mivé fejlődött? Ennek a fejl*ődésnek* törvényeit keresni: új és term*ékeny* feladat. B*artalus* II, 155 (Pamukos vászonból van az én gatyám – mai alakja)
[N-28. 202. A nagyszalontai gyűjtés említése alapján: 1917 után.]

Népköltészet és individualizmus

Az anti-individualizmus kora még tart, vagy csak most kezd*ődik* igazán? Sorra kimutatják, hogy Rembrandt újításai többé-kevésbé már elődeinél megvoltak. (A. Riegl.) Fölfedezik [a] Haydn-előtti (Mannheimi iskolát). Mindenütt kiássák azokat, akiket a nagy mesterek sikere elfelejttetett, és nagy érdeklődéssel nézik, hogy már tökéletlenül, de ugyanazt dadogják, amit a nagyok. A nagy mestereket közvetlen megelőző iskolákat. A kiváló, egyébként „imponderabiliákban" új csak.

Van-e ilyenformán lényegi különbség a népk*öltészet* és műköltészet közt? Az csak, hogy itt kevesebb szükség van az egyén kiválására, tehát nem is válik ki. Mindenki hozzájárul a maga cseppjével, az eredmény: az iskola. [= Vagyis a stílusideál.]
[N-28- 254. 3.]

Műdalokból lett népdalok

(Naumann: Steinthal. Egyik oly abszurd, mint a másik.)

Semmi dogmatizm*us*. Az élet sokkal gazdagabb, hogysem egyetlen képletre volna szorítható … a) műdalok a nép száján John Meier korszakalk*otó* dolgozata, minek eddig nálunk semmi visszhangja. Pedig rég elvégezhető hasznos munka lett volna összeállítani rendszeresen régi irod*almi* és népköltészeti gyűjtem*ények* tapasztalatait, sokban világosabban látnánk. Ezt a munkát a régi irod*alom* spec*ialista* kutatójának kellene vállani, hasznos mellékfoglalk*ozás* gyanánt. Hisz őt is érdekelheti: a régi irod*alom* mely töredékei lappanganak a népköltési gyűjtem*ények*ben egészen a ma élő népdalig. Itt többek közt különböztetni kellene, hogy a gyűjtem*ény* illető darabja élő szájhagyom*ányból* vagy régi kéziratból közöltetett. Minden népk*öltési* gyűjtem*ény*ünkben van kéziratból közölt.

b) de itt nem erről akarok ezúttal szólni, (a nép száján élő, még felismerhető régi irod*almi* hagyom*ány* oda tartozik). Arra akarok néhány példát mutatni, hogyan alakul át a műdal már fel sem ismerhetően népdallá, új képletté, mellyel csak gyökere közös, formája új. E folyamat mechanizmusát oly példákon kell tanulm*ányoz*ni, melyek két végpontja világosan áll előttünk, csak így tudunk elvi jelentőségű következtetést levonni.

Éles határt nehéz vonni a) és b) közt. Egyelőre a)-hoz soroljuk a formai és tart*almi* egyezést, b)-hez a hasonló (és kétségtelenül a mintából eredő) tartalom új formában jelentkezését. Ha majd sok-sok példán elvégeztük az elemzést, vonhatunk le v*ala*mi törvényszerűséget a népi ízlés iránya, törekvései, esetleg időbeli változása felől.
[Két nagy fehér lapon. Hátul példák följegyezve: **Bartók rend?** 951. sz. (965 „Sír a kislány a Bal*aton partján* **már egy régebbi előadás** [*példája volt?*]) Kiállítani való lapok 955a. Kocsmárosné, szép cs*árdásné* – 1914 körül „sárba taposom" = Utalás arra, hogy a műdal második felének átalakításából alakult a népszerű népdal „Sugár magos" Pt 384. Kondorosi csárda mellett. Bartók 940. sz. tizenegyes var*iáns*ai nincsenek ott, 942-ben 11-es, 12-es is.]

Irodalmi – Népdal-szöveg

A filológus kétségbeesése; nincs fix szöveg. Szabad hullámzás sorok, sorpárok elválnak látszólagos kötöttségből. Ki mondja meg, hova tartoztak **eredetileg?** Új helyükön is (ha ez az újabb) jól illenek.
[Egy eltépett papírlapon, aminek hátán egy 1929. november 12-én keltezett felkérés részlete van Horthy kormányzó valami ünnepére írandó szimfonikus alkotásra.]

Variáns

Házastársak var*iánsai* Íme! Egy házban is él egy dal kétféleképp. De még egy szájban is.

Mohi: semmi változás. Másutt? A jövő tanulm*ányi feladata*.
[Kis fényes papírdarabkán. Fölötte áthúzgált följegyzések.]

Atovich

Most újlaki tan*ító*. Nem magától jött a sz*enti*v*áni tűzgyújtás*ra. Sebes írt a koloni tanítónak, aki „indolens", s ő vállalkozott. Polg*ári* tanítói vizsga-gondolatok. 400 ft. b*aszom* a teremtésüket. Mozgalom, két képviselőhöz deputati*ó*. Alulról megy be a m*agyar* szó a tót gyerekekbe, ha másképp nem. Gerencséren (b*asz*nak) napszámba, boldog-boldogtalan csinál gyereket, magam is hagytam néhányat emlékül.
[N-28. 221. 5.]

A nép közt élő **nem-paraszt** külön lény, többnyire diszharmónikus. Számos típusa [*van.*] Átmeneti alak a kultúrember és nép k*özt*. I. **A fölötte álló, jóindulatú**, de rajta élősködő. **Jegyzők** sorából Szulyovszky Zsigárdon. Uras, szolgabírós allűrök, vadászat etc., szipolyozás. Alapjában lenézi a népet, gyengéit kihasználja, szokásait megmosolyogja. II. A kántor. Többféle. A felekezeti és községi többnyire nyomorult, éhesszemű, egyében nem gondolkozik, mint a jövedelmén. Sajnálja, hogy nincs módja a népet úgy zsarolni, mint a papnak, jegyzőnek. III. A pap. Néhol még a temetőben kaszált szénát is leveszi a bakterektől (Kolon). A pogrányi Atovich. Úgy l*átszik*, beteges – reszketeg, ideges hangja van. „Szláv mosoly" (felhúzott szemöldökkel és tipikus melódiával). *IV*. **A kocsmáros**. Többnyire zsidó. Nem kevésbé rabol, mint a jegyző. Vas Gereben Jakabja mégse mese. De legalább nem kívánkozik el. Amazok, különösen az asszonyaik útálják az „unalmas" falut. „Nem húzza nagyon" a szegény embert. Még „meg is szánja", ha megszorul, és nem tud fizetni. Kölcsön is ad neki. (Szegény nép! eddig **egyetlen** embert se találtam, aki közte lakva igaz barátja lenne, a maga érdekét nem keresi a népé előtt és fölött.)

A pogr*ányi* pap nagy erkölcsjavító. Miután a sz*enti*v*áni tűzugrást* sikerült kipusztítani*a*, „nem tetszett neki a fiatalság", missziós papokat hozatott rendszeresen. Akik úgy megbabonázták a népet, hogy minden leány fogadalmat tett a templomban, hogy nem ereszt be legényt magához. **Néhány** legény is megf*ogadta*, hogy nem jár [*lányokhoz.*] A táncnak nagy ellensége. „Vidékre" most nem jár táncba pogr*ányi* és gesztei lány. Persze, hogy a „csúnya ének" ellen is irtó háború van.

Százezer tüzes mennykő a fejetekre! A pap pusztítja a nép fantáziáját, a tanító a nyelvét, ketten együtt a népgenie minden megnyilvánulását elnyomják. Kifosztják a lelkit, vagyonát meg a jegyző és a sok utazó elrabolja. Szegény népem! Mi marad belőled! Micsoda nagy erő lappanghat benne, hogy még ilyenek se bírják egészen megenni.

Úgy látszik, van egy egész külön társad*almi* osztály, amely a nép becsapásából él. Szentképáruló utazók (Gerencsér) a rendes ár öt-hatszorosát fizettetik. Ideje

volna népmentő mozgalmakat indítani. (Szokott érzelgő természetem.) Hogy szeretem ezt a szegény népet! Ez a kicsiny, tömzsi, de agyondolgozott kezű menyecske a konyhában, hogy szívom be, amit beszél. Hogy fáj, *a*miket mond. Hogy az aratás alatt néha elfelejtett egy imát, hogy bántotta az. (A missziósok itthagytak egész napra való imarecepteket.) Hogy szeretné, ha a mozdonyvezető sógora idejönne, mert vasárnap is dolgoznia kell. Itt kevesebbet keresne, de éppúgy megélne belőle. Hogy a búza ára 6 f. 60, meg hogy alig marad ruhára, ha az adót befizették.

A népet ismerni. Milyen bolond beszéd. Most látom, hogy egy kicsiny-kicsinykét kezdem ismerni. Nem lehet az. Igaz, hogy akiknek leginkább volna rá módjuk, a „köztük (inkább rajtuk) élők" sokkal alacsonyabban állnak, hogysem ezt tudatosan tennék, és sokkal közelebb még hozzájuk, hogy meg ne vetnék, vagy magokat sokkal különb istenteremtésének tartanák. Pedig legtöbbször, ha együtt látok parasztot és ilyen „urat", milyen gyatránk, milyen mag- és tartalomnélkülinek tűnik föl az „úr". Mintha idegen volna, ügyetlen, félszeg, azt legfeljebb leereszkedéssel vagy pöffeszkedéssel takarja. A par*aszt* meg úgy áll, mint a fa a földjében, és tisztelettel néz arra, akire inkább szánalommal nézhetne.

*

A legbonyolultabb problémák egyike a nép szerelmi élete. Helyenként nagy különbségek. Gerencsér a legromlottabbak közé tart*ozik*. 14 éven felül alig van szűz leány. (Szombat Miska, a Don Juan adatai.) Hogy szeretője veszi el? Kinevetett. Az ember elhazudja, hogy már sz*eretője* is van. Bolondítja a lányt, b*aszo*gatja, de aztán megutálja. Aki nekem adta magát, másnak is adja. Aki nem kapható olyan könnyen (Bora), méltóbb. – A szeretőtartás technikáját apróra elmondta. Az öregek nem törődnek velök. Sokszor ugyanabban a szobában alszanak, ahol a legény a lányukkal. – Ellenben hogy Nyitrán pénzért adják magukat, azt Sz*ombat* M*iska* is elítéli. [N-28. 221 5-14.]

Pogrányi pap. "Nyomós okok kellettek az eltiltásra." [Ti. a „tűzugrás" eltiltására.] Igen. Demoralizáló. Lányok legények éjjel nem imádkoznak. – A sok tűzvész idején (1895) használta föl. „Ajánljátok istennek azt a pogány szokást, hogy megengeszteljétek." – Máskülönben nem igen lehetett volna őket leszoktatni, ha nincs rá ilyen rendkívüli alkalom. De könnyen így se ment, azt már nem a pap meg a kántor mondta! hanem Szomb*at* Ferkó. 10 korona pénzbüntetést tűzött ki az elöljáróság. – **Gesztén** a fiatalság alig várja a sz*ent* Iványt.

Sz*ent* Istv*án* utóda. (T. i. a hagyomány-irtásban.) Naiv eposz. (Amit szintén kiírtottak.) Mitől fosztja a népet. Nem kell büszkélkedni. Munkája hasonló a képrombolókéhoz. Magy*ar* szemp*ont*ból meg éppen amúgy is gyenge fantázia babonának bélyegezni. Vigyázni kell, hogy a nép rá ne jöjjön, hogy az egyházi esketés a Sz*ent* Iv*án* erk*ölcse* [?] közt **lényeges különbség nincsen.** A pl*ébános* maga mutatta az utat. Így tehát a vallás ügyének se igen használt.
[N-28. 221. 16-18. A „pogrányi pap" „működését" a MNT II. Jeles Napok előszavában is megírta. Lásd még V-II, 201-202.]

Népdalkutató cikkhez

mekkora [áthúzva: a távolság] az összekötő vonal a jelen és az élő legrégibb hagyomány közt, és amint ezt az újabb népdalkutatás mind jobban bizonyítja dalban, költészetben. A népben [? *nép közt*?] egy jó darab XVI. *század* élt meg mai napig érzésben, gondolkodásban. Csodálkoznunk kell, mekkora szívóssággal ragaszkodik a nép a régi hagyom*ányok*hoz. [Áthúzva: Kell, hogy a legsötétebb jövendő elé is bizalommal nézzünk.]

Lamento a pusztulásról **Herder** óta vezérmotívum. Inkább csodálkozzunk, hogy még ennyi, amennyi megmaradt! Nagy kincsünk, gazdagságunk ez is, csak tudjuk megbecsülni! [Alig olvasható, nagyon bizonytalanul megfejthető beszúrások:] várhat [?], eltesszük. Megtettük kötelesség*ünket*. A nemzet dolga, hogy akkor nyúljon a ...[?] üdítő forráshoz, amikor szükségét [?] érzi [?] Valóban, a régi népköltés*zet* maradványai egy a mainál mélyebb lélekzetű, hatalmasabb magyar életről tesznek tanúságot. – De meddő panaszkodás helyett ***örvendjünk és csodálkozzunk***.

[Egy 1915. május 19-én kelt takarékpénztári értesítés eltépett darabjának hátán, kétféle ceruzaírással, az egyik kétségtelenül utólagos kiegészítés – javítás.]

A népdal tragédiája

Hozzá: Népdal és társadalom. Cobden etc.

Nem tudnak találkozni, népdal [*nem tudja*] áthatni a társadalmat, megtölteni a néplélek tartalmával. Diákság (Borsody-Bevilaqua) közvetítő szerepe nulla. Okai. Arisztok*rácia:* láthatatlan. Nem vesz részt a nemz*et* lelki életében, felfogásának nem ad kifejezést. (Egyesek politikai szereplése nem az osztályé.) Nem foglal állást, a m*agyar* kultúra jelenségeivel szemben semmiféle viszonyban nincs. Mindamellett az sejthető, hogy már szárm*azása*, életmódja [*alapján*] hamarabb megtalálja az utat a néplélekhez.

A városi polg*ár* kisebb-nagyobb idegen lelki örökség ballasztját hordja, ez is akadály – hacsak nem újabb külföldi bevándorló. Nemzedékeken át kellene közelebbi érintkezésben élni a néppel, hogy

Másik ok: nem történt semmi, hogy a népdalt közelebb vigyük hozzájuk. Iskolák. Zeneélet sem vette még magába a népdal levegőjét, hogy abból A cigányzene nagyon kevés népdalt tart műsorán, magyar része általában szegényes, igen nagy részt foglal el benne a nemzetközi tánczene és szórakoztató operettzene. Magyar részében nem a népdal áll a főhelyen, hanem a népies műdal, főleg legújabb nótaszerzőinknek többnyire efemer termése, ami a divattal változik. Az a mintegy 1-200 dallamra tehető közismert, rendesen magyar népdalnak nevezett se nem régibb az 1840-es éveknél.

Próbatétel: **Magyari** hányat [*játszik ma ismert és kedvelt népdalokból*.?] Programjai: előre fix sor*ozat*? Ötletszerű folytatás? 8 millió magyarból 7 és félmillió kizárólagos zenei tápláléka: ezt a félmillió nem akarja tudom*ásul* venni?

[Egyetlen nagy lapon tintával]

A népdal tragédiája

A m*agyar* középosztály trag*édiája* ez is. Leszálltam egy boldog országba, [*ahol*] harmónia *él* az élet és műveltség közt. Ezt átplántálni! Fent: vergődés, kapkodás.

Ott a zene az életnek oly természetes adottsága és szükséglete, mint a táplálkozás. 1900-ban nem éheztek. Mindenkinek rendelk*ezésére* áll, kielégíti. Kicsiben: remek [három olvashatatlan betű: rövidítés?], ezt megvalósítani felsőbb renden.

[Eötvös kollégiumi meghívó Mikulás-estre 1933 december 5-re, hátán.]

A magyarnak alaptermészete a barátságos érintkezés, ezért a szokások dúsan virulhattak, hisz mindegyik azt fokozza.

A falusi ember köszönése szertartásos komolyságában ma is [sic!] Aki hallotta, hogy még felnőtt emberek is mily ékes, bár egyszerű magukgondolta szavakkal köszöntik szüleiket és idősebb jó barátaikat nagy ünnepeken: tudja, ez nem üres szó, hanem igaz érzés.

A régi beata Hungaria nyomait kereshetjük [A lap hátán:] Aki nem ünnepli a jeles napokat, annak a kalendárium élettelen, száraz papír.

A népszok*ások* alapja: emberek egymásközti érintk*ezése* szívesebb, bensőbb. Minden népszok*ás* örömet jelent cselekvő és hallgató résztvevőnek egyaránt. Eltűnésük megannyi öröm-alkalomtól fosztotta meg a népet. Még ahol egyesek rovására esett a mulatság (pl.), ott is a többség jókedvét fokozta.

Elmúlásukkal zárkózottabb, barátságtalanabb, magának élőbb lett a nép. Annyival is kevesebb lett életében az öröm és szeretet. Hozzájárul az osztályokra tagozódás, s az egyre élesebb osztályharc.

A szokáskutatás megrekedt a puszta leírásban. (Róheim, Viski), az anyag elégtelensége nem adhatott a képnek elég mélységet. Az eredet-kutatásra hiányzottak a történeti adatok, összehasonlító kutatásra a külföldi anyag. Nemcsak hazánkban, mindenütt Európában súlyos csapást mért a néprajzra a 14 óta folytonos háborús állapot. Látjuk, mindenfelé mostanában jelennek meg félszázad-előtti gyűjtések, újabb gyűjtésre mindenütt kevés volt az ember és alkalom és mód.

[Három, vonalzott füzetből kitépett lapon. Viski említése alapján 1934 után. Hasonló problémákról írt a „Jeles Napok" kötet előszavában.]

Műdal

Lehullott a rezgő *nyárfa* 3. sora = d' t' lt' l s m s

mű- és népdal számos kölcsönös hatását kifürkészni csak mind a kettő alapos ismeretével lehet.

Műdalszöv*egek* lelki alapja... nem vizsgálták. Zenéét ettől függetlenül nézni? Bizonyos: enélkül nem értjük meg az 1850–1900 *közti* magyarság lekivilágát. Mire táncolt, mi mellett mulatott, búsult, mitől visszhangzott mindennapi élete, miben találta gyönyörűségét, mért nem kívánt ennél jobbat. (Goethe Eckerm*ann* 1827. máj*us* 3.) Mert nélkülözhetetlen járuléka volt életének. („Nem élhetek muzsikaszó nélkül".) A legjobb írók idézik, fejlődése, összefüggése a polit*ikai*-társad*almi* élettel (Három nemzedék). Kiváló emberek kedvenc nótája (csak egy!), szűk látókör. Volt idő, mikor politikai tevékenysége ebben merült ki. (Kossuth nóta, Mégis huncut a német. 1790: Lachkovich: Rákóczi-nóták.)

Zene magában is jellemez. Egyh*ázi* ének fejlődése XVI. századtól XIX-ig. Bäumker jellemzése. Magyar világi ének: hasonló út. 1500–1900-ig. Szöveg nélkül is.

1526–1926-ig a német befolyás a felső réteget teljesen, a középréteget többékevésbé hatalmába kerítette. Csak az alsó réteg maradt meg változatlanul magyarnak, amely a 2000 éves dallamokat a nyelvvel együtt megőrizte. Nekik köszönhető, hogy van mire építeni nyelvi és zenei magyarságot. [Egyetlen lap mindkét oldalán, kis részben ceruzával, nagyobbrészt tintával írva. A 2000 éves népdalokra való hivatkozás alapján a harmincas évek végén.]

Népdal (Szövets*ég*)

Akik itt ülnek: nem látok kettőt-hármat, aki falun [*megfordult.*] Folyton olv*assuk:* szerzők járnak üzemekbe, és bár ritkábban, kolhozokba. – Én, bár nem születtem falun, de féllábbal ott éltem. Taksony

Nem veszik észre, hogy irod*almi* műv*észetben* aki v*ala*mit jelent, mind vidéki, sőt falusi? Csak abban él a népdal, aki benne élt.

[M. Szövegírók, Zeneszerzők és Zeneműkiadók Szöv. születésnapi gratuláló levelének eltépett darabján. 1948. dec. 16.]

A népdal a zenekultúra alapja

Még sok élet munkája szükséges. Sőt! Ignorabimus! [= nem fogunk tudni sokat] Mi a népdal? Lévy [= Paul Lévy: Geschichte des Begriffes Volkslied. 1911] 150 év alatt – nézetek és definíciók.

Minden kor és ország más [*véleményt vall.*] Ma: nép, minden külső befolyás nélkül, a maga kedvtelésére énekel, amennyiben nem írott v*agy* nyomt*atott* forrás [*az eredete,*] élő hagyományból meríti. Tehát ma már nem mondjuk, *hogy* Goethe, Petőfi egy dala **népdal** lett. Nem! Mindig *Goetheé*, P*etőfi*é marad, amíg felismerhető. De igenis elképzelhető, hogy Geothe-, Petőfi-vers motívuma egy bár függő, de egészében új vers keletk*ezésére* adott alkal*mat.*

Irodalmi életben napirenden [*van az ilyesmi.*] Erősebb egyén: utánzók uszálya követi. Iskolák. Festészet.

Ilyenformának képzelhető a néphagyom*ány* élete, irod*almi*, zenei része; egy különbségg*el*: nincs szerző, szerzői tudatosság. Alkotó és előadó egybefolyik, mint a zene régibb koraiban.

Mindenki alkotó egy kicsit, de nem tud róla. Változtat, alakít, hozzátesz, de nem tudatosan, mert nincs más ellenőrzője, mint a közösség.

Rádió? [*A*] könnyebb részt választás: ha nem tudja a szerző nevét: „népdal".

1830–80 közt keletk*ezett* egy csomó dal. a) ismert szerző b) ismeretlen. Uszály, utánzók. Ezeket tartja a közfelf*ogás* még mindig népdalnak.

Ha tudjuk [*a szerző nevét*], adjuk meg a tisztes*séget* [*neki.*]

Ez az én szeretőm:
Csak egy kislány:
Ereszkedik le a felhő:

határozott egyéniségek! Bármennyire elterjedtek [*ezek a dalok,*] nem lettek népd*alok*. Ez a tévedése egy divatos, lényegében racionalista felfogásnak: Gesunkenes Kulturgut. – [= lesüllyedt kultúrális javak] Hogy a nép nem termel semmit. Falusi jegyző.

Részben igaz: a) átvettek a művelt, városi szerzők [*darabjai.*] Népszínmű.

a): csak statisztikai, szociográfiai jelentősége [*van.*]

b) hogy nem „tisztán" [*veszik át:*] ott kezdi érdekelni a dolog a néprajzot. A változtatásokra felfigyel: hogyan alakítja a népi közösség a maga képére, hogyan vonja be a maga zománcával a közé hullott idegen tárgyat (Spindel). [=?]

Documenta: a nép zenei ízlése, formai, dallambeli hajlandóságai, egész zenei gondolkodása.

*

Nem mind romlás, ami változat. (Ebben nincs igaza a falusi jegyzőnek.) Fokozatok. Kis változ*tatások*tól egész új képződményekig.

1) Simonffy „Eresz alá fészkel a fecske" – egy dalból egész bokor, család, nemzetség fejlődött. 1(2) 5 típus.

2) Sír a kislány 1860 körül: 1 (V) VI németes daltípus. Mély járású, ton*ika*-dom*inán*s-subd*ominán*s harmónián alapuló. Több példánya bukkan fel. Két legismertebb:

Rontás? Szebb, mint a másik kettő: az I (V) VI típus teremtette legmagyarabb variációját, legjobban símul a m*agyar* dallamok tömegébe, míg a másik kettő kirí; mindenki, a legfelületesebb ismerője is érez v*ala*mi magyartalanságot, ami itt eltűnt. Asszimilálódott.

3) „Húzzad csak" (Falu rossza) Fülébe húztuk az egész országnak. Nem csoda: gyermekdal [*lett belőle*] (Fordítva?) Egyetlen változat, tejlesen különálló szerk*ezet* és dall*am*vonal. Magyartalan ♩ ♫ ♩ ♫ ♩ ♫ — ♩ ♩ ♩ ♩ és egyforma ritmus: *a* gyermekd*al* formáihoz egyszerűsödött.

Folytathatnám: elég világos képet [*adtak*?] a nép közé hullott műdalok biológiájába.

E folyamatok, e mechanizmus megism*erése* fontos: feltehetjük, hogy a múlt századokban is hasonlóan folyt le. Ott *az* eredetiek már nincsenek meg, nem is lesznek. (Íme: x egy „Ignorabimus")

De joggal mondhatná valaki: bármily érdekes [*mindez*,] ezért az erdményért nem volt érdemes! [Ti. az eddigi kutatás.]

Szerencsére nem csak ezeket találtuk.

Mihalovich: minden szolgáló tud. Próbáltam: amit nem minden szolgáló. A nép közt élő daloknak csak kisebb része fejthető meg az előbbi módon, származtatható valami akár hazai, akár külf*öldi* forrásból. Nagyobb részének eddig semmi ilyen megfejtése nincs.

A néphit azt tartja (egy palóc asszony még tőlem is kérdezte, igaz-e), hogy a vízileányok tanították nótákra az embereket holdas éjjeleken.

Van egy csoportja dalainknak, melyekről az úgyn*evezett* modern tudomány sem tud többet és kézzelfoghatóbbat mondani. Legfeljebb annyit, hogy úgy látszik, azok a vízilányok, akik ma a Balatonban vagy a Tiszában úszkálnak, is testvérei lehettek azoknak, akik még a Meotisz tenger habjaiban tanították az arrajáró ősmagyarokat bizonyos dallamformákra.

Ugyanis van egy pár dallamtípusunk, melyek sehol Európában vagy a körüllakó népeknél nem ismeretesek. De megvannak olyan népeknél, akik a magyarral rokonok s akiknek ősei valaha érintkeznek a magyarokéval, s akik ma is ott laknak a Meotis tenger vidékén.

Laktak ott valóságos magyarok még a 13. században (Julián barát). Nyomtalanul el nem tűntek. Beolvadtak más népekbe dalaikkal együtt. Viszont már előbb, a török nyelv [?] -keveredéssel kaphattak olyan dallamtípusokat, amelyek a törökfajú népeknél is fennmaradtak.

E népeknél a dallamgyűjtés még igen kezdetleges állapotban van, ami van, sem jutott el mind hozzánk. Így egyelőre kevés elszórt példára tudunk hivatkozni.

[*Be van*] Kenderes [*kerítve*] (Pozsony m*egye*) – Árva [*vagyok, árva*] (közism*ert*) –Od'alá [*szolgáltam*] (Zoborvidék) ötfokúak. Kínai skála. Cseremisz: csoportos megfelelés, néhány száz dallam*ban* 8-9 változat *egyező*!! Típusok. [A^5 *A*] Valamennyi közös sajátsága.

(Puccini: Turandot) Körültekintünk, keleti kir*ándulás*.

B*efejezés*: M*agyar* zene és a hivatalos világ. – Arisz*tokráciának a* m*agyar* zenével semmi kapcsolata! Apponyi: S*zékely* fonó. Most kezdi törekvéseinket érteni. Bármily szép: ha 1909-ben érti törekv*éseinket*, tízszer annyit gyűjtünk, rég megjelent volna, *az* iskolákon át *a* nemz*eti* zene szelleme már az akkori generációba [*elterjedt volna.*] Így ez még mindig „jövő zenéje". De azé aztán lesz.

Akarunk-e továbbra is *az* eur*ópai* kultúrák hulladékán élősködni, szemétlerakodó helye *lenni*, vagy a magunk lábára állva egy külön népegyéniség létéről tanúságot tenni? [Utólag fölé írva:] Adófizetői v*agy* szellemi önállóságunkat kivívjuk végre. Nyelvi kérdés.

Az eur*ópai* kultú*ra* eszközeit el kell sajátítanunk, mert csak ezeken át tudjuk érvényesíteni. De tévednek azok, akik azzal eleget tettek. Azzal csak német provinciális kultúra [*jöhet létre.*] Ha a mi egyéniségünket akarjuk érvényre juttatni, először is meg kell azt ismerni.

Azután átvinni a köztudatba. S*zékely* fonó: ezt *akarja* [?] Baklövés – [?] Ha a Marseillest vagy a Cserebogárt idézem. [?]

Szomorú volna, ha a mai közönsé*g*nek [*ez nem kellene*?] Mi egy nem létező, majd csak felnövekvő [*közönségnek írunk*].

Bizonyos v*agyok* benne: eljön az idő, mikor minden művelt magyar ismerni [*fogja.*]

[Hat megszámozott, egymásba hajtott kutyanyelven, majd a 6. 3. és 2. kutyanyelv hátoldalán folytatva. Nem biztos, hogy az 1. hátán írt következő rész is idetartozik!]

Sok itt a huncut! Újságok: tehetség! Sok a tehetségtelen ember, aki szerephez, hatáskörhöz jut. Érzi, hogy azt nem bírja betölteni, többi kevés gonosz. Butaság, tehetségtelens*ég*, gonoszság összefog!

Más a nyelv. Nyelvújítási szók: egy mondatot se lehet kimondani [*nélkülük*]. Bezzeg zenében lehet. Németül beszélni.

Magyar nyelv még az a nyelvpótlék, amin a művelt társadalom beszél? De hogyan is beszélhessen jól, mikor már kis korában elvesztette nyelvérzékét, mielőtt megszerezte. Megölte [*a*] guvernánt. –

[Valószínűleg a 30-as évek elején tartott előadás vázlata.]

[Talán még az előzőkhöz tartozik az alábbi, kutyanyelvekre írt szöveg?]

Utolsó
Paradoxon

Itten [*a*] magasabb kultúra kifejl*ődésének* akadálya éppen [*a*] felső tízezer.

1) Nem akar magyarul megtanulni. Idegen nyelveket a legnagyobb gonddal tanulja, gyermekeit előbb idegen nyelvekre taníttatja. Ezzel megrabolja magyar nyelvképzeteiket, mert az elsődleges hangkép a gyermek kezdődő fogalomalkotásában egész életére idegen nyelvhez tapad, magyar beszéde egész életében csak fordítás lesz.

Az ilyenek soha életükben nem tudnak rendesen magyar*ul*. Pedig nehéz nyelv a magyar, még aki beleszületett is, kénytelen sok időt tanulásával tölteni, ha igazán tudni akarja.

2) Szemük a külföldre van függesztve, Parist és Londont úgy ismerik, mint Pestet, de a magyar vidéki városokat összetévesztik, falun még ezek nem voltak.

Lelkük mélyén a magyarról azt gondolják: mi jó jöhet Názáretből? Nincs bennük hit.

Míg ezek meg nem térnek, addig igazi kultúra itt nem lehet. Addig nemcsak a zenében, de minden téren úgy lesz, hogy ami kultúra, az idegen, s ami magyar, az kultúrálatlan. Még sok meleg tavasznak kell még itt kifejlődnie, hogy a magyar talajból [*sarjadt*] és idegen elemek olvasztótégelyben szerves egységgé forrjanak, s hogy kisarj*adjon* [*egy*?] magyar, egységes kultúra. Minden kis dal, ami fölfelé emelkedik, ezt szolgálja. Énekeljük a gyökeres népdal*t*. Ismerjük meg: azzal is az eljövendő magyar magas kultúrát szolgáljuk.

[1-2-vel számozott két összehajtott, megbarnult kutyanyelven.]

Népdal-ügyek

1) Új jelenség: a pesti uccagyerekek, jasszok, cselédek, tennisz-ficsúrok, szóval mindazok, akiknek ajkán visszhangzik a pesti dal, most egyre azt hajtogatják, hogy „lesz nekik rózsás sírjuk valahol az orosz határon", meg hogy „Visszajönnek valaha, valaha vagy soha". Hova lett az „uncili-smuncili" és „ujjé a ligetbe" már nem naccerű? (Az a „fülhasogató" 1914 tavasz!) Talán megakadt az angol-amerikai import, de hisz hazai szerzőink csak úgy dolgoznak, mint azelőtt! Vagy tán a harctéren vannak?

Mikor ez a régi tradíció, folyamatosan fejlett, erős gyökerű művészet legyőzte a a gyökértelen pesti nép behódolt a (És ha tovább tartana ez a hatás, tovább is így volna, mert eddig vagy nem járt annyi m*agyar* katona a pesti uccán, vagy nem volt olyan dalos kedve, mint mostanáig.)

Nem azt biz*onyítja ez*, hogy tradíció nélkül nincs művészet, s ha van, olyan,mint az őszi falevél. Ady azért erősebb Petőfinél, mert benne lobog a mai magyar, de éppúgy benne van a 400 év előtti, míg Petőfiben éppen csak a maga kora van.

Népdal-érdeklődés: katonanóták a Nyugatban, amelyekről kiderül, hogy Zilahi úr írta, előre megmondta volna minden hozzáértő. Babits a népdalról. Minden kor a maga szemével nézte a népköltés*zet*et, hullámzik, mióta van. Lévy [= Paul L.: Geschichte des Begriffes Volkslied]. Acta Germanica, de a koron belül az egyénben: Babits. Érdekelni fogja, hogy mi már egyik-másikat tíz éve ismerjük: legföl*jeb*b egy-két szöveg-versszakba került néhány aktuális vonatkozás. Ezentúl se tartom valószínűnek valami hirtelen felszakadását egy népdal-áradatnak.

[N-28. 254. 1-2. 1918] [Lásd: A népdal feltámadása, V–I, 14–18. Babitscsal vitázott.]

Magyar népzene. Ismertetés

felébreszteni az alvó királylányt.

Kuruc idők, felületes lelkesedés, éreztük: kell lenni valaminek.

Régi faluban áhitat. Itt nem változott 400 év óta semmi. Kézimalom, faeke, kézi csép, ruha etc. Hangja van. Megszólal. Ezt kerestük! A 300 év előtti M*agyarországot*. Ha vissza lehetne csinálni az utolsó 300 év történetét!

Nos a zenében elég erre a kis mustármag. Él még, nem halt meg, csak alszik, senyved, a fölénőtt sok burjánt kell eltakarítani.

Egyelőre senkinek sem kellett. Ellenséges érzület. Oláh jelenet. [= Célzás egy Bartók-hangversenyen tett miniszteri megjegyzésre?] Lesz idő, hogy mindenki meg fogja érteni?

Addig hiába tésztozunk magyar zenekultúráról, míg minden művelt magyar tudatában nem szerves része.

Csak most világszerte: hasonló mozgalmak. A 19. századtól megcsömörlött népek mindenütt gyökereikhez szállanának le. „Visszametszik" ágaikat, új virágzás elé mennének.

[*A*] közönyt megtörte a katasztrófa. Amire nem volt elég erős kultúrális érzék: [*most meghozta a*?] politika és a konjunktúra. Látunk magyar specialitásokban dolgozó kiadó cégeket. – A basky [?] szövetség.

Ha a magyar lethargiából (spanyol) csak ilyen csapások rázhatták fel: és ha fel bírják rázni, akkor talán még áldást hoz ez a katasztrófa.

[K. Arch. N-28. 209. I. Michalovich nyugdíjaztatásának módja ellen beadott fogalmazvány a Kultuszminiszterhez. Hátoldalára írva. 1919-ben.]

Viszont az élő hagyomány kutatás módszerei nálunk ..... [olvashatatlan szó] több élő anyaggal van módunk [*vizsgálni*?] Tanulnak is. [*Ti. a külföldiek.*] Mersmann német népdalkutató (angol kiadás?) Bartók-könyv német kiadásáról szólva ezt mondja:

foglalkozni?

a népdal élettanáról mi tudunk nekik többet mondani [kék ceruzával utólag aláhúzva] Az övékénél sokkal nagyobb élő anyaggal való folytonos foglalkozás számunkra a népdal élettanáról újat mondani *nekünk* [eleje leszakadt a papírlapról] van módunk.

A munka történeti részében a nyugateurópai tudomány fejlett módszereit kell alkalmaznunk. De az élő anyaggal való foglalkozás módszereit magunknak kell megkeresnünk, s abból ők is tanulnak.

Kalauzunk lehet a nyugatiak tudománya: az élő anyaggal való foglalkozás módszereit kell megke*resni*. [Leszakadt a papír.]

[Úgy látszik, egy fogalmazási részlet háromszori változata egymás után, ugyanazon a megbarnult, szakadozott papírlap két oldalán.]

Nemesi népdalok

Két oldala: nemcsak főurak magyartalanságát utánzó feltörekvő hajlam, hanem irodalmi vezéralakjainak követése. Jambusirodalom, német orientálódás, új irány, vele meglazult a kapcsolat a régibb irod*alommal*. Haladás!

Laczkovich. Rákóczit éneklő csimbókos kvavilivalse [?]

Népzene Szabad Egyetem. Végszó

I. *A* m*agyar* nyelv kérdése (Szekfű) hajszálon múlt! Vitalitás. Zenében bekövetkezett: a művelt osztály zöme nem ismeri z*enei* anyanyelvét. Csak foszlányait.

Egy nyelvű lesz a világ. De csak akkor, mikor a különnyelvűség már kitermelte mindazt az értéket, az emberiség számára, amit csak így term*elhet* ki (2000 nyelv él!)

Külön zenei nyelvek. Debussy: „dialektus" egész este nem [Célzás egy német kritikus Debussyről írt mondatára: Nem lehet egész este dialektusban beszélni.] Dante: de vulgari eloquentia [= A köznyelvi ékesszólásról] Új mondanivaló: új nyelv. Középkor*i* Eur*ópa* egységes zene. (De ugyanakkor Keleten!) Tehát a nyelvek egyelőre szaporodnak. *A* 19. *század*ban kifejlődött északi, orosz, cseh, fr*an-*

cia, olasz, német mellé felsorakozik [*a*] magyar, délszláv, román. Még ki? Együtt jár mindenütt a népdalgyűjtéssel. (Német!)

Vág, Dunába folyik: egyideig színezi, de beleolvad. Főfolyam idegen! Német zene, abban egy keskeny csík. De nem fog beleolvadni!

Végszó

Rárakódott parazitaréteg alól a magyarságot előkaparni.
Mint mikor falán a rámázolt értéktelen alól előtűnik a régi freskó.
[Orsz. Magyar Dalosszövetség 1935 december 11-i levelének eltépett két darabján és a közzétett 1935 novemberi, hozzáírt levél eltépett darabjának mindkét oldalán. Egy előadás végső részének fogalmazás-részletei.]

Magyar közösség?
Paraszt közösség? mondják egyesek.
Kérdem: ha magyarul beszélünk, parasztok vagyunk?

Elárasztotta idegen szöv*egek*re készült dall*amokkal* (Példák) Ha felemeli fejét halkan, legázolják.

Nóták is sokszor idegen... [kiolvashatatlan] átvették a nyelvkezelést (példa: Szính*ázi* Élet).

Akarjuk a magyar teljess*éget*? Akkor behatóan ismernünk [*kell a*] népdalt és naponta élnünk kell vele. Ez egyetlen biztos talaja külön nyelvünknek

stb. Zárófejezet

[Egy Hóman, Kerényi Károly szerzőket emlegető Egyetemes Történet propagáló gépelt irat eltépett darabjának hátán, majd folytatva az eredeti oldal sorai közt.]

II.

Horvát dalok. a) magyar nem létező, b) magy*ar* var*iánsa* van. Átvevő népnél régiesebb alakban marad.

Nyelvi példák

Honnan tudjuk, hogy magyar? 1) Környező népeknél nincs. 2) Ha van: kiütközik az ő szokványos stílusaikból. 3) régi rokon népeknél van. Horv*át* – magy*ar* – cser*emisz* – tatár. 4) A magyar dalkincs gyökeres része, gerince, amiből kiágaznak az újabb dalok is.

Végszó

Miért illik ismerni? Miért illik tudni? Kultúra létjogosults*ága* teljesség. Töredékkultúrák fenntartása nem éri meg a rezsit.

A m*agyar* kultúra teljességéhez tartozik a m*agyar* zene is. Sőt: nyelvünk elszigeteltsé*gé*ben a zene az, amivel életjelt adhatunk magunkról a világ népeinek. Eddig is sokkal inkább a zenénk révén vesznek rólunk tudomást, mint bármi [*más révén.*] Ha fontos a tokaji állami márkázása: talán nem szerénytelen kívánság, hogy a zene Első [*feladat, hogy*] mi magunk legyünk tisztában, mi a zenei tokaji. Nehogy hamis bort töltsünk idegen vendégeinknek, de főleg mi magunk ne szenvedjünk lelki épségünkben.

Ma még itt tartunk, és egy-két évezredig itt [*is leszünk.*] Nyugodjanak bele, akik türelmetlenül várják

Eszperantó. Zenei eszperantó. Nyelvpótlék, kávépótlék, zenepótlék.

Élő nyelv, élő zene csak az lehet, ami ezer szállal fűződik egy talajba. Műbor – tokaji. Méz és répacukor. Ezernyi tényező határozza meg. Még a víz is! H_2O, de minden falu, forrás vize más. Hát még a méz 12 féle!

Mi zenénk külön íze. – Titok. Csak összefüggésekre empir*ia* [*útján tudunk következtetni*?]

[A Bp-i Állami Középiskolai Tanárvizsgáló Biz. Elnöksége 1935/36 tanév november 11-i levelének eltépett és megszámozott három darabján.]

Minden zenei intézm*ény* 1867 óta a kevesek zenéjét [*pártolta*?], a sokak zenéje érdekében semmi se történt. Talán jobb is, mert mit tettek volna? Német járszalagra fűzték volna azt is. Így tenyészett magától, gazdagon, magyarul. Most itt a tört*énelmi* pillanat e termés megnemesítésére, de a magyarság kára nélkül.
[1935. május 5-8 eltépett naptár hátán.]

Utolsó [? Nem világosan olvasható]

Akik idejöttek: feltehető, hogy érdeklődt*ek* [?], nincs szükségük érvekre.

Mégis talán egyszer számonkérik tőlük ezt az érdeklődést. Hadd essék egyszer szó arról: miért kell a köztudom*ás* szerint műveletlen és durva, sőt rosszillatú parasztok zenéjével foglalkozni, és nem inkább Bach és Beethovennel.

Paradox: éppen a magasabb zenei műveltség érdekében kell.

Valamely nemzet irodalmi műveltsége csak a saját nyelven fejlődhet ki. Amint nem lehetett volna magyar irodalom és irod*almi* [*műveltség.*]
[1936. január 12-18-i naptárlap hátán.]

Utolsó

M*agyarországnak* már ez a sorsa, hogy intézni [*mindent csak*] felülről lefelé [*lehet.*] Ak*adémia* csak Liszt Ferenc volt, semmi más. Kiteljesedett, de milyen áron. Iparműv*észeti* Főisk*ola* (Groh). [= Groh István, a főiskola igazgatója.]

Zenetudat: először

Nem normális úton [*ment végbe a*?] hagyom*ány* felnöv*ekedése*. Az építménye, fundamentuma, ezt utóljára kapcsoljuk be *a* zeneéletbe. De megvolt! Fejlődése természetes. Csak a zeneéletünk alakult term*észet*ellenesen.
[Egy – évnélküli – június 30 – július 6-i naptárlap hátán.]

Karvezető + népzene

Ismeret	Gyakorlat
átfogó, mindenfajta, egymáshoz visszanyúlás, fontosság a) tudom*ány* b) műv*észi* érték, felületi – mély réteg Duna: úszik [*a*] szinén (Viski)	használat tempo, dinamika, hangszín, kiejtés (parasztos karikatúra Zolnai) táj- és irodalmi nyelv [*közt*] nincs különbs*ég*, mint [*ahogy a*] német, fr*ancia*, olasz [*nyelvben.*] Kiejtés: városi (= irod*almi*] magyartalan. Magyaros, amit sokan parasztosnak vélnek.

[Innen kezdve kék ceruzával, egyetlen sávban]

Elhatárolás: műdal – népdal

Műd*al*: íze, szaga bármennyire megközelíti: még olyat senki sem írt, amit népd*al*nak lehet nézni. Azaz annak nézték soká és sokan. De aki már tudja, például a tardonai diák küldeménye. P*éldául* ki ismeri? Ki tudja megkülönb*öztetni*?

Nb. nem mind rossz! 1850 – pesszim*izmusa* történeti érték.*

[Egy vékony kutyanyelven először fekete, majd kék ceruzával.]

Népzene

Ticharich Zdenka: minden népdal egyforma. (Tíz néger) Semmi sem jellemzi jobban a népeket. Rögtön ráismerünk: ez nem magy*ar*. Csakhogy a magyar közép*osztály* éppen a legmagyarabbat érezte idegennek, annyire kivetkőzött a magyarságból, vagy bele sem öltözött.

[Eltépett papírszeleten, hátoldalon áthúzott egyéb följegyzések.]

Mit jelent a régi m*agyar* népzene?

Azt, hogy sokkal több él még a honfogl*aló* magyarság lelkéből, mint valaha hittük.

A millén*ium* mámora után egyre többször bukkan fel a gondolat: hova lett Árpád vére? Nyilván hajtogatták: egy csepp sincs már a honfogl*aló* magyarok véréből. (Deshevffy? Moravcsik).

Hogy a vér eltűnt-e, azt állapítsák meg a vér kutatói. (Bartucz szerint ugyanaz a faji összetétel.)

Hogy a lélek még jelen van, bizonyítja a zene.

Vér és zene nem kell, hogy együtt járjon. Ugyanaz a zene össszeköthet fajilag különböző népeket.

A honf*oglaló* magyarság többféle, bár rokon faji képletből állt.

Épületek rombadőltek, ruhák elfoszlottak. Maradtak csontvázak, fémtárgyak, és a **zene**. Megmaradt a nyelv, és némely vidéken még úgy beszélik, mint a halotti beszédben.

Ez a kettő bizonyult maradandónak.

[Az Iskolai Énekgyűjtemény I. 1943 40-41. korrektúra-lapjának hátán, az összehajtás szerint haladva. Az utolsó féloldalon még a következő – valószínűleg nem az előzményekhez tartozó – följegyzés: Kétféle ember. Inkább sehogy, mint rosszul, inkább rosszul, mint sehogy.]

Népdal – élet

Két irány élesen szemb*en* [*egymással*:]

1) Elismeri, elismételgeti, hogy kincs. De félre akarja tenni. Múzeumba, lomtárba, elavult.

2) Eleven életnek érzi, mainak, életünk szebbítés*ére* alkalm*asnak*, minden alkal*omra* felhasz*nálhatónak*.

* Nélkülük semmilyen történész nem tudja megmagyarázni teljesen a kort. Van valami, amit csak a zene tud kifejezni, s enélkül a kor képe hiányos.

Viszont tisztán zeneileg elavultak, hervadtak, legfeljebb levendulaszagúak. (Lehullott a rezgő nyárfa.) Optimizmus: a népdalban, bár régebbiek, távolabbi jövőbe mutatnak. Mert távolabbi nagy múltban gyökereznek. (K. Z.)

1. Zenei Marrizm*us*. Christiansen: Sztálin néhány kedvelt dala = régi fajta (nem a ...)

2. építő. 1): romboló, mert élő értéket félredob.

[M. Zeneművész Szöv. 1952 május 6.-i meghívója hátán.]

Népzene felhasználása

I. Bartók cikke

II. Népzene és műzene

Mi a magyar – Úr és paraszt [= Kodály cikkei ezekben a könyvekben]

III. Hitelesség

IV. Romlott formák. 3/4-*ét* elégetni. Hivatlanok tolakodtak a fórumra. Kéziratban maradt a jó. H*orváth Ádám*, Mindszenty, Udvardy, Kiss Dénes, Almási, Arany János, Tóth Istv*án* mellett eltörpül mindaz, ami megjelent.

Elcserélnők érte Füredit, Mátrayt, Bartalust. Még tán Szini maradna. Ennyit a textusról.

Feldolg*ozás* (húsfeldolg*ozó* ipar)

Használat. Igen sokszor használhatatlan. Bartalus 730 *feldolgozásából* [ti. amit népdalkiadványában a dallamokkal közölt] hangvers*enyen* alig hangzott el egy tizede vagy egy százada. Legalább soha sem olv*astam*, pedig azzal az igénnyel [*készültek*.] Sem a szak*emberek*, sem a nagyközönség [*nem vett róla tudomást*?] 101 – 103 könnyű zongor*adarabok*, amiben benne a dallam (= a magyar közönség szomorú zenetudatlansága).

Magasabb műzene felé

1) rossz textus (azért annyit a hitelességről)

2) mindig ugyanaz. Egy hangvers*enyen*: háromszor **szokás-***nóták* **Szervánszky** ..... [olvashatatlan szó] népi zenek*arok*

3) agyonharmonizálják. **Weiner**. Zsírcsepp a vízlevesben. 1) Technika 2) érzés. Enyimekben benne van *az* eleven élm*ény*: realizmus Forgó padkája.

Odamenni, velük élni, nem íróasztal mellől [*komponálni*.]

[1950. november 6-ra szóló meghívó hátán, majd folytatva a nyomtatott szövegen keresztbe.]

Népzene III. Kiadása

[Kodály: A magyar népzene, előszó-terv]

Két kiadás: 10 000 péld*ány*. Azt hinnők, megállap*ításai* közhelyekké [*váltak*]. De [*a közönség*] lépten-nyomon tapasztalható tájékozatlansága azt jelenti, hogy nem minden példánynak akadt olvasója.

Összehas*onlítás* minimum*a* éppen csak belevilágít a háttérbe. Teljes tud*ományos* [*feldolgozás*] csak [*akkor lehetséges, ha*] keleti, rok*onnépi* gyűjt*emények* rendszeresebb kiadásra kerül*nek*.

Fődolog mennél több szép és jellemző dall*am* ismertetése, magy*ar* zenei légkör megterem*tése*, mert csak ilyen légkörben terem meg a nemzeti művészet.

Nálunk sokáig, máig ez legnagyobb akadálya: a népd*al* nemismerése.

Erkel: olasz. Bartók: Strauss R*ichárd* eszközeivel tartalmában ugyancsak nemzeti, formájában idegenszerű.

Mennél többször lelkesen énekelték [*a*] Hunyadi [*dallamot*], annál inkább útját vágták a nemzeti művészetnek. Kozmopolita típus: V vagy V/2 (3) 6 do-*befejezés* [1950. november 9-én kelt meghívó hátán, majd a szövegben keresztül.]

Záróelőadáshoz

Nem kész, tálalható. A magyar kultúra olyan, mint a szegényember háza. Még nem kész, és már laknak benne. Pincéje *nincs*, vakolata *sincs*, tetejét előre felhúzták, de nincs még odakötve. Az első szél lekapja.
[Noteszlapon, amelynek hátán aktuális följegyzések vannak.]

Párhuzam: 19. század [*nálunk*] – német 15–16. század Meier és társai. Liliencron. Fliegende Blätter [= röplapok, melyeken népdalokat is közöltek]: nálunk ma nyomtatás
Meyer: XII., XIII. *században* a nép elmaradt, konzervatív. (Individualista *nézet* [?]) De nálunk: egy olyan értékes rétegét őrizte meg, ami pótolhatatlan. XV. *század németeknél* regeneratív nálunk: generatív.
Zenében: egyedüli tradíció.
[Eddig kék ceruzával. Utólag feketével:] Ethnographia, előadás

Miért népzene

15 év népzene-tanítás. Külföldre került fiataljaink mire tanítják az idegeneket? Szibériai: Hej élet, ez ám a gyöngyélet. (= Móricz: Úri muri), mongol: a juhásznak jól van dolga. (Magyar Nemzet 1955. július 12). Ezt tanulta meg hirtelen Nyecsajev orosz tenorista.
[Egy operai és hangverseny-naptár eltépett szalagján.]

Pótlások 1–43-hoz[?]

Nálunk a város nem gyökerezik a faluban: a városlakó jobbára idegenből jött, nem a faluból. Ezért idegen a városon a falu hagyománya.
[Kis cédulán, a hátoldalon tintával régi történeti dalföljegyzés.]

A népdal jellemzése, előadóstílus, ritmika

A régi magyar énekmód

[Ceruzabetoldás:] Az 1900 körül megindult új gyűjtések három generáció [*különböző hagyományát ismertették meg?*]
[Tintával:] A Verseghy-től (milyen vidékről?) leírott [*előadásmód*]: most haldoklik. Öregek, fiatalok közti éles ellentét, a hagyomány átadásában szakadás. Már **nem kell** a fiataloknak, sok helyt gúnyolják, ezért az öreg nem is szeret előttük énekelni.

Viszont az öregek bizalmát leghamarabb az új nóták ócsárlásával szerezni meg. Ez aztán kiváltja belőlük is a kritikát (idézetek).

A fiatalok kritikája különben hasonló. (Mohi: csúnya csavargatás. Józseffalva: csúnyán énekel Trézsi. Ritkán, tán soha komikus utánzás.) Korhatár változó. Műveltebb helyeken 50 körül, itt csak 60-on felül hallani, régiesebbeken 40 körül.

Mi az? 1) egy régi előadásmód halála
2) vele sok régi dallam letűnése
[*a*] kettő egymástól el nem választható.

Előadásmódot leírni nem könnyű. Két fő sajátsága van: 1) ékesítés, koloratúra (nb. nagyobb ügyesség, hogy úgy mondjuk: énektechnika), 2) az intonáció bizonytalansága; lágyabb. Mind a kettő miatt: sokkal forróbb az előadás, mint az ékítésektől megfosztott, szárazon lekopogtatott, pontosan intonált hangoké. [Ceruzabetoldás:] Fiatal*oké* = közbeszéd, higgadt, józan, emfázis nélküli. Gégebeállítás: régi ének közbeszédtől különböző, gutturális. [Tintával:] (ellentét) a drámai előadás és koloratúra, sok apró mellékhang. (Dobozi nyögés, Hadikfalva: 1 példa!) Számtalan glissandó, portamento a főhangok közt. Borbát „m", „ë" hangjai: oláhos? 3) a rubato. Ez ugyan újabb is, de **jelentékenyen megfogyva,** régi gazdagságából néhány **stereotip formára készül** szorítkozni. (Szigorúan véve rubato minden ének. Még a táncdalok is, ha hiányzik a testi megkötés; sőt gyermekjátékban, ha nem sokan vesznek részt, is folyton változik a tempo, az egyes ütemek irrationalis viszonyokat adnak.) (Ez arra mutatna, hogy a régi rubato szóló jellegű. Van valami benne, de nem tudjuk, milyen volt száz éve. Egynéhány alkalommal, melyet volt módunk megfigyelni, elég ügyesen alkalmazkodtak hatan-heten is egy vezető énekeshez, meglehetősen egyszerre ment.) Oláhoknál egyszerre megy. [Ez a mondat ceruza-beszúrás utólag.]

Találkozunk avval a nézettel, hogy **kántori modorosság hatása.** Éppen ellenkezőleg! A kántorok küzdenek ellene, és ha kétszáz évvel Verseghy után nyoma sem lesz annak, amit ő támadott, ez az iskola és a műveltség hatása *lesz*. (Városi zenekarok, gramofon, sőt színház.)

Régi zenei kultúrfok ez, amelyből a **rubatóról nem tudjuk, az ékesítésről** nagyon tudjuk, hogy régi európai stílus volt. (Bővebb leírása az irodalomból. Osváth, Hirth etc.) [Osváth = Oswald János] Recitativ. **Indiai:** Wiener Sitzungsbe-

richte. **Sem kántoroktól, sem cigánytól** nem tanulta a nép, hanem mindhárman egy régebbi kultúrállapotot őriztek meg.

Ízlés: mai mértéket nem lehet [*alkalmazni,*] de tagadhatatlan, hogy más előadásban ezek a darabok felét elvesztik hatásuknak, és hogy a mai kultúrember, a legjobb zenész, sőt mennél jobb, annál kevésbé nem képes magát kivonni ezeknek megdöbbentő, sokszor megrázó hatása alól. – Kászonimpér, Gőgös Ádám. Kászonból 1. Gőgös Ádám és felesége. (Esetl*eg* fia?)

Mi teszi ezeket annyira elütőkké? Például német [zenészek előadásától?] bizonyára sok, pusztán zenetechnikai okkal magyarázható. De marad sok magyarázhatatlan. Mintha a mainál izgatóbb, veszélyesebb, mozgalmasabb kornak a visszhangja volna bennök. Oly rettenetes szenvedések és szomorúságok döbbenetes kifejezése, amiről a mai fiatal nemzedék száján forgó dalokban már nincs példa. A szöv*eg*ben a régi m*agyar* (sajnos még mindig nem eléggé ismert és megismerhető) lyra patinás nyelve, sokszor monumentális kifejezésmódja: ezek jellemvonásai a zenei résznek is. – [Ceruzával beszúrva:] De még a régiben is különböző rétegek (pentaton, egyházi hangnemek.)

Előad*ás:* rövidség okáért kissé tételes; szöv*eg* részletesebb megokolás. Oláhos? Akkor tótos is –

Az előad*ás:* **nem *vala*mi** nevetséges modorosság, hanem érték; tanulságos a mai zenére is.

Templomi ének: abban **nem** a cifrázat és portamento a csúnya, hanem hogy nem megy egyszerre, és egy hangon. Biz*onyos* távolból még így is [*elfogadható?*]

Küzdelem ellene (mint a dialektus ellen), föl nem tartóztatható. Jogos ítélet alá nem eshet.

De nemcsak csodabogár, és bolondos tudósoknak érdekes. – Egyik jele a krízisnek, amelyen most van átmenőben az egész magyarság.

[K-Arch. N-28. 1–3. Három megszámozott nagy lap. Kettő a „Pótlék a zoborvidéki népszokásokhoz" korrektúra-lapja. 1913.]

[Ugyanavval a tintával:]

A régi dalok (dallam és szövege) legföltünőbb elütő sajátsága az újabbaktól: egyszerűbbek, monumentálisabbak. Az újak aprózottak (sorfázis megnövekedése egész 25-ig), nagy terjedelműek, élénk mozgékonyságukból hiányzik a régiek ereje.

Népies kritikák: cifra zsidós, Kecefice: nem az ember elé való.

Az újabb táncdal

1) Aprózódó: a fázisszámok folytonos növekedése, (amit népdalszerzők is utánoznak) Dóci, Fabó. –

2) Ritmus-élénkülés. Idetartozik a ♩♩♩♩ ♫♫♫ ♩♩♩, amit Dankóénak tartottak, pedig már Bart*alus*nál, bár ritkán (hol), előfordul: lehet, hogy újabb fejlemény. Arany (Versidom) nem tud róla, de „Népdal"-a mutatja, hogy éles füllel figyelt öregkorában is.

3) ritm*us*-tarkulás a harmadik sorban. Prototyp*usa* Menyhe 1909/30 és társai.

4) a melizma kipusztult. (Erdélyi maradványai sejtetik. Azok még a melizmás világból, a műzenéből.)

Végszó: még ma is terem. Kor bélyege rajta: („cifra zsidós") Nagy egyformaságok, sablonok.

[Két papírszeleten. K-Arch. N-28. 3. 1–2. Valószínűleg az előző folytatása, vagy ugyanannak az előadásnak fogalmazványa.]

Régi m*agyar* énekstílus

Mohi: egy 40 éves asszony már elítéli a „csavargatást", amit az öregek véghezvisznek. Mohiban a 65 *éves* Bokros Erzsin, **testvérén** és még a náluk öregebbeken kívül már mindenki cifr*ázat* nélkül énekel. – – –

Adatok gyűjtése a korhatárra, ezzel kapcs*olatos* kritikák. Öregek a fiatalokról és viszont.

[K-Arch. N-28. 2. Egyetlen eltépett lap. Az egész egy nagy borítékban, amire kívül ráírva: A régi m*agyar* énekmód. Borbát András, Gőgös Ádám és -né. [*Kászon*] Impér. Ritkaság férfiban. Csibiné Gyergyószentmiklós, Bicsakné Alfalu, férfi. Nyitravidék. Péter Borcsa. Gyimes. Koloniak. Szalai Zuza etc.]

Két irányú romlás: 1) gúnyolódás-féle. Rámutattam a Szentiv*áni* [*énekkel kapcsolatban.*] Ethnogr*aphia 1909.* [= V–III, 252–-267] 2) a párosító rész leválik a dalból

1): meglehet, hogy egész régen is hébe-hóba nevetség kedvéért összepárosítottak lehetetlen párokat: de a keret ugyanaz maradt. További fejlődésnek két jegye. a) az énekesek megvető fölényessége a dallal szemben, ami az előadás hanyag, buzgóság híján voltára is *mutat,* (az meg dallamkopásra vezet) b) meg a kapcsoló kép nevetséges voltán*ak* durvulásából. Pl.: Bacsó Katyi, Donát ül a szamáron.

2) a párosító formula elmarad, csak a kép *marad,* ezek közt van a legtöbb lappangó*[?]

[Egy 1916. július 16–22-i naptárlap hátán, majd a naptároldalon. A lapra utólag tintaceruzával ráírt 12-es szám és a következő lapokon ugyanilyen 14 és 16 szám arra utalna, hogy ugyanannak a fogalmazványnak darabjai?]

Bukovinai m*agyar* n*épzene*

Összetételük: csángó, szabolcsi (András*falvaiak* reformátusok) etc. elem: többség csíki székely.

Kultúrállapot: elég fejlett, munkaképesség nagy – egészben kár otthagyni – szorongani idegen*ek* közt.

Dalkultúra: több réteg koexistentiája (mint mindenhol, a fejlődés bármely pillanatában: uralkodó a középszer, a progresszívek: a legelső elmék és a nagy többség az elmaradottak.)

Falun, ahogy e percben áll a népd*al,* örvendetes volna: ha mentől nagyobb elmaradott rétegre akadnánk. Mert igen kicsi az a réteg, mely a legértékesebb anyag hordozója. Itt ebben az esetben a régi a jobb, messze felülmúlja az újat.

Magyarázat: a régebbi dalok még a heroikus kor emlékei, monumentális*ak.* Arany *János* is tanúsítja gazdagságát. Míg az újabb, a XIX. század szülötte köl-

* Ebben találkozom Seprődi János figyelemreméltó sejtetésével:
„Közlünk három olyan dalt, melyeknek idetartozását Kriza teljesebb szövege nélkül alig sejtettük volna." (K. Z.)

tői és zene-értékben egyaránt elmarad. A XV–XIX. századi líra egyvonalú fejlődésében (melyet kiadás híján még ma sem tudunk eléggé áttekinteni), utolsó visszhangjai, melyek az irodalomból 1800 táján tünedeznek, a nép közt 1900-ig éltek. Most napról napra követhetjük pusztulását, végső vergődését. Hordozói a legöregebbek, lehet mondani, az ország egész területén. Kivéve talán olyan helyeket, ahol az iskolázás és általános műveltség az átlagos falusinál magasabb fokú. Osztályozni aszerint lehet, milyen korúak a régi stílus hordozói.

70–60 szokott lenni a korhatár átlagos palóc vidéki falvakon. 50-ig Erdélyben és 40-ig Bukovinában. Ennyiből tehát Bukovina volna a legrégibb réteg. Legjobban megközelíti Gyergyóvidék (Udvarhely?)

*

Sajátság a Gyergyóvidéken nagyban hasonló melizmás énekmód. – Sokan egyszerűen oláhnak tartják. Pedig ez a régebbi zenestílus közös sajátsága volt minden országban a XVI–XVIII. században. (Diminutio)

A két stílus:

Ritmus ---- Régi	Új
1. Recitáló parlando 8 és 12 szótag, fermáták, cifrázatok	–
2. Táncritmusok 7, 6, dudanóták 11 fázisnál hosszabb nincs (Vissza 2x7 inkább dupla 7-es)	alig
	3. Táncos dalok 7–23 fázis (kopogós)
Régiek nem is tudják	4. Újfajta rubato, hallgatók, cigányos, uras (Blaháné)

A régi stílusú balladák dallama mind 1. Az újabb nyelvezetű, románcok és elbeszélő [*szövegek*] dallama pontos táncritmus. Legfelötlőbb a nagy fázis-szaporítás. (Bartalusnál, Szininél maximális? Miről tehető fel, hogy azóta?)
Az utolsó 50 év termése? Itt nagy korhatározó fontosságot nyer ez a pár rossz gyűjtemény. Újabb úri dalszerzők hatása rá?

Melódia	Régi	Új
	Egyházi hangnemek	nincs
	Természetes moll	vezetőhangos moll
	pentaton	nincs
	dúr ritka	dúr uralkodik
	régi tropusok sz?	
	(nomot egyházi hangnemek)[?]	új XVIII–XIX. századi dallamfordulatok
	Cifrázat sok	nincs*

A melizmás énekmód maradványa annak a korszaknak, amely zenetörténetben *a* XVI–XVIII. *században* uralkodott, és **együttjárt az énekművészet legmagasabb kifejlettségével.** Kétségtelen, hogy azóta az énekművészet nem fejlődött,

* Pedig újabban egyre terjed a cigányzene falun. Régen duda, furulya volt a muzsikájuk. A cigányzene a legnagyobb fényűzést jelentette. (A mai garamszentgyörgyi bíró lakodalmán még dudás volt.) Ma ezek kiszorultak, a cigány a legkisebb faluban is gyökeret ver. Föltűnő a cifrázat egyidejű eltűnése az énekből. Tehát a régi cifrázatnak nincs köze a cigányhoz.

inkább visszaesett. Igazi, az éneknek legjobban megfelelő stílus volt az. Ezért jobban is hangzik a régi dal.

Az újban az énekhang ösztönszerű expanziós törekvése nyújtott hangokban nyilvánul. De általánosan uralkodóvá lett a szillabikus ének. –

Mi a melizmás éneket utolsó torz képviselőin tanultuk kinevetni. Verseghy dalai valóban komikusan hangzanak a mai fülnek. De talán nem hangzanának úgy, ha több alkotó tehetség volna benne. Mozart vokális zenéje is még a melizmakorszak egy utolsó felvirágzása. (A mai átlagénekes nem is tudja hatásra emelni.)

Ezért magyartalannak érezzük. De hallgassunk meg egy régi magyar melizmás dalt olyan énekes szájából, aki a nyelv legtisztább hagyományainak őrizője: vajjon erőszakoltnak, magyartalannak tűnik-e?

Mondhatom, nemegyszer e reszkető öreg hangok olyan művészi élvezetben részesítettek, amit nem cserélnék el akármelyik világhíres énekessel.

[Két nagy papírlap mindkét oldalán tintával írva. A lapon halvány tintaceruzával számozás: 14. és 16. Talán ezek is 1916-ban?]

Ornamentika

Nem igaz, hogy a műzenéből teljesen kipusztult az énekes önálló munkája. Minden műénekes egész csomó olyan kottát is énekel, ami nincs meg nyomtatott példányban. Hallgassunk csak meg egy Caruso- vagy Gigli-lemezt kótával a kézben.

Általában népének és műének hasonlóságai! Tovább: minden d'Albert-játszotta Beethoven-szonáta más volt. Etc.

[Egy Ortutay által Lajtha-felvételekről neki írt levél eltépett darabján. 30-as évek közepe.]

Moldvai csángó gyűjtések tanulságai

1914. Bukovinai *gyűjtés*. Tervek. – Elsőnek tervezett út talán utolsó volt. – Már akkor feltűnt: újabb dalokat is tudják. Eszerint [?] még van valamelyes érintkezés. De a Domokos–Veress–Lükő [*gyűjtés*] sok új dalt [*mutatott ki*]. Érdekes, azt akarják bizonyítani [*a románok*], más nép, más dal. Inkább az derül ki: [*a*] magyar nyelvterület vérkeringése százados elszakadás ellenére tovább folyt. (Purzik, miről Domokos naivságában nem is látszik sejteni, hogy minden magyar faluban közismert.)

Ellenkezőjét vártuk: a régi maradt meg, az új ismeretlen lesz. Ennyit mégis, ha semmi komolyabb eredménye sem volna.

Mikor az Akadémia elhatározta [*a népdalok összkiadását?*], eddigi gyűjtésünket nem tarthattuk teljesnek bizonyos számú moldvai csángó adalék nélkül. Ezért javaslatunkra az Akadémia összesen … pengővel támogatta Domokos, Veress, Lükő és Balla vállalkozásait. Mennyit hoztak? Domokos megjelent, Veress beszámolt, Lükő 50. Balla?

A csángó nép bármennyi idegen vonást vett fel, dalában megmaradt magyarnak. Különösen érdekes [*volna*] azoknak [*a dalait megismerni,*] akik a magyar nyelvet elfelejtették, s csak nevük és vallásuk mutatja csángó eredetüket. Remélhető, hogy itt esetleg román szöveggel kapunk régi magyar dallamokat. Azonban ide a gyűjtők még nem [*értek el*].

[N-28. 264. 1931–35 között.]

Tempo

Különfélesége. Mohi adatok. Fontosabb megfigyelni: karban változik-e bizonyos idő múlva?

Egyedül: a legnagyobb nehézség megtartani egy tempót, különösen öregebb! [*énekes előadásában*]. Ha a fonográfon megfigyeljük, folytonos változás, aminek azonban nem mindig jellemző [*a megjelenése?*] Ingások: Mohi Fon. 211b, városi táncdal. Rendesen keresi a tempót, míg beletalál. Eleje rendesen lassabb a szokottnál. Későbbi ingadozás különösen a nem tánccal kísért dalnál. De a táncdalok is. Ha nem tömegesen éneklik: egyes énekes majdnem mindig kifordul a tempóból. Ezzel szemben ritkább eset, meglepő a tempó állandósága a) évek múlva, b) egy dalon végig. Mohi.

A rubato lehetőképp leírandó minden dalnál, ebből keressük a törvényszerűségeket. Kétféle rubato: a) tempó fokozatos gyorsulása, lassítása, b) állandó tempó mellett a kisebb csoportok belső elváltozása, c) hirtelen sietés **néhány** hangon, hirtelen lassítás néhány hangon át, d) fermáták.

Rengeteg ilyen megfigyelésre van szükség, amire előbb vagy nem is gondoltunk, mert mentől több dalt akartunk megmenteni; másrészt csak gyűjtés közben merültek fel ezek a kérdések.

Rubato

Über das tempo rubato im ungarischen Volksliede. 1) Wechsel je nach Person, 2) je nach Stimmung des einzelnen psychologischen Momente. Vortragsgelegenheit: je mehr ein gewonter [!] schöner Vortrag, je mehr Freiheit.

Wahrscheinlicher Einfluss der Zigeuner-rubato. (? Man kennt ihre eigene Musik zu wenig.) (Beispiele dieses: Charakter: übertriebene Gegensätze zwischen schnell und langsam: ein Zerrbild für den Europäischen Musiker. Ursprung? Ob sie es noch aus Indien haben. War dergleichen jemals in Europäischen Kunst vor Beethoven nachzuweisen? *Lásd* Rubato, Riemann. Más lexikonban van-e róla írás?)

Jedoch ein Ballast: die Worte, die keine sogrosse Gegensätze gestatten: a) über eine Grenze können Worte nicht beschleunigt werden ohne undeutlich ausgesprochen zu werden (und das kommt wohl miemals vor). b) Über eine Grenze können die Töne nicht gehalten werden: der Atem versagt. (Der Figurierende verlängert mit Auf- Abstrich.)

Irrational: jeder Gesangsvortrag, wo die Worte einigermassen zur Geltung kommen.

Es wäre dringend die Konstruction eines Apparates notwendig, der etwa mit dem Fonograf in Verbindung die Rhytmen graphisch darstellte. Erst dann wäre eine genaue Aufzeichnung, (die Notenschrift genügt nicht), und Studium möglich. [= A tempo rubato-ról a magyar népdalban. 1) váltakozás személyek szerint, 2) a lélektani pillanatok hangulata szerint. Előadási alkalom: mennél inkább kiérlelt, szép előadás, annál több szabadság.

A cigány-rubato valószínű hatása. (? Kevéssé ismerjük az ő eredeti zenéjüket.) (Ennek példái: Jelleg: túlzott ellentét a gyors és lassú közt: torzkép az európai zenészek számára. Eredete? Talán még Indiából hozták. Volt valami hasonló az európai művészetben valaha Beethoven előtt kimutatható? Lásd Rubato, Riemann. Más lexikonokban van róla írás?)

Mégis egy ballaszt: a szavak, amelyek nem engednek meg ekkora nagy ellentétet: a) egy bizonyos határon túl nem gyorsíthatók a szavak anélkül, hogy ne legyenek érthetetlenül kiejtve, (és ez sosem fordul elő). b) Egy határon túl nem tarthatók a hangok: nem tart a lélekzet. (A díszítő hang hosszabbít föl- és lemenettel.)

Irracionális: minden egyes énekes előadás, ahol a szavak bizonyos mértékben érvényre jutnak.

Sürgős volna olyan készülék szerkesztése, amely a fonográffal kapcsolatban a ritmust grafikusan ábrázolná. Csak akkor volna lehetséges egy pontos följegyzés (a kottaírás nem elégít ki), és a tanulmányozás.
[K-Arch. N-28. 266. 2.]

Irrationális

Van dolgunk. 1) minden vokális zenében bizonyos értéktől lefelé (pl. ♪ = 116); mert itt érvényesül a deklamáció, a szó irrationalitása. Csak a hosszabb, nyújtott szótagokon énekelt kóták nem vesztenek és nem nyernek a szó miatt. (Ha igen, az előadás miatt.) 2) a tánczenét kivéve minden tisztán instrumentális zenében is. A tempo rubato (ami bármily kis mértékben minden művészi előadásban megvan) nem egyéb, mint kótával leírhatatlan irrationális időviszonyok belépése.

A súly a homofon zenében

nem oly kifejezett, sokrétű, mint a polifon-ban. Hiányzik a harmoniai faktor, a szöveg hangsúlyai erősen befolynak. Pl. ♫ ♩ ♩ félék szöveg nélkül tisztán zeneileg inkább ♩♩ | ♩♩ felé hajlanak.
Erdélyi dalok. „Eridj Pista pajtás", ahol sok ideig egyáltalán érezni objectiv súlyt.

Rubato

Kezdő-gyorsítás tüneménye. a) csak egy ütemre négy fázis, b) egész sorra kiterjed, b) leginkább 11-eseknél fordul elő. A gyorsítás rendesen megközelíti a tempo kétszeresét. Gömör 1912/444. /96 /56.
[N-28. 266. 3–5.]

Rubato vizsgálat kérdése

1) Sok adat sok ermbertől és sokszor egy embertől más-más alkalommal, egy dallamról sok versszakkal, a szöveg hatása a tempóra? 2) Ugyanazt a dallamot sokszor hangszeren és összehasonlítani. 3) Van-e lényeges különbség az össz-tartamban, vagy kiegyenlítődik-e?

*

Rubato. Példák. Hosszú szótag rövidítve – rövid szótag hosszabbítva. Fon. 132a Mohi 1912/128. Fon. 132a.

*

A 4/8 ritmus-változásai 1) Általában változik a kvantitással. 2) Néha **föltűnő módon marad.** Hosszú rövidre és viszont. 3) A tájszólás érvényesül. Gömör lásd Visnyó, Gicce, Alsófalu. 4) **Néha** kétféle ritmizálás egyszerre szól (karban) (Gicce 15. szám).

Tempo: ha nincs testmozgással együtt, gyakran még karban is, táncdalokban is változik. Rendesen gyorsul a vége felé.

A tempo és életkor

Giccén előttem megtanulta egynéhány fiatal lány Micski egy dalát. (40.) Ő 80–100-ra énekli, a lányok 120-ra teszik, topogva hozzá. Ha együtt énekel velük, folyton visszatartja őket. Ugyanakkor ők 41-*et* [?] [132, Micski (39 éves) 108-ra.]
[N-28. 266. 6. és 9.]

Rubato

Nem tisztán szöveg-érvényesítés, hanem más, tisztán zenei-ritmikai okok. Szecsei rubato (Jankó): kül*önös* taktus-vég összevonás a köv*etkező* elejével, szöveg

ellenére. Más: fon. 161 Gicce: Nem kell mindjárt lemondani / a világról. Egész (szövegileg) indokolatlan nyújtások a szecseiben, l*ásd* még Erdélyi fon.
[N-28. 266. 10.]

Kalevala-sorok

A recit*áló* nyolcasok hangsúly-problémája. 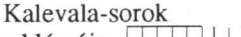 vagy egyenkint megvizsgálva. 1. **Molnár Anna** Muz. 1273 és u*gyan*az Transylv*ániai dalok* [= Erdélyi Magyarság. Népdalok] 21. lap, 166. l*ap:* kétféle melód*ia,* u*gyan*az a szöveg (mennyiben ugyanaz), és az összes idetartozó dallamok. Lassítás hangsúlyt is okoz-e, v*agy* csak modern nyug*at*európai beleérzés, *taktus* elejét keresni a hosszabb hangra.
[N-28. 205.]

Jegyzet

A finn runo-melódiák közt szintén van ilyen ritmus. L*ásd* Suomen Kansan Sävelmiä IV. Runosävelmiä. Helsinki 1910. 321. 314. sk. szám. A gyűjtők sokféle ütemezésével próbálkoznak. Jellemző, hogy egy gyűjtő ugyanazt a dallamot háromféleképp is írja (335. 336. 342. sz.), ami azt bizonyítja, hogy a finn dallamok első 10 szótagjának sincs olyan immanens ritmusa, amelyet a szöveg ritmusa nem tolna könnyűszerrel félre.

Nagy különbség, hogy a finn szövegek nem igazi 12-esek, hanem szóismétlés*sel,* szócskákkal kitoldott nyolcasok.
[N-28. 95. Az Egyetemi Könyvtár térítvényének hátán.]

A magyar népballada versformája [*vers-szerkezete*]

Úgy tudjuk, úgy tanultuk az iskol*ában,* hogy a [*népballada*] stichikus. (Idézetek) Ebben kételkedni semmi ok nem volt. Sajátságos, hogy bár a fenti nézetek nem tagadják, sőt helyenkint említik balladák **ének**-voltát, soha nem vetik fel a kérdést, hogyan énekelik a **Stichikust.**

Mikor az a meglepetés ért erdélyi gyűjtő utainkon, hogy a székely ballad*ák* élnek, és alig egynéhány az, amelynek nem akadt melódiája, ez a probléma újra felmerült.

Szövegeink **hiányosak,** akadozók, de vannak tökéletes [*példányok is*].

Végeredm*ényben* a népb*allada* eredetileg más mint strófás nem lehetett. Ahol nem az, a) romlott, nem ép szöveg, b) hibás gyűjtő. –

Utóbbira néhány példa. Bátori Kalára Szalonta (legjobb gyűjtő. =)
[N-28. 44. Hosszú papírszeletre tintával. Hátán ceruzával a Fából faragott királyfiról írt francia fogalmazás áthúzva, mint amit lemásolt. 1921 után.]

Népballada versfomája

Dallam: elengedhetetlen. Minden paraszt tudja. Városi kult*úrában:* ballada elsősorban irod*almi* műforma zene nélkül. Eddig rendben volna. De van-e joga a maga képére formálni más kultúrterületről való [*műfajt?*] Népballada. Csak a szöv*eget* közlik, olvassák. Ha még megemlítenék! De semmi. Az a feltevés, hogy az olvasók többségét a dallam nem érdekli. Kiadókat, közlőket nem érdekli! Különö*sen* nálunk.

Népkultúra nagy előnye: harmonikus, többoldalúbb. Zeneműveltség biz*onyos* foka sokkal általánosabb, mint a városi. A harmonikus össz-műveltség részeire bomlik, specializ*álódik.*

Tények elhallgatása. Harc a dallam jogaiért.
[N-28. 45/1–2. Két 1910. május 15–június 11-i naptárcédula hátán.]

A *magyar* népballada formája

Stich*ikus* teoria Greguss: A b*alladá*ról. A*rany L.* – Gyulai I. kötet. Beöthy–Greguss, Kisf*aludy* Társ. Évlapjai, Új f*olyam* 1869 stb. Child Ballads. Dömötör I? [= János] A b*allada* elmélete. 1865. Tompos: A m*agyar* ballad*a* tört*énete.* Kolozsv*ár* 1909. Hibás lejegyz*ésből* származ*ik.* Krizánál strófásak. **Bátori Kalára** Oltyán, Mezey VIII. o*sztályos* t*anuló.* Meggyőződtünk, megbízható, gondos, igen jó gy*űjtő:* **de** diktálás után. Két változat. Egymás mellett kolonnokba. Nyilvánvaló.

A régi lejegy*zések* épebbek, hosszabbak, lehetetlen elképzelni, hogy formában zavartabbak lettek volna, mint a mások. Ha még ma is kev*és* kivét*ellel* tisztán látszik a strófa, mennyivel inkább akkor! Kivételek részletes tárgy*alása:* tévedés, hiba. Példák Bartók, Seprődi, Veres, Ethnogr*aphia,* saját.
[N-28. 48. Egy bírósági levél eltépett darabjának hátán.]

Népball*ada* versform*ája*

Elméleti fejteg*etések.* Olyanok foglalk*oztak* [*a kérdéssel,*] akik nem ismerték élő előad*ásból.*

Greguss hallott-e valaha? Egyoldal*ú* irod*almi* szempont. Pedig kettős mű, kétdimenzi*ójú.* Két oldalról szemügyre venni. [*Mintha a*] szobrok*nak* csak silhouette-jét tanulm*ányoznák.*
[N-28. 49.]

A **ballada** versformájához

Töredékek. Erdélyi: Dévavára III, 151. 1. III, 190. Mikor az árvát fésülik, Két orczáját pofonverik, Mikor az ételt beviszik, A kis árvát kirekesztik.

Ennyi, nem több. E*rdélyi* éles szeme sem talált hozzá folytatást a beküldött anyag tömegében. Gondolhatjuk, milyen lehetett! Nem sokkal jobb, mint a F*olklore Fellows* diákgyűjtései. [Itt a nagyszalontai gyűjtésre céloz.]

[N-28. 51. A népbiztosság kinevezése a Direktóriumba, eltépett darabjának hátán. 1919 után.]

A *magyar* népballada versformája

Az első megjelentekhez fűz jegyz*etet* Greguss etc., *ez* tévedésük oka. Bart*alus* II. 6. lap gond*olkodóba* ejthetett volna! Ismétlések. 1875. Első, dallamaival megjelent **székely** ballada.
[N-28. 200. Egy 1919. február 24-i zeneakadémiai hangverseny műsorának eltépett darabján.]

Régi népd*alok* kipusztulása **veszteség**

(Ősréteg) a) (Arany J. régi gazdagabb) „Népiesség a m*agyar* irod*alom*ban." Elvész a régi 3/4 ♩♩♩|♩♩ ritmusai. Puszta malomba, Lédec **újabban** 2/4, áttetszik néha a régi 3/4.

Melódiák kopása. F. 199d a fiatalabbak kezén. b) Elvész az ornament*álási* tudás, vele az énektechnika jó része. Ált*alános* apercu az ének régebben nagyobb szeretetéről. Liliencron, Sahr (Göchen) bevez*etése*. (Kultúra halad, háttérbe [*szorul*] az ének.) c) Nyelvi oldala csak érintve. Kivész az erőteljes, régibb nyelv.
[N-28. 206.]

2) **Fontos:** a dekl*amáció* változik [*a*] diva*tal*, fejlődés. Gluck – Wagner. – A népdalban is van divatjárás. Sajnos éppen mostanában szinte meg lehet fogni egy ilyen változást. A régiek kezdenek kimenni a divatból. De a népnél lassabb ez, és akármennyi járást [?] tehetett száz év óta, a finn runó melódiák bizonyítják, hogy megmaradt mai napig a régi mód. A rohamos civilizálással változ*ott* gyorsabbá a népnél is a fejlődés tempója.

Hogyan énekelték ezeket [= runókat], azt nem tudjuk. De nem sok a lehetőség. Lehet, hogy a mai eléggé pointírozott (rubato) módtól eltérően egyenletesen, lassan, templ*omi* ének módjára énekelték. (Mindenesetre olyan időből valók, mikor a zenei h*angsúly* (az ősi elem) hatással lehetett a beszédhangsúly fejlődésére.)

3) Akiknek tehát rossz a népd*al* deklam*ációja*, azt üzenem, hogy eddig sehol másutt nincs jó dekl*amáció*, mint a népd*al*ban.

*

Sok idő alatt görgette olyan simára azokat a kövecseket a folyam. (ad 3)) Czuczor versek a nép közt. –

Ha valami kétségem támad, biz*ony* nagyobb tekintély előttem egy magy*ar* paraszt, mint egy m*agyar* operaénekes.

ad 3)

(Magyar poézis nem volt, hanem lesz.)

A magyar versekről. (Énekelhetőség. Hangzás.) Amiket Riedlnek elmondtam, Petőfi nyilatk*ozata* a népdalról, még csak nem is szerénykedés. De azért ma is jobbak, mint ahogy elő tudják adni őket.

Deklamáció

(Levél B*artók* B*élá*nak) Kezdet.
Takács [Mihály] nyilatkozata. – Nem hiszem. – Meglep. Mert az eddigi gyűjteményekben csakugyan rossz volt a deklam*áció*, ha a kótára énekelték az alányomtatott többi szöv*eg*strófát. Kevesen ismerték a népdalt – akik jól ismerték, valószínűleg nem tudták, mi a deklam*áció*. – Kevesen tudták, hogy ahol az egyik strófában ♪.♪♪♪ van, a másikban ♪♪.♪.♪ is lehet, ha a szöveg úgy kívánja. Mi azonban jeleztük. Miért mégis? Gondolkoztam kissé rajta.

1) T*ulajdonképp* mi a rossz dallam? Ha a szöveg úgy van a dall*am*hoz illesztve, hogy a nyelvérz*ék*emet bántja, ha úgy hallom. Ha megvizsgálom azokat az eseteket, mi az oka: többnyire a quantit*ás* torzul, ritkábban a hangsúly. Ez inkább idegen lejtésű dalokban. Népies táncdalokban is, de itt a magasabb szempont alá rendelve. Sokszor nem bánt. Mert nincs olyan hangsúlyunk, mint a németnek. (A nyelvészek dolga tisztázni.) Hic jacet. [= ebben van … a lényeg] Német zenészek etc. magyarul nem tudó énekesek.

Hogy nem terjednek a „népdalok": csak természetes. Mindig csak az terjed, ami az éppen uralkodó ízléshöz legközelebb áll. Német, kisorosz, olasz, franc*ia*. Ellenben p*élául* az orosz népd*al* nagy többsége Európában csak néhány gourmet előtt kedves. (Itt Párisban? ahol most ütöttem föl sátramat) Hasonló sors a mi népd*alunk*é. Hogy mások az igazi magyar „nóták", amint sokan mondták még annak a szeretetreméltó művésznőnek a koncertjén, aki először merészkedett velök a nyilvánosság elé. Hát persze mások… T.i. a pesti születésűek. Amiben csak annyi az eltérés az uralk*odó* ízl*éstől*, hogy nem kerül nagy megerőltetésbe a föllfogása. Semmit se nehezebb legyőzni, mint a lelkek tehetetlenségi (inkább tétlenségi) nyomatékát. Etc. Szóval ez nem lep meg. Inkább - - - etc.

Azonkívül a félműveltség. Mire az egész parasztság olyan lesz, mint a farkasdiak, egész árván marad a nóta. Kissé pesszimista vagyok. Nem hiszem, hogy addigra a farkasdi parasztok – és velük az egész társadalom – újra megszeretnék megvetett ősi kincsüket. – [*A*] társadalom ilyen elemeinek még jó soká kell a kohóban olvadni, hogy egészen beforraszthtató állapotba jusson. –
[Két kutyanyelvre tintával írt szöveg. 1907-i párizsi tartózkodása idején?]

Koloratúra

Keleti népeket jellemzi. Nem a cigányok. Minden keleti nép szereti.

Azoknál más jellegű, mint a cig*ányoknál*.

Olaszors*zágban* elterjedt, [*a*] XVI. sz*ázadban* már rendszerek, [*a*] XVIII. sz*ázad* végig uralkodik. [*Az*] európai népzenébe nemigen tudott behatolni. –
[Kék ceruzával:]
30) cseremisz. **Nagyobb** része moll. [Fölé írva:] 2/3
15) votják **mind dúr.**
[Újra – más – fekete ceruzával:]
összehas*onlító* zenetud*omány* ősmotívumokat, gyökérmot*ívumokat* keresi, amelyek ugyanazok. Ezután kerülhet csak sor a nemz*eti* sajátságokra. Impresszió. Messze van a céltól. Gyűjtemények hiánya.
[Egy népdal-lejegyzés – „támlap" – eltépett darabjának hátán.]

Árgirushoz

Énekelt epika: Csokonai: Békaegérharchoz, írta 1791, dallamot mellékel Mátrai 1806? 1813, hogy az **egészre** szól, sejteti, a kóta végére tett szövegkezdete az 1. strófának.

Árgirus ritmus. Az osztatlan 12-es

Reagálni Gábor [*Ignác véleményére*] Átnézni Zrínyit. Mások? Medgyaszay

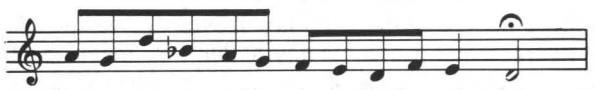

(𝄐)-t [*a*] szerző nem engedélyezte. – Igaza volt: benne az Árgirus-tizenkettes ritmusa lüktet. Olvasta? 1921 előtt is. Más nóták. Pete *Lajos* (Bárd) Több példa. Van-e különb*ség* egyes szerzők közt? Balázs? (egy dalában Árgirus-cikk hatása?) Dátumok!

Dankó, Lányi (Langfelder), Simonffy, Szentirm*ay* etc. Másra kell bízni! Arany *János* verst*ani* dolg*ozatának* van-e nyoma? (Sík *Sándor* cikke). Zrínyiről? Kazinczy kiadása?

Árgirus

1) XVI. század élő régi kultúrája

2) Csak népszerű melód*ia* terjedhetett ennyire, Árgirus fon*ográf:* 1) szélesebb előadás (Vaszi) 2) főleg egy v*ersszak után* abbahagyta, mielőtt belejött. (Hány?) (Több strófájú: többség ♪?) 𝄐

Többstrófás felv*étel*ben eleinte ♪, később meggyorsul? itt is? Rövidülnek a 𝄐-k?

Gábor Ignác

Dr P*eter* Wagner: Elemente des greg*orianischen* Gesanges. 1917. 11. lap. Akzentverschiebungen u*nd* ähnliches hat die deutsche Poesie nie gekannt. [= Hangsúly-eltolódásokat és hasonlókat a német költészet sohasem ismert.] [A németeket figyelmezteti, hogy a latin hangsúly eltolódásait a gregorián énekben ne a maguk nyelve viszonyai szerint ítéljék meg.]

Gábor Ignác nem ismer hangsúly-eltolódást. Mintha a magyar német nyelv volna.

Külön cikk a **Szent László ének ritmusa.** a) lat*in* b) német, cseh stb. rokonsága. Paris Gevaert, Böhme: Altdeutsches L*ieder*buch, Zahn.

[Két lapon, utána több lapon 11 magyar népdal-felvétel adatai, ritmusa, néha szöveggel együtt, amelyeket láthatólag az Árgirus-cikkel kapcsolatban elemzett.]

Népdalproblémák, ötfokúság. Ősréteg

[*Pentaton típusok*]

Ritmus: ütemes vagy recitáló. Szerk*ezet*: ism*étlő* vagy nem ism*étlő*. Tempo: gyors, lassú. Terjed*elem* kicsi: s, – m, finál*is* l, nagy: s, – 1 és feljebb. ***Finális*** 1, D – d feljebb, ritka.

Rokonnép példák

Tudomány: induktív – deduktív. Kezdetben vala az ötfokúság. Apránként és nehezen fedeztük fel. 1906-ig semmit senki sem tudott. Mátray, Ábrányi, Bartalus, Seprődi: mind abban nőtt fel – iskolai énekben – C-dúr, más nincs. Pedig már *a* nyomt*atott* gyűjt*emények* közöltek [*ötfokú dalokat*]. Seprődi: külön*ösen* érthetetlen*ek* Eth*nographia-beli* fejtegetései, [*amikor*] hosszan töpreng egy-egy dal hangnemén. Pedig Kibéden [*gyűjtött*]. Elhatalmasodott a hétfokú dalok számbeli többsége.

Hiányosnak tűnik [*az ötfokúság*]. Próbáljuk beleélni magunkat: nem hiányos, hanem amaz túltömött. Fölös hangok [*vannak a hétfokúságban?*] Ebből az álláspontból tudjuk csak megérteni.

[Egy 1943. szeptember 12-én kelt gépelt levél eltépett darabjának hátán, amelyen a lila gépelés átütött, ezért a sorok közé írva és a margón körül.]

Ötfokúság [Írva: 5°]

Beleélni nehéz a nyugatról jött fülnek. Eleinte (1910) Bartók hallás után [*így írta:*] Te túl rózsám második sora:

t, d r r m d

[*s' d r r m d – helyett*] Megizenem … [= Bárcsak ingem… Pt 188] s l **t** l (l s f) s f m etc. Korrigálta. Hibás intonáció is lehetett. Túl a vízen egy kosár [*a-ja a 3. sor utolsó előtti hangjában*] etc.

[Eltépett cédulán, aminek hátán gépelve: Napirend: 1. 7 mázsa heti élelmiszer kioszt. 2. Titkári jelentés májusról, 4. Hangversenynaptárunk stb. 1945.]

Végszó

Mai zenésznek könnyebben érthetővé tenni volt a cél. **Még meg sem kezdett** kutatások, minden harmóniai fogalmat **kizáró** viszgálat fogja csak az egész pentatóniának lényegét felderíteni. Recitáló és tánczenei eredet **két külön gyökér.** (Melyikben?) Dallamok többsége recit*áló* ered*etű*.

Die Pentatonik [Ez kék ceruzával utólag írva. Kis cédula.]

Öfokúság. Kis tük[*ör?*]

A formák továbbfejlődtek. A^5A ered*etileg*: mind szabályos [*lehetett*]. Elvált*ozások* parányi nyomai a cser*emisz* (csuvas?) anyagban, tetemesek a magyarban. Ha

más típus felfedezhető ilyenekben, feltehető, hogy a 2–4. sorvég idegen járulék, esetleg nem is az A^5A [*formából*], hanem a nyugateurópai V–I. kad*encia-pár*ból lett. (Ennek eredete?)

De a többi A^5A jellegű [*dallam*] eredetileg mind szabályos lehetett.
[1941. január 26-i galyatetői értesítés hátán.]

majd hozzásegít, hogy egyes korszakok melodikai, ritmikai sajátságait biztosan felism*erjük* (mert ma még *tudásunk* nincs azon a fokon), akkor majd megtaláljuk ezek nyomát, befolyását. Így haladva visszafelé, réteget réteg után lefejtve eljutunk egy réteghez, amelyet már a zenetörténet stílus*ai* nem segít*enek* megmagyarázni. Korszak, amely kortól független. Ezt nevezhetjük ősrétegnek. **Az ősréteg megint több részre szakad. A magyar ősrétegnek azt nevezem, amelyen az Európában kialakult keresztény korszak zenerendszerének hatása nem mutatható ki.** Vegytisztán nem találjuk, [*csak*] keveredve! Ősmotívumok, világszerte elterjedt primitívségek
[Két egymásba hajtogatott vonalazott papírlap mindkét oldalán, rajtuk 2) és 3) számozás. A 3) hátoldalán még (bevez.) felirat alatt emlékeztető szavak a kínai szakkifejezésekről, Pythagoras rendszerezéséről és hasonlók. Ezeket elhagytuk.]

Kalauz

Nyugati zene felől megközelítve dom*inán*s-végű (s, – m-végű ˌdalok) frig+mix*olid*+hypojon együtt, mert dúr-moll (terc?) lényegtelenebb különbség, mint [*a dallamzárlatok jellege?*] L*ásd* Haj páva [= Pt 293–296 = Erdélyi Magyarság. Népdalok 72–75.] négyféle alakját.
Kétvégűek: Barna kisl*ány* [= Bartók: A magyar népdal 132. sz.] B… [+Bartók?] itt fölösleges [?] [Itt vitatkozik Bartók megjegyzésével, amit erről a dallamról a XXXVII. lapon ír.] d*ó*-vég olyanoknál, ahol sz*ó*, a természetes, csak nyugati befolyás lehet.

Kvart-vég, körülírva (ha a dúr 3. *fok* nyomatékosabb lesz), akkor már nem sz*ó*, a vége.
[Egyetlen noteszlapon.]

Bevez*etés*

1840-ben Fogarasy: **Művelt *magyar* nyelvtan**-*ban* 30 dalból [*vont le következtetést?*] 1870: Thewrewk [= Ponori Th. Emil], „A m*agyar* zene ritmusa" tapogatódz*ásaiban* 300 (?) [*1906*]: 1000 dal. 1920? Közel **3000 dal,** de talán 10 000 változat, de talán korai volna lezárni az aktákat.

Összehas*onlító* módszer: nyelvészet (complex), összehas*onlító* irod*alom*tört*énet*, mesekutatás. Ősmotívumok, meglepő egyezések. Eredmény: ősi [= ?] közös emberi, csak a változatok [*nemzeti sajátságok?*] Még bizonytalan, milyen anyag, nincsenek szótárak, a legtöbb ország újabb keletű [*népdalanyaggal jelentkezik?*] Még kiadatlan [*a*] gyűjtés.

Háború. Bukovina, Beszarábia. [= A gyűjtés lehetetlenülése.] Ránknézve fontos cigány-területei. Pedig ott még hihetetlen tömegű ismeretlen zene lehet.

Ősréteg: a) Ősmotívumok

b) már nemzeti vonások. Minél primitívebb, annál kevesebb nemz*eti* vonás. Minél fejlettebb… [*annál több a nemzeti sajátság*].
[Egy német kiviteli engedély hátoldalán elmosódott ceruzaírás.]

Ötfokúság

Mi van a m*agyar* népdalok javában érték, ami az európai népszerű zenében nincs? Macartney utazása: nyugodt **méltóság**.

Nemcsak a pentatóniát hozta ide és őrizte meg idáig, hanem sok egyebet, ami velejár, s amivel ez velejár: fegyelem, egyensúly, világos határozottság, (nemugrálás) etc.
[Egy évnélküli naptár hátán. Augusztus 25. vasárnap – 31. szombat.]

Héber – keresztény? Nem tudjuk. Zsoltár **valószínűleg**.
Legalsó réteg: ált*alános* emberi, többé-kevésbé mindig egyforma. 3-4 hang. Recit*áló* formulák (praefatio = védák). 4a) [?]

Pentaton régen: Kínai, kelta gael, skót, ír – Újabb leletek áthidalták: 1900. Cseremisz, votják, Afrika, Amerika, Ausztrália, legutoljára Magyarors*zág*. Tehát maga a pentatonizm*us* nem nemz*eti* sajátság, akár a C-dúr skála sem. Hogy mégis: elég egy skót-ír dalt *meghallgatni*. Magasabb renden kezdődnek [*a különbségek?*]
(Letzte Rose. **Mendelssohn skót sympho*niája*.**]

1) Ötféle lehetőség:

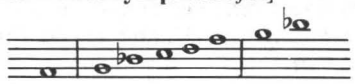

		2	6
Dur:	b:	4	7
	c:	3	6
	d:	2	5
	7:	3	7

[A betűk az induló skála-hangot jelölik, a számok a hiányzó fokokat.]

2) A japán [*pentatónia*]:

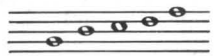

Volt idő, mikor a magyar skálát [*ez képviselte*:]

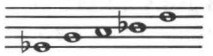

Pedig megvan *a* **balkán***i* cigány*oknál*, csak éppen a magyar nép nem ismeri.

Recitálás is közös: emelkedett beszéd. Itt már különbségeket teremt a külön*böző* nyelvek hangsúlya, ritmusa. Dallamfordulatok iránti predilekció. [= előszeretet.]
[Egy korai lejegyzés: M. F. 1138 e Dudanóta „Kicsiny a hordócska" eltépett darabjának hátán.]

[Egy kottás noteszlap elején sűrű, alig kivehető ceruza-vázlatok az ötfokúság különböző hangterjedelmi változatairól a d-f-g-a- négyfokúságtól a két oktávterjedelmi cseremisz-csuvas dalokig. Alatta ABCD, ABBC stb. formák felsorolva,

utána: sémák és ambitusok viszonya. Ezután halvány zöld tintával, összefüggően:] Szerk*ezet*, ritmus. Bővebb áttekintés a leszárm*azást* [*tisztázhatja*?] Más népek típusai [*adnák magyarázatát a*] degenerált formáknak, Kopás, homályosulás. Újabbb tiszta var*iánsok*. [*A*] tudomány csak hű rajza [*lehet*] a valóságnak. [*A*] visszaállítás joga m*űvészi* és peda*gógiai* célra *elfogadható*. 1) ahol magyar var*iáns van*. 2) rokonnépi vagy más népnél megmaradt [*variáns van*,] (horvát var*iáns* bizonyítja, hogy alapja tiszta *ötfokúság*, 3) de var*iáns* hiányában is, ha bizonyos, hogy alapszerk*ezete* ötfokú.

Áttek*intése* más alapszerk*ezetű* és ötfokúságot utólag felvett dall*amok*nak. Külsődleges ötfokúság.

[A harmincas évek elején?]

Recitálás, (egyházi tonos) [= egyházi hangnemekben szokásos], benne sok egyforma hang. Kitérés az egyformáról a felső v*agy* alsó szomszédra. Túlkiabálás: a magasabbra. g f e d e f g g a f d

Pent*atónia* a hétfokú skála mellett? De az is lehet, hogy a hétfok*úság* bevezetése előtt igen egyszerűen, természetesen magyarázhatjuk a hiányzó **második fok** fellépését: intonáció bizony*talanságával*. (Kitérés a népd*al*-intonác*iót*a!) Kül*önösen* egyfomra hangok sora mellett.

[Egy Temesvárról 1917. augusztas 4-én feladott levél eltépett darabján.]

Forma

Két hangsúly, kilépés elég, ennyivel indul az ismétlés. ♪♩♩ ennyi a dallam, forma, strófa, ennyi tér vissza örökké. Négylépés ♪♪|♩ ♫ ♩♩

6 lépés Még ritkább páratlan: 3, 5, 7.

Kétrendbeli számolás öntudatlanul folyik: a hangsúlyok száma [*és a*] hangsúlyok közti hangadások száma.

Mindig az egészből induljunk ki.

Nyolc hangsúly kilépés jobb lábbal. Kevesebbet csak kivételesen fogad el egésznek, lezártnak a mai európai felnőtt ember. A vad népek [*és*] gyermekek beérik rövidebb egységekkel.

Néha

[Egy 1942. április 26 – május 2-i naptárlap eltépett darabjának mindkét oldalán. Utólag kék ceruzával megerősített írás.]

Van-e magyar munkadal?

Volt: Gergely-legenda. (Magyar volt?)

Hajmási Péter (= Gyere be rózsám = Hunyadi induló 2) $(\frac{3}{5})$ 6

Subdom*ináns* nemzetközi daltípus.

Cölöpverő. (Szép Ernő)

Munkadal: ősi. Munkásdal? Steinitz. M*agyar* népdal.

[Békenagygyűlések naptára, gépelt lap, év nélkül. Hátán ceruzával.]

Hangszeres zene

A „csárdás" szó különleges értelme. Piros Józsi hét dalból (szöveges) álló ciklust nevez cs*árdás*nak.

[K. Arch. N-28. 196. Még a zoborvidéki gyűjtésből.]

Duda

Naszály, Kom*árom* megyei öregek: Valaha *a* menyassz*onyi* háznál csak duda járta. Vőleg*ényi* háznál már cigány.

Tata: 60-*as* – 70-*es* években volt [*ugyanígy*?]

Bihari és a népzene

Elmúlt a jub*ileumi* bankett, elhangz*ottak az* ünnepi beszédek, rávésték [*a szobor-ra?*] „[*A*] Rákóczi ind*uló* szerzője". –

Közelítsük meg szerényen, hallgassuk meg, van-e v*ala*mi ma is élő benne? Nem vizsg*álta* senki kapcsolatait a bécsi tánczenével. (Minétet is játszott.)

Bús az idő. Veszpr*émvármegyei Nóták* VI.

A vénassz*ony* dér-dúr. Mátray bejegyz*ése*. Nála ez külön?

Dall*ammal* és szöv*eggel*? Lásd kéziratos gyűjteménye.

[Bihari szobrát 1928. X. 14-én leplezték le.]

Nép és nép közt nagyobb különbséget képzelni is [*alig lehet, mint a*] magyar és cigány [*között*]. Nyelv, természet, faji adottságok. És mégis szolgálhatta biz*onyos* fokig a m*agyar* zene ügyét.

[Kelen Péter Pál Pátria-Hanglemezek megrendelő lapja hátán. 1938. VI. 4.]

Kiss *Áron* szövegkritika

Bartalus „átnézte", de sem ő, sem Sztankó nem ellenőrizte a helyszínén. Aki annyi dilettáns kéz dallam-lejegyzéseit látta, mint e sorok írója, tudja, milyen elképesztő elemi tévedések csúsznak még gyakorlottabb, képzett zenészek lejegyzéseibe is. Biztosra vehetjük, hogy ilyenek is lappanghatnak Kiss *Áron* adatai közt. Ezek a ma már ki nem igazítható hibák [*okozzák, hogy*] helyszíni ellenőrzés látszott szükségesnek néhány értékes, de hibagyanús esetben. Eredmény:

Az említett kéziratcsomóknak nyoma veszett. Kerestem már [*a*] huszas években, még Sztankó Bélától [?]. Sem [*az*] *Akadémiai* [?] *Könyvtártól* sem *Kiss Áron* örököseitől [*nem kaptam felvilágosítást*]. Vikár *Béla* szerint sokkal több anyag volt. Maga [*Kiss Áron*] is mondja! Félretette [*a*] nemzetiséget. Legyen itt nyoma, hogy ilyen kéziratok voltak, talán még előkerülnek.

Régionális gyűjtés értelme. Baranya, Gönczi: Göcsej – Somogy ..... csak ha jó. Kiss: Ormánság.

Első áttekintés: gyermekjáték mindig lesz: behatóbb tanulmányozásra épp e gyűjtemény alapján lesz lehetséges. Következő tennivalók a) tájankénti elmélyítés b) összehasonlítás szomszédos és más népekkel c) szövegek összehasonlító vizsgálata is nemzetközi alapon d) zenei elemek vizsgálata szintén a legszélesebb látókörben.

E vizsgálatoknál egyrészt a gyermeklélektan újabb nagy haladását is figyelembe kell venni. Másrészt e játékok vizsgálata új megvilágításba helyezheti a gyermeklélektan még homályos tényeit.

Szövegkritikai tűnődések. 1) Dallamok hiányzanak, nem tudták leírni. (akkor kellett volna) 2) Ma már kiigazíthatatlan hibák (kérdőjelezve). 3) Kéziratok lappanganak (mint Erdélyi [*kiadványában is*]) Nemzetiségi játékok! 4) Kezelhetetlen tartalomjegyzék.

Külön kell választani zenés és zenétlen *anyagot*. Jókora kötet mindegyik.

2a Anyag egy része nyomtatványokból. Kérdés: mind? Más része kéziratokból.

Mellőzve a szöveget, csak a zenéről egypár megjegyzést. Nem mintha a szöveg hibátlan volna. –

Sok az értelmetlenség, sőt ez bizonyos fokig jellemzője a gyermekdalnak. De nem mindig bizonyos, hogy a gyermekek úgy mondták, amint le van írva. Hisz a gyűjtők legnagyobb része fonetikai és nyelvészeti szakképzettség nélküli tanítvány. *Vesd össze* 320. l[*apon lévő*] bejegyzésem. [Tájnyelvi kísérletek.] Előszó köszönete: oly rossz papír, hogy a példák legnagyobb része valószínűleg egyszerűen **szétmállott**.

Helynevek: újra meghallgatni. (Adatok nagy rész – hány? – helyszín nélkül.) Ötletszerű hangnem. (Sose mondja, hogy eredeti!) nonsens: 379. magas. Ugyanazon dallam más-más hangmagasságban. (Összehasonlítást, felismerést megnehezíti.) Dallamhibák?12 (5), 20, 61, 207. Egyes hangok vélhető sajtóhibák. Hiányzó dallamváltozatokra sőt szövegváltozatokra utalás. a) tudományos b) gyakorlati kiadás.

Ritmushibák: 212, 326, 330! 433. biztos félreértés, ilyen nincs. (Molnár Imre). 364! Sztankó fiatal volt.

Aki tudja, hogy ilyenek még jobb zenészek gyűjtéseiben, sőt magasabb évfolyamú zeneszerzők dolgozataiban is előfordulnak.

[A magyar népzene korrektúrája két összehajtott lapjának hátán, részben a nyomtatás margóján, ceruzával. Ez is, mint a többi, mind egy „MNT I Előszó" feliratú borítékban.]

A népdal pszichológiájának tanulmányozására legalkalmasabb a gyermekdal, mert itt mintegy „in statu nascendi" tárul elénk. Szinte előttünk folyik le a bomlás, új alakulás, romlás, bővülés, kopás, zsugorodás, új változat születése; látjuk miből mi alakul. Ősrégi és vadonatúj elemek megférnek, vegyülnek, majd szétválnak. Kaleidoszkópszerűen rajzik szemünk előtt az anyag: hol elemeire bomlik, hol nagyobb egészbe keveredik. Παντα ρει (= Panta rei, minden folyik, változik.)

És mégis: ennyi bizonytalanság, vibráló vonal, oscilláló fény és árnyék közül plasztikus élességgel bontakozik ki előttünk a magyar gyermek arc.

Szabadság, egyenlőség, testvériség kicsiben megvalósul.

*

Dallamok idegenek: német, tót, orosz (Kis kece *lányom*, Szegény legény *vagyok én*), délszláv, ... [olvashatatlan rövidítés], de nemzetközi, ha hozzánk német [*szomszédunk*?] hozta is el: s l s m (Fleischer) tatár, kínai? finn? (Lobacsev) [Itt más jellegű bejegyzés következik:] Iskolai vegyeskar: Kaposvári polgári. Most egyre több lesz [*a*] leányközépiskola. Külön? Vegyes? Angol: c f Basso.

A gyermek életének egy része a felnőtteket utánozza. (Közé hullott felnőtt dalok). De van, amiben egymást utánozza és amiben eredeti. (Egyéni hagyomány.) A gyermek jóformán dalol, mielőtt beszél. [*A*] gyermeknyelv furcsa, érthetetlen szavainak megfelelő rögtönzött gyermekzene is létezik, és külön tanulmányt érdemel. Itt mégis csak a kristályosodott, gyermeki közösségtől már elfogadott, csoportos éneklésben hallható darabok vannak.

Külön világ, de amely nélkül nem érthető a nagy zene, tánc, beszéd sőt az egész magyar élet sok jelensége.

Marxizmus? Őskommunizmus vonatkozásai, egyenlőség. Még eddig senki, talán ez az anyag

milyen művészetet vár tőlünk a maga használatára. Kritika ez: aminek nincs nyoma benne, amellett részvétlenül ment el a gyermek. Hildebrand: Gyermekpszichológia, új kötet?

Gyermekjátékká süllyedt népszokás, vallásos [*szövegek*?], táncok, táncterminusok. Kiss *Áron* említette szavak **felsorolva**, újabbak? Fleischhacker [? nem egyértelműen olvasható] **szójegyzék**!

Kiss erénye továbbra is – dallam nélküli játékokra, amikről lényeges újabb gyűjtés nincs. (Lajos?) [= Árpád] Dilettáns.

És nem jelentkezett még az a kutató, aki életét hajlandó rátenni a gyermekdal-

nak nemcsak zenei, hanem choreográfiai, történeti, lélektani és egyéb sokféle vonatkozásainak egységes tanulmányozására. Egyházi jegyzőkönyvek

Gyermekjátékká süllyedt régi rituálék, varázsigék (Andrew Lang), ősvallási nyomok, történeti események (Erzsébet asszony, Lengyel László) Kiss

*

Megannyi kimeríthetetlen területe a tudományos munkának.

*

Művészeti jelentősége a) a gyermek zenei, táncbeli, költészeti tevékenységének tárháza, mintája, és iránymutatója. Megmutatja, mit fogad be, mit tesz magáévá a felnőttekéből.

Ahogy a gyermek meghallotta és magáévá tette minden korszak új dallamát, amellett rendíthetetlenül őrizve az ősi hagyományt.

Minden ország kutatója egyetért abban, hogy a gyermekhagyomány őrzi a legrégibb elemeit a néphagyománynak. (Lásd Viski, Magyarság Néprajza, Ortutay, **Gomme**)

Nálunk eddig komolyan senki [*sem vizsgálta*]. Majd csak ezután.

*

Elhanyagoltuk 1) Kiss 2) Könnyű 3) marad: a pusztuló nemes vad után vetettük magunkat. Egy ritka ballada változatait naphosszat hajhászni nem restelltük. Kevés a fonográf-felvétel, a drága hengert, lemezt nem pazarolták a könnyen lejegyezhető gyermekdalokra.

Ahogyan ezeket a magyar gyermek a maga képére formálta, a maga zománcával vonta be, abban kifejezésre jut a saját eredetiség, minden mástól különböző egyetlen, a nagy világon sehol másutt fel nem található mivolta.

Még aki személyében nem is élte át ezt a dalos gyermekkort, lehetetlen, hogy ne szemlélje elragadtatással gazdagságát. Van itt minden régi varázsigéktől a századok folyamán felmerült dal-flóra minden rétegének nyoma egész a legújabb korig.

[1949. január 23 – június – július 2-i naptárlapok egymásbahajtva, rajtuk ceruzával írt szöveg. Abban a sorrendben adtuk, ahogy az egykori összehajtogatásban következtek a lapok.]

Kiolvasó

Counting song [= Kiolvasó ének] óriási külföldi irodalma van. Gomme? Lajtha Eth. muz. [?] – British Museum

Összehasonlító [*feldolgozást*] nem végeztünk, [*a*] magyar anyagot kutatásra alkalmas rendbe hoztuk.

Ritmusa szorosan kapcsolódik a gyermekdalhoz, azért többnyire egyértelműen kivehető: Lépés, akkor:

ú u ú u u | ú ú u | ú u ú | ú u ú | ˘ ˘ | ú u ˘

Gyertek gyerekek

ú u u ú u | ú u ú Kótával jegyezni! Rokonsága a gyermekdallal. Madarak voltunk – – u – – – – –

[Hátán: Kiadja a Lengyel Köztársaság Budapesti Követsége.]

Flóri – Rozsinszky

Iskolai és ovodai könyvek eleitől fogva idegenszerű, rossz és értéktelen dallamokat erőszakoltak rá a gyermekekre Kiss Áron ez ellen akart *tenni*, műve a magyar tanítóság kollektív munkájának remek példája.

A gyakorlati cél a tudományos szempontot háttérbe szorította ugyan, de a gyűjtemény nagy része utólagos ellenőrzés alapján elég megbízhatónak bizonyult. Kár, hogy a kéziratoknak nyoma veszett (Idézni Kiss Áront) a sok ismétlődő játék egyrészt egymást ellenőrizte volna, s a földrajzi elterjedtségről adott volna teljesebb képet. Sem Sztankó Béla, aki még közreműködött, sem Kiss családja nem tudott a kéziratok sorsáról. Talán még előkerülnek. Szolgáljon e gyűjtemény is figyelmeztetésül. – Nemzetiségek.

[The British Broadcasting Corp. 1949. XII. 30-i borítéka hátán.]

Variánskutatás eddig még nem vonta be: kopás, higítás, egyszerűsítés, de pozitív irány is: nagyobb formák, bővítés, pregnáns részlet (?)

Zenepszichológia: hogyan él tovább a gyermeklélekbe hullott felnőtt dal (valószínűleg így él az egyszerűbb, zeneileg fejletlen felnőttben is), hogyan dolgozza fel a kívülről, a felnőtt társadalomból kapott benyomást.

Falusi gyermektársadalom sokkal zártabb, felnőttektől különélőbb. Egyrészt kevesebb idejök van foglalkozni *velük* (nemigen van elkényeztetett gyermek), másrészt öregekre bízzák.

Gyermekhagyomány élete igen régi, még eléggé meg nem vizsgált. Lengyel László, pogány hagyományok. Fleischer [*Oscar*?] Zene és szöveg
tatár

Több szellemi erő egy ilyen s l s m dalsorozat megjegyzéséhez, mint egy átlagos négysoros dalhoz. Azért ilyeneket is énekelnek 8-10-et [?] hibátlanul.

[Zeneműnyomda Husit Rezső ig.-val jelzett levél eltépett darabjának mindkét oldalán, a gépelés közé és alá is.]

Éles határ?

Öregek tudnak egykori gyermekjátékokat, gyermekek énekelnek (játékokhoz is) felnőttektől ellesett dalokat vagy töredékeket. Sej idrom *fidrom*. Fluktuáló, hullámzó, rajzó élet egy-egy pillanatát sikerül rögzíteni.

[Egy lapon ceruzával, kettőbe hajtva, abba téve a következő.]

Gyermekdal Előszó

Megannyi értékes adat *a* gyermekpszichológiára. *A* néphagyomány legősibb *elemei*. (Barzaz Breiz) [= Villemarqué, H. de la: Barzaz Breiz. Chants populaires de la Bretagne], Fleischer. Azt sajnáljuk, hogy nem több. Kiss Áron előszó. Sorsa: küzdelem a **csináltakkal**. (Egy szó ezekről Kohányi óta). Jelentősége: Angyalkert [? bizonytalan olvasat!] Nem fogadták el: a német dal jobbnak tűnt. Semmi dolgozat, semmi tanulmány, nem ébresztető. Monografikus tanulmány sincs, **ami egy falu életében huzamosabban megfigyelte volna a gyermekdal változásait, furcsaságait, alakulását, továbbfejlődését.**

Kiss és Temesi zenei fogyatkozásai.

Sietve adni akartak ahelyett, hogy megfigy*elték* volna, mije van, mennyiben használható. Alapvető tragikus tévedése *az* egész pedag*ógiá*nak: nem abból indult ki, amit a nép tudott. Jobban akarta tanítani. Eredmény: jobbat nem tanult, a magáét elfelejtette, elhanyagolta, megrendült önbizalma.

Emberneve*lés*: eddig azt [?], amit te tudsz, az semmi.

Kerényi irodal*mi* áttek*intése*? Van? Disszert*áció*? Eth*nographia*-cikk. Pedag*ógia*, Szondi.

[Egy MTA meghívó – 1949 május 9-ről – hátán és a nyomtatottt oldalon körül és a nyomtatáson keresztül írva.]

Gyermekjáték

Helynév-mutató Irodalom. (Bibliographie raisonnée) Kölcsey. (Erdélyi) Kiss *Áron* ismerte fel nevelő értékét. Előszava – két röv*id* kiad*ás*. Ellentábor: **Péterfi** – saját koholmány – nem az a baj: saját, de rossz és idegenszerű dallamok! Elárasztották az isk*olát*. Tört*énete* még nincs megírva.

[Bartók B. Szöv. 1949. augusztus 24-i borítékán. Benne a következő négy cédula.]

Gyermekjáték előszó

Az Ak*adémia* már 1830-*ban*, fennállás*ának* ötödik évében elhatározta hangjegyes népdalgy*űjtemény* kiadását. Hogy ezen szándékát csak 120 év múlva válthatta valóra: abban nemcsak a század viszontagságai [*játszottak közre*]. Nem is a „mindig mindenről elkésünk." [= Ady] Mi mindent kétszer csinálunk, előbb rosszul. Bartalus költségével (lapszám, Schiffert) Még a magyar kótaiszony. Népköltési gyűjtem*ények* szövegkiadások: Kisf*aludy* Társ*aság kiadványaiban* Szalonta, Somogy: hátul. [= MNGy VI. és XIV!] Műfaji mivoltának félreismerése. Hogy micsoda káros következm*ényei voltak az* irod*alom*, verstan, az egész magy*ar* költészet [*számára*]! (Mit tanulhat a mai [*ember*].)

Teteje, hogy még azt a csoportját *a* népköltészet*nek*, amely dall*am* nélkül igazán érthetetlen; a gyermekjátékot is dall*am* nélkül közölték. (Kiss röv*idített* kiad*ásában* lévők élnek?)

Súlyos kár követ*kezett ebből*. Nem lévén közkézen forgó játékkönyv, szabad tere volt idegen v*agy* idegen szellemű egyéni daloknak, melyeknek a 19. sz*ázadban* végbement elnemzetlenedésünkben eléggé nem hangsúly*ozott* szerepe lett.

Mindjárt az első magyar gyermekdal-könyv, Flóri könyve azt a felfogást tükrözi, hogy művelni a népet annyi, mint önmagából kiforgatni. Sokáig uralkodott ez a vészes dogma, Kohányi, Fröbel dalai. Színi pusztában kiáltó hatástalan*sága* [?]

És csakugyan az iskoladal hovatovább nemcsak synonym, de azonos értelmű lett [*az*] idegen dallal. A századfordulón gyanútlanul tanultunk német dalokat az óvodában és elemiben, ... [olvashatatlan] idegenségüket nem is sejtve vittük tovább az életbe, rajtuk nevelt érzékünket, mely lassan süketté vált minden iránt, ami magyar. Nevelés: elnevelés. Ált*alános* folyamat, különös élénkséggel szemlélhető a zene terén.

A századforduló hozta meg a magunkra eszmélés kezdeteit. A néprajz. Odamenni. A 19. sz*ázad* gyűjtem*ényei* csak azt közölték, ami*t* magától felvetett a hullám, gyűjtői nem mentek külön a nép közé, nem mélyedtek el életében, csak ami a felszínen úszott, a nép közt élő néhány [*műdal*?] (Kelecsényi) jutott még.

A nép szaporább [? bizonytalan olvasat] megfigyelése csodálatos, ismeretlen világot tárt fel. Feltárult a magyarság igazi, eladdig ismeretlen arca, százados idegenné neveléstől érintetlen maradt humuszrétege, múltját folytató jövőjének biztosítéka.

A nevelésben továbbra is úr maradt: a népet tanítani kell, amit tud, az semmi Györffy [István: Néphagyomány és nemzeti művelődés c. könyve ez ellen.]

[Két áttetsző számlapapíron – Gáti János: Litográfia –, a második 2-sel számozva, majd 3-4-gyel számozott két cédula-darab; Magyar-Angol Társaság meghívója Cs. Szabó László előadására és Boros Károly cipőszalon rendelési lapja eltépett részén.]

Isk*olai Énekgyűjtemény*!

Ezer esete a változat*nak* [?], ráhatás sokkal gazd*agabb*, mint felnőtt*eknél*. [?] Itt cseppfolyósabb halmazállap*ot* [*figyelhető meg*]. Mintha csak esetenkint kristályosodnék! [Beszúrva kék ceruzával:] és egyszeri éneklés után alkatrészeire [*bomlanék*.] Pedig nem! Nemcsak egyes fél [*dallam*?] kemény, de egész sorozat *is*. [Újra az eredeti ceruzaírás:] Különös felnőttek [*dalaiban a*?] dalsorozat ritka („ez ennek a frisse"), itt gyakori, és bár változékony, de mégis tekintélyes szellemi munka a fejbentartás.

Nincs éles határ. a) gyermekhagy*omány*, egymástól, b) régi népszokások, voltaképp gy*ermek*játék (..... [olvashatatlan szó] játékká lett szertart*ás*] c) felnőttek játékai – a játék világtörténete. d) felnőttek szok*ásainak* gyermeki utánzása, lakodalom, e) felnőttek táncai, f) dalai. a)-ba idők folyamán beleolvadt b)-f), amit ma már nem lehet felism*erni*.

[MTA utánvételi űrlapjának hátán, majd nyomtatott részen keresztül, eredetileg fekete ceruzával, majd kékkel közbe és utána írva. A változó képződésről l. még 226. l. és a V–II, 192 = MNT I. Előszóban]

Kutatóink eddig nem ismerték fel a gyermekdal jelentőségét. **Gy*ermek*rajz gyermeknyelv**, párhuzamos gyermekpsychol*ógia*.

Bármennyire utánzás, lecsapódás: de egész határozottan ki.....urodik [nem olvasható] [*az*] eredetiség érzése.

Gyermekhagyomány – gyermekalkotás Egy pár újabbnál rámutathatunk, szinte tettenérjük. Másoknál csak sejthetjük.

[Egy áttetsző, vékony 1950. október 15-i számla-lapon.]

Nemcsak a gyermekdal, hanem a népdal életének bonyolult folyamataiba is mélyebben látunk bele e gyűjtemény tanulm*ányozása* közben. Hiszen lényegében a felnőttek zeneélete is hasonló törvények alapján folyik le. Ott kristályosabb dallamok felbomlása, új egységekké alakulása hasonlóképp történik, mint itt a kisebbeké. Az egyén és közösség viszonya a dalanyaghoz

többre tanít a népdal **életéből**, mint bármi más. Romlás, foszlányokra szakadás: analóg folyamat, mint a felnőttek, népek közti átvétel. Hibás reprodukció, memória, önkéntelen elváltozás, új képződm*ények*. Nyelvi anal*ógia*: hangváltoz*ás* – jelentésváltoz*ás*.

[Két eltépett, német nyelvű levéldarabon, a kettő gemkapoccsal összefogva.]

Gyermekdal előszó 1951

Gyűjtés { oskola? / ősköltés*zet* [? nem biztos olvasat]

Gönczi – Sebestyén 80 f*orint* Harmonium [a szó vége kétes] pedig ugyanakkor több száz ember szaladgált a fővárosban, de vidéken is, akinek gyerekjáték lett volna [a dallamlejegyzés?] Zenekultúránk akkori állapotára és irányára mégis jellemző, hogy ezt a „tudományt", amit ma minden zenetanulótól elvárunk pár évi tanulás után, akkor még oly elérhetetlennek látta a közvélemény. Ma is ez a helytelen, hangszerhez tapadt módszer uralkodik nálunk.

Csak az sejtheti, micsoda merénylet készült itt a magyarság ellen, aki végiglapozza iskolakönyveinket. Valóságos nemzetírtás. Csak az hiúsította meg, hogy az isk*olai*[*énektanítás*] papíron maradt.

Bartalus pedig népdalgyűjtő volt, egyáltalán nem használta fel. Igaz, akkor még nem is ismerte igazán.

Kiss Áron működése, könyve két rövidített kiadása kétségtelenül hozzájárult a hagyom*ány* fennmarad*ásához*. Ha egyébbel nem, figyelemfelkeltéssel, a hagyom*ány* tiszteletére neveléssel. Ma már nehezen lehetne megállapítani, hogy ahol él a gyermekhagyom*ány*, a maga szerves, megszakítatlan életét éli-e tovább, vagy már Kiss Á*ron* könyvének köszöni fennmaradását. lehet, hogy „survival" [= túlélés, fennmaradás] és „revival" [= újraélés, felújítás] egybeolvad, az eredmény egy: a gyermek örül, és sajátos módon csak felnőtt korában eszmél rá, mekkora része van e kis játékoknak abban, hogy magyarnak érzi magát.

Kölcsey a Lengyel Lászlóról

[Idézi a MNT I. előszavában. Két egymásbahajtott naptárlap – 1948. július 4–10 és 25–31-hátán, s az egyiknek nyomtatásán is keresztül]

Respighi a római gyermekek játékát éppúgy a s l s m-val jellemzi [a „Róma fenyői" 1. tételében,] mint a tatár dal, Kínai **szöveg? gyermek**?

Nemzetek feletti kapcsolat, spanyol? – finn? A gyermek jobban áthidalja a nemzetek közti különbs*égeket*, mint bármi más. Afrika, indián, **Schneider**, Szabolcsi

Tud*ományos* probl*émák* egész sorát veti fel: zen*ei*, nyelvi, lélektani.

Kiss nem indított – – – Elképesztő isk*olai és* ov*odai* énekeskönyvek: kevés híján kiforgattak magyarságunkból.

[Bartók B. Szövetség 1948. december 14-i hozzáírt levelének hátán.]

Egy része: lecsapódása a felnőttebbektől hallottaknak tökéletlen, hibás, egyszerűsített, rövidített, átalakult reprod*ukcióban*. Szöv*eg*: érthetetlen szavak, mondatok. Dall*am*: a különböző részek hasonulása, sok ismétlés.

Más része: külön gyermekhagyomány, amit a gyerm*ek*-társadalom tart fönn, egymástól tanul, felserdülvén elhagy, és csak késő öregkorban emlékezik *rá vissza*, (ezért öregek is jó források).

Az utolsó ötven esztendő jobban kiforgatta a népet hagyományos szokásaiból, mint azelőtt századok. Így az öregek emlékezete sok szép játékot mentett meg a feledéstől.

Revival [= felújítás]: már Kiss Á*ron* ezzel a céllal [*indult*.] Bár elfogyott, sőt *a* rövidített kiad*ás* sem kapható már, ált*alános* tapasztalat: nem sok [*hatása volt*]. Ami fennmaradt, tőle függetl*enül* maradt fenn, eltérő vált*ozatban*. Néhány helyen, ahol a nála közölt lejegyzés hibásnak látszott, utánajártunk (ezekről a jegyz*etek* számot adnak).

A játékok többnyire ma is élnek, sőt egy csomó feljegyzetlen is akadt. Úgy, hogy a további gyűjtés még mindig kecsegtet új eredményekkel, kivált olyan helyen, ahol gyűjtés még nem történt.

(Kömlőd! Pap levele.)

[Két cédulán, a nagyobbik kettőbe hajtva, a másik beletéve.]

Forma

Gyermektársad*alom* még nem ismer osztályokat. A gyermek még őskommunizmusban él. Így nem találunk más rugót zenei és szövegbeli meg nyelvi [*jelenségei*] mögött, mint a centrifug*ális* és centripetális erők szabad játékát.

A kis motívumok változatlan ismétlése az egyik véglet. [*A*] gyerm*ek* **egyes szavakat is** szeret vég nélkül ismételni; a másik a több dallamból épült, többé-kev*ésbé* szerk*ezet*. Közben a négysoros felnőtt .....[olvashatatlan rövidítés] dalok. **Nagyobb szerk*ezet* nem zenei forma, hanem a cselekmények sorrendje tartja össze.**

[Meghívó a MTA ünnepi előadására hátán. Gombás Pál, Andics Erzsébet neve alapján az ötvenes évek eleje.]

Elképesztő: Kiss Á*ron* későn jött: mennyi rosszat tanít az ovoda. Ez különben versekre is áll. Minden ovodát járt gyermek visz magával egy csomót az ovónéni-költészet fűzfa [*terméséből*], ez nehezíti meg az útján a magy*ar* irod*alom* remekeinek.

[Kis papírlapon]

[Eleje hiányzik] nélkül, de a dallam ritmusával, és a magyar vers nem sejtett lehetőségei*

[A másik oldalon, nem ennek folytatásaképp.]

* A magyar verset elavultnak, elkopottnak vélik, és hírdetik költőink. Meglehet, hogy agyonkoptatott néhány sablonja már nem alkalmas új tartalom kif*ejezésé*re, kötött dallamképletek megúnt emlékei csillannak meg előttünk. Petőfi egyszer, egyetlenegyszer megpendítette ezt a hangot (Arany Lacihoz). De mára is alkalmas ez a szabadon változó ritmus, mint gyermekversre. (K. Z.)

Variánsképződés, metamorf*ózis* bonyolult folyamatai itt jobban megfigyelhetők, mint bármely más anyagon, éppen mert kevésbé kristályos az anyag, cseppfolyósabb halmazállap*otú*, a ráhúzás, átalakulás ezernyi apró finomsága figyelhető meg itt; egy-egy motívum elhalványult emlékére ismerünk váratlanul egész más környezetben. A παντα ρει [= panta rei= folytonos átalakulás] örök elve.

Előszó Gyűjtés

1830: akad*émiai* [*gyűjtés-kezdeményezés.*] Igaz, akadály volt 1949, majd 1914. De fő akadály a zenei képzettség ritkasága. (H*orváth* Ádám, Udvardy tökéletlen kótaírása.) 1913-*i* memorandum a Kisf*aludy Társaság*hoz. [= Bartókkal közös népdal-kiadvány tervezetük, lásd V–II, 48.]

Nem kutatták részletesen: a mesterségesen a gyermekre tukmált, isk*olában* – ov*odá*ban tanított dalok és játékok milyen rombolást vittek végbe a gyermek ősi hagyományain és spontán játékos kedvén.

Idegen, (német) szellemet csempésztek be. Szerencsére népünk nagy tömegeit alig érintette, bizonysága ma is élő, viruló játékhagyománya.

Kiss több mint félszázada néhány kétes, hibásnak látszó adatát megpróbáltuk a helyszínén: még él! e gyűjtem*ény* alapján [Túloldalon az előző folytatása?]
= a m*agyar* nép életének zenei hangokban rögzíthető része.

Gyermek élete. Külön beható tanulm*ányt* érdemel. Kár, hogy nem akadt eddig komoly kutatója. A gyermekpsych*ológia* nagy haladása sokban új világot vetne rá, másrészt a gyermek zenei tevékenységének behatóbb vizsgálata érvényes adalékokat szolgáltatna a gy*ermek*lélektannak.

A gy*ermek* nem zenél: osztatlan egység az ének, tánc, játék.

Minden országban úgy volt, hogy előbb csak a szövegeket gyűjtötték, s csak később eszméltek rá, hogy a dallam nélkül a szöveg csak fele a műnek, s nem is a lényegesebb fele. A kettő együtt él, egymást átjárja, egymás nélkül nem is érthető, csonka. – Nálunk később jött a felismerés, ezért sok régi szövegünk dallama örökre elveszett. Mikor már felismerték is: a kivitel késett zeneismeret híján. *A* T*udományos* Aka*démia* már 1833-ban tervezte kottás kiadás*át*
[A margóra felül, fordítva írva:] még nem késő, a *gyűjtemény kiegészíthető* főleg az itt kevés adattal szereplő helyeken.
[The Royal Scottish Academy of Music üdvözlőlap mindkét oldalán.]

1951

Amint a gyermek erdőn-mezőn tücsköt-bogarat összeszed gyűjtögető ösztönével, úgy dalaiban is tükröződik minden hatás, ami csak érheti: a) spontán, b) rákényszerített.
[Az Új Nevelés Világligája eltépett levéldarabján alig olvasható zöld ceruzaírással.]

A gyermek életében újra lejátszódik a múlt. Mikor már túl van a határozatlan hangmagasságon, 2-3 hangnyi dallamaival a primitív népek fejlettségi fokán halad keresztül. Majd bővül hangkészlete, finomul ritmusa, hallása. Mire felnő, eléri környezete felnőttjeit, a fejlődés új útja nyílik meg előtte: tanulj fiam, légy okosabb apádnál.
[Kitépett noteszlapon.]

Kiss: „nemcsak **szalma**", ma: rendkívül értékes. Tudományos szempontból talán több, mint a többi dal,

A gyermektársadalom élete. Magányos, magárahagyott, autonóm kis társad*alom* ez, megvannak a maga törvényei. Kutatták?

*

A falusi gy*ermek* gazdag dalhagyományban él. A városban és a v*áros* peremén élő gyermek sivár életét el se tudjuk képzelni.

[*A falusi gyermek*] dalban fürdik csecsemőkortól [*kezdve*].

Dalsorozat statisztikája. Hány van 2-3 *sornál* [?] több. Maxim*um*? Időtartam maxim*uma*?
[Az MTA Beregszászra küldött kiadványáról szóló nyomtatvány mindkét oldalán. Kezdve halvány pirossal, majd fekete ceruzával.]

Az egész hogyan tükröződik a gyermek lelkében a hozzá lejutott felnőtt dalvilág [?]. Nincs éles határ! Hol megy át! A gyermek nagy számban énekel a felnőttektől változatlanul átvett dalokat is.
[Az MTA kiadvány-küldeményéről szóló nyomtatvány mindkét oldalán. Kezdve halványpiros ceruzával, folytatva feketével.]

Cvikpos [? Kétesen olvasható szó]

A good f*olksong* of whatever people is in itself an artistic value and a source of enjoyment and delight. – – –

A child has to go through all the gradual develop*ment* of mankind. His improvised, short songs have striking similarity to the music of primitive peoples.
[Más ceruzával, más írással, valószínűleg később]

Story: Psalmus
[Fordítása: Bármely nép jó népdala önmagában művészi érték és élvezet, öröm forrása. A gyermeknek végig kell mennie az emberiség fejlődésének minden fokozatán. Rögtönzött, rövid dalainak meglepő hasonlósága van a primitív népek zenéjével. Történet: Psalmus]
[Elsárgult noteszlapon.]

Gyűjtés. Dallamtalan szövegek

Gyűjtés módszere

1) Egyéneke*t* keresni. Tévedés, hogy a nép énekel, ahol megnyomják. A nép társadalmában is úgy van, mint a legtöbb [*társadalomban*]. Igen csekély százalék az előadó: a többiek csak publikum és dilettáns; ha maga megszólal, amazok foszlányain él.

Úgy látszik, mennél primitívebb a nép, annál nagyobb a százalék. Tótoknál többen [*énekelnek*], mint a magya*rok*nál. [Viszont a románok, ruténok keveset tudnak egyenkint.] –

1) Egy dalla*mhoz* tarto*zó* szöveg: végére járni, ellenőrizni. Többet ér kevés, jól gyűjtött dal.

2) Egyéniségek: biz*onyos* rokon vonás egész dalkészletükön. Tréfás, betyáros, tragikus, balladás, szomorú, epikus.

3) Egyéni dalok, amik nem is terjednek el. Lehet ilyen sok, amiről nem volt mód megállapítani az elterjedtség fokát.

[N-Arch. N-28. 244. 21.]

Mikor diktálták, hogy Édesanyám ..... itt hozom a piros-*barna* menyecskét, megkérdeztem: nem úgy: meghoztam? (mert így is ismertem), megerősítették, Andris pedig megjegyezte: sokan dalolják, mégis „hozom".

[N-28. 221. 19. Összehajtogatott papírokon. Jegyzetek. 1906. Zoborvidék. **Gerencsér, Pográny, Ghymes**. 1906. augusztus.]

Kérdőív (V*esd* ö*ssze*: **orosz, catalán, román**)

Személyleírás. Név, kor, származás, családi, vagyoni körülm*ények*, iskolai végzettsé*g*, vallás, olvasottság, utazás, világlátotts*ág*, katonáskodás, különös említésre méltó körülmények. Dalismeret, mennyisége, minősége.

[Eltépett, vékony papírfoszlányon.]

Solymossy

[„Népdalgyűjtés, mesegyűjtés" c. cikke, Ethnographia 1914, 280. Hozzáfűzött jegyzet: „A „Folklore Fellows" magyar osztályának 1918. december 14-én Szegeden és 1914. június 14-én Pécsett tartott ifjúsági **kioktató** üléseire készült **népszerű** előadás.]

Könnyen olyan érzéssel teszi le a kevésbé tájékozott olv*asó*, hogy nem fontos a dalgyűjtés, már minden megtörtént. – Csak akkor igaz, ha megelégszik az untig ismert dalok századszor való új lejegyzésére. [! helyette „vel"] Jófülű zenész lejegyz*és*ében még egy közismert dallam is új, érdekes, egy eladdig észre nem vett előadásbeli árnyalatot figyelhet meg rajta.

De aki mást, eredetit keres, legyen elkészülve mindazokra a nehézségekre, tízszeres és százszoros fokozatban, melyeket *Sebestyén* a mesegyűjtés körü leír. Nótafa: néha legnagyobb név: „Dankó".

1) Ilyesmit [= régi népdalt] csakis öregebb egyéntől kapni. Ezek megszólaltatása!

2) az értékes többnyire szintén a legalsó népréteg [*közt található*] (balladák). Már a gazdag röstelli is az éneklést! (Vagyon és műveltség falun együttjár.) Seprődi megfigy*elte:* cigányok veszik át a balladát!

Bár új folyton terem, és az új termésű, kopogós dallamok közt is akad egy-egy csinosabb, még nem ismert dallam. Arról kellene a gyűjtőket [*meggyőzni*], hogy elsősorban öregekkel foglalkozzanak. Utolsó perceit éli a régi m*agyar* stílus, melyet monumentálisnak is lehet nevezni az újabb, részben már a negyvenes évek műköl*tészetének* hatása alatti genre stílussal szemben.

Egyre-másra halnak [*meg az öregek*]. Visszatérve azokba a falvakba, akiktől gyűjtem*ényünk* legbecsesebb darabjait kaptuk, egyre kevesebbet találunk életben.

A F*olklore* F*ellows* utasításában súlyos hibának tartjuk, hogy a dallam lej*egyzése* nem kötelező. Még az **egyoldalúság** vádjától sem riadva v*issza* ki mernők mondani: ne gyűjtsön dalt, aki a dallamot is fel nem tudja jegyezni. Vagy legalább fonográfra felvenni. De nem elég egy felv*étel,* mert így, mint a pillanatfényképnél, könnyen torz képet örökít meg a fonográ*f*. Ha nincs mellette zenész-ember, aki a dallamot sokszor hallja, szükséges legalább 3–4 különböző időben, különböző egyéntől, esetleg többtől egyszerre fölvett henger. És okvetlen valamennyi strófa.

Természetesen mindezt közismert dallamoknál mind nem érdemes megtenni, de éppen ezért szükség volna a vállalkozó gyűjtők alaposabb kitanítására, hogy milyen fajta dallamok azok, amelyek változatait érdemes keresni. Ezt a kioktatást alig végzi el egy vándorgyűlés. Szeminárium-szerű, legalább néhány napig tartó kis tanfolyamról lehet itt szó.

És már itt kellene kiválasztási folyamat: s akik minden zenei érzék híján dalok gyűjtésére alkalmatlanok (mert még a fonografálást sem végezheti sikeresen teljesen botfülű), még mindig rendkívüli szolgálatot tehetnek **mesék** gyűjtésével! Akiben megvan a kedv ált*alában* a nép közt forogni és kutatni, az, ha megmagyarázzák neki, hogy dalgyűjtésben semmit, mesében nevezetest produkálhat, bizonyára szívesen tér át.

Ez az, amiben teljesen egyetértek *Solymossy*val: mentől kevesebben fogl*alkozzanak* dalgy*űjtéssel,* mert mentől többen, annál több haszontalan munka *lesz*.

[N-28. 244. 14–17. 1–8-ig megszámozott apró noteszlapokon. A 9-et lásd 243. 2-n. Lásd ehhez: „Javaslat a Folklore Fellows tájékoztatójának kibővítésére". V-III, 284–286.]

Tempo a fonográfban

Gyakori megfigyelés a fonográfba-éneklésnél: lassan kezd, mind jobban gyorsul. Igen nagy különbség! Amit nem lehet a dal rendes előadásmódjának tekinteni! Itt nem nélkülözhető a fon*ográf*ot kísérő zenész eleven megfigyelése.

[N-28. 244. 18.]

Gyűjtő-szempontok

Lehetőleg karban: egymás ellenőrzése. Nem kapunk olyat, ami egynek pillanatnyi rögtönzése. Ha csak egy tudja a dalt, többször ellenőrizni lehetőleg hosszabb idő múlva. Tempóváltozás karban is!

Változatok: különbözők **egyszerre** is [*elhangzanak*]. A leírás sokszor csak pillanatfényképe egy folyton változó, eleven organizmusnak. De viszont szűk határok közt változó. A romláshatár megállapítása.

Tempo

Fiatalok-öregek különbs*égén* kívül az ált*alános* helyi karakter is [*számításba jön*]. Szilice **lassabb,** Páskaháza gyorsabb a normálisnál, etc. Más?
[N-28. 244. 20.]

Azért lehet a népd*al* szövegével is külön fogl*alkozni*. Sőt **elsőrendű tudományos** feladatnak tartjuk egy népdal-tipológia kidolgozását. Katona: népmese-[*tipológiája*] sajn*os* befejezetlenül maradt műve. –

De a gyűjtés érdekében: hogy erre a vizsgálatra sem kap a tudós elég jó anyagot: be tudjuk bizonyítani. Az egyoldalú szöveg-gyűjtés rengeteg törmelékes anyagot halmozott fel, és halmozza ezentúl is, melynek még az a kutató, aki nem törődve a dallammal, csak a szöv*egek*et vizsgálja, nem vehetné hasznát. (Hildebrand) Példa: Madzsar: Versalak. [= M. Gusztáv: A magyar népköltés versalakjai.]

Minek végezzünk annyi hiábavaló munkát (nálunk oly nehéz úgyis munkaerőt kapni), mikor egy kis plusszal használható anyagot szolgált*athatunk*.

Rengeteg a területe az ének-nélküli néphagyománynak! Elég munka van ott is. Legkényelmesebb különösen újabb dalokat gy*űjteni*, de legkevesebbet ér.
[N-28. 244. 5.]

[Valaminek a folytatása, mert a cédulán felül 2. van írva.]

ig*azgató* úr: két emberöltőnyi szöveg-egyoldalúság után egy kis túlzás a zene érdekében nem ártott volna, sőt! hogy helyreállítsa az egyensúlyt.

Azonban lehet-e ezt a szemrehányást tenni akármelyikünknek, csak egy pillantást is vetve gyűjteseinkre? Nem jegyeztünk-e le épp oly türelemmel végnélküli szövegeit zeneileg érdektelen dallamoknak, ha csak valami érték [*volt a szövegben?*] Éppen mert elejétől fogva hittük és vallottuk, hogy a kettő elválaszthatatlanul összetartozik. Hogy a dallamcsere-tüneményt s a népdal számtalan [*kérdését*] csak akkor fogjuk tisztázhatni, ha nagyszabású anyaggyűjtésünk lesz **dallamostul** följegyzett szövegekből.

A *Folklore Fellows* dalgyűjtésének módjában visszaesést látunk haladás helyett.
[K-Arch. N-28. 244. 6. A zeneakadémia 1915. május 15-i vizsgahangversenyének meghívója hátán.]

[*John*] Meyer-hez

A balladákról van-e nyoma, hogy valaha a műveltebbek közt forogtak. Egyált*alán* semmi tört*éneti* nyoma régebbről?

Arany *János* is jól tudta ezt, és példát is mutatott, de nem talált követőre.

Többi közt a m*agyar* ritmika sok kérdésére azért nem tudunk felelni, mert híján vagyunk az énekes népdal elegendő megfigyelésének. –

*

Elég legyen a dallam-nélküli kiadványokból is. Kriza és Erdélyi sőt A*rany*–Gyulai első két kötetének kiadása is más: ezek gyűjtésünknek első, mintegy alapvető oszlopai, már történeti becsük van etc., ezzel a Kisf*aludy* Társ*aság* nagy szolg*álatot* tesz.

Szöveg nélkül [! Így, ahelyett: Dallam nélkül] kiadni való vers annyi van egyéb! Amit a népköltészet kutatói sem nélkülözhetnek. Értem az egész m*agyar* lyrát [*a*] XVI–XIX. századig.

A dallam-nélküli följegyzés bajairól egész külön tanulmányt lehetne írni. (Ditrói Lajtha-ball*ada* v*esd* össze *az* enyémmel.)

Stichikus szerk*ezet* alighanem ilyen tévedés! Minden jel arra mutat. Kalevela: más. Nálunk hosszabb, kerek melódiák, 4x6, 4x8 sőt 4x12. Okvetlen strófaszerkezet a kísérője.

Ad vocem [= a szónál maradva] „egyold*alúság*". Azt az óriási egyoldalúságot, ami a népd*alt* kíséri, egy másikkal lehet csak helyreütni.
[K-Arch. N-28. 243. 1–2.]

Utasítás

1) mit 2) hogyan. A mai fiatalság dala nem is oly sürgős, nem is olyan nehéz. Könnyen hallható, könnyen lejegyezhető. A régi m*agyar* dalstílus utolsó percei, s ezt az öregek [*tudják csak*]. Legjobb korosztályonkint [*gyűjteni*]. Nb. változnak helyenkint. Műveltebb helyen már a 80 évesek sem tudnak egyebet, mint a városiak. Régiesebb helyen és pl. a fejletlenebb népeknél – tótok, románok – a fiatalabbak is tudják. Mert náluk szintén van új réteg, de a régi még nem olyan pusztuló.
[K-Arch. N-28. 244. 1. Egy 1915. május 9–15-i naptárlap hátán.]

Ha eféle intézkedés a *Folklore Fellows* többi osztályaiban eddig nincs, az nem akadály, hogy nálunk legyen. Mért ne adhatnánk egyben-másban mi is példát? Ott bizonyosan megvan az oka (sok kézirat), de a F. F. csak most van a gyűjtés kezdetén. [Oldalt, az eltépett cédulán keresztbe írva:] ...ál idősebb nemzedék tudja már csak azokat.
[K-Arch. N-28. 244. 7.]

1) Melód*ia* nélkül nem teljes a dal, nélkülözhetetlen a dallam. 2) Dallam nélkül fölvett szövegek nem épek. Schoen, Kriza, Gyulai. 3) Szövegek egyold*alú* vizsg*álata* alapján tévedések a ritmikában. A melophob irány káros hatásai külföldön. (Nálunk: Gyulai, mert Erdélyi [*akarta a dallamot?*] – Kriza s az első gyűjtők többször hangsúlyozták a nóta [*szükségét*]. L*ásd* Hildebrandt. Eickhoff) Ne fogl*alkozzunk*, amihez nem ért*ünk*.
[N-28. 244. 8. Dr. Kupcsay Felicián min. titkár, bizottsági jegyzőkönyv-vezető levelének eltépett darabján, május 3-án. Talán a „Javaslat a Folklore Fellows tá-

jékoztatójának kibővítésére" 1920 c. cikkéhez tartozó fogalmazvány? Lásd ott is a „melophob" irány külföldi kártevéseiről. V-III, 286.]

Sebestyénnek levélben

1) Zenei egyoldalúság 2) Káposzta hús nélkül. 3) Külföld után: egyszer mitőlünk is tanulhat. 4) Okaik lehettek, hogy nem rendezték így régebbi szöveg-anyag értékes, (mi csak kezdjük). 5) Elég különös: minden száj visszhangozza a magyar dal és zene nagyszerűségét, s talán nincs még egy európai ország, ahol úgy iszonyodnak a kótától.
[N-28. 244. 9.]

Dalgyűjtés. **Alsóbb régegek!**

Solymossy Ethnographia 1914, 5b füzet. Csak a mesét keresteti alsóbb rétegben: ugyanaz áll a **dalról.** Ezért egy műdal feljegyzése még nem bizonyítja elterjedtségét. (Farkasd, művelt, nemes község: órák múlva felbukkant a Sági bíróné; „eféle'n nem kaptunk". Szép Lenkát is rákenték valami németes dallamra. Széchenyi.

Tapasztalat: ha legelső kérdezősködés után a legelső embert, a híres nótást elővesszük, rendszerint teljesen hasznavehetetlennek bizonyul.

Természetes, hogy a nép azt tiszteli, amit maga nem tud. Ha **„régit"** keresünk, rendesen Blaha műsora s egy-egy városszagú műdal az, amivel az ilyen énekes a hírnevét szerzi.

Végig a füzeteken: a legnevezetesebb darabok előadói mind: „páriák". Tehát utánjárás kell itt is, ha egyebet is akarunk, mint a legismertebb dalokat százszor újra lejegyezni.

Utasítás a fonográf [*használatához*].

Jelző sípot: **végére** és közbe. Többször is. Bemondás: elejére (Ne nagyot kiáltsanak!) (Név, hely, dátum). Elejére, mert végén nem juthat hely. Énekes távolságának megállapítása próbafelvétellel.
[N-28. 244. 10.]

1) Előfeltételek, tanulmányozni 1. zenei 2. ethnográfiai [*szempontból*]

2) Első körültekintés a faluban. A legjobb énekesek. Vigyázat: műsoruk. Szentirmay, Dankó. Középkorúak: Blaha-műsor.

3) Korosztályonkint. Értéke vidékenkint nagyon különböző.

4) Lejegyzés. Nem elég egyszerre meghallgatni. Néha csak a tizedikre bukkan elő, néha még akkor se, különösen rég nem énekelt [*daraboknál*]. Fonográfra csak akkor szabad ereszteni, mikor már tisztázva van. A fonogramm tehát ne **forrása,** hanem csak **illusztrációja legyen** a lejegyzésnek. Nagyon megjárhatja, aki kényelemből nem írja le az összes szövegeket: a fonográfból a szöveget alig érteni, lejegyezni lehetetlen. (Edison füzet a fonográf kezeléséről.)

5) A fonográfot tehát csak akkor vegyük elő, ha elmondhatjuk, hogy a dalt ismerjük és tudjuk. Sok strófás dalnál nem kell várni, néha nehezen észbejutó többi versszakra, ezeket utóbb is leírhatjuk. De a dallamnak tisztán kell már állni, nehogy a fonográf helytelen alakban örökítse meg. Eltéréseket jelezni.
[N-28. 244. 11. Hátán áthúzva ceruza-fogalmazás a Néprajzi Társaságnak a F. F. gyűjtői számára adott utasításról.]

Teendők

Minden egy nagy gyűjtő tartályba fusson össze: egy **teljes** 1-es ívekre írt, s az **énekesek neve szerint rendezett** gyűjteménybe. Akkor kevés idő alatt sokat lehet.

Ne minden fiú kapjon előre íveket, akkor sok kárbavész (ugyanazt sokszor jegyzik), hanem a közös, általános tisztázásra kapjanak. (A tanár vezetése alatt.) – [Egy kitépett cédulán. A hátán a nagyszalontai gyűjtők nevei felsorolva, utánuk szám, talán a gyűjtött dalok száma.]

Szalontai gyűjtőútról jelentés

Megvallom, nem szívesen vállaltam. Járt nyomon járni, más rossz munkáját foltozni nem kenyerem. Tiszta munkát szeretek.

Elvállaltam 1) a gyűjtés ügyét tőlem telhetőleg szolgálni. 2) egyúttal a diákgyűjtés értékéről önálló ítéletem *lesz,* ha ilyen mélyen tekintek bele.

Tervem: arra elkészültem, hogy nem kis munka lesz. A 27 füzetben nagyszámú hibát láttam már első olvasásra. De a dolog sokkal bonyolultabb és nehezebb lett, mint vártam. Könyvekbe beírni a kótát alig lehetett, mert legtöbb esetben a szöveget is le kellett írni, vagy hibás, vagy strófái szétszórva, úgy, hogy még hamarabb ment a leírás, mint az összekeresgélés.

Első megdöbbenésemet az okozta, hogy az egész gyűjtő szövetség elnökével együtt nem tudta az énekeseket megjelölni. A fiúk közül csak Asztalos írta be rendszeresen. A tanár sajtó alá készített példányából még a gyűjtők neve is elmaradt.

Historikum. Néhány megfigyelés alkalmas arra, hogy a szalontai, pápai diákgyűjtés értékéről tájékoztassanak. Nem kertelek, kimondom előre tapasztaltaim alapján, hogy ez a rendszer általában nem produkál hasznos eredményt, és bizonyos változtatás nélkül nem is fog. Ellenvetések:

Szendrey [*Zsigmond*] titkár maga a néppel semmi kapcsolatban nincs, házakba alig járt, énekeseket nem ismer, elvezetni sehova se tudott. A diákok közül a távollevők könyveit mindjárt félretehettük, mert senki se tudta forrásaikat. (Távol: **Asztalos,** de azért megtaláltam, aki forrásai közül ott volt, mert beírta. Írásból is másolt: Serester könyve. Mezey néhány forrást véletlenül [*beírt*]. Teljesen félretettük: Kenyeres junior (kimarad Pelok*, Seres, Domokos*, Boros.) **Fazekas** ugyan **jelen,** de kéziratokból másolta, énekben sose hallotta [*a*] legjavát, a többiekről nem tud számot adni. **Práznovszky:** kevés énekese elköltözött, meghalt. **Kornya:** apja és néhány rokona [*a*] forrás: háborúban [*vannak*]. Nőrokonai és ösmerősei nem akarnak. **Deme:** nem ért rá utánajárni, mert az igazgatói irodában dolgozik, nem is emlékezik. **Szendrey Ákos:** többnyire nem emlékszik, kitől. A tanár: katonák, egy sincs itt. Maga [Szendrey?] feltűnő kedvetlen, hűvösen fogadta. Ő egyetlen énekest sem szerzett, még a saját cselédjét sem tudta rávenni, annak nagyanyjától pedig azt az üzenetet adta át, hogy az atyaistennek se dalol. Meglepett, mert „lelkes embert" vártam, egy fáradtat és dolgot meguntat találtam. – Az első napokban némi késést okozott, hogy számítottam rá. Aztán napirend.

Maradt: Kenyeres csen. [?] (saját dallamok). Megjegyzem, egyetlen egy se új. **Oltyán:** (jellemzés), aki egy részére emlékezett, néhányat elő tudott keríteni, nagyobb részét nem, csak őt lehetett dalolásra bírni. Mezey, Asztalos (kevés érték,

* nem is szalontai (K. Z.)

műveltek), Mezey *Oltyán*nal közös forrásai. Az ő szövegei jobbak. Itt láttam a dialektus-hamisítást.

1) Bagosi L. 30 éves. 2) Csete M. 71. 3) Csatáryné 54. 4) Seresterné 40? 5) Kenéz Sára 67. 6) Jámbor Sándor (5 diák) 7) Balog Erzsi 21. 8) Balog Jánosné 67. 9) Czégé Lajosné 64. 10) Kajtor Ferenc 68.

Jámbor szövegei feltűnő jók, meglátszik: dalolás és Bondár. Kenyerest mellőztem, sőt néhányat neki leírtam, hogy gyűjteménye mennél nagyobb legyen.

Próbálkoztam a kö*vetkező* módon. 1) Sorra menni a könyveken: mit tudnak. Ez igen lassan ment. 2) Sorra menni, amit ők tudnak. Néha a kísérő deákok, *Oltyán* és Kenyeres kikeresték, (a könyvek nehezen használhatók, nincs betűrendes jegyzékük, a szövegen többnyire javítani kellett, igen sokszor újra is kellett írni ezért. 3) végül jegyeztem tekintet nélkül, megvan-e vagy sem. Amennyit megta*láltam,* összeha*sonlítottam.*

Kezdet: Népisk*olai* igazg*ató* összehívott egy csomó nagyobb fiút. Másnap isk*olás* lányok: játékdalok. Ezalatt vártam a fiúk forrásainak felderítését. Mikor sehogyse ment, nyakamba vettem a várost, és egy diák veze*tésével* több házhoz el*mentem:* csak így sikerült megindítani valahogy, akár csak soha *Folklore Fellows* nem járt volna. A fon*ográfot* kivittem a város legvégére egy házba.

Legtöbbet tett Debrecenyi ref. pap. Nemcsak üzengetett, kérdezősk*ödött,* hanem személyesen eljött egy házba, (pláne nem is ösmerte, kihez). Neki köszönhető Bátori K*alára* fonogrammja. (Előbbi nap magam jártam, elénekelte szívesen, csak fon*ográf*ba nem akarta. Megemlítem: a fon*ográf* sokszor akadály! a) restelli b) ügynök*nek* [*tartanak*] és pénzt kérnek. Lemondottam volna a fon*ográf*ról, hisz a fülemben jobban bízom. De itt egészen támadhatatlan dokumentumra volt szükség.)

Összehason*lítva* a fiúk gyűjtését azokkal, amelyeket hallanom sikerült, ki kell mondanom, hogy az anyag úgy, amint beküldték, pontos ellenőrzés (újra meghallgatás) nélkül hasznavehetetlen.

Hibák. Kisebb-nagyobb hibákkal annyira tele [*vannak,*] hogy ezek alapján kötetet kiadni kész veszedelem. Nyelv*észeti szempont*! [?] Szövegeik csonkák, pontatlanok, megbízhatatlanok, szóval tud*ományos* szempontból értéktelenek.

Okok (Hibák főoka) 1) Nyomozásaim kiderítették, hogy az egész gyűjtés (Kenyeres ki*vételével*) csak szóbeli diktáltatás, nem éne*keltetés* alapján készült. Mindenki, aki csak valaha próbálta, tudja, hogy ilyenkor hibás a szöveg, letöredezik. Ha pedig dalolás után: lopva, észrevétlen gyűjtötték, ami megint más okból tökéletlen. (Szendr*ey*, kat*onák*, kocsma etc.) 2) A lejegyzésnél hanyagul jártak el. Jelen*létemben* írtak nehányat *Oltyán* és K*enyeres:* mindig volt jav*ítani* való. Nem elég pontos a megfigyelőképes*ségük. Oltyán:* „fogalmunk sem volt, hogy ilyen pontosan kell dolg*ozni.*"

Nem mondom, hogy 14–15 éves fiúk (sőt lányok is! talán még pontosabbak!) nem tudnának jó szöv*eget* [*nyújtani*]. Végre philologus nascitur [= a nyelvész születik]. Bartók jobb, mint akárhány céhbeli. De sokkal jobban ki kell őket tanítani, és próbák után megválogatni. Olty*án:* tömege imponál, de sok hanyagság. Azonkívül **vásárolt** is – ezért nem is tud számot adni. A nagyipar megölte a kisipart. 3) A tanár mért nem javította ki a hibákat? a) Mert nem járt utána, nem ellenőrizte. Munkája arra szorítkozott, hogy összeírta, de változatlanul az egyes

gyűjtők adalékait, rendezte, kijavította a tájszólást. – Ebben megbízhatatlanok Asztalos, Oltyán! Válogatott, egyeseket félretett (? milyen szempont*ból,* nem tudom). Gyűjt*ők* nevét elhagyta, ezt most pótolni nehéz, b) de ha utánajárt volna: se tudta volna; ez tőle (botfülű) nem is várható. Aki dalt gyűjt, kell értenie annyit a zenéhez, hogy meg tudjon különböztetni két dallamot egymástól.

Sz*endrey* ugyan azt állítja, hogy amit ő felvett, az mind él dalban, s ő hallotta; de ellene szól, hogy annyi hibát eresztett át észrevétlen, és ellene szól*nak* a saját feljegyzéseinek hibái is.

Mit és mennyit gyűjtött ő maga, pontosan nem tudtam meg. Úgy látszik, csakis katonad*alokat.* Eml*ít* ugyan balladát (amit Mezeyvel [*együtt gyűjtött*], de nem tudott elvezetni egy b*allad*a-forráshoz sem. (Kényes kérdés: Mezey, Kenyeres). Nem is tudott mutatni ball*adát,* ami a fiúknál nincs meg. – Ismétlem: ő a hibákat nem javította, de ha meghallgatta volna a dalokat, és közb*en* olvasta volna a lej*egyzést* (amit nem tett), akkor is észrevétlen maradt volna sok hiba, mert zeneértés nélkül –

Hibák részletezése.

1) Strófabeosztás. Aki nem figyel a dall*amra,* sokszor a) nem tudja, hol kezd*ődik* – vég*ződik* a v*ersszak*... Bátori Kl. 2 str*ófa* 1 helyett: Mezey 61. 63 67/bb. 31. O*lt*yán 65/258. 1 str*ófa* 2 helyett: Szen*drey:* Há. 50 és K több, b) vagy rosszul töri sorokra a különben fölismert strófát: Mezey 42/104, 71/b. Formaalkotó ismétlés hibás helyen: O*lt*yán ball*adák* 62.

2) Csonka szövegek. Legtöbb hiba idetart*ozik*. Szóbeli diktálás közben az énekes mindig kihagy egy pár szót, sőt sorokat. Eredmény: törmelék. Csonka (vagy több) sorok: O*lt*yán 113, 13/50, 114/112, 115, 116. Sz*endrey* Há. 11. 64. 41. Pótlás 9a, 53a, 45. Hiányzó sorok. O*lt*yán 117/124, 118/125, 48/195. Mezey 66/62, -59, 31/76, 46/115, O*lt*yán ball*adák* 39. 40. (félstrófa), 42. (Mezey 31 is hibás.) Vagy több, mint kell. Nem teljes szöv*egek,* egész strófák hiányzanak (ahol felnyitjuk). Heterometrikus: össze nem tartozó összekeverése. Kontaminált izometrikus dalok: Sz*endreynél* több példák. Összetartozók szétszórva. Szendr*ey* Há. 34.43.44.49.54.55a. Íráshibák. O*lt*yán 19. a tömötlen.

Ez a dallamtalan rendszer többnyire beteg szövegeket produkál, még a nem diák gyűjtők kezében is. Meggyógyításuk kétannyi idő, költség, munka, mint a jó felv*ételé*.

A *Folklore Fellows* jelentése közel 20 000 szöv*eg,* 100 dallam. Azt a 19 000 szöv*eget* látatlanba is hasznavehetetlennek lehet mondani.

Nem szólok a mesék etc-*ról*. De ott is ugyanez az akribia dolgozik, revízió nem ártana.

De azért a diákok munkakedvét és erejét fel lehetne használni. A *Folklore Fellows* eddig köv*etett* eljárásán egy kis vált*oztatással*. 1) Díszgyűlés. 2) Utána egy idővel, mikor már előzetesen jegyzékbe vették, ki s mit tud, odautazna egy gyűjtő. Velük dolgozna, munka közben tanítva, példát mutatva. A diák tanulékony része rögtön megismerhető. Azokra rábízni a folytatást – nyomt*atott* íveken, pontos kitöltés – (ha akad arravaló tehetség, dallamot is). Elég értékes anyag? Szalonta. **Tájék.** (Nem a görög poet*ika* kategóriái fontosak, (újabb poet*ika* megingatt*a*), hanem a praktikus hasznot igérő). Elég volna: **listák. név, kor, foglalkozás** (!), kezdő sora, amit tud, strófánkint; hosszabb ball*adák*nál: hány verset tud. Azután,

ha a begyűlt anyag érdemesnek mutatja, második gyűjtő kirándulás, a még hiányzó dallamok lejegyz*ése,* fonogr*afálás* és revízió, ellenőrzés.

Így sok visszásságnak eleje volna véve: 1) senki fölösleges munkát nem végezne (ami nálunk, ahol oly kevesen dolgoznak, igazán vétek), 2) nem csalhatna egy diák se, kiírtak nemcsak kéziratokból, hanem egy csomó nyomtatott gyűjtem*ény*ből is (Cserjési [?], Erdélyi, ami volt!)

Kis helyek bevonása. Valamint népi iparmű*vészet* etc. nem Szalontán, úgy költészet is bármely kis palóc falu száz lakos*a közt* érdekesebb, mint Szal*ontán.*

Előkészítés: munkafelosztás. Ha én leülhetnék egy asztal mellé, fonográffal etc., naponta 40–50 [*dalt gyűjtenék*], másnap nyomtatni lehetne szöveg*estűl* – dallamostúl.

F. F. célja: szervezés, talajelőkészítés, cséplőgép.

Szöveg dallam nélkül*:* kápo*szta* hús nélkül. – Dallamok nélkül ma már szöveget közölni tud*ományos* elmaradottság. Nemcsak dísz a dall*am:* sok esetben conditio sine qua non: [= feltétel, ami nélkül nincs] ritmizálni se lehet enélkül.

Mostani hengerek rosszak.

*

Most Szalontán teendő: Listák. Könyveket elküldeni. Ami új akad, **ívekre.** (Nyomtatvány pontos kitöltése: fedje egymást.)

Az összefoglaló pontokhoz. (Eddig tintával, innen ceruzával)

Ad 1) Nem volt elég nyomatékosan megmondva nekik, de a tanárnak se! Ő sem tartotta fontosnak.

Ad 2) Így sokszor diktáltak aféle **versmondók,** nem igazi dalosok, akik zenei tehetség híján és a népünkben újabban már fejlődő, a civilizáció*val* terjedő **„gêne"** [= feszélyezettség] követ*keztében* nem szívesen dalolnak, legalább józanon. Igen ám, de ezek többnyire rosszul tudják már azt a szövegtörmeléket is, amit tudnak! (tizenkettedik esztendeje gyűjtök. Eleinte bor mellett, kocsmában. Aztán tisztán láttam, hogy a vérbeli dalosnak nem kell bor.) Ez már a fejlődő „publikum", most van átalakulóban a régi rend, hogy mindenki aktív résztvevő: most válik két csoportra, előadók*ra* és hallgatókra. Írott könyvek! közt szigorú különbséget kell tenni: a) énekes saját használatára; többnyire jobb szövegek. b) **nem dalosok,** versolvasó-író természetek (kevés).

Végül: mennyire másképp menne mindez, ha elfog*adnák* indítványainkat a Tájékoztató javítására.

1) Nem [*jegyezték*] fel a bemondók nevét, korát, foglalkozását. (Úgy látszik, sokat vettek a műveltebb osztálytól. Sz*endrey* a **főorvoshoz** akart v*ezetni,* az tudja dalolni majd mind.) Ő maga nem értette át eléggé, **ki** lehet objektuma népr*ajzi* kutat*ás*nak.

2) Az egész gyűjtés diktálás után. (Hozzá jegyzet) Ezért, főképpen (hanyagságtól eltek*intve*).

3) Rengeteg a hibás, töredékes, eltorzult szöveg. Ha értelemben teljes is, **csorba** a ritmus, tönkre van téve a forma bája, pedig itt forma dat esse rei [= a forma adja a dolog lényegét].

4) Hibák javítása jóformán új gyűjtést jelent. **Dupla munka,** idő, költség.

Felad*at* dallam*okat* megkeresni. Ez azonban többféle sikertelen prób*álkozás*

[*alapján*] lehetetlen. 1) vagy a gyűjtők vagy a diktálók távol voltak (sokan a háborúban vagy fogságban), elköltöztek, elhaltak, a legtöbb nem volt kinyomozható. Úgy, hogy – végre is kétszeri gyűjtőúton – függetlenül a F. F.*-tól* önálló gyűjtést rendeztem. Ha már nem tudom megak*adályozni,* hogy a tudom*ány* nagy kárára újra egy csomó dallam nélküli szöveg kerüljön forgalomba, legalább a veszett fejszének a nyelét.

Sajnos, minthogy a gyűjtők nem kaptak elég utasítást a dallamra, most megint egy csomó szöveg kerül nyilvánosságra, melyről még azt sem tudjuk: van-e dallama, énekben él-e, vagy csak mondó-vers, vagy írásos füzetekből került [*elő*]. [Az utolsó lapon keresztbe írva néhány „megírandó" probléma, amit már az előzőkbe belefogalmazott. A következő rész új:]

Gyűjtés alkalmatlan idő és körülménye. a) elkezd*eni* első lelk*esedésben* könnyű lett volna; eltávoz*ott,* meghalt v*agy* nem feltaláltuk, b) háborús nyomorúság, gyász és aggodalom minden házban, senkinek kedve [*dalolni*].

[K-Arch. N-28. 238. 1–7. „Tizenkét éve gyűjtök" vallomás alapján; 1917-ben írta.]

Indítvány dalgyűjtés ország*os* szerv*ezésére*

Nem mindenki prób*ál* leír*ni.* [?] Két nap[*ig*?] idegen [*a gyűjtő a faluban*?] b) előkészület [*szükséges*?] Bobál [Sámuel?] magyar pap nem akadt, [*aki segítsen*?]

Praktikus: [*a*] Társ*aság* teljes súlly*al* [*a*] falusi gyűjtőszervezeteket [*mozdítsa elő*]. Folklore Fellows – **öregek** [dal*ainak gyűjtését ösztönözze*]. Fiatalok úgyis [*megőrzik még dalaikat sokáig*?] Könnyű fogni. Megkeres*ni* püspökségeket és közig*azgatási* hatós*ágokat.* (Papság ellenséges indulattal [*áll a gyűjtővel szemben*]. Vármegyei urak [*szerint*]: bolond.) –

Gyűjtő: cséplőgép. [?]

Tudok zenészt, aki kirándul szívesen, *de* azt, amit mi: nem teszi meg senki. De eredményt: sok kicsi sokra megy.

Dalt csak zenész [*gyűjtsön*!] Fonográf henger nincs, dallam nélkül filológiátlan, tudománytalan eljárás. Végre ki kellene küszöbölni, legalább a Társaság égisze alatt folyó gyűjt*ésből.*

A folyamat ez volt külf*öldön* is, német és fr*ancia* ors*zágban.* A Társ*aságnak* módjában siettetni, ha p*éldául* kimondani, *hogy* folyóiratában nem közöl csak dallammal. Akkor meg fogják szerezni a dallamot.

[Két áttetsző cédulán ceruzával. A Néprajzi Társaságnak szánta. Lásd a … lapon a „Javaslat"-ot. 1920-as fogalmazvány-vázlat.]

Hogy gyűjts*ünk*

Lelki magatartás: míg különbséget érez, míg nem érzik hogy ugyanolyan embereknek tartja őket, mint saját magát, nem fognak megnyílni.

[1937. decemberben kelt angol litografált szöveg eltépett darabjának hátán, feketével kezdve, pirossal folytatva.]

Népzenegyűjtés

Új csapda: 1900 táján még nem volt meg. **Nyomozni kell**, hol,mikor tanulta, különösen, hogy nem az újabb **népszerűsítő áramlat** [*terjesztette-e?*] Mert akár-

milyen gyenge és szervezetlen, mégis sok dalt mozdított meg, és terjesztett el addig ismeretlen helyen. Kérdőív (catalán, orosz)
[Egy félbeszakított naptárlap hátán ceruzával.]

70 év munkája: kevésnek látszik. Ma is van bőven felgyűjtetlen, ismeretlen falu. Egyéni vállalk*ozás* volt, kevés vagy semmi állami [*támogatással,*] azt is két háború és ami vele jár, szakította meg, akadályozta.

Mindenre kell figyelni: dal, ruha, étel, élet összefügg.

Gyűjtők: igyekeztünk szerezni. Bodon hamar kiugrott. Molnár, Lajtha unta a szövegírást. M*olnár*: „az állam adjon szövegírót." L*ajtha*: „Schoent nyomtam kezébe" [= Sch. Arnold: Palóc népdalok] Molnárt is Ipolybalogra (?)

1920: magunk gyűjtéséből is tudtunk volna nagyobbat is, [*mint a Bartók-Kodály: Erdélyi magyarság*]. De mutatni akartuk, hogy mások is dolgoznak.

[Az MTA Könyvtára 1963. február 5-i levelének hátán.]

Gyűjtési problémák

Kétféle ember. [*Az egyik:*] inkább sehogy, mint rosszul, [*a másik:*] inkább rosszul, mint sehogy.

[Az Iskolai Énekgyűjtemény I. 1943. 60. kotta-korrektúra levonatának hátán.]

Vándorgyűjtés 1) egy tárgy 2) terepszemle.

Monografikus 1) személy, 2) község, 3) et*hnikai* csoport.

Végén 1) országosan ismert, 2) helyi dalok.

[Egy 1952. XII. 22. pecsétű expresszlap hátán, előzményektől vonallal elválasztva.]

Szöveg – dallam

Szöveget gyűjteni és kiadni ma már idejét múlta. Még akit a zene nem érdekel: a szövegek épsége szempontjából is énekeltetve jobb eredményt kap. Erre magyarázzuk azt a rengeteg szövegtörmeléket régebbi nyom*tatott* gyűjt*eményekben*. (Példák Krizából).

Hiába tanácsolja a F*olklore* F*ellows* [1912-i] utasítása: a gyakorlatban nem úgy járnak el a gyűjtők: Schöen feliratta parasztokkal. 64. lap: 1 str*ófa* kettőnek vége, végül egy 11-es strófa. 69. lap: lehetetlen ritmus. 90. 154. Két str*ófa* egy helyett: 1212 sz. 157. 163. 165. 169. 178. 183. 218. 221. 156: négy str*ófa* [*összevonását*] sejtem egy dallamban, **bizonyos** 210-nél. Strófa-tagolás nincs is: 222. ez két str*ófa* egybe. 232. két és fél str*ófa* hiányos. 235.: romlott ritmus, tagolhatatlan. 235.: egyik str*ófa* három, másik négy sorba. 238. heterostroph*ikus*.

„Szólás-mondás" mind töredék, aminek a forrás talán nem tudta a nótáját! – Nyilvánvaló dilettáns munka, bár aki ekkora teljes irod*almi* apparátussal dolgozik, bajos, az még dilettáns. Ritmikai abszurdum Schoen: Palóc népd*alok* 147. lap, 149. eleje. Ritmikai csorba, sőt gyakran tartalmilag is, különösen a lírai dalok. 77. utolsó str*ófa*.

Még egy: többször két strófának ír, ami dallamban egy. 59. sz. 74. sz. 100. 103! idézve. Értelemben is, hát még aminek a dallamát nem tudom. 39. heterostrofikus szerkezet, 108. Azt várná, hogy újabb szöveggyűjtők tanultak ebből.

Vagy: nem jól választott forrástól féldallamra énekelt strófát egésznek vél. 92. (Különösen Csík megyében gyakori.)

Sebestyén [*utasításának*] 5) 0-92. [*paragrafusai*] a mesék följegyz*éséről* bizo*nyos* tekintetben az összesre, énekre is [*érvényesek*]. Hozzá a helyest. Ilyen gyűjtésből nem kérünk. Ennek még a legirodalmibb egyoldalúság sem veszi hasznát. N. b. senki se gyűjtsön dallamjegyző nélkül.

[Ugyanezen a papíron fordítva, a másik végén:] Kedves Lajtha, ezt a pár jegyzetet találom itt a balogi népdalokról [= Ipolybalog, ahol Molnár Antal gyűjtött], talán van benne egy adat, ami nem tűnt föl, ha nincs, annál jobb. Ha majd elkészítette azt a Schoen-Molnár-Balog cikket, szeretném látni, esetleg hozzáírok egy-két sort. Üdvözli Kodály Z.

[N-28. 242. 3.]

Örömmel fogadtuk Kriza, Erdélyi reeditióit, és még égetőbb szük*ségnek* a régi lyránk egységes (végre-valahára) tudom*ányos* teljes kiadását, mert enélkül a népdal terén sohasem látunk tisztán. De [*ma*] élő népdaloknak, melyeknek dallama némi utánjárással megszerezhető, csak a szövegeit kiadni: kereken kimondva haszontalan papírpocsékolásnak tartjuk, amiből kimondhatatlan kára lesz és még továbbra halasztódik és megnehezül a népdal számtalan problémájának megoldása.

*

Kálmány balladái sem [*adnak*] felvilágosítást a dallamról. Valószínűleg azért törmelékes a formája. Egész Torontálon nem akadt, aki a dallamot lekótázni [*tudta volna*?] Pusztán mint verset olvassák, nem is gondolva, hogy egy énekes mű egyik fele, amely úgy viszonylik az elmondásra szánt vershez, mint az operaszöveg a drámaihoz, nem kész, nem teljes mű dallam nélkül. Operaszöveget olvasni.
[N-28. 242. 1–3. 5. 7. lap.]

Válogatott népdalok, előszó

Motto 1) Erdélyi szavai a „fejekről", 2) Goethe: nur nicht singen! [csak nem énekelni] **Heyse olasz népdal.**

Száz esztendeje méltatják figyelemre. (E. Schurè: „le Lied", régi francia szavak, Gaston Paris); hogy eddig nincs olyan közönsége és szerepe kultúrális tényezőink közt, mint értéke után megilletné, oka, hogy száz éven át hamis világításban állították a világ elé: elválasztották a szöveget a dallamtól. A népdal két alkotórésze, melyek csak együtt, egymást átjárva tesznek eleven egészet: külön életre kárhoztatva tengődött.

Írók és irodalmi műveltségű olvasók olvasták, fejtegették, feldolgozták, átköltötték a szövegeket; a zenéjét, nem lévén zenei érdeklődésük, mellőzték. Zenészek viszont muzsikálták, átírták, a fiatalság táncolt rá: ezek meg a szöveggel nem törődtek! Coup d'oeil [egy pillantás] külföldre.

Hogy a két rész szorosan összetartozik, hogy a népdal mint **műfaj** különbözik egyrészt a könyv-verstől, másrészt a dalszerű, szövegtelen zeneművektől: kevesen tudták. (Kölcsey írt is énekszerű [*verseket*], bár nem találta meg méltó zeneszerzőjét, de mikor a népdalról ír, csak „poesis", poétai szemmel nézi.) Kétségkívül **része volt** ebben a nálunk még ma is nagy, régen általános zenetudatlanságnak. Végre joga van egy irodalomkedvelőnek, hogy a szövegeket olvashassa, ha kedve tartja, a dallammal pedig ne törődjön. (Bár el fog akadni, mert a ritmusát sem tudja a szövegből biztosan megállapítani kóta nélkül). Joga van a zenésznek a nótát játszani, variálni, feldolgozni, ha nem is érdeklődik a szöveg iránt. De már tudósnak nincs joga vizsgálat alá vetni egyik részt, elhanyagolni a másikat. Ez hamis fogalmakra vezet. Bőven tették nálunk mind a kettőt.

Kevesen voltak, akik a két rész szoros egybetartozását tudták, és gyenge volt a szavuk arra, hogy ezt a tudásukat általánossá tegyék. Pedig nem kisebbet látunk gyér soraik közt, mint Arany Jánost (Versidom). Még az ő tekintélye sem volt elég. (Vagy ő sem volt eléggé meggyőződve még az epikában is! Bátori Kalára.) Magyarázata: az a kor, melyben egy kéz alkotása volt (Tinódi), elmúlt. Erről még egypár szót. Végső züllés. Meistersinger, középkor 1200–1600-ig Liet [= Lied a középkori németben] etc. Ugyanez a franciáknál. Minnesinger, trouvères etc.
[N-28. 212. Pesti Hazai Első Takarékpénztár 1916. november 2-i jóváírása hátán és folytatva a számla alatt.]

Népdalgyűjtés dallam nélkül

Erdélyi értekezése, Imre Sándor. Bár sok hangjegyet küldtek Erdélyinek, Erdélyi szerkesztett 12 dallammal, elakadt.

Első gyűjtőink: zenei érdeklődés nélküli irodalmárok. Ez súlyos következményekkel járt. Azok, akik a gyűjtést irányították, [ceruza-betoldás:] úgy látszik,

Gyulai, csak mellékes dísznek, véletlen járuléknak *tartották*. **Ezért a gyűjtemények tisztán szövegileg is nyoma van.** Hogy annyi a töredék, a pusztuló népköltészet rovására írták. Én inkább vagyok hajlandó a gyűjtők rovására írni. Hiszen igaz, hogy pusztul. Pusztuló már az a költészet, amely nem él mindennapi használatban, de ami egyedül rejt még ma érdekeset: az öregeké. És itt a dallamtalan gyűjtő nem ért célt. Részben célt ér: igen sok énekes **képtelen** rá, hogy csak szóval mondja el. De aki képes, az aztán töredéket ad. Viszont a dallam olyan mágnes, amely kipiszkálja az utolsó morzsa szöveget. Csak elég ideje legyen. Egy-egy régi dallam, sokszor elénekelve fölrázza az egész belsejét egy-egy öregnek, erupciókban darabonként lökődik elő a sok. Itt aztán türelem és szívósság kell. Néha csak néhány napra jut eszébe a ballada vége, vagy másnak jut eszébe. Néha töredék maradt volna szöveg, ha esztendő múlva újra föl nem keresem a régi ismerősöket, és azalatt eszökbe nem jut. A dallam hozza ki. A dallam és a szöveg kémiai nyelvén szólva: vegyület, nem keverék. Igaz, olyan vegyület, mely már kezd alkotó részeire bomlani. De legyen csak ideje egyik elemnek eléggé hatni a másikra: megint összerándulnak elválaszthatatlan egységbe.

*

(Énekszöveg műfajilag különbözik a lyrától. Goethe.)
Szöveg dallam nélkül: káposzta hús nélkül ..... szöveg fogalma (régi német, francia költészet). Nálunk a Herder-utáni kissé zavaros fölfogás. De feltűnhetett volna, hogy Goethe dalaihoz kívánta a dallamot: **„An Line"** Lásd: Goethe népdalgyűjtése. Tudta, hogy a szöveg csak fele egy magasabb rendű egésznek. Következményei annak, hogy találomra nem törődtek: 1. Töredékek. 2. ritmuscsorbák: hibás sorok, össze nem illő strófák. Egy kis túlzással ki merem mondani, hogy nem kapunk hibátlan és teljes szövegeket, ha dallam nélkül gyűjtünk. (Viszont ha csak fonográffal, hasonló hibák.) Halomszámra idézhetnék példát a régi gyűjtemények ből. Ennek célja nincs. Azok a férfiak tettek az ügyért, amit tehettek legjobb tudásuk szerint. Köszönet illeti őket, nem gáncs. De a mai generáció dolga, hogy amennyire lehet pótolja az ő mulasztásaikat. A legújabb népdalszöveg-kiadványt: Schoen Palóc dalait [*vegyük tekintetbe*]: minden hibáját a szöveg-gyűjtésnek megtaláljuk benne részletesen. (Ilyent ma már nem szabad.) Ha végigolvasta azt a tömeg literatúrát, amelyet idéz, és egy csöpp művészi érzéke van, megismerhette azt a számtalan törmeléket, és megértette, hogy ezeket szaporítani **nem szükséges**. Nem volna-e jó, ha a sok lelkes munkakedv irányítására és fiatal gyűjtők okulására a gyakorlott és régi gyűjtők sorra elmondanák tapasztalataikat és esetleg módszerüket. Mennyi elpazarolt fáradság és haszontalan munka!

Csakhamar, egy pár évi gyűjtés után már világos volt, hogy a dalok nem közkincs, nem a „nép" énekel. Egyéneké ott is. Egy-egy községben hosszabb nyomozás, több töredék feljegyzése után derült ki, hogy csak egy személy tudja a balladát végig. Más darabokat belőle, sohase tudta az egészet.

Igaz, hogy sokat húznak rá, ami rámegy. De mindannyiszor akad egy-egy szöveg ugyanahhoz a dallamhoz, ami gondolkodóba ejt. Nem fogy-e a minimumra ez a szöveg-ráhúzás, ha nem gyűjtünk akárkitől, hanem kinyomozzuk a legjobb énekeseket?

Azért szükség van folytonos ellenőrzésre néhány hasonló által. De föltűnő zenei és szöveg-memória, tiszta, biztos ének rendszeresen együtt jár. Kiváló tehetségű egyének a népk*öltészet* letéteményesei, nem az egész nép. A többi csak tőlük tanul. Ennek a kiv*áló* egyéneknek kikutatása a fő feladat. Ez a **másik** oka a sok töredéknek, nem keresték a legjobb forrást.

Konklúzió: senki se gyűjtsön dall*am* nélk*ül*. Végül: ankét. Kis káté.
[K-Arch. N-28. Helyes sorrend: 216, 10. 8. 7. 9. 6.]

Szöv*eg* és dall*am*

Többször látok a szöv*egyűjtemények*ben valami kis egy-két szónyi különbséget, ami a szöveget jobbá, simábbá, szebbé teszi. Annak tulajdonítom, hogy dallam nélkül mondatták tollba, mikor (magam is észrevettem többször), hogy elhibázza a szöveget, és **másképp** mondja, mint énekben. Hisz néha énekben is tizedszerre bontakozik ki a dal igazi mivoltában! (Fonográf mellé zenész! Mert a fon*ográf* egyszer hallja, a zenész tízszer.) Vagy nem jó forráshoz nyúltak. Egy faluban is nem egyféleképp tudják. Gyengébb memóriájú, hangú, vitalitású, szóval tehetségű egyének egy-két sort elfelejtenek, és jól-rosszul kifoltozzák a maguk szavával. Nemegyszer tapasztaltam ezt igen tanulságosan. Szövegre, dallamra nézve **egyaránt.** Ez az én szeretőm, v*esd össze* Arany-Gyulai és berencsi. Berencsen homológ strófapárja van. Innen olyan sok strófás dal. Balladánál még a tartalom összetart. Bár a ritmikus forma ott is romlik, ha csak szóval mondjuk el. –

Ritmikai rébuszok részletezése. 1) strófák (egyenlőtlenek). 2) ritmizálhatatlan sorok. Pl. Kriza 248. [*Egy asszonynak vala három leánya + refrén*]. A legjobb ritmusérzék és gyakorlat sem lehet biztos benne, ha nem ismeri a dallamot. (Esetleg kalandos ritmikai teoriákra vezethet) vezetett is.
[K-Arch. N-28. 216. 1. 3.]

A népzenei gyűjtések

Csoda, hogy azok a törekvések – Molnár G*éza*, Fabó – teljes hajótörést szenvedtek? Egy nyelvnek nemcsak etimológiáját megírni szótár nélül, stilisztikáját irodalom nélkül [*lehetetlen, ugyanígy népzenéjét népdalgyűjtés nélkül.*] Ha ezek a szerzők ennyi munkával és fáradsággal, amit légváraik és homokpalotáira fordítottak, a gyűjtés ügyét mozdították volna elő tehetségök szerint! Hogy ennyi reális érzék nem volt bennük, szalmacséplés, üres borsóhüvelyezés.

Szinte természetes, hogy egyik az állam, másik az Akadémia támogatásával jelent meg.

A középkor skolasztikusai jutnak eszembe. (Régi disszertációk címei) a természettudomány századában! Megfigyelés és folytonos új megfigyelés helyett 2-3 adatból általánosítanak. Persze kényelmesebb az íróasztal mellett új elméleteket [*gyártani*]. Nem szabad megijedni falu*tól*-sártól és rossz levegőjű parasztszobától.
[N-28. 216. 2]

A szöveggyűjtés bajai

1) Sok törmelék, töredék. 2) Ritmikai rébuszok. 4-3, 2-soros strófák vegyesen, (Kriza 74-75.) sőt kül*önös* ritmusúak. (A*rany*-Gy*ulai*) mintha heterostrofikus nagyobb kompozíció volna. Mindenki tudja, aki gyűjtött, hogy [*ilyen*] nincs sehol. 3) Kiadás: kellene egy **tartalmi** lexikális szövegkiadás, egy nagy egyetemes gyűjtemény, melyben **minden változat egymás** mellett áll, a dalok rengeteg sokszor ismétlődő egyes strófái kimaradnának, egy-két szónyi változat jegyzetben, úgyhogy a meglevő (úgyis nehezen hozzáférhető szöv*egeket*) nélkülözhetővé tegye. Külön kötetbe epikus, külön lírikus stb. *szövegek.* Ez aztán megérné. Amellett nem olyan költséges és monumentális, mint látszik. Benne legyen **minden.** Igazi tanulmány csak ilyen alapján. Bármennyire örülünk Krizának: mégse kellett volna változatlanul kiadni. Rendezetlen anyaghalmaz így.

Töredékek. Kriza strófás dalai nagyrészt.

181. sz. Mönyök a szénagyűjtőre. Ne várj szombaton estére. Addig a nap úgy telik el, Ha főjő, alig halad el. Vége. „Nékem a nap". Pedig ez csak kezdete egy hosszabb, összefüggő dalnak, amit persze csak melód*iájá*val lehet megkapni. 1–2. sora egész máshonnét való. Ez tehát nyilván ad hoc keveredés, egy rossz memóriájú dalos fejében tán állandóan így él. Ilyenektől azonban meg kellene tisztítani a nagy gyűjteményt.

Más példák. Újabból: **Majland, Vikár, Sebestyén.** Kriza 190. Históriai adatok, Gyulai, Kriza etc. viszony a dallamhoz. „Érted vagyok rózsám beteg, Lől a mindennapi hideg. Érted bizony, nem is csuda, Mer te szép vagy, gyenge rózsa". V. ö. **Kolon.** Niz [?] Gy. III. 168 ugyanaz.
[N-28. 216. 4-5.]

Hogy a dallam maradandóbb, mi sem bizony*ítja* jobban, mint hogy ..... dall*am* tovább él, *saját* (és más egykorú) szövege eltűnt, a nép saját szövegével él.

Úgy is lehet: eredetileg is az a szöv*eg* járt mellé, ami ma él, de [*a maga*] korában csak hozzá[*tették? az*] újat. Ez kül*önösen* a népszínművek dalaira áll. Azokhoz majd mindig alkalomszerű, jelenet-megkívánt új szöv*eg*et írtak.
[A Magyar Írószövetség 1951. április 27–29-i ülésére szóló meghívó hátán, kék ceruzával.]

80 éve jelent meg az első népball*ada*. [= 1846 Erdélyi I. köt.] Ma nem számít művelt embernek, aki nem tudja, mi az. (Középoszt*ály* értékes elemei.) Azt kell elérnünk, hogy ne számítson [*annak*], aki nem tudja, hogy dall*ama* is van, szervesen hozzá tartozik. Csekélységnek látszik, mégse remélem, hogy 50 évnél hamarabb elérhető, annyira meg kell változni a közfelfogásnak sok mindenről. P*éldá*ul a Beöthy-Greguss ballad*a-elméletről*, ahol ezt nem lehetett megtanulni. Bármilyen bő és alapos, arról sejtelme sincs, hogy – „tragédia dalban elbeszélve" – a népballadát éneklik, más formában nem is él, el sem képzelhető. ..... [olvashatatlan rövidítés kettős vonallal elválasztva] Népball*ada*-gyűjtem*ények* képekkel. – Linól*eum-metszetek*, grafika. Zenétlen irodalmárok, Greguss, Beöthy, Riedl. (Név: német, ol*asz*, fr*ancia* mást jelent.) [= a ballada szó jelentéséről érti.] Gyulai sem vette figyelembe, írt v*ala*mit, Gragger egyetlen némi [?] Buday-Ortutay sem közli a dall*am*ot.

[Egy olasz-francia-német-jugoszláv hangversenyműsor eltépett darabján. A Buday-Ortutay balladáskönyv megjelent 1935-ben.]

A magyar népballada melódiái

„Már Fabó" – **Solymossy** – Sepsiszentgyörgyi Múzeum.
F*abó* nem ismerte sem a ballad*át*, sem a hist*óriás* én*eket*, (hisz legnagyobb részük melódi*ája* ismeretlen!)

Versforma: [*a*] ballad*áké* többnyire nyolcas, a hist*óriás* énekeink*é* nyolcas, egyetlen Pannón*iai ének*? több?
Mit vehettünk át? Tót [cseh-morva] Lengyel. Hist*óriás* énekek? Dallamaik? Német balladák? Liliencron. Töne. **Egyetlenegy**. Nehéz újabb. [?] Dallamostúl [*német balladát vettünk át:*] **Megcsalt férj. Eprész leány**.

Fabó-Solymossy cikke [*a*] népdalgyűjtésről. – tudósok, az anyag csak annyiban érdekli, amennyiben abból valamit [*ki tud hozni*?] Más tudós típus: Andrew Lang, Wilamovitz-Moellendorf, Köhler, Katona Lajos. Élet teremjen a tudományból is. [Az Országos Ösztöndíjtanács 1930/31. évi pályázatának véleményezését megsürgető levél eltépett darabjának hátán.]

Népdal-szövegkutatás

Imre S*ándor* óta érdemleges nem tört*ént* Gragger ball*ada*var*iánsok* [*felsorolása német-angol-dán gyűjteményekből*?] – **John Meier** első lépés.

Legszélesebb összehasonlítási alap [*szükséges*]. Nyelvtudás: kora ifjúságától kezdve készülni, és csak érett korban eredm*ényt* elérni. Ez különben a népzenekut*atásra* is áll. De mindkettő eredményesebb közös munkával.

A kettő eredm*ényeit* együtt közölni volna a célravezető. Ennek akadályairól **Meier-előszó**.
[Muzsika Hangversenyrendező N. V. Kádár Kata-kottáját kérő, eltépett levéldarabjának hátán. Az előző, összehajtott 1930/31-es cédulába beletéve.]

Szövegkutatás [2]

Külön tanulmány tárgya lehetne [*a*] dal **tartalmi** vonatkozásainak felderítése, ami **irodalom-kutatóinkra vár**. Kiss Á*ron* néhány megjegyzése óta e téren semmi haladás a kérdésben. Kutatója nem akadt igazi, de alig is foghatott volna bele valaki elegendő hiteles anyag híján.
[Vékony, átlátszó noteszlapon, halványbarna ceruzával, majd olvasható feketével a cím és a befejezés. Szintén az 1930/31-esbe téve.]

Szövegek kiadása

Jövő kiadás. Szükség lesz egy összefoglaló törzskiadásra az epikus szövegeknek az összes var*iáns* alapján. (Child) **Vikár**

Gyűjt*és* története. Jól indult, az első összefog[*lalást*?] Erdélyi már dallamokkal akarta. [Beszúrás:] **Komárom megye**. De k*örülbelül* 1000 dallama elkallódott, mai napig sem derült ki, hova lettek.

A Kisf*aludy Társaság népdalkiadvány* ..... [olvashatatlan rövidítés] már visszaesés, egyoldalú irodalmi érdeklődés terméke, az a Kriza Vadr*ózsák* is.

Igaz, ezen [? ugyan] a Bart*alus-kiadvány* lett volna hivatva [*segíteni*], de az

sok esetben [*még rosszabb*]. Ha azt látjuk, hogy Bart*alus* szövegei betű szerint egyeznek Kriz*áéval*, azt kell [*mondanunk*], hogy nem eredeti gyűjtések (*Bartalus* kézirat).
[Az Erdélyi Magyarság. Népdalok angol kiadásának korrektúra-lapján, hátul. 1921 körül.]

Kannisto – Väisänen Szöv*eg* és dall*am* [feliratú borítékba téve] Kannisto mulaszt*ásai*: szöveg: 5. 8. 35. 33. 36. 39! Itt nagy hiba, hogy a szöv*eg* nincs a dall*am alatt*. Hogy az olvasó teljesen tudomásul vehesse, kénytelen a megadott szövegtöredékeket beleírni a hangjegyes kiadványba. Kinek van rá ideje? És mi biztosít*ja*, hogy jó helyre írja? Egyetlen számon múlik (hányadik sor) sajtóhiba: már rossz helyre írja. Nem, semmiféle magyarázat nem teszi elfogadhatóvá azt az óriási hiányt, hogy a szövegek nincsenek a dallam alatt közölve.

51.: Aki nem érti a nyelvet...

69.: absz*olut hang*magasság nincs megállapítva, akár Vikárnál.

82.: énektechnikai bizonytalanság. Operaénekes: elvileg minden hang hamis, csak a szándék felismerhető, Unter technisch hervorragenden Sängern u*nd* Streichern gibt es, die beständig distonieren. Während Anfänger mit guten Gehör sofort auffallen. Wie weit die reine Intonation lernbar ist, ist noch unerforscht. (Es schneit: relative Solmisation ist eine gute Hilfe. In England hört man die reinsten Chöre.)
[= Technikailag kiemelkedő énekesek és vonósok közt is vannak, akik állandóan hamisak. Ugyanakkor jó hallású kezdők azonnal feltűnnek. Még nem vizsgálták, mennyire tanulható a tiszta hangvétel. (Úgy látszik, a relatív szolmizáció jó segítség). Angliában hallhatók a legtisztább kórusok.]

122. Többször eml*ít* diktált és énekelt szöv*eg* közti különbs*éget*. Dik*tált szöveg* nem élő alak! Väisänen mondataiból összeáll!

123. Denique: nincs meg az énekelt szöveg, s azt a diktáltból „rekonstruálni" nyilván nem lehet. Väisänen nem is próbálja meg.

125.: az olvasónak nem jár kezére. Absztrakció, jelek, megjegyezni nem lehet, folyton utána kell nézni. b b b a ♫ ♫ ♫ ♩ b a b a ♫ ♩ ♬ ♩ elfért volna!

128.: ha szövegpéldát felhoz, nem lehet aláírni. Ha pedig lehet: 66. sz., *a* magyarázatb*an* probléma támad; (szöv*eg* és zene sortörés*e* miért más?)
[Két cédulán, egyiknek mindkét oldalán. Väisänem: Vogulische und ostjakische Melodien 1937-ben jelent meg.]

Kannisto

Fontos vizsgálati anyagtól fosztja meg a tudományt. 1) Fonet*ikai* elváltozások énekben (mellékelve a kótáshoz a száraz [?] vált*ozat*.) 2) A hagyom*ány* alaki változásai énekelve és a szóval elmondott alak közt.

Kétségtelen: csak az énekelt forma mérvadó, a szóval diktált változat csak esetleges, állandó alakja nincs. Gyakran amazé sem állandó, de épp ezt kell megállapítani.

Dall*amot* és szöv*eg*et együtt kiadni abban a mértékben fontos, amilyen mértékben átjárják egymást. Mennél inkább értelmezhető egyiknek tulajdonsága a másikból.

Ha dallam más-más szöveg ellenére semmit sem változik (ritka eset!), akkor tán nem okvetlen szükséges, hogy mellette olvashassuk **mind** azt a szöveget, amellyel előfordul

Valószínű azonban, hogy ilyen változások mindig vannak, csak a megfigyelés nem terjedt ki rájuk. Különösen kvantitás iránt érzékeny nyelvekben, mint a magyar és finn, szinte lehetlen egy dallamot kétféle szöveggel úgy énekelni, hogy a ritmuson ne essék valami csekély változás. Igaz, egyszerű esetekben ezt a változást talán nem is szükséges feltüntetni, mert automatikusan beáll, hasonlóan a helyesírásban fel nem tüntetett hasonításokhoz. Mihelyt azonban valami rendkívüli változás mutatkozik, vagy pedig a dallam ragaszkodik *vala*mely ritmushoz a szöveg kvantitása ellenére: fel kell tüntetni, ez a dal pontos lejegyzésének elemi követelménye.

Más kérdés, megérdemli-e a nyomdafestéket egy dal valamennyi változata, még ha ilyen pontosan van is leírva. Itt különböztetni kell a lejegyz*ések* értéke közt. Gondosságáról ismert és erre különlegesen figyelő gyűjtőnek fonográ*f* nélküli lejegyzése is többet mondhat, mint egy fonográf-felvétel nem jól megválasztott előadóval, aki egyéni, nem tipikus előadásmódjával esetleg véletlen, egyszeri alakot rögzített meg, aminek jelentősége nincsen. Általában mégis csak a fonográ*f*-felv*étel* alkalmas a sokszor alig észrevehető, finom eltérések megfigyelésére. (Eszközfonet*ika*.) Fonográ*f*ról lejegyzett többversszakos dall*am* alá azonban okvetlen ki kell tenni a szöveget, hisz a ritmus változásai szöveg nélkül többnyire érthetetlenek, hisz a szöveg az okozójuk. (Vagy ha nem, akkor ez a probléma.) Ha azt kutatjuk, mennyiben változékony egy ritmusképlet ugyanazzal a szöveggel, akkor meg azért kell alátennünk a szöveget, hogy félreértés ne essék, nehogy azt higyje valaki: más szöveg okozza az eltérést.

Fonográ*f-felvétel* után minuciózusan leírt dallamokat szöveg nélkül közölni mindenesetre helytelen. Még ha utólag megjelennek is a szöveg [*változatai*?]

Kitől várhatjuk azt a fáradtságot, hogy két könyvből összevesse, vagy aláírja az összetartozó elemeket. Gyakran nem is tudja megállap*ítani*, milyen szöveg-elem melyik dallam-elem alá tartozik, oly aprólékos néha a ritmus.

De ha nem történt meg a szöveg leírása és pontos összevetése a felvett alakkal még a felvételkor, valósz*ínűleg* sohasem egyezik pontosan.

Le nem jegyzett szöveget a fonográ*fból* megérteni sokszor lehetetlen. (Kannisto felv*ételeinek* szövege sokszor nincs lejegyezve. Számok.) Itt hiábavaló

Gyakorlati szempont. – Limbay: olcsóbb, mint Bartalus. Legjobb: Szini, sajnos, csak 200 d*ara*b.

Egy 30 str*ófás* balladát a dall*am* után szedetni v*agy* metszeni, holott egyetlen megfigyelés nincs a dall*am* változásáról, valóban felesleges fényűzés lehet, ha oly könnyen megtalálható és mellékelhető a szöveg, mint Limbay*nál*. De még Bartalusnál is felesleges az Erdélyivel vagy A*rany*–Gy*ulai*val teljesen egyező hosszú balladaszöv*egek* újraközlése.

[Egy sárga és hét fehér noteszlapon s együtt egy borítékban „Dallam + szöveg közlés Väisänen–Kannisto" felirattal, 1937 után.]

Népnek: [*az*] Ak*adémia* régi terve szükséges. De hét szitán átszűrve! Szövegkrit*ikával*. Léderer nem alk*almas* [*erre a feladatra*.] Lederer: egy-egy szó hiányzik, vagy több *van*, összetartozó strófák messze egymástól. Az egészben semmi rend.

Szükség lesz egy minden forrást figyelembe vevő, kritikai szöveg-kiadásra is. Kül*önösen* [*szükség van*] Erdélyi János anyagának újabb feldolgozására. 50–60 változatból kell a legjobbat kiválogatni. Nem mint Erdélyi tette, javítgatni. Esetleg eltéréseit a közismert vált*ozattól* nem is volna jó nyomtatásban rögzíteni, kivéve, ha jobbak. De rendesen nem jobbak.

Néha megdöbbentő betűrendszerinti egyezés távoli változatokban is.

Nemcsak azóta, de előbb megjelentek [*is*], 1846, Erdélyi *János* stb.

[„Palestrina Budapesten" füzet 58–60. lapján. 1940 körül.]

Változat

Heyse olasz népd*alok*. [*A változat*] lényeges velejárója minden népművészetnek. Az „írás után" készült hímzések asymmetriájára: a párnacsupon öt egyforma virág egymás mellett, mégsem egyforma. Találunk száz hímzést is, amint ugyanazt a díszítményt ismétli, de nem találunk kettőt, amely egymásra téve tökéletesen azonosnak mutatkozna. Ez a száz hímzés ugyanaz, kétszer sem egy.

Így a dallam is. Még ha a különbség olyan finomságokban van is, amelyekre hangjel nincs (apró irrationalitás ritmusban, hangmagasság eltolódása), **különbség** mindig van. Egy dallam százszori előadásában nem lesz kettő tökéletesen egyező. Bele kell nyugodnunk, hogy az a kép, amit kótával a dallamról adni tudunk, csakoly tökéletlen, mint az, amelyet a szó leírása ád annak fonetikai testéről. Míg a kísérl*eti* fon*etika* módszerét át nem veszik. (Kísérletek: Abraham eddig tökéletlen.)

De másfelől ne feledjük, és *ez* vigasztaljon, hogy a legmagasabb műzenében nagyon hasonló állapotra találunk. Nincs az elsőrangú operaénekes, aki egy-egy ugyanaz*on* szerepet kétszer életében teljes egyfor*maság*gal tudja előadni. Apró hibák, intonáció, ritmus (a szöveges zene mindig irrationális), mindig lesznek, mindig más helyen. Itt fordítva áll a dolog: az a kép, amit a zeneszerző kótával leírt, csak körvonal, amit eleven testtel az előadó tölt meg!

De még a **hangszeres** zenében, ahol a művész jobban uralkodik a mechanizmuson, ahol hibát elkerülni könnyebb, ott is lépten-nyomon hiba. (Gyakran a *hiba* [*oka*?:] zene is irrationális!) Intonációs hiba: heg*edűn*, melléütés zongor*án*, anélkül, hogy az összhatást zavarná.
[K–Arch. N-28. 108.]

Ilyen sokrétű, bonyolult tárgyat egy-egy jegynek kiemelésével – (Berger: írástudatlan, Bruimir: karének) nem lehet megmagyarázni, minden tulajdonságát egyre levezetni.

Főproblémák: 1) ki a szerző? (nők!). 2) milyen korra mutat a stílus; milyen iskola, milyen kultúr-korszak nyomai etc. 3) szöveg és dallam összetartozásának kérdése. Mennyiben jár együtt? Cserék.
[K–Arch. N-28. 110. egy 1915. IX. 19–25-i naptárlap hátán.]

Kié a népdal?

Már Goethe hangsúlyozta Herderrel szemben, hogy a művelt osztály is énekelheti, énekli is, de van egy határvonal, melyen túl soha sajátjának nem érzi, hanem mint kuriózumot, tudatos kölcsönzést [*vesz át*] az alsóbb osztálytól. És viszont: az alsó osztály így tart bizo*nyos* úri nótákat, amelyekkel szemben még nincs tulajdonjog-érzete. –

És ez a romlás kezdőpontja. Valamit nem találna [ez áthúzva, fölötte olvashatatlan: okos*nak*?] meg senki. Szentirmait összeállítani a falun szétszórt hulladékaiból, úgy nem lehet az alsó népréteg dalait a felsőnél keresni. Ez volt hibája az eddigi gyűjtem*ények*nek. (Bartalus közvetve.) **Mindent az e**redeti forrásból! Miután sokszor tapaszt*aljuk*, hogy egyazon faluban az úri osztály már változtatva, kopottan, tökéletlenül énekli. (Kivétel: Bart*alus* adatán [? *át*?] minket megerősítő dalai, néhány régi nyomtatv*ány* adatai, történelmi ének: időadat.)

Gyűjtéseinkben **elv**: csak a néptől felvenni. Nép közé került felső dalokból a jellemzőbbeket.

Viszont jellemző-e, van-e értéke az úri oszt*ály*ba került népdalnak? Nincs, mert csak csellengő kuriózum, mosolyogva éneklik, nem meggyőződéssel. Ez romlás: amaz néha továbbalkotás, javítás. (Sok példa győz meg *erről*.)

*

A népdal pusztulásáról ősi panasz: Herdertől máig. (Ki nem?) Pedig csak olyan, mint a levélhullás. Herd*ernél* is, nálunk [is]. Minálunk egy nagy lev*él*hullást értünk meg. Nagy kicserélést és megújulást. Innen a panasz. De nincs ok rá. Kivész a régi, lesz új.

*

Talvj emeli ki először 1) a saját produkciót és 2) a felölről került [*elemeket*].
[K–Arch. N-28. 111.]

Falu dalkészlete. Gazdátlan, anonym költészet: nem nép*i* és paraszt*i*, hisz szerzői közt igen sok lehet a nem-paraszt.

Sokféle rétege van a falu dalkészletének. 1) **Ma felkapott**, akár holt, akár élő, ismert szerzők dalai. Statiszt*ika* nincs, nehéz! 2) Az előbbi úri generációk dalai vissza egész Balassáig. 3) Idegenből átvett dallamok alkalmazott v*agy* fordított szöveg*gel*. (zeskien?) [?] 4) Valószínűleg faluntermett művek.

Egy nagy szemétdomb! amiben soká kell turkálni. Természete: legépebb a 4), a többi nagyrészt romlott, kopott, töredékes.

1) Kizárni, amit sohasem énekelt *a* falu. 2) ami ismert.

Bartók változatlan műve. „Népdal" szó? 3) ami ismeretlen szerzők [*műve*].
[K–Arch. N-28. 113. Egy 1915. IX. 18-i ajánlott feladóvevény hátán, majd folytatva a nyomtatáson és a pecséteken keresztül.]

Egyet*emi* K*önyvtár* Hc 2299. Levy: Geschichte des B*egriffes* Volkslied. Acta Germanica Bd. VII. Heft 3. VI + 198 lap. Berlin, Mayer u. Müller. 1911.

Hibái: csak német [*anyagból ítél*]. Hihetetlen, hogy 1770 után néha nem volt hatása [*a*] külföldieknek a német nézetek kialakulására.

Dallammal nem gondol eleget; bár dícséri, ha valaki (Herder-Goethétől kezdve) arra is néz.

Az összes kutatás hibája eleitől Meierig, hogy különválasztják a szöveget. (Pedig [*a*] dallam még a [*szöveg*-]nyomozásban is segíthetne.)
60–66. lap: Gräber nézeteiben több új: elterjedés. Dallam elválhatatla*n*. Az énekesek foglalk*ozás* szerint*i* beosztása. (Gyermek, vadász, pásztor etc.) **Szájhagyomány**. (Berger előtt.)
[K–Arch. N-28. 114. Egy hozzá írt levél eltépett darabján.]

Népdalkészítők. Falsche Ware ellen már 1806-*ban* panasz. Levy 63 *lap* jegyz*et* (már előbb, 26. lap: 1765-*ben* azt hitték, akárki csinálhat. Goethe, Claud*ine von* Villabella.)

Levy is azt hiszi: (87. lap, költő-szamár, mint Seprődi. Művész volt, inkább homályosított, mint világosított.) Hát Goethe? Maga Uhland. Nem az a hiba, hogy Poeten [= költők], hanem Schwachköpfe [= gyenge koponyák ostobák]. Részben pedig a nehézség, az úttörés, és a szempont! Azok költeményeket láttak benne, a tudósok [*pedig*] csak tanulmány-anyagot. Azok nélkül ezek se!

Improvizált dalok. (Fonográ*f-felvételek*), amire több adat nincs, nem tekinthet*ők* hitelesnek. (Hapax legom*enon*) [= egyetlen olvasat.]
[K–Arch. N-28. 115.]

Herderrel mindig szemben áll egy Nicolai minden téren. Kérdés, melyiknek kedvez a közhangulat? A kisebbségben maradt aztán utóbb kedvezőtlen képet hagy maga után. (Kritikátlan lelkesedés – száraz kritika.) Egyik a produktív, másik a korrektív elem.

*

Herder pár szóval jellemezte a dallamait közölt darabjainak. „Lehet – mondja kiadója, Suphan, – hogy mellékelte volna a kótákat, ha ő rendezte volna az újabb kiadást. – Utána soká nem törődtek az ének-oldalával. – (Brunier, kikeresni.)
[K–Arch. N-28. 116.]

Műdalok roml*ott* vált*ozatai*

„Wer weiß nicht, was ein Lied auszustehen hat, wenn es durch den Mund des Volkes, und nicht etwa nur des ungebildeten eine Weile durchgeht. [= Ki nem tudja, mit kell egy dalnak kiállnia, ha a nép száján s nem csak a műveletlenén egy darabig átmegy.] Goethe W. A. I. 40, S. 358. L*ásd* P*aul* Levy 47. lap. „Sollen die Volkslieder einen intergrierenden Teil der echten Literatur machen, so müssen sie mit Mass u*nd* Ziel vorgelegt werden. [= Hogy a népdalok az igazi irodalom kiegészítő részévé váljanak, mértékkel és céllal kell őket bemutatni.] (Wa. I, 42. 1. S*eite* 307. Rezension der Dainos 1828.)

Goethe és a dallamok. 1) saját gyűjt*ésű* dallamait is leíratja. 2) Szerb dalokról (W. A. I. 41, 2. S*eite* 136.) 3) Wunderhorn-rezensio W. A: I. 40, S. 337. ff. [és következők]
[K–Arch. N-28. 117.]

Montaigne (1580 előtt?) az első adat népköltészetéről. (L. még E. Schmidt, Charakteristiken I. 234.) Essais (Ed. Lemerre I. 429 sk.) „poésie populaire". és I. 268. sz.

Fresenius Deutsche Lit. Zeitung 13, 769. (1892) említi Sydneyt 1587-*ből*, l*ásd* Förster, Bemühungen für das Volksl*ied* vor Herder. Progr. Marburg 1904. Utána Molière, Mizantrop I, 2.

A kor tendenciája? Hány hullámzás az európai kultúrtörténetben. Mikor a költészet ellaposodik a mesterségben, mindig föllép az egyszerűség és fantázia dícsérete. Mikor az elhatalmasodik, jön a reakció, ismét tudományos lesz a költészet, amit tanulni kell.

(Pedrell: Spanyol adatok XVI. sz. 1750-ig semmi.) Rousseau, Dictionn*aire* de Musique (ed. Lefevre).
[K–Arch. N-28. 118.]

Levy: Gesch*ichte* des Begr*iffes* Volkslied 1) szóval sem eml*íti* Wolff és hatását (Homeros). 2) nem vizsgálja, mennyiben befolyásolta az egyre-másra felgyűlt népköltészeti anyag a vélemények alakulását. 3) Külföldet teljesen figy*elmen* kívül *hagy*. Legalább utalna rokon művekre. Cím: in Deutschland. K*ülönösen* a Folklore [?] óta nagy hiány. 4) Erk, 106. lap. „zenei egyoldalú", és akik csak szövegi részével fogl*alkoztak*? Levy maga nem egyoldalú? 5) 107. Nem kellett volna idézet nélkül ítélni. Hisz egy ilyen dolgozat célja az volna, hogy az összeállított idézetekkel másoknak megkönnyítse, másokat fölmentsen attól a munkától, melyet ő végzett. Az egészet össze lehetett volna állítani jól rendezett idézetekből. 6) A stílus és áttekinthetőség sajnálatosan mutatja a francia iskola hiányát. 7) A fogalom fejlődésére a kor ált*alános* szellemi áramlatainak hatását nem elég bőven [*tárgyalja*]. 141. lap. Röviden rámutat: a német filol*ógia* fejlődésével párhuz*amosan*.

Szükség volna egy olyan munkára, mely megfigyeli a népd*al* megbecsülésének hullámzását. Ez még jobban mutatná a korszellemet.

Cooperatív költészet lehetősége: Es lag in der Zeit: [Időszerű volt] mondja Levy *a* Meier-féle gondolatokra. Itt is kimondhatják többen ugyanazt a gondolatot hasonlóan.

Az összehas*onlító* folklore nagy fellendülését nem veszi tudomásul.
[N-28. 132.]

Lohre, Heinrich: Von Percy zum Wunderhorn. E. Kirchner *Zeitschrift* für deutsche Wort*forschung* IV. 5. etc. von Waldberg: Goethe u*nd* das Volksl*ied*. (Rossz.)

Levy, 30. lap. „Montaigne már megsejtett valamit – de es fehle eben damals einer solchen Scheidung, (hogy nép-és műk*öltészet* lényegében és eredetben különbözik), noch der nötige Resonanzboden in der Gesamtkultur, wie er später, als sie Herder wieder aufnahm, durch Rousseau so trefflich bereitet war". [= éppen akkor hiányzott egy olyan szétválasztás ..... sem az összkultúrában nem volt meg a szükséges rezonáló talaj, amely később, midőn Herder újra felvette a téma fonalát, Rousseau által már oly kitűnően elő volt készítve.]
[K–Arch. N-28. 119.]

Produktív álláspontra lép **mindenki**, aki az **élő** népdalt megfigyelte. (Meier nem, többiek?) Nem elég, nem lehet könyvekből megismerni!
[K–Arch. N-28. 121.]

Három korszak minden kérdés megoldásában: a naiv mindentértés kora, a kétkedő semmittudás és kutatásé, a megértésé.

*

A mesék, balladatémák vándorlása sokkal nagyobb internationalizmus képét sejteti, mint amekkorát a mai internationális törekvés álmodni mer. Legjobb bizonyíték: az újabb **nyomtatott** dalok is szájról szájra terjednek és romlanak.
[K-Arch. N-28. 122.]

Nem az a lényeges, hogy íratlan (Grimm, Schlyel, Grätzer, Berger), hanem: nem szorul írásra, él, tartja a közhasználat.

Mire a leírás megkezd*ődik*, jele, hogy kimegy a haszn*álat*ból. Szerzőkkel nemtörődés. Anti-individuálisz*tikus* korszak. Ennek már utána köv*etkező* szakasza, mikor a versfőkbe kezdik magukat préselni, mint a régi gör*ög* szobrász, kinek nevét csak a mű széttörésével lehet kitörülni.

Schopenhauer: közepes tehets*égű* ember is létrehozhat szép dalt. Egész élete ebbe a pillanatba koncentrálódhat. Aztán soha többé. S mégis jó a dal, megmarad. (Levy 112. l*ap*.)

Vischér. Jól kiemeli, hogy a nép művelts*égi* fokán sokkal nagyobb az egyformaság. Levy 114. l*ap*.
[N-28. 123.]

Liliencron. Levy 129.
Die Menge schöner Melod*ien* még nem bizonyítja, hogy képzett zenészek [*alkották*]! Egy szép melódia a képzett zenésznek éppoly ritkán jut eszébe, mint a tanulatlannak. A dilettánsok sokszor igen termékenyítőn avatkoztak a mesterségbe. Haydn. Priesnitz. Nálunk Simonffy, Szentirmay, Egressy koruk techn*ikai* nívójának mélyen alul állottak. (Mai népszerű dalaink szerzői.)

Liliencr*onnak* tehát techn*ikai* bizonyítékokat kellene felhozni.

Németség

területén megoldhatók-e ma már ezek a problémák? nem volna jobb ausschalten [= kikapcsolni], bevárni fiatalabb népek még megfigyelhető költészetéből vont tanulságokat? Böckel L*evy* 147. „Entstehung im Gesang u*nd* Fortpflanzung im Gesang untrüglichen Merkmale". [= Kétségtelen ismertetőjegyek kialakulása a dalban és továbbterjedése az énekben.] Görögök?
[K-Arch. N-28. 124.]

Ad 158. Pommer. Igaz: ha ismert szerző, már nem népdal. De éppen az vezetett rá, hogy az ismert mai szerzők dala 1) nem terjedhet el a nép [*közt*]. 2) nem olyanok, mint a *népdal*. Másrészt ismeretlen szerzőjű műdal is elég sok van. Újabb irány: kimutatni nagy emberekről, hogy nem is ők alkották mindazt, ami az ő nevükhöz fűződik. Ilyen Wyzewa [*Théodore*] Mozartja, Rembrandt etc.

A névtelen **elődök** munkáját hangsúlyozzák. Az előkészítést, mely után a genienek könnyebb volt alkotni, mint hogyha semmiből teremtett volna. – (L*udwig* Uhland, Levy 92. lap.) Ugyanazon törvények szabályozzák a népművészet fejlődését.

A különbség kül..... [?]: a nyomtatott költész*et*ben is az egyéni, ami kevés lélekben kelt visszhangot, észrevétlen marad; a *népköltészet*ben elpusztul, nem kapják fel. De vajon ha új, egészen hatástalanul vész el? Brunetière „a voulu autre

chose" [= mást akartam]. Grimmék: egyén közreműködését minim*álisra értékelték*. Goethe contra Herder: ein vortreffl*iches* Indiv*iduum*: auch Natur; immer waren nur Dichter Dichter [= egy kitűnő egyéniség és természet; mindig csak költők voltak költők.] – Inproduktív (egyén és korszak) tagadja az egyén munkáját. Produktív: minimálisan értékeli mások közreműködését. Goethe három fázist ért meg: Strum *und Drang* – Klassic*izmus* – Rom*antik*. Görres 82. l*ap*.

A két fajta a nagy ellentétek: a közhangulat kif*ejezése* és az egyéni. Petőfi – Arany objecti*v* – subj*ectiv* – naiv – .....ration*alis* Individu*ális* és anti-ind*ividuális* korszakok váltakozása. Egyikben túlozzák, másikban kicsinylik az egyén erejét. (Rembrandt etc.)
[N-28. 129.]

A leírás [= a népdal följegyzése]. Jele vagy a használatból *való* kikopásnak vagy üldözésnek. (Dánia), mert már [*a*] műveltebbek érdeklődéséből folyik, akik kevesen vannak rá, hogy életben tartsák amúgy.

A tehetség. Goethe szerint: nur Dichter waren Dichter. Scherer: épp oly kevés kiv*áló* egyén, mint ma. Schopenh*auer*: a közepes is tud. Gyermekek közt több a tehets*ég*. De szükségtelen találgatni és a gyermekekből term*észeti* népekre következtetni. Megfigyelni.

Elevenen élő: Steinthal, 121 l*ap*.! Élet! nem megállapodott! Hasonlóan Zimmer L. 135. l*ap*.

Névtelenség: Nálunk feltűnő nagy különbs*ég* neves és névtelen közt. Marad-e, ha jobban ismerjük?
[N-28. 130.]

A **dallamhasonlítás** kissé a botanikához hasonló tudom*ány*. Célja megtudni, vannak-e olyan őstípusai a dallamnak, és milyen fejlettségi fokig terjednek, amelyek minden népnél közösek. Valószínűnek látszik, hogy vannak [*ilyenek*]. Kézenfogva ezzel a szövegtípusok kutatása. Ez a munka, mely állandó internat*ionális* kapcsolatot kíván, a háb*orú* óta teljesen megállt. **Összehasonlító** dalkutatás előfeltételei: analog elvekre épült kiadványok, Launis, Londoni **kongressus**, Vergleichende Musikwiss*enschaft*, Lach, Fleischer.
[A Zeneakadémia 1917-i kamarazenei hangversenyére szóló meghívó hátán.]

1850-es genet... [?]

Míg ők banketteken szónokoltak magyarságról, az elhagyatott falukon mérhetetlen kincsei a magyarságnak mentek veszendőbe, melyek megmentésére mi már későn érkeztünk.
[Egy 1918. március 10–16-i kis alakú naptárlap hátán.]

Népdalgy*űjtés* – ásatás

Országszerte ásatunk, napfényre kerülnek az előttünk itt élt népek városai, sírjai.

A népdalgyűjtés is feltárta a néplélek régibb, mélyebb rétegeit. De nem holt köveket, élő valóságot, melyre csak rárakódott egy újabb, nem mindig belőle nőtt valóság. Hanem mint az élőfa, vadhajtások, ráoltott ágaktól elvadulva már nem azt termi, ami sajátja, akkor visszavágják.

Holt kövekből [!] még inkább hasonlít a rosszul restaurált épületek megtisztításához, mikor levakarják az idegen stílusok járulékait, vagy éppen a rárakódott banális pallérmunkát, és régi fényben, szépségben tűnik elő az eredeti épület.
[Egy vastag, elsárgult régi papírszeleten.]

Falu – dalkincs

Kik, életkor, társadalmi réteg. Mikor (alkalom, anélkül, nagy kérésre, könnyen). Mennyiszer (kedvelt, egyénileg, valaki magának mindig ugyanazt: „ő nótája", rendesen nem zenei tehetség... Kevés dalt tudnak.)

Csoportban, sokszor ugyanazt a szöveget. **Kedvelt dallam:** össze nem tartozó szövegeket is [*magához vonz*]. **Nem kedvelt** dallam. A dall*am* vagy szöveg kedveltsége döntő? Melyik a fontosabb? Általában egyénileg [*különböző*]. Vezető (önálló) énekesek és nyáj-énekesek, akik csak „segíteni" tudnak, de nem elkezdeni. Hány önálló vezető akad? egymástól függetlenek? Jó dalosok szeretnek összejönni – vagy van versengés?

Véka alá rejtett tehet*ségek*. Igen jó megtartó erejű, de hangminőségben alsóbbrendű vagy visszahúzódó természetek. Színészi hajlamosak, exhibicionisták, híres, jó dalos, aki rendszerint műdalokkal keltett feltűnést, népit nem sokat tud. – Rendesen másutt járt emberek.Városi cseléd szerepe.

Újonnan bejött dalok forrásait megfogni. (Nyitrai falvak?) **Mohi**. Terjedés módja. Hol, mikor, mennyi idő alatt sikerül megtanulni egy új dalt. –

Dalok divata: felmerülés, tetőpont, elhalványulás, végre kevesen.

Határoz az éneklők száma? Intenzitás kevesektől nem eredhet.

Mely dalok maradnak egyéniek? Meghallgatják, de nem tanulják meg, Miért nem? Szólisz*tikus* jelleg, (eltanulhatja más egyén), tömegénekre alkalmatlan. Van-e ezekben szövegi magyarázat: szöveg nem tetsző vagy túlságosan egyéni ötletet, hangulatot kifejező volta?

Van-e csak tömegben, soha egyedül megszólaló ének, amihez okvetlen sokan kellenek?

Mi él a műdalokból? Nyomozás: honnan, mely úton jöttek?

Írás, nyomt*atás* szerepe a terjedésnél. Vásári daloskönyvek, „istoriák" szerepe.

Kótaismeret? Re*formátus* énekes*könyvek*, kath*olikusok*. Illyésen kívül volt-e valaha nép kezén?

[Három hosszú, elsárgult szalag-cédulán ceruzával. Láthatólag a gyűjtés részletesebb feladatainak rögzítése, ami később a falu-monográfia igényét alakította ki. Korainak látszik.]

„A magyar zene tudományos tárgyalása"

Ked*vező* [olvashatatlan rövidítés] *eredményre* csak folklor*ista* és histor*iai* meto*dika* egyesítése vezet. Emlékeink nincsenek. De itt az élet: élő történet.

Mészöly [*Gedeon*]: régibb alakot őrizhet meg a népnyelv, mint az írott emlékek. Példa: egyetlen pentaton írott emlékünk sincs, pedig kétségtelen, hogy sokkal régibb, mint a legelső feljegyzett magyar dallamtöred*ék*. Írás, írott papír tisztelete. Keleti nép vagyunk: nincs kótaírás hindu, török, arab (kínai? Fischer) [*népeknél*], azért e népeknek nincs régi zenéje? Nyugati módszerek itt nem válnak be,
[Idáig fekete ceruzával, innen kékkel.]

Csak ha az itt élt, v*ala*mely európai iskolához tartozó zenészek működésé*vel* éri be valaki. Azonban ez lemond a m*agyar* lélek kutatásáról, és legfeljebb nyugati zenekultúrák Keletre szakadt foszlányai sorsát [*világítja meg*]. Ez minket, a magyar lélek keresőjét csak annyiban érdekli, hogy közvetítettek-e azok valami nyugati befolyást, ami aztán a magyar lélek zenei kifejezésére valami hatással volt.
[Az MTA Könyvkiadóhivatala 1931. március 13-i megrendelőlapján. Ponori Thewrewk Emil cikkével vitatkozik?]

Lajtha – memorandum

1.Cigányzene nem intézhető el ilyen egyszerűen.
3. Legjellemzőbb alaki tulajdonsága, hogy típusonkint csoportosíthatók (?) Bartók nem a sorvégek alapján [*rendezte*]!
4. A greg*orián* hatását eddig senki komolyan nem vizsg*álta*. Előbb említi, mint
5. magát a régi stílust.
7. Nem azt kell hangsúlyozni, hogy pusztul, hanem hogy még maradt is.
14. Sirató felületes.
15. Citera: népi készítés, történelmi hangszerek – nincs dokumentum.
16. Hangszertörténeti kitérés.

Nem áttekinthető az anyag, nincs csoportosítva, lényegtelen részleteken soká időz, lényegest futólag érint.

Néhány alaposabb része, így a hangszerek története, ez szorosabban nem is tartozik a népzenére. Viszont a lényegre, a m*agyar* népzene ismertetésére vonatkozó rész túlságosan rövid, nem elég áttekinthető, nem jól csoportosított. Nem alakul ki belőle világos kép.

A cigánykérdést nem lehet egy mondattal elintézni.

A gregorián hatást még senki komolyan nem vizsgálta.

Az idegen kölcsönhatások tárgyában felületes. Itt semmiesetre nem nélkülözhetjük Bartóknak az arab, oláh, rutén, cseh-tót zene eleven életből merített ismeretén alapuló autentikus hozzászólását. Mert a többi részben az ő könyvében megállapított tények precíz reprodukálása is megtenné szükség esetén. De itt még megíratlan, még nem eléggé tisztázott kérdések tömkelegéről csak teljesen avatott ismerő járhat biztosan.

Ami alaposabban van kidolgozva, az nem tartozik a tárgyhoz. Ami lényeg: a népzene ismertetése, jellemzése, az felületes. Mellékesen az egész mű megfogalmazása túlságosan pongyola.
[Egy félbehajott papírlap három oldalán. Lajtha kézirata valószínűleg.]

Fúj, süvölt a Mátra szele, csak épp a Mátrában nem. Lokalizálás fontos, de alapos legyen. Végső fokon megáll*apítani*, hogy **csak** ott ismerik, majd csak az egész gyűjtés áttek*intése* után lehet.
[Egy vékony, áttetsző noteszlapon.]

Nép → középosztály [= népből fejleszteni középosztályt?] Ott találta a bevándor*oltakat* [?] Mesterségesen visszanyomták [*a népet, a felemelkedésben*?]

Természetes [*fejlődésű népek*:] német, fr*ancia*, angol homogén [*társadalmak*].

Tennivaló: művelt *réteg* igazodj*on* a néphez.

A népéletet végigkíséri a zene-funkció. Civiliz*álódás*: elhallgat, idegen [*dallamot vesz át*?] Elnémult faluk (Tergenye).
[Egy 1938. IV. havi gépelt könyvtárjegyzék eltépett darabjának hátán.]

Néprajz

Alapítók: [*az*] egész ország. Kivitel: anyagi és munkáshiány. Így is: Bartók tót és román [*gyűjtése*] egymaga több, mint [*az*] eddig élő összes kutatók [*gyűjtése*].

Magyar nép dalai kincs. De maga a m*agyar* nép is kincs. –

Pesszimisták. Mi Móricz optim*izmusát* osztjuk, mint mindenki, aki ismeri a népet. Ez *a* nép jó, egészséges országot lehet rá építeni.
[Egyetlen papírlap egyik oldalán.]

A népdalföljegyzés hitelessége

Romlás – változat

a) néprajzi rangsora, b) esztét*ikai* rangsora a vált*ozatok*nak nem jár mindig együtt. Tudományos jelentősége nagyobb lehet [*esztétikailag kisebb értékűnek*?].
(Elfajzott, kopott, megrövidült, keveredett, eltorzult, elcsenevészesedett.)
Ötfokú: minél tisztább, annál régibb fok, mert a feltehető legrégibb fok (lás*d a* rokonnépek*et*) tiszta.
[Győző A. Andor könyvkereskedés levélborítékán.]

Egyedektől gyűjteni egyéni dalokat egyéni előadásmódban nem időszerű. Azt kell kutatni, mi mennyire elterjedt, köztulajdon, közös éneklés tárgya, közösségi érzések kifejezése.
[A Vidám Színpad Kodálynak küldött levélborítéka hátán.]

Pótlék a Szent vagy Uram-hoz

[Ez a felirat a hátlapon leírt dallamra vonatkozik, s nem az alább következő följegyzésre. De datálja azt, ezért ideírtuk.]

Téved, hogy fonog*ráf* nem végezhet érdemes munk*át*. [*A*] fonog*ráfnak* ugyanaz az előnye és hátránya, mint a fényképezőgépnek. Híven megörökíti az arcot, de esetleg torzképet, vagy lényegétől idegen pillanatnyi kifejezést. Ezért igaz művész festette arckép többet mond egy élő ember jelleméről, mint száz fénykép.

Ha én százszor hallottam egy dallamot, s azután leírom, igazabb képét adom, mintha száz fonográf-felvétel után százféleképpen írom le. Mert mind a száz más lesz, s én, ha nem hallottam, nem tudhatom, melyik az igazi. –

Bizonyos: a dallam-részletek végső aprólékosságai, a szöveg fonetikai finomságai csak a fon*ográf-felvételen* figyelhetők meg, mikor a lassított forgás mintegy nagyított képet ad a felvételről. De nemcsak a nagyítás fontos. Egy ember jelleméről semmit se tudunk meg.
[Szakadozott lapon, hátán: „Fűzfői bloklevélpapíros".]

A gyűjtés és lejegyzés problémái

a) Jó források felkeresése, b) a dallam szerepe a közösségben. Elterjedtség, használat, átalakulás, alkalmazás a mindennapi életben. Szöv*eg* és dall*am* külön élete.

Lej*egyzés*. Melyik alak? Egyéni változ*at*, többség formája, szóló, kar, heterofónia, tempo-határok, szöveg tudatossága, zenei képess*ég* fokai, vezető, kísérő énekes.

Fonográ*f* rögzítés esetlegességei, hiba vagy var*iáns*? Egyes felvételből sohasem állap*ítható* meg. Helyszínen kell megállap*ítani*. Nem sokat ér felvenni és hazavinni. A helyszínen kellene kidolgozni. Számos kétség merül fel utólag. Szöveg! Intonáció-hibák, ingadozások. Helyszín.

Sokaktól hallom: mégis csak kialakul a kép. Ha egyetlen ember tud egy dalt, persze elesik a többség ellenőrzése…
[Az 1948–49 Pályázati Hangverseny műsora hátán.]

Előszó. Népdal-hitelesség. Fonet*ikai példákat* [?]
Fon*ográf* után ne várjon senki követ*kezetes* egyöntetűséget. Mint az életben, a f*onográf*on *is* hol így, hol úgy sikerül egy hang, akár a szomszéd hangok határa, akár az artikuláció pillanatnyi lazulása, akár az énekhang képzése számtalan apró változást okoz egyes hangokon.

Ha a szándék határozottan zárt, és néha egyik-másik nyíltabbra sikerül stb. Még egy tényező: az írás-elv hatása alatt elmosódó tájnyelvi alakok a fon*ográfba*-énekléskor inkább hajlanak a köznyelvi, az írott nyelv felé, mint elfogulatlan énekben de különösen beszéd közben.
[Végén kék ceruzával az aljára írva:] Fonográ*f* fétisizmus.
[A lap hátoldalán följegyzés: Pogány Péter kérdezi, hol írt Kodály Tanár Úr Mindszenty D-ről cikket. Ezek szerint a följegyzés 1945–46-ban lehetett, mer Pogány P. 1945-ben állt be az akadémiai anyaggal foglalkozók közé.]

Van olyan fonográ*f-felvétel*, egy hangja sem hiteles. Van kézir*atos* [*feljegyzés, ami*] hitelesebb, mint egy tucat fel*vétel* együttvéve.

[*A*] Folklore Fellows diákjai pazar új heng[*erekkel dolgoztak*], mi pedig vékony lecsiszoltakra [*vettük föl*].
[Egy eltépett MTA-levél hátán. Alexits György várta a választ, tehát 1948 után.]

Dallamlejegyzés hitelessége
Első dolog a teljes, hibátlan, rendezett anyagközlés, csak azután kezdődhetik a rendszeres tudom*ányos* kutatás: a rendezett gyűj*temény* morfológiája, történeti rétegződése, irod*almi* és zenetört*éneti*, társadalomtört*éneti* vonatkozásainak feltárása, téma- és forma-vándorlások, nemzetközi összefüggések felderítése. Legérdekesebb és legnehezebben megfogható tárgya: a népdal élete, változásai, az egyénben, egy szűkebb közösségben, végül az egész nyelvterületen. Majd a más nyelvterületre átment darabok zenei és szövegbeli alakulása.

Ezekre a gyermekdal proteusi változásaival több anyagot nyújt, mint bárki más.

Nemcsak a gyűjtés: ez a kutatás is megkívánja az eleven élettel való folytonos kapcsolatot. Nem végezhető könyvtárban ülve, nyomtatott gyűjtemények bármely tömegébe temetkezve. Hanem ki kell menni az életbe, s a gyűjteménnyel a kézben (sőt lehetőleg a fejben) megfigyelni, hogyan élnek, fejlődnek tovább a lejegyzés helyén a szövegek-dallamok, mennyiben állandóak *vagy* változók, mekkora közösség veszi át, viszi tovább a változásokat. Mert a lejegyzésből, még ha legpontosabb vagy éppen fonográ*f*-felvétel alapján készült is, nem derül ki, hogy nem egy pillanat soha többé nem létezett alakját rögzítette-e meg. Csak ilyen megfigyelések tömegével közelíthetjük meg a változékonyság és maradandóság nagy problémáját.

Minden lejegyzés hitelessége relatív. Csak számos variáns összevágó tanulsága tárja fel egy-egy dallam igazi mivoltát.

Az első időkben örültünk, hogy újabb és újabb, soha nem hallott dallamokat

kapunk. Nem volt még kialakult módszer olyan fontos kérdések kutatására, mint az elterjedtség foka, a változékonyság ugyanazon előadónál, egyazon helységben, másutt. Ha egy kitűnő lejegyző, akinél biztos, hogy azt írta le, amit hallott, vagyis úgy működik, mint egy mechan*ikus* felvevő készülék, egyszeri hallásra lekap egy dallamot, de nem jár utána, vagy nincs módja utánajárni, így él-e a dallam állandóan az egyénnél és a köztudatban, meglehet, olyat ír le, ami nem is létezik, mert a daloló egyszer, véletlenül így adta ki magából.

Romlott alakok rendesen a közösség ellenőrzése nélkül megfigyelt, egyéni énekestől erednek, vagy rossz énekestől, aki azonban, ha másokkal együtt énekli, belezökken a helyes kerékvágásba.

A romlott alak mivolta éppen a jó formákból állapítható meg. Talán az éneklők többsége egyenkint, magára hagyatva mindig romlott, vagy csonka formákkal él. Ha a vezető tehetségekkel együtt van, esetleg jól tudja. Ezért kell óvatosan fogadni az egyéni adatokat, ha nem közismerten vezető tehetségektől erednek.

Fonográ*f*-fétisizmus. A múzeum hengerei nem egyenlő értékűek. Sokszor avatatlan kézbe kerülnek. (Folklore-Fellows! nincs a múzeumban. Ellen vállalat még rosszabb.) [?]

Nem ismerünk igazán egy népdalt, ha nincs tucatnyi változatunk, amint [*egy*] emberi arcot sem ismerünk egyetlen képről. („**Népdalfelj*egyzés* hitelessége**")
[Egy 1951. február 6-i könyvjegyzék eltépett darabján.]

Metam*orphosis*
Romlás és vált*ozat*. Degener*áció*. Elfajzott „Szén*a*, szén*a*", Csukolyai vendégf*ogadó* (furulyán nincs). [Utalás egy mellékelt cédulára leírt dallamra, ezzel a szövegkezdettel, ami az „Akkor szép az erdő, mikor zöld" dallamnak teljesen elrontott, hangnemileg minden sorban értelmetlen s a végén felcsúszott záróhangú változata.] Múz*eumi* betegségek. Gyűjteni [*ilyeneket*]? Amit holnap már nem tud, vagy másképp mond egyes ember, az nem tekinthető hiteles adatnak.

Általában csak akkor hiteles egy dallam, ha két külön helyről van rá adat. De ha csak egyetlen ember tud valamit, azért hitelesnek tekinthetjük, ha később és hosszabb idő múlva pontosan úgy tudja.
[Egy kis noteszlapon. Mellékelve a lejegyzés, amit nem közlünk.]

Népdalfeljegyzés hitelessége
Szubjektív tényező. a) előadásban (van, aki képtelen ugyanazt kétszer egyformán *előadni*.) b) lejegyzőben (nem azt hallja, amit hallana más, hanem amit akar, félrehall, fülkáprázat, Polonikus felhő. [= Célzás a Hamlet egyik szereplőjére és jelenetére.]

Zenedikt*álási* óra különbségei. Tizenöten tizenötféleképp, pedig mind jó, mégis csak a két-három egyforma. Csak ilyenek gyűjtsenek.

a) ilyenkor többektől *kell* [*meghallgatni*], míg megtaláljuk azt, aki változatlanul énekli akárhányszor. (Mert ilyen is van.) Persze nem mindig találunk ilyet, s így nem egy dallam örökre kérdőjeles marad. Hacsak nagyszámú analógia nem támogatja.
[Rusznyáknak Kodályhoz írt 1953. december 3-i levele hátán.]

Népdalfeljegyzés hitelessége

Boldog-boldogtalan gyűjt boldog-*boldogtalan*tól. Forráskritika. Elterjedtség vizsgálata. 1) Közismert (minden társad*almi* réteg, korosztály *ismeri*?) 2) Csak egyes (melyik?) réteg, korosz*tály* ismeri. 3) Kevesen, megszámlálhatóan, egyének és környezetük. 4) Egyetlen adatközlő tudja, senki se tanulta meg tőle. Elterjedtség és használat nem mindig jár együtt. Ismerik, de nem kedvelik. Használaton kívül, mint a félretett szerszám.

Rossz forrás, hibás dallam. A szomszéd házban esetleg jól se tudják. Nem szabad nyugodni, míg egy dallam anamnézisét meg nem állapítottuk: mindent, amit származásáról, használati módjáról, idejéről, helyéről megtudhatunk.

Felületes gyűjtő megelégszik féldallamokkal, egyetlen forrásból vett hibás, romlott, elcsavart egyéni változatokkal.

Sokszor különböző időben meg kell hallgatni ugyanattól, hogy megtudjuk, mi az állandó, szilárd, mi a változó, ingadozó. N. b. jó énekesnél! Mert rossz énekesnél semmi sem biztos. Csoportos éneknél: mi a közös, mi az egyéni kiugrás, mennyire tudatos. (Zenediktálás tanulsága: csak olyan menjen gyűjteni, aki csalhatatlanul ír. Gyűjtő mint hibaforrás.)

Szemlét tartunk megjelent dalok *felett*. Mit érdemes terjeszteni? Áll*ami* Együttes hibás v*agy* gyenge változatok*at használ*. [Célzás az előző évben megjelent cikkére.]

[Angol könyvüzlet 1954. februári levelének hátán és az írás fölött.]

Hitelesség. Külön cikk

b) hasonló. Kevés jó énekes hordozója a dallamok legtökéletesebb, legépebb alakjának. A többség csak együtténeklő, elkezdeni nem tud, csak ha valaki elkezdi, csatlakozik jól-rosszul. Az eltérő variánsok nagyobb része akaratlan: tökéletlen reprodukciója a hallottnak, ezért hallunk csoportos éneknél mindig heterofóniát. Csak kisebb része önkényes, tudatos, mikor valaki a csoportból ki akar hallatszani, egy-egy hangnál fölékanyarodik a többinek.

Szólóénekben tudatos változtatást eddig még egy gyűjtőnek sem sikerült megfigyelni. Inkább ha másképp énekli, egy-két hangnyi eltéréssel: azt hiszi sőt vitatja, hogy ugyanazt énekelte.

(Népdalfelj*egyzés* hitelessége)

[Az 1948-as centenárium évében a Köztársasági Elnöktől kapott levél eltépett darabján. A cím a gépelt szöveg fölé írva.]

Hitelesség erről külön cikk, a többi cédula

Egy népdal végleges, egyedül helyes alakját a szó igazi értelmében rögzíteni nem lehet. Ugyanaz a személy ugyanaz*on* órában sem tudja, ha akarja is, kétszer egyformán előadni. Ezt csak gép tudja. De ne feledjük, ugyanez áll a műénekes műzene-előadás*ára*. [A kéziratban-ról van.] Az is csak különbözik apróságokban, viszont a népzene előadása sem változik annyira, hogy a másik végletbe esve egyáltalán megfoghatatlannak higyjük. Vannak megfigyeléseink, hogy ugyanaz a személy évek múlva változatlanul énekli.

[Egyetlen letépett lapon. Hátán áthúzott más fogalmazás.]

Dilettantizmus

Elég a dilettantizmusból. Balla *Péter*

Sok az aratnivaló, kevés a munkás. Van vagy 6000 magyar község mindenféle államban. Ebből 300-nak dalkincsét ismerjük valamennyire. Hogy ilyenkor valaki elmegy újra learatni, ami már le van, ahelyett, hogy új területet tárna föl.

Nem mondom: nagy tudom*ányos* cél évek, évtizedek múlva újra felkeresni egy feldolgozott területet a változékonyság vizsgálatára. De arra jól felkészült ember kell, nem gyakorlatlan kezdő. B*alla* nagyobb szolgálatot *tehetett volna, ha* tanácsot kér. Második útja *alkalmával* kért ugyan tanácsot, de nem fogadta meg. –

A magyar zene sok homályos kérdésére fog világosság derülni, ha felkutatja valaki a moldvai és bukovinai cigányfalvak! cigány és parasztzenészek ottani hangszeres zenekészletét. Aránylag a legkönnyebb feladat, ha néhány próba után meggyőződtünk, hogy a zenész elfogadhatóan játszik, és tud elég darabot. A gyűjtőnek akár naphosszat egyéb dolga sincs, mint cserélgetni a hengert. A hangszeres darabok helyszíni végleges lejegyzéséről úgysem lehet szó. Elesik a gyűjtőmunka legfárasztóbb része: az emberkeresés, válogatás, bíztatás. B*alla* egyetlen ilyen darabot sem hozott.

Továbbfej*lesztés* helyett egy helyben topogás, zsurnalisz*tika*, népszerűsítés. Tud*omány*-népszerűsítés – ellaposodás. Tud*ományos* iskolázottság, tud*ományos* látókör híjján a másoktól vett igazságok tévedésekké válnak az avatatlanok szájában. Népszerűsítők nem viszik előre. Az a tragikoméd*ikus*, mire népszerűsödik a tud*omány*, el is avul, ha nem egyúttal kutató az, aki népszerűsít. Ami kutatóknál sejtés, feltevés, az a népsz*erűsítő* kezén cáfolhatatlan bizonysággá durvul, mint a költészetben egy első, friss meglátás, új szókötés az utánzók kezén közhellyé laposodik. A tudományban is egyiptomi csapás az utánzók serege, akik nem viszik tovább, csak kérődzik. A különbség: a művészetet nem lehet előbbre vinni; ami egyszer jó, az mindig jó marad. A tud*omány* pedig folyton fejlődik, a kutatás folyója folyton hordja az új anyagot. Azaz ha nem hordja, eliszaposodik.

[3 céduláin. Az első kettő egy 1938. március 23-i levél kettétépett darabján.]

Helyes a cél. Csak kevés rá az eszköz. Aki komolyan tervbe veszi a játékok meghonosítását városon, nem érheti be Lajos [*Árpád*] kis választékával. Hanem Kiss *Áron* klasszikus könyvéhez fog nyúlni, vagy ha sehogy se fér hozzá, Kerényi „100 játékdalá"-hoz, amelyben Kiss *Áron* legszebb darabjai is megvannak újakkal tetézve. Hacsak ez a 100 játékkal *fog* ..... [olvashatatlan szó] vagy újra feléledni: már nagy eredmény lenne. Addigra lesz mód még másokról gondoskodni. Dilettáns hiúsága, hogy nem nézette át zenei szakember*rel*. Ha szakember ad ki valamit, mindig van rá gondja, hogy valaki hozzáértő átnézze. Mert tudja, mennyi apró hiba csúszik be a legnagyobb gondosság ellenére.

A dilettánst arról ismerni meg, hogy elégnek tartja a maga szaktudását.

Lajos [*Árpád*] nem vette tudomásul, hogy a 60-as évek óta az iskolá*ból* és ovó*ból* mindenféle mesterségesen kigondolt, idegen játék indított hadjáratot a régi, magyar gyermekjáték ellen. Gyűjtése örvendetesen bizonyítja: még máig se ért el teljes győzelmet ez a hadjárat. De kétségtelen: sokat kipusztított. Lajos: „öregebbek", de nem mondja meg, melyek azok. Gyűjtem*ényé*ben mindig csupa élő játékról számol be. Ovodás-iskolás ered*etű*: Hosszúlábú gólyabácsi 104 (Hol?)
[A Törzsökös Magyarok Tábora meghívójának négybehajtott (Egyik negyede kitépett) lapján, két részen, majd a túloldali gépelt szöveg fölött és között folytatva, piros ceruzával írt szöveg, helyenként zöld ceruzával javítva-pótolva. A dátum a hiányzó részen lehetett. „A magyar nép játékai" 1940-ben jelent meg.]

Tudományos zsurnalizmus

Nem azt értem, mikor komoly kutató eredm*ényeit* könnyed formában [*közli*] napilapban. Ez értékes munka. De mikor komoly külsőségek közt vagy felületes anyaggy*űjtésből* tetszetős elméleteket [*közölnek*], vagy judicium hiány*a* [*miatt*] jó rossz következtetéseket. Vagy tendenciózus, poli*tikát* „támaszt" alá tudom*ányos* érvek látszata. [Fabó B*ertalan*]
[Eltépett lapon, hátán ismeretlen népzenei tanulmánynak az új stílusról szóló része gépelve.]

A legrégibb népdalföljegyzések stílusa

Egységes. Honnan a sajátságok? (Hatása rá Erkelnek, a cigány és palotás-stílusnak, a Veszprém megyei Nóták-nak és az olasz operáknak.)

Mert hiba nincs, nem dilettáns följegy*zések*, amilyeneket később találunk. (Némely Ethnog*raphia-beli közlés*!) Bőhm, Mátray Travnyik, Fogarasi elég jól leírták, amit akart a kor ízlése.

Bartalusnál: más [*a baj*]. B*artalus* előtti korszak. Ezért kellene ismerni az 1860-i kiadást. Talán a „Népd*al*"-cím alatt [*a*] katalógus*ban*.

Instrumentális cifrázatot belevették az énekre leírt dalokba is. (Csak rokonsága a régiekkel.)

Verseghy Aglája. Bartay 1834? ***Erdélyi János*: kéziratok** összevetve a belőlük **kiadottakkal**.

Régi népd*alok* lej*egyzési* stílje

Hasonlóan cifrázták az egykorú tót dallamokat, l*ásd*: Mus. 889. v. ö. **Pisně Swětské** Lidu Slovenského w Uhrjch – **Hubdu Pro Klawyr uwedené** (a) Přjteli Swému Dwogjeti hodnému a wysoce učenému Panu **Janowi Kollarovi** obetované od D[ra] M. Szuhányi.

Slawishce Volkslieder für Fortepiano. Év h. nélk*ül* 12 dallam. L*ásd* Erben 1820 cseh gyűj*teményét*.

Versheghy érteke*zése* a muz*sikáról* [= Rövid értekezések a Muzsikáról VI énekkel, 1791] Ruzitska régi magyar tánczene. Stradl Veszpr*émi* Nót*ák*, Ben [*gráf*?] Csermák stb.

Az a mese, hogy külföldi művész nem tud m*agyar* zenét játszani. Természetes, hogyha rosszul leírva adták neki a kótáját. A magyart rávezette a helyes hangsúlyozásra a szöveg. Példák: Füredi 1854. 22 sz. 41. sz. 49. 55.

A régi **följegyzések**

Liszt és a nép*zene*. Sorra venni az összes műve*it* [?Alig olvasható.] Kevés népdal oka? Soha direkt kapcsolat*a nem volt*. Úri dalok, másodkézi népdal. Bohemiens [= Liszt tanulmánya a cigányokról]: igen, de nem a nép. Romlás oka: folytonos ellenőrző hallgatók hiánya, egy kéz kényére bízva, szövegtől elválva. (Így élnek a **művelt köztudatban:** Szunyogné.) **Bartalus, Szini.**

Amit ő népdal címen kapott: azt híven felhasználva nem forgatta ki. L*ásd* egykorú népdalfeljegyzést.
[Négy hosszú papírszeleten. kettőn tintával, kettőn ceruzával.]

Akiknek volt tehet*ségük:* nem fogl*alkoztak* a népdallal: Erkel, Mosonyi. Akik fogl*alkoztak:* nem volt tehet*ségük*. Szénfy, Bartalus. Mind zeneszerzőknek [*is gyöngék?*] De még ezek se eleget *foglalkoztak vele;* az ő számukra is kuriózum maradt. Nem jutottak hozzá. Társadalmi válaszfal. Erdélyi *János:* Kőmíves *Kelemen* 2 sora. Ugyanaz zeneileg.

Az a tíz lépés az úriháztól a jobbágykunyhóig több volt, mint egy ázsiai expedició. –
[Egy boríték eltépett oldalán. Hátul a pecsét nem kivehető: talán 1934. január 22.]

Rádió

Hibás magyar nóták a köztudatban

„Rosszul leírt", Csokonai, Fogarasi panasza. Popper Dávid: Magyar rapsz*ódia* – bizony kül*földön* így **játsszák!** Csodálatos, hogy illusztris barátja, Hubay nem figyelmeztette. Ékesen szóló példa ez, hogy valaki itt élhetett köztünk, jól élhetett, és sem nyelvünket nem kellett megtan*ulnia*, de még zenénket sem kellett megismernie, hogy zenész létére hibás leírásban küldte világgá.

Más példák. Sok rossz gyűjtemény, üzleti vállalk*ozások*, egymást leíró [*kiadványok*]. A népdal tragédiája, az élet, érintkezés természetes útján nem jut a városi réteghez. Meg a rossz gyűjtem*ények*, melyek feladata volna, hogy terjessze, rossz leírásaikkal csak hamis képet adnak *róla,* s ezzel nem is tudják népszerűsíteni. Annál rosszabb!

Néhány példa helyesbítésére eléggé elterjedtek*nek*. Szól a kakas *már* Bárczy
[Az F 130a fonográf-felvétel lejegyzésének összehajtott hátán.]

A m*agyar* népdal tragédiája

Nem tud a közönsé*ghez* jutni. Szénfy kézi*rata* elvész. Bartalus 7 kötete nem terjed el. Limbay: leismétli az előbbieket. Kifor*gatja*, abbamarad: nem nyúl a forráshoz. Kún L*ászló*, Kern-Molnár, Bárczy: üzleti vállalkozások. Tud*ományos* és művészi értékük semmi. –

Az a leírhatatlan papírosíz, szárazság, sutaság: néha csekélységeken múlik! A 730 Bartalus-dallam közt nincs több, mint 300, amely egész jól [*van leírva*].

Még olyan dall*amnál* is, amit az ember nem ismer, biztosan érezte: ez nem lehet jó! Apróságok: néha a ritmus, egy hosszú, egy rövid hang.
[Egy – valószínűleg Molnár Antal által írt – dátumtalan levél hátán.]

A népdal tragédiája. Bev*ezetés* Elhatárolás. **Rossz gyűjtemények**
Népdal és közönség. a) Társad*almi* okok. Tíz lépés. b) Kultúrfok, rossz gyűjtem*ények*. Bartalus költs*égével*! 700 [*helyett*] 70 000 dallamot lehetett volna [*kiadni*]. Ő azt akarta [*hogy művészi feldolgozásban adja a közönségnek*], igen ám, de erre nem volt meg [a] tehetsége. Mintha egy sor szöveget tíz sor értéktelen magyarázattal [*adnánk elő*].

Limbay már takarékosabb: még ezzel is 1200 helyett 3–6-szor annyit lehetett volna [*közreadni*]. Seprődit, mindent kiad, ami már megjel*ent*. (1850 körül egymást írják le.) Másrészt már [*a*] 4. köt*et* előtt: fogytán [*van az anyag*]. Azért nem folytatta: 1885-ben kifogyott a m*agyar* népdal!

Inkább, ha meglátjuk, az öt kötet*be* Limbay saját szerz*eményeiből* 46-ot vett fel, megértjük: zeneszerz*ői* ambíciók levezetésére … [olvashatatlan rövidítés] Bartalus mint Limbay. Kevés anyag, többet szerezni nem tudtak, nem is akartak. Molnár Imre, Bárczy.

Tíz lépést a falun kúriától kunyhóig nem tették meg… Erdélyi: Kőmíves [*Kelemen változata*]. Ma, e könyv megjelenése idején – Virág! – Sebestyén: 7 változat*ról tud,* kézir*atban:* 20 vált*ozat,* közte teljesek. Azt a tíz lépést igyekezett megtenni a mi gyűjtőnemzedékünk, amennyire a körülmények és az idő engedte. A háború ebbe is végzetesen avatkozott bele. (Erdélyi *János* irodalmi hatása?)

Leg*inkább* [?] gondoskodnak, hogy a nagyközönség minél nehezebben szerezzen helyes fogalmakat.

Nép kezén három esetben [*található nyomtatott népdal?*] (nyomt*atott* cimbalom*kotta* nem létezik!)
1) Fehér László Erdélyb*en*
2) Kolon, Kelecsény (.....) [két olvashatatlan szó]
3) Erdélyben egy iskolakönyvet *találtak,* ebből ellenőrizték, hogy az öreg néni Kőm*űves* K*elemenjét* [*onnan vette?*]
[Egy szakadt naptári jegyzetlap mindkét oldalán kék ceruzával, a címek utólag fekete ceruzával.]

Rosszul leírt népdalokhoz Kacsoh Katonadala, egy „Symphonie".
[Alatta két sor kottával a „Hét csillagból van a Göncöl szekere" Utána:] Egy pályázó Symph*onia* részlete 1932.
[Kis cédula egyik oldalán.]

Eth. társas [?] Egy kis gyomlálás [Eddig kék ceruzával, utólag:]
Egyetem. M*agyar* népdal főbb típusai. Gyakorlatok a népd*al* köréből.
1 ó*ra.*

Bev*ezetés:* népdalgyűjtés tör*ténete,* célja, jelentősége, köztudatba átvitel. (Szóljanak, ha unják a rendszerezést, nem tudhatom)

Hibás alakok, rosszul leírt [*dallamok*] a) köztudatba át nem ment *darabok,* alszanak, b) átment, forgalomba került [*darabok:*] nehéz lesz kiirtani, de neki kell fogni, minden épérzékű emb*ernek:* gyomot. Gyomlálni naponta kell.

Kert: mindenki segíthet. (Itt is)
Szól a kakas már –

Káldy: Amott kerekedik, R*ákóczi* kesergője (Rozvány) Nagyszalonta, Ecsed. –

Popper: magyar rapszód*ia!* etc. Fogarasihoz. Symptóma: ez a nehézség nem változik idegen nyelvűek számára 50 év alatt semmit.

Anyag: Cserkész-dalok [= Bárdos Lajos: 101 népdal. 1928.]
150 erdélyi (= Bartók–Kodály: Erdélyi magyarság. Népdalok. 1921.]
320 Bartók [= Bartók: A magyar népdal. 1924.]
Szalontai kötet. [= MNGY XIV. Nagyszalontai Gyűjtés. 1924.]
[„Vermögensbestand am 31. Dezember 1928" feliratú nyomtatvány eltépett darabjának hátán, majd „Popper"-től kezdődően a nyomtatott rész fölött és körül. Fogarasi: múlt századi nyelvész. „Anyag"- felsorolás: ami akkor, 1928 után rendelkezésre állt hiteles népdal-kiadványokból.]

Ethn[*ographia?*] Gyomlálás
„Szól a kakas *már*", frig dallamok meghamisítása. a) cig*ányok* nem hamisították, b) kik a hamisítók? Őrizni kell a hagyomány tisztaságát idegen stílusok belekeverésétől.

Tipikus rontás. Példái utoljára: Szól a kakas, mert legismertebb.

1) Möller [*Heinrich*]: „Akkor szép [*az erdő?*]" bűnös: (Lind-féle alakja) Korbay.
2) Káldy: Rákóczi kesergője
3) Bartalus: Világ, világ, világ
4) Szini-Pauli: Nem tudom én, hol születtem.
[1928. május 15-i angol levél eltépett kis darabjának hátán.]

Szemle: Szemétdomb, ember legyen, aki benne megtalálja a jót. Tegyük fel, van olyan falu, ahol csak rossz énekes lakik. A tudományos kutatásba minden változat bevonandó, ha hiteles, nem egyéni hiba, akár gyűjtőé, akár közlőé. De terjeszteni!

Sajtóhibából keletkezett szók: föveg (Ny*elvújítási Szótár*).

Gyűjtő moralitása: szalmaszálért is küzd.

Közlő megbízhatósága, tudatossága, állandósága.

Gyorsírás: Vikár módszere fordítva: előbb dall*am*, utána összes szöv*eg* megfigyelése, hogyan módosul a dall*am* és ritmus, ha különféle szövegekkel párosul.
[Hangverseny-műsor hátán. Bartók-terem említése alapján 1950 után.]

Népdalfelj*egyzés* hitelessége
Sajtóhibából lett szó.
Míg az életből papírra kerül, s onnan újra életbe, hosszú út, sok elvész.

Példák: Kákics. K*iss Géza* maga kezdte jegyezgetni, utóbb látta: nem elég a zenetudása. Segítséget kér. Lajtha, Veress, Farkas [*Ferenc megy segíteni*]. Nem derül ki, ki mit csinált. De sokat meg kell kérdőjelezni.
Ecsedi-Bodnár [= Hortobágyi pásztor- és betyárnóták dallamokkal. 1927.]
Daloskert: [= Kern Aurél – Molnár Imre, 1927.] Szól a kakas, egy hibás dal országos lett. Film, M*olnár Imre* propagandája, személyes *ügye* [?]

„Rosszul leírt" cikk anyaga
[Idáig kék tintával. Ezután halvány piros ceruzával:]

Ormódi [= Végigmentem az ormódi temetőn, 3 soros dallam] Három soros Esik eső (már Bartók) Féldalok Erdély (oka Bartók nyári gyűjtőútja, sok rossz énekes, levele *Geyer Stefihez.*)
[Egy vékony, kitöltetlen nyomtatvány-kérdőív hátán.]

Romlott dallamok a köztudatban

Szól a kakas már...
Lehetetlen tovább szemet hunyni. Nem tartottam felad*atomnak*, de már magánnyomba is elhatol. Kinek feladata? A zenekritika súlyos mulasztása, hogy nem rója meg a koncertéletben jelentkező rossz dallamokat. A tanárok, tanítók, tankönyvbírálók dolga lenne az iskolak*önyvekből* kiselejtezni.

Éppen az döbbentett meg, és bírt rá, hogy ebben az ügyben felszólalj*ak*. Azonban nyilván itt sincs meg a kellő tájékozottság, ha megeshetett, hogy oly kiváló pedagógus, gondos, járatos zenetudós könyvébe is belekerült egy romlott dallam, mint Sztankó Béla: Tanítóképző IV-*et* lapozgatva kitűnő tankönyvének 69. lapján.

Romlott dallamok forrásai:
1) Régi gyűjtemények. Már Bognár *Ignác* óta. Limbay-Bartalus, mind tartalmaz egynéhány romlott dallamot.
2) Újabb dilettáns gyűjtők közleményei
3) Cigánybandák (Tavasz, Hűvösvölgy).

Romlás és változat. Hol kezd*ődik*? A) Szerkezet a) a dallam egy része leválik = közepén hallgat el. b) más dall*ammal* keveredik, c) anorg*anikus* toldást kap.
B) Szöveg: terjedelme ugyan épségben maradt, de egyes dallamfordulatok a dallam stílusával, rendszerével meg nem férő módon elváltoznak. Ilyen változás falu élő dall*amában* sohasincs, a nép ajkán élő var*iánsok* bármennyire eltérnek: benne maradnak a rendszerben, a stílusban. Ilyen hibák majd mindig idegen, városi beavatkozást sejtetnek. Pl. Olvad a hó, cigánybandák háromféleképp.

Aa) gyakori a nép közt: gyengébb énekes nem bírja megtartani az egész dallamot, elveszti a felét. Aki nekiáll falun gyűjteni, a forrás kritikája nélkül akárkitől: úgy járhat, hogy csupa féldallamot kap. Ab) is előfordul. Ugyanis A és B lényeges különbség. A) terjedelem csonkulása felfogó képesség hiánya. B) a stílusérzék [*hiánya*]. A) a népközösségben is, B) a népközösségen kívül élők [*között fordul elő*]. Van azért Aa) középen végzi: igen rossz énekes lehet. Előfordul Erdélyben a hosszú szövegű ballad*ánál*. De sohasem a címül írt dalban. Városi beavat*kozás*, mint Káldy: „Hallgassátok meg *magyarim*" tonális bef*ejezése*, aki a vélt tökéletlen domináns befej*ezés* helyett *adta így*. Pedig ez a hasonló dallamok legsajátosabb lényege, ha ezt megvált*oztatják*, teljesen kiforgatják; ugyanazt csinálták vele, mintha egy dúr dallamot dominánson végzünk. **Bartalus: Világ, világ (kézirata!)**

Mindjárt egy bonyolult kérdés. Ötfokúak pien-hangjai. Romlás? Nyilván kiesnek a rendszerből. Virágzó ötfokú területeken nincs más hang. Cserem*iszeknél* még a díszítő hang is rendszerbeli. Van-e jogunk ezeket kiigazítani, visszaállítani? (Pien Chinában!) Nem változtat a lényegen! Nem! ha a közösség egyértelműen használja: ez a tudomány [*számára*] egyedül jogosult. Sőt ez jellemzi a vidéket? itt tisztább, kevesebb az idegen hang, ott elmosódottabb a rendszer. Valóságos maligánfok méri valamely vidék zenehagyományának ősiségét.

Tehát az ötfokúságba behatolt idegen hangok még oly elszaporodását sem lehet romlásnak *tartani*, természetes átalakulásnak [*kell venni*]. Mint a mai magyar nyelv sem romlott, bár egyes hangzói tetemesen átalakultak az idők folyamán az Árpádkorihoz *képest*. Annál értékesebb, ha némely nyelvjárás megőrizte a régi alakokat. (Kapável)

Minthogy az ötfokú szerkezet még mindig áttetszik stb. régi jegyzet (Romlás és változat)

Stílusromlás, szerkezetromlás. De éppoly kötelesség küzdeni ellene, míg egyesek, a stílus-nem-érzők terjesztik mint szükséges *tanulnivalót*. [?] Küzdeni a nyelvrontás tünem*ényei* ellen, mielőtt meggyökereznek.

S kétségkívül: van **romlott változat.** Ha majd a szövegkritika kifinomult eszközeivel lát valaki [*a*] népköltésünk **szövegeihez,** bőven talál alkalmat.

A **romlott** változat eredete kétféle: énekes hibája, gyűjtő hibája. Itt érek [*el a főkérdéshez*]. Dilettáns gyűjtő? Visszatekintve a dallamgyűjtés száz éves korsz*akára* (Bartay A-tól Bárczy Istvánig), a többség dilettáns! Szöveggyűjtők is: N. Pap Gyula, Sebestyén, palóc gy*űjtése* dilett*áns*. Hát a többi? Mindössze a tisztán szöveggyűjtő feladata lényegesen könnyebb. Dilettáns volt Pálóczi Horváth Ádám (maga mondja), Tóth István kántor, nem mondja, de írásából megállapítható. Az volt Szini, Limbay, de az volt Bartalus is: nem tudta pontosan leírni, amit hallott. Végső fokon az volt Popper Dávid: hiányzott a magyar nyelv és hangsúly-rendszernek ismerete. (Ezért ovakodjék mindenki olyan népdalt gyűjteni, aminek nyelvét nem érti!) Egyetlen gyűjtőnk, aki nem dilett*áns*, Böhm Gusztáv. Keveset *gyűjtött*, s gyűjteménye nálunk ismeretlen maradt, mert egy dán gyűjt*eményben* jelent meg.

Reménytelennek látszik a köztud*atban* elterj*edt* hibás nóták ellen *küzdeni*? Nem. Néhány évi figyelmes foglalkozás mindenkiben, aki tud kótát olvasni, kifejlesztheti a stílusérzéket, s megérzi egy hangban is, hogy nem való a dallamba. Szerkezeti romlások felismerése még könnyebb.

Szólt a kakas, hajnalodjék! Szólaljon kakasok serege, tisztuljon a köd!

Nem k*ímélte* meg Sztankó B*élát* a szemrehányástól, hogy tankönyveibe kellő kritika nélkül bevett zavaros forrásból eredő dallamokat. Éppoly*an* Harmat-Karvaly minden érzék nélkül, akárhonnan vett népd*alok*ból összekapkodva, a gyengébb tankönyvekről nem is szólva. Hisz első fontosságú kérdés, hogy éppen tanító-jelöltjeink, akikre e téren még nagy feladat vár, tisztában legyenek a népdal alapvető kérdéseivel.
(Tan*ító*képzők listája! Mindenhova eljuttatni.)

Ezt a szakértelmet nem lehet papíron megszerezni. Csak saját füleikkel.
[Öt számozott cédula mindkét oldalán.]

Népzenegyűjtők! Tanuljunk meg előtte kótát írni!
Jószánd*ékú* dilett*áns* többet árthat, mint haszn*ál*. Temesi–Lajos Á*rpád*: még az egysz*erű* gyermekdalhoz is több zenetudás kell. Hamis kótakép pontos leéneklésében hibás alak mehet át a köztud*atba*. de pusztán tud*ományos* szempont*ból* is értéktelen az a lejegyzés, mely elváltoztatja a dallam ritmikai vagy hangmagasságbeli viszonyait.

Nyomravezetőknek jók. De közölni!
Berze Nagy.
[Egy notesz letépett borítójának egyik oldalán. Másikon más fejezetbe tartozó följegyzések vannak.]

Hibás dallamok a köztudatban

A hűvösvölgyi erdőkben [*hallottam énekelni*] „Elhervaszt Ferenc Jóská"-t a cigány szerint. (m d' t l | t fi szi) Magyari honnan vette?
[15. füzet 56. lap.]

[*A*] MNGY XIV. [= Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV. Nagyszalontai Népdalkincse] jegyzeteiben már hivatk*oztam erre*!

Sztankó 9 évi munkája elveszett teljességre. A*rany* előtti mi él a nép szájján, részben nyílt kérdés, mert majd újabb gyűjtések [*fognak hozni anyagot*]. Itt figyelembe veendő, nem isk*ola* révén [*kerültek a néphez?*] Azok, mint a jegyz*et* néhol rámutat, önkényes elvált*oztatásokkal* közölték. E változtatott formák mintegy mesterséges variánsok: semmi jelentőséggel nem bírnak az illető dallam életében, és élesen megkülönböztetendők a természetes úton, *a* szájhagyomány életében keletkezett változatoktól.

Ide tartoznak Bartalus önkényes változtatásai is, kivéve néhány nyilvánvaló íráshiba javítását.

Ami netán Bartalus ez önkényes és nem javító, de rontó változtatásaival terjedt el, csak azt a, fájdalom, mérhetetlenül nagy daltömeget szaporította, amit úgy nevezhetünk: romlott dallamok a köztudatban, és aminek szaporításához rengeteg népdalkiadvány hozzájárult. Ezért nem túlzás, ha háromnegyede elégne, semmit se vesztenénk, sőt tisztább képünk volna. Analogia: Gyöngyösi kiad*ás*.

*

Ez elvadult kertben a gyomlálás reménytelennek látszik, mégis hozzá kell fognunk, hogy valaha tisztán láthassuk népdalunk igazi valóját.

Augias istállója a sok rossz kiadvány, melyből évtizedeken át csak a népdal torzképe vigyorgott felénk; ezért nem jutott kellő megbecsülésre.
[A Népművelési Miniszter 1952. február 20-i levelének hátán és folytatva a gépírás között, majd egy M. Zeneművészek Szöv. 1952. február 11-i levelének hátán befejezve. Vázlatok „Arany János népdalgyűjteménye" kiadásához, 1952.]

Hibás dallamok a köztudatban

1) könyvből, Somogy Kereszty
2) élő rossz előadásból. Áll*ami* Népi Együttes – Cigányok – Tekintély.
3) Rossz gyűjtők rossz előadóktól.
[Idáig tintával... A túloldalon ceruzával folytatva:]
Jó gyűjtő is feljegyez rosszat, de tudja, hogy az, a romlás tanulmányozására gyűjti. Nem terjeszti. (*Lásd* népdalfeljegyzés hitelessége). Egyenrangú változ*atok* közt esztét*ikai* válogatás.
[Eltépett papírszelet mindkét oldalán.]

Beteg melódiák

Rossz hagyomány oka: a szakadék [*a nép és az értelmiség között*]. Nyomtat[*ott kiadvány*] mind rossz, szögletes, darabos, merev. Valami eltűnt a leírással.

Valami közénk állt. Régi nyomt*atott* gyűjtem*ényeink* tele beteg melódiákkal. Mintha hályog hullott volna le!, mikor gyűjteni kezdtem. (Rosszul leírt [*dallamok*].)
[Egy félbeszakított naptárlap hátán.]

Vissza-pentatonizálás

Gyak*orlati*, műv*észi* és pedag*ógiai* használ*at*ra jogosult, sokkal inkább, mint a cserkésztrombita. [?] Var*iáns*-sorok mutatják: van tiszta is, sokszor később **került** elő.
Cser*emisz* példa [*mutatja:*] valaha tiszta lehetett, nem ismer idegen hangot. Tud*ományos* kiadv*ányban* természetesen szó sem lehet *róla*. De pl. Bic*ínia* 67. saját feljegyzésem fon*ográf* nélkül hapax *legomenon* [= egyszeri, nem érvényes olvasat], hátha a szomszéd házban vagy ugyanattól már b-vel hallottam volna? Décse – Szék más példa.
[Egyetlen noteszlapon.]

Népdalfelj*egyzés* hitelessége

Száz alakban is ugyanaz, bár két egyforma megjelenése sincs. Paradoxon, de így van a műzene *is*: leírva mindig ugyanaz, megszólaltatva mindig más, még ugyanattól a művésztől is.
[Akadémiai elnöki levélboríték eltépett darabján kék ceruzával.]

Népdalfelj*egyzés* hitelessége

A népnek nem minden fia egyformán [*tudja a dalokat*]. Ott is a kivételes tehetségek a hagyom*ány* hordozói, a többi csak résztvevő, veleéneklő, rezonánc szekrény, de egyedül képtelen. (Bartók székely levele.) Kopás fokai: szöveg töredékes, dallam megrövidül, 4 sorosról háromra, kettőre. Intonáció bizonytalan, oktáv-ugrások eltorzítják a dallamot. Erdő.

Mihelyt tudatosan foglalkozunk [*a népdallal:*] kertészkedni *kell*, gyomot irtani, jó és rossz változ*at* közt különbs*éget* tenni.
[Egy vizeletvizsgálati űrlap eltépett darabja hátán.]

A dallamfeljegyzés hitelessége

Obj*ektív* – subj*ektív* tényező.
Fonográ*f* – mechan*ikus*
Száz pillanatkép lehet mind rossz, egyetlen rajz jó – de fordítva is.

Romlás – változat. Határeset: ötfokú [*dalban*] idegen hang, valaha tiszta lehetett, de ma nem él úgy = romlás, de mégis változat, mert nincs más. (Pl. Félre tőlem *búbánat* 1900 és 1844.) Metamorpho*sis*.

Száz fonogr*amm* is rossz képet adhat (rossz énekes, jó énekes elhibázza), jelenlevő gyűjtő kijavíthatja. A fonográ*f* egyszer hallja. Ha két-háromszor egymás

után, meggyőződhetik a hibá*ról*. Romlott dallamok *a* köztudatban. Vétkesek: Molnár Imre, kezdő gyűjtők, rossz gyűjtők.
[A Magyar Kórus megrendelőlapjának mindkét oldalán, az íráson keresztül is. 1949 előtt?]

Csiszolás → kopás (bizonyos fokon túl)
Felületi réteg egészen mást mutat: Viski folyó-hasonlata. De nemcsak az. Sokat ártott a népd*al* helyes felfog*ásának* a divat. 1920-as, 30-as évek. 1906-os füzet [= Bartók–Kodály: Magyar Népdalok] ekkor ért új kiadást. – De boldog-boldogtalan felcsapott gyűjtőnek, népszerűsítőnek. Terjeszteni kezdték a hibás népdalokat, némelyik szinte kiirthatatlanul belekerült a köztudatba. (Szól a kakas, Réten, réten, Esik eső stb.) **„Hibás népd*alok* a köztudatban"** c. – [? Fok.? Tok,?]
Hibás népdal? Olyan is van? Hát nem minden népdal egyformán jó? Nem bizony. S nem mindig könnyű a hibátlan alakot kiválasztani. Jó előadó közösségi ellenőrzés.
Romlás – változat!
Erdő – kert. Erdőben nincs gyom. Kertész legn*agyobb* gondja a gyom irtása.
[Országos Népművelési Bizottság meghívója, 1951. március.]

Népdal [*a*] Rádióban
Nagyon meg kellene válog*atni*. Csak **hibátlan** és sokból kiválasztott legjobb változat legjobb előadásban.
Amint nem szabadna engedni, hogy egyetlen rosszul kiejtett magyar szó elhagyja a Stúdiót. –
A r*ádió* szuggesztív, a nyelvet országul [Sic!] annyira javíthatná, amennyire eddig rontotta.
Egyet*emi kiejtés*verseny: „összeköttetésem van a rádiónál, talán bejutok, ha itt helyezést érek el." [Ezt elmondta egy 1964-i interjúban is, lásd V–III, 437.]
Ma még az sem kell. Elég az összeköttetés.
[A Nyelvtudományi Társaság kirándulásra meghívó eltépett körözvényén, amelyre a választ 1952. október 25-ig várták.]

A dallamlejegyző Mersmann A.f.M. 1922. 319. ... unverletzlichkeit...
régebben, sie glaubten mehr oder weniger stark, dass die endgültige Fassung der Melodie ihr Werk sein müsse, und es gibt ältere Sammlungen in denen kaum eine Melodie unverletzt ist. Sie glichen aus, milderten Härtere, beseitigten Eigenwilligkeiten, nicht selten aber auch stellten sie aus verschiedenen Fassungen „schönere" Melodien zusammen.

Meisinger
Volkslieder aus dem Badischen Oberlande No 186A Csak azért van eredeti alakjában, mert a gyűjtő „der Weise nicht aufhelfen konnte"
[Fordítása ... sebezhetetlenség... azt hitték többé-kevésbé erősen, hogy a végleges formája egy dallamnak az ő munkájuk kell legyen, és vannak régebbi gyűjtemények, amelyekben alig van egyetlen sértetlen dallam. Kiegyenlítették, a kemény dolgokat enyhítették, kihagytak önkényességeket, nem ritkán azonban különböző változatokból „szebb" dallamokat állítottak össze
.....
a gyűjtő, " a bölcs nem tudott segíteni rajta".
Wolfram: Nassauische Volks*lieder* elősz*avában:* bevallja összefoltozó munkáját.
[Két noteszlapon, melyhez továbbiakon apró megjegyzések vannak. Német népdal feliratú borítékban.]

Népdaltörténeti adatok

Régi műdalok

Egy óriási szakadékot kellett áthidalni 1711–1911-ig. Ebben nagyot haladtunk. Nem jól ismerjük az 1911 előttit. A kapkodó, gazdag 19. *század*on keresztül egy hatalmas új torony épült, de hiányzik a kapcsolata a régivel. Ezt kellett megteremteni.
[A Magyar Kereskedelmi Bank 1919-i Letét-kivonatának eltépett darabja hátán.]

Néphagyomány feltárásának története

16. sz. ungaresca, ballo ongaro
18. sz. Poglietti
Felületi réteg.
Haydn: 1780 körül bécsi névtelen kiadványok alapján. Anyaga? Rövidek! Később hosszabb. Bihary, Prahács.
Brahms: első népi nyomok lejegyzett formában. Apponyi beszéde. – Pentatonnyom? **Sárospataki** *kiadvány*, Bartha *Dénes*, **Horváth** *Ádám*, **Tóth István 1832.**
Sehol egyetlen ötfokú. Nyomok? Felületi réteg folytatódik, dal és csárdás-iro*dalom* 1900-ig műzenei igény nélkül. Böhm Gusztáv? 1843. Debreceni bíró? Szerdahelyi?
Legelső ötfokú Bartalus III. 1886. Csak ekkor ért a fúrás először a gránit-rétegig. Felismerés 1906, megírás 1912. II.
Műzene és népzene elválását nehéz analógiába
Illusztr*ált* lapok rajzai? éles
De azok közt mesterművek, mint Gulbransson (párisi és müncheni) Mulattató, ponyva, detektívregény. Azt magas irod*alom*
A zeneileg műveletlen réteg zenéje, de társ*adalmi réteg* [?] stb. érettségizett emberek. Minthogy az iskola nálunk még a zenei műveltség elemeit sem közvetíti, ezért nagyobb a szakadék nálunk, mint más országok*ban*.
[Egy letépett papírdarab mindkét oldalán. Bartha: A XVIII. század magyar dallamai, megj. 1935. Prahács Margit: Magyar témák a külföldi zenében, megírva 1937, megj. 1943.]

Népd*al*történeti adatok

Nem falukut*ató*: magyarságkutató [*vagyok*]. Éppoly gonddal fürkésztem végig az írásban ránkmaradt zenét. Zenei magyarságot term*észetesen* falun lehet keresni és találni. Hisz az ottani élő dalkincshez képest szegényes egész kéziratos anyagunk. És részben idegen.
[Egy jegyzettömb letépett kemény fedelének egyik oldalán, más följegyzésektől vonallal elválasztva. Az eredeti a Népdal-feljegyzés hitelességénél.]

A m*agyar* népdal tragédiája, hogy nagyobbára selejtesebbje került nyomtatásba, míg a jobb anyag kéziratban maradt mai napig. Ha Horváth Ádám, Tóth István, Almásy, Mindszenty, Kiss Dénes kéziratai 1848 előtt nyilvánosságra jutnak: a m*agyar* nép hangja a zenében jó félszázaddal előbb válik hallhatóvá, és minden másképp alakul.
Arany kézirata, bár leírása később történt, amazok anyagával egyívású, egymást kölcsönösen megvilágítják, és együtt alakítják ki a magyar népszerű zene képét a 19. *század* első felében.
[Egy kitöltetlen pénzügyi kérdőív eltépett darabjának hátán. Dátum 193... Harmincas évek.]

Ha Erdélyi legalább három kötetével párhuzamosan adott volna ki – akart – nem 12, hanem 120 dallamot, **nem** zong*orakí*sérettel – [*annak*] költsége 3–10-szeres (Szini jobban el is terjedt, máig se kapni!). Mindhez nem is volt dallam, de legalább azt adta volna ki, amihez volt jó: Kiss Dénes 122, Mindszenty 88, Udvardy 246? Dessewffy?, **ötven évvel előbbre volna ma a magyar műzene.**
[Aláírva más ceruzával: „Eltűnt kéziratok-hoz, ott teljes jegyzék." Egy magyar és román nyelvű tanév végi kitöltetlen nyomtatvány-darab hátán. „Hová lett Erdélyi kótaanyaga? feliratú borítékba téve. Mindszenty, Udvardy említése alapján 1943 után.]

Jellemző: amire sok nyomt*atott* változat van, a nép közt nemigen él, és viszont: a nép közt sokfelé ismerteknek alig van nyoma [*a*] nyomt*atott* gyűjtem*ények*ben. Az igazi alig-alig jutott be a nyomt*atás*ba.
Ha megnézzük Bartalus beavatkozásait Arany szövegébe, azt kell mondanunk, nagyobb szolgálatot tesz, ha kiadja változatlanul, legföllebb a nyilvánvaló íráshibák kijavításával.
[A magyar népzene első kiadásának egy korrektúra-lapján, hátul. 1937 táján.]

Rosszul leírt m*agyar* dalok

Sok oka van, hogy a köztudatban a m*agyar* népdal nem fogl*alj*a el a [*megérdemelt helyet.*]
1) Műveltségi dölyf Anonymus óta. 2) Idegen eredetűek tömege. 3) Kultúrterror – idegen: szép, a magunké: alacsonyrendű. 4) Ezáltal [*a*] felső réteg elidegenedett, [*az*] alsó elvadult – hiányzik az egészséges gerinc. (Jövő feladata)
Egyik ok: rossz leírás. Addig nem okoz bajt, míg élő *a hagyomány*. De ha már biz*onyos* dalok az élő használatból kivesztek; baj van: a leírás fogyatékossága. T*ulajdon*képp minden rossz! Összes emlékeink! Problémátlan zenés analfabétizmus. Egykorú külf*öldi színvonaltól* mindig elmarad. Kivételek csak az 1651-*i* Cantus Catholici *énekei*.
Tinódi: a) hangfok skála, kulcs, b) ritmus (H*orváth* Ádám)
Kulcs [*a megfejtéshez:*] csak az élő – népének a maga gazdag, füllel megfigyelhető ritmusképleteivel és egységes előadó stílusával.
[Leo Liepmannssohn Antiquariat, Berlin, nyomtatott megrendelő-kártyájának nyomtatásán keresztül mindkét oldalon.]

Műdal

A műdal átalakulása (Simonffy első kiad*ása!*) példa rá, hogyan csiszolódott a népdal századok alatt. Első vázlatok – kavics a vízben – [*későbbiek*] simára csiszolva.

[Egy hozzá írt francia levél eltépett darabján, hangversenye elhalasztásáról. 1909? 1913?]

Öntudatlan produkció

a) saját tapaszt*alat*

b) nótaperek. Magy*ar* special*itás* – Hallott dalról azt hiszi, ő írta (nem mind csaló). Fordítva is: ő komp*onálta* dalról azt hiszi: hallotta.

[Eltépett papírlapon. Hátán áthúzva harctéri gyűjtésről, honvédségről, tüzérségről beszélő feljegyzések. 1914–18.]

Díszhangverseny kultusz

Nem rendes táplálk*ozás*, díszebéd havonkint.

Egy kis gyomlálás [a m*agyar* dal kertjében.]

Visszaélés XVII. sz*ázadi* rossz formájú, eltorzított dalok*kal*. Mohó népszerűsítők. Csend volt! 20 évig. a) anyag b) feldolgozások.

[Az idáig ceruzával írt rész közé és alá utólag kék ceruzával, apró betűkkel beírva:] Antedatálás Thaly óta. Káldy – nemeslevél: kivakart dátum… [olvashatatlan; múltról?]: új arisztokr*ácia*. Itt m*agyar* zene igazi arisztokratái, a pentaton dalok. Minden egyéb „új család", vagy idegen – sajnos, nem a közönsé*g* érdekl*ődése dönt, hanem a* hivat*ali* összek*öttetés*. 1500 népkönyvtár, tanyai! [*Ahová eljutnak a protekciósok kiadványai?*]

[Az Országos M. Dalosszövetség Díszhangversenyére 1931. május 16-ra szóló meghívó hátán.]

Fráter [*Lóránd*], Kondor

Nem érthet a népdalhoz, aki a műdalt nem ismeri. És sokan nem ismerik. Különösen a fővárosi fiatalság alig ismer valamit az 50 éve még országszerte elterjedt népszerű dalokból.

[Eltépett noteszdarabkán.]

Műdal stílusjegyek

1. funkció harmonika [sic!]

Hunyadi – Kunok – m m f s m' d' V) (I) (IV vagy I (V) IV T (D) S

2) Dúr – moll –

3) skála szerepe

4) Egyes skála-részek: t l s f

5) Záróformulák: f, m, r, d, t } l s t, d

6) Szótagszaporulat, **Képletek** Rendezve ritm*us*, dall*am*, harm*onia* [*szerint*]

7) Sequentia

8) VII°$_7$ [= hetedik fokú septimakkord] ált*alában* akkordfelbontások. Szöveg néha útbaigazít.

[Egy 1950. szeptember 1-én lepecsételt borítékon.]

Történeti és egyéb összehasonlítás

Ungaresca

13, 13, 8-8, 6 Goethe: Generalbeichte. Ungaresca.
[1934. december 23–29-i naptárlap hátán.]

A Pominóczky töredék

1) Ungaresca. Virginálzene 1630? (tehát itthon ismerték, innen került.)
2) Ki s ki népei vagytok durvariáns. Ungaresca-töredék. –
3) Népdalkincs
4) Külföldi var*iánsok*. Fitzwill. etc.

Olyan daltípus, amely német, más (fr*ancia*, olasz) nem*zeteknél* sem ismeretlen. Nemzetközi európ*ai* daltíp*us*? Lehet erről szó [*a*] 16. *század*ban. Nagyrészt az egyházi énekek terjesztették. Azelőtti időkből, világi énekek terjedését is lehetőnek kell tartanunk. (Magyari jellemzése)
[Eltépett cédulán, hátán fogalmazás-részlet Szabolcsinak, áthúzva. „Ungaresca II" feliratú borítékban, még több, nem közölt apró följegyzéssel együtt.]

Árgirushoz

Žganec I. 321. I. 241. (ómagyar dalok). Tót?

[Mindezekhez a közös borítékban még cédulák vannak téve, amelyeken részben Tinódi: Erdélyi históriájának néhány sora és ritmusa, illetve szótagszám-eltéréseit jegyezte fel, részben egy sor 12-es és 6-os népi szöveg hosszúság-eloszlásait. Ezek: Muz. Fon. 280a, 281a Vikár, Szegvár, 62c Pápa, 392a, 1115b Decs, 152a, 1131d Kórógy, 1132, F 251a, 120a, 179. A cédulák 1919. június–október 5–11-i apró notesz-naptárlapok, az Erdéli história egy eltépett nyomtatvány munkások adataival, akik 1912, 1911, 1908 óta voltak alkalmazásban. Az elemzés csak képlet, tanulság levonva nincs. A közös boríték felirata: „Árgirus-hoz".]

Tolnai cikke

Cserebogár – Angyaloknak
hazajáró lelke még ott dereng: ♩♩♩♩ ♩♩♩ ♩♩♩ végig!
[= Cserebogár, sárga cserebogár – Angyaloknak nagyságos asszonya]

De a Bogisich feltámasztotta régiek magyarok? Mert már 1651-ben vették őket át német könyvekből? (Bog*isich* ítéletei! Ez világ miolta.)

A magyar katholiciz*mus* makacs németkedése nem volt alkalmas, hogy mélyebben eressze gyökereit a magyar lélekbe. Ahol pedig győzött, németesítés az eredmény. („Egyh*ázi* énekeink magyarsága" minden felekezetről.)
[Egyetlen cédula „Néprajz és irodalomtörténet" feliratú borítékban.]

Nyugateurópai [*eredet*]

Kellett kapnunk, hisz oly szorosan éltünk együtt Európ*ával* a török idők és az osztrák gyarmatosítás előtt!

A néphagyom*ány* szívóssága egész sor [*olyan dalt*] fenntarthatott, amiről ma nem tudjuk, csak lassú munkával fejthetjük [*meg nyugateurópai eredetét*.] Bogisich: Bús magyar dallam.
[K-Arch. N-28. 265. 1.]

Kiss L*ajos* [?]

A népköl*tészet* alkatelemeinek teljes feltárásához elengedhetetlen a nép kezén forgott irodalom ismerete. A csekély világi irodalom mellett évszázadokon át a nép kezén forgott a biblia és a zsoltár. A bib*lia* nyomait a népköltészetben már kimutatták (?), az egyh*ázi* énekeskönyvekét kevésbé, legkevésbé az egyh*ázi* zenéét. Pedig már eddig is kiderült néhány dall*am*ról, hogy egyházi eredetű.

Viszont élnek a nép közt dallamok, melyeknek forrását egyh*ázi* *ének*ekben még nem találtuk meg, noha stílusuk arrafelé mutat. (Pl.)

Más szemp*ont*: variáló hajlam megism*erésé*re alkalm*as*: megvan az eredeti. Kansan sävelmiä [= Finn népdalgyűjtemény] I. Régi kézir*atok* egymás mellett világi-vallásos = élet tükre Horváth Á*dám*ig. Sandvik.
[A Tudományos és Felsőoktatási Tanács sokszorosított szövege hátoldalán. Valószínűleg Kiss Lajos szlavóniai gyűjteménye elé szánt Bevezetés fogalmazása.]

Láttam én használatban még az Illyés-féle Soltári és Halotti énekeket, ha nem is 1693-iki, de egy későbbi kiadásban (Lédeci harangozó). Bukovina, Erdély: Kájoni 1719-iki és 1801-i. Vannak kéziratos, de a hagyományban is élő [*dallamok,*] eddig ismeretlen megjelenés.
[K-Arch. N-28. 255. 2.]

Egyh*ázi* ének és folklore

Mi haszna lehet, ha körülnézünk? 1) Fennmaradhatott ismeretlen dallam, melynek szövege esetl*eg* megvan. Régi kótás énekesk*önyveinket* fél kezünk ujján összeolvash*atjuk*. Tisztázná a régi nyomt*atványok* v*agy* kéziratos források tökéletlen, kétes feljegyz*éseit*. 2) Lehet dallamra, szövegre ismeretlen is köztük, igazi vallásos népdal, mint a németeknél oly sok. Magánájtatoss*ág*, nem hivatalos egyh*ázi* ének. 3) Megállapítani csak azt, mi él igazán a nép közt régebbi és újabb énekesk*önyvek* anyagából, mit fogadott el, s mi volt rá hatással. Egyetlen irodalmi hatás századokon át. – 3a) Meier. Hogyan alakult! 4) Csak ezután vizsgálható a népzene és egyházi ének viszonya a siker némi reményével.

Példák 1)-hez: Szeg ? 2) Péter siralma, 3) Csordapászt*orok* változatai.
[N-28. 255. 3. Temesvári hangversenyre szóló meghívás vége. 1917. január 11.]

Egyh*ázi* népének gyűjtése

1) olyan régi emlékek kerülhetnek elő, amik följegyezve nincsenek.
2) Régi nyomt*atványok* és kül*önösen* írott dallamok megfejtésére sokszor csak ez vezet rá. (Régi írásmód tökéletlensége.)
3) **Világi dallamok vannak közte.**

4) Ha pedig régi nyomtatott gyűjtemény változatait találjuk, az nálunk az egyetlen reális alap a népszellem munkájának tanulmányozására. (Meier) A németeknek már XVI. sz-i följegyzéseik [vannak.]
5) Kiválogatni a nép termelését, esetleg kölcsönhatásokat.
6) Lexikális kiadásuk. Teendők.
1) Lehetőleg teljes gyűjteménye a nép száján élő egyházi énekek dallamainak, amennyiben érdemes, szövegeinek. Lexicon-kiadás együtt a régi énekeskönyvekből kiírt dallamokkal. (Szenci zsoltárok?) 2) Kiválogatása ebből, ami idegen. (Régi latin: gregorián, német, francia, esetleg lengyel, tót eredetű-)
3) A megmaradt magyar dalok esetleges világi szövegeinek felkutatása.

Egy istenes ének pályafutása 1674-től 1914-ig. Van-e régibb nyoma? Zahn, Bäumker, Csehek.

Jon formula: g h d e d (= Három hordó borom van). Záradék: istenes énekek gyűjtése, (vagy **cím**).

Mindenesetre egy példa. Eltűnt egyházi ének dallama. (Magukban is érdekesek: egyetlen közvetlen irodalmi hatás.) Dallam él, a régi alak nehezen változik. Divatját múltakat keressük, de az ismerteknek is érdekes változatait kaphatjuk, különösen félreeső, szegényebb vidéken. Minden felekezet egyformán érdekes, még lutheránusok [is.] Perjése. Ma is 1760-iki [könyvet használnak.] Erővel nem lehetett őket. [?]
[Három egybekapcsolt cédulán. Talán a Pt 375 = Bartók 192 és „Üdvözlégy mennyei bánya" összehasonlítása? Lásd Kodály: A magyar népzene példáját az „Egyházi zene" fejezetben. K-Arch. N-28. 255. 6–8.]

Az egyházi ének is belép az ethnográfus érdeklődési körébe

Akármilyen eredetűek ezek a dalok, bizonyos, hogy úgy a szövegen, mint a dallamon rajta van a nép alakító munkájának nyoma. Ha semmi egyéb érdekességük nem volna: rajtuk figyelhető meg a régi ornamentális előadásmód legjobban. Egy pár ízelítő: nyitrai lakodalmasok.

Végül mutatóba közlök néhány dallamot, melyeket ma már a templomban nem használnak, a mai kántorok nem ismernek, régi énekeskönyvek közül Kisdiben, Szegediben, Kájoniban nincs nyomuk, csak néhány öregember és asszony memóriájában élnek. Köszönettel venném, ha valaki fel tudna világosítani: élnek-e másfelé e dallamok, vagy megvannak-e valamelyik régi énekeskönyvben. Amelyek megvannak, azokat pedig igen érdekes összevetni: műdalok a nép száján. Ennek a megfigyelésnek nálunk, ahol régi népköltési feljegyzés oly ritka, jóformán az egyedüli terület.
[„Nyilatkozat az Új Magyar Zene-Egyesület taggyűjtő felhívásával kapcsolatban" hátán. 1911. IV. 30. K-Arch. N-28. 255. 3.]

A katholikus népének mai élő alakja

és a régi énekekkel való összehasonlítás valószínűvé teszi, hogy ezek az énekek sem éltek soha ebben a ritmusban, amelyben régi nyomtatványok mutatják. Csakúgy mint a Szenci zsoltár nálunk eredeti ritmusában talán sohasem szólalt meg, s amint a ritmusos erdélyi énekeskönyvek (1836?) nem tudták az erdélyiek énekét ritmikussá tenni.

A ritmus ennek a primitív zenének (s általában egyszólamú zenének) a kevésbé állandó része. Bár a dallam is variálódik. Gazdag variánsflóra. Kivált ahol nem volt kóta.
[Arch. N-28. 255. 14.]

Erkel a nép száján

1) 2) 3) melodia. A „mi a népdal?" [kérdés felmerül.] Másképp: mi az, amit a nép énekel. Szortírozzuk, selejtezzük, rengeteg lim-lomot kell félretenni. Két véglet: minden falu egy új kötet Krizát jelent, minden arany; másik azt hiszi, hogy semmi, csak a felső költészet hulladéka. Egyiknek sincs igaza. **Thoma** humoreszkje. Hogy nem magyar írta.
[„Erkel és a népzene" c. 1921-i előadásának korábbi fogalmazás-vázlata. Kodály 1918. IV. 21-i szerzői estje jegyének hátán.]

Erkel a népzenében

1) dudán, 2) Széles a Tisza, 3) 3. 6. 6. féldallam, talán ebből származik: 1) (6) (5. Szépen szól a kis pacsirta [= Bartók 259b], de **5**) (6) 5/8 is. Ilyen variáns van-e:

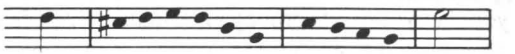

Erkel elénekelt dallamának karakterizálása: idegen jellegű. Olasz-német hasonló. Németül is.
[Egy kemény papír széléről levágott hosszú, vékony szeleten.]

Ma is, mint Erkel nemzedékének: a magunk **kertjében kell körülnéznünk.** Magyar zenekultúrát akarunk, nem idegen palántát, és a nemesítésre, **fel**nagyításra alkalmas növényeket kiválasztani. Erkel bizonysága: nálunk nem ilyen a helyzet. Ettől még messze [vagyunk.] Nyugati országokban talán már mihamar beáll ez az állapot. Gyáripar. Magyarország még tele van, visszhangzik a népdaltól. De kétségtelen, hogy utolsó óráit éli **egy** stílus. Ennek a megmentésére kell sietni. Az öregek dalai. – Nagy nehézség. – nemcsak a nép tartja bolondnak a népdalgyűjtőt, pláne ha az öregeket énekelteti, hanem a falusi intelligencia is, ami nagyobb baj, mert nem segíti olyan mértékben, mint tehetné. Ez részben sajnálatos, hogy inkább az átkozott józanság. Egy falusi plébános, igen művelt ember különben: mire való! Hisz a nép csak azt énekli, ami a felső körök hulladéka. Zalabai: „felsőbbségtől" kapjuk. Ilyen felfogás mellett nem adja meg a falusi azt az érdeklődést, ami a gyűjtés eredményéhez kell. Bobál. – Íme Erkel 15 év alatt ezt a pár foszlányt [adta a népnek,] és ezzel szemben ezreit találjuk a teljesen ismeretlen szerzőjű daloknak.

Melodikai magyarság zenei kincstára: eredeti magyar népdalok.

Legpopulárisabb és kétségkívül legkiválóbb magyar zenész nem tudott többel a nép közé hatolni, mutatja, milyen erős a saját termelése. – Azt látjuk, ami lejut, sem válik hulladékká. Még talán a **duda**[-dallam nevezhető hulladéknak.] Ez: tökéletlenség. De a másik kettőt önállóan **átformálta,** és ha látjuk is az eredetét,

nem lehet mondani: értéktelen. Itt a nép csak az inspirációt *kapta,* fordított, rendesen a zeneszerzőt.
[Hátlapon:] Olaszország: operák. Nálunk nemcsak Erkel, újabb műdallamot is keveset fogad be. Mindez bizonyítja: saját termelés nagy.
[Három, naptárból kitépett lapon, 1918. II. 17–23. III. 17–23. és XII. 8–14. Egy előadás vázlata.]

Tóth Dénes [: *A magyar népszínmű zenei kialakulása*]

E sárgult – nem is sárgult, elpusztíthatatlan zöldes és sárgás papíron ékes kalligrafiával írt kótákat forgatva zenei hangokban is átéli az ember a Nemzeti Színház első éveinek forróságát. A zene bizonyára nem érte el az írók felkészültségét és eredményeit. A kóták utasításai többnyire németül *vannak* (zenészek névsora). Helyes úton: népdallal védekezett a biedermeier idegen áradata ellen. De nem volt elég következetes szívósság. Erkel csakhamar hátat fordít, fellengős lett. A népdal elszórt magja nem fogant meg. Nem ismerték eléggé, a zene akkori eszközeivel nem tudott szerves egésszé lenni. Az érintkezés a népdal és műdal közt rövid volt ahhoz, hogy maradandó kapcsolatban lehetett volna. Erkel nem hatott elég mélyen, hogy szelleme élt volna.
[Az Egyetemi Nyomda nyomtatott propaganda-irata eltépett felén.]

Összehasonlítás

Dalkincsre az **idegen dallamok** is jellemzők. Nem véletlen, mit fogad be, mit őriz meg egy nép: ami lelkivilágától idegen, alig verhet ott gyökeret. Tánc-átvétel divat, ez ellen aligha védekezhet. – Átvételek: nép felülről a) műveltektől – b) idegent, nép-néptől. Dallamvándorlás útja bonyolult. Nem is mindig marad egész: 1/2, 3/4 dal, csonkulás. Magyar–tót átvételek. Szöveg-csere, szöveg marad. Zobor-vidék: magyarok átvettek aratóiktól, szövegét nem értik.
[Egyetlen sárga noteszlapon.]

Mély járású dallamaink eredete

Fogalom, esztétikai hatás, különbség.
Ambitus 1–8. és feljebb. = Ötfokú, ereszkedő dallamok. Cseremisz: V. *fok* ritka!
VII. *fokú* végződés. Török dallam. XVI. sz.: Tinódi, Hofgreff [*kótás kiadványok.*]
1608: francia zsoltárok kadencia-táblázata
Vietorisz-*kódex* etc.
1651: egyházi ének (külföld) [= Cantus Catholici]
1697: Náray: régi hagyomány
Bartha 1800-ig lassan [*szaporodnak a népdal-följegyzések.*]
Nagyobb számmal 1800 után. **„Beszegődtem Tarnócára”,** Bognár, Szénfy. Úgy is *fel*foghatjuk: kibővült a dallamérzék. **De el is tért.** Cseh, tót, lengyel, német, indogermán dallamok. Ott ugyan még nem tanulmányozták ilyen szempontból. Jellemző: a nép csak igen módjával vette át, újabb műdal? Simonffy, Egressy, Szentirmay.
Csillag János: „Csatára, csatára” (Kunoss I. (II,) (III.)
[K-Arch. N-28. 4.]

[*Beszegődtem*] Tarnócára

„Huszár vagyok…” stb. egyívású dallamok. 1840 körül. Lásd a római számok közt. Hasonló német dalok. „Éj van, csendnek, nyugalomnak éje” effélék eredete.
[K-Arch. N-28. 5. Egyetlen hosszú lap.]

A^5A [= kvintváltó szerkezet] Kalapom *a Tiszán úszkál.* Tábla 7. Eddig nincs keleti megfelelője, de lehet: Bartók 302. 21. 21 ($^b3$-*as főzárlattal*) 22. 35. + Sz. [= Bartók–Kodály: Erdélyi magyarság. Népdalok] 9. 77. „Azhol *én elmenek*” Bartók 26. 295a 259d
Kétféle: 1) **homályosult,** változik [*a*] 3. sor eleje, ritkán a 2. sor vége.
2) Tiszta szerkezet: idegen hangok, **nem ötfokú** skála
Bartók 40. Dúr: 242. + Ugyan édes *komámasszony* 244. újra. Sz. Nd. [= Bartók–Kodály] 1+számtalan finn variáns+**Elvesztettem** *zsebkendőmet* A^5A! Keresztezés: ennek fele+Sz.*Nd.* 1.
Excursio: gyermekdalok. **Hexachord. Méz-méz. toldalék** Ich spiel ein [= Ispiláng, ispiláng]
Más 2) Ötfokú, más szerkezetű [*dalok.*] Tábla 10. 11. 12. 13. Sz. Nd. 61. = Tábla 13. ABBC = Bartók 19. 26. 30. Sz.Nd. 30. Záróhang változat Sz.Nd. 107. 123. = Bartók 193.
3) Psalmodizáló típus: Táblázat 19. Sz.Nd. 56. 85. 83. 90. 79. 58. 59.
Mit jelent [*mindez?*] (Részletesen: Népzene [= A magyar népzene 1937.]) Nem lezárt: sőt kezdete, első kapavágás. Első rávilágítás: mint mikor kibújik a vonat az alagútból, meglátjuk a tengert. Kevés és rossz gyűjtemény alapján már ennyi: kétségtelen…
Már ma bizonyos a következő: van egy csomó dal, sehol hasonló európai, körülöttünk [*élő népeknél.*]
1) A magyarság még megőrizte eredeti zenéjét elegendő példában arra, hogy a rokonnépek és az érintkező népekével azonosságokat felismerjük.
Mi más ez, mint a magyar népzene legősibb rétege, az a réteg, amely részint finn-ugor zenei alapnyelvre mutat, részint honfoglalás-előtti török hatásokat őrzött meg. Megerősödhettek az 1300-ig tartó török kultúrkörben, de ősiek.
[A finn követség 1935. november 21-i levelének eltépett darabján.]

2) Ezek a dallamok jelentik zenében azt a réteget, melyet a nyelvben a rokonnyelvekből kimutatható szavak. [Beszúrás:] Középázsiai népek lelkében gyökerezik. Idenyúló ágát bámulva nézik az európaiak. 2000 év a török műveltségszók (1500 éve). Amint nélkülözhetetlen elemei azok a nyelvnek, úgy [*a*] magyar zenei nyelv nem lehetséges ezek nélkül.
Egy kérdéssel kell még foglalkozni: a középosztály e dalokat nemcsak hogy nem ismeri, de idegenkedve fogadja. Természetes: semmihez sem hasonló, amit ismer, amiben nevelkedett.
1) Nem szorul magyarázatra, [*hogy a*] néphagyomány legrégibb elemei annál a néprétegnél maradnak meg, melyet legkevésbé érintett az európai civilizáció. A művelt rész levetkezi-elfelejti. – Nálunk azonban még egy rendkívüli körülmény fokozta. Rengeteg vérveszteség után olyan tömegben vettünk fel idegen bevándorlókat, mint egyetlen más ország sem. Azok sohasem voltak részei a néphagyo-

*mány*nak, nem felejtették el, amit sohasem tanultak meg. Utódai majd csak ezután fogják megtanulni. Mert a középosz*tály* legnagyobb részben e bevándorlókból alakult, magyarráválásuk nem lehet tökéletes, míg ezt a zenekultúrát is magukévá nem teszik.

Ős szavak a rokonsági szók, testrészek stb. A közép*osztály* egy része mégis úgy beszél: a Fatterom, Mutterom. Nos a középosztály zenei magyarsága pontosan olyan, mint a Fatterom-beszéd nyelvi magyarsága. Ezért nem is kompetens rá, hogy holmi zenei érzék alapján elutasítsa e dallamokat. Annyi ez, mintha azt mondaná: apa, anya idegen szók, Fatter, Mutter az igazi magyar kifejezés.

[A M. Szövegirók és Zeneművészek Szövetkezete 1935. XII. 6-i levelének eltépett darabján. Az előbbivel azonos írás, talán ugyanannak az előadásnak fogalmazási vázlata.]

Népzenekutatás (szomszéd népek)

Ellenségeink által sokszor hangoztatott vádak*at* a történeti tények nem igazolják. A magunk ismerete érdekében éppúgy kell tanulmányoznunk az ezer évig velünk élt népek vagy ivadékaik néprajzát, mintha egy országban élnénk. Ez csak a határok sokat emlegetett spiritualizálása után lesz lehetséges. Ezt viszont csak a végleges világbéke hozhatja meg. Mielőbbi megvalósulását tehát a néprajz érdekében is kívánnunk és munkálnunk kell.

[Sándor János karmesteri diplomahangversenyére szóló meghívóján keresztbe írva, 1959. június 2. Hátán: Népdalfeldolg*ozás*.]

Zenehasonlítás (Fleischer-cikk)

Nincs még a) kialakult, biztos módszere b) elegendő anyaga. a) Bármennyire tanul a nyelvhas*onlítás*tól, mégis annyival bonyolultabb lelki tény kifejezője egy dallam, egy szónál. Nemzeti jelleg annyiféle tényezője [*van jelen benne*.] Sapph*ikus*. b) Az anyag nagyrészt még ismeretlen, kiadatlan, feldolgozatlan. Vagy egyáltalán nem történt gyűjtés, vagy hozzáférhetetlen, ha kiadott, rendszertelen és feldolgozatlan.

Azt lehet mondani: a finneken kívül egyetlen nép sem adott ki áttekinthető szótárszerű rendbe szedett dallamokat.

De még rendszertelen dallam-kiadványok is [*alig*] használhatók, mert nagyobbrészt dilettáns kéz tökéletlen feljegyzései, amelyek a dallam számos sajátsá*gára* nézve homályban hagynak.

De még ha [*nem így volna is,*] addig a szín*vonalig,* [?] *ameddig* az összehas*onlító* nyelvtud*omány* elér, az összehas*onlító* zenetud*omány* sohasem fog elérni, mert nincsenek írásbeli adatai a múltból.

Az ókori népek [*közül:*] egyedül a görög. Közép- és újkori népek legrégibb írott emlékei XVI. *századiak*. Spanyol*ország:* ott az öncél zeneelméleti művekben példa.

A *magyar* nemzet ezer éve részese az európai életnek, magyarság csak európai van, de van egy külön magyar európaiság. És ebben ami benne elütő az ált*alános* európaitól, nem más, mint az Ázsiaiból hozott őslélek megnyilatkozása a nyelven és zenében. **Egy ősi** csíra fejleménye.

Jeppesen figyelmeztetése a nyelvek ősi egységéről. (Coll. ...) Lach értekezések (Akad*émia*)

Népdal, sok közös vonás minden népnél a népek életkorának egy bizonyos korszakához, érettségének egy biz*onyos* fokához, ifjúságához fűződik.

[*A*] modern kultúra elnémítja a népet. Böckel 21., *vesd össze* Sahr: régen császárok se szégyeltek

Radloff: Proben der Volksliteratur der türk*ischen* Stämme.

Talvj: Charakteristik der Volkslieder.

Typische Bestandteile der Volksdich*tung*. Böckel tervezett műve megjelent?

Gerold: minden népnél egyforma zenei elemek, melyek?

Az elméleti irodalom tele van téves megfigy*elés*ekkel, de még a belőlük levont következtetések [*is*] kalandosak. Pl. Böckel 41. „tengerész-szerző", 43. „Csillagos éjjel keletkezett".

Sokkal nehezebb eligazodni, mikor már irod*almi* behat*ással* kell számolni. Zeneszükséglet fogy, memória gyengül.

Hős magaszerzette dala: Basuto törzs, Afrika. Böckel 48. id*ézi* [?] Casalis: Les Basutos, 346.

Szóló „énekmondó" (epikus) guzlar, finn népénekes, (scof) Beowulf, Attila gót énekesei (Priscos), georgiai vándorénekesek. Radloff V. köt. XXI. orosz skazitel. Boeckel 68. Vak énekesek Homeros óta, Boeckel 69.

Kar lyra, de ballada+tánc mindig kar volt. Bonyolultabb, ma Erdélyben szóló, de Moldvában fiatal lányok karban is! Szólóra törekvő egyes: az „én nótám"

„Hamis mesék" európai áramlat. Boeckel 70. (német).

Népszokások hivatalos puszítása. Boeckel 142–148. Fonó.

Optimizmus = maradandósága titka, [ti. a néphagyománynak] Boeckel 152. Memoria példái 154–155.

Zenei pontosság Boeckel 156. 157: nyelvük*et* felejtett népek régi dalt tudnak. Weigand: Die Aromunen, I., 190.

Egyéni nótaverseny (ki tud többet, mást), költői rögtönzés: Sicilia Boeckel 190. Nálunk nincs.

Egy falu gyűjteménye Krámer német bibliogr*áfiája*

Német: **Augusta Bender X-** I. **Pommer:** Oberscheftlenzer Volkslieder. **Karlsruhe 1902.**

Leop*old von* Schroeder: Die Hochzeitsgebräuche der Esten und einiger anderen f*innisch*-ungar*ischen* Völker etc. Berlin 1884.

Értékelés: műv*észi* tökély, amit más műfajokban, irodal*omban* alig ért el valaki, legfeljebb megközelített.

[Egy notesz lapjain – minden új bekezdés új lapra írt részeket tartalmaz –, láthatólag Boeckel Psychologie der Volksdichtung. Leipzig 1906. könyvének jegyzetelése és azzal kapcsolatos gondolatai. Kramer-Keszi Imre könyve, a Magyarországi német népdal 1933-ban jelent meg. Az után.]

Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft. I. 50. idézi Fleischer.

Hannover: Am Martinsabend gehen die Kinder bettelnd von Haus zu Haus mit folg*endem* Ansingelied: c d c a

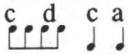

Marten Marten gand Man

etc. (V.ö. Sardó, villő) regölés

[Kis cédulán.]

Magyar dal

Orfeo, Poppea, Ulisse ritornelloi stb. összevetve hasonló szerkezetű magyar stb. dallamokkal. Ulisse:

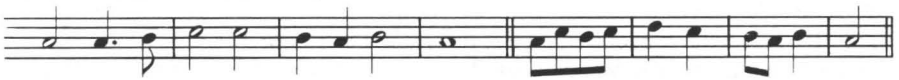

s hasonlók. Más egykorú nóták? Saracini stb.?
[Egy 1923. október 10-i levél eltépett darabjának hátán.]

[„Kínai dallamok" feliratú borítékban nyomtatásból kivágott dallamok és tintával kiírtak különböző gyűjteményekből. Összehasonlítás nélkül. Az egyik gyűjtemény dátuma 1951.]

Zenefolklore

Másfelől itthon kell egyre pontosabb, jobb módszerekkel még mélyebb megismerésre jutni. Még a megismerés sincs lezárva, annál kevésbé a magyarázat. Szálak Európához, szomszéd népekhez.

Látom, a fiatalok nemigen akarják megtanulni a szomszéd népek nyelvét. Pedig enélkül nincs [*összehasonlító kutatás.*] Legalább szoros együttműködés nyelvtudóval.

[*A*] folklore: sui generis harmadik valami Se zenész, se néprajzos. Mennél jobbak az összetevők, annál jobb az eredmény. [Eddig összefüggő „fogalmazvány". A túloldalon, a nyomtatás közt szaggatott folytatás:]
Fiatal tudomány. Emlékkönyv. Nem tértem ki, bár...
Még meg kell szerezni *a* polgárjogot. Kevés művelője lesz. Kettős szaktudás. Nem olyan, *mint* 2-3 doktorátus. Heterogén. Tragikus körülmények *közt* indult: 1914, 1939.

Északi perem – Bukovina – tovább a magyarság nyomában. Másokra marad. Hogy érdemes lett volna, mutatja az a néhány gyűjtemény, amit Magna Hugaria táján lakó népektől [*megismertünk.*] Minket nagyon is érdekelhet.
[Egy február 7–13-i naptárlap hátán és a nyomtatás közt.]

Orosz népdal

1) *Csak* ritkán: kialakult daltípus, *inkább* nyers meloszanyag, rövid frázisok végtelen ismétlése. Ennek folytán 2) végtelen elasztikus ritmus, 5/8, 7/8 (igazi); ütemváltozás. 3 **melizmák** (4–5 hang egy szótagra). 4) A kvart-végződés gyakori 5) Tiszta jón hangnem igen ritka. 6) Tipikus oligoton [= kevés hangú] melodiák, néha csak 3–4 hang közt mozog.
[K-Arch. N-28. 144.]

Votják dalok

Journal de la Société Finno-ougrienne (Suomalais-ugrilaisen seuran aikakaus kirja) XI. Wotjakische Sprachproben Irjö Wichmann.

Gavrilov Boris (orosz pap, misszionárius) 1880-ban kiadott votják népköltési gyűjteményében: A glásovi kerületben a votjákoknak voltaképp nincsenek dalaik, csak melódiák, amelyekre ilyen szavakat énekelnek: oi doi suo-m! (oi, doi

mondjuk mi,) „hogyan fogjuk csinálni. Csak így csináljuk, csak így mondjuk." (XI)

A votjákok énekelnek esténkint, mikor az ifjúság esti társaságokba (...?...) kézimunkát végez. Dalok (éspedig: lakodalmi, ünnepi és dícsérő dalok) közben. Azonkívül lakodalmas áldozatnál [*használt dallamokat*] dalolnak (XI.)

A **melódiák** jelentősége: az urschumi és dél-malmy-i kerületben a következő dalfajokat különböztetik meg: lakodalmi dalok, dícsérő és ünnepi énekek, tréfás dalok és vegyes tartalmú dalok. De a határok nincsenek pontosan megjelölve, különösen mert a dalok **versmértékre nézve megegyeznek.** Majdnem minden dícsérő és ünnepi ének alkalmazható lakodalmi ének gyanánt, **hacsak** ennek a melódiájára veszik. XII. Érdekesek a menyegzőnél a fiatal asszony panaszdalai – ezeket a votjákok nem is igen számítják a dalok közé. Rendes versmértékről, dallamról itt nem lehet szó, csak bizonyos ritmusra törekvő deklamációról, panaszos egyhangú, váltakozva emelkedő és ereszkedő hangon. Nagy szerepe van az improvizálásnak. XIII.

Versmérték

Kevéssé változatos. Háromütemű anapaestusi sor az alapja. ∪∪– ∪∪– ∪∪– Mindazáltal kevés tiszta anapaestusi sor van. Majd mindig keveredik jambussal, spondeussal. Gyakori: – – ∪∪– ∪∪– ∪– ∪∪– ∪∪–. Négy sor egy szakasz s egyúttal egy dal.

Gyakran fölös számú szótag van a sor végén. ∪∪ – ∪∪ – / ∪ még csonka elejű sorban is: – ∪∪– ∪∪– ∪. Négyütemű vers sem ritka. ∪∪– – – – – – ∪∪–. A jelabuga-i lakodalmi ének rendes formája ez:

∪∪– ∪∪– ∪∪– ∪∪–, – – ∪∪– ∪∪–, ∪

Ez a versmód **tatár** eredetűnek látszik. (Lásd Bálint kazáni-tatár nyelvtanulmányát.) Ezekben is, a votjákokéban is gyakran az első verspár **egy természeti képet ad, ezzel a második párhuzamba állít valami helyzetet vagy viszonyt.** (XIV–XVI.)
[N-28. 149. 1–2.]

Horvát népdal

Néhány jegyzet. Cirkvenica, 1906. július. [Nyaralása alkalmával gyűjtött.] Kevés ének általában, följegyezni nehéz, többnyire csak a ritmust érteni. (Tripodiák nagy többsége.) Rettentő hamis éneklés. Gyakori típus az 1–5. aab-féle háromtagú szerkezet. (1–4. hamis ének után.) A 6-nak nem hallottam párját. Az 5/8 igen pontosan betartva. 1–5. szigorú orchestikus előadás, kivéve a 3). Lábdobogás, gesztusok a szöveg illusztrálására, behúnyt szemmel, izgatott torokhangon, szóval dionysosi lázban énekelték a matrózok. A vég fermáták igen erősek és hosszúk. Hirtelen elmetszve. Végnélküli ismétlések. Minden rövid dalnak számtalan szövege. Tánczenében is rengeteg egyhangúság-
[n-28. 189. Hamis ének: mert 3/4 hangokat énekelnek, nem fél- és egész hangot.]

Népies polifónia

Törekvés. Többszólamú ének orosz, tót. Magyar soha, dalárdák befolyása. Zenekultúrától érintetlen formái érdekelnek folkloristát. Duda, tekerő. Egy még eddig kellően nem vizsgált: fúvóhangszerrel együtténekelés. (Fizikai magyarázat.

Jonquière, Thomas. Más? Régen? Nincsenek adataim.) A fuvola tökéletlen, ezért rosszul szólt. Háromszólamú furulya.
[N-28. 193.]

Óbolgár nyomok népzenénkben. Nincs orkhoni felirat, stb. Nem is lesz. Óbolgár nyelv – mai converzális [nyelv] zene – mai [zene]. Az egyenlet egyszerűnek látszik. Mégsem az, le kell vonnunk a zenei és nyelvi fejlődés különbözőségét. A zene általában nehezebben változik. 300 éves zenét ma is élvezünk, szöveget alig. Mai bolgár népzene? Ami benne egyezik a magyar és Magna Hungaria vidéki népekkel.
[Egy kitépett naptárlapon a nyomtatott rész közé írva. III. 15. vasárnap – 21. szombat. K-Arch. N-28. 237. 1]

Két végűség jelentősége

Cseremisz – csuvas – magyar változás szabályos megfelelés: cseremisz s, magyar 1, d. De van 1, – 1, megfelelés is. tehát a s,-ból lett 1, és do. Újabb magyar fejlemény. (Vagy a magyar tartotta meg az eredetit?) Nem valószínű: ott az egész környezet rokonabb, itt csupa idegen rendszer vesz körül, s ezekben a s. helyett d a szokottabb. s, helyett 1,-ra [változtatás] is illik beléjük.

Kétvégűek É. gy. [= Iskolai Énekgyűjtemény] 353. tót variánsa 4 (1) $^{b}3$ – magyar: 7 (1) 7 Autentikus –plagális.
[1943. augusztus 14-i gyászjelentés hátán.]

teljesség kedvéért: akadt egy Grozescu [ide utólag beszúrva: felbátorodott magyar hazafi Alexics] egy csomó olyan dallamot vindikál a románoknak, melyekről ők [nem tudják, hogy] keleti voltát rokonnépek adatai bizonyítják vagy támogatják, de **amelyekre egyetlen román nyelvű változatot sem tud** felhozni. Érvelése annyira kezdetleges, hogy nem is lehet vele komolyan foglalkozni.
[Országos Irodalmi .....? meghívójának eltépett darabján.]

Walker: History of Music in England „The Island of Man" stb... „the structure which repeats the same two strains for the first and fourth and for the second and third lines is very frequent" [= az a szerkezet, amely két-két azonos sort ismétel az 1. és 4. valamint a 2.–3. sorban, nagyon gyakori.] ABBA, de ilyen a 331. lapon idézett highland és 335. lapon idézett ír dallam is.

Cseremisz előszó (angolul) Nettl hibái. Nekünk kedves: ősi magunk. (Ond vezér unokája). Igenis maradhat. 1500 év egy nép életében rövid idő.
[1960-as naptár-notesz I. 3–9. és IX. 20–24. lapján.]

Dalhasonlítás

Csol-tacs (Voltaire) Dán igen – magyar igen. Külső felületi hasonlóság meg ne tévesszen. (Parallel jelenségek: nem minden hasonló [elem egyúttal] átvétel [is] (Schuchardt). Az emberi gondolkodás [egymástól] független is hasonló utakon jár.) Schiffert, C. Nagy Béla egyeztetései.
[Zsebkönyv. MNOSZ 5610 Papírnemügyár, 32. lap.]

1938. VI. 17. Dijonból cseh népdalról előadás. (Fleer – fleur helyett.) Felolvasás: Berlioz: les meilleurs musiciens du monde. [= A világ legjobb zenészei.]

Utána diák (férfikar) zongorával elég hamisan énekel.

„Sur le régime autocratique de l'Autriche le peuple se repliait sur la chansons populaire." [= Az elnyomó ausztriai uralom elől a nép visszahúzodott a népdalba.]

Les tchecoslovaques un peuple unis, d'un! seul! source. [sic! = A csehszlovák egyetlen egyesült nép, egyetlen forrásból.]

Mint cseh népdalt: **Jaj de fáj!** (Fordított **sorrend***ben*: előbb utótagja.) „Csak azért szeretem a magyar menyecskét", „**Ég a kunyhó, ropog a nád**".
[Egy noteszlapon.]

Skót-magyar rokon vonások

1. Élő hagyomány, nagy variánsflóra – (ezen a kor hatása) –
2. Dilettáns kíséret, 2 soros zongora, rossz basszusok.
3. Három ág: talán időben is: ének, duda, hegedű, (Niel Gow [?] főhangszer) Skene [?] virginál kivétel? Vesd össze: Fitzwill. és Vietorisz-Kájoni.
4. Variációk sokasága.
5. Lassúból gyors (pl. Oswald II, 92 és sok más).
6. Szövegesből hangszeres.
7. Névre szóló táncok, mint Apor Lázár tánca, erdélyi fejedelem etc.

[Egyetlen, szakadozott-sárgult szélü papírlapon.]

Csürdöngölő. Ethnographia, előadás

A címről semmi pozitívat nem lehet mondani. Bemutatni az összes eddigi variánst. Táncos? Hosszú? Hargitaváralja. **Denkmäler** (vonósnégyes). Mennyi lappanghat kéziratban! Íme ifjú zenetudósok számára még érintetlen terület: nyomozni nyugat-európai összefüggéseket. (Akik oly nehezen találnak témára.) Ehhez azonban kezükbe kellene adni a magyar népzenei anyag minél teljesebb gyűjteményét. –

Még itt is sok a tennivaló. Improduktív munka sok, produktív nem talál támogatásra. – Pl. a „Daloskert" nagy összeggel [támogatva megjelent], ez csak a kiadók zsebének [használt], de semmiesetre [sem] a magyar zene ügyének. [Így van ez] rendesen: ami előreviszi, az a szerzőnek nem használ.

Kavarodás!

Az az idő rég elmúlt, hogy egyes jellemző melódiák elválaszthatatlanul egybetartoznak [?]: vad népeknél ma is [?]

További okok:

1) Erdély vegyesnyelvű: kölcsönhatások lehetősége megvolt.
2) a cigányok minden népnek muzsikáltak. Összekeverik, hozzátesznek a magukéból.

Lassú, türelmes munkával lehet kibogozni, sokat avval se, eredetéig követni sohasem fogunk. Ignorabimus.
[Egy félbevágott papírlap mindkét oldalán.]

Csuvas – cser*emisz* – magyar?
Óbolg*ár* dallamok a magy*ar* dalkincsben.
Lehetséges? Akár a 200 szó, Gombocz. [= Török átvételek, Gombocz nyelvészprofesszor ennek kutatója.]

Kult*urális* érintk*ezés*: 5-800 éve elég mély lehetett.
[Egyetlen noteszlapon.]

Starkie: Raggle-taggle Gypsy

I am much indebted to an English Friend for sending me your Raggle-taggle. I read with great pleasure your amusing adventures. As to your picture of Hungary it is strictly impossible for a foreigner without any knowledge of the language to see more clearly a country. I am sorry, you could not find a similar good drinking company in Hungary as you did in the Roumanian area.

You could not discover that instead of Hungarian counterpoint there is a Hungari*an* canto fermo several 100 years.

The girl of Huedin did not understand your bad Roumanian because all the people of Huedin and environs are Hungarians. They would understand your bad Hungarian. By the way Huedin is the official factice name for Vajda Hunyad. Jean de *Hunyad* (Hunyadi János) has beaten with 10. 000 people the Turkish army of 200. 000 several times, as was the father of the glorious king Mátyás (†1490). The Roumanian people calls Hunyad, (the country of this name) Hunedoara, It is said H to be of extraction.

You mean Bartók – bias that could by no means be your opinion if you had read his book, which is of strict scientific objectivity.

Probably it is the opinion of Mr. Brediceanu. Who is also the same to believe, he is the greater. Now as a matter of fact the greatest collector and scholar of (Roumanian, yes: Roumanian) popular music is a Hungarian: just Mr. Bartók, recognised as such one by all competent Roumanians from the late Kyriac to Enesco. (Petranu-vita)

[Fordítása: Nagyon le vagyok kötelezve egy angol barátomnak, hogy megküldte nekem az Ön Raggle-taggle-jét. Nagy élvezettel olvastam az Ön mulatságos kalandját. Ami az Ön Magyarország-képét illeti, teljesen lehetetlen nyelvtudás nélküli idegennek tisztábban látni egy országot. Sajnálom, hogy Ön nem talált egy hasonló jó ivó társaságot Magyarországon, mint román földön. Nem fedezhette fel, hogy a magyar ellenpont helyett van egy canto fermo = cantus firmus, főmotívum vagy száz éve.

A vajdahunyadi lány nem értette meg az Ön rossz románságát, mivel „Huedin" és környéke minden lakosa magyar. Ők megértették volna az Ön rossz magyarságát. Mellékesen Huedin a hivatalos-mesterkélt neve Vajda Hunyadnak. Jean de Hunyad (Hunyadi János) többször megverte a török hadsereget, 20. 000-el a 200. 000-et, minthogy apja volt a dicső Mátyás királynak (†1490). A román nép Hunyadot, e név hazáját Hunedoara-nak mondja. Állítólag H. a ..... kivonata.

Ön említi Bartókot... Elfogultság, ami semmiképp sem lenne az Ön véleménye, ha olvasta volna könyvét, amely szigorú tudományos objektivitással van megírva.

Valószínűleg ez Brediceanu úr véleménye, aki szintén az lehet, aki hiszi, hogy ő a nagyobb. Ám ténykérdés, hogy a legnagyobb gyűjtője és kutatója a román (igenis: a román) népzenének egy magyar: éppen Bartók, akit mint ilyent minden illetékes román elismer a boldogult Kyriactól Enescoig.
[Három, ceruzával írt noteszlapon, egymásba hajtva, egy borítékban.]

Szomszéd népek

Szomszéd D*algyűjtemény* [?] 20 db. a) 8 b) 12 a) átvett népi szöv*egek* (népi átvételek) b) fordított *szövegek* Német: Ha nékem, Bokorban eprésző, Hogy veti el a paraszt.

Népi átvétel a kölcsönös rokonszenv, érintkezés eredménye. Nem kényszeríthet senki, hogy nekünk nem tetsző dalt megtanuljunk. Sem törvénnyel, sem erőszakkal. Ha szomszédaink megtanultak magyar dalokat, maguk jószántából tették, mert megtetszett nekik.Viszontag a magyar, ha megtanult idegen dallamot, csak úgy tehette, hogy tetszett neki, akár mert hasonló volt a magáéhoz, akár mert különbözött attól. Leskien: kétnyelvűek költik át a dalszöveget (tót ballad*ák*).

Csak két kényszerítő alkalom volt idegen dallamok tetszésünktől független megtanulására: az egyház és az iskola.

A ker*esztény* egyház zenéje már első időtől *fogva* idegen volt, bár a magyar fülnek nem lehetett minden részletében oly idegen, mint azt hinnők. De a nép tömegeire ez kevés hatással volt, hisz a liturgikus énekeket csak a papok és kántorok gyakorolták annyira amennyire, sem a nép, sem a műveltebb réteg nem tanulta meg. Az egyházak révén nagyobb mennyiségű idegen dallam csak a reformáció óta került a nép ajkára. Azelőtt is énekeltek ugyan a nép nyelvén, de csak elvétve. A reform*áció* hozta a nemzeti nyelvű népénekek tömegét, majd példájára a katholikus népének is új virágzásnak indult, mert a kath*olikus* istentisztelet is több teret engedett a népéneknek.

Ez énekek nagyobb része idegen volt, s meghonosításukban első tényező az egyházak hivatalos tekintélye. Még itt is jut ugyan valami szerep a nép tetszésének, de csak annyi, hogy a nem hivatalos és magánájtatosság során azt az éneket veheti elő, amit szívesen énekel. De a megszokás, a gyakori használat, esetleg a szöveg megbarátkoztatta olyan dallamokkal is, amelyek ízlésétől távol esnek, s amiknek belső értéke kevés.

A magyar egyházi zenepolitika (van-e ilyesmi? pedig kellene lenni!) jól felfogott érdeke lenne ezeket a dallamokat fokozatosan kiküszöbölni, jobbakkal és magyarabbakkal pótolni.

A másik forrása idegen (és tegyük hozzá: értéktelen) dallamoknak az iskola. Ha valaki átlapozza az 1868 óta megjelent iskolai énekeskönyveket, megdöbbenve eszmél rá, hogy ez a tanterv és tananyag, ha következetesen és szigorúan végrehajtják és megtanítják, száz év alatt teljesen kiforgatná népünk zenei érzését – gondolkodását eredetiségéből. Szerencsére legnagyobb részt papíron maradt. Az életben a népiskolai énektanítás a semminél alig volt több. Ahol több volt, meg is látszik. A városi lakosság telítve van idegen zeneképletekkel, az ovoda, az iskola 10–16 éve jóformán csak ezekkel táplálta, ezzel megfosztotta a zenei magyarságnak nemcsak öntudatától, hanem a hozzá való érzéktől is. Ha pedig a nép közt hallunk rossz és idegenszerű dallamot, többnyire kiderül, hogy az iskolában tanulta.

Csak 1942-ben látta szükségét a magyar művelődés legfőbb őre olyan iskolai dalgyűjtemény kiadásának, amely nyomatékosan szolgálja a magyar zenei öntudat felépítését, és sok időnek kell még eltelni, míg annak hatása szélesebb körben érezhető lesz, s az egész nemzetre kiterjed.

A közoktatásügyi tanács mint a *Dalgyűjtemény* kiadója hozzájárult, hogy szomszédaink dalaiból is legyen benne néhány példa, legalább azokéból, akik ezer éven át a magyar államban éltek. Az a mintegy két tucat dallam kevés arra, hogy világosabb képet adjon szomszédaink zenei gondolkodásáról. Ezért szükségesnek látszott egy bővebb zenei gyűjtemény kiadása.

Azt kérdhetné valaki, mennyiben szolgálja egy idegen dallamokból álló gyűjtemény a magyar zenei öntudat kialakulását. A magunk megismerésének nemcsak az az egyetlen útja, hogy csak a magunk arcát nézzük a tükörben, hanem mennél több mást ismerünk, annál jobban ismerjük magunkat, ha leszűrődik bennünk, mi az, ami bennünk más.

Hogy a zenében mi magyar, annak megállapítását el sem kezdhetjük a környező népek zenéjének alapos ismerete nélkül, különben a legvaskosabb tévedésekbe eshetünk. Ha tudni akarjuk, mi magyar, tudnunk kell azt is, mi nem magyar. Tehát első renden szükségünk van szomszédaink megismerésére, hogy magyarságunk határait minél világosabban lássuk. De kell, érdemes őket megismerni önmagukért is. Minden nép sajátos formáit teremtette meg a szépnek, mindegyiknél találunk valamit, ami másnál nincs. Tehát csak gazdagodunk vele.

Végül semmi sem jellemez úgy egy népet, mint nyelve és zenéje. Senki sem mondhatja, hogy szomszédainkat eléggé ismerjük idáig. Abból csak jó származhat, ha igyekszünk őket zenéjükön keresztül is jobban látni, jobban érteni.

[1-től 7-ig számozott lapokon, „Szomszéd népek" feliratú borítékban. Az első három lap egy 1943-as naptár kitépett része, január 1-től 16-ig. Tehát már az Iskolai Énekgyűjtemény megjelenése előtt vagy azzal egyidőben íródott.]

Muraköz népzenéje

Muraköz népzenéjéről az 1920-as évekig semmit sem tudtunk. A háborúban megakadt gyűjtőmunkánk odáig még nem jutott el. A huszas években jutottak el ide Žganec férfikarra átírt muraközi népdalai. Már ezekben feltűnt a magyar dallamok nagy száma. Nem csodálkoztunk rajta, mert tudtuk, hogy a tótok, ruszinok szintén sok magyar dallamot átvettek. Az Alföldre lejárt aratók, tutajosok búzán kívül dalt is vittek haza magukkal. A jófülű fiatalság minden új magyar dalt megtanult, beleértve a népszínművek révén elterjedt műdalokat is. Így lehetett ez régebben is a sok százados együttélés alatt, amennyire az akkori forgalom megengedte. Az újabbkori sűrűbb érintkezés hozta új dalkincs háttérbe szorította a régit, ha tudták is valamikor.

Nem így történt Muraközben. Žganec egyszólamú gyűjteménye: Hrvatske pučke popijevke iz Medumurja. I. Zágráb 1924. II. 1925. – nagy meglepetést hozott a magyar dalkutatóknak. E 600 dallamnak több mint fele magyar, mégpedig nemcsak a legismertebb új fajta. Népzenénk ősrétege, az ötfokú stílus e dallamok harmadában uralkodó.

A muraközi az egyetlen délszláv nyelvű nép, mely az ötfokúságot ismeri és használja. A többi horvát-szerb nép dalgyűjteményeiben nem akadtunk nyomára.

Tehát nem tartozik a horvátok ősi dalkincséhez: csak a magyaroktól kaphatták. S hogy éppen a legősibb réteget őrizték meg, az a magyarsággal való régi, szoros együttélésnek, talán vérkeveredésnek jele.

Ezt a telepedéstörténet lesz hivatva felderíteni. Mi csak annyit mondhatunk, hogy a régi magyar dalstílus hangnemi és szerkezeti sajátságai egyik-másik horvát szövegű muraközi változatban tisztábban érvényesülnek, mint saját változatainak legtöbbjében. Pedig a dunántúli, gyepümenti magyarság igen elevenen őrizte meg éppen azt a dalréteget, s naponta él vele a fiatalabbja is.

Az összehasonlító nyelvtudomány egyik tapasztalata, hogy átvevő nyelv gyakran régibb fokát őrzi meg annak a szónak, mint az átadó. Az átadó nyelv továbbfejlődik, a szó alakja megváltozik, az átvevő nyelvben megmarad régi alakja. Ilyesmi mutatkozik itt is. Régi dalaink egyik fajtáját az jellemzi, hogy a dallam második fele pontosan ismétli az elsőt egy kvinttel mélyebben. De igen sok magyar példában a dallam két fele már nem felel meg egymásnak hangról-hangra: a fejlődés során egyes hangok elváltoztak. Holott, mint számos cseremisz, csuvas és más változatuk bizonyítja, eredetileg pontos párhuzamosságnak kellett lenni a két féldallam közt.

Sok dallamunkban az ötfokú hangrendszer, bár még kétségtelenül felismerhető, más rendszerrel vegyül, vagy egyes rendszeren kívüli hangok beférkőztek a dallamba, s ott állandósultak.

Már most: a muraközi dallamok némelyikében pontosabb a kvint-megfelelés, tisztább, keveretlenebb az ötfokúság, mint magyar változataikban. Tehát régibb alakját őrizték meg egyes dallamoknak, mint maga a magyarság. (Kottapéldákat Bartók: „Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje" c. dolgozatában talál az olvasó, Budapest 1934. Francia fordítása az „Etudes sur l'Europe Centre-Orientale" 5. füzetében. Budapest, 1937.)

Hasonló szoros kapcsolatok tanúja az egyházi népének. Žganec II. füzetében 264, változatok levonásával 190 egyházi éneket közöl. E gyűjtemény lapozgatása közben minden magyar katholikus lépten-nyomon ismert és kedvelt énekeire bukkan. Számszerűen a közölt anyag egyötöde magyar. De egy-egy ének jelentőségét nagyban növelheti kedveltsége. Így Žganec maga jegyzi meg egyik énekéről (163. *lap*) „sokat éneklik, bár magyar jellegű. A magyar kántorok hozták be." Ő azonban nem ismeri régi énekeskönyveinket (néhány párhuzamával csak újabb kiadványokra utal), s nem tudja, hogy ez énekek némelyike 2-300 éve kimutatható a magyar hívek ajkán. Ha tehát Muraköz népe ezeket máig használja, bizonyság, hogy egyházi életét is együtt élte a magyarsággal. Ami a magyar kántorok szerepét illeti a közvetítésben, tudnunk kellene, voltak-e annyian, hogy meg tudták kedveltetni a néppel a magyar énekeket. Gondoljuk meg, hogy az utolsó században Muraköz egyházilag a zágrábi püspökség alá tartozik. Nem ismerjük a nép számára kiadott egyházi énekeskönyveket, s így nem állapíthatjuk meg: megvannak-e bennük a magyar dallamok. De alig hihető, hogy a zágrábi püspök éppen magyar énekek használatát rendelte el. A közös énekek egy része német eredetű. Ezeket kaphatták közvetlenül német forrásból. A magyar énekek pedig aligha terjedtek volna el ennyire 1867 óta, ha pusztán az azóta odakerült magyar kántorok műve az elterjesztésük.

Muraköz egyházi és világi népzenéje a magyarsághoz való viszonyáról sok te-

kintetben többet mond a történeti adatoknál és okmányoknál. Ezek azt bizonyítják, hogy ezer éven át Magyarországhoz tartozott. A népzene azt bizonyítja, hogy mai napig megőrzött, a maga öröme-bánata vagy vallásos érzése kifejezésének tart magyar dallamokat, melyeknek éneklésére soha senki sem kényszerítette. Ez pedig annyit jelent, hogy szívesen és lélekkel tartozott hozzánk, örömest vett részt a magyar élet vérkeringésében.

Mindegyik fél adott is, kapott is. Balassa Bálint valaha „horvát virágénekek nótájára" írt verset. Mi pedig meghatva néztük e horvát szöveggel ránk maradt, a muraközi nép hagyományőrző erejének köszönhető ősrégi magyar dallamokat, melyekből az erejével és humanizmusával egyaránt hódító honfoglaló magyarság lelke lehellete árad felénk.

Kodály Zoltán

[Öt számozott átütőpapíron ceruzával írt, alig javított kézirat. Kétségtelenül mutatja az aláírás is, hogy publikálásra készült kézirat – másolata? Ebbe a „tisztázatba" hajtogatva volt egy borítékban 15 vékony noteszlapra írt, alig néhány szóban eltérő első vázlat.]

Népzene

Bécsi klasszic*izmus*: német és olasz népi elemek végső szintézise.
A fr*ancia* zene jellemző alkotásai a fr*ancia* népzene szellemét lehelik.
Oroszokról nem is beszélve, akik a népdalt sokszor azon nyersen szövik be hozzá nem is illő zenei környezetbe. (Az ötök, Rimszkytől Stravinszkiig sőt Csajkovszky.)

Ugyanez mondható el, a cseh (Smetana), norvég (Grieg) dán (Gade) újabban tót, jugoszláv [*szerzőkről*].
[Palestrina Budapesten feliratú noteszben a 6. lapon.]

Elvi kérdések

Különbség és hasonlóság. Hagyom*ány* szerepe a műzenében.
Írásbeliség nem kizárólagos. Mellette az írásban ki nem fejezhető sajátságok csakis élő hagyom*ány*ból mehetnek át nemzedékről nemz*edékre*. Érdemes volna összegyűjteni a hagyom*ány* elemeit a műzenében. Viszont: nyomt*atvány*, írás szerepe a néphagy*omány*ban. Kéziratok, ponyva.

Variáns, öntudatlan változ*tatás*. Irod*alom*: iskolák, egymástól átvett dallamfráz*isok*, formaelvek.

Brahms – Beeth*oven* IX. [*szimfónia*]. Eredetiség újabb fogalma.
[Palestrina Budapesten feliratú jegyzet 24. lapján.]

Műdal

t, f m si,
Brahms hege*dű*konzert: az idegenből magyarba került motívum itt magyarból vett hatás, mint a szavak vándorlása vagy az AA^5BA forma, vagy a háromsoros m*agyar* › tót › m*agyar* „Esik eső az árpatallóra".
[Egy papírlap tetején tintával, két ceruza-pótlással.]

Értékelés: [népdalé?]

Művészi tökély, amit más műfajokban, irod*alomban* alig ért el valaki, legfeljebb megközelített.
[Egy noteszlapon ceruzával.]

Szemin*árium*: 1927 (?)
Szabót a Nemz*eti Színház könyv*tárába irányítottam, hogy legrégibb népszínművek népdalait átnézze. Nem ment. Pedig ő fedezte volna fel Erkel népszínműveit, amit így csak sok évvel utána Dávid Gyula fedezett fel (Opera könyvtárába került). Ezekről külön érdemes

Harmoniai félreértések

[M. Zeneművészek Szöv. dátumtalan – 195? – levelének hátán.]

A népzenekutatás történetéhez

Összeirandó, mit adott ki B*artalus* [az] „Almási" jelzésű kézir*at*ból, hogyan jelöli a **forrást**, (nem mindig A*lmás*yval, talán hogy leplezze, mennyit vett tőle.) Viszont A*lmás*y egy csomót Sziniből írt ki. Így az a tréfás *helyzet*, hogy B*artalus* leszólja Szi*ni*t, mégis Almásyn keresztül az övéből is közöl. Egy Szini – Bartalus egyező tábla, és mi a különbség? Mert vett ő Szi*ni*től **közvetlenül is**.

B*artalus* – Szini – Alm*ás*y – B*artalus*

B*artalus* kézirati sorrend – Almásy – B*artalus* nyomt*atási* – Forrás.

Ha kész, ehhez Szini. A maradék Sziniről külön.

[Egyetlen papírlapon ceruzával.]

A Magyar Népdalok III. kötetében Bartalus egyet sem vesz Arany J*ános* **Kézirati gyűjteményéből**, vagyis nem jelzi egynél sem azt, hogy „Arany J. után", pedig **vannak olyanok** (a 84., 120 számú dalok).

Mi az oka ennek? Talán Aranynak nem tetszett Bartalus eljárása? (Mennyiben?) Vagy nem talált használható dallam-anyagot? Ez nem valószínű.

2, más dall*am*, 10. nincs, 77. másképp, 120 más, **rosszabb** var*iáns* (A. I. 99.) Betűrendes Tartalom! Összesen 70 jelölve. VII. *Kötet* Előszó: 100.

[Egy 190?-as népiskolai könyvajánlási nyomtatvány eltépett darabjának hátán.]

Népdalkiadás

Sok nyílt kérdés. 1) Mit? 2) Hogyan?

Minden vált*ozatot*? Régi gy*űjtemények* tökéletlen, suta, hibás lej*egyzései* [*kapjanak*] újra nyomdafestéket? Új lejegyz*ésekben* is *vannak* hibásan leírt v*agy* hibásan énekelt *darabok*. Ezeket rögzíteni? Régiekből **unikumokat** feltétlenül. Mások a) jó vált*ozatait* lehetőleg; rosszakat csak említve, hogy mikor jegyezték le először. (Rossz – jó csak technikai ért*elemben*.)

Hogyan? a) Bartók-*rendben* b) kadencia[-*rendben*] c) Zahn [*szerint*] d) törzs, v*ariánsok* külön.

Akárhogy: kézir*atos rendszerezés* jó, hogy kétféle. Kellene még egy harmadik hely szerint.

Mindhárom esetben kérdés: [*a*] szöv*eg* melléje, vagy hátra. Valam*ennyi* szöveg közléséről le kell tennünk, hisz százszor kellene ugyanazt egy-két szó eltéréssel *közölni*. Dall*am*vált*ozatok* közlése könnyebb, egy lapon 10–20 változat is *elfér*, jegyzetekben az eltérő hangok. Szöveggel már nehezebb, és több helyet foglal.

Más nyelvű variánsok kérdése, részben összegyűjtve. Utalni, hol jel*ent* meg. Jegyzetben vagy hátul.

Tört*éneti* visszatekintés

Bartalus: egyik célt sem érte el. (110 cikkem) [= Magyar zenei folklore 110 év előtt. 1943.] Füstbe ment, pedig ma végtelen becses volna, időközben pedig használt volna, az értelmiség nem idegenedett volna úgy el a népdaltól.

Így a közönség olcsó fércművekre volt utalva, ahol a nóta mellett egyre jobban háttérbe szorult. Végre teljesen kiszorította.

[Két egymásba hajtogatott papírlapon. A második egy levél hátoldalán, 1946. július 18-as keltezéssel. „Népdalkiadás, Szakértők" feliratú borítékban.]

Hogyan gyűjtöttünk?

Mint hazánkban minden ügy*nek* és igaz dolognak, ennek is akadt mecénása, mégpedig kettő. Két zeneak*adémiai* tanár. Már a háború előtt is nagy fiz*etésük volt*: havi 2–300 korona. Nb. arany koronából, tellett azoknak erre is. 1905-ben!

[Egy eltépett, hosszúkás papírszeleten tintával, az utolsó dátum utólag ceruzával.]

Engedtessék *meg*: [*a*] megtiszteltetés és nyilvánosság reflektorfényétől félrevonulva, személyem helyett magát a tudományágat állítsam oda, melynek területén végzett szerény búvárkodásom túlbecsülése adott alkalmat a mai díszes összejövetelnek.

Kell a nyilv*ánosság* ennek a tudom*ánynak*, mert fiatal még és nem küzdötte ki polgárjogát a többi, régibb tudom*ányok* közt. Ezért – akik ismernek, tudják – csakis ezért nem tértem ki a készülő könyvre, és a velejáró – elől, mert azt remélem, hasznára lesz az ügynek, benne majd felvetett és tárgyalt [*problémáknak*.]

Bevallom, mikor jó 40 éve elindultam, nem tudtam még, hogy olyan szélesen elágazó tudományszak fejlődik belőle. Nehezen fejlődik, kedvezőtlen a kor is, kevés a munkás is. Rövid idő alatt a két világháború bénítja meg a gyűjtőmunkát. Kevés a munkás, mert kettős rátermettség, kettős készültség *kell hozzá*, nagyon heterogén területekről kell összegyűjteni az ismereteket. Zenész + néprajz*os* = zenefolkl*orista*. A kettőből egy harmadik lesz, sui generis, keresztezés. Minél erősebbek az összetevők, annál erősebb az eredmény. Mennél jobb zenész, mennél járatosabb a néprajzban, annál jobb zenefolkl*orista* lesz.

Seprődi azt írta egy ízben Káldyról: „Csodálatos, még 1910-ben leírhatott ilyet tanult, tudós, búvárkodással fogl*alkozó* ember." De benne van az egész *magyar* társad*alom* felfogása a művészről. Ez a felfogás igen hajlandó a műv*ész*ben v*ala*mi bogaras félbolondot, morálisan beszámíthatatlan, logikus gondolkodásra képtelen valakit látni. Zenészben még hozzájárul különösen [*a*] tájékozatlanság, kótaiszony.

Honnan vette? Kevés igazi művészt látott közelről. Ellenben nincs az a vid*éki* városunk, ahol ne szaladgálna egy-két félreism*ert* zseni, őstehetség, azaz félbemaradt, letört v*agy* komolyan el sem indult művész, fél vagy álművész. Ezekről mintázta a „művész képet" a m*agyar* társadalom, ez kísért Sepr*ődi* mondatában.

Ha Sepr*ődi* valaha figyelemmel vizsgálta volna Bach, Mozart, Palestr*ina* egy-egy partitúráját, talán ráeszmél, hogy a művész, mennél nagyobb, annál jobban világosít, mennél nagyobb egy mű érzelmi tartalma, annál több logika és kristályformáló erő kell a kifejezéséhez.

Káldy gyenge volt zenésznek és tájékozatlan a néprajzban, nem volt tudományos képzettsége. Ezért mint zenefolklorista nem állhatott meg *Seprődi* előtt. – [*A*] *Seprődi*-említette írása egyben egyik szomorú emléke tudományunk történetének: az történt meg itt is, hogy valaki csak bírálhatta azt, amit maga később jobban meg tudott volna csinálni. Akkor *Seprődi* nem is vállalta volna, mert tudta jól, hogy .....

A Fabó-könyv költségén az egész addigi gyűjtést ki lehetett volna adni, ami nagy hatással lett volna nemcsak a tudom*ányra*, hanem a magyar zenei öntudat felébresztésére is.

No de hagyjuk a múltat.

[Egyetlen vastag, sárgás, foltokkal tarkított lap mindkét oldalán. Borítékban, melyen a felirat: „Népr. társas... 60 é. gyűlésén válasz." Az Emlékkönyv említése és a 60 év 1943-ra utal, amikor átadták a Néprajzi Társaság emlékkönyvét a 60 éves Kodálynak.]

Ad **Bartók**

[*A*] román gy*űjtéstől* eredetileg távol állt. Első „vad" román dalt Torda vidékéről hozta. Magyar mellett gyűjtötte, mert nem talált elég felj*egyezni* való magyart. Ált*alában* egyre jobban fárasztotta a magyar gyűjtés. Meg drágállotta. Minden útján pontosan kiszámította, mennyi költség esett egy dalra, (hogy felszámíthassa a Múzeumnak.) Egyszer méltatlankodva jött meg Dunántúlról (?), hogy egy dal több mint 3 koronába kerül, olyan keveset talált. Bezzeg a román dal olcsóbban gyűlt. Nem is kellett énekesek után futkosni, azokat rábeszélni, sok rossz dalukat végighallgatni (*lásd* Geyer Stefi[*hez írt*] levél). Elég volt egy alkalmas szobában elhelyezkedni, s „most hívjanak ide akárkit!" Az akárki pedig ontotta a teljesen ismeretlen dalokat. (Igaz, hogy nem mindig a legjobb változatot, a sok v*ariáns* gyakran talán csak a kevésbé jó dalok nyoma, nem egyenrangú ennyiben még megvizsgálatlan.)

Éppoly kényelmesen gyűlt tót anyagának nagy része is. Az Egyházas-Maróti ev*angélikus* lelkész hívta meg, és terelte hozzá az előre felkészült dalosokat. Hetekig lakott nála, és az ő segítsége nélkül vajmi keveset ért volna el, sőt oda se ment volna. (Bîrlea segítsége a máramarosi gyűjtésben. Magyar ilyen fokú soha! Bizony a magyart volt a legfáradságosabb [*gyűjteni*].)

Titkolódzás: trop et trop peu de secret sur nos affaires témoigne également une âme faible. Vauvenargues. [= egyre több kis titok dolgainkkal kapcsolatban gyönge lélekről tanuskodik] De mindjárt utána: peu de maximes sont vraies à tous égards. [= Kevés szabály igaz minden vonatkozásban.]
(Balázs B*éla* naplóbeli kritikája.)

[A másik oldalon:]
Uzsorás nagybátyja.
Musical Courier cikkeit a szerkesztő átírta. Fehér terror stb. Ő tette hozzá. Még aggódott, mi lesz itt ha valakinek kezébe kerül.

Első elismerések dicshimnusza után keserű pirulák. Gőgösen [*fogadta.*] („Egy bécsi firkász" – Korngold! – „Grieget ajánlotta követendő példának".) Osztálytársai*ról*: „egy Kálmán". Az év végén öten egyforma (2-es) osztályzatot kaptak 1902-ben. Olin Downes: „Much ado for nothing" a „Zene húros"-ról.

Reinitz az I. Suiteről: „Kapellmeistermusik" [= karmesterzene], Strauss-utánzás. Én; aki ebben nem érzi meg az eredetiséget, hülye. Akkor még alig ism*ertem*. Mint tartalékos tiszt esetleg provokáltat. De nem szólt.

Közlékenység. Levelei fecsegők. Mitteilungstrieb. [Közlésvágy.] Zenéjében bőbeszédűség. Némi Ábrányi Emiles hazafiság. [Ez a korai művekre vonatkozik, amiket később nem vett be művei jegyzékébe.]

1910-ben, mikor ketten álltunk a dobogón – a műegyetemi hallgatók – egy unokaöcsém és egy tanítványom Zsizsmann – botrányosig fokozott tapsviharában – egy mondatot kezdett: „reméli, így fogunk állni együtt a közös eszméért való küzdelemben." Ez volt velem szemben egyetlen érzelmi-patetikus megnyilatk*ozása*. Talán frázisgyűlölő természetem, ami az Eötvös kollégium hyperkritikus levegőjében még kiéleződött, tartotta vissza, de később ő sem emlegette a hazát, amit az előttünk járók úgy elkoptattak, hogy mi már ajkunkra venni se mertük.
[Egyetlen nagy lap mindkét oldalán ceruzával. A másik oldalon felül vonallal elválasztva valószínűleg előző, ide nem tartozó felírás: Borítékcím (Ma román nyomt.) logikai reform.]

A népdalkutatás legközelebbi feladatai

A) szöveg bibliogr*áfiája*. Szövegkatalógus. Kezdősorok, összes előford*ulási* helyekkel, strófakezdetek külön-külön.

1) Erdélyi *János*-anyag legépelés 3 pél*dányban*. a) eredeti rendben, b) variánsok szerint (tartalom) feltűnésük időrendjében, c) meglevő (vélhető – forma szerinti) dallamok szerint.

2) Más múz*eumi* etc. kéziratos anyag hasonlóképp.

Szövegek szerzőit megállap*ítani*. **Szövegkatalógus** összes előford*ulással*. a) kézir*atokból* b) nyomtatv*ányokból*.

B) Zene

Műdalok szerzői monografice, összes kézir*at* és nyomtatvány feldolgozásával. Dallamkatalógus bibliogr*áfia* és stílus *szerint*? Anonym műdalokkal együtt. Idegen dallamok forrásai. –

Gyűjtés terve. Erdély – Dunántúl, Zala, Vas. Székely telepek. Nyírség (Vaja stb.) Palócság, Alföld.

Sárospataki [*dallamgyűjtemény*?] Kiegészítve.
[Egyetlen hosszúkás papírszelet mindkét oldalán. Kék ceruzával, benne pirossal és feketével utólagos toldások.]

A népdal ügye az Akadémián

„A Kisfaludy Társaság megbízásából és segélyével, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a **Tudományos Akadémia** pártfogásával" 1873–96 közt megjelent 7 kötete nem oldotta meg a dolgot [= Bartalus kiadványa] 730 dallam zongorával, lapszámmal és kótafejjel. Ötször, hatszor annyit lehetett volna [*kiadni ezen az áron.*]
[Egy eltépett távirati értesítés kis darabjának hátán.]

Jogi oldal

1) *A* kézirat az Akadémia elidegeníthetetlen tulajdona, kiadási joggal együtt.
2) Másutt nem folytatható [?] *a* kézirattár használata.
3) Száz év múlva vissza: újra kiereszt? [?] Történelmi felelősség Orosz Akadémia [*példája*] (Lineva, Gippiusz).
4) Elül üres termek, hátul kis lyukban 6–8 dolgozó.
[Kodály 1918-i hangversenyének jegyén, hátul. De ez nem datálja.]

Ha [*azt*] veszem, [*hogy*] minden akadémiai kiadvány a népművelést szolgálja, akkor mindegyiken rajta lehetne, hogy a Népművelődési Minisztérium kiadványa. Pedig nincs rajta egyiken sem. Nincs az Acta (nyolcféle) folyóiratain, pedig azok mind külön e célra kiutalt állami pénzen készültek. Nincs rajta egyetlen szorosan vett tudományos kiadványon [*sem*], márpedig minden igyekezetünk az, hogy e kiadványunk is az legyen.

Nincs rajta az orosz népdalkiadványokon [*sem, pedig azok*] mind akadémiai kiadványok Linevától (1897) Gippiuszig (1934). Gyakorlati célú kiadványnál viszont felesleges, hogy az Akadémia neve rajta legyen. Azok kiadása természetesebb feladata a Népművelési Minisztériumnak.
[1940. május-június 26-i naptárlap eltépett felén mindkét oldalon.]

Miért baj, hogy nincs kiadott gyűjtemény

1) [*A*] külföld nem számol velünk. A zenetudomány nem ismerheti a magyar zene hagyományát, nem veszi tudomásul. Ez a jobbik eset. De a rosszabb: az idegen zászló alatt vitorlázó magyar dalt mint idegent könyvel el, és most már százszor nehezebb lesz bizonyítanunk, hogy a mienk, mint lett volna, ha idejében megjelenik magyar [*népdalgyűjtemény*].

Bartók egy rádió-előadásban (idézet), sajnos csak ez bírta kimozdítani közönyéből az Akadémiát, nem is az Akadémia egészét, Balogh Jenő főtitkárt; az ő egyéni szorgalmazására indult meg a munka a kiadás előkészítésére.

Bartók 1934–40-ig hivatalos munkája gyanánt végezhette anyaga revízióját és rendezését. Levelező taggá választását a Kisfaludy Társaságban bukásnak kellett megelőzni.

Vojnovich szintén felkarolta, de egy fegyelmiből ítélve az Akadémia egésze még akkor sem tette magáévá.

„hogy még Balogh életében" – Pedig azt szeretném
[A Nemzetgyűlés Elnöke 1946. május 2-i meghívójának másik oldalán.]

Összes ülés határozata.
Bartók Béla emlékét gyűjteménye kiadásával örökíti meg. 110 [*évvel ezelőtt*] erkölcsi kötelezettséget vállalt. Nem teljesítette. Óriási kárt okozott szellemi életünkben, zenei öntudatunk kialakulását egy évszázaddal késleltette. a) ezért, b) Bartók emlékére. Nem szobor kell: aere perennius [= ércnél maradandóbb] Nem személyes [*ügy*], hanem egyúttal a magyar tudomány becsülete.
[Egy kisalakú, 1946. V. 20–26-i naptárlap mindkét oldalán.]

Most elvenni tőle, ami új alapszabályának betűje szerint is, annál inkább szellemében sokkal inkább feladatai közé tartozik, mint azelőtt. Holott már 1833 óta célkitűzéséül vallotta, 1933-ban pedig újra és **egész** komolyan megindította a megvalósítását.
[A Művelt Nép sokszorosított felhívásának eltépett darabja hátán.]

Akadémia

Egyetlen kiadványán sincs rajta, még a nyolcféle Actakon sem, pedig azokat csakúgy, mint a gyűjteményt, külön **pénzforrás** indította el.

Nem jól hatna, hogy a nép Akadémiájává lett Akadémiának épp ez a kiadványa, mely legközvetlenebbül szolgálja a népet, mintegy külső ösztönzés bélyegét viselje, holott 1833 óta akarja, 1933 óta pedig valóban hozzálátott [*megvalósításához*].

A közbeeső időben sem tévesztették szem elől, támogatták Szénfy kutatásait, Bartalus kiadványait, 1908-ban kiadták Fabó Bertalan könyvét.

Mindezt a tervezett, de füstbement 125 éves kiállítás igen szemléltetően bemutatta volna.

„Az Akadémia és a népdal" kiállítást megcsinálni [*érdemes*?] Szénfy jegyzőkönyve, kéziratos cikkei, egyéb [*adatok*] nyomán. Fludorovitsnál lévő jegyzék. **Szabolcsi** még mit?

Facit: [*az*] Akadémia sokat foglalkozott [*a kérdéssel,*] de nem talált megfelelő szakembert, aki tető alá tudta volna hozni.
[A Royal Air Force 1946. IX. 27-i menüje kettőbe hajtott hátán.]

Különös volna, ha a megújult Akadémia gigantikus munkatervéből egy olyat, ami világszerte akadémiai feladat, leválasztanának, ahelyett hogy szervesen beleillesztenék.

Ne fossza meg az Akadémia [*magát attól az*] erkölcsi erőtől, hogy megújult alakjában a népet szolgálja, aminek ilyen szembeszökő bizonyítéka
[Egy átlátszó noteszlapon.]

Osztályelnök

[A lap tetején beszúrás:] annak [*az*] elhat*ározásának*, hogy [*a*] 120 éve először kimondott szándékát valóra váltva [*vége*]

A M*agyar* T*udományos* A*kadémia* még 1933-ban (Értesítő 190. l.) határozatot [*hozott*], hogy a népzenegyűjtést kiadja. Annyi viszontagságos esztendő, idő és munkarerő-veszteség után, miből csak a legfőbbet említem: Bartók váratlan [? nem biztos olvasat!] elhunytát, végre jelenthetem, hogy a sorozat első kötete befejezéséhez közeledik.

[A sorok közé utólag beírva apró betűkkel:] Bartók B*éla* 1934–40-ig foglalk*ozott* [*az anyaggal,*] 1940-től magam folytattam, amíg a háborús viszonyok engedték. 1946-tól a kormány figyelme a gyűjte*mény* felé fordult, és egyszerre [? bizonytalan olvasat] megindult a gyűjt*emény* leíratása. A sajtó alá rendezés tennivalói [? bizonytalan olvasat], ha a [idáig a közbeszúrás]

A kötet és az egész sorozat címe felől kérem most az osztály véleményét, esetleg határozatát.

Mint minden külföldnek is szóló kiadvány*nál*, itt is célszerűnek látszik a kétnyelvű: latin-magyar cím. A külföldre kerülő példányokra egy-egy rövid tájékoztatót lehetne mellékelni egy vagy több idegen nyelven.

Bár B*artók B*éla a végső sajtó alá rendezésben nem vehet részt, az alapvető elgond*olás* és a részletes kidolgozás annyi munkája fekszik [*benne,*] hogy neve természetesen nem hiányozh*atik*.

[A behajtott lap másik oldalán:]

Corpus Mus*icae* Pop*ularis* Hungaricae

I. Chorsa

Celidus [?] et canticum cantio cantus cantilenae puerorum (Cantiones ludus puerorum)

*

A magyar népzene (teljes) gyűjteménye (egyetemes tára.) Kiadja a M*agyar* T*udományos* A*kadémia*. Szerkesztő B*artók* B*éla* és K*odály* Z*oltán*.

A) Szöveges. I. Gyermekjátékok dalai. Sajtó alá rendezte Dr. Kerényi György.

A köv*etkező* kötetek: Regösének, Népszokások, Siratók. Epikus és lírai dalok.

B) Hangszeres zene.

[Egy kettőbehajtott 1946. december 19-re szóló akadémiai körlevél hátán. 1946–1951 közt, az I. kötet megjelenése, ill. leadása előtt.]

A természettudományt mint laikus is nagyrabecsülöm. De nem tudok belenyugodni, hogy ha volt az Akadémiának költsége egy gyönyörű díszműre a gombákról, mért ne lehetett volna a népdalra, amivel csak régi tartozását rója le.

Azt hiszem, ugyanolyan gombafajták teremnének itt, ha történetesen más nép lakja hazánk földjét. De egész bizonyosan más dalok zengenének. S az Akadémiát elsősorban azért alapították, hogy népünk és nyelvünk sajátságait kutassa, őrizze és erősítse. (idézet).

Az A*kadémia* összessége tegye magáévá a népdal ügyét, és juttasson neki méltó helyet kiadványai közt.

[Egy Hacsaturján, Sosztakovics és Prokofieff-hangverseny műsorán.]

Révainak:

Az A*kadémia* Kiadó-huzavona, akadékosk*odása:* velünk előzetesen nem közölt rendelet, csak gépírás [sic!] Egész jegyzetanyagot íratni újra. Szakemberi kezelés [*a*] min*isztérium*ban nincs. De ferde helyzetbe kerülne az A*kadémia,* hogy száz éve tervezett kiadványt épp most vesznek el tőle, mikor a nép A*kadémiájá*vá alakult.

A népműv*elési minisztérium* [?] gyakorl*ati* célokra készíttethet (a klisék felhasználásával) kisebb népszerű kiadványokat, mert gyakorl*ati* népszerűsítő célokra egy ilyen nagyigényű tudom*ányos* kiadvány (minden igyekezetünk, hogy minél inkább az legyen) úgysem alkalmas.

(Acta sem *a* Minisztérium kiadása, holott arra éppúgy külön jött pénz, mint erre.)

[Eddig két áttetsző noteszlapon. Gemkapoccsal hozzákötve egy kis letépett borítékrészen a következő szöveg:]

A*kadémia* Elnökség

Népdalkutatás a régi A*kadémia* ama hagyom*ánya*, amelyet az új is magáénak vallhat. Felkarolása kereken [? bizonytalan olvasat] indok*olt*, a „Nép Akad*émiájának*" kezdeményezni kellene, ha nem volna hagyománya.

Kiállítás

[*Az*] A*kadémia* kezdem*énye volt a* hanglemez-*sorozat és* **Bartha** *Dénes* **füzete!** Később a Rádió folyt*atta*. Pátria hanglemezgyár*tása*. [*A*] háború [*miatt*] elakadt, már felvett anyag egy része máig sincs kidolg*ozva*. A kiadottak sem kaphatók, már csekély kivétellel. Ezek újra kiad*ása* és a felvételek folytatása volna a legsürgősebb teendő.

[1950. IX. 25-i meghívón, Bartók-emléktábla leleplezésre.]

Vita

Rusznyák egyéni akció*ja*. Akad*émiai* kiadv*ány* jogfolytonosság*a*. Költségvetésbe átemelendő, folytatása biztosítandó. Acta sem „minisztérium" kiadása. Nyelvészi szakrevízi*ó* megbesz*élendő*. **Lőrincze és Szabó Dénes.**

Morális veszteségért mindazok felelősek lesznek, **akik ki engedik csúszni az A**k*adémia* **kezéből.**

[Osztályülési meghívón, 1950. XI. 27-ről, december 2-ára.]

A min*isztérium* kettéválasztásával elég helytelenül a népdalügy is kettéválasztatott: a kiadvány gondozása a népművelési, a gyűjt*és* folytatása a V*allás- és* K*özoktatási* M*inisztérium* hatáskörébe került. Márpedig a kettő elválaszthatatlan. Az anyag sajtó alá rendezése közben mutatkozó hiányok, kétes adatok ellenőrzése ismételt kiszállást tett már eddig is szükségessé, és tesz még ezután is.

Legcélszerűbb volna, ha a Tud*ományos* A*kadémia* ismét hathatósabban gondjába venné az ügyet, aminthogy ez világszerte akadémiai feladatnak számít, mint a Szovjetunió példája is mutatja. A száz év után újra kebelébe fogadott népdalügy

kézből kibocsátása beláthatatlan károkkal járhatna elsősorban az Akadémiára, amely ezzel új szellemben megfogalmazott feladatai közül egy jelentős tételt juttatna végleges megoldáshoz. (Költségvetés)
[5-tel megszámozott, hosszú, félbetépett lapon, Huszti József a Közoktatási Tanács nevében hozzá írt levelén.]

Hiába ad a kormány az Akadémiának akár 300 milliót egyik kezével, ha a másikkal elveszi azt az erkölcsi tőkét, amit a nép felé közeledés jelentene számára.
[Egyetlen kis noteszlapon.]

A MTA 1933-ban elhatározta, hogy 1833-ban először kimondott szándékát valóra váltja, és a népzenei gyűjtések összefoglaló kiadását vállalja. 1934–40-ig Bartók Béla dolgozott a kiadás előkészületein mint a minisztériumtól hivatalosan kirendelt munkaerő. Elvégezte saját gyűjtése revízióját, [a] lengyel és ruthén [dalokkal való összehasonlítást.]

Távozása után én kaptam hasonló megbízást, 1942-ben történt nyugdíjaztatásom után önként és díjtalanul folytattam a munkát. Többek közt összegyűjtöttem a kéziratos anyagot, (lásd Magyar zenei folklore 110 év előtt c. dolgozatomat). A háborús évek kényszerű szünete után 1946 őszén a vallás és közoktatási minisztérium külön költséget rendelt a kótarajzolás megkezdésére. Ez meglehetősen előreszaladt. A sajtó alá rendezés munkálatai azonban komolyabban csak 1948 második felében kezdődhettek megfelelő segédlettel, az Akadémia helyreállított épülete pedig csak 1949. januártól tudott helyiséget adni.

Így sikerült a sorozat első kötetét sajtórakész állapotba hozni.

Most a cím megállapítására kérem az osztályt. Latin címnek a Corpus Musicae Popularis látszik megfelelőnek. Ez lehet A magyar népzene tára (egyetemes gyűjtemény) Szerkeszti Bartók Béla és Kodály Zoltán.
A. szöveges. I. Gyermekjátékok dallamai. II. Regösénekek, népszokások. III. Siratók. IV. Dalok. V. Hangszeres zene.
[Egy noteszlap mindkét oldalán. A hátoldalon sok törlés, piros betoldásra utólag fekete átírás, nehéz olvasat. Az akadémiához tett fölterjesztés fogalmazványa.]

Akadémia + népdal

Gyermek: perem – város szemetje. Ott gyülemlik meg a zenei guano is. Abból kell az ott lakó proletáriátust kimenteni. Legsürgősebb. Tíz-húsz éve még húzódozott a népdaltól, idegen volt neki a népművészet szelleme. 25 éve kezdtem a gyermekkarokat: proletárgyermekek kezdték. Most látjuk a kulturális versenyeken: kezd a munkásság megbarátkozni. Még jobban fog, ha az ovodában kezdjük.
[Egy 1942. XI. 6-án feladott berlini levélboríték egy oldalán.]

hogy az Akadémia minden anyagi erejét vesztve nem tudta volna folytatni, ha a minisztérium nem gondozza külön: az kétségtelen.

De hisz régebben is megjelentek – Orosz!

Népművelési minisztérium: gyakorlati irányú. **Simonovitsné** levele.

Az **Osztály határozata.** Elnök mint nem szakmabeli, nem nagyon védelmezte. Tisztelettel fellebbezek. Történet. Mindig Akadémia Tudományos kiadvány,

ami nem az ak[adémiánál jelenik meg,] furcsa kétlakiság. Rajta lesz a belső címlapon: **E kiadvány minden költségét 1946 októbertől a Vallás- és Közoktatási Minisztérium, majd 1949-től a Népművelési minisztérium fedezte.**

Sic volo, sic jubeo sit pro ratione voluntas. [= Így akarom, így parancsolom, legyen meg értelem szerint akaratom.]
[Egyetlen sárga noteszlapon mindkét oldalon.]

Az Akadémia 120 éves kapcsolatát a népdal ügyével szépen megvilágította volna a tervezett (de helyiséghiány miatt füstbe ment) emlékkiállítás. (Mellékelt füzetem némi ízelítőt ad róla.)

(Kitértem külön a kiállításban: iskola és népdal) ???

Pálóczi Horváth = verbunk? Verbunkosmánia. Formalista verbunk: tartalom nélkül. Veszprémi nóták (és nem verbunk) 140 darabjában nincs …-nél több, ami ma is él. Többi múzeumi tárgy, tudományos vizsgálatra vár, (eddig hiába), de az életbe többé nem kapcsolható bele.

A „Galántai táncok" Londontól Tókióig, Leningrádtól Sydneyig mindenüvé [eljutottak,] (eredetileg mindenütt eljátszották), de saját félig jelölt változtatása szerint adjuk, ahol európai formájú zenekarok vannak, és mindenütt azonnal közérthetőnek bizonyult. De megvizsgálta valaki ennek viszonyát forrásaihoz? Nem. Mert anyaga élő vagy életre galvanizálható volt.
[Egy félbeszakított naptárlap – május 22–25, 23. Úrnapja – mindkét oldalán, a nyomtatáson is keresztbeírva.]

Akadémia idegen test, szervesen hozzátartozó akkor lesz, ha költségvetése is [a közösséget szolgálja?] A néprajzi kutatás megszervezését és irányítását is kezébe kell venni. Ma sok kézben és szervezetlenül.
[A MTA közgyűlési meghívója 1950. december 2-ára. eltépett darabján.]

Megújult Akadémia

A régi Akadémia 1830 óta nyújtogatja kezét a népdal felé, ha nem is volt anyagi [ereje?] Ma főképp szellemi ereje elég, hogy kellőképp meg is fogja. De 1933 óta végleges az elhatározása, s azóta a munka szakadatlanul folyt, éppen csak a háborús kényszerű szünet szakította meg.

Ha most a Népművelési Minisztérium szerepel mint kiadó, ez olyan látszatot keltene, hogy a **nép** megújult **Akadémiája** maga erejéből nem tudja vagy nem akarja a nép dalát kiadni.

Elvégre az csak technikai szükség volt, hogy az Akadémia teljes vagyontalansága idejére a Vallás- és Közoktatási majd a Népművelési minisztérium előlegezte a költségeket.

De ugyanez történt a nyolcféle Acta külön költség[gel folyó] kiadásával, mégsem merült fel soha, hogy azok mint a Minisztérium kiadványai jelenjenek meg. Sem kifelé, sem befelé nem tenne jó hatást, hogy a megújult Akadémia mintegy csak a Minisztérium mankóján vezetve fordul a nép felé, s nem magától. Ne fossza meg [magát] ettől az erkölcsi tőkétől az Akadémia.

Az pedig, hogy a költség egy külön bipon [?], úgyis meg lenne említve.

Én+Pais+Szabolcsi hármas bizottság.

Végül 2000 példányt nyomatni pazarlás. Józan takarékosság volna legalább 5000, annyival olcsóbb a további példányok nyomása most, mint az újranyomás egy idő múlva. [N. B. később mégis újranyomták!]

Szorosan tudományos mű. Ennek alapján a klisék felhasználása válogatott népszerűsítő kiadványokat [?] komolytalan adminisztratív elgondolás [?]
[Egy széthajtogatott nagy boríték különböző oldalain.]

Rusznyák: Akadémia feladata a gyűjtés+kiadás egységes, tervszerű irányítása. Népszerűsítő kiadványok elég dolgot adnak a Népművelési Minisztériumnak.
[Egy valahonnan letépett, vékony papírszeleten.]

Rusznyák

Nem lehet a Népművelési Minisztérium célja egy kiragadott tudományág művelése. Az Akadémia célja viszont a tudományok teljessége. Egy par excellence népi érdekű tudományt meg éppen két kézzel kellene programmjába emelni.

[A] kiadvány jövőjének feltétele [?] 1) költségvetés átvétele a [Minisztériumtól?], 2) helyiség. Elől a fényes fogadótermek legnagyobbrészt üresen, hátul a cselédszobában 6–8 munkás szorong. Ideiglenesen tovább használni délelőtt az üléstermet, ha szükséges, a Képes Termet (nagyobb nyomdaanyag rendezésére.)

Zene: 35 évig munkamódszer-átadás, tapasztalatcsere: [a] világ minden jobb szerzőjével – előadójával.
[Egy félívre tépett papírlapon.]

Visszás: Akadémia határozata [?]

Nekünk sokkal több gyűjtenivalónk van az ő területükön, mint nekik a mienken, s így a mi gyűjtésünket nehezítjük meg, ha megtagadjuk az ő kívánságukat, mert a jogos „retorzió", amivel ők csak kiegyenlítik a – mi kárunkra van.

1964... saját Akadémiánk megtagadta. Helytelen, mert ők ezzel csak a paritás értelmében – azt akarták biztosítani, amit a mi embereinknek ők biztosítottak, t.i. hogy költségmentesen végezzék a gyűjtést. – –

Én felajánlottam díjtalanul egy kitűnő karban lévő old. mobilt azzal a céllal, hogy a csoportnak rendelkezésére álljon. Az elnökség nem fogadta el, mert hogy így új gépkocsivezető kell. Holott a gyűjtés nem folyik állandóan, a kocsit vezethette volna időnkint egy akadémiai vezető, esetleg az egyik gyűjtő, igazolványa többeknek van.
[Egy notesz két lapján tintával.]

Szabolcsi: küzd ellenünk, s nem bír a saját „barátaival". Falvy – Maróthy.
1) Csata a bizottságban a VI. kötet körül.
2) a csoportnál (Borsay) a népdal-ügyben.
[Egy akadémiai litografált körirat egyik lapjának félbehajtott hátoldalán.]

Magyar nyelv – magyar vers

Magyar nyelv

Rádió, 1939. július 18.

Tisztelt Hallgatóim!

A következő felvétel érdekességére és tanulságaira szeretném néhány szóval felhívni a figyelmet. Nem a zenéről akarok beszélni. Beszél az magáért, ha van, aki tudja s akarja hallgatni. Aki még nem hallott efféle zenét, aki nem ismeri népünk dalainak igazi mivoltát, annak nem sokat mond ez a felvétel. Úgy jár vele, mint aki 12 négert lát egy sorban, s ha egy percre hátat fordít nekik, nem tudja megmondani: a helyükön maradtak-e, vagy helyet cserélt egyik-másik: mind egyformának látja. De járhat fordítva is: többször hallja ugyanazt, s azt hiszi, mást hall. Vastagh Géza neves állatfestőnk egyszer kiállított egy képet. Három birka nézte egymást rajta. Valaki elvitt egy juhászt a Műcsarnokba. Megkérdezték: hogy tetszik a kép? „Szép, szép" felelte a juhász, „csakhogy ez a három birka: egy birka." A juhász gyakorlott szeme meglátta, hogy a festő ugyanazt a birkát festette le háromféle helyzetben. A dalokhoz tehát csak az szóljon hozzá, aki már meg tud különböztetni három birkát egy birkától.

Nem tagadom, nem könnyű a dallamok menetét követni, márcsak az egyik hangszer, a tekerő szokatlan hangzása miatt is. Ezt a ritka hangszert alkalmasint először hallja most hallgatóink nagy többsége. Megvan az a tulajdonsága, hogy a kíséret kissé elnyomja a dallamot. Érthetőbb a dallam, ha egyik kísérő húrt kikapcsolják, ezt dudálásnak nevezik, s valóban fúvóhangszerhez hasonló a hangja ilyenkor. Még egy harmadik játékmódot is tudnak rajta, a recsegtetést. Íme, egyetlen hangszeren mennyi árnyalata a többszólamúságnak. Erről se feledkezzünk el, ha azt halljuk, hogy népünknek nincs érzéke a többszólamúság iránt.

De még egyszer mondom: nem a zenéről akarok szólni, hanem a zenészek beszédéről. A felvétel remekül sikerült annyiban is, hogy a résztvevők beszédét a maga természetességében rögzítette meg. Rég nem találkoztam a városi és falusi magyar beszéd ilyen tanulságos szomszédságával.

A városi beszélő ajkán kopog a nyelv, mint a jégeső, mint a Morse-távíró. A falusiak ajkán zeng, ömlik mint az orgonaszó. A városi ritmusa bizonytalan, ingadozó, a falusiaké acélos, rugalmas, törhetetlen. A *városi* hanghordozása tétova, nem mindig jellegzetes, néha idegenszerű: a falusiaké kristályos, tévedhetetlen. Minden hang a maga helyén, másképp nem is lehetne. Érezzük: ezt a beszédmódot követeli a nyelv természete, minden sajátsága. Így hangzik a legszebben.

S hogy a stílusról is mondjunk valamit: a városi beszélőé az a papíros ízű, élettelen, idegenből fordított stílus, amivé a magyar társalgás nyelve az utolsó száz év alatt lett. A falusiaké megmentett valamit a régi eredeti, független magyar nyelvből, amely ott lüktet régi irodalmunkban s részben ma is él a népmesében és népdalban.

Nem akarom ezzel a bemondó magyar nyelvtudását ócsárolni. Beszéde jó, sőt kitűnő annak, ami: városi beszédnek. Örülhetnénk, ha minden érettségizett fiú

így beszélne. Ami benne kivetni való, nem egyéni hiba, hanem egy egész műveltségi rétegnek hibája. Így beszél az iskolázott városi ember, erre szoktatnak a tankönyvek, újságok, a művelt középosztály társas élete. Hogy ez a beszéd magyarnak nem elég jó, a nyelv igazi lelkét nem szólaltatja meg: arról, ha nem győz meg valakit a következő felvétel, akkor semmi sem győzi meg.

Némely sokoldalú zenész mindenféle hangszeren játszik. Igazán jól egyiken sem, mert tökéletesen tudni csak egyet lehet. Így vagyunk a nyelvekkel. Egymás rovására tanuljuk őket, beszélünk hármat-négyet, de jól egyet sem. Drága nyelvmesterektől tanulunk váltig idegen nyelveket, abban a balgatag reménységben, hogy egyszer csak angolnak vagy franciának néznek. Erre vagyunk büszkék, ha olykor megesik. Nem kellene inkább arra törekednünk, hogy a magyart ismerjék fel bennünk akkor is, ha angolul beszélünk, s ne akkor tartsanak idegennek, ha magyarul szólalunk meg?

Valóban ideje volna magyarul megtanulnunk! Itt az ingyen nyelvmester, a nép. Még épségben őrzi nagy idők örökségét, a magyar beszéd töretlen hangját, íratlan törvényeit. Ahol stílusát már megzavarták, megrontották a városi hatások, fonetikája ott is ép. Csak legyen kinek átadni, mielőtt elkallódik. De nemcsak azt őrzi. Figyeljük meg azt a haragos, de méltóságos rendreutasítást, mikor a bemondó azzal, hogy nyenyerének nevezi hangszerüket, akaratlanul megbántja őket. Nem tudta, hogy ez csúfnév, de nem tudtuk mi sem, holott 30 éve ismerjük a hangszert. Ebből a beszélgetésből derült ki. Nem tudta Trócsányi *Zoltán* [*sem*], különben nem e név alatt írt volna cikket róla.

Valóban, nemcsak nyelvet, magatartást is tanulhatunk magyarjainktól. Ha az egész ország úgy megáll a talpán, mint ők, s oly rátartósan utasítja vissza emberi méltósága legkisebb sérelmét, nem érheti baj. Nézzünk bele jól a néhány kis magyar lelkébe, és keressük meg benne magunkat. Értsük meg, mire int már beszédük hangzása, s annál inkább a benne megnyilatkozó lelkiség: ne féljünk semmitől. Merjünk magyarok lenni.

[Egy gépíróval letisztázott kézirat, melyben azért néhány ceruzabetoldás mégis van. Mellette egy borítékban vele az előző fogalmazvány sokat javított gépelt példánya és egy gépelt másolat.]

Quo usque tandem? [= Végül is meddig...]

Meddig tűrjük még a pesti nyelv terrorját? Nem nyelvjárás, száz éve német város *volt*. L*ásd:* Kerepesi temető.

Visszanémetesítés: Zsögöd-Grosschmid még feltűnést [*keltett*]. Kardos-Krompaszki. Hitler előhírnökei. Disszimiláció. Idegen főváros, jól-rosszul megtanult nyelv, át*vett* tükörszavak, idegen frázisok, képalkotás, fordított nyelv, kilúgozott, színtelen. S most ezt a nyelvet állítja mintául angol bartátaink elé. (Mert aki m*agyarul* akar tanulni, azt barátunknak kell tekinteni.) Brown [*Bowring?*] óta, aki 1840-ben [*1830-ban*] magyar antológiát [*szerkesztett*], mindig voltak ilyenek. Nálunk is fonéma a kétféle rövid e. (Lazíczius „felvilágosítja" A. Trubeckojt-t, hogy nálunk a zárt e „nem foném" sic!) L*azíczius* tévedett: a magyarul beszélők többségének az. Helyesírás nem tünteti fel. Olasz sem, francia *sem,* mégis megkölönbözteti minden művelt ember.

Nálunk hovatovább a műveletlenek. Ők őrzik a nyelv épségét, fordított Pygmalion.

Tőlük kell megtanulni. A nyelv egyszerűsödik. Ne siettessük, kárára van.

Rakodcsai megrótta Jászai Marit (Hadry taps[?]) Kabaré. I. paródiái is. Nagy Endre sem beszélte a teljes m*agyar* nyelvet.

Megyaszay bejött kocsin [?], N*agy* E*ndre* megmagyarázta, ki csinál népdalt.

Az újonnan elmagyarosodottnak kapóra jött a nyelvújítás németből fordított nyelve, nem ütközött anyanyelve gyökereivel. Kazinczy rejtélye. (Horváth János, Péterfy német-átvészelt.[?]) Mészöly – Zrínyi, ballag. [?] Baksay: három nap Pesten, már nem tud magy*arul.*

Gyulai P*ál* és a ny*elv*újítás.

[Három rózsaszínű, vastagabb noteszlapon, egyiken mindkét oldalon. Vö. Lőrincze emlékezésével: „Így láttuk Kodályt" 2. kiad., 287.]

Török

Plebiscitum? [= néphatározat] Megtörtént, történik naponta *a* nyilvánosság előtt. Ki beszél rosszul? Mindenki. Ki mit tart jónak? Ki-ki a magáét. No mert különben javítana rajta. Rádió? Lőrincze pusztában kiáltó szó. Javult valamit a többieké? Színházak? Mikor Abonyi meghalt, aki rövid működése alatt teljesen átalakította a zenei főiskolások beszédét, Major T*amás*tól kértem tanácsot, melyik színészt tartaná alkalmasnak. Néhány nap gondolkozási időt kért, utána kijelentette: nem ismer egyet sem.

A fórumot ellepték a rosszul beszélők. Hol vannak a jók? Falun még vannak. Meg a hivatalok előszobáiban. (Ki emlékszik Fényes László cikkeire? Azt kérdezte bennük, miért van, hogy a magyar Magyarországon csak altiszt lehet. Miért is?)

A demokratikus átalakulás mit változtatott? Azt, hogy a felkerült falusi munkásöltözetével felcserélte nyelvét is. Nem egy esetben megfigyelhettem három nemzedék nyelvét. Nagyapa: kitűnő, apa már romló, unoka egész rossz.

Ascher holló, aki felkerülve megtartotta, tudatosan őrzi apái jó beszédét.

A fr*ancia* beszéd egysége több százados ápolás eredménye. A magyar tarkaság több százados felbomlás, széthúzás eredménye, ezért itt közvélemény-kutatás nem vezetne eredményre. 1526 óta nincs központ. A német hasonló helyzetben a Bühnenspr*ache-val* [= színházi nyelv] próbált segíteni. Nálunk is csak hasonló, egyelőre mesterséges, de később természetessé váló központi intézkedés segítene.

Crisca 15. [*század?*] óta őrzi, de amellett a tájszólások is élnek. Angol: irod*almi* ny*elv,* irod*almi* kiejtés. Jones szerény, de kötelező. Lehet szeretni, nem szeretni, de tagadni nem.

[Két kockás noteszlapon mindkét oldalon. Borítékba téve, amelyen a felirat: Kiejtés közvélemény, és a másik oldalára ráírva: Közvélemény? Akiktől tanulhatnánk, a falusi nép nem nyilatkozik. De nyilatkozzanak azok, akik az ő kiejtését ismerik.]

Ha nincs romlás, akkor javulás sincs, nincs se jó, se rossz, csak nyelvtény van. Csakhogy nincs szánkó, ami ne térne le folytonosan az egyenesből, ha nincs irányítása, ami minden pillanatban kormányozza. Egyenes járás, katona. A nyelvtények egyik szabályozója a nyelvtudat. Annak lelki alapja pedig a nemzeti öntudat. De megtanulhat v*ala*ki idegen nyelvet kitűnően anélkül is, hogy az illető nemzeti öntudatot magában kifejlessze. Ez lehet éberebb vagy lanyha, s ilyenkor a nyelvtények szomorú zűrzavart mutatnak.

Jelenleg a magyar nyelvtudat igen lanyha. A szótári és mondattani részét most ébresztgeti a nyelvművelő mozgalom. A kiejtést illető része még felébresztésre vár. Akarunk is magyarul tudni? De amúgy istenigazában, nemcsak felibe-harmadába? Ez a kérdés. Ki milyen érvvel felel rá, olyan a nyelvtudata.

A felnőtteken már nem lehet segíteni. A tanuló ifjúságban kell nyelvtudatot ébreszteni.

[1. sz. füzet 26. lapján.]

Pesti nyelv

úgy fekszik rá az országra, mint egy piszkos ködgomoly a városra. Eltakarja szépségeit, elbágyasztja erejét, eltompítja zengését, tiszta csengését, repedt fazék hangjává nyomorítja. Undorral hallgatja minden magyar fülű ember.

M*agyar* fül nem mindig jelent m*agyar* szájat is. Jó beszédű szájat is megronthat időlegesen, ha sokat kell beszélnie vagy csak olvasnia idegen nyelveken. (Sion fr*ancia* tanárnő*je* egy növendékre rászól: te ma valakivel beszéltél, akinek rossz a fr*ancia* kiejtése.)

Pesti lakos naponta beszél olyanokkal, akiknek rossz a m*agyar* kiejtése. Alig lehet védekezni ellene. Csak sok és erős hallási emlék segít. De ilyenek megújítására mindig vidékre kell menni. Baksay: három nap Pesten, már nem tudok magyarul.

[Egy noteszlap mindkét oldalán.]

Pesti nyelv

Nyelvmű*velési* könyv cikkei: mind a p*esti* nyelv hibái. Nevezzük nevén a gyermeket! Pest-pestis. Nem táj-nyelv! Egy német város, félig-meddig megtanult magyars*ága* ráfekszik az országra, gúnyolja a jó beszédet, terrorizálja, rossz beszédét mintának állítja.

Hamis példa Páris. Fordított Pygmalion-ra van szükség. Széchenyi, amint huszárjaitól tanul.

A keleti, rövid [*magánhangzójú*?] Debr*ecen*-Szatmár magyarságát én nem támadom. Egy halványabb, soványabb, szürkébb, de egyenrangú testvér. E-je nem egyenlő a pestivel. De kisebbség. Nyelvben is: kisebbségi terror. Még egy ok: *a* reform*átusság* többet olvasott. Nyomda csakhamar mellőzte a sokféle betűjeleket (története Sylvestertől, a Bécsi codextől.)

Nagyenyedi ë-tagadó (felolv*asás*). Gyarmathi: égy [rövid é-vel] erdélyieknél is. Olasz sem jelöli. Angol! Egy betűnek hányféle hangértéke. Shaw.

[Egyetlen noteszlap mindkét oldalán.]

Erzsi könyve

Pesti nyelv tökéletlen m*agyaroso*dás eredménye. 1900-kori iskolában [*tanult magyarul?*] Szülei még nem [*tudtak magyarul?*] Családi érintkezés német. Különösen a zenei körök: vagy sehogy, vagy rosszul.

[Fölötte más ceruzával:] Mikszáth: Budapest német. Höher Péter.

[Egy boríték szalagszerűen letépett darabján. Ebbe belebujtatva a következő:]

Pest: a magyartalanság elzárt vára. Hiába ostromoljuk. Menjünk ki az országba, mindenütt jó beszédet hallunk.

ë tagadói (N*agy*enyed) az élő nyelvet nem ismerik. Papírnyelv – élő nyelv harca.

Bárczi 1937 Pesti nyelv? Budenz? Simonyi, Szinnyey, Balassa, Gombocz (fo*netika,* fonol*ógia*).

[Egy hangverseny-meghívó hátán. Benne: Erdei Péter vezényel. 60-as évek.]

Stílromantika (Nyelvújítás)

Honegger bizonyítványa 50 éves „érettségi bizonyítvány". Kik a censorok? Ki kérdi? A sajtó, a Nagyhatalom, akit ismeretlen erők feltolnak [? bizonytalan olvasat] ítélni elevenek és holtak *fölött.*

A bizonyítvány rovatai. Mivel gyarapította a nyelvi kifej*ezés* eszközeit?

Petőfi, Beethoven, Mozart. Hogy hívják azokat, akik gyarapították? Akinek volt bátorsága haszontalannak tartott tantárgyból nem készülni.

Kik hoztak új szavakat? Helmeczy, Szemere, Bugát, Barczafalvi. Nem Petőfi, Arany, Vörösmarty. Világzene: Beethoven, Mozart. Újat: Gesualdo, Schönberg, Stravinski és a többi névtelen.

1) Lehr 2) Halász 3) Tettamanti [? bizonytalan olvasat] Thewrewk Imre mind azt [*hangoztatja*]*:* egy csomó ember rászabadult a napisajtóra, aki nem tud magyarul.

Legnagyobb kár a napilap. Sajtókamara 1) ne vegye fel, [*aki nem tud jól magyarul*], 2) ha már felvette, tanítsa meg. Ha nincs rá törvényes eszköze, 15-ik okmány. Elemi kérdés, amiről megfeledkeztek.

Parallel: Élő beszéd – élő zene. „ezt a nép nem mondja – nem énekli." Mond a nép elvétve germanizmust, de ált*alában* jól besz*él.* Csepp a tengerben egy-egy rossz kifejezés. Divatba jöhet, de idővel elenyészik.

Idegen dall*am* elenyésző, felkapott rossz dal eltűnik.

Középosztály nyelve romlott – zen*ei* ízlése *szintén.* Nincs biztos magy*ar* nyelvérzéke – magy*ar* zeneérzéke sincs. Ezt a csak magyarul tudó népnél vagy az idegen műveltségű, több idegen nyelvet tudó, de magy*ar* nyelvérzékében tudatos*an* művelt rétegekben [*találjuk.*] Ennek feladata ítélni. A nép csak szavaz.

[Az Iskolai Énekgyűjtemény három korrektúralapján.]

Pesti nyelv

Ének-zene, te-fu (é-ze) Ének- és zenés iskola. Ének és zene tanítása. Sok énektanuló zenét alig tanul, számtalan zenetanuló (és tanár) nem tud énekelni sem kottából, sem anélkül. Pedig már Bülov megmondta:

Eljön az idő, mikor nem kell külön említeni, természetes lesz, hogy a **teljes** műveltség szükséges tartozéka a zene, és minden ált*alános* isk*olában* lesz naponkint ének.

Külf*öldet* járva mindenütt láthatjuk, mennyire telítve van a legműveltebbek nyelve is a nyelv legsajátabb ízei*vel,* fordulatai*val,* zománc*val.*

A p*esti* nyelvről mintha letörült*ék* volna, lesikálták volna a zománcot, a puszta váz maradt, de az is hibás. Úgy beszéli, mint egy könyvből megtanult idegen nyelvet. (Mintha a Jókay–Szabó könyvből tanulta volna.) Kilúgozott, gyökértelen, ízetlen-szagtalan (se íze se bűze). Nescimus Hugarice loqui (Révai) [= Nem tudunk magyarul beszélni.] Írni még annyira-amennyire. Marjay Ödön, Thewrewk.

Melich és Lazíc*ius* személyes bántalomnak vették (szószegés). Nem folytattam: nem mondhattam, hogy egyikük beszédét sem ismerhettem el a m*agyar* beszéd mintájának, tetejének, mert nem volt az. (Lazíczius nem akart gramof*onra* beszélni.)

Egyikük sem beszél ë-vel, bár M*elich* jól tudta, hol kell. Zenetudós tudja, hogyan kell játszani, de ő maga nem játszik, nem énekel, mert nincs hangterjed*elme*. A m*agyar* nyelv teljes skáláját elméletileg tudták, de gyakorlatilag nem használták.

Mészöly felolv*asása!* ∈ -kkel tarkállott

[Egy notesz belsejéből kitépett kettős lap mind a négy oldalán – sorrend nélkül, le-föl fordítva.]

Magyar nyelv

Effeta! Több időm volt a megfigyelések lassú elraktározására, mint L*azíczius*nak. Remélem, ha felette is eljár az idő, hasonló eredményre jut. Ha ugyan kilép elefántcsonttornyából.

Nekem még hatéves koromban feltűnt, hogyan énekli Gusztáv, a galántai vasúti vendéglő osztrák származású pincére a maga kínálóját, mikor kiszalad a gyorsvonathoz:

Sonkhazsemlét! phozsonyi mákos dióssütemény somlai bor cvibak tessék! (Akkor még nyilván nem volt elég magyar pincér, behozatalra szorultunk.)

Fórum? Menjen a képviselőházba, ott jobban beszéltek 1900-ban, mint ma. Menjen a templomokba, bírósági termekbe. Előfizetőlisták.

... történeti tényekkel nem lehet vitázni. Jó mag*yar* beszéd-egyesület? Angol van. Sokratesnek mért nyújtottak méregpoh*arat?* L*azíczius* nekem nyújtja, tisztelettel félretolom. Az ifjúságot még egy ideig rontani szeretném, jó irányba.

The phék, the nem thudod, mi az a phékmesterség!

[16. füzet 29–30. lap. Lásd Zenei köznevelés-nél.]

Lazíczius cikkének, mint minden polémiájának, nagy az indulati feszültsége, de vajjon nem a tudom*ányos* argumentumok gyengeségének jele ez mindig? Ha azok elég súlyosak, mi szükség haragra, iróniára s egyéb tudományon kívüli eszközre?

Azóta L*azíczius* higgadtabban kifejtette, (M*agyar* Ny*elv,* A nyelvművelés és nyelvtudomány), amivel teljesen egyetértek. Tudom, hogy Gombocz utolsó m*ű*v*ében* Boudoin hatása alatt hogy [?] hajlott a tiszta nyelvtud*ományra*.

De fiatal korában szenvedélyes nyelvjavító. És akkor sem dobta el. (Meg nem írt értekezés*ében* [?] a nyelvművel*és*-stilisztik*a*.)

De ez összefüggött emberi jellem*ének* egy vonásával (Németh Gy*ula*): passzivitás.

Passzivitás a nyelvművel*ésnek* nem kedvez, egy passzív kertész kertje is hamar felgyomosodik.

[M. Kir. Operaház Igazgatósága által lepecsételt papírdarabon.]

Nyelvhelyességi mozgalom erősödik, ha nő a veszély. 1918 után sokkal szélesebb körökben is terjedt az idegen nyelvek ismerete, mint azelőtt. Oka részben a gazdasági válság: itthon nem éltek meg, külföldön néztek kereset után.

Amerikai kivándorlók: azelőtt részben meg se tanultak angolul, vagy az a pár szó, amit magyarosan ejtettek, nem ártott magyar nyelvünknek. Már az ottmaradtak nyelvén többé-kevésbé meglátszik az állandó angol beszéd. Az ott iskolázottak pedig többnyire már angol fonet*ikai* bázison állnak, nekik a magyar az idegen nyelv.

Még akik ápolják is, úgy elszíneződött, hogy külön amerikai magyar tájszólással [eredetileg: ról volt írva] kell számolnunk.

Az „igaz kimondás" elhomályosult.

[Adria sárga notesz 29. lapjának mindkét oldalán. 1945 után.]

Zsidó: feltűnés, egyéniség, érvényesülés, „másképp", a nyájszerű belesimulás [*ellen?*] (Pedig a nagy szónok stb. mind arra törekszik, hogy úgy beszéljen, mint a többi.) „Küzdelem" tudatos? A nyelvszokás nivelláló hatása ellen?

Nyelv féltudása. Tanuljunk meg egészen m*agyar*ul! (Wagner: Jetztheit)

[Ugyanott a 30. lap hátán. „Nagy szónok"-Rákosi.]

Kultúr

Ezen az egy ponton mindnyájunk nyelvérzéke alszik. Kultur: kultúrátlanság. Nemcsak az a-betű hiánya. Tegyük hozzá el*őbb,* hadd teljesedjék ki a szó, majd utóbb a tartalom. Cenzúr – tortúr – korrektúr – makulatúr – applikatúr – faktúr – piktúr – konjunktúr – temperatúr – ezek mind német szavak. Egyetlen betű teszi hát magyarrá? Igen! És ez egy betű szomorú emléke többszázados félnémet műveltségünknek. Literatúr – A németeknél is leghasználtabb, legelhasználtabb szavak egyike. Bizony sokban, amire ők kultur-t mondanak, nem volt egy mákszemnyi kultúra.

-túra -zúra más? Cenzúr – menzúr – struktúr – politúr – pozitúr – karikatúr – szekatúr – judikatúr – natúr – partitúr – tabulatúr – Romok, sepern*i* [*valók*]. Kert gyomlálni. Írószövet*ség* utolsó

[1948-as naptár-notesz I. 23 – II. 4–5-ig. Vázlat a „Szóval: kultur?" c. cikkéhez. 1955. Lásd V-II, 329–333.]

Nyelvünk gyönyörű zenéjét oly sokan fújják hamisan! Elhangolt, húrhíjas zongora szól úgy, mint sokak beszéde. Lehet ezt még rendbe tenni? Lehet.

Psych*ologiai* háttere.

Nevelés, példaadás. Nyegleség, hanyagság, fordított Pygmalion. (Eredeti célja?) Hamlet, Szent*i*ványéji *álom:* színészek, udvaroncok.

Rádió: határontúli magyarok csüggnek rajta. Tudják ezt?

[1964. április 24-i meghívó hátán, majd a nyomtatáson keresztbe.]

Nyelv

Zenei oldalát vállalom, többiek *a* nyelv*it*. De nem is az a cél, hogy diktál*junk*, hanem hogy tanuljunk. Kitanuljuk nyelvünk sajátságait, szépségeit, jobban, mint eddig. Megkeressük, mit kell védeni, Solon példájára tanuljunk holtig. Hét nyelv, legnehezebb a mag*yar*. Könnyebben megírok egy német, ang*ol,* fr*ancia* levelet, mint magyart. Ott nincs aggályom. Kitaposott utakon járok. Itt aggályoskodás ellenére meg-megbotlom. P*éldául* most javítottam két kultúrt. A sok idegen könyv olvasása eltompította érzékemet.

Tanuljunk azoktól is, akiknek m*agyar* nyelvérzékét nem zavarja idegen nyelv. De azoktól is, akiket éppen idegen nyelvtudásuk erősített meg a magyar nyelv ismeretében. Akkor lesz itt nyelvi kultúra, mikor senki sem mondja többé, hogy kultúr.

Ma sem tudok jobb jelszót találni: „előre a kulturáért a kultúr ellen."

[1951. II. 17-én mondott lengyel politikai beszéd litografált fordításának eltépett darabja hátán, majd a szöveg körül keresztbe.]

Kiejtés

Állom és állítom: nem jól van, ahogy van, és történni kell valaminek, hogy ne legyen még rosszabbul.

Míg a passzív és érdektelen nyelvszemlélők szent áhítattal figyelik, hogyan változik a nyelv (romlást nem ismernek,) ez „csak" esztétikai kategória, nem lo*gikai*. „Ki merne abba beleavatkozni", azalatt beavatkozik, és rombol a buta gép.

Hány millió ember meggyengült nyelvérzékét zavarta össze végképp a „rövid ortográfia"? Hisz sokan mást nem olvasnak, mint újságot. Ezen a ponton a mesterséges rontás olyan rétegekbe is behatol, amelyeket eddig kiejtés dolgában immunisnak hittünk.

*

Denaturált kiejtés. Borból ecet lesz: természetes folyamat. Azért bor helyett senki sem iszik ecetet. [*Az*] iro*dalmi* ny*elv* mesterséges, kompromi*sszum* eredménye.

Az iro*dalmi* kiejtés sem lehet más. Kiegyenlített harmonia a végletek közt. Rövidhangzós tájszólásaink egy idő múlva éppoly tűrhetetlenek, rövid tűszúrás-szerű hangsú*lyukkal,* mint a nyújtó tájszólások nyúlóssága.

Ami mesterséges, még nem természetellenes. Egy szép kert van annyira természet, mint a művészet.

Az egyoldalú tudós világszemlélet irtózik minden beavatkozástól, csak szemlélni, megfigyelni, rendszerezni akar.

Ha azonban nem jönnének időnkint nyelvalkotó egyének és áramlatok, nem volna mit megfigyelni.

Tud*ományos* nyelv megalkotás*a* csak részben tudós munka. Révai, Verseghy költők is voltak.

Kiejtés, alkotás: nagy előadó művészek. De azok is eltévelyednek, ha nem tudják tudva: meddig mehetnek, mi a hagyom*ány* fejlőd*ésének* természetes iránya?

Ha a kertész nem gyomlál vadhajtást, ha nem vág, nem hernyóz, permetez, férget nem irt: néhány év alatt vadonná válik a legszebb kert. A vadon is szép, de nem kert.

Öntudatos beszélőket nem nevelhetünk ideál kitűzése nélkül. A lényeg az, hogy ezt is tudatossá kell tenni, ügyelni rá. Már fél gyógyulás, ha valaki fölismeri és szemmel tartja a bajt.

Helyesírás és kiejtés

Az Ak*adémiai* Helyes*írás* valóban a kiejtés leggazdagabb codexe, de titokban! Legyen nyíltan az. Állítsa fel a jó kiejtés ideálját. Hisz mint a nyelv általában, a kiejtés sem mereven megállapodott, folyton fluktuál és változik. De kell lenni

egy ideálnak, amelyre mindnyájan törekedünk, s amit csak többé-kev*ésbé* megközelíteni lehet. Egyéni kiejtés is változik *az* évek folyamán, más környezet, más nyelvi felfogás. Környezete hatása alól senki se tudja magát kivonni. Külön*ösen* káros hatás. Ez elleni védekezés is csak egy [*kitervelt?*] norma lehet.

Most földalatti folyó ássa ki medrét.

Nem lehet szó a nyelvészet mulasztásáról. Hisz nagy fontosságú problémák megoldásán fáradoztak évtizedeken át.

Csak az a kár, hogy a mai élettől távolabb álló problémák kötötték le a legjobb erőket, s nem jutott elég munkás a mai életet közvetlenebbül érdeklő kérdésekre. **Kevés a nyelvész.** Még azt is el kell ismerni, hogy a nyelvtört*éneti* problémák előbbre valók voltak.

De talán mégsem kellett volna pl. a népnyelv-kutatást annyira elhanyagolni. Szinnyei panasza.

Nem volt elég presztizse [kéziratban: je] a nép ny*elvének*. Vajon nem volt ebben része biz*onyos* örökké visszatérő alsóbbrendűségi érzésnek?

Hisz a magyar kultúra szabadságharca még távol van a teljes győzelemtől. *A* tübingai pályakérdés kételyei még újra kísértenek. [Lásd Kazinczy Tübingai Pályairat-át]. Érdemes-e? Csak ha ennek az utolsó nyoma is elenyészik. Élet és halál mesgyéjén eddig meg tudott állni a magyar. Megmaradásának egyik titka, hogy ragaszkodott nyelvéhez és zenéjéhez. Mindkettő elé a fejlődésnek még beláthatatlan útja nyílik.

[Az eddigi – összefüggő – cédulák mellett még két cédulán vannak idetartozó, de nem összefüggő följegyzések:]

Honnan? már többször megáll*apította* Thewrewk: örök időkre nem lehet állandó vonásokat

---

Helyesírás: szükséges rossz. Mást írunk, mint amit mondunk. (Gyomlay, Jespersen, Jones).

[9 fehér noteszlapon, egy „Kiejtés" feliratú borítékban.]

Egy pusztuló nyelvi sajátság, szépség, báj. Arany. Vidék.

Ott van a!
Itt van ë } Itt van-e Kérdés — or*atio* recta — obliqua

Egy vasárnap hallgatni, figyelni a pesti nép beszédét. Szabadban tanyázó, játszó, háromtagú család. -ë „nyögés".

Kik pusztítják a nyelvet. A m*agyarul* nem tudók hatása a tudókra sokkal nagyobb, mint fordítva. A gyom jobban terjed, mint a jó. Az idegenszerű kultusza, terrorja, magyar öntudatot

Nyelvtudós passzív (tétlen) szemlélője a nyelv életének. Fürkészi törvényeit, tüneményeit, „tényeit", de nem akar változtatni rajtuk. A nyelvművelő nagyon is akar. Orvos, kertész. Da kama nix machen! [= Itt nem lehet semmit se tenni.]

15 szótag: legeslegmegszentségteleníthetetlenebbeknek. (ë ékezet nélkül mondta).

Egytagú helynevek: Zala, Vas, Gömör.

Könyökömön nőtt ki: wächst heraus

Elcsépelt = abgedroschen.
[„A magyar kiejtés romlásáról tartott előadásában (V–II, 296. 1937) is vannak ilyen hanglejtés-ábrák, de ezek itt újak.]
[Európa Publications Limited 1964. januári levele hátán.]

Kiejtés

Televíziót kiegészíteni.
a) Benkő ë (ne jósoljon)
b) Hol beszélnek legszebben? 1897-*ben* kolozsvári piacon.
A) Nyelvtud*ós:* passzív megfigyelő, leíró, rendszerező (botanikus).
B) Nyelvművelő: aktív, tanító, pedag*ógus*. Rosszat változtató, javító, gyakorlati, kertész.
A) megél B) nélkül, viszont nem.
B) átviszi A) eredményeit az életbe. A kertésznek érteni kell a botanikához.
Osztrák: „da kama nix machen."
[1964. március 18-i akadémiai osztályülés-meghívó hátán.]

Akad*émiai* felszól*alás* 1964 nagy[*gyűlésen?*]
Csökkenteni? 1964. márc*ius* felemelni! (Nyelvészet.)
Mindent el kell követnünk, hogy ne legyünk kénytelenek kenyerünket külföldön vásárolni. Tehát *a* gabonatermeléshöz is járuljon hozzá [*az*] Ak*adémia,* ha tud. Ennek érdekében még az Ak*adémia* időleges dehumanizálását is el kellene viselnünk, noha máris aggasztóan félrebillent a Snow-féle két kultúra egyensúlya [*az*] Ak*adémián* belül. [Snow-ról lásd V–III, 117, 120 és 571. lapokon.]
Ám ugyanakkor arról is gondoskodnia kell, hogy nyelvünk búzamezején a tiszta búzát ne fojtsa el a konkoly. Az értelm*ező* szótár monum*entális* alkotás. De hány embernek van rá 1300 *forint*ja? Az angol minden lényeges tudom*ányos* [*kérdése*] meg etymol*ogiája* belefért egyetlen ebéd árán megvehető kis könyvbe. Beleférne a mienk is.
Nem csökk*enteni,* felemelni, hogy a nagy mellé mielőbb elkészüljön a közép és kis szótár. A nép várja. Akarná megtanulni. Érdeklődés. Millióknak valót nyújtani, meg is veszik. 70 folyóirat: Kevesen olvassák, elférne még egy, amit sokan *olvasnának.* Közönség-szolgálat? Hasznosabb munka.
Szabad...ok [olvashatatlan] nem szorulnak támogatásra. Irod*alom- és* nyelv**tudósok jövedelme...**
A) Javasl*at:* 1) **sürgősen kisterjedelmű, olcsó,** de a legújabb tudom*ányos* kutatás eredm*ényeit* felhasználó magyar zsebszótárt [*közreadni,*] ezzel **álljon elébe a rohamosan terjedő** nyelvi hibák további burjánzásának.
2) Népszerű folyóirat *a* nyelvhelyesség napi kérdéseit [*tárgyalja.*]
B) Psychol*ógia* 5-5 kötet 200 cikk 1.
[1964. január 24-i körözvény egy lapjának összehajtott hátán. V.ö.: **Nyelvromlás – nyelvművelés,** V-III., 435.]

Nemz*eti* függetlenség? Százados elnyomás maradványa az értelmiség nyelve, de nem a népé. A Karácsony *Sándor*tól leírt értelm*iségi* nyelv hangzó oldala az értelm*iségi* kiejtés felfelé züllő elemei. Németes (uvularis = előkelő) Nemzedékek: Kiss Elemér – apja.

Kiejtés

Színiak*adémia:* „tájszólás" nem kerülhet m*agyar* színp*adra.* 1939-ben a színiak*adémia* szerint Jászai [*Mari*], Márkus E*mília* stb. tájszólásban beszélt, mert a m*agyar* nyelv teljes skálája szólt ajkukon.
Pesti szül*etésű* színészek többsége bevitte a színpadra a pesti tájszólást.
[Zeneműkiadó 1964. III. 27-i szállítólevele hátán.]

Hova lett *az* ë?

Benkő (Ny*elvőr*) meghúzta a halálharangot az ë fölött. De csak Pesten halódik, ott is él még a vidékről jöttek nyelvén, ha nem hagyták magukat megriasztani a hamis „műveltségű" máztól.
„Elkésünk", mit adnánk egy gr*amofon*lemezért, amelyen Arany, Jókai, Deák s más nagyjaink beszédéből csak néhány mondatot hallanánk. De még sokunk fülébe cseng Beöthy Zsolt, Szinnyei József, Végh János, Jászai Mari, Márkus Emma beszéde s másoké, akikben még csalhatatlanul él nyelvünk teljes hangrendszere. **Bec de Paris?** [= Párizsi nyelv] Il n'y a que le bec de B*udap*est (qui est mauvais). [= Csak budapesti nyelv van, amely rossz.]

Gyáva beletörődés helyett

Fatális, szinte tragikus tévedés: a teljes hangsorú magyar beszédet tájnyelvnek tekintik, a hiányosat, szintelenebbet „irodalmi"-nak, műveltnek!
[1963. április 16-i körözvény hátán.]

Próza-hagyomány falun. Kész szónokok. nem csoda, hogy írók jönnek *közülük.* Tankönyv-nyelv története. Az rontja száz éve a nép nyelvét. **Tanügyi bácsik.** [= Hivatkozás cikkére: V-I. 304.]
Galánta: M*agyar*ország kicsiben. Urak, parasztok, cigányok.
[Az Országos Béketanács 1965. január 19-i meghívójának eltépett darabja hátán.]

Pesti *nyelv*

A romlás úgy terjed, mint az árvíz. Gát, töltés nélkül eláraszt országokat.
Mint a járvány: gyógyszer, orvos nélkül pusztít országokat. Mint a gyom: elfojt minden hasznos növényt. Mint a sáska: elpusztít egész vidéket.
Mindegyike ellen védekeznek, csak a nyelvi járvány, gyom, árvíz, sáska ellen ne?
[Akadémiai Kiadó 1966. V. 13-i szállítólevelének hátán.]

Kiejtés

A nyelv értékes és jellemző tulajdonsága elsenyved, eliszaposodik, elgyomosodik, ha nem ápolják. Erre akartam *a* figyelmet felhívni. Hogy olyanok nem értették meg, akik úgyse akarnak v*agy* tudnak tenni, avval nem értem rá törődni. Örülnöm kellett, hogy akadnak, akik megértették, miről van szó.
Kert vagy erdő? A kertész még a virág színét is meg tudja változtatni.
[Augusztus 10–16-i naptárlap hátán. 15. péntek, Nagyboldogasszony!]

nyelv – zene összefügg. Német anyanyelvűek szerették a németes operett-dallamot. Németből fordított közmondások, szólások: sag schon – mondd már

Szószerkezet leforditása komikus hatás [kedvéért,] de megszokásból is.

Meg kell mondanom, meg kell mondanom, ezt a Tudományos Akadémia közgyűlésén vagy tizenkétszer hallottuk.

[A Zeneműkiadó 1966. III. 24-i hosszában félbetépett levelén.]

Gyorsul a magyar beszéd

Minden nyelv tempója gyorsul idők folyamán. Az írott nyelvek tanulsága: rövidülnek a szavak, (hlaifward – hlaford–lord). De századok alatt. De az a gyorsulás, amit csak 50 év alatt megfigyelhetünk, nem a természetes kopás, rövidülés, tempó-változás, hanem valami, a nyelv szellemével ellentétes *tünet,* ami ellen szót kell emelni.

1. Csak az értelmiség. Vannak ugyan tájszólásaink, gyorsabb beszédűek a rendes, átlagos magyar beszédnél. De nem erről van szó. (Nyelvatlasz?) Idegen nyelveket tanuló, városlakó [*emberek nyelvéről.*] A leggyakrabban tanult idegen nyelvek, német, francia, olasz mind gyorsabb a magyarnál. Az angol legkevésbé. Azok gyorsítják meg, akik idegen nyelvet is beszélnek. Lányiskolák.

2. De azok is, akik nem beszélnek rendesen idegen [*nyelveket,*] más okból kényszerülnek. A magyar stílus újabb fejlődésének egy hibájára nem mutatunk rá. (Stilisztika?) Cikkek, szónoklatok végtelenül terjengős szószátyár módja. Cikkek: soronkénti, ívenkénti díjazás (elég alacsony), ezért nyújtják. Viszont felolvasva inkább érezhető, ezért sietnek. Általános tempo, egyes szavak zsugorítása (szocjalizmus, imperjalizmus, sőt négytagú imperializmus). Amíg idegen szavakra szorul, kisebb baj. De magyar szavakra is kezd rákapni ez az idegenes ejtés, kikezdi a magyar szótagok egyenrangúságát, a kvantitást (Sauvageot). Ez már nagyobb baj. Ez nyelvünk védendő sajátsága, versköltészetünk alapja.

Magyar stílus és hangos beszéd együtt jár, együtt romlik. Álljunk elébe? Tanuljunk újra kevesebb szóval többet mondani. Ez jellemezte nagy íróinkat mindenkor. Azt azután nem kell sietve elhadarni, meg lehet adni minden szónak a megillető ritmusát, zengését, nem kell elrontani nyelvünk zenéjének gyönyörű harmoniáját.

[A Francia Intézet 1965. I. 27-re szóló meghívójának hátán. Tintával, ceruza-betoldással.]

Gyorsuló beszéd okai:

1) Általában az élet gyorsulása, közlekedés, idegesség, két háború, nyugtalanság. 2) Leányiskolák. 3) Stílus: terjengős, szószátyár. Folyóiratok terjedelem után fizetnek. Bőbeszédűség átterjed a szónoki [*beszédekre,*] amiket úgyis olvasnak. Írógép! Sok szóval keveset mondó írást a felolvasó akaratlanul is gyorsít, mert érzi, hogy keveset mond. Nyomósítja a szótagokat: imperializmus hat szótagából négy lesz. Ebben már közrehat.

4) Idegen nyelvek hatása, amelyek a hangsúlyos szótagok árnyékába kényszerítik a többit, míg a magyar szótagok egyenrangúak.

Gyógyszer: ének. A rendszeresen éneklő gyermek megtanulja hangját helyesen

használni, az iskolaudvar óraközi zaja is kulturáltabb lesz éktelen, hangrontó ordítozás helyett. Aki énekben megszokja a szavakat épségben kiejteni, beszédben sem fogja elkenni, elhadarni.

[Az Olasz Követség 1962. VI. 2-i meghívójának hátán és a nyomtatáson keresztül.]

Budapest nyelve

Antinomia: épp a főváros nem lehet minta. Paris. történeti [*okai:*] száz éve még nem tudott magyarul. Színészet. Pesti sarjak. Bajor Gizi: minden színésznő, sőt polgárnő utánozta. Baksay: három nap Pesten, már nem tudok magyarul. Színiakadémia: tájszólással nem boldogulsz.

Kultúr-terror. Kiss három nemzedéke. Apa még tökéletes, fia előkelő ügyvéd, már „értelmiségi". Terror egész **országra. Rádió.**

Ha nem sikerül visszatéríteni: az egész ország nyelve magyartalanná fog válni. Opera: erdélyiek. Még Takács, Környei.

Filharmóniai műsor még 1896-ig (?) kétnyelvű: zeneértők nem tudtak magyarul.

Kapard meg a pestit: kibúj a német. Zsidó is volt jó, Balassa, Beregi.

[Egy – nyelvészeti? – munkaértekezlet feltépett meghívóján.]

Rádió-nyelv

1 Általában a nyelv. Scherz bácsi [= egykori bemondó] „offiziers ungarisch"-a óta töretlen hagyomány, hogy a bemondók ne beszéljék az igazi magyar nyelvet, hanem a többé-kevésbé degenerált, idegen fonetikai elemekkel vegyes értelmiségi nyelvet. Ennek országos hatása. A naiv nép fiatalja azt hiszi, ez a művelt beszéd, és ahhoz méri az idősebbekét, korrigálja szüleit. Parasztosnak bélyegzik az igazi, jó fonetikát. –

Nincs: Lőrincze és néha egy-egy színész, ha parasztot játszik. Úgy látszik, senki sem emlékszik, hogy a színészet fénykora ismerte és használta a zárt e-t. Akiket még hallottunk. Jászaitól Márkus Emíliáig, Újházitól …-ig mind úgy beszélt. Bele kell nyugodnunk, hogy velük leáldozott a teljes magyar nyelv, és csak szűkített hangkészlete maradt, mint egy romos orgonának, amelynek egész sor sípját elvitte a bomba?

Nyelvünk is vesztesen került ki a háborúból?

.....

A **rádióból** hamisan szól a magyar nyelv, mint egy elhangolt zongora, s mételyezi az egész ország nyelvi hallását. Régi szólásunkat (se íze, se bűze) úgy módosíthatnám: íze ugyan nincs, de bűze van. Rossz illatú [?] árad a rádió hangszóróiból is.

[Egy noteszlap két oldalán és egy eltépett vámnyugtán.]

Kiejtés. Rádió

Mosom kezeimet. A zenész társadalom előtt igazolnom kell magam: rajtam nem múlik.

Ha bármely külföldi rádiót hallgatok, melynek nyelvét ismerem, megállapítom, hogy a bemondó az illető nyelv tökéletes, mintaszerű kiejtésével beszél. Fáj-

dalommal kell megállapítanom, hogy a magyar rádiónak egyetlen bemondója sincs, aki a magyar kiejtés teljes gazdagságát, színpompáját képviselné. Ezt a hagyományt a végbement nagy változások sem tudták megtörni. A legelső bemondó, Scherz bácsi „Offiziers ungarisch"-ának árnya borul a mai bemondók beszédére. Valami idegenszerű mindegyikében van, ha nem egyéb, az a szintelenség, ami a szofokrácia kiejtését minden korrektsége mellett jellemzi.

Nyelvészeink rég adósok a pesti nyelvjárás pontos leírásával. Közben a vidék nagyrészt a rádió hatása alatt mindinkább átveszi, úgy hogy maholnap már nem is lehet pestinek nevezni. Külön magyar tragédia, hogy a főváros nyelve nem lehet minta, mert kilúgozta magából mindazt, ami a magyar kiejtésben szép és jellemző.

[Egy vékony, áttetsző lap mindkét oldalán ceruzával.]

Egy másodrendű, idegen élősdi-kultúra tenyészett itt. Írtak könyvet, színdarabot, festettek, faragtak, építettek olyan műveket, amik bármely más országban keletkezhettek volna, annyira nem volt kapcsolatuk az országgal és népével. Nyelvünk fordítás-nyelv: jobb, ha idegen nyelvre fordítják.

[Egy kitöltetlen bankigazolás eltépett darabján.]

Magyarosan

„Eredmény nul-nul." Csájkovszki – mondja a rádióhölgy.

[Egy sárga noteszlapon. Lásd cikkében: „Helyes kiejtés, szép magyar beszéd". V–III, 441 ezt is említi. 1965.]

ë

A m*agyar* nyelv fonetikájának, teljes hangzásának birtokában csak az van, aki ë-vel beszél.

[Egy kockás füzet lapján.]

Pesti nyelv

Pesti nyelv = rossz nyelv. Párisi = jó nyelv. „Magyar" (= pesti) operett magyartalanság tárháza zeneileg, szövegileg. Pest külön ország, nagyrészt összeesik egy másik „állam az államban"-al: zsidóság. Temetők egymás mellett, fallal elválasztva, de a németségben egyek.

Élnek elegen kifogástalanul beszélők. P*esti* ny*elv* pejoratív, cockney, műveletlen. Pesti műveltek cockney-ja fordított Pygmalion. (Londonismen) pestizmus, p*esti* nyelv: nyelvünk pestis, megrontja az országét, [a] teljes hangkészletű beszédet tájszólásnak minősíti – ezzel fejtetőre állítja. (Ignotus: angol nyelv – Horváth: Nemz*eti* színház, Kemenes Világ 1920-as év 1900-*ban* még tanultak héberül. Zsidós: paptanáraink héber nyelvet ismerve magyarázták: z*sidó* iskolatársaink kiejtésében a torokhangok a héberből erednek. Molnár A*ntal* még gimnazista korában levelet írt Tóth B*éla*nak, hogy ne gyötörjék héberrel a z*sidó* tanulókat. Tóth Béla egy esti levélben síkra is szállt ellene. Ma? Zsidós beszéd.

Ének nyelven alapul. (Stockhausen). Degenerált nyelven csak degen*erált* ének [*szólhat*].

Pesti nyelv = elhangolt zongora, némely hangja nem is szól.

Teljes m*agyar* nyelv ma főképp Pannóniában [*és a*] világ négy táján (székely, palóc, Csallóköz, Bácska mind azt beszéli). Másképp Debrecen, az is jó, de egy hang hiányzik a színskálából, egy húr a hegedűről.

Eger is jó lehetne, ha megszabadulna a pesti nyelv zsarnokságától. Kultúr-terror.

[Négy kockás noteszlapon.]

Élesítsük fülünket. Gyakorlott, kiművelt fül nemcsak zenében kell. Színpad, élet. Hanglejtés elárulja, Julis: szomszéd szobából meghallottam, hogy hazudott. Bevallotta, kérdezte, honnan tudtam?

Cigányok, mikor a nótaszerzők dalait [*játsszák*?] (Régi idők. Mai parallelje?)

Menetelő katonák, idegen marsok.

Egy zenekar: mit játszik kedvvel. Nb. [= nota bene = megjegyzendő] nagy műveket is kedvetlenül. (De Fauve-eset.)

De meghallani, hány százalék kedvetlen, elkeseredett ember ül benne, és mennyi időt tölt a zenek*ar* béremelési problémákkal, esetleg személyi torzsalkod*ásokkal*.

Egy művész milyen ember: szelíd, jólelkű, vagy irígy, önző. Megérzi ezt a közönsé*g* függetl*enül* a művészi kvalitástól.

Az énekes: leplezi magát, nem is tudja, mennyire. Kitárja jellemét a közönség előtt. Persze, nem mindenki ismeri fel.

[Egy kettőbe hajtott, 1–2-vel számozott lapon.]

Laziczius. Köznyelv. Pesti.

Pest: a m*agyar* nyelv egy elfajult, romlott változata, (Jones), tele idegen hang-, nyelvtani [és] stílus-elemekkel. Dent: le kellene fordítani. Trónra ülteti *az* új nyelvtant, félrevezet. Baksay: három nap [*Pesten, már nem tudok magyarul*], hát aki három vagy harminc évig

Három nemzedék: apa, fiú előkelő, unokák pesti utca [*nyelvét beszélik*].

Hibái részletesen (Élet és Tudomány), egész irodalom stb. főképp a pesti ny*elv*.

[Enteroseptol használati utasítás hátán, majd a nyomtatás közt és a margón fölfelé.]

A m*agyar* nyelv tempója

Jellemző a természetes gyorsulás. De veszedelem [*az*] idegen behat*ás* alatti gyorsulás. Megrontja a nyelv testét. Idegen anyanyelv. (Pesti Hírlap!) Honti János. De gentry is! Arisztok*rácia* kivétel. Csak az alacsonyabb, idegen nyelvet nemigen tanuló nemesség és a parasztság. Ez a különbség a nagy homogén nemz[*etekkel szemben: ott*] a legmag*asabb* osztályok a minta. Mi azt a mintát, amit a legműv*eltebbek* adnak, mert a nyelv természetével ellenkezik, nem fogadhatjuk el. Újra meg újra arra kell kérnünk: tanuljanak meg magyarul is.

Fordítás nehézségei. –

A magyar melodika. Mennyire homlokegyenest ellenk*ező* minden nyugati melodika, amely a hátulhangsúlyozó nyelveken fejlődött. Vissza a primitívebb fokhoz: ezen kell [*megállni*?]

Párhuzam a XVI. századi [*német*?] és a magyar 19. sz*ázad közt*. Még a népré-

teg is! A XVI. *század* nem a paraszt, hanem a városi iparos polgárság. Középréteg – körülb*elül* amely nálunk
[Egy hátán megkottavonalazott papíron.]

Pesti nyelv

a m*agyar* nyelv legvértelenebb, legfakóbb változata. Így beszélnek idegenajkúak, ha könyvből tanultak. De még azok is jobban, ha Tous*saint-Langenscheidt*ből [*tanultak*], mert Balassa *vala*mi nyegle hányavetiség, fölényes felületesség benyomását teszi, még aki nem is ilyen: a félig tökéletlenül kiejtett hangok – idegen anyanyelvű sohasem tudja megtanulni (kivéve olasz), amit meglevő nyegleség torzképszerű túlzásba visz. Komolytalan, hetyke jelleget „kölcsönöz" még annak is, aki lelkileg nem az, csak éppen így tanulta meg. –

Nagyszombati gim*názium* jó nyelvi körny*ezet volt*. 1) tanárok nagyobb része 2) tanulók Csallóköz. Önképz*őkör*, szavalás oly tökéletes beszéd emlékei. Nagy G., Csenkey – helybeliek tótos-németes-zsidós beszéde elütő, de mindenki érezte, mi a helyes. Pesti nyelv egy-két példáját is láttuk (konviktusba pesti fiúk is kerültek: Hollán, Rademacher, Trammer, Zachár, Usztarek); mindnyájan éreztük a különbséget. Volt, akit megszédített a finomabbnak vélt beszéd, és próbálta utánozni. Volt, aki nőiesnek érezte.
[Egy kockás noteszlap mindkét oldalán tintával.]

A nyelv olyan, amit senki sem [vethet? vehet?] el. Ha magunk így vigyázunk rá, engedjük, hogy ebek harmincadjára kerüljön, akkor – ismerik a régi mondást: nyelvében él a nemzet – akkor (Ady) mind fejeként [? bizonytalan olvasat] elveszünk. De nem is érdemeljük, hogy éljünk!
[Kis alakú kockás noteszlap egyik oldalán. A másikon:]
Gyere jó pajtás Weöres Sándor verse. Ének-zene V. o. ált*alános* isk*olák szám*ára 13. oldal. **Proszódia**! ! !

Szabó D*ezső*: nem lehet korgó gyomorral Hymnuszt énekelni. (Mást sem!)

Pesti nyelv: társad*almi* rétegek. 44 éve itt élő cselédlány semmit sem romlott.

. . . . . .

Sirató: művelt ember akkor sem mondja, ha érzi. Primitív esetleg akkor is mondja, ha nem érzi. Kötelező rítus.

Lakod*almon* is: tanúja voltam, menyassz*ony* sírva mondta el a kötelező bekösöntő formulát apósa előtt, aki dühösen hallgatta, mert fia nem kedvére való lányt hozott a házhoz.
[Hangverseny-meghívó letépett vastag lapján.]

Kiejtés probl*émája* nálunk egészen más: németeknél a sokféle, erősen különböző tájszólás fölé kellett egy közös, egységes kiejtésmódot emelni. Nekünk egyre inkább az egyre jobban elharapódzó idegenszerű, hibás kiejtés ellen kell védekeznünk. A mi tájszólásainak nem különböznek annyira, itt könnyű lesz megegyezni, hogy melyik ejtésmód a célszerű, szebb. ë Külön színpadi nyelv nem kell: a színpad és a művelt ember kiejtésének azonosnak kell lenni.

Néprajzi térkép regio – regio nem esik össze a közig*azgatási* határokkal. Népsajáts*ág* + nyelvj*árás* – együttjárnak-e? – Hogy nyelv és zene *együttjár*: feltevés, de még messze vagyunk a pontos terepfelvételtől.
[Sárga Adria notesz, 37–38. lap. 1945 után.]

Hangképzés. Szövegkiejtés

Ennek kidolgozása még mesterére vár. A magyar szövegkiejtés egyáltalán még annyi és olyan megoldatlan problémát tár elénk, ami egy ember munkaerejét meghaladja. Itt még közmegegyezéssel meg kell állapodni a magyar színpadi nyelvben, aminek kötelező tanítását azután az iskola is vállalná. Akkor lesz majd az iskolai énektanítás főhelye annak, amit ma még alig vállalhat: a szép magyar beszédnek.

– – – – – – – – – – – – – –

A nyelv zenéjéhez. Végignézve az egyet*emi* előadás*okon* nem látok olyan előadást, ami a legcsekélyebb vonatk*ozásban* volna az élőbeszéddel. Nyelvész szakosoknak tartott fonetikai előadás nem alkalmas [*erre*]. Mindenkinek! De előbb kell kezdeni: a népis*kola*, polg*ári*, közép*iskola* énekórája volna a tiszta kiejtés, helyes hangsúly és hanghordozás iskolája. Talán ha ebbeli fontosságát felismerik: több időt engednek rá.
[15. füzet 51. és 54. lapján.]

Magyar nyelv. Kiejtés

Angol kiejtés: majd valamikor száz év múlva! Előbb meg kell csinálni! A mi isk*oláinkban* csak 1844 óta szabad magyarul tanítani. De közbejött a Bach-korszak, s valójában csak 1867 óta rendszeres, de kielégítőnek máig sem mondható. Akkor is az osztrák középiskolát másoltuk, amit nyertünk a magyar órákon, tönkretette a többi rettenetes fordítás-nyelvű tankönyveivel, magyarul alig tudó tanárokkal. Még 1900 táján is volt olyan tanár, aki nevetségesen beszélt magyarul.

A magyar nyelv minden művelőjének mementóképpen kezeügyében kellene tartani az 1790–[18]48 korszak küzdelmeit a nyelvért.
(Szekfű: Iratok a magyar államnyelv történetéhez. Bp. 1926.)

Elértük-e, hogy a magyar nyelv tanítását „rend szerént való tudománynak" tegyük, mint Pest v*ár*m*egye* 1805-ben kívánta? Nem volt rá elég erőnk, s ami volt, sem használhattuk eléggé. Metternich (Iratok 410) "a magyar nyelvnek századokra lesz szüksége, hogy elérje a latin fejlettségét, ha egyáltalán eléri valaha." A fr*ancia* nyelv magasabb kifejl*ődése* alig 150, a németeké 80 éves (1833-ban). Még igen közel az idő, hogy főrendeink egyált*alán* nem tudtak magyarul.
[16. füzet 16. lap hátán.]

Az értelmiségnek nemcsak hangsúlya, dallama, mondatfűzése, gondolkodása idegen. Ezért nem érti, szokatlan, ha valaki helyesen ír és beszél.

Sehol a világon akkora nyelvhelyességi mozg*alom nincs*, mert sehol nem fordult annyira ki saját vágányából a nyelvérzék.

Hasonló a zenei érzék.
[Eltépett naptárlap hátán. Eredetileg fekete ceruzával, amire pirossal javításokat írt.]

Magyar nyelv zenéje

Fel kell ébreszteni a köztudatban a nyelvhelyesség **lelkiismeretét**. Ha nyilv*ános* helyen nyelvhibát ejt valaki, az egész hallgatóság zúduljon fel, és javítsa ki.

A sajtó kötelessége. Napi félhasáb elég szerény adó a magyar nyelvnek. Ha minden újság megtenné, hogy akár állandó rovatban, akár változó külső alá rejtve ahhoz értők által játszva tanító cikkeket iratna, már sokat nyerne. Az erre szükséges helyet a gyilkosságok részleteinek kissé sommásabb [*előadásával nyerné meg*]. De ez csak az írott nyelv. A beszélt, hangzó nyelv megjavít*ása* elsősorban színházak

[Brahms kamaraműveinek kiadói reklámja hátán, folytatása nincs a túloldalon – talán más cédulán volt?]

Nul-nul! !

Aki nullpontról indul, annak magyarsága megreked a nullponton.

[Egy körözvény letépett tetején.]

Nul – nul 00

A m*agyar* kiejtést a fölfelé züllés tette és teszi tönkre. Mária T*erézia* szirénszava Bécsbe csalogatta az arisztokráciát, sőt a testőrséggel a kisnemességet, ez aztán terjesztette lefelé. Még falusi tanítónőtől is hallottam: flamméja. Nyilván műveltebbnek érezte magát. Kazinczy germanizálta *az* irod*almi* nyelvet. Ez persze a kiejtést is rontotta. Németből fordított társalgási nyelvünk folytatta. Karácsony *Sándor*: értelmiségi nyelv megfelelője értelm*iségi* kiejtés. Legrosszabb az arisztok*rácia*. Medveczky. Egy francia gróf angol collegiumban. Más a nyelv anyanyelvűeké. (nem racc*solnak*). Nyelvtudás járhat rossz kiejtéssel együtt. Thewrewk.

Pygmalion. Nálunk fordított. Az igazi falun él, onnan lehet megtanulni. Jókai: Helikon tanulhat a mezőtől.

Hazaf*ias* Népfr*ont* elnöksége: élveztem az 5–6 vidéki ízes beszédet. Egyetlen tag beszélt rosszul: egy pesti pedagógus.

. . . . . .

1. idő: ritm*us* 2. magass*ág*: dallam 3. erő: h*ang*súly 4. szín: kifej*ezés* árnyalatai.

Mind a négy a) nemz*eti* sajátság, b) romlik.

1) Kellemes, – ∪ különbs*ég* elmosódik. 2) mondat dallama hibásan hangsúly*ozódik*, 3) erő: itt a legkevesebb hiba, első szótag *hangsúlyos*. De nincs magyartalanabb, mint minden egyes szót megnyomni. Viszont hiba a jelzett szót **mindig** beolvasztani a jelzőbe. Rádió: **Két**magyar tánc (= nem három).

Galeotto csodálkozott, (mert olasz 12 féle). Az volna az egészséges állap*ot*, újra oda jutnánk. Igen, tanítsuk meg a népet a művelt beszédre, (vetkezze le a tájszólás kirívó vaskos tulajdonságait, ha vannak!) De előbb mi, értelmi*ségiek* tanuljuk meg tőle a magyar beszéd eredeti, romlatlan ritm*usát*, dall*amát*, hangs*úlyát*.

[Egy fehér lap mindkét oldalán. Az érintett gondolatokat: Pygmalion, kellemes, Galeotto – kidolgozva: lásd: „Nyelvromlás, nyelvművelés" V–III, 434, 435 és „Helyes kiejtés, szép magyar beszéd" V–III, 441.]

Kevéssé (g)? Mért dupla? Kicsinyég, nem kicsinnység. Kevesebb b-je lappang? mert ami kevésbé v*ala*mi, az kevesebb. Győré-ből lett Győrré? Kolozsvárott (Gyarmathi) régi.

Utcahosszat (Pais t) egyfajta (eine Art) úgy tűnik zömmel. Hazánk hírei – Lappangó germanizmusok.

– – – – – – – – – – – –

perfect = imperat*ivus*. herstellt! Wohlaufgetrunken Bevettük azt a fejet! (Kalauznő) Előrementünk stb. (Kalauz autobusz*on*) Tükörszavak százai, németből fordított szólások.

Hangsúly.

Most **pontos** időjelzést *adunk* (máskor pontatlant?) II. ik D-dur Symphonia. Hát az első D.? IX. d-moll, akkor nyolc másik is?

Még mindig Numëro kettő. Nem minden idegen, ami hasonló, De: tényleg – tatsäschlich.

[Egy sárga, valahonnan letépett lapon két oldalt.]

(jó kí**vánság** tele**fonban**)

fokozni nem | tudom (ritmust is lehet jelezni). jó | ügy

Kiejtésbeli rossz szokások, mint a penészgomba, nap-nemsütötte helyeken. Született magyarok, jó beszédű*ek* is rákapnak, ha nem tudatosan beszélnek.

[„Magyar szellem a zenében. Kiegészítés" feliratú kockás fedelű füzetben.]

Hírlapjaink magyars*ága*

Minap a borbélynál vártomban kezembe vettem „A magyar nők lapja" c. társadalmi hetilapot. Ahogy felnyitom, azt olvasom a társadalmi hírek közt, hogy x urat áthelyezték külföldre, de leánya nem követi új állomáshelyére, mert rövidesen pártába kerül Budapesten. Vajjon akad-e a lap olvasói közt, aki figyelmeztesse a szerkesztőt, hogy a legtöbb lánynak az a baja, hogy pártában marad. A szóban forgó kisasszony alkalmasint férjhez megy. Ez alkalommal nem kerül pártába, hanem leveszik *róla a pártát*. (Valóságos villogó gatya), búcsúzik tőle szegre teszi, és bekötik a fejét.

Már rég szükség volna egy szótárra, amely a magyar szavak értelmét magyaroknak megmagyarázná. Igen jó szolgálatot tenne, mikor magyarról magyarra fordítunk. Mert városi ember magyar beszédét le kell fordítani magyarról magyarra.

V. szerint a sajtókamara. Kötve hiszem, hogy a kamara tenni fog. Hiszen akkor először is számos tagját el kellene tiltani az írástól.

Úgy hallom, vagy 14 okmányt kell felmutatni annak, aki a Kamara tagja akar lenni. Ha már annyit kér, kérjen még egy 15-iket: egy lapnyi magyar szöveget, amit a pályázó zárt helyen, maga erejéből írt. Aki ezt a próbát nem állja meg, ne írjon. Akkor nem lenne szükség többé Lehr Albertekre. Ha végiglapozzuk elején a *Magyar*osan [? bizonytalan olvasat] évfoly*amát*: a legtöbb megrótt hiba a napisajtóból való.

*Lehr Albert*nek nem akadt utóda. Pedig nem is egy kéne ide: az utóbbi években úgy elburjánzott a gyom *a* napi sajtóban, hogy egy kertész nem is győzné gyomlálni. Így Halász Gyula „Édes anyanyelvünk" c. kötetének bátran adhatná azt a címet:„Hírlapjaink magyarsága".

A napi sajtó magyartalansága nemcsak hogy legbővebben ömlő, de a legveszedelmesebb is. Kinek árt egy tudományos könyv magyartalansága, ha alig van száz olvasója? S azok nagyobbrészt tudják, mi a hiba. Legfeljebb a szerzőnek, ha ugyan árt az valakinek nálunk, hogy nem tud jól magyarul.

De a napilapokból naponta százezrek és milliók szívják magukba a mérget, a fertőzés oly rohamosan terjed, hogy sziszifuszi munka volna azt megállítani akarni.

Igaz, van V. nemzeti kötelesség.

Ennek egyetlen módját látom: a forrásnál szűrni a vizet. Legyen minden lapnak egy nyelvi szakértője, aki gondosan végigolvassa és kijavítja a lap minden sorát, (még a hírdetéseket is).

A Pester Lloydnál ketten is őrködnek, hogy valami magyarizmus el ne éktelenítse a lapot, [áthúzva:] mert mit szólnának ahoz a németek? Ezek a magyarok még németül sem tudnak.

A magyarok sokkal türelmesebb*ek*. [Idáig áthúzva.]

Ott vigyázni kell: a lapot külföldön is olvassák. A magyar nyelvű sajtó csak magyaroknak készül. Azok pedig türelmesek. Vajjon meddig még? Mikor ébred arra a magyar társadalom, hogy ez a türelem maholnap bűnpártolássá fajul? Hogy nemcsak az író felelős minden szóért, hanem az olvasó is osztozik, ha némán tűr?

Sokan írnak magyarul. Ha a *Magyarosa*n minden hibát számon akarna tartani: vastag kötetekre volna szüksége, s akkor sem volna mód rá, hogy mindenkihez, aki a hibát olvasta, eljuttassa a javítást is.

Egyetlen mód – – –

[Idáig 7 lapon folyamatos fogalmazás. Utána egy új, hasonló lapon:]

„Hírlapjaink magyarsága"

Veszély legnagyobb: apró nyomtatv*ányok*, üzleti reklámok, bolti feliratok, leírás, használ*ati* utasítás. Ki figyel ezekre? Néha nevetünk, pedig nem nevetni kellene, hanem tűzzel-vassal beavatkozni. Ha lehetett **félni** feliratoknál. **Cenzúra!** nagynehezen [?]

Írók

Írók figyelmét [*felhívni*] a hétköznapi, mindennapi élet írott, nyomtatott és beszélt magyartalans*ágaira*. Mert hiába őrzi az irod*alom* a nyelv legnemesebb hagyom*ányait*, ha ezután elrozsdásodik a közönség nyelvérzéke, nem lesz, aki azt méltányolja, sőt megértse.

[Kissé nagyobb lap, mint az előzök. Kettőbe hajtva, közé téve egy kitépett újságnyilatkozat egy téves fordítás közléséről. „Hírlapjaink magyarsága" feliratú borítékban.]

Kopik nyelvünk zenéje, fakul a színe, írni

[Egyetlen cédula-szegélyen, letépve egy noteszlapról.]

Pesti nyelv

irodalom? Bibliog*ráfia*, Gombocz Fonet*ikája*. Gombocz tudom*ányos* pályája csonka, torzó. Budenz – Szinnyei – Simonyi – Balassa.

ë tagadói az élő valóságot tagadják. Papírnyelv, élőnyelv.

[Egy boríték mindkét oldalára ceruzával írva.]

Lehet-e megállítani a középoszt*ályt a* lejtőn? Tragikus tévedés, azt hiszi, feljebb megy külszín után, de távolodik a nemzettől, lefelé megy, mindig kisebb a nemzet felől nézve.

Lehet kultúrát szerezni úgy is, hogy a magyarságukból egy tapodtat sem engednek. Sokan oly buzgalommal tanulnak idegen nyelveket, hogy elfelejtenek magyarul, vagy legalább a kiejtésük iszaposodik el.

[Egy augusztus 17–23-i naptárlapon, amire ceruzával ráírta 1941?]

Tónus, érzelmi velejáró, megelégedés:

megtapogatja a fűtőtestet:

fű - te - nek!

[6. füzet 5. lap.]

Derülátó vita

Aug*usztus* Nyelvtisztítás, nyelvújítás, H*alász* Gy*ula* cikke. [= Halász Gy. a Magyar Nemzet „Édes anyanyelvünk" rovatának vezetője.] Csak egyet felejt el hangsúlyozni. Idézi régi, 24 éves cikkéhez hasonlatát a nyelv ősi fájáról. Ezt én már akkor olvastam, s azóta is többnyire elfogadtam H*alász* Gy*ula* fejtegetését.

Hogy a „fa frissen fakadó lombjai" valóban belőle nőjenek ki, ne a szomszéd fák kölcsönkért levelei legyenek. Kazinczy tragikus tévedése volt, hogy idegen nyelvből átültetett szólások is gazdagítják nyelvünket. Ennek következményeit nyögjük máig. S ha a nyelvújításoknak soha sincs vége, a helytelen újítást megfojtó ellenkezésnek sem szabad megszűnni. Ebben is a nyelv géniusza él, és lerázza az idegen lim-lomot.

Azok a veszélyes idegenszerűségek, melyek tiszta magyar szavakba rejtőznek. Mondatszerkezetekkel kellene többet foglalkozni, mint egyes szavakkal.

[6. füzet 6–7. lap. 1939?]

Nem hiszem, hogy Pázmány Péter ilyen hangon prédikált. Stílusa más hangszínt sejtet. Közvetlenebbet, melegebbet, a hallgató emberségéhez közelebb férőt. (Sík *Sándor*)

Mert kétségtelen: az író stílusából következtetni lehet hangjára, beszédmódjára. E titkos összefüggések vizsgálata még a kezdet kezdetén tart, de hogy vannak: tagadni nem lehet.

[Ugyanott 8. lap.]

A nyelv nem mindenben rövidül

régi: sirolm ma: siralom Más példák
folyamom folyamodom

[Ugyanott 13. lap.]

Magyaros és magyartalan rövidítések. lyânkâdâs lány-kiadás. (A palóc ny*elv* szereti a rövidítést.]

[Ugyanott 14. lap.]

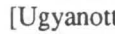 Trapézalakú szájtartás angoloknál gyakran. Magyarnak is előnyös, ha angol kiejtést akar utánozni. (Jesp*ersen*?) De már magyar beszédben szerfölött káros, torzít. Minden o-nak szánt hang a-vá lesz. Pesti fiatalságnál nem ritkán előfordul. Görcsös.

[Ugyanott 15. lap.]

A művelt ember sem vértezett az alulról jövő hatások ellen. Legtöbb esetben ez a hatás szerencsés, s [hogy] a főváros nyelvének magyar színezette nem kopott jobban, abban megvan a része derék rendőreink, villamoskalauz és háztartási alkalmazottainknak. Mióta érettségizett emberek mennek kalauznak: Vörösmartyucca „Szóval"

[Ugyanottt 16. lap.]

Új germani*zmus*

Karácsony S*ándor* neve vörös posztó, de suum cuique [= mindenkinek a magáét – meg kell adni], bizonyos, *hogy* remekül utánozta a hírlapi nyelvet és igen jól kijav*ította*. Suum cuique elve alapján el kell ism*erni*, hogy akad*émiai* értekezéseink nagyobb része fordításnyelven van írva. (Próba: németül jobb.)

Ha az a cél, hogy könnyebb legyen idegen nyelvre *fordítani*, talán célszerű. De a magyar nyelv épsége és stílus érdekében vészes.

Legalább a magy*ar* irodalmi tárgyú [*szövegek esetén*] elvárhatjuk, hogy hibátlan magyarsággal *szóljanak*. Minden művelt nemzet féltékenyen őrködik.

[Egyetlen barnás papírlap mindkét oldalán.]

Újabb germanizmusok

„Úgy tűnik", sohasem szabadulunk tőlük. Mikszáth Jókainak veti szemére (életrajzban), neki meg kritikusai. Hol vannak hát azok a nagy íróink, akiktől megtanulhatjuk a tiszta magyar nyelvet?

Schuchardt Hugo figyelmeztet egy szellemes cikkében, hogy nem minden átvétel, ami hasonló. Utóvégre az emberi gondolkodás hasonló utakon járhat a legkülönbözőbb nyelvekben.

Semmi sem bizonyítja ezt jobban, mint a sok népnél azonos közmondások. Hruscsov (?): segíts magad*on* – biztos nem magyarból vette. Angol, olasz (Veneto: Szabolcsi Éva), Margalits. Nemzetközi gyűjtemény. Van?

[Ruzsinszky Éva kandidátusi értekezésének – 1960 – hátoldalán.]

Németből fordított magyar nyelv. Mai nyelvünk germanizmusai. „Germanizm*us*" és végig egy kis szótáron.

Magyarizm*us?* idiomatic [= tájszólási]

Balázs B*éla* prózája németre fordítva jó. Sok másé is. Babits megírta róla.

Ném*et*-m*agyar* szótár – németből fordított *magyar* nyelv. pillanatnyilag – augenblicklich, tényleg – tatsächlich, zsebszótár – Taschen*wörterbuch*, kis szótár – pocket Jelölni a kerülendő idegent. Etimológia.

[Egy körözvény eltépett darabján. 1963. vagy utána.]

Újdivatú germanizmus

..... expellas furca [= villával kergesd ki] Nem élünk meg [*germanizmusok nélkül*?] „Sze-*ress*ük egymást gyerekek" zenében! (Slágerek.) Beszédben is. Örökké tartson ez a rabszolgaság? (Felolv*asás* orosz) Lazíczius csodálkozik.

Lőrincze

egy fajta = eine Art (nem két fajta) **Sőtér** mint „úgy tűnik"

Férj neve + lánykeresztnév (Nagy J. Béla már megírta). -szerűség, ide figyelj, érted?

[Egy 1963. március 20 előtti körözvényen és hozzágémkapcsolt noteszlapon.]

Magyar szavakkal is németül beszélünk

Lapozzunk csak egy *német-magyar* szótárt. Lépten-nyomon ott találjuk a magyar szó német eredetijét. (tényleg stb.) Nem is szólva a kifejezésekről. Elcserélt, kifordított, váltott nyelv az értelmiségé. Eldobta eredeti, saját látású képeit az idegenért.

Száz éve Pest még félig német. (Filhar*moniai* prog*ramok* [még németül]) Azóta is csak félig lett magyar. Régi anyanyelvi szerkezeteit, szavait áttette magyarba. Nem tanulta meg az eredetit. (Már Kazinczy is így vélte „gazdagítani" a nyelvet.]

Orthologusaink egy részét visszavívták az elvesztett kincsnek. (Imre, Thewrewk, Szarvas). De új fordítások tolultak fel egyre-másra.

[1964. I. hónapi meghívó eltépett darabján.]

ABC

Olyan, mintha előbb az idegenszerűséggel telt város magyar nyelvét tanítanák, csak utólag függelékben a vidéki magyart.

[Február 11–17-i naptárlapon.]

Új germanizmus

ÉS-be Soltész K. Áll*andó* rovat „Tanuljunk magyarul". Nem szégyen írónak sem. Egy állandó, még egyre buzgó forrása nyelvi hibáinknak a német gondolk*odás*. **Új germanizmus** Expellas furca [= villával űzd ki] Annyira naturánk lett?

Különböző – különféle verschieden, unterschiedlich inkább humoros,

Úgy tűnik – es scheint, nyomást gyakorol – súlyt helyez egyfajta – eine Art. Tükörszavak.

Nyelvész legyen a rovatvezető. Arany: jobban érzik [= A költő jobban érzi], de ő nyelvésznek sem volt utolsó. Mégis: ne bízzunk nyelvérzékünkben. Glosszák.

Képzőművészet – bildende Kunst

Ért[*sünk*?] szót: „Sajtó" **napisajtó** zömmel [?]

[Az MTA 1963. évi közgyűlési beszámolója 1. lapjának hátán.]

ABC

Csoda, hogy a magyar megmaradt. De minden csoda három napig tart. S egyre csak bámuljuk, s nem gondoskodunk további megmaradásásról, mégis csak elfogy.

Ne éljünk vissza a csodával. Adjuk meg létének természetes alapjait minden téren. Engedjük, hogy természete szerint éljen és fejlődjön tovább.

Zenében mi más lehet ez a természetes alap

[Idáig fekete ceruzával. Alatta pirossal:]

Német nevelőnők. Eltanulják tőlük a gégés hangképzést, a folytonos glottis [?] zárt [*ejtést*], erről később nem tudnak leszokni.

[Fehér lapon.]

Ural, úgy tűnik

Kétnyelvűség, lappangó, titkos, öntudatlan germanizmus, nyelvrontó se-nyelvűség. Rosszul magyarul-németül = értelmiségi nyelv.

Tört*énelmi* eredete: a pesti német polgárság lassú elmagyarosodása. Nyomai máig: újságírás*ban*, sőt irodalom*ban*. **Herczeg** F*erenc* nyelvét vizsgálta v*ala*ki?

Egy más hangrenszer hangjai, ha a másikba kerülnek. Három nemzedék beszéde: öreg még semmit, középkorú felemás, harmadik néha jó, de ritkán makulátlan. Családi örökség nemzedék*eken* át húzódik. De a jó is. Egy fr*ancia* arisztokr*ata* angol kollég*iumban*.

[Egy 1962. október utáni körözvény hátán.]

Németből fordított magyar nyelv ellen *a* nyelvhelyességet szolgáljuk. Eckhardt vál*ogatás* nélkül odatette a Csillagot. (Magyartalan!)

alábecsül = fordítás aláás – alá = lefelé. Alája: német. feladat Gyula [?]

[Országos Takarékpénztár borítékjra írva.]

Új germanizmus

[Közleményekből kiírt magyartalanságok:]

„... a bíróság **eltekintett** a halálbűntetéstől". (Népszabadság 1965. okt. 7.)

– – – – – – – – – –

úgy tűnik – egyfajta

Tóth Dezső: Két Vörösmarty-epigon. Irodalomtörténeti Közlemények 1960. 6. úgy tűnik: 637. lap. Egyfajta: 642, 644, 645, 646, 650. l*ap*.

– – – – – – – – – –

„**felé**"-hoz, -nak helyett

– – – – – – – – – –

Kibont

„... Molinari-Pradelli..... hatásosan **bontotta ki** a mű szépségeit (Albert István: Film, színház, muzsika IV. évf. 26. szám.)

„... bár a megismételt győzelem-ária ezúttal is **kibontotta** a tüneményes orgánumot. (Szenthegyi István: Film, színház, muzsika IV. évf. 26.)

– – – – – – – – – –

Lélekegyedül = Mutterseelenallein. Ludas M*atyi* 1965. XI. 18., 7.

– – – – – – – – – –

átbeszél = durchsprechen, ural = beherrescht, tarthatatlan = unhaltbar, annak idején = seiner Zeit (t*ulajdonképp*: maga idején), tartás = Haltung

Bánk bán**hoz** megyek.

Ny*elvőr* 394. Nyelvi realizmus **Bud*a*pesten hódít** – logika!

[1965. november 12-i meghívó eltépett darabján.]

– – – – – – – – – –

„egyfajta" jól:

„De azt hírdetik, hogy ez a modern művészt csak egyfajta magatartásra kötelezi: a formakultúra fejlesztésére." (Kiss L. Kortárs 1960 III. 8., 228.)

– – – – – – – – – –

Mit nem mondasz? = Was du nicht sages?

Német szólások a mai m*agyar* köznyelvben.

Nem a szavakat, nagyobb veszély: szólások, idegen gondolkodás kiszorítják a magyart.

– – – – – – – – – –

„A német nyelv közvetlen, bizony rontó hatása a magyar köznyelvre már megszűnt, de túlélte hagyatéka, a germanizmusok; írtsuk csak őket tovább is". – írja Bartha János (Irodalomtörténet 1960. I., 94.)

Tóth Dezső Vörösmarty-könyvének ismertetése váltja ki ezt a megjegyzést. U*gyanott* (93. l*ap*) idézi belőle: „az egyén egyfajta új és nagy szabadságélménye" ezt nem germanizmusnak!

Et tu mi fili Brutus [Brute helyett = Te is fiam, Brutus?] Ha egy kiváló irodalomtörténész egyébként kifogások ellenére is agyondícsért művét végül germanizmusok miatt kell megróni, mit szólhatunk hírlapjaink germanizmusairól, melyek a köznyelvet sokkal inkább rontják? Expella furca [= irtsd ki villával.]

[Két egybekapcsolt sárga lapon.]

Jambus

Ke-**gyel**mes herceg [= Arany: Bolond Istók II. ének: a színigazgató oktatja a színészt – Aranyt – „» **Kegyel**mes herceg.« így; halkan először. Ott hangsúlyozza gy e l, a közepét."]

A művelt m*agyar*ság füle eltompult. Ma nem ütődik meg senki: kuplé, chanson, sláger irod*alom* – egymást érik a merényletek a m*agyar* nyelv ellen. Opera.

Ok: poláris ellentét a hangsúly és dallam*uk* [?] *között*. Nyugati nyelvek + zene együttjár. Ezt áthidalni [*nehéz*]. A sok fordítás, opera-dal a művelt köz*önség* fülét hozzászoktatta: most majdnem a magyar hangzik idegenül.

A jövő század feladata a művelt közönség visszaszerzése, (ha még lehet).

[Naptárlap november 14–20., hátán.]

Jambus

laza formálása a nyelv anyagának. Ezért szorosabb formálásától költőink lassan elszoktak.

Csak úgy hatalmasodhatott el, hogy a hangzó beszéd eltűnt átadva helyét a néma olvasásnak. (Eszer 122) [?]

[Egyetlen vastag noteszlapon.]

Jambikus beszéd

Lépten-nyomon halljuk a fővárosban. Abban áll, hogy a hangsúlytalan szótagok veszítenek intenzitásukból, hanyagul, elsietve hangzanak, a beszédnek hullámzó vonala lesz, míg az igazi magyar beszéd a hangsúlytalan szótagokat is teljes intenzitással (idejük teljes kitartásával, hosszúkat valóban hosszúnak, rövidet rövidnek ejtve) hangoztatja.

[Egy kockás füzetlapon.]

Nem kívánom az idegen formák teljes mellőzését. De mikor lesz abból ált*alános* irod*almi* kultúra, ha csak a gimnáziumi végzettség képesít a magyar vers megértésére?

[Egy kis, három helyen lyukasztott noteszlapon halvány tintával.]

Dallam

Minden nyelvben vannak állandó dallamfordulatok, tipikus hanglejtések. Ezektől eltérni nem lehet, különben idegenszerű kompozíció [*keletkezik*?]. [*A zeneszerzők*] nagy része nem jó környezetben tanulta meg a magyar nyelvet. Nem tudja ezeket.

Versszavalás

(Ezt hová? = zeneszerzői munka, csak másodsorban előadás.) Magacsinált dallamot, tempót, dinamikát, hangszínezést. Egyetlen dolog adva a tartalmon kívül, a ritmus. A legtöbb szavaló ezt is szuverénul kezeli, legtöbbször kitekeri a nyakát, föl sem ismeri, prózává tördeli. Színész: mindig egy alakot akar játszani. Ezért nem alkalmas [*versmondásra*].

[Egy átlátszó noteszlap mindkét oldalára. Vers-szavalás feliratú borítékban.]

Magyar jambus

ó ∪ ∪ ˘ ∪ ˘ ∪ ó ∪ ó ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ˘

Esik a hó, a dal ma megeredt Eleje gyorsul, vége zsugorodik. – ma megered a dal vége lelassul. Hangsúlyos sorkezdet ∪ ∪ ∪ – ∪ típus folytatása – ∪ – ∪ – helyett gyakran – ∪ ∪∪∪

Németben? Ihr nach euch schwankende Gestalten

Súlyát megőrzi minden ütem A m*agyar* nyelv ellenszegül.

[Kisalakú, kockás noteszlapon.]

Jambus

A költők kerestek egy kevésbé éneklő, dallamemlékektől mentes, diszkrétebb versformát. Félprózát, ami jobban simul a tartalomhoz. Csak nagyon is rátámaszkodtak a német mankóra. Német, mert az olasz, angol stanza sokkal éneklőbb. (Saran, D*eutsche* Verslehre) A blank vers és próza különbsége?

A törekvés jogosult, olyan versformára szükség van. (Négyesy: a mértékes), de párhuzamos a nemzeti ruha félretételével (1860., 1840 óta ennek fázisai?), ezért idegenszerű lett. Csak a m*agyar* nyelv sajátságaiból kellene kifejteni, nem kész idegen formákat átvenni. Mert igaz, hogy azok a külföldi irodalomban járatlan magy*ar* számára nem jelentenek dallamemléket, sőt többnyire verset sem, de éppen a külf*öldi* irod*alomban* és zenében jártas magyart, aki azok versvoltát is meg tudja érteni és méltányolni, rendkívül zavarja a sok idegen dallamemlék, amit rejtenek.

Egyik legsablonosabb strófaforma, amit költőink nem restelltek százszor újra meg újra gépiesen végigkopogni, ez:

∪–∪–∪–∪– } (Kosztolányi ..... összesen db.) kétszer idéz fel német, olasz,
∪–∪–∪– } fr*ancia* angol és újra német dallamokat

[Egy fehér noteszlap mindkét oldalán.]

Jambus

Rím-kiemelő sorvég. Természetes fr*ancia*-olasz-angol [*nyelvben*], még német*ben* is. *Természet*elleni a magyarban! Ezért bántó, ha nagyon bő a rím. Szótagmérték

– ∪ – ∪

ha-zámba visszavisz,

– ∪ – ∪ – ∪

fi-liszter leszek magam is.

Ritka eset, mikor a nép ezeket meghagyta.

Minthogy a nyelv kvantitás-érzéke igen élénk, ezek a dallamok kezdenek ki[*menni a divatból*]. A németes iskola jamb*usai*val, bár [*a*] költői nyelvi csiszo-

lása [*megtörtént*], végzetes volt a magy*ar* műzenére. Önálló magy*ar* zenei nyelv kial*akulását* száz évvel eltolta, majdnem örökre!

Latint a görög elnyomta. (Kissling).

Kétségbeejtő egyhangúság. Ha már idegen, lenne változatosabb, hátha nyelvünk – *nyelv*érzésünk jobban talál egyik-másik idegen formához. Mert ennek magyartalanságát nem kell sokat bizonyítani. (Eötvös Éji látog*atás*: ismert dallamával, de már Bajza).

[Három fehér noteszlapon, ceruzával, részben tintával.]

Jambizálódik a nyelv

1. Idegenszerű, erőltetett szóalakok fordulatok, szórend.
2. Kétalakú szavak közül az ∪ – vagy – ∪ amelyik jobb jambust ad. a) egyenrangú b) egyik ritka, tájnyelvi vagy régies (pl. honni, „Tiszta szívvel" 338).

[Egy fehér papírlapon.]

Jambus

Idegen dallamemlékek-hez: Ki kell mondani a sajnálatos igazságot: költőink többségének fülében-lelkében idegen dallamemlékek zsonganak, azokra írják egyhangú verseiket. És még ha sok volna! Egynótájú zenészeink mellé jól illenek egynótájú költőink Kosztolányi.

[Kisalakú noteszlapon, alján „Takarékbetét"-reklám nyomtatva.]

Jambus

buzogány

A síkra magyarok, Fegyvert ragadjatok ∪ – ∪ – ∪ – Hiába: Vörösm*arty* Harci dala idegen melódiát rejt. A ráhúzott magyar dallam olyan örök harcot vívna, mint pél*dául* a Szózat.

[Az Országos Ösztöndíjtanács meghívója bécsi Collegium Hungaricum vacsorájára.]

Jambus erőszak a nyelven. lábinál (Ady: Ezvorász király sírirata)

– ∪ –

v*esd össze*: hanginál (Petőfi, Csokonai)

[Egy sárga lapon. Hátul nyomtatva: Jegyzet.]

Jambus

Minek a szőke énnekem, / Mikor én a barnát szeretem

(nyolc szótag)

Vesd össze:

Kilences Ady-sorok

[Kis noteszlapon.]

Jambus

Adynál titáni küzdelmet vív a magyar nyelv az idegenséggel, nem akarja megadni magát, de vajmi gyakran alulmarad. (Ignotus) Mélyebb okai: a nyugati civilizáció terjedése. (De mért kell, hogy ez legyen az ára?) Költőink úgy viselik a jambust, mit az európai ruhát. Csak nagy ünnepen veszik fel a díszmagyart. Szoros is, kényelmetlen, alig várják, hogy levessék. Mindennapra a falusi népnek hagyták. (Lásd: A nemzeti forma végső ellaposodását a nótaszerzők kezén.)

De hát a nyelv nem ruha! Elváltozása a lélek elváltozásának jele. De szerencsére nem ösztönös, öntudatos kultúra-terror. A nyelv romlása, fordítás-nyelvvé változása a művelt rétegből indul, s terjed lassan lefelé. 1945 óta reménysugár, hogy a népi rétegek

De nem úgy lett. A fölkerült rétegek sietve átvették a fordítás-nyelvet. A hírlapok alig változott munka ..... erősen tartották a folytonosságot. Sőt az eddigi nyugati fordításelemekhez újak jöttek Keletről. (A legfurcsább, mikor oroszból veszünk át amerikai kifejezéseket. Diszpécser, stb.)

Ennek a hatalmas idegen áramlatnak verselőink sem tudtak ellenállni. Régen is vettünk át idegen formákat. De nem oly tömegben, és csak nyelvünk természetével inkább megférőket. Pl. a felező tizes eredetileg idegen dallamra [*énekelve jelent meg*], de nyelvi hatását [*nem éreztette*?]

Jambus következmény*e*. Nyelvész dolga volna megvizsgálni, mennyiben hatott a jambus-mánia a rövid-hosszú szótagkapcsolatok szaporodására (szórend, szóalakok, a sok hátraszorított „én".) Szózat: élned, élned halnod" javítása: „meghalnod" Himnusz: hozz reá.

[Egy hozzáírt levél szabad oldalán és a tintaíráson keresztbe, majd kettőbe hajtva és 1–4-ig számozott oldalon.]

Nem tragikus, hogy a Hazádnak rendületlenül olyan dallamra illik, mint

Ily késő éjszaka ki jár
Ott kinn a temetőn.

Idegen a jamb*us* és a strófaszerk*ezet*: 8. 6. 8. 6.

x a x a

[Maler Kommunista Ifjúsági Szövetség 1957. X. 3-i meghívóján.]

Jambus

A dallam bizony „Ke*gyel*mes herceg" módra kényszerít. (Koessler, Végrendelet). Megmondta már Arany.

Ezért a jambus akadályozta meg egy magasabbrendű magyar dalstílus kialakulását. Java költőink a jamb*us* kényelmes, kitaposott útján jártak, elcsépelt formába öntötték legszebb gondolataikat. (Igaz-e, hogy jó eredeti gondolat jó formát teremt magának?) Magyar dalstílus számára hasznavehetetlenül. Dallamemlék? Aki csak kicsit járatos a külföldi zeneirodalomban, lépten-nyomon **idegen** dallamemlékek ötlenek fel fülében jambus olvasása közben, fülsértő hangsúlyokat okozva.

Vajha nemcsak énekelnék költőink, hogy „az út haz**á**mba visszavisz", hanem valóban hazajönnének, nem filiszternek, jambus-szaporítónak, s ne hagyják tovább is nótaszövegíró fűzfapoéták kezén posványosodni legdrágább kincsünket, a nemzeti versidomot, hanem emeljék újra régi ragyogásába.

[Egy eltépett 1957. január 2-i levél hátán, majd az íráson át.]

Íróink kisebbségi érzése: a magyar vers nem oly előkelő. Népies hangra szorították. Arany kezdett kilábolni. Irodalmunk remekei ezért idegenszerű bélyeget viselnek, a nemzet zömétől idegenek maradnak.

Vajda: jambusa népibb, mint a „népnemzetiek"-é (Komlós).

Jambitis a magyar versköltés rákfenéje.

[M. Nyelvőr szerkesztőségi ülésre meghívó 1956 IV. 22. hátán.]

Magyar költészet két megölő betűje a jambus és a rím.

Mind a kettő ellenkezik a nyelv természetével, kényszer rajt. Ha szabadon akar szárnyalni, mind a kettőtől meg kell szabadulni. Rím olyan nyelvekben született, amelyekben a szavak és sorok végére esik a természetes hangsúly.

[A Hazafias Népfront eltépett körözvényének hátán.]

Jambus: sor vége felé tolja a súlyt. Már a rím is! De ∪ – ∪∪ – ∪ – még jobban. *A* magyar ritmus poláris ellentéte. ∪∪ ∪∪ – – –

– – – – / ∪ ∪ / –

Feltűnő jó ríme már magában magyartalan, mert a sorok végére tereli a figyelmet. A hátulhangsúlyos nyelveknél természetes! Minden nyelv önmagából meríti ritmusát. A fr*ancia* alex*andrin* dallamai. A Kalevala dallama.

[A Magyar-Szovjet Baráti Társaság 1953. II. 14–15-re szóló meghívóján.]

Jamb*us*

Legnagyobb költőink legszebb verseit el-elcsúfítja egy-egy jamb*us*-szülte nyelvi fordulat. Feltámad*ott* a tenger

A magya*r* vers kedvéért is van néha ilyen, de az természetes, homogén. Emez erőltetett, idegen ízű.

[Az MTA. I. Oszt. 1953. december 4-i levele hátán.]

∪ –

Levél egy fiatal költőhöz

Valami dallamot kell érezni, mikor ír. (Stolte, etc.) Weöres: A vers szül*etése*. A legtöbben semmit. Ezért használhatatlan dallamra.

Vegyes: magyaros dall*am*, de bele-belejátszik a jambus. Ott kopog ez a sánta ördög, a magyar ritmus megölője.

Vagy tisztára jambus-melódiák zúgnak benne.

A zeneileg műveletlen költő nem tudja, s ezért nem is zavarja, hogy a versformákhoz külföldi dallamemlékek tapadnak. De zavarja azt, akiben e dallamemlékek a magyar versritmustól is megmozdulnak.

Ez az immanens dallam-hangulat merőben idegen, s az is maradt a százados jambusdallam-behozatal ellenére.

[Egy fehér noteszlap két oldalán. Belehajtva egy Magyar Nemzet-cikk eltépett darabja – 1940. július 3. –, amelynek címe: „Ma délután, ha tiszta lesz az ég", tehát jambus-versidézet.]

a) Jambus az iskolában b) Népdal az olvasókönyvben. [felirat a borítékon, amiben a következők el voltak téve.]

*Tan*tárgyak nem tudnak egymásról. Egyben kapcsolatot keresve: testnev*elés*! Dalra járni.

I–VIII. Ált*alános* a magyar irodalom képviselete gyalázatos. Igaz, így van mindenütt. Nincs ember, aki erre ügyel? Kellene egy jegyzéket kiadni osztályonként az alkalmas versekről.

Jambussal nem szabadna jönni VI–VII. oszt*ály* előtt. Hisz nem érti, mi benne a vers! Az I–II. oszt*ály* anthológiája. Pohárnok Jenő nevű költő (?) rossz jambusai már a II. *osztály*ban ott döcögnek.

Én a népköltő adalékait kerestem, hogy esetleg v*ala*mi nem vélt dallamkapcsolatra akadjak.

Itt az eredm*ény*: I. o*sztály* 1 db. II. o. semmi III. o. 3 műdal, 2 népdal, IV. o. 4 db, de csak egy jó, V–VI. egyetlen kuruckori vers, VII. 4 db, de 3 már volt a III.-ban! VIII. 1 db, a Csínom Palkó, fölösleges, mert azt hiszi, elfelejtették? Azt odáig biztosan megtanulták hallásból.

Nyilvánvaló, hogy a szerkesztőknek sejtelmük sincs a népköltészet értékéről, (egyetlen népballadát sem közölnek).

Én nem nézhetem át mind. De sürgően szükségesnek látom, hogy egy irodalmi szakember végigmenjen, és a hiányok pótlására [? olvasat?] jegyzéket kidolgozzon, a így a jövőben történő javítást útnak indítsa.

Plágium. Kár, hogy a tantervet nem írtam meg cikkben! Talán odakerült volna, mint plágium! Mi van az óvóképző tervével? Egy heti munkámba került a bírálata. Ki olvasta, ki véleményezi, ki készíti el a véglegest?

[1941. szeptember 14-én hozzá írt levél hátán, majd az írás körül. Mellé téve egy összehajtott nagyobb boríték, amire kívül felírva:]

Jambus

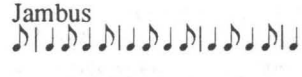

hetes jamb*us* Komjáthy Aladár Jób

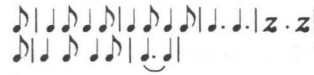

11-es

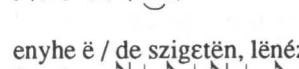

6-*os*

enyhe ë / de szigetën, lënézëget Embërt më̈g nem mënthet.

8 + 6-os 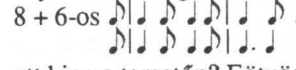 = Ki jár oly későn éjszaka ott künn a temetőn? [Helyesen: Íly késő éjszaka ki jár ott kinn a temetőn? Eötvös verse.]

A versforma kikényszerített oly szórakozásokat, amelyek a m*agyar* nyelv szellemétől idegenek. A jambus hatása a magyar stílusra.

tizene*gyedik*

tizene*gyet* ütött

Jambus

Hogyan alakította át a stílust? Mikor sűrűbben kezdték írni (leltár), keresve keresték a ∪ – ∪ – szótag-kapcsolatokat. A magyarban ilyen kevés volt, (Arany L.), s ha volt: A mért jamb*us* hangs*úly*ra nem nézett. (Virág B*enedek:* M*agyar* prosodia.)

A hagsúlyos jambus

Torkos tévedéséig még több kárt tett.

Kódexek jambusai: nem kötötte a zenei mérték, a verset követték jól-rosszul, ütemes dallam nem szorította őket.

De itt énekszöveg-fordítások (melyik volt az első? Vörösmarty madárdalig) tették megszokottá az idegen hangsúlyozást. Már 1608-*ban* Szenczi *Molnár* és 1651-ben [a Cantus Catholici] behoztak jambusdallamokat. (Sőt: Angyaloknak *nagyságos* asszonya ∪ – ∪ – ∪ – Kodexek-*ben* egyes sorok csendülnek ki jambus-ban.)

De azokat soha senki nem énekelte ütemesen.

[6. füzet, 22. lap két oldalán. 1939?]

Jambus

Quo usque tandem? [= meddig élsz vissza türelmünkkel. Cicero beszédének kezdete Catilina ellen!] Meddig topogtok még a jambus kitaposott, ferdesarkú cipőjében? Bárhogyan lötyög, a magyar nyelvnek spanyol csizma az. Nem a lábára szabták, úgy eltorzul benne, mint az emberi láb a rossz, gyári cipőben.

Kevés embernek van hibátlan lába, kevés költőnek hibátlan verse.

Fordítások. Orosz eredetiben a hangemelés, fokozott hangerő azon a helyen van, ahol a közönséges beszédben. Példa. Olvassuk magyarul, mi lesz belőle.

Pedig lehet m*agyarul* is. Megközelíteni.

Szent végén v*agy* Szondi [?]

.....

Magyar zene = magyar élet. Nem elég mélyen merítettek, csak a felszínről szippantottak. –

Költőinket hajlékony nyelvünk mindenre alkalmas volta sereg idegen forma művelésére csábította. A nyelv természetének legjobban megfelelő formákat elhanyagolták. Tévedés! Egy jambusra írt dallamot próbáljunk magyar szövegre énekelni, azonnal kiderül. a) Bánk bordal! b) fordítás (orosz).

Az idegen nyelven természetes hangsúlyok esnek a zenei hangsúlyra. A magyarban csupa hangsúlytalan, és viszont. ∪– quantitative még lehet, de ∪ ˊ– nem! Ezért illúzió, hogy nyelvünk alkalmas rá. Ke*gyel*mes herceg! Ha nyelv szerint szavaljuk = próza.

[Egy fehér és egy sárgásabb noteszlap egymásba hajtva, s „Jambus" feliratú borítékban.]

Jambus

A költők úgy írják, hogy magyarosan kell hangsúlyozni. Azonban a zenész a német hangsúlyt írja [? vis*szateszi*?] Szavalónak: [szavaljuk? szavalnak?]

Kislány, bocsássa meg nekem,
Hogy nem kísérhetem többé Budára

Talán nem sérti a m*agyar* fület, ha szavaljuk, legfeljebb érthetetlen a magyar természetes ritmusérzéknek és bosszantó a folytonos bicegés.

De énekeljük!

[1936. november 15–21-i naptárlap hátán.]

Jambus

Költők: cserben hagyták a zászlót. Mint hálóban hal: vergődik a nyelv a jambus szemeiben. Még Ady nyelve is: óriás cethal. A magy*ar* költés babyloni fogsága lesz-e vége?

Faluról jöttek: úgy esnek bele, mint ahogy ízes beszédükről sietve leszoknak, vélvén, hogy nem úri.

[Egyetlen noteszlap-lapon.]

Elég a jamb*usból*

Ott biceg a Sánta Ördög mindenütt. Tompa (Árvalány) 12-esei közt. Számos kétlaki vers.

[Angol nyelvű vacsorameghívás eltépett darabján.]

Titkos méreg emészt? A sánta ördög (Le diable boiteux) Lesage.

∪ – ∪ – ∪ – ∪ – ∪ – ∪

Ha negyvenéves elmultál, egy éjjel Kosztolányi.

Hatása a közbeszédre. Horváth. Numerus. Gyulai, Kölcsey prózája. Apponyi?

Még a régi költ*ők*től idetévedt sorok is jamb*ussá* lettek:

Szülőföldemnek bús határa, haj Kosztolányi.

∪ – ∪ – ∪ – ∪ – ∪ –

Legtöbbet *az* írók tehetnek. Móricz: Erdély. Akit megcsap „kit uraltok", többé nem felejti.

Kiejtés: színész egy-egy maradandó hatású jelenetben.

[Egy eltépett levélboríték belső, színes oldalán és kívül. „Ural" eredeti jelentése: urának vall, elismer.]

Dilettáns költő

Mérték: a cél és eszközök egyensúlya. Tökéletes remekmű lehet egy négysoros népdalstrófa, bár alkotójának fogalma sincs az asklepiadesi versről. Berzsenyi azonban legnagyobbszerű gondolatait csak dilettáns módon fejezte volna ki, ha nem tanulja ki a görög mérték minden csínját-bínját. Vörösmarty nagy költő volt, drámaírónak dilettáns, mert nem tanulta ki a dráma ácsmesterségét.

A lírának is van mestersége. A tanulás alábecsülése kissé kelleténél jobban benne van a magyar közfelfogásban. (Rákosi: a pacsirtát nem kell énekre tanítani, a verebet meg hiába tanítják.) De nem igaz: a pacsirta is tanul, fiatal korában az öregektől. A nagy mesterek első alkotásai gyakran oly gyámoltalanok, hogy senki se mondaná: ebből lesz valami. Petőfi nemrég előkerült első verse! Német hatás?

Német művészkedés a latin ellentéte. Hány német m*űvész* panaszkodik iskolája hiányain (Schumann, Beethoven, Grieg a leipzigi iskoláról), de fr*anciáról* v*agy* olaszról nem tudok.

[Egy nagyobb fehér notesztömb-papír mindkét oldalán.]

Rím: kiemel

Csak ott, ahol fontos, kiemelkedő szótagokra esik. (Oláh-tolá Zolnay) Szeg – füzetek. Sok ilyen! nyuga – lomba – lombja is a határán *ennek;* fordított sorrendben lehetetlen.

A magy*ar* sokszor jobb rím nélkül, mert jelentéktelen szótagokat illetéktelenül kiemel. (Rímellenesek mondják ezt?) lelem- velem még megjárja: de így is nagyobb súlyt kap, mint szabadon.

Lyrai költő lyra nélkül. Magyar verset megzenésíteni olyan, mint hepehupás homokbuckás talajon előrehaladni.

[Egy 1938. január 20-i nyomtatott ösztöndíj-pályázati felhívás eltépett és azután is kettőbeszakított két lapján.]

Jambus

A magyar dalköltés újabb felvirágzását tehát maguk a költők akadályozzák azzal, hogy jóformán alig írnak egyebet, mint jambust. A magyar formákat átengedik a kontárok és dilettánsoknak, ezek meg mindig találnak megfelelő zeneszerzőkre.

Így éljük most a népszerű dalirodalom harmadvirágzását, vagy ha úgy tetszik, dekadenciáját.

– – – – – – – – – – –

Hogy tűrte *az* Opera! Úgy, hogy nem is tudott magyarul, nem tudta, min kell megütközni. (Szabó D*ezső*) Viszont ezért nem tudott közelebb férkőzni a nemzet szélesebb rétegeihez.

A városi magyar beszéd színtelensége, éppen a jellemző zenei elemeket törülte le. 1913-*ban* egy csomó operát újra lefordí*tottak*. Javult, de majdan [?] a nyelv szelle*mében* írt [?] eredeti művek hoznak itt fordulatot. Ezt meg az ált*alános* zenekult*úra* emelkedésének kell megelőzni.

Gesztusok ellentéte. Igen – nem. Vokális zenében

Erkel operáinak recit*atívó*jai jobban hangzanak németül, mint magyarul. Nyugati népektől átvett zenei frazeol*ógiát* nem lehet magy*ar* szövegre.

Jambománia.

Nyugati formákban írt magyar verset csak úgy lehet türhetően szavalni, ha a versforma utolsó nyomát is eltűntetjük. Így szavalnak ma általában színészeink. Annak egyik oka az lehet, hogy mind a két nagy korszak: Egressy és Jászai a naturalizmus jegyében *telt el*. De főbb oka az lett, hogy a magyar verskölteszetet meghallgatni csak úgy lehet, ha prózává tördeljük.

Egy jamb*us*vers megzenésítése vagy folytonos tojástánc, ha csak valamennyire magyaros hangzásúvá akarjuk tenni, vagy átengedi magát a zenész a versformának, s akkor múlhatatlanul bekövetkezik, amit Arany *János* mondott 1856-ban *A magyar nemzeti* versidom*ról-ban*.

– – – – – – – – – – –

[A másik oldalon, a gépelés fölött. Idetartozik?]

Rádióközv*etítést* még nem lehet leméri, félő, hogy elriaszt.

[Egy gépelt tanulmány 9. lapjának hátán, majd a gépelés fölött.]

Elég a jambusból

Conclus*io:* a magyar versírásnak az öreg Arany kezdését kell továbbvinni, a népi ritmus gazdag változatosságát bevinni a műköltészetbe, s azok alapján új formákat fejleszteni. Minden más út a teljes s hozzá magyartalan egyhangúságba vezet.

*

Naturam expellas – [= a természetet űzd ki] – a versnek természete a zeneiség, s bármennyire igyekezett tőle megszabadulni, a prózához közeledni: megmaradt annyi, hogy ha egyált*alán* van egy versben felismerhető ritmus – az *vala*mely zenei képlethez is közeláll, vagy többé-kevésbé megtűri egy zenei képlet ráalkalm*azását*. Semleges ritm*us* esetl*eg* két v*agy* többféle mértékrendszert *is elvisel*, de ritkán kétféle hangsúlyrendszert. (Magy*ar* inkább, mint merev hangsúlyú germ*án* nyelvekben.) (Colles, Ox*ford University* Press – Radó: Vers-ének, Alex*its*-album)

Arany megmutatja útját és korlátlan lehetőségeit a magyar forma további fejlődésének.

Senki sem követte ezen az úton. (Kiss, Kozma) Lehet, meg sem értették. Versíróink zeneismerete rendszer*int* mélyen alatta maradt Aranyénak. Ezért nem tudtak továbbmenni az úton, melyen ő már megindult, kiinduló pontjáig sem jutottak el.

Reviczky, Makai-ig idegen – kabaré – dallamképletek felé sodródtak párhuz*amosan a* zenében hódító idegen irányzatokkal.

Megvan ennek megfelelője az élet más terén *is*. Ugyanakkor, mikor költőink cserbenhagyták a magyar versformát, igen sok magyar jobban és szívesebben táncolt valcert, majd bosztont, mint magyar táncot. Ma meg a divatos negroid táncok foglalták el a valcer és társai helyét. Olyan középoszt*ály*-beli magyart, akinek a magyar tánc természetes kifej*ezés*módja, meg éppen lámpával kell keresni.

Általában *az* egész közép- és felsőosztály irod*almi* és társad*almi* műveltsége, amennyiben van, idegen. Ebből a nemzet egészére pesszimista következt*etést* levonni nem lehet. Idegen import, gondolat- és forma-behozatal korát éljük. Csakhamar feldolgozza a nemzet és egy új, magyarabb kor köszönt be, mint már annyiszor.

Hogy azok az egyesek, akik a nagy buzgalomban elvesztették a kontaktust a nemz*eti* szellemmel, a magyar műveltség kérdéseiben nem számítanak: azzal nekik és a nemzetnek is tisztában kell lenniük.

[Öt kockás noteszlapon ceruzával.]

Ozorai huszárok. Jambus

Kétféle jöv*evény* versforma *van:* 1) *a* m*agyar* nyelv term*észetével* ellenkezik, 2) nem ellenkezik. A lírai formák általában idegen dallamemlékekkel terhesek mindenki számára, aki ismeri a külf*öldi* zeneirodalmat. Lépten-nyomon fülébe csengenek.

Hogy a költők nem ismerik, s nem feszélyezi őket: ez az ő bajuk, de nem változtat a dolgon.

A jambushoz való makacs ragaszkodással (talán inkább tehetetlenségi megsz*okással*) megölték a magyar műdalt. [Itt közben: „mérték az" szövegrész, hovatartozása megállapíthatatlan.] Mert jamb*us* verset csak kivételesen (ha jambusnak rossz) lehet úgy megzenésíteni, hogy a nyelv természete érvényesüljön. Még jamb*us*ban is mily egyhangúság a strófaszerk*ezetek*ben! Egy-két nótára kimegy olyik költőnk egész életműve.

Olyan zeneszerzőtől, aki nem ismeri a külf*öldi* zenét, s nem feszélyezik a dal-

lam-emlékek, nem várható, hogy a magyar dalban valami újat mondjon, amint költő sem lehet, aki a világi*rodalmat* nem ismeri. (Hazafy Veray is írt még francia verset is.)

A faluról jött költők eleinte csak magyar formában írnak. Aztán az európai ruha uniformisával felveszik a jambus uniformisát is. A csizmát letehetik, attól még magyarok maradhatnak. De nyelvben, művészi formában rá kell eszmélnünk, hogy Európával poláris ellentétben vagyunk, s ha nem fordulunk vele tudatosan szembe, magyarságunkat vesztjük el.

Nem mondom, szép eredmény, ha Schubert dalait, helyenként operáknak szövegét úgy lefordítjuk magyarra, hogy majdnem úgy hangzik, mintha eredeti volna. (Mert egészen úgy sohasem fog hangzani.) De nagy árat fizetünk ezért, ha eredeti dalaink és operáink viszont úgy hangzanak, mintha fordítások volnának.

.....

A mi nyelvünk, zenénk az id*egen* nyelvekkel ellenkező járású: ahol ott hegy van, nálunk völgy, ahol az fölszáll, nálunk leszáll.

Ezért id*egen* nyelvre írt zene alá teljesen megfelelő, kielégítő szöveget soha sem lehet tenni. S ha majd egyszer lehet: jaj nekünk, mert elvesztünk mint külön nyelv, külön művészi forma.

Ismétlem: egyes külf*öldi* versformákat lehet magyarítani és utánozni anélkül, hogy a nyelv természetén erőszakot tennénk. Amint találtak ilyeneket 16. *századi* költőink, találhatnak a maiak is. De ha ragaszkodnak azokhoz, amelyek ellenkeznek, idővel elkopik az érzék, már amennyi még maradt, s beleolvadunk az európai közös szürkeségbe.

[Öt nagy fehér tömbnotesz-papíron. A vers Ozorai példa címen 1937-ben jelent meg a Válasz-ban.]

Ozorai huszárok

A jambus egyezik a román nyelvek alternáló hullámzásával, az nekik a természetes versfelmondó lejtésük. Sok százados dallamhagyományuk is van rá. Jól illik a szabadabb jambus az angol nyelvhez is. A blank vers bár a régi német verseléssel nem egyezik, eléggé magához idomíthatta [*a*] németet is, a nyelv természete legalábbis nem ellenkezik vele.

Határozottan antijambikus nyelv: a magyar. Még azok is, akik valami hasznát is vélik látni a szinte 150 éves erőltetett jambusgyakorlatnak, elismerik, hogy a folytonos tiszta jambus gyötrelmes a magyar fülnek. (Horváth János) Kára: a 19. *század* költői a jambus rabszolgáiv*á* [*lettek,*] mely utóbb kényelmes házikabáttá lett, csak félerővel művelték a magyar formákat. Kultúrterror, idegen forma.

A 20. *században* a jamb*us* egyeduralkodó lett, a magyar forma elsorvadt, fejlődése megállt, kontárokra, dilettánsokra maradt.

Mikor jön a költősereg, amely a félretett, rozsdásodó magyar formákból újra tüzet tud csiholni?

Azt várom, nem tudom, megérem-e. A nyelv vélt gazdagodása? Idegenszerűbb lett. Ha 150 éveig folyton keresnek jambust, egy mégoly jambustalan nyelvben is talál*nak*. Az egész stílus, a próza is jambizálódik. (XVI. *századi* levelet, mai újságcikk*et*.)

Egyben remélek: a nyelv jambuskészlete kimerült, tovább menni teljes elidegenedés nélkül nem lehet! Unt sorok kopognak újra meg újra. Eljön az idő, hogy mégis csak valami mást kívánnak költők és olvasók is. Az olvasók tán ma se igen kívánják [a jambust?] S akkor tán lesz, aki meglátja, azaz meghallja a magyar vers még el nem kopott zengését. S lesz új zengése a régi szavaknak, a magyar nyelv harangszava újra megkondul a maga lelkétől, nem holmi szélereverdesett kis kalapácsoktól.

Ozorai huszárok! Nem közületek jön az új harangszó? Hát akkor honnan?

Ez a legfélelmesebb idegenszerűség, mert észrevétlen jön, nem árulja el magát sem idegen szavakkal, sem idegen szerkezetekkel. Csak a kifogástalan magyar szavak és mondatok új rendezkedésében áll, s a súlytalan, egytagú szavak szaporításában.

Egyenkint semmit sem lehet kifogásolni. Az egész mégis idegenszerű, mert a ritmusa, dallama az.

Idegen dallam-emlékek.

[1936. VII. 26–VIII. 1., 2–8. és 9–15. naptárlapokon, a 2–3.-on nem a hátoldalon, hanem a naptár-részbe írva.]

Ozorai huszárok

Az utóbbi évek dalpályázatai: megdöbbentő nívótlanság. 90% tanulatlan, naiv dilettáns-munka (helyesír*ási* hibák). Nótaszerzők néha még kíséretet sem mellékelnek.

Mintha makacsul és konokul hajtogatnák a pályázatok, amit egynehányadmagammal 30 éve éppoly makacsul próbálok tagadni és cáfolni: hogy magyarság és kultúra összeférhetetlen.

Mert mihelyt valami csekély tanultság, még nem is kultúra jelentkezik: mindjárt idegen köntöst vesz föl, elfelejt magyarul.

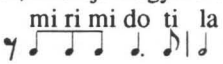

Egyik pályázat szövege: „Apám szőlőhegyén". Elmondja mint diák, sok „édes, víg magyar melódiát" daloltott. Azóta minden más, lelkében keserű a nóta, ott nem jár egyéb, mint halvány, gyáva faj, más az úr a szőlőhegyen. Végül kérdi: mikor derül ez éjszakára fény, mikor ragyog a régi, letűnt remény, apám szőlőhegyén?

Soha, felelem, mert ha egy nép eldobja nyelvének, zenéjének legsajátabb tulajdonságait, kölcsönveszi másokét, azontúl azt tartja magáénak: külön életet mi jogon remél?

[Egy nyomtatványból letépett, hosszú szalagon.]

Ozora

Mért hagyjátok, hogy a húrja-szakadt magyar kobozt a por lepje a falon? Vagy már végképp a hiúba [= padlásra] tettétek?

Egyszóval mért írtok 99 verset idegen formában, míg egyet magyarban. Mért hagyjátok ebek harm*incadjára* a magyar versformát? Kontárok és műkedvelők kényére?

[1937. január 24–30-i naptárlap hátán.]

Válasz

A magyar versírás elmagyartalanodása ott kezdődik, ahol ez a sánta ördög felüti fejét az irod*alomban*. A zenéhez nemértés szinte hagyomány nálunk. Lantos költő lant nélkül. Kisf*aludy* Sándor, Arany értett ugyan a zenéhez, a nyugati forma Verseghy, de ő meg a magyar zenéhez nem értett semmit, amint ezt írásban is ránkhagyta.

Nem olyan ártatlan. Gazdagodás, a magyar nyelv csodálatos, mindenre alkalmas. Igen ám, de a magyar nyelv természetes ritmizálása minden máshoz jobban hajlik, mint a jambushoz.

Azonban a jambus erőltetése rákényszerítette a költőt, [így!] hogy mind*egyre* több jambus-szólamot keressenek, eszeljenek ki, még a nyelven tett erőszak árán is. Innen a sok mesterkélt sor, frázis, egyre szaporodtak, kiszorították a nyelv szellemében sorfajtákul [*használtakat*]. Ma már szinte nem is érzi versnek az irod*almilag* művelt ember, ha nem jambus.

A visszaterelő kísérletek mind megalku*dtak a* várossal. Petőfi: fele jamb*us*. Örök kár, hogy ő sem értett zenéhez. Arany is sok jamb*ust* írt, de végeredm*ényben* mégis a magyar vers felé mutat.

Hallgassuk a titáni küzdelmet, amit Ady versében vív a nyelv az idegen, rákényszerített formával. Gyakran győz, úgy leteperi a jambust, hogy már alig érzik. Ő sem értett zenéhez – különben megtette volna az elhatározó lépést: elég a jambusból!

A jambus és trocheus a magyar nyelv szellemével, természetes ritmusával homlokegyenest ellenkező versforma, mindig idegenszerű (fordítás…) [olvashatatlan szó] hatást tesz, megzenésíteni csak idegen dallamminták teljes elkerülésével nem lehet. A magyar vers nemhogy befejezte pályafutását, de nagyobb korszaka éppen énekelhetőség szempontjából még hátra van.

A nyugateurópai dallamfrázis (= verssor) a rím felé emelkedő, a rímben ér csúcsára, az a célja. A magyar verssor (= dallamfrázis) feszültsége, magja az eleje táján van, vége felé enged, a rímnek nem veszi sok hasznát. Sőt a túlságos jó, feltűnő rímelés mindig tréfás hatású, mert … [olvashatatlan szó] a sorok végére tolja a súlypontot. Olyan hatás ez, mintha valaki a kezén jár.

Akár tetszik, akár nem: nyelvünk ősi hajlamai majdnem olyan ellentétben vannak a nyugatiakkal, mint a kínai fejbólintás, akinek az igenje itt nemet jelent, stb. (Csillagos cikk.)

[Meghívó Városgazdasági Szakbizottság ülésére, 1937. III. 6. A lap hátoldalán két részbe hajtva, majd a gépelés körül és között, aztán a margón körül és végül fordítva.]

Válasz

Mi teszi, hogy jószándékú magyarok danái, ha németre fordítjuk, jobban illenek a zenéhez, mint a magyar eredeti? A jambus nem tűr meg maga fölé csak nyugat-európai zenei frazeológiát.

[Egy eltépett naptárlapon.]

Válasz

Az idegen ritmuselemnek is van sok hasonló tüneménye, p*éldául* a nyugateurópai rom*án*-germ*án* népeknél. Shakesp*eare* blank verse baj nélkül válhatott a német dráma [*versformájává,*] – olasz: Alfieri (már a fr*ancia* megőrizte alex*andrinját.*)

De ezen a rom*án*-germ*án* ritmusközösségen mi kívül állunk, illetve addig maradunk magyarok, addig lesz külön létjoga irodalmunknak.

1800–*18*40-ig már-már teljesen beleovadtunk. Fordítás-irodalom. Idegen dallamminták (Bajza dalai), Petőfi–Arany. De befejezték. Utánuk újabb visszaesés.

Ábr*ányi,* Reviczky,

Ady? Titáni küzdelem a jamb*us* elmagyarosításáért. Utána megint visszaesés.

Sík – Földessy? Horváth?

[Egy hosszában letépett nagy lap-darabon.]

Legyen elég a Jambusból

Törvény, ami nem törvény, könnyű iga. Laza, de idegen elv. 19. sz*ázad,* Kazinczyék emléke: terror, európaiság, lényegében németség. Németre könnyű lefordítani. Bezzeg négysoros népdalszöveget!

Jambusterror: volt már néhány évtized, irod*almunkban,* mikor v*ala*mirevaló költő nem írt le magyar ritmusú verset.

Ozorai huszárok! Legyen elég! Vegyétek fel újra az elejtett fonalat. A m*agyar* vers előtt még beláthatatlan jövő áll. Hiszem, hogy jön még idő, mikor a 19. sz*ázad* eltévelyedésnek fog tűnni.

Szólaljon újra a magyar nyelv azon a dübörgő ritmuson, aminek ott sejlik *nyoma* a XVI. századi levelekben *és* máig élő népdalban. A lantos költő figyeljen egy kissé a lantra, ha meg akarja érdemelni a nevét. Egyenlő sorokra tagolt próza helyett valódi verset. Hajlékony a magyar nyelv? Igen, most hogy megpróbáltuk a világ minden verselését, ideje volna utánanézni, hogyan szól a magyar nyelv a maga saját törvénye szerinti versben?

Arany az egyetlen m*agyar* költő, akinek fülében zengett és továbbzengett a magyar dala, megpróbálta, öregen, mikor újra ráért, (Juhaj de derék). [= Népdal]

Erre az új útra senki sem lépett. Természetes, utána könnyebb volt a nyugati hang, a könnyen folyó jambus.

[Két naptárlapon: 1936. december 13–19 és 20–26.]

Mit tanulhat a magyar költő a népdalból?

A m*agyar* verstechn*ika* hanyatlása. Nem tanulják sehol szakszerűen! Összefügg vele a magy*ar* szavalóstílus. Minden gondja, hogy a verset eltűntesse.

Összefügg vele a magy*ar* fonetika dekad*enciája,* különösen ritmusban! (Világ vagy Pesti Hírlap napi hírek.) 1916 tájban egy napilap (!adat): Kellemes: úgyis egy l-lel mondjuk, mért ne írjuk?

Ez a magy*ar* ritmika végső pusztulása útja. Van ugyan egy dialekt*us:* fel-gömöri, de az épp kivétel, és feltétlen van *benne* idegen hatás.

Délolasz jobban

[Utólag az alján kék ceruzával, nagy betűvel:]

Elég a jambusból

[Egy bankfiókok kimutatásának eltépett darabja hátán.]

Idegen dallam-emlékek foszlányai lüktetnek 20 éve itt a magyar versek többségébn.

Hiába szavaljátok ezeket magyarosan, verstelenítve, a versnek még látszatát is kerülve: benne van az idegen dallam, s csak kiütközik.

Ezen akadt meg a magyar dal fejlődése. Amit Arany János mondott, ma is igaz: „[de nem idézi]

S ha ezeren fújjátok jambusban: annál nyugodtabb lesz: nincs ellenség a hegyen.

[Egy négybe hajtott nagy lap két negyedoldalán.]

Egyáltalán, mikor lesz már köztudomású, hogy a rímszótagban csúcsosodó sor a magyar nyelv természetével homlokegyenest ellenkezik, legfeljebb tréfás hatásra jó.

Ezrivel terem a fán a meggy. Minél jobb a rím, annál jobb a tréfa.

[Egyetlen eltépett sárga lapon.]

Tartsátok a hegyet. De ha egyszer cserepárnak, másszor gránátosnak, a világ minden katonájának, csak nem huszárnak öltözve jöttök elő: az ellenség majd azt hiszi, nem is igazi katonaság, farsangi maskarádé ez, szépen odatelepszik a bográcsok köré (teheti ellenállás nélkül), s mire észbekaptok, mind megette.

Idegen mintákra, a magyar nyelvet természetével ellenkező lüktetésre szorítjátok. Már kezdi felejteni a maga sajátos rezdüléseit. Még mindig ott tartunk, hogy a magyar nyelv minden versformára alkalmas, azért mind műveljük, csak a magunkét nem? Megújult verselemzés végtelen egyhangú. Versek százai mennek egy kaptafára.

[1937. január 17–23-i naptár hátán.]

Lehet mást, mint eltévelyedést látni benne, hogy Garay a 19. század egyik legmaradandóbb, legmagyarabb költeményét niebelung-versben írta meg? Ezt a magyar olvasók 9/10-e sohasem fogja versnek érezni. Vagy csak az az olvasó, aki középiskolát végzett.

Ami természetes lejtése a német, különösen a középfelnémet nyelvnek: az a magyarban feszes, idegen iga.

Unz ist in alten maeren
des wonders vil geseit
von heleden lobebaeren,
von grozer arebeit.

[Egy letépett, sárga papírdarabon.]

Elég a jambusból!

Az a milliónyi jambus, amit századok alatt leírtak, mint milliónyi moly rágja a magyar nyelv pompás szőnyegének szálait.

[Betegsegélyezési vény nyomtatott részén keresztül.]

Jambus közvetve hozzájárult a kiejtés romlásához! Jamb*us* tűrhető előadása: vagy

prózávátörés (ez még a jobb) vagy folytonos nivellálást, kiegyenlítést kíván: rövid szót hosszabban, hoss*zabbat* rövidebben.

[A cédula alján, fordítva írva:]

Autobiog*ráfia: Gombocz* nélkül nem lettem volna az a nyelvfigyelő.

[Eltépett boríték egy darabján.]

Ozora. Válasz. Négyesy! Mértékes

Mi az akadálya a művészi magyar dalstílus továbbfejl*ődésének?* Maguk a költők! Száz éves önkéntes rabság.

A ritmusnak szótagról szótagra való hullámzása, jamb*us* vagy troche*us* a román nyelvek sajátoss*ága*, átvették, és elég jól viselik a germán nyelvek is.

Nem tűri és sohasem fogja tűrni a magyar.

Mi afeletti naiv örömünkben, hogy a magyar nyelv minden versformára hajlik: annyit kísérleteztünk idegen formákkal, hogy a magunk eredeti formájának művelését szinte abbahagytuk. (Arany szerény [*lépései?*], *Budapesti Hírlap* [?] Nem voltak követői.

Arany utolsó éveiben egypár csodálatos remekben villantotta még fel a magyar vers nem próbált lehetőségeit.

Ady az ellenkező táborb*ól*, a „kozmop*olitából*" jött és csak lassan közeledett a magyarhoz. Kötetén végig emelkedő! De a jambus is. (Sík)

Könnyű a szavalónak. Egyszerűen prózára tördeli a ritmusvázat, ahol az kényszerzubbonyt jelentene a szónak.

A zenész nem szabadíthatja ennyire ki a szót eredeti ritmusa bilincseiből. A zenei próza olyan értelemben, mint a szavaló prózára tette a verset, megoldhatatlan. Vagy ritmustalan recitálássá lesz, mikor lemond a ritmusrendről, holott ennek külső kereteit mégsem dobhatja el, vagy simul a ritmusvázhoz, s ekkor menthetetlenül idegen hangzású lesz. Zene, amihez a németre, angolra, olaszra fordított szöveg jobban illik, mint az eredeti.

Harmadik eset, igen ritka, hogy kettős ritmusa van valami versnek, egyben magyar is, idegen is. Akkor a zenész a magyart kiemelheti, az idegent elnyomhatja. Ilyen vers igen ritka, csak kivétel.

A magyar költő, ha magyarul hangzó zenét kíván szövegéhez, kénytelen lesz ismét a magyar vers és zenehagyomány alapjára állni. Annak különben még mindig ki nem merített s ki nem meríthető változatosságában elég variálható formaelemet talál, hogy mondanivalóját formába önthesse.

De különösen ösztönzően hatna a magyar zenei hagyomány alaposabb ismerete. Minden igaz költemény zenei hangulatban fogant. Kavargó dallamemlékek, foszlányok elhatározó befolyásával vannak a vessorok megformálva. Az a baj, hogy költőink, éppen a legjobbak, 50 év óta nagyobbrészt idegen dallamhagyományok hullámrezgését visszhangozzák. Új ösztönzést idegen művészetből merítenek, s a legnagyobb baj, ennek már tudatában sincsenek.

Ábrányi E*mil* március 15-i vagy hazafias versei mind német nóták foszlányait idézgetik. A belőle kiinduló ifjú Ady hiába harsogja büszkén: m*agyar*. A rímbe csattanó súlytalan szótag keservesen nyikkan, s a magyar Múzsa szomorúan fordul el; mikor jön már a szabadítóm?

Nagyon rossz, hanyag jambus legyen, ami egyben magyar versnek is jó. De akkor minek viseli még a jambusforma utolsó cafatjait, elrongyolt maradványait?

Két úrnak nem lehet szolgálni, különösen ha azok ellenségek, mint a magyar és bármely európai nyelv ritmusa.

[Hét kisalakú noteszlapon, többnyire mindkét oldalon és fordítva, halvány ceruzával.]

Elég a jambusból

Üzenet az ozorai huszároknak. –

A múlt század magyar költészetének betegsége a jambus. Csapás, kerékkötője, babiloni fogság, mely alól Arany és Petőfi csak félig szabadította föl.

Kosztolányi: Üllői úti fák a magyarban kevésbé magyaros formát választotta, mert **üllei** nem fért volna a jambus vonatdöcögő ritmusába. (Salló-Sallai).

[November 28 – december 4-i kis alakú, vékony naptárlap hátán és a nyomtatáson keresztbe.]

A jambus katasztrófális elhatalmasodása nem mehetett volna végbe a kiejtés változása nélkül (kölcsönösen)

Ezek: ritmus elhanyagolása, rövid és hosszú szótag közeledése (?) egymáshoz.

[1936. január 16–18-i naptárdarabján.]

Az igazi lírai költő verse zenei hangulatból születik.

Hangok, ritmusok zúgnak-bongnak benne formátlanul, míg egyszerre csodaképp kristályba csattannak, Chladni-figurába, amelyben minden atom helyén van.

Minél gazdagabb, sokfélébb [? bizonytalan olvasat] zenei zűrzavar borong, annál többféle, gazdagabb versforma az eredmény.

Ha kevés: egynótájú költő lesz, egyhúrú kobzos, aki mindig egy nótát ver.

Líránkra szinte hagyomány költőink zenei járatlansága. Csak Arany kivétel, azelőtt Kisfaludyn látszik meg. A többi lantos költő lant nélkül. Alig néhány kivétel.

[Egyetlen fehér noteszlap mindkét oldalán.]

Elég a jambusból!

Költőink jambus-mániája száz esztendős gát a magyar természetes dalmelódia kifejlődésében. Ady jambusa a nyelv titáni küzdelme a ráerőszakolt formával.

Ó-klasszikai forma jobban megfelel a magyar nyelv természetének. Legyen elég. Jambus-hangulat kór, önáltatás. A magyar nyelv soha előkelőbb hangzást, mint a maga természetes formái.

Még Arany is túlságosan rabja volt az öröklött felfogásnak. Széchenyi óda magyar versformában? Poetika (Borinoki újabb?) Vajjon a görögök a nyelvüktől idegen formában keresték az emelkedettet?

Horváth *János:* Ady idegen-dalszerűbb. Nyelv: idegen előkelőbb. (Schuchardt, Gasthof-Hotel stb.) Angol? Tévedés.

[Chinoin orvosi naptár az 1933–34. évre. I. 29–31.]

A magyar vers jövője (Jambus)

Még egy klasszicizmust a magyar városi élet fogja kifejleszteni valamikor egy-két száz év múlva.

Az első: falusi élet jegyében született. Ady ugyan a világváros is, de csak kívülről [? bizonytalan olvasat] jött kép. Alapja a falu. Vegyük ki verseiből mindazt, ami csak a faluból [? bizonytalan] érthető, mi marad? „Beágyazott a villás vénség" stb.

Arany i[?] Petőfire

Tartalmi kilátások. Alaki? A magyar irodalom kezdetei idegen utánzásból lettek [?] Sokszor abbamaradt új kezdései megint csak idegen mintákhoz [mintákban?] igazodtak. Ami nem volt idegen formájú, az nem is számított irodalomnak.

Ez alól még Arany és Petőfi sem tudták magukat kivonni. Verseik fele jambus. Márpedig ez az a versforma, amely a magyar nyelv szellemével homlok-[egyenest ellenkezik.] Arany László ütemelőzői. De felvetem a kérdést: minthogy ezeket a rövid, súlytalan szókat a régi nyelv nem ismeri: nem a sok jambus vitte ezeket a köznyelvbe? Támogatva az élő német nyelv folytonos hatásától, a beolvadt idegenek atavisztikus hajlandóságától.

Arany László már ki tudott mutatni, de talán 50 évvel előtte még nem. A jambus a magyar nyelv ritmuskarakterével ellenkező irányba nyomta a fejlődést.

A nyelv ellenállt, a költők nem. Sőt ebben keresték az érdemet. Minél jobb jambust ír valaki, annál magyartalanabb a verse.

A görög formák vegyes aszimmetriájaival rokon a magyar nyelv, ezért magyarosabbak Berzsenyi antik versei. A jambus egyformasága az, amit nem tűr a magyar nyelv. (Oláh, francia alternáló verselés.)

Már Adynál jobban lázadozik a nyelv a jambus bilincse ellen, a pongyola jambusa a magyarabb jambusért [?]

Megdöbbentő: újabb verselőink megint jobb jambust [írnak,] mint Ady, tehát egyúttal magyartalanabbak.

(átmetszet egy nap újságversei)

Prognózis.

Kifinomodás az [egy rövid?] egy hosszú versek különböző ritmizálása.

Eleinte bizony dallamutánzat lehet. Goethe is megcsinálta. Ezen a fokon át kell menni. (Mert még nem ment át Arannyal és Petőfivel!) Aztán következik a dallamtól elválás, de a nyert eszközök birtokában új, addig nem sejtett változatosság a sorok belső ritmusában.

Sorok hossza: nem fog lényegesen [változni.] 22 szótagos sorok a népdal [leghosszabb sorai!] Vissza fognak térni a középhosszú [sorokra,] 10–15 [szótag] közé. Legfeljebb ha kissé meggyorsul a magyar nyelv tempója, ami felé hajlik a fejlődés, legalább a városban – talán a 8–11 szótagos középhosszú vers a 11–15 felé fog eltolódni.

De a fejlődés még beláthatatlan. Csak búcsút mondanának poétáink a jambusnak, míg nem késő.

Babits: az idegen kultúra elkápráztatottjának [?] kicsinyhitű[sége?] mondhatta csak „ [nincs idézet] A magyar szellem többszörös eruptív újrafeltámadására lesz még szükség.

[Öt cédulán, az elsőbe behajtva a 2–5-ig beszámozott többi. 1. 1932. augusztus 25-i meghívó, 2. 1932 november 1-i levél eltépett fele, 3–4. eltépett levél, 5. Keresk. Bank eltépett számlakivonata. „Jambus" feliratú borítékban.]

Ozorai huszárok Régi jegyz*et* Horváth–Sík–Kerényi. Jambus.

Kisf*aludy* Társ*aság*

Mit tanulhat a m*agyar* költő a népdaltól **1934-ben?** (Vargyas) [= Utólag, más színű ceruza-beírás.] Arany, Petőfi lejárt! Távol legyen [*tőlem kicsinyleni az ő eredményeiket?*] nem kevés [*az*] mint formai megújhod*ás*. Arany: Juhaj, de derék [= Népdal 2. versszaka végén.] Egyetlen példa – előttem ism*ert* –, amelyben a népi ösztönzés irodalmi remeket [*hozott létre.*] Ez a hatás abbamaradt, A*rany* után teljesen. Kis József csak A*rany* kijárt nyomán járt végig újra. Mások? és jambust, de nem merített az eleven népdalból.

Mi lett a követk*ezmény?* A magyar formák teljes elfakulása és háttérbeszorulása. (Virág B*enedek!*) Ha még előveszik: nem új hang, régi, egyre szürkébb, únt, kopogás lesz belőle. (Kozma? mások.)

Ady magyar formái: (Földessy), nála is dominál a mindent elnyelő jambus. Titáni küzdelme.

De ha dalra ír: kényszeredett, Aranyhoz mérve kezdetleges, bizonytalan.

Mit látunk ma: ahol várjuk, népből eredő költők, Sértő, Bartalis

Eleinte – de aztán őket is a jambuskultúra balhite zárta karmaiba.

A jambus, amily természetes lejtése a germán, román nyelveknek (Saran alternierend, oláh népköltészet), annyira idegen marad a magyarban, annyi mesteri próbálkozás után is. Mért? Mert ellenkezik a nyelv természetével. Arany L*ászló* négyes csop*ort*. De nemcsak a 2-es csop*ort* idegen, főleg az emelkedő u˙ ritm*us*. Ezért idegen a ma*gyarban* a **rím**. A germ*án*, rom*án* rímes sor a rímre van építve, végén csattan. Ezt a magyarban is elfog*adjuk* kivételesen mint játékot, vagy a kifej*ezés* eszközét. De ma már úgy vagyunk: ez lett a szabály és a szabály a kivétel.

A m*agyar* verssor súlypontja kezd a végére tolódni. Ez a fejl*ődés a* nyelv és zene természetével ellenkezik.

Ha jókor meg nem áll, odajutunk, hogy a magyar vers kivétel nélkül idegenből fordított versnek fog hatni, amint a mai termelés nagy része annak hat. Jambizálódik a próza is Pázmánytól Prohászkáig.

E társaság alapítóinak szellem*ében* vitassák meg illetékes tagjai, hangozzék el nyomatékos felszólítás: lássuk be, a nyelv ügye van veszendőben. A m*agyar* költészetnek nem lehet célja, hogy idegen irodalmak még oly virtuóz tolmácsává képezze ki magát. Hanem hogy mindenkor készen tartsa eszközeit egy bármikor érkező nagy költőnek eredeti gondolatai minél hatalmasabb eredeti kifejezésére.

Ne mondja senki, hogy a magy*ar* költő megtalálja maga. Minden nagy költőnk soká és sokat küzdött a kifejezéssel, éppen mert sohasem kapott készen nyelvet és verselést.

Ha van célja irod*almi* társas*ágnak,* nem lehet szebb, mint őrködni a m*agyar* nyelv és verselés kincstárán és fegyvertárán, hogy ne lepje a rozsda, ha megint érkezik egy igazi hős, aki elbírja ezt a fegyvert. Forgathassa dicsőséggel, s ne

kelljen fele életét azzal tölteni, hogy újra használható karba helyezze. (Ady!) [Utólag beszúrva:] Mindenki maga.

Indítv*ányozom:* fogl*alkozzék* a T*ársaság* a magy*ar* verselés kérdéseivel abból kiindulva, hogy az még nem járta le magát, hanem új és nem sejtett hatásokra képes. Ezeket megkeresni a magyar verselő tekintse legszebb feladatának.

A Társaság esetleges verspályázatának kimondottan m*agyar* versforma legyen a feltétele.

[Hét megszámozott fehér noteszlapon. A borítékon, amelyben tárolta, felirat: **Magyar versforma** ügye (olim) [= egykor] Kisf. Társ.-ba tervezett felolv. Minthogy a szövegben 1934 a dátum, akkor írhatta, de 1952 után tette borítékba és írta a felső címeket, valamint a nevemet, mert verstani könyvem 1952-ben jelent meg.]

Kettős ritmizálás (Doppelbau)

Jambikus menet 12-esben, 8-asban [*Rémy de Gourmont*] **Ifjúság** [*mint sólyommadár*]:

∪ – ∪ – ∪ – ∪ –
Hol / mások járnak kettesen
∪ – ∪ – ∪ – ∪ –
Mint egy Apol*ló* kedvesen,
∪ – ∪ – ∪ – ∪ –
F*e*jem lehajtván könnyesen
∪ – ∪ – ∪ – ∪ –
Nézek csak nagy keservesen
Szerencs*és* idő:
∪ ˙ ∪ ˙ ∪ – ⋮ ∪ – ∪ – ∪ –
Nem vétek senkinek,⋮ mégis bünös vagyok
∪ – ∪ – ∪ – ⋮ ∪ – ∪ – ∪ –
Az írigyek között⋮ látom csak csúf vagyok.

[1931. szeptember 16-án általa feladott levelezőlapon.]

A magyar költő és a zene

Verselési dilettantizmus még jobb költőknél is!

A m*agyar* költő verstani és zenei kultúrája mélyen alatta áll irodalmi kultúrájának.

Petőfi antimuzikalitása, ezért kong sok verse csengés helyett (rationalizmusa, józansága).

Arany finomabb füle. Toldi – János vitéz
későbbi fejlődés

de analf*abétizmusának* jele, hogy Fogarasi naiv teoriája megvesztegette.

*

Bajza fülében idegen dallam *élt*. Kritikája sokat rontott. (Petőfit is trochaizálásra buzdította.)

A nagy költők (Vörösm*arty*) béklyóban, Ady is rázza.

Balassi mily … szállt még szembe! A jambikus *1667-ben* magyar lett! (Volt-e troch*aikus 1667-ben?*)

Igaz: fejletlenség is! De a magyar nyelv és derék nem hajolt. Mennél hajlékonyabb lett, annál többet áldozott fel a forma eredetijéből.

A nyelv gazdagodott: a jambust is megteremtette, de szegényedett, eljambizálódott. A magyar prózában is szaporodott a ∪ –. **Pázmány – Apponyi.**

Jambizálódás útja { versben Reviczky, Arany *László*n keresztül
prózában

A magyar költők dallam- és ritmus-reminiscenciájának emlékeiből szerzett készleteink időszakonkinti forrásai.

Nem mindegy, milyen zenét hallott a lyrai költő: Ady: Befútta az utat a hó. (Nagy költőink zenei műveltsége.) Csak azt variálja, amit hallott. Újat is csak azok alapján találhat ki.

A versíró félig-meddig zeneszerző is, szövegében a dallamnak legalább alapfalait lerakja. A megzenésítésben attól eltérni nem lehet. (Tehát nagyon is kell a zenei műveltség.) Olyik költő oly közel viszi versét a zenei megvalósításig, hogy csak élénkebb hanghordozással kell elszavalni: kész a dallam.

Itt a tévedés: a magyar verset [*a*] népdal-reminis*cenciá*tól felszabadítani nem lehet anélkül, hogy más melodiatípust ne kapjon. Vagy pedig lemond a nagy ívekről, sorokra atomizálódik, végül prózává lesz. De még a magyar is kimutatható (numerus), a daltípus távoli emléke. (Horváth *János:* Gyulai stb. numerus-típusai.) Ettől a magyar vers soha nem szakadhat el végképp. Vagy átlép idegen dallamok világába.

A Balassától behozott idegen formák (megvizsg*álni:* magyar-török) akadály nélkül illeszkedtek a magyar formavilágba. (Német? Ich hab vermaint.) „Közömbös egyensúly" nem billen át. Gáldi oláh táncról.

Szenczi-zsoltár: lassú tempója sohasem engedte érvényesülni a benne lappangó idegen elvet. –

Időnkint meg kell újulni ennek a formakincsnek, dallamemlékkészletnek. De hogyan? Ha idegenből merít is, nem szabad átlendülnie az idegen vágányra. (Tört*énelmi* pillanatok: 16. *század* nyugatra néz, egyh*ázi* ének, nemzetközi táncok, dallamok.) *Zeitschrift für Musikwissenschaft* [?]: középkor internati*onális*. 19. század elején: énekelt verbunk. Önmagából is megújulhat. 20. *század* elején saját véréből vett injekció.

A magyar vers-szavalás története

(Galamb: Szinnyei-Emlék*könyv* 1927.)

Ezért is tolódhatott mindig a próza felé: ha a verset éreztetjük, sokkal nagyobb kényszer a nyelven, mint akármely nyelven. (Kül*önösen* a **jambus**.)

19. *század:* Szolgaság, szabadságharc kora. H*orváth* Ádám – Petőfi – Ady. De: mindnek fülében idegen dallam.

Jó vers – idegen forma

magyar forma = többnyire gyenge vers. Azt hitték, könnyebb!

Költők immuzikalitása. Bajza = Opitz.

[Öt mindkét oldalán megszámozott – 245–254 – lapnak csak egyik oldalára írva. Korainak látszik: 20-as évek vége.]

[A] jambus komikumához

K. Pallos István így zenésítette meg Ábr*ányi* E*mil* egy jambus-versét. Nyolcasoknak kezeli: $\frac{4}{8}$ 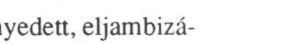

Ha néha-néha titkos órán szemem múltamra visszanéz,

Ne ejtse meg szép tiszta lelked A gyanú és a kétkedés. stb. A számfeletti szótag egyszerűen az ütem rendjén kívül marad.

A hangsúlyt majd rendezi az előadó. De mit csinál ezzel:

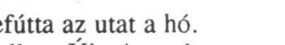

Mi-lkor te engem megszerettél

A La Fontaine Társas*ág* ünnepén mutatták be 1922-ben.

[Palestrina Budapesten-füzet 57. lap. 1940?]

Okt*óber* 18.

A magyar költők elhagyták a zászlót.

A nyelv természetének egyedül megfelelő verselést. Három vers a Pesti Naplóban. (másutt három). (Mi jönne ki, ha ezt megzenésítjük?) Végigolvasom a zenéjét kihámozni. A magyar költők fülében idegen dallam zúg. Elnyomta a magyart.

Már Arany *János* megmondta: nem lehet magyar zenét írni. Azóta özönvízszerűen [*árad a jambus?*] Ez is mutatja, milyen zenét hallanak a magyar költők.

Térjetek észre! Halálán a nyelv eredetisége. Nemsokára puszta fordítás lesz a magyar **vers is,** a próza már régen az.

Minden stílus: válogatásában jobban jellemezhető. Nem kell a mindent felölelő gazdagság: elvész a karakter.

Auftakt: nincs a magyar nyelvben. Behozatala nem nyereség. – –

E verseknek csak a nyelve magyar, belső zenéje idegen. A zeneszerző ezt a belső zenét hozza.

Az okt*óber* 18-iki gyors keresztmetszet (végig az újságokon, folyóiratokon, Londesz. [= ?] aznap hirdetett, említett versköteteken) talán csalódás? Nem. Híven mutatja az irányt, ahova megyünk. Kazinczy! Végzetes tévedése. (Fia: panaszk*odik,* hogy nem tudunk magyarul. Levele Lévaihoz. I*rodalomtörténeti Közlemények* 1931.)

Tanulóperiódusnak jó, szükséges volt. De állandósult. A nyelv egy-két szabadságharca után, Petőfi – Arany ideg*en* versformái (sokkal könnyebb németre fordítani), jobban ki

De mit csináljon ilyen verssel a [*zeneszerző?*] Akarata ellenére idegen zenét csihol ki belőle.

Példák, felolv*asás,* **zenésítési** próba. A magyar és nyugateurópai dallamfrázis poláris ellentéte. Legismertebb *az* ellenkező nyomaték. Olasz, fr*ancia,* ném*et* operapéldák ered*eti* nyelven és magyar fordításban. Csak a legművészibb ford*ítás* tudja valahogy nivellálni.

Lesz mit beszélni a városban. A magy*ar* operalátogató füle eltompult ilyesmi iránt, ha volt is érzéke: elvesztette.

Tapasztalatok, angol fordítók. (Össz*esen* hány verssor?) Rogers levele Denttől kérni vélem. –

Mit tesznek zeneszerzőink? Nem látják, hogy a dal stagnál? Egy oldalon Dankó – más old*alon:* idegen ízű műdal. Operák: német szövegre. Magyarra fordítják, mint az idegen operát. Mennél magyartalanabb a zene frazeológiája, annál könnyebb a fordítás. De idegen nyelvre írt zenébe úgyis csak véletlen vagy erőszak hozhat be magyar dallamfrázist. Ezeknek az operáknak jelentősége a magyar operastílus fejlődése szemp*ontjá*ból: nulla.

Szimptoma: olyan fokon vagyunk, mint (példák) idegen szellem inváziói. Utána rendesen nagy nemzeti megújhodás, feldolgozza az idegen anyagot, asszimilálja, és a nemzeti lélek más, új fejlettségben támad fel, és ismer magára.

Csakhogy most kelleténél tovább tart ez a korszak.

Ady-kors*zakot* megelőző kozmopolit*izmust* az Ady nemzet felé fordulása egy percre diadalmasan váltotta fel. De Ady hatása még ki sem teljesedett, még át sem ment a nemz*et* vérébe, már felüti fejét egy új kozmopolitizmus, a régibe kapaszkodva igyekszik folytonosságát bizonygatni. A még fel-felmozduló Ady-ellenségek ezt a kozmopolitizmust szolgálják akaratlanul.

Ady titáni küzdelme a jambussal! Magyarrá gyúrta, amennyire engedte magát. De nála is kiütközik az idegen dallamfrázis, mint a XVI. *században!* (Arány: *hány* % magy*ar* forma? Hány teljesen idegen lejtés, hány magyarrá lett jambus?) Conclus*io:* A m*agyar* költőnek a m*agyar* dalra jobban kell figyelni. Nemcsak úgy, hogy materiálisan arra írjon (Mécs – Ady, Goethe – Stolte), hanem a zene a lelkében tovább zengjen, átszublimálódjon szózenévé. Ha ezt nem teszik, nemsokára odajutunk, hogy kényelmesebb lesz mindjárt idegen nyelven megírni a verset. Ha az a cél, hogy úgy hasson, mintha fordítás volna: többet ér az idegen nyelv.

Akkor akasszuk szegre ezt a nehéz magyar nyelvet, 3–4 idegent úgyis feltétlenül meg kell tanulni ma mindenkinek, aki magasabb kultúrába vágyik, csak teher emellett a magyar, mind közt a legnehezebb és legkevésbé hasznos. Akkor induljunk el a m*agyar* nyelv temetésére nyíltan és bevallottan. Ma sokan éppen akkor ássák a nyelv sírját, mikor azt hiszik, életét munkálják.

A m*agyar* nyelv halála

Kazinczy végzetes tévedése. Már öccse, *Gábor* nyögi: Le*vele* I*rodalomtörténeti* K*özlemények* 1931, 363.

Oda jutottunk, azt hiszem, nemcsak én, hogy maholnap le fogjuk fordítani nyelvünket. Részemről ugyan azért kezdem a régieket olvasni, hogy magyarul tanuljak tőlük. A Fösvényt ötször dolgoztam által s rossznak tartom most is, éspedig magyartalansága miatt. –

Rozványi: Ady az utolsó magyar

Lessing: még nem vagyunk németek. Mi is.

[Idáig 7 megszámozott, egy számozatlan cédulán, az első kettőnek mindkét oldalán. Hozzátéve még a borítékban a következő.]

Többszáz éves fejlődés (kodexek! egyh*ázi* énekek) betetőzése.

A jambus fojtó ölelésében elsorvad a magyar nyelv versteremtő ereje. Minden versünk fordításnak hangzik. Maholnap A naturalista előadásmód a hanyag verselésnek kedvez. Haj régen!

Idegen minta, a magyar nyelv ősi, ki nem irtható sajátságaihoz igazodva megteremtette a magyar alexandrint. Bezzeg a magyar jambus!

[A Souvenir de vieux Colombier reklámlapja hátán. Az előző nyolc lap és emellett még a Pesti Napló és más lapok 1931. október 18-i számából kivágott jambusversek vannak a borítékban: Bródy Lili, Erdélyi József, Nadányi Zoltán, Mécs László, Kosztolányi kínai fordításai, Kemény Simon, Berda József és még sokan másoktól. Komjáthy Aladár Babitsnak dedikált versére ráírta: Ad notam Megfagyott gyermek…]

A magy*ar* vers útja

Kapkodás, keresés, iskolák, győztes egy vonulat: Petőfi, Arany. De így ott a szász Detre, ott Krümhild. A jambus.

Gyanútlan, magabiztos Attila – egy éjjel elfoly a vére. Vagy észrevétlen vércsere?

A m*agyar* dal nem tud kialakulni, fő akadálya a magyar költők.

A legtöbbnek nincs füle. Csak megszokásból tördeli sorokba mondanivalóját. – –

Felütöm [*a*] Nyugat 1933. márc*ius* 1-*i számát*. Előbb Erdélyi – „Petőfi utóda" –: német népdal [*ritmusa*]. Aztán Kosztolányi: ugyanaz a versforma, ugyanaz a nóta. 9.8 9.8. Zahn, Church Hymn*ology* [?]

Ennyire különböző mondanivalók azonos versformában! Hát nem bizonyítja ez, hogy már csak külsőség a vers? Az ilyen verset nem is lehet megzenésíteni. Nem igazabb ilyenkor a verses formát elhagyni? Szabad verset írni?

Erdélyi *József* kiskondás apjáról ír verset. A kép a magyar „pusztába" nyit egy kis perspektívát. De nem az a dallam kocog benne, amit az apa kiskondás korában furulyált, hanem amit a földesúr kisasszonya vagy inkább a nagyanyja a klavir mellett érzelgett. Lapozok egy régi, száz éves kéziratos könyvben, rányitok egy melodiára, ami a zenei őse Erdélyi versének. Íme:

és lényegében ez a zenei csontváza a Kosztolányiénak is.

*

Egy szó mint száz: a magyar költ*észet* elhagyta azt az utat, amelyet a nyelv természete mint főutat örök időkre kijelöl. Mellékutakon tévelyeg, ahol járni lehet ugyan, de célhoz jutni soha. –

Azaz: a zene követi a verset. Megszületett egy csomó dallam, amelyik jobban hagyja, ha a szövegét németre fordítjuk, mert hisz a magyar vers, ha német lejtésre igazodik is, mégis számtalan apró döccenéssel ütközik annak lengésébe, (∪ a jambus –ja helyett belekevert „magyarosságok") Sík!

Rég meghaltak ezek a nóták. Senki sem énekli. Németors*zágban* sem.

Itt élnek, itt kísért emlékük. Erdélyi József versében, Petőfi unokája!

[Egymásba hajtogatott 4 kisebb-nagyobb lapon. A következő kettővel együtt egy borítékban, felirata: A magyar vers. Jambus.]

Az értelem túlhangsúlyozásával prózává tördelik, s így olvasnak maguk a költők. Azt vélnéd, szégyenlik, hogy versben van a versük. (Kivéve Babits felolv*asását*.)

[Kis noteszlapon.]

Van-e olyan jambikus a régi próza, mint a mai? Csak helyesírás? Szöveg is? Összehas*onlítom* Pázmány Kalauz*át* egy mai újságcikkel. (1766) Hisz az Arany L*ászló* súlytalan szótagai akkor még nem mind voltak meg: a'ki, a'mi

Gyorsul a nyelv: de kell-é szelleme ellenében? (**Kelemes** cikk a Világ-ban 1916 tájt.)

túnya (Szabó préd*ikációja* 82. 1746.)

bizonyára uo. 14.

hajólnak uo. 13.

ismér, bé, légyen stb.

[Kis kockás noteszlapon.]

[Az egész jambus-téma cédulái mellé még be volt téve a Válasz 1937. I. száma, amelyben Illyés verse, az Ozorai példa megjelent.]

Elég a jamb*usból*

Goethe (Faust) jó volt a német népies vers.

Jamb*us* hangulatkör „megteremtése" [*volt a cél?*] Kerülték a magyar „dallam-emlék*eket*". De valamilyen d*allam*-eml*éket* minden vers kelt! A jamb*us* idegen d*allam*-eml*ék*. Németes. (Biedermeyer-dalok.) Eleinte küzdött. Eleinte küzdött; később győzött: nemesi népd*al*.

Csak olyan ez, mintha valaki emelkedettebb tartalmú beszédben nem akarná a magyar beszéd rendes, bevett fonetikai, ritmus- és dallam-elemeit használni, hanem p*éldául* raccsolna vagy felvinné a hangot, ahol a magyar leviszi stb.

Egy ilyet megfigyelhettem falun, mikor az iskolázottabb nemzedék javítgatja az öregek „parasztos" beszédét, a tájnyelvi alakok helyett köznyelvit követelve, amint az iskolában tanulta.

Zárt ë: ë-ző parasztlány felolv*asásban* egyet se [*ejtett ki.*]

[1951. március 19-i zeneakadémiai hangversenyműsor két eltépett darabjának hátán.]

Nyelv – verses nyelv – versmondás

Színészetünk kétszeri fellendülése (úgy látszik), 1848 előtt és 67 után a naturalizmus jegyében történt. Művészi versszavalás sosem volt nálunk. Egyes kiváló művészek (mindannyi más téren) tradíció nélkül, rögtönözve maguk próbáltak stílust teremteni. (Én kielégítő magyar versszavalást, bevallom, nem hallottam soha.)

A költők kedve is elmehetett tőle, hogy ez az érzékük, gondjuk finomodjék, mikor ha néha előadva hallották versüket: prózává tördelve hallották, még ami finomság volt benne, az is elveszett.

Ezért lett a m*agyar* versek több mint kétharmada próza, rövid sorokba [*tördelve.*]

Kényes lett a fülem a versre: nagyon érzékennyé tette a sok dalgyűjtés, hogy **hallottam** őket, és **énekelve.** Sokszor egy-egy reszkető hangú öreg éneke olyan perfekt művészi élvezet volt, mint kevés nagy énekművész koncertje. (Egy magyaré sem.)

Az a baj, hogy nálunk versszavaló technika és tradíció sohasem fejlődhetett ki, egész újabb irodalmi fejlődésünk rögtönzöttsége és hirtelensége mellett, és ez meglátszik a verseken is. Talán csak az ért meg, aki hallott valaha fr*ancia* szavalást. A mi verseink zörgősek, nem zengők. Szomorú, szintelen, rosszul szabott köntösbe öltöztették még tartalmas költőink [*is*] jó gondolataikat.

[Egy hozzá címzett boríték széthajtogatott két lapján. Kívül még kétségesen idetartozó írás:]

Előadó művész ízlése, ítélete mindig konciliánsabb. Annyiszor hallott tomboló tapsot üres, de csillogó darabok után és néma publikumot a legmélyebbek után, hogy érthető módon jobban becsüli azokat, mint más komoly zenész.

[Alá nagy betűkkel ráírva:] M*agyar* vers.

Próza (proszódia)

Két szóval: tanuljunk magyarul. Nem merem mondani: tanuljunk meg magyarul. Annak ma még annyi az akadálya, hogy alig érheti el valaki. Rossz nyelvi környezet, kevés óra az iskolákban, hozzá nem értő tanítók, romlott nyelvű sajtó, rádió, nyilvános élet stb.

Mindezeknek meg kell változni, hogy egészséges nyelvkultúra váltsa föl. Egyelőre újabb, bővültebb értelemben igaz Révai Miklós 150 éves felkiáltása: Nescimus hungarice. [= Nem tudunk magyarul.]

A zenészek még különösen nem tudnak. A kezem alatt évtizedeken át elvonult sok száz növendék közt alig fél tucat ha tudott. Többségük a degenerált városi fordítás-nyelvet beszélte. Ennek egy-egy leiterjakabja máig él: „nehéz állások" mond-

ják „schwere Stellen" nehéz helyek helyett. [Ferencsik az „Így láttuk Kodályt"-ban emlékezik meg Kodálynak egy hasonló kifakadásáról.]

Nem mondom: volt, aki nyelvtani szabályossággal írni úgy-ahogy tudott. De élőszóval beszélni, a nyelv tulajdon ritmusos dallama, hangszíne szerint: a legkevesebben. Márpedig ezt kell tudni annak, aki magyar szöveget akar megzenésíteni. Az ének fölfokozott beszéd. Helytelen beszéd fölfokozva: torzkép. Ezért hallunk annyi félrezenésített magyar szöveget. Nemcsak az egyes szótagok hosszarövidsége, súlya-súlytalansága számít, hanem a dallam járása-kelése, iránya, tempója, egész jellege lehet hibás, még ha a szótagok dolga rendben van is.

Aki tud magyarul, a szó teljes értelmében, annak nem kell bíbelődni a prozódia aprólékosságaival. Rábízhatja magát ösztönére, fülére, ritkán fog tévedni.

Magyar énekesnő első törvénye: tanuljon magyarul beszélni. Kitől? Csak attól, akinek nyelvérzékét nem zavarja idegen nyelv, a néptől. (Hiba a nép beszédében is akad. Ne azt tanuljuk el.) Ehhez persze tudnunk kell, mi a hiba.

Ritka népszerűségre jutott nálunk [*a népnyelv?*] Fordított Pygmalion! Nem hasonlít a művelt népek [*állapotára?*] Kir*á*lyi udvar idegen *nálunk*. Itt a jó magyar beszéd is a szegények kincse. Ezért vetette meg a letűnt művelt osztály. De mintha az új értelmiség ebben is a régi nyomába akarna lépni. Cave canem! [= óvakodj a kutyától.] Nehogy a rossz magyar beszéd továbbra is a műveltség elengedhetetlen járuléka maradjon. Tegyünk róla!

A P*ygmaliont* nem lehet magyarra alkalmazni, mert nálunk ellenkező a valóság: a művelt osztály beszéde rossz, annak van tanulnivalója a néptől. Egyik fordítása sem tudta az eredetit [*képviselni?*], a színésznő is nem annyira beszédével, mint viselkedésével próbálja a műveletlen lányt megjeleníteni. Egy más, fordított Pygmaliont lehetne és kellene írni a magyar állapotról.

A nyelv titka csak annak tárul fel, aki soká, teljes odaadással foglalkozik vele.
[Ez a mondat utólag tintával van beleírva.]
[Három noteszlapon, kettőnek mindkét oldalán.]

(Komlós [*Aladár*] Nyugat, Népiesség)
Exotikum. Ő helyesli, én nem. Ő változhatatlannak *tartja*, én megváltoztatandónak. Városi nyelv költészet nélkül?

Szívó gyökereit állandóan benne kell tartani a talajban, a városi hamar eltorzulna.

Ott mindenki a hivatalos használatra való 200 szavas kivonatát tudja a magyar nyelvnek, (még a fr*a*ncia klasszic*i*zmus is 2000 szóra [*volt alapozva*?])

Behozni a városba a m*agyar* levegőt. Mert hogy ennek az összekapkodott, anorganikus városnak levegője magyar, azt K*omlós* sem állítja.

És nyelve: az nincs a városnak.

Ez a különbség: Fr*anci*aország Párisra néz. Aki magyarul akar beszélni, annak akármit lehet tanácsolni, csak azt nem, hogy a pesti beszédet tanulja meg.

A fórumot ellepik a rossz beszédűek.
[Egy nagy lap egyik széléről letépett hosszú papírszeleten.]

Alaptévedés: a **verses nyelv mesterkélt**, sokszor érthetetlen. De egyes alakok szájából valószínűtlen. (Elvész Ebelasztin). A vers sokszor énekszerű, elvész a

dimenzió-különbség. [*Báthory*!] **Etopurin eső** [?] Jankovics: Báthory opera.
[Eltépett levélboríték darabján.]

Mi jobb?
Újat mondani régi szavakkal (szinte észrevétlenül) Arany János, vagy furcsán, keresett új szavak leple alatt rég ismert dolgokat ismételni.
[1947. április 19-én lepecsételt borítékra kívülről.]

i? Nyelv?
Ki a jó zenész? (Wia rst musikal) [?] K*önyv*tár? Berlioz írásai. **Billroth**, **Lavignac**.

Hallásfej*lesztés*: a magyar nyelv! ritmus-, szín-, erő-, fok és tempo-változásai.

Azt várnók, jó zenész, jó magyar, van rá füle. Pedig sok jó zenész rosszul beszél.

Azzal is jobb zenész lesz, ha megtanul, mert figyelme, füle, ébersége élesedik, s ennek tisztán zenei téren is hasznát látja.
[Egy nyolcadrétre tépett lapon piros, halvány ceruzával, két betoldás feketével, a címfelirat tintával.]

Magyar költők és a magyar vers
Magyar költők és a zene

Szállomány – felfelé

Bonfini. Öntudatlan népiesség. (Arany)
Gesunkenes Kulturgut – aufgetauchtes *Kulturgut* [= Lesüllyedt műveltségi javak – fölmerült műveltségi javak] Elnyomott népi jelleg = erő, felülkerekedik.
1. Horváth – népiesség, a kezdetek, Vörösmarty. [= H. János: A magyar irodalmi népiesség Faludytól Petőfiig. (Zenei majd száz évvel később)]
2. Nyelv – a Kazinczy-féle fordítás-nyelv ellenében fel-felbukkanó népies elem.
3. Petőfi, Arany maguk személyében. Jókai mindinkább levetve Jósika hatását – a népmese hangján. (Helikon a mezőtől *ta*nult.)
4. Orthologia.
5. Kármán tanterve – nyelvtanítás népmese alapján.
6. Arany-epigonok, Kiss Józseffel – Szünet.
7. Ady személyében is falu, szándékában összefoglaló: régi, népi és jövőbe néző.
8. Móricz.
9. Népi írók – József A*ttila*.

Ez a vonal töretlen, a magyarság önmagára találni csak ezen [*képes*?]
[Sokszorosított politikai tájékoztató Hruscsov kongresszusi beszédét emlegeti. 1954 körül? A lap hátán.]

Bal*assi*

tudákos, hosszadalmas; amit Szily [?] dícsér, hogy tudott uralkodni magán a legszédítőbb mámor közepette, a pokolba kívánom. Amellett igazi zengő, meleg, olvadt énekhangja nincs. Ezért a Zöld erdő refrénes formája nem is **lehet** tőle. Ez már az a tiszta, csengő, erős népies hang, amely itt-ott a Vitézi É*nek*-ben (még erősebben a kurucokban) csengett föl és a kéziratokban: Mészáros kodex, és határozottan a mithológiától és tudósságtól mentes alsó népréteg hatása.
[Egyetlen noteszpapíron, tintával.]

Petőfi

Érdemes elgondolk*ozni*. Íme: már nem tetszik. Érzik az idegenségét

Szeptember végén Heine, de Kölcsey – Búsan csörög *a lomb* Még nyílnak = –/ ⏑ ∪∪ / –∪∪ / –∪∪ / –∪ / / – / –∪∪ / –∪∪ / – – / ⏑ [*Heine*] = Die Rose, die Lilie, die Taube, die Sonne.
[Egy noteszlapon. Az egymás fölé és mellé sőt alá írt részek sorrendje nem egészen biztos.]

Viszont Petőfi magyarságának nem ártott, hogy eredetiben olvasta az európai írókat. Bach nem lett olasszá Palestr*ina* és Vivaldi műveitől, sem franciává Couperintől. Német eredetisége annál hatalmasabban bontakozott ki, minél több idegent ismert.

[Egy vékonyra leszakított naptárdarabkán. Az előbbi cédulával és a következővel együtt egy borítékban „Petőfi és megzenésítő" felirattal.]

Petőfi megzenésítői

Isoz félmunkát [*végzett*], 9/10 [*része*] halva szül*etett*. Kongeniális sem egyik sem másik.

Lányok: [?] *18*59 és 60 közt sikerülhet kisebbnek is. Goethe és Zelter kortárs. Ettől elkéstünk. A maga korát keveri bele később. Petőfit népdallamra? Egy-két példa (Juhászleg*ény*: Erdélyi csak a magyar versalakzat) [olvasat?] Statiszt*ika*? H*orváth János* Petőfi-könyve.

Rózsabokor [*a domboldalon*]

1. – ∪∪∪ ⏑ – –∪–
∪–⏑ – –∪–∪–
–∪⏑∪ –∪–∪–
∪– –∪–

Petőfi verselése a'? [= még érezte az az kiesése miatti hiátust és a következő mássalhangzó kettőzését? a'vválamra stb.]

Dallamtípus: „Sújt az átok, *mert szerettelek*". Biedermeyer. H*orváth* János: 9-es. Német mintái?
[A következő cédulán egymás alá írta szolmizációs jelekkel a Rózsabokor a domboldalon dallamát és egy idegenes dallamot, amelynek kezdősora: s d r m / s d r m / f m r / stb. Menetük és különleges sorvégző motívumaik egyeznek. [Három, kicsi noteszből kiszakított cédulácskán.]

Petőfi [feliratú borítékban és a borítékon is]

A m*agyar*nak a jambusformák jelent*ik az* idegen dallamemléket. Más is.
Petőfi kedvenc dallama – ∪ – ∪ – ∪ – ∪ – – 10, 9, 10, 9
– ∪ – ∪ – ∪ – ∪ –
a magyar zenében ismeretlen. Ő nem zenei alapon vette ezt, költőktől (Goethe, Heine Béranger). De azok zenéből vonták el a magukét, de nekünk idegen zenéből [*kellett átvenni*]. [*Petőfi versformái*?] Index métrique.
[Ezután számok következnek, folytatva a másik oldalon, megjegyzés nélkül a legtöbbnél, nem tudni, melyik kiadás lapszámai, de akkor sem állapítható meg, mit akart megjegyezni. Egy december 13–19-es naptárlapon.]

PETŐFI [Egy boríték oldalán nagybetűvel.]

Hexam*eter* talán keveset árt, mindenki tudja szabályait, talán korrigálja. De meghamisítja a magyar versformát, ott mindenki mai középosztály-ejtés szerint olvas, ezzel világra [? kétes olvasat] más lesz belőle. Pl. Kalmár, Babits. L*ásd*: A m*agyar* nemzet. Népünk többsége ma is így beszél. Nem vette tudom*ásul* az, aki

Kel a hold

1. ⏑ ∪ – ∪ – ∪ – ∪ / – ∪ – ∪ – ∪ / – – – ∪ – – – ∪ / – ∪ – ∪ – ∪
2. – ∪ – – ∪∪ – ∪ / – ∪ – ∪ – ∪ / – ∪ – ∪ – – – ∪ / – – ∪∪ – ∪
3. ∪∪ – – ∪∪ – ∪ / – ∪ – ∪ – ∪ / ∪∪ – ∪∪∪ – ∪ / – ∪ – ∪ – ∪

nemcsak magyarosságul [? olvasat?] írt, hangulatfejlődés

Horváth 87. lap Szeptem*ber végén* [?] titokban népdalt [is],
Eleinte P*etőfi* is hátat fordít a népnek a műveltség felé!
Egy dallamot, amire a Vadonerdő illik, Béranger dallamaihoz Petőfi fordítása!
[Egy sárga levélboríték, közepén átlátszó rész, ekörül írta halvány piros ceruzával, néha utólag feketével megerősítva a fentieket. Benne cédula számokkal, amihez csak ritkán írt valami megjegyzést. Nem közlöm.]

Kultúra integritása

Írók és zene

Jókai, Mikszáth – O. ezeknek tán nem, de lyrai költőnek feltétlenül szüksége van zeneismeretre.

Egész lyránkon meglátszik, hogy nem. Arany János kivételes tehetség. Egyikük sem volt „szakképzett" zenész. De annyi elég! Heine. Miben látszik? Pongyolaság, hangzatosság, euritmika hiánya, főleg énekelhetőség.

Lirikus lira nélkül.

[Egy január 26 – február 1-i naptárlap hátán.]

Azonban, bár a bor igen csodálatos összetételű, mesterségesen elő nem állítható természeti produktum. A művészet valamivel még komplikáltabb, és egészen mégsem járhatunk a végére a maligán és i-hasonlattal.

Sokkal többféle fajtája van, mert a lélek táplálkozásának még sokkal többféle anyagra van szüksége, mint a testnek. A vitaminok útvesztője, titokzatos határa elég bonyolult: a lélek vitaminjai már fejlett táplálkozást feltéve százszor bonyolultabbak. Igaz, hogy milliónyi embert látunk élni jóformán lelki táplálék nélkül. De hát élet ez?

Időnkint hallunk csodákat a testi táplálék elégtelenségéről. Csakhogy mégis élnek.

[Ez a Kodálynak még Andrássy útra címzett levéldarab bele volt hajtva az előző Petőfi-feliratú borítékba, bár nyilvánvalóan nem idetartozik.]

*

Adynál, mint Petőfinél a zeneismeret hiánya az oka a versformai tökéletlenségnek.

Mit tanulhat a magyar költő a népdaltól?

Rozványi: A*dy* az utolsó magyar. Korán temet*kezik*. Jönni fognak.
Ritmustanulmány költők számára.
Ady: lelki trad*íció* erősebb, mint Petőfinél. A formai trad*íció* megszakadt, formája titáni küzdelem a jamb*us* és magyar vers közt. Népdalkapcsolata gyenge. (Dallamra írt szövegei?) A*dy* archaizm*usa* (bibliai + régi irodalmi ered*etű* nem népi.)
[Az Akadémia Elnökségének 1950. szeptember 18-i levelének kettőbe hajtott hátán.]

150 *évi* török igához hasonló immár majd ugyanoly hosszú német rabságunk a versben.

Ady titáni erővel rázta az idegen jármot. Recsegett ropogott. Mert nem lerázta. Nem adatott meg neki. Elment, s utána még szorosabb a [*német iga*].

Jobb és röpkébb a jambus, mint valaha, s a magyar nyelv géniusza attól, hogy versben is újra, teljesebben éljen, távolabb *van*, mint valaha.

Ady jambusa egészen új kompromi*sszum* [alája írva:] kiegyezés, a magyarság kvótája hatalmasan emelkedett. De mégis csak kiegyezés, nem tisztán magyar elvű rendje a szóknak.

A fejleszthetetlennek vélt magyar vers tovább vár királyfijára, akinek csókja felébreszti százados álmából.

Dehát Adynak a költés csak mellékfoglalkozás volt. (Pongyolaság.)

Költőink, kevés kivétellel, mellékfogl[*alkozásnak űzték.*] Nem kötelez a végsőre.

Vajjon hányan jutottak el pro*gram*mban [?] a flauberti felelősségérzetig? Hát még a versben remekbefaragásig. Ha még azok is restellték a fáradságot, akik tudták, nagyon is tudták, hogy érdemes volna.

A*dy* nagy költő, még magasabb törvényt sem igen tűr meg magán. Aki beleszokott a 3 + 2 szótagos költői gyakorlatba: már úgy ugranak ki a sorok a fejéből. Meglett költő ma nem tud átnyergelni.

De a fiatalok? Akik még nem merevedtek bele? Bárcsak idejekorán észbekapn*ának.*

Magyar vers fejletlen, darabos. Ennél sokkal szebbeket találunk az élő népdalban. És mennyi sejtetés, mennyi új lehetőségre villant rá egy-egy fordulat!

Annál nagyobb tökélyre vitték költőink az idegen, főleg kabaré dallamokra írást. Milyen könnyű ezeket németre fordítani! Még jobban illik a német fordításuk a dallamhoz, mint az eredeti.

[1936. október 11–17 és 4–10, valamint évnélküli szeptember 27 – október 3-i naptárlapok hátán, s a három egybehajtva.]

Magyar költő – népdal

Mit tanulhat?

Klaniczay: csak egyszer! Nem többször is XVI. sz. Ha pedig nem tanult meg mindent: osztályismétlésre utasíttatik.

A zenész sem tanulta meg. Mi lenne, ha Vargyasra hallgatva költőink még muzikálisabbakká válnának?

Petőfi, Babits, Ady, Kosztolányi

[Egyetlen sárga papírlapon, kettőbehajtva.]

Magyar költők és a zene [Felirat borítékon]

A magyar költő és a zene.

Nem ismerek zenész*t*, aki az irodalomban oly járatlan, mint legjobb íróink a zenében. Jókai, Mikszáth, Móricz műveiben nyomát se látni (Lavotta), hogy egy pillanatra is megnyílt lelkük a zene hatásainak. Egy-egy nóta felfogásán túl nem jutottak, ami pontosan annyi, mint az irodalomban egy négysoros nótaszöveg.

Íróink ebben hű képét adják az egész magyar értelmiség zenei műveletlenségének.

Elképzelni is bajos, mi volna, ha zeneszerzőink hasonló irodalmi műveletlenséggel

A középiskola mégis csak megadja az irodalmi műveltség körvonalait, tervét. Ha nem olvas, hallotta, mit kellene olvasnia, és míg él, nem olvas, hiányt érez. Zenéről azonban semmit sem hall egész iskolai pályáján.

Ha később eljut is az operába, ott is a színpadot nézi, a zenét csak félfüllel hallja. Felnőtt korban igen ritkán nyílik meg már a zene számára a lélek, ha odáig zárva maradt.

Migot áttért a festésre, non pas comme un second art, à côté du premier, mais à un autre forme de la composition. [= nem mint egy második művészetre az első mellett, hanem egy másik formájára a kompozíciónak.] (XVI. századi sokoldalú művészek példájára.) Néhány képét megvette az állam.

Par ces différentes évasions en dehors de ce qui semblait être son domaine propre, Migot prétandait compléter sa discipline de musicien. [= különböző kitörése által abból, ami saját területének látszott, Migot tökéletesíteni szándékozta zenészi mesterségét.]

De időbeli művészetek egymástól tanulhatnak.

Debussy: vous piétinez parce que vous ne savez que la musique. [Ti egyhelyben topogtok, mert csak a zenét ismeritek.] De már előbb Schumann: „Sieh dich auch sonst im Leben um, auch in anderen Wissenschaften und Künsten". [= Nézz körül az életben is, és az egyéb tudományokban is.]

Beethoven, Mozart, Händel. Renaissance sokoldalúsága.

[1910. március 2-i Fémátvételi Bizottsági levél négybe hajtott hátán.]

Snow és a magyar költők

Jókai őskori víziója Fekete gyémántok szemléletes, mintha ott élt volna. Szemérmes Petőfi eloltja a gyertyát, mert „drága". Bezzeg József Attila vérkörei, Weöres antik eklógája természettudós pontosságát [?], amiben csak régi üldözött virágénekeink egyenes utódai. [Sic!] (Idézetek.)

Már az Akadémia mai összetétele aligha vívná ki Snow helyeslését, az egyensúly erősen félrebillent nem is a természettudomány, hanem a gyakorlati alkalmazása javára.

Ám tegyen róla az Akadémia mintagazdasága, privum vivere [= előbb élni ... aztán filozófálni], hogy ne kelljen kenyerünket külföldön vásárolni. De a kenyérgondok ne nyomják el a szellem röptét.

Zola (avult átörökléstanra épített regényei elavultak?) Homéros elavult, mert nem ismerte Copernikust? A költészet élete független alkotója tudományos ismereteitől.

[Egy 1963. június 16-i címfelsorolás hátán.]

Magyar költők és a zene

Sötétben tapogatódzás. Bajza Petőfitől mértéket vár a népdalokban.

[Egy cédulán, amelynek hátán áthúzott följegyzések vannak.]

Mit tanulhat a költő

Költőink lelkében nem él elég elevenen a magyar ritmus, néhány sablonon nem jutnak túl, ezért nem tud megújulni kezünkben a magyar versforma. Figyelnék csak jobban, amit már Csokonai ajánlott, a megújulás ezer módja tárulna fel előttük.

[1958. augusztus 19-i meghívó hátán. Idáig a M. költő és a zene borítékban.]

Magyar műveltség és a zene [feliratú borítékban]

[alatta a borítékon?] Revue: lelkendezve regisztrálja a francia irodalom fokozott zeneiségét. Sőtér. [Benne:]

Sőtér felolvasásához

Magyar műveltség **zenétlen** típusa örök? Nem! Francia 13–15. *századnak* zene [*a*] központja. Voltaire, Victor Hugo.

Latens zeneiség a falusi népen, ki kell virágoznia. Jókai (öreg), Mikszáth, Móricz, Német *László*ig (verstan!) Babits, Ady!

Kis*faludy Sándor*, Arany nagy fáradsággal szerzett zeneis*merete* neki elég volt, fölénye Petőfivel szemben, kinél ez hiányzott.

Át kell zenésíteni a *magyar* műveltséget, tudatosítani a magyarban lappangó zeneiséget, akkor még csodákat várhatunk. (Ezért Klaniczay: csak egyszer. Nem, a zenésnek újra kell hatni.)

[Eltépett fehér papírlapon.]

Lassanként leszedik az érdemet nagyjainkról. Jókait sokan ócsárolják.

Opera: átlag magyar nézete dokumentum!

Öreg ember: a zene, bár csak kinnről, a kerítésen át, de bepillant a zenei birodalomba.

[1961. december 3-i meghívó eltépett darabja hátán.]

A sokat ócsárolt Jókai zsenialitása itt is kivétel. Opera = átlagmagyar. Öregkori regényeiben nagy szerepet juttat a zenének. Ha nem is jutott be, de a kerítésen át betekintett a zene birodalmába.

[Egy vékony, letépett cédula egyik oldalán. Másikon eltépett följegyzések. Idáig borítékban.]

Kolozsvár

Anyanyelvkeresés a mi nemzedékünk munkája. Közvetlen elődeink kevert nyelvén nem akarunk beszélni. Inkább hallgatni.

Hol kerestük volna az anyanyelvet? Csak a népnél. Ott keresték az írók. Meg is találták, ki-ki a maga szükségére, bár Karácsony Sándor azt állítja (forrás Lillafüred), hogy ma nincs anyanyelvünk. (Ocsúdó magyarság vége, előszó.) Úgy látszik, ez nem egy nemzedék munkája, különösen olyan országban, ahol a kultúra fejlődését a történeti események századokra erőszakosan megzavarták. Ezért van, hogy nyelvkereső [? nyelvszeretó?] íróink mind nyelvészkedtek, Csokonai, Vörösmarty, Arany, Kosztolányi, a maga módján még Ady is. Alkotó írói munka tudóskodás nékül nem is volt lehetséges.

Nincs másképp itt sem. 1900-ban anyanyelvkereső zenész nem tehetett mást, mint falura menni, ott keresni, amit városon nem talált.

Az csak technikai különbség, hogy közben kitalálták a fonográfot. Azt vitte volna Csokonai is szívesen, ha van. Ő csak hallgatta a puttonyos, robotos szavait, dalát, meséit. Ha nem pusztul el oly fiatalon, bizonyára több nyomát hagyta volna ennek későbbi meg nem írt műveiben.

Szép is lett volna: csak zenésznek lenni, leülni a szobában, írni egyik művet a másik után. Az csak olyankor terem életképes művet, mikor a nemzet [Innen a papír sarka leszakítva, csak kitalálni lehet a mondatot] *minden* sejtjében átjárja az öntudat, *belejut* a legeldugottabb szobába is a ..... erejéből.
[Leszakadt sarok] 1900-ban ért el a zenéhez az Arany Já*nos* korszak hulláma. A zene mindig elmarad a fejlődés*től*, különösen olyan országban, ahol utolsónak számít a kultúra tényezői közt. (*Lásd* iskoláink tanterveit.)

Tamási e helyen a 14-es háborút fordította a nép felé. Ez már csak új hullám. Azok is meglátták a népet, akik azelőtt nem is tudtak létezéséről (Herczeg Ferenc). De Móricz Zsig*mond*: nem kellett ahhoz háború. Mindig voltak, csak hát elszaporodtak. Ez baj is. Konjunktúra. Az értékesebb, nehezebb munkát azok végzik, akik akkor végezték, mikor nem volt divatos.

De hát már ez a világrend. Egymás vállán állnak a nemzedékek
[Leszakadt sarok] *id*egen versformában írták legszebb verseiket, úgy hogy arra lehetetlen magyarosan hangzó dallamot írni. Itt a Szózat. Arany: Bolond Istók: ke*gyel*mes herceg (Bajza, Vörösm*arty*) Egressy.

Más utakon jár a zene, máson a szöveg. Különböző helyre eső hangsúlyok egymás ellen küzdenek ahelyett, hogy egymást erősítenék.

Próbálták javítgatni. Énekeljük csak úgy, amint van. Jó lesz mementónak, emlékeztetve olyan korszakra, mikor a magyar nyelv már majdnem eltűnt. *A* jam*bus* dal*lam*: eláraszt, azok mintájára [*születnek dalok tömegével*]. Érdekes H*orváth* Ádám. Saját szerz*eményei* idegen ízlésüek, bár egész élete tiltakozás az idegenség ellen.
[Letépett sarok] népzene: visszatérés a ter*mészetes* alapokra. Nem az a baj, hogy nem kapta meg hangsúlyát a fő szótag, hanem hogy hangsúlyt kaptak a fő szótag rovására mellékes szótagok: felborult a hierarchia. A különbség nem oly nagy ´` közt, mint a germán nyelvekben, hisz ezért tűrhette annyira amennyire az idegen verselést nyelvünk. De énekben nem lehet annyira nivellálni, kiegyenlíteni, mint szavalásban. Mellesleg ez a dillemmája szavalóművészetünknek is. Színészeink úgy szavalnak, hogy egyszerűen prózává törik a verset. Kényszeríti őket az idegen versforma. Ha éreztetnék, folytonosan ter*mészet*ellenes, erőltetett, sőt nevetséges hangsúlyokat keltene. Csak az a baj, hogy ezt az előadást gyakorolják olyan versekben is, ahol a versforma-éreztetés
[Négy egybehajtott naptárlapon: október 4–10, 11–17, 13–19, 20–26. De mindnek a nyomtatott oldalán – ahol kezdi –, hanem folytatja a másik, tiszta oldalán is. Mind a négy egy Kolozsvár feliratú borítékban. Valószínűleg 1940-ben vagy után.]

Nóta-ügy

Irod*alom*tört*énet* eddig nem méltatta [*figyelemre*]. Kéziratos **nívó**. Tény, ez volt az ízlés. Irod*alom* alatti, mégis a nemz*et* műveltsé*gi* tört*énet*ére jellemző. Szembe kell nézni *vele*.

Alsó nép remekműveken élt, közvetlen felette gyarló félműv*eltség*.

Babits: népköltés*zet* csak míveletlen réteg költ*észete*.
[Egyetlen fehér noteszlapon.]

Költőink új krit*ikai* kiad*ása* csak a kézirat fényképe lehet (zenében). Legfeljebb nehezen olvasható kézir*at* mellé kellene betűszerinti átírást mellékelni. Oly egyszerű kézir*atnál*, amilyen Arany, Petőfi vagy Vörösmartyé, még az is fölösleges. Éppen csak a megállapítható *vagy* íráshibák jegyzéke kellene.

Havas Adolf [*Petőfi kiadása*], Gyulai Vörösm*arty* kiadv*ánya*, összes Arany még Lehr Alb*ert* egész ..... [olvashatatlan szó] önkényes eltér. [*és?*]

Versben nem mindegy a hangok hossza-rövidsége. Sziv – szív Vörösm*arty* kézir*atában*.
[Az Iskolai Énekgyűjtemény 33. korrektúralapján hátul.]

A magyar vers jövője [Felirat borítékon, benne a noteszon a szöveg.]
Erdélyi kritikája Arany verseiről (1856)
Arany levele Erdélyihez. Vas Újság 1882, 714.
„nem nehéz kimutatni, hogy fele költeményeimnek, vagy több is annál, jambusi illetőleg trochaeusi lejtéssel bír, minden igényei nélkül a hazai rhythmusnak."

Katalin, Keveháza E*rdélyi* magyarnak vélte, metszet 5.-ik után. Katalin. Byron.
∪ – ∪ –

Ne bánjon így (Árva fiú) „egy dallam után van írva melyben a »ne bánjék így« tűrhetetlen lett volna" (ikes).

„Szénfy theor*iáját* nem ismerem. (Magyar Sajtó) de..... ♩. ♪ ♩. nem lehet magyar dactylus. ♩ ♫

Tripodia: (Sz. vel) [?]
„Abban találkoztunk, hogy a magyar verssorban bizony **idők** uralkodtak a szótagok száma felett, de ezt bajos volna **négy** időben állapítani meg. Így pél*dául*
„Úgy ég / a tűz / ha lobog" csak három idő és még sok friss dal. Azonban azt a nagy szabadságot a sor szótagai számára nézve – én legalább – nem fogom igénybe venni. Kivételesen használom néha, hogy az egyhangúságot kerüljem. Igaz, a gyermek réják igen szabadok etekintetben: de a népdalok nem annyira. Nem is tudom, mit tenne a nép, ha például a legszokatlanabb 11 szótagú sor helyett oly dalt kapna, melynek egyik sora 7, a másik 9, a harmadik 11, a negyedik 13 lenne. Vannak versalakok, hol egy szótaggal több vagy kevesebb mit sem tesz, pl. Vermem ..... van / / de k / n*incsen*

Jaj ist*enem*, mit csináljak, / / semmim sincsen. De általánosan felszabadítani a szótagok száma alól – azt hiszem, nem lenne köszönet benne.

(Itt A*rany* megriad a szabadságától, mert még az addig szokott szabads*ággal* sem élt, sem ő, sem kortársai kimerítően. A ter*mészetes* fejlődés vonalán elindult, de nem járta véges-végig.) M*agyar* vers jövője?

1856-*on* túl ∪ – arány? Ady szótagszámláló. Tamburás öregúr. (az 5 + 6-os képlet 39-szer valósul meg, 6 + 5 formában 11-szer és van egyszer 10 és 9 szótag is.)
[Borítékba tett füzet, melyben csak ez a szöveg szerepel.]

Részletek (irodalmiak [?] is!) „részletesen"
Az igazi irod*alom* nem „szórakozás" (ált*alános* isk*ola*), hanem lelki táplálék, készület az életre, ember-világ megismerésére.
[1962. november 20-i hibaigazítás akadémiai nyomtatvány hátoldalán.]

Babits-vita – vita a népköltészetről

[Vesd össze: A népdal feltámadása. V–I, 14–17.]

Babits, Nyugat: Kölesdi kántor.
Babits értekezése a népies költészetről félre
Tárca, Népköltészet, Babits

Még élesebben: Nyugat: **Kölesdi kántor.** B*abits* is jól tudja, (cédula), ott szűnik meg, ahol a **Gyarmathinék** beleavatkoznak. A népdalkultusz több, mint egy divatáramlat, és különösen nálunk még nem adta meg a műveltek irodalmának mind azt, amit adhat.

Háború: gyenge produkció. De vajjon olyan inspirátor a műköltészetben? A legjobbak mindenütt hallgattak. Amit írtak, az oly magasrendű, hogy arra [= annak] a népi stílusban nincs megfelelője. De nem képes elintézni egy átokkal.

Nagy *és* egyre fokozódó a nyomás felülről. Amint a gyáripar megölte a kézműipart, az olcsó portéka a parasztművészetet, nem egészen olyan itt a viszony.

Ilyen **dal-gyáripar** árasztja el a népet nálunk is: az eredmény, hogy a produkció lassankint megszűnik. De csak ha a lelki bebútorozás átalakul. –

Amíg a régi törzs kihajt, hiába árasztják el olcsó portékával.

Különben termett egynéhány igen csinos dal a háborúban vagy legalább eddig nem tudjuk, hogy előbb is megvolt-e. A népdalról való nézetek több pontban gyökeresen át fognak alakulni nálunk is, mihelyt lesz egy nagyobb szabású gyűjteményünk, ahol minden szövegnek ott van a kottája is.

Nagy baj, hogy még mindig a zeneellenes irodalmi felfogás az egyedüli. A népdal műfaj-megállapításáig sem jutottunk még el. A népdalt nem is ismerik. Furcsa, de így elválasztj*ák:* mese és a kevés dallamnélküli verseket: erre egyedül illik Babits diabolikus definíciója, mert ez sokszor irodalmi minták halvány utánzata.
[Egy nagy lap összehajtogatott részein és oldalt a margón vissza.]

A népköltésben sem nagyobb a remekművek százaléka, mint a műköltészetben, talán csak egy kevéssel. Ez a kevés onnan magyarázható, hogy a népköltést nem hivatásos írók csinálták. Meglehet, hogy egy ember egész élete érzését szorította bele egy erupciószerűen keletkezett dalba. Innen lehet a kifejezés ereje. Irodalmi ambíció, mesterséges-muszáj, technikai készség itt nem igen dolgozott. – Azért is van bőven kaptafa-érzés, kaptafásan kifejezve.

Elösmerem: nagy munka még manapság a nép*költészet*et megismerni. Könyvhegyeken kell átrágódni, s ott hulladékokból kell kiválogatni a gyöngyöt. Az sem elég: falun kell élni egy ideig, ott hallani az eleven dalt nótástul. Megesik, hogy valaminek a folytatását mindenáron tudni akarjuk, néha Nyitrától Csík megyéig kell lapoznunk, ez pedig kényelmetlen, majd annyi vasutazás, mint Párisba.

Hanem ma még csak ennyi munka (vagy élvezet) árán lehet megsejteni, mi van itt. Hogy van itt még elég a „patvarba került" magyar nyelvből, (Ady 1910, 1662-

ik lap és 1752.), több is volna, ha éppen a legelső gyűjtőkre nem hatottak volna erősen Kazinczyék.

Hogy van itt ethnográfián kívül és felül magas művészet igen sok, egy-egy fajtában olyan, **hogy hiába keresem a városi költőknél.** Van itt: ritmus, **minden szónak konstruktív ereje a** sorban, helyből mozdíthatatlansága és pótolhatatlansága. Van itt valami tökéletesség, zengő versszerűség, amit Petőfinél sohase, Aranynál ritkán, Adynál gyakrabban találok, amit nélkülözök Baudelaire legcsiszoltabb verseiben, de megtalálok Verlaine-nél igen sokszor.

Van itt végül énekszerűség, ami a város költőinél nálunk még ritkább. Van itt még sok, amit hivatottabb toll fejtsen ki, amiben hogy mindjobban megközelítsék a város költői ezen

Ma is gyakran hallani művelt, sőt művész [*szájából*:] mit tudhat a paraszt olyat, ami intelligens embert érdekelhet. Bizony, **csak tetőpontok érik el** egymást. Innen támadt az a nézet, hogy a nép tört*éneti* em*lékezete* nem nagy. Nem jegyezték fel idejekorán. (De Imre *Samu*: **jogtalan nép nem ismer hazát.**)
[Egy eltépett levél hátán, melyben zeneesztétikáról van szó.]

Kultúra (félművelt?)
a diabóli*kus* feleletében és a két nézetet kiegyenlíteni törekvő fejtegetésében. [? Olvasat?]

Félművelt mindig tökéletlen. *A* népköltészetb*en* pedig olyan tökéletességeket csodáltak mindenkori bámulói, amilyeneket a műköltés*zet*ben nem találtak! Hisz ez ad jogosultságot a műköltészet mellett!

Márpedig tökéletes mű csak tökél*etes* **kultúra** talajából fakadhat. Itt is találkozom Babits nézetéb*en*, hogy: **több** kultúra.

Inkább azt mondanám: a parasztművészet a maga tökéletességét egy írástudatlan, de a maga nemében teljesen zárt, harmónikus, befejezett, tökéletes kultúrának köszönheti, amely emberére és minden produktumára ilyen bélyeget nyom. Az újabb, magasabbra törekvő könyves kultúra még eddig csak egyes kiváló egyénekben, de nem nagy általánosságban jutott olyan harmónikus, kiegyensúlyozottságba, amely magasabb fokon egyenlő rangúvá tenné. Innen még a földmívelő parasztnak határozott emberi fölénye az átlagos városival szemben.

A 19. század parasztja 3–4 század előtti nemesség műveltségi fokát konzerválta. – (lásd Mikes a nevelésről).

Bizonyára dalaiból is örökölt: a mai népdalkincs egy része a régi magyarság elitjének a dala lehetett. Tehát nem félművelteké. Mikor a műveltség hatása mindig feljebb tolódott, a régi dal, szokás, az egész hagyomány azokra maradt, akik a régi műveltségi frontot tovább tartották, vagy átvették.

Igen, a **félműveltség**, de nem a paraszti, az úri félmű*veltség* terméke a Petőfi utánzók irodalma, és a vele egyívású zeneirodalom. (Mert csak félművelt az a zeneszerző, aki már a nyugati zene eszközeivel, hatása alatt dolgozik, de képtelen egymaga elfogadhatóan készre kiállítani a dalt, másik felét, a zongorakíséretet más *készíti el.* És szinte mai napig ez foglalta le magának a „népdal", „magyar nóta" elnevezést. Még a tudósok sem tudták, ők is összekeverték, mint homogén anyagból vonták le a magyar zene sajátságait. Simonffy 1850-ben kelt dalaiból és a sok százados ősdallamokból.

Már ennek a fogalomzavarnak kiírtásán a köztudatból, az úri népies*nek* a paraszt népitől elválasztása is nagy haladás lesz. Hogy *például* Simonffyt a magyar Schubertnek nevezték: a publikum úgy viszony*lik* Schuberthez, mint ő Schuberthez. Dilettáns szerzők, félművelt publikum.

S még számtalan névtelen társa.

Igen: feltűnő hasonlóság *van* a XIV. f*rancia* és XV. német *századdal*, de az eredeti művészet, ez pedig már nem ment a 19. *század* hatásától. Mire itt hasonló fej*lődési* fok lépett be, ott mérhetetlen magasságra emelkedett, s nem maradt befolyás nélkül.

Ezek mellett néhány igazi régi keletk*ezésű* falusi *dal* is belekerült az első népszínművek révén a köztudatba, de kevés. A 101 népdal-*ok* mindig ugyanazt az anyagot hurcolják, veszik át egymástól.

[Több cédulán, köztük 1915. december 15, 1916. szeptember 26. és 1918. április 26-os dátum szerepel.]

Türelem! Munkaprogramm. Vigyázzanak a népköltés*zet* teoretikusai: **nehogy más anyagból, más viszonyokból levont** *következtetéseket* átvegyenek. Babits Receptio. Montaigne nem a műveletlen költ*észetről szól*, az mindig valami **tökéletlen, primitív lélek költ*észete***, melyben a legegyszerűbb emberi érzések, de olyan erővel, amelyet a műköltészetben mindig csak a legnagyobbak, azok a költők közelítenek *meg*, akikben nagy adag érintetlen őslélek maradt. Tehát a humanistának ellenlábasai. Ez volna talán a jelentősége: minden emberben maradt valami, és ehhez fohászkodik vissza, mikor már nagyon rosszul érzi magát. Ezért lesz szükség mindig időről időre, [*hogy*] tér*jen* vissza hozzá.

Hasonló elemek ellenére csak a magunkéból vonhatjuk le. Azt pedig nem ismerjük. a) szöveges, b) dallamos gyűjtemények nagyobbrészt [?] 19. századi művelt osztálybeli dilettáns szerzők művei.

[Egy bécsi szállodaszámla 1916. november 20-i eltépett darabján.]

Népdal hatása az irodalomra. Babits ellen.

Nálunk különösen fontos. A XVI. s*zázad* demokr*áciája* igen tökéletlen. **Előkelő** költészetünk mindig **idegen** formában mozgott (Balassa), csak a XIX. *század*ban még fontosabb funkció vár a népdalra zeneileg: itt még egyáltal*án* nem történt meg az a folyamat. –

A magyar zenei nyelv tradíciójának fonala megszakadt. Cseh (Comenius-füzet Insel) hasonló állapot.

Hiszem, hogy még az irodalomban s*em* adta meg utolsó szavát, mindazt, amit adhat. Arra csak egy pél*dát*. [Beszúrás:] Majd ha a **népdal** is fog hatni, nemcsak a népköltészet [beszúrás vége]. A m*agyar* verselés elakadt egy irányban. (Sík Sándor). Az az irányítás, amit csak a **kótás**, az eleven, hallott népdal adhat, nem az olvasott (ezt ismerte Arany *János*, azért tett ő ebben is kezdő lépést, késői versei*ben*: Juhaj de derék). Egyenlő szótagszámú sorok többféle ütemezése. A négyes mindent kiszorított. Pl. 8-as (Arany László) pedig hány lehet. *Vásár*helyi: 54. lap. Milyen gazdagodás vár még itt.

[Egyetlen cédula mindkét oldalán.]

Babitscsal szemben: előjoga van a városi, művelt embereknek a költői tehetségre? Ki a szerzője annak a sok monumentális dalnak, balladának és dallamaiknak? Nem a kántorok, amint a kalot*aszegi*-mezők*övesdi* varrottast sem a kántorok készítik. Sőt dalnak, hímzésnek ott van vége, ahol a kántorlélek beleavatkozik. Mi köze a szegény kántoroknak, ennek a nemrég még rabszolgai testi-lelki nyomorúságban sínylődő rendnek ehhez az őserejű, hatalmas költészethez és zenéhez, amelyben benne van az alkotóinak még jobbágyságtól is érintetlen maradt büszke szabadsága, harmóniája. – A paraszt, az írástudatlan költészetről van szó. A kántor-költ*észet* a maga kezdődő, új írástudásával (naivan jellemző, hogy ilyenekben az „írás" majd mindig meg van említve, ezen a fokon van a Vásárhelyi dalosk*önyv* nagyobb része is.)

Jobb szeretem a nagyváros udvari szobája helyett a szabad mezőt. Aki sátorban szeretne lakni, távol a város*tól*, akit nyomaszt a város. Lehet, hogy csak ez értheti teljesen meg.

De mindenki kénytelen elismerni, hogy egy-két dologban városi költőink csak éppen hogy megközelítették, de el nem érték. (Petőfi **nyilatkozata**, Arany J*ános* h*átra*hagyott iratai és levelezése. A népk*öltészet*: a tetőpont, a tökéletesség. A kántork*öltészet* a kezdő irod*alom*. V*ásár*helyi d*alosk*önyv. Ügyetlen, tapogatódzó, nehézkes keverék, nem homogén. Legnagyobb.

[Egy kockás füzetlap mindkét oldalán tintával írva.]

De feltámadásnak számítom azt a

1) irodalmi hatást, legv*ilágosabban* Ady, az utolsó szót még nem mondta ki.
2) zenében csak most kezdődik.
3) tudós kutatás (látszólag lezárt, képtelen revízió.)

Három gener*áció* mindig talál újabb felj*egyezni* valót. A népnél kiveszőben csak egy réteg van [? Olvasat?]: (a székely) – de ez viszont tovább él a magasabb zenében és irodalomban.

[Egy 1915. december 14-i hozzá írt levél hátán.]

Nyelvhelyesség – zenei nyelvhelyesség

ABC

Ha németül gügyögünk *a* gyerekkel, ne várjuk, hogy egy nap csodaképpen magyarul fog megszólalni.

Ha a gyermeket a zenei elemekkel nemcsak idegen – német – módszerrel, de a módszertől el nem választható idegen zeneanyaggal vezetjük be: nem várhatjuk, hogy ezekből a magyar zene sajátságait fogja megérteni. Sőt természetes következménye lesz, hogy azokkal idegenül áll szemben, hisz egy más, attól gyökeresen különböző zenei nyelvet tanult.

„A zene" elemei ugyanis sehol e világon nem találhatók. Minden ország a saját zenéjéből veszi az elemek példáját, s aszerint módosulnak. Kivétel csak oly ország, amely elvesztette önállóságát, s e téren egy másik függvénye lett.

Amint a nyelvet is csak anyanyelvünkön keresztül ismerhetjük meg, úgy a zenébe is csak egy reális út vezet. Egy élő, zenei valóságon keresztül.

[Három sárga noteszlap.]

M*agyar* nyelvtudás

Zenész. Liszt. Akik tudtak: Erkel operáit nem úgy éneklik ma, ahogy megírta, számos szövegjavítás [*történt*?] És még így is sok van bennük, ami a mai fület bántja.

[Eltépett meghívó az Orfeo főpróbájára.]

Zenei nyelvhely*esség*

Felszól*alásomnak* [?] jogcíme: passzív nyelvész [*vagyok*] zenei füllel. Gyermekkorunk [? olvasat?] kitörülhetetlen, belém rögződött. Jártam mindenfelé, megvannak a változatai, mint a nótának. Néhol kissé [? olvasat?] másképp tudják, de lényegében egy. Megvannak a maga törvényei, normái, amikről ha eltér a beszéd, figyelmes fül rögtön meghallja.

Az a baj, nincsenek kodifikálva, csak lappangva élnek a magyarul beszélők fülében. Nem mindegy? Nem! Nyelv lényegéhez.

A nyelv elsősorban zenei jelenség. Van dallama, ritmusa, hangsúlya, hangszíne, dinamikája. Az egyszólamú zene minden eleme megvan benne, éppen csak a többszólamúság tünetei, a harmónia jelenségei [*nem*].

Kell-e ezeket őrizni, nem jobb-e magára hagyni, „természetes" változásnak szabad utat engedni. Nyelvhelyesség általános kérdése. Eleresszük a csónak kormányát, dobjuk-e a lovak közé a gyeplőt? A csónak, a kocsi úgy is eljut valahová. De hogyan? Esetleg felborul. Ha egy pillanatra eleresztjük a kormányt, már eltér az iránytól, veszít lendületéből, sebességéből. Gombocz stilisztikus. De ezzel nem mondta, hogy ne foglalk[ozott volna] vele. Sőt praxisban szenvedélyes nyelvhelyesbítő volt. Ne szégyeljük: külföld, angol fr*ancia* nyelvhelyesség, csodálom,

ide is eljut. Aecrusca! Olasz. Mielőtt tanítana, tisztában lenni, mit [!?] Zenei elem pontos, leíró megfigyelése nincs rendszeresen összefogva. Ettől, fájd*alom*, messze vagyunk. Sok helyes megfigyelés elszórtan, [? olvasat?] különösen Tolnai sokatígérő kezdésére.

Magam sem tehetek mást, mint egynéhány megfigyeléssel a kérdés fontosságára felhívjam a figyelmet, s az arra hivatottakban felébresszem a munkakedvet.

A pár éves nyelvhelyes*ségi* törek*vések* eredményét ma is láthatjuk. De az írott nyelv helyességével bármennyit törődünk, nem érünk célt. Elképzelhető, nyelvtanilag, statisztikailag teljesen kifogástalan szöveg mégis egészen magyartalanul hangzik, ha zenei elemei hibásak. Fonet*ikailag* számtalan apró finomság: kap, lép, etház, pészt

Kellene egy szótár (Larousse) minden egyes szó kiejtése (magyarok számára!), hogy kétes esetben eligaz*ítson*.

Fórumot kell teremteni, *ami* tökéletes magyar beszéd állandó, élő forrása legyen. A Nemzeti Színház színpadán egyetlen szónak sem szabadna elhangzani, ami nem tökéletes példája (Comédie Française Académique [?]) A közönség öntudatlanul utánzó ösztöne naponta korrigálná beszéde hibá*it*, és bizonytalanságait. Éppúgy a városban nem volna szabad egyetlen szónak elhangzani [*rossz kiejtésben*?]

Hogy mennyire felel meg e két intézmény, azok megítélésére kell bíznom, akik rendszeresebben követik, mint én követhetem. Csak annyit mondhatok, hogy mind a kettőnél leggyalázatosabb tapasztalatokat tettem. Hibákból találjuk meg a helyeset. Szükség volna magyar színpadi nyelvre (Bühnendeutsch). Önkényes, de törvénykönyv kell. Ha már nagy a bizonytalanság a színpadi nyelvben: teljes a fejetlenség az éneknyelvben. Énekmestereink nagy része nem is tud, vagy nem elég jól tud magyarul. Gyors bevilágítás a problémába. Magyarul énekelni sem érdemes. Nyelvünk az énekre az olasz után az első. Súlyos hibája széphangzás tekint*etében* a sok e (Mondolat). Ezért az ë bevezetése a színpadi kiejtésbe nagy áldás volna. De énektechnikai szempontból is. Előlképzett. Alapul a dunántúli, nem a tiszántúli. ..... [olvashatatlan szó] pesszimista. Ha meg tudjuk tanulni az idegen nyelvek kiejtését idegen mesterek, hanglemezek segít*ségével*, meg tudjuk talán tanulni a magunk nyelvét is, hacsak század annyi fáradságot fordítunk rá.

Bevallhatjuk, hogy a saját nyelvünk megtanulásával eddig komoly kísérletet még csak nem is tettünk, s mindaz, ami iskolában történt, semmi ahhoz képest, aminek történnie kellene, ami történik a fr*ancia*, angol iskolában.

Hogyan kezdik ki az idegen nyelvek a zenei nyelvhelyességet. Hibák: dallam, ritmus, (szótagsúly) artikuláció, hangsúly, szín (fonet*ika*), verselés, Racesola.

Elég a jamb*usból*. Vészes hatása: (énekben!) Másodrendű szótag kifejl*esztése*. (Arany László még örült.)

Zsidókérdés. Idegen anyanyelv. Városligeti bonne. A magyar nyelv sírásói. Falusi magyar anyanyelvén zsidók zeneisége kifog. De a zsidóság éppen fejlett zenei hallásánál fogva rendkívül segítség lehet a zenei anyanyelvhelyesség ügyében megindítandó harcban. (Mert itt az utolsó óra.) Csak éppen figyelmeztetni kell, hogy mi a helyes. Közéleti férfiak, Apponyi beszéde szín- és íztelen volt, ha nem is éppen hibás. Hogy írott nyelven mondatfűzése mennyire magyartalan volt, azt kitűnően érezteti Mikszáth Új Zrínyiásza. Mennél több idegen nyelvet tud va-

laki, annál inkább kénytelen magyar nyelvérzéke épségét naponta felülvizsgálni, és megerősíteni.

Remélem, senki sem kételkedik, hogy a nyelvérzék teljességéhez hozzátartozik a zenei nyelvhelyesség érzéke is. Nagy eredmény volna. S ha azt követeljük minden magyarul beszélőtől, hogy ne csak szövege legyen hibátlan, hanem a dallama is, sok esztendő munkájára készüljünk.

De nyelvünk épségének védelméhez erre éppen annyi szükség van, mint a nyelvbeli, szókincsbeli idegenszerűségek rendszeres írtására. Nyelv épsége = nemzet épsége.

Lehet svábosan, tótosan, oláhosan, zsidósan, cigányosan sőt angolosan beszélni a magyart. Éppen közvetlen szomszédainknak legnehezebb velük született fonetikájuk miatt megtanulni.

Egyszer délfelé utaztunkban a buszba közben beszállt néhány jókedvű ember, vidéki magyaroknak látszottak, jobbféle iparosok*nak*. Egyszerre csak olaszul kezdtek beszélni. Páduai lókereskedők voltak. Legkönnyebben megtanulnák a magyart, akik legritkábban tanulják meg: olaszok, franciák.

Jambus hatása:

elszaporodnak 1) olyan szótagszám-csop*ortok*, amelyek a magyar zenében szokatlanok, és sohasem lesznek [*magyarosak*]. Idegenszerű melódiája lehet. 2) Kikezdte a magyar nyelv egyik legsarkalatosabb tulajd*onságát*: a szótagok egyenrangú*ságát*. A mai jambus ugyanis oly nyelvekben fejlődött ki, melyekben a szótagok közt igen nagy különbség van intenzitás dolgában. Germán nyelvek. Semmiesetre *nincs* olyan különbség, mint az észak-délnémet *közt* (Sievers Sprachmelodie) [? olvasat] A magyar dallama egységes.

Zenei nyelvhely*esség:* ha egy szöveg keresztülment a nyelvhelyesség minden fórumán, még azért a legnagyobb magyartalanság forrása lehet, ha olyasvalakivel olvastatják fel, aki más nyelvekben született és nevelkedett, s az írott betűket a maga fonetikája szerint értelmezi. Hibás 1) fonet*ikai* értéke, színe, 2) hangsúlya, 3) artikul*ációja,* 4) ritmus 5) dallamvezetés, a hangmagasság váltak*ozása*. Megannyi zenei elem.

Zenét is tanulunk, mikor nyelvet tanulunk. (Yolland), füllel tanulunk. Némely nyelven (Herzog) a zenei elemnek fontos logikai jelentősége van.

A magyarban ilyen a hosszú és rövid, tehát a ritmus-elemnek van ilyen szerepe: hal, hál színkülönbséggel együtt. Mindazáltal a zenei elem csakannyira a nyelv sajátsá*gá*hoz *tartozik,* mint a nyelvtan. Elemek s azok elhanyagolása éppúgy kivetkőzteti a nyelvet eredeti mivoltából, mint a nyelvtani helytelenségek, vagy stílusbeli idegenség.

A kettő rendszerint együttjár. Akinek gondolkozása nem véd eléggé idegenszerűségek ellen, annak nyelve könnyebben rájár a zenei idegenségre. Mert hisz az ideg*enszerűség* forrása vagy ideg*en* anyanyelv, vagy sok foglalk*ozás* idegen nyelvekkel olvasás v*agy* beszéd útján.

Zenei elemekre veszedelmes az ideg*en* nyelvek beszélése. Önkéntelen átveszünk egy tipikus idegen hanglejtést. S mivel az idegen nyelvek ismerete az utolsó évtizedekben nagyon fellendült, természetes, hogy a zenei természetű nyelvhibák is szaporodtak, s az ellenük való védekezés is szükségessé vált. Enélkül nem

teljes a nyelvhelyesség érdekében megindult mozgalom. Sőt elébe helyezném a nyelv zeneiségének védelmét a logikai, lélekt*aniaknak,* mert ezek mégis rögzíthetők írásjelekkel, s a gondolkodás utólagos bírálat tárgya lehetne. A zenei elem elröppen, megítélésében tisztán a fülre vagyunk utalva.

Rosszul beszélők a fórumon. Kelemes – ha ez betör: egy csomó magyar vers elvesztette létjog*osultságát*. [Hasonlót lásd 324. lapon.] És itt érünk a legfontosabb szemponthoz. Ha talán kisebb a fontossága a nyelv gyakorlati életében, megértjük a zeneileg hibás magyar beszédét is. (A nyelvtanilag hibásat is! Ennyiből luxus a nyelvhely*esség!*) Mihelyt a nyelv a művészet eszközévé válik, zenei eleme is fontos lesz. Maradandóságot csak művészi alkotásokban érhet el [?] irod*alom* [? olvasat]. Az ógörög nép rég eltűnt, de Homeros és Sophoklesig ott lebeg sírja fölött, amit alkotott.

A nyelv zeneiségének ápolása és védelme tehát nem holmi szőrszálhasogatás, hanem a nyelv legjellemzőbb tulajdonságainak, maradandóságának szolgálata.

Aki valaha kertészkedett, tudja, hogy naponta kell gyomlálni, különben úgy elhatalamasodik a gaz, hogy nem lehet bírni vele. Nyelvünk kertjében már meglehetősen elhatalmasodott. Már ma is bizonyos, van néhány költői alkotás, mely a magyar nyelvnek maradandóságot biztos*ít* még a nép életén túl is. Lesz még több. Ne kövessünk el mindent, ami alkotások anyagának épségét biztosítja?
[12. sz. 1936-os kis naptárban a nyomtatás közt. Január 1 – július 22-ig.]

Zenei közöss*égbe* belépni! [Itt le van tépve a papír.] Élműv*észek* ma is idegen nevek. Műszótár! nem kellene, ha magyar névadás. Akad*émia* 1832! Azóta Frecskay, nála is jobb Révai lexikon. Könyvkötészet: ma is biglizni stb.

Pont ugyanaz zenei téren. Zenei „bigli" etc. Káromkodni leghamarabb (tót nyelv, német), mégis volt a Colleg*iumban* szepesség*i,* [*aki úgy káromkodott:*] „kutyadisznó!"

Nemzeti forma nélkül nincs szoc*iális* tartalom, ez nem lebeghet forma nélkül az űrben. Csak a formán át érvényesülhet.
[1947. december 11-re Zathureczkynek írt boríték eltépett darabján.]

Az önfejűek, akik megtámadják az „álmod/tam is én"-t.

1) Magy*ar* ének nem német ének.

2) Német *ének* sem német ének, amint ők értik.

3) Magy*ar* zenei frazeológia (vokálfrazeol*ógia*) még nincs. (Eredeti operák szövege fordításnak hangzik.)

4) Nem ismerik a nép énekmódját. Pedig csak ez lehet alapja a magasabb m*agyar*nak.

Oka az egésznek: aki nálunk ért a dologhoz, vagy idegen, vagy egészen idegen a zeneműveltsége. Nem ismeri a népéneket, és nem belőle kiindulva törekszik a megértésére, hanem idegen mérték ráalkalmazásával. (A Zenev. vitája.) Itt is az visz, mint mindenütt: német anyagból elvont típusokat és sablonokat vár mindenfelé. Pedig ha igazán értené az idegent , éppen azt tanulná meg tőle, hogy csak magából kifelé haladva értheti meg nem idegen elmélet beléhelyezésével. (Koessl*er* és a ritmika. Csodálkozott a mi viszonyainkon. A németben ha hiba van, „Zurechtrhythmisiert" a népének.) Hubay p*éldául* csodálkozott Arany J*ános*

dalain. Valószínűleg sohase hallott népéneket. De a németet se figyelte meg.
[Egy fehér lapon ceruzával kezdve, tintával folytatva.]

Szabolcsi: Liszt és a tömegdal. (Page ...) [kivehetetlen szám? szó?]
Chopin összes lengyel dalairól.
[Másik oldalon, de ugyanavval a zöld ceruzával:]
Nyelvészek, hol vagytok, Talán mind alusztok?
[1949. március 10-én kelt meghívó a Bartók Szövetségbe. Hátán.]

Könnyű zene

Hevesi *Sándor* (kirtikáit összegyűjtötték) Rádióújság Nemes *Katalin zongoratanárnő* [?]: Strauss *Johann* csodálói: Wagner, Brahms. Mozart, Haydn egy személyben [*írtak könnyű zenét?*] (Bach: Dresdener Liederchen, *Französische* Suiten, Klavierbüchlein, munkafelosztás.) Még Beet*hoven* is írt tánczenét. Manapság elvált: aki tánc*zenét* írt, nem tud mást és viszont.

Nemes: míg nem appellál alacsony ösztönökre. Puccini: ... [Olvashatatlan] Nálunk: Simonffy, Szentirmay nemzeti és kozmopolita. Operett *francia,* bécsi – a Monarchia népi konglomerátum. Mai *könnyű zenénk?* Kozmopolita. Akárhol megírhatták volna. Szövege, ha eredeti is, fordításnak hangzik. Ez szinte egész verskölteszet[*ünk problémája.*] Idegen formák kiszorították a nyelv természetes kristályosodó hajlamát. Kényszerül tőle idegen rendszerben kri*stályos*odni: repedezett.
[Egy akadémiai közgyűlési beszámoló hátán.]

ë

Pesti nyelv

Il n'y a que le bec de Paris ... [= nincs más, mint a párizsi beszéd]. Nincs rosszabb, mint a bec de Budapest.

Ha a magyar színpadi vagy Hochsprache megállapítására egyszer sor kerül, a pesti nyelv sajátságait a leggondosabban kerülni kell. Ez magában nem volna szégyen, hisz a német Hochs*prache* is mellőzi a berlini beszédet. Holott az autochton, idegen hatás nélküli belső fejlődés eredménye, és a berlini egyetem odavaló professzorai és a berlini kocsisok beszéde közt legföllebb a műveltségi foknak megfelelő intonációs különbség volt, de lényegében egy. (Londonismen, cockney).
[Egy német könyvmegrendelési lapon a nyomtatás közben.]

Egyfajta: és már kipécézte, de nem mondta, hogy **„eine Art".**
[Népszabadság 1961. július 21, 4. margójára. Lásd V–III, 433.]

ë

Rádió? Színészek? Pesti nyelv? Egyszer végre ki kell mondani: a m*agyar* rádiónak egyetlen olyan bemondója sincs, aki a magyar nyelvet teljes pompájában bírja. Színészeink közt fehér holló. Pesti nyelv nem egyike tájszólásainknak, mert ami benne elütő: nyilvánvalóan idegen eredetű, tehát nem egyenrangú a többivel.

Elekfi e-párti, csak alkudozva, kénytelen-kelletlen ad némi létjogot *az* ë-nek. Én

ë-párti vagyok, az e-t szegénységnek tartom, történeti okát látom, de éppúgy nem nyugszom bele, mint történetileg kifejlett anyagi szegénységünkbe. [kéziratban: et]. Különben a tiszántúli egészen más, mint a pesti. ... De akárhogyan: Ady, Móricz a szegényebb hangzású magyar nyelvet beszélte, ebből nem követ*kezik,* hogy úgy is kell felolvasni. Csak nyer. (Ady cikke.)

Végzetes tévedés: paraszt beszédet jellemeznek ë-vel! Fordított arisztokrácia. Egy francia elszegény*edett* arisztok*ratát* meghívtak egy angol college-be nyelvtanárnak a családjában örökletes kiválóan szép kiejtése miatt. Nos a mi régi arisztokráciánk tagjait legföllebb elrettentő példának lehetett volna használni. Azonban a feltörekvő nagypolgárság, mint mindenben, ebben is igyekezett követni őket, több-kevesebb sikerrel. P*éldául* a legtökéletesebb ar*isztokrata* kiejtést 1900 táján Medveczky Frigyes bölcsészet-tanár előadásain figyelhettük meg. Hogyan keletkezett ez a kiejtés? Egyszerűen abból, hogy gyermekkorban először idegen nyelven (vagy nyelveken) tanultak, s a magyart később vagy később sem tanulták, ahogy kellett volna.

50 rádió-lemezem. Nos a pesti nyelv eredete is ez. Idegen elemei az idegen anyanyelv maradványai, mind fonetikai, mind szótani, mind mondattani téren.
[Egy német cég hozzá írt, dátumtalan levelének hátán, majd a nyomtatáson és kéziráson keresztben.]

Hogy L*azíczius* mereven csatlakozik W*undt* [?] múlt..[?] tételéhez: azzal még nem döntötte el a tudósok vitáját az átöröklésről, mely még soká fog tartani. Én sem óhajtottam azzal az ártatlan jelzővel állást foglalni a nehéz és bonyolult kérdésben, lévén teljesen tájékozatlan annak részleteiben és teljesen híján a szükséges szakmabeli felkészültségnek.

De talán szabad józan érvvel és pár évtizedes megfigyeléssel ennyit mondani. A beszéd funkciója bizonyos szervekhez van kötve, azok alakja, terjedelme azt meglehetősen determinálják. A gége, a szájüreg meghatározza a hang jellegét és színét; szép, erős, magashangú emberek gyermekei rendszerint ugyanolyanok, magashangúak, ... [Olvashatatlan szó] stb. A hangszín néha annyira egyezik, hogy akárhányszor nem tudjuk a szomszéd szobában apa vagy fia, anya vagy leánya szólt-e.

Nagy mértékben befolyásolja az artikulációt a fogsor. Márpedig a fogak állása, makacsul öröklődik. Láttam családokat, ahol három nemzedéken át egyformán prognath [= előreugró] [*volt a fog.*]

Végül talán még részleteiben fel sem kutatott, de kétségtelen befolyása van beszédünkre a mellkas, hasüreg, az egész testalkatnak (Rutz).

Ennyi örökölhető és szabályosan öröklődő funkcionális előfeltétele a beszédnek talán feljogosított arra a jelzőre, ami persze nem betű szerint értendő, hanem képletesen. Hogy van egy elem beszédünkben, ami kétségtelenül azzal a ténnyel határozódik meg, hogy X és Y szülőktől származunk, nem pedig Z és V-től.

Bizonyos adottsága a beszélőszerveknek akkor is rávihet bizonyos fajta hangképzésre, ha szüleink példája nincs kiskorunkban előttünk. Mikszáth „Apabácsika" *című* kis rajzában elmondja, hogy a szegedi árvíz idején kifogtak egy csecsemőt s máshoz vitték nevelőbe. Mikor beszélni kezdett, bár a környezetében senki sem beszélt ö-vel, ő mégis hamisítatlan szegedi tájszólásban szólalt meg. Nem

akarom Mikszáth tréfáját tudományos igazságnak elfogadtatni. De valami van a dologban. Talán csak annyi, hogy beszélőszerveink anatómiai adottsága már is bizonyos megkötöttséget jelent a meg sem kezdett beszédfunkcióra nézve még mielőtt a minták utánzására kerül a sor. (Claparède.)

És itt egy sok nemzedéken át beszélt nyelv nyomokat hagy egy újonnan megtanult nyelven. Minden nyelvcsere változást jelent az átvett nyelvben, legalábbis ha nem igyekszünk tudatosan küzdeni ellene.

Lehet idegen nyelvet megtanulni tökéletesen, de igen nagy munka árán, és csak tudom*ányos* képzettséggel, tudatos fone*tikai* alapon. Ez ritka eset.

Munkácsy magyarul elfelejtett, franciául nem tanult meg.

A mi sajátos viszonyaink közt sokan vannak mintegy nyelvközi állapotban, hogy egyik nyelvet még nem, a másikat már nem tudják. Ezekből kerül ki a rossz kiejtésűek többsége. A két nyelven beszélők. Mert aki már jól tud egy nyelvet, mikor új nyelvbe fog, annál beszélő szervei anatómiai sajátságain kívül még az anyanyelv begyakorolt funkciói is gátlólag hatnak az új nyelv eltérő artik*ulációs* bázisa [*ellen.*] Minden német, angol hasonló hibákkal ejti ki a franciát, olaszt v*agy* magyart, pedig jó mintákat hall, de nem tudja elég jól utánozni.

Az idegen ajkúak nyelvrontó beszédét még alig-alig tanumányozták. Pedig igen érdekes volna éppen nálunk.

Talán az angol nyelven kívül egy nyelven sem beszélt annyi féle idegenajkú, mint a magyart. Az ezer év óta és azelőtt folyt beolvadás megannyi változást jelentett a kiejtésben. E változásokat kutatni és a nem változó résztől elkülöníteni még a jövő feladata a nyelvtudom*ány*nak.

... [olvashatatlan szó]: a magyart halljuk tótosan [közbeszúrva egy olvashatatlan szó], németesen, oláhosan, örményesen, szerbesen, cigányosan, zsidósan, sőt néha olaszosan, franciásan, hollandosan?, angolosan beszélni. Ezekben mindig vegyül az ered*eti* nyelv fonet*ikai* rendszere a magyaréval. E sajátos beszédmodorokra gondoltam, mikor azt mondtam: mindenki hozza örökölt fonetikáját. Ennyit akartam vele mondani, nem többet. [A papír hátán fekete ceruzával – eddig zöld volt –:] Hogy az eredeti nyelv fonet*ikai* bázisából megmarad valami, mikor már azon a nyelven nem is tud beszélni az illető: az kétségtelen.

Olyan cigányok, akik cigány nyelven legfeljebb néhány szót tudnak, de összefüggő mondatokban nem beszélnek: mégis megtartják magyar beszédükben a jellegzetesen cigányos hangképzést és hanglejtést. Hasonlóképp a héberül egy szót sem tudó zsidók magyar beszédén azonnal megérzik az idegen íz. Igaz viszont, jó nyelvi környezetben felnőtt, tudom*ányosan* képzett zsidók magyar beszédén a héber tanulás sem ront. Kitűnő magyar beszédű rabbikat hallhatunk. Talán csak finom fül vesz észre apró részleteket a hanglejtésben, különösen izgatott beszédben, amelyek a magyar megszokott vonalától eltérnek.

De magyarrá lett németek magyar beszédén is megérezni valami elütő sajátságot, ha már gyengén, keveset v*agy* semmit sem beszélnek eredeti nyelvükön.

Nehéz volna e finom különbségeket elemezni, ha hallja is az ember. Mindenesetre alapos fonetikai, sőt eszközfonetikai vizsgálat tudná csak okát adni a különbségnek.

Sievers, Rousseau, Jaspers mond valamit?

E pár sor célja, hogy avatott természettud*ományos* oldalról hozzászólást váltson ki.

[16 vékony cédulán, részben fekete, részben zöld ceruzával, nehezen olvashatóan.]

ë

Beke Ödön: A pápavidéki nyelvjárás, 15. lap. A mutatónévmást nyomatékosan kétszer is kiteszik: az illető szó előtt és után. ëêre lë van-ë! – **Szeretném, ha ide fekünnék ez a kutya-jë!** Sőt pleonasztikusan is: **niaja, niejë!**

Ez m*agyar* névmás?

[Zeneakadémiai vizsgálóbizottság írásának eltépett darabja. A felsoroltak mind a két háború közti professzorok. Beléhajtva a következő papír.]

Bühnendeutsch, Corneke, Jones.

Senki se beszél pontosan úgy, de mennél műveltebb, annál jobban igyekszik megközelíteni. Míg a nagy színész nemzedék beszéde volt a minta, az ideál: minden művelt ë-vel beszélt. Ha lesz még ilyen kor – és csak rajtunk áll –, lesz kötelező színpadi beszéd, az nem lehet ë nélkül. Különben mekegés lesz.

[Orell Füssli Verlag kitöltendő nyomtatványa hátán.]

Mi örökölhető a beszédben? [feliratú borítékban]

Hol a magyar nyelv? Színehagyott, sőt színevesztett változatait halljuk a fórumon, rádión naponta.

Fekete reprodukció a színes eredeti helyett. Hova lett? Falura menekült. Onnan kellene majd a győzelmes néppel újra előjönnie. Csak ne sikerüljön a néppel elhitetni, hogy győzelem ára a színes palástot levetni és szürke, „csupaszürke" egyenruhával felcserélni. (Így magyaros, így a nép a **csukaszürke.**)

[Everyman's Dicitionary of Music letépett fedelének belsején.]

Öröklékenység

Színészi képesség jó száj, fogak, gége, hangszalag, exhibícionizmus, biz*onyos* fokig nem beteges, sőt a félrevonulás, rejtőzés inkább az.

[Az Andrássy út 89-be címzett levél eltépett darabján.]

Természettud*ományi* Közlöny

Örökölhető-e a beszéd?

Abban az előadásomban, melyben pár éve felhívtam a figyelmet kiejtésünk aggasztó romlására, (Eötvös Collégium Szövetségének Évkönyve) [lásd V–II, 289–299], többek közt ezt találtam mondani. A hozzászólások során senki sem kifogásolta ezt a mondatot. Lazíczius Gyula terjedelmes észrevételeiben (MNY) ezt írja:

A jeles nyelvész tehát feltételezte rólam, hogy azt hiszem, a nyúl a futás funkcióját örökli szüleitől, nem pedig arra alkalmas lábát, a kacsa az úszás tudományát, nem pedig uszonyos lábát. De talán még valamit örököl az a nyúl, kacsa, hogy mindjárt tud is futni, úszni, a kis kecske, hogy mindjárt ugrál, alig hogy a világra lett.

[Két áttetsző noteszlapon. A „kis kecske" említését lásd V–I, 251-en.]

Új germanizmus

Hát valóban nem élünk meg nélkülük? Ha még legjobb íróink is beleesnek. Mikszáth Jókainak veti szemére, (Életrajz krk *lap*.) [?], neki meg bírálói (u.o. *lap*) Mit várjunk akkor a többitől? (Reformkor nyelve.)

Úgy látszik, hosszú küzdelem árán állott irodalmi nyelvünk a maga lábára, s ez a küzdelem ma sincs, talán soha sem lesz befejezve. Még a csendes tengeren is ideoda lökik a hajót a hullámok, ha a kormányos egy percre elereszti a kereket. Hát még ha viharok tombolnak, mint körülöttünk annyi éve szakadatlan.

Schuchardt Hugó egy szellemes cikkében figyelmeztet, hogy nem minden átvétel, ami hasonló. Elvégre az emberi logikai gondolkodás alapjában egyféle, és különböző nyelvekben egymástól függetlenül is teremhet hasonló alakzatokat.

Egyes kifejezések – nemcsak szavak – átvételére szükség is lehet, ha az eredeti nyelvben nincsenek. Gyomlálni csak azt kell, ami meglevő, természetes, szép kifejezéseket kiszorítani igyekszik. Ha ez sikerül, átszínezi, elékteleníti a nyelvet, rossz fordítássá teszi. Mert a jó fordítás mint Pázmány mondja – [A hiányzó idézetet lásd V–II, 314-en.]

[Hernádi hangverseny-meghívójának darabján és 1959. július 16-i tanúsítvány hátán. A kettő összekapcsolva.]

A nyelvúj*ítás* óta mint egy átok fekszik nyelvünkön, tőle szabadulni nem könnyű.

Mikszáth Jókainak veti szemére (Életr*ajz* ...), mások éppoly joggal neki (Kind) [?]

De ha van hely, ahol semmiképp nem lehet megtűrni: az irodalomtudományi dolgozatok. Azoknak mintaszerűeknek kellene lenni nyelvileg is.

Olvasgatva ezeket, lépten-nyomon megüti fülünket egy disszonáns hang. Hát még ha mind végigolvashatnók! Mert mellesleg legtöbbjük közös hibája a szőrszálhasogató terjengősség, mely miatt hamar türelmét veszti az olvasó. Különösen ha ismétlésekre is akad, ami külön is bosszantja, mert hisz a szerző őt tartja oly figyelmetlennek, hogy elfelejtette, amit pár lappal előbb mondott. Talán a lapszám szerinti honorárium helyett jobb lenne egy tartalomhoz mért díjazást bevezetni.

[1960. április 14-i akadémiai ülésre meghívó hátán és a nyomtatáson keresztbe.]

Új germani*zmus*

Közlés megnövekedett alkalma, hosszúság nemcsak honor*árium*-fokozás, orosz példa: 1 orosz regény 2–3 Flaubert, Stendhal.

Szicsasz! Or*oszország* nagy ország, nagy idő.

Felolv*asás*

Terjengős: Puskin szabályát: (rövidség és pontosság) sokan idézik, kevesen követik.

[Egyetlen sárga cédulán.]

Népdal – régi irodalom

A nemzet nem is tudja, milyen kincs a népköltészet, mert nem ismeri, nem használja. Költőink mintegy 200 éve merev nyakkal nyugat felé fordulnak, erőltetik a nyelv természetével ellenkező versformákat még szellemben magyar műveikre is. (Garay, Jary [?]), de jobbára a szellem is idegen.

Arany példája nem hatott. Ady is rabja a külf*öldi* form*ának*. Még aki olvasgatja is dallamtalan gyűjteményeinket, nincs igazi fogalma. A népdalt igazán csak dall*amm*al lehet

A népnek **van** évezredek leszűrt kultúrája. Csak arra lehet építeni. Az iskola attól különböző, idegen kult*úrát* akar ráerőltetni, holott csak a meglevőre lehet építeni. (Györffy, Móricz + nyelv.)

Négy elemit járt parasztasszonyoktól olyan kerek, kristályos mondatokat lehet hallani, amelyet csoda ritkán olvasunk.

[Egy A-noteszben, más témájú részletek közt. Jelezve: Magyar nyelv – magyar vers.]

A gazdag népnyelv még él, át kell venni, németből fordított magyar stílus helyett. Népdalok nyelve.

[10. füzet, 27. lap.]

A magy*ar* hangsúlyrendszer (részben vokalizmus) most folyó változása. Idegen elemek beolvadása következtében.

[Egyetlen noteszlapon.]

Nyitrai varrások [feliratú borítékban]

népnyelvi gyűjtések.

Csölönk = klöpli

doboz, cérna (csipke **kötésre.**] bablony (sárga, vörös) szőr (fekete, kék) (ástul kamrihol) hím (vörös) Mindig visszálva varrnak vele, csak vászonba beleszőni 1 szálat.

[A különböző színű fonalak bele vannak kötve lukon át a papírba. Ezenkívül még számos cédulán népi kifejezések, de magyarázat nélkül, ezért nem közöljük. Többnyire Menyhe, Vicsáp-felirat.]

Ovoda: dalhamisítás orosz ellen éppoly bűn, mint magyar ellen.

R*ádió*ban jó magyar beszédet csak jóformán akkor hallani, mikor egy-egy parasztembert szólítanak meg.

[MTA 1950. évi rendes közgyűlésére szóló meghívó fél darabján.]

A rengeteg, mások szerezte Bal*assa*-strófa nem mehetett mind egy nótára. (Az övé igen.) Legalább 2–3 dallamot kellene találni, karakterben különbözőt. Pl. Thaly 178. P*etrőczi* Kata-Sz*idónia*. 1) „Forog az szerencse" nót*ája* (= Bal*assa* XLIV) utána Thaly 178 és 199.
2) „Mindennap jó reggel" nótára Balassa XLIV. (Szinte Bal*assa* szak.) Th*aly* 179, V*ásár*helyi 104 l*ap*. 3) „Az Múzsák szállási" Thaly 191. és 198, avagy ahhoz hasonló. 4) (Istenes:) „Óh én reméntelen" nótára Petrőczy K*ata* Sz*idónia* Thaly 201.
[Egyetlen kis cédulán tintával.]

Szem*inárium*i [? szem*élyes*?] kezd*eményezés* népd*al* defin*íciójára*.
Könnyebb: mi az, ami [*régi papírosok*] **2 réteg** a) alulról b) felülről (Naturpoesie) [? Olvasat]
a) csak lent élőtől lehet. b) helyzetdal. b) T*ulajdonképp* nem gyil [?] terj*edelmes* [? olvasat] elváltozás.
1. anyag kétféle 2. terjedés módja azonos.
a) -ra a figyelem Montesquieu óta fordul. (felelete [?] utána olvashatatlanul halvány szó.)
Ő csak szövegre [*figyelt,*] de zenére is. [*Kell?*]
Humanista ~ népköltő (előnye) nagy: kettőt egyesítő.
Nálunk: Anonym lyra 300 éve. (Balassa csak vallásos [*verseinek*] vallotta [*be*] szerzőségét.
[Másik lap tetején ceruzabetoldás:] **jegyzetek hol?** Szájról szájra szálltak, változás, variáns. Kéziratok [*a*] 18. sz*ázadtól* [?] elhal*nak*, de a másik fajtából alig valami, egy-egy sor feljegyzés. Ezekre csak a 19. sz*ázad* kezd figyelni. Herder hatása. Kölcsey, Hasznos Mulatságok, Horváth Á*dám* kézirata megjelenésre szánva. Jellemző: **Értéke** szöv*egileg:* a) saját alakítás, b) zeneileg korhatározó, nem filol[*ógiailag pontos,*] szabadon
[MTA Könyvtárának tértivevénye hátán kettőbe hajtva.]

Magyar népdal és régi irodalom [feliratú borítékban]
Hogy ez a téma nem csábítja jobban irodalomtörténetünk munkásait! Meg kell állapítanunk, hogy a népdalszövegekkel foglalkozó tudományos irodalom mennyiségileg és minőségileg egyaránt alatta marad a tárgy jelentőségének.
Mi lehet ennek oka?
(Statisz*tika?* Pintér? Mivel foglalkozott legtöbbet?)
Talán a probléma túlságos egyszerűsége, másfelől túlságos bonyolultsága.
Újabb irod*alomban* egyetlen művet találunk: Imre Sándor.
Én most arra akarom felhívni régi irat*ok* kutatóit, hogy keressék meg a régi irod*alom* és népköltés*zet* nagyszámú párhuzamos helyeit, és próbálják megfejteni az összefüggés módját.
Hogy ilyen összefüggés van: arra akarok néhány példát felhozni, mintegy ízelítőül.
Ma szájhagyomány*unk* egy része nem egyéb, mint a régi irod*alom* egyenes folytatása. Népköltés*ünk* megértésére múlhatatlanul szükséges tűvé tenni a régi irodalom és szájhagyom*ány anyagát,* a kettő kapcsolatát feltárni. Az irod*almi* hatást az utolsó szálig kinyomozni. Így világosodik ki majd csak előttünk népköltés*zetünk* alakulása, fejlődésmenete. Így jutunk majd odáig, hogy ha nincsenek is egykorú adatok, lassankint felderül időbeli rétegeződése.
[Egy nagyalakú sárga papír hosszú felén. Beleillesztve a következő papírszeleten egy párhuzam:]

Kuun codex 24. 1626–46.
Algiuk puskkha ropogának,
az szép kopják romladoznak,
az vitézek vagdalkoznak
pogani feiek feöldre hulnak

[Népdal:]

A nagy ágyúk szépen szólnak.
Apró fegyverek ropognak.
Fejem felett kard megfordul,
Piros vérem földre csordul.

[„Népdal és régi irodalom" feliratú borítékban.]

[Régi nóták (Ad notam) feliratú borítékban egy sereg egyedi cédulán különböző régi irodalmi művek – Balassa-versek és mások kezdetei és ritmusképleteik különböző jelölései. Ahol semmi megjegyzés sem volt, meghagytam a borítékban a „Nem közlendők" között. Az alábbi néhányat közlöm belőlük:]
Lucretia nótája: = Csak búbánat (Bal*assa*) = Bánat keserűség [? szöveg?] = Időd szép virágát [szöv*eg*?] = Forog az szerencse (Bal*assa*) Petrőczynél 1658–1708.

.....

Balassi v*ers*
Az Lucretia Éneke Nótájára. 4 lap.
II. XII. XIV. XXI. 4 db. ∪∪∪∪ – – x
∪∪∪∪ – – x
∪∪∪∪ ∪∪ – a a véletlen, még nem
b [?] konzekvens.
XII-ben, XIV, XXI: szószakítás x) nél.
NB. A keszthelyi példány alján Szilády jegyzete nem adja meg, írva v*agy* nyomtatva.
Bánath keserűsegh Nótaijára. Más példák*on*. Ad notam.
Időd szép virágát, termeted szépségét, szüvem miért hirvasztod.
A középrímek nélküli sorokban a **Lucretia nótájára** írtak Bogáti F*azekas* Miklós (Aspasia 1587), Ilyefalvi István (Jephta 1590), ilyen Apollonius királyfi (1588)
1) Van-e ez a versforma régebbről?
2) Mikortól rendes a középrím B*alassá*nál?
3) A Lucretia és Csak búbánat **dallami** szemp*ont*ból tehát egy és ugyanaz

.....

Nótája: **Szánja az úristen** XXXII.

Abban kül*önleges* „Bánja az úristen" Szerzője (Benedictus Pap), hogy a 3 sorban nincs középrím. Dallam?
Szerzője **Szegedi Kis István** Lásd: Bornemisza Énekes*könyv*
CVI. levél. Olykor rímeli Bened*ictus* Pap is. Balassa rendesen.
.....
6.7.6.7.6.6.7. **Bocsásd meg Úr Isten** nótára teszi még Kájoni 1719-*ben*
az „Oh nagy szeretetnek fel-gerjedett tüzes lángjá-t Kisdi 1651. melód*iával* [?] =
Hofgreff X és XVIII. 1552 és 1546-ból!

Elveszett? Balassa?
Palatics nótájára. „Láss hozzám üdvösségemnek istene"

Balassa
Elvesztek: „Az irgalmas Úristen" nótájára. Kezdeti: Vajjon meddig akarsz engem kesergetni.
[Zeneakadémiai hangversenyre meghívó 1912. május 24-re, kettészakított két darabján. A közölt cédulák összekapcsolva.]

Thaly Vit*ézi Énekek* I. 189. sz. hol Zrínyi, hol Zerinyi, hogy kilegyen a 12 szótag. Az alex*andrin* aligha szándékosan több vagy kevesebb. (Gábor Ignác.)
[Egyetlen fehér cédulán.]

Mikor kezdtek csak olvasásra írni verset?
Balassa hogy adta elő a magáét? Petrőczy K*ata* Sz*idónia* egy strófája (Thaly 187) sejteti, hogy nem énekelte. De ez kivétel lehet, az ő sajátos körülményeiben. – Sok az enjambement is nála. (Több, mint Balassánál!)
A nótára írt versek ritmusának kulcsa csak a dallam lehet. –
[Két egymásba hajtogatott fehér cédulán.]

Költői stílus. Előszó [című borítékban]
Költői stílus
Túlságos korán ért minket a könyvnyomtatás. Mekkora fejlettségre jutott már eddig is a fr*ancia* költészet!
A ny*omtatás* óta kezdhettek csak csendesen olvasni. Addig, ha leírták is: az írástudatlan kultúra uralkodott, élő szó, zengő előadás formálta, irtotta a kakofóniát stb.
Milyen ritka nálunk még a 17. *század*ban is az a tökéletes ritmus: Hallod-e ifjú, ebben még rajta érzik a dallam, mely igen erősre formálta ki. – vagy a Csoma [olvasat?]-codex egy verse, melyet kiadója illetlensége miatt nem közölt.
Talán korai könyvolvasás is szárította ki a költői stílust nálunk.
A könyvkultúrás népeknél azt látjuk, hogy a népi produkciót idővel elnyomja a fölülről lefelé toluló nagy tömeg, úgy újabb nézetek mást se látnak a népk*öltészet*ben, mint [áthúzva: elrontott] régi műköltészet romjait. Mennyi van nálunk ebből, senki sem vizsgálta eddig: úgy látszik, kevés

Örülhetünk, megéltünk még ennyit is a régi írástudatlan költői stílusból. (Olv*asd* Meier idézte cikket.) Balassa: valljuk be, száraz, hosszadalmas, tudálékos. Igazi vers-fluidum nála nincs. A zsenge műköltészet kora ez: a nagyoskodó gyermek felemás, vegyes stílusa. (Arany: Népiesség …ébredő, ki nem alakult költői stílus kora.)
A költői stílusnak kialakulása kedvezőbb, ha később kerül ide a nyomtatás. A nyomtatás árt a költészet hangzó részének, ezt a folytonos hallás, élő előadás csiszolja ki oly tökéletes ritmusra, amihez fogható az írott köl*tészetben* csak a legnagyobbaké.
[Egy széthajtható tűkapoccsal összefogott két hosszú cédulán. Külön borítékban.]

Verstan – verselmélet

Rím és hangsúly, fordítás és eredeti

Azért éri be a magyar az asszonánccal: árnyék esik a sorok végére (descendens), míg a nyugati nyelvek a sor végére vetik a fényt. Összehas*onlításul* több ered*eti és* [?] ford*ított* Devecseri – orosz

[Itt azonban Byron The Destruction of Sennacherib versének fordításából közöl két oldal tintával másolt részt, amit nem közlök, azután a másik oldalon ceruzával folytatja:]

Byron jól megzenésíthető, magyarban groteszk, komikus. Ott minden rím fontos szótagra esik, a magyarban a rímmel kiemelt jelentéktelen szótagok komik*usak,* borzasztóan hatnak.

[Egy kettőbehajtott féllapon.]

Verstan

Népdalkutatás legközelebbi teendői.

Nem lezár: első kilátópont, ahonnan a további út egy részét áttekinthetni. A zene nélkül is folyhat értékes munka, ha gyűjtés nem is, de könyvtári. 1) Kapcsolat a régi irod*alommal,* 2) szöveg-stílusrétegek tudományos megállapítása, különösen dalrétegek. [Oldalt fel van sorolva zöld tintával, amivel eddigi betoldások is készültek:] Hegedűs, Horváth [*János?*], Babits Arany *László,* Torkos

Verstani kutatás, Arany tévedése: részben rosszul leírt dallamokból vonta el, pedig a dallamokat a szöveg irányítja!

Egy több strófás dallam ritm*usában* minden versszak változik, (ha olyan fajta, ez a többség).

Tehát igenis a szövegekből kell elvonni, de folyt*on* tekintettel dallamra: együtt változik-e vele, vagy nem!

Eddig gyűjt*öttünk.*

Kerüljön most a sor a dall*am* életének megfigy*elésére,* élettanára.

Felj*egyzés:* pontos hely, idő, sőt személymegfigyelés [? megjelölés? Egyik sem felel meg az alig látható írásképnek] lehetővé teszik a helyek újabb felkeresését. Vajon él-e, s változatlanul-e az a dallam ugyanazon személy tudatában néhány évtized után. Ha meghalt, vele tűnt el a dal*lam,* vagy megmaradt másoknál? Hiányos szövegek váratlanul kiegészülhetnek. Egy dal eredetére eshet váratlan fény a közösség magatartásából, változott *az* ízlés, figy*elembe* véve az egész élet változásait – ha elhagyták, miért?

[Gesellschaft der Autoren stb. hozzá írt 1936. IV. 18-i levelének előbb hátoldalán, folytatva a nyomtatott és gépelt szöveg között, rajta és körülötte. Helyenként olvashatatlan.]

Kép – nép rímhez
Bozóki 7ö.

Üdvöz-légy ezerek közül változott kép,
Nagy Isten jobbjáról le-rajzoltatott kép.
Édes folyó vízzel, tellyes fejér raj-lép,
Téged; nagy Asszonyát tisztel keresztyén nép.
Erdélyi P*ál* kurucz 142 l*ap.*

[Deutsch Jenő által hozzá írt, dátumtalan levél hátán.]

Rím

Tökéletes rím: **sorismétlés.** Régies rím: elül-hátul aszerint, mint hangsúlyos a nyelv. **A rím a sorismétlés ősi szerkezetének emléke.** Sorvégi csak a végén hangsúlyozó nyelvekben. Alliteráló szavak elejét. **Magyar egyiket sem.** Gondolatritmus eredetiség részazonosság.

[Idáig a meghívó nyomtatásán keresztbe. Folytatva a fehér hátoldalon:]

6 2

/∪∪∪∪∪/ – – / szövegeiben van-e? V*ers* csak különjáró zenei ritmus?

Horváth sextolája [?]: gyorsult ♪. ♩♩ nyolcas és 12-es ♪

[1938. február 22-i meghívó „A jó szomszédság dalai"-ra]

[*A*] m*agyar* vers nem folytonos

Tűrhetetlen volna. A legváltozatosabb hullámzást elbírja amellett, hogy a titkos nyomaték ott van az első szótagon, néha csak szellemileg, de érezhetően.

„Játszani **is** engedd komoly, szép fiadat". **Is!** De a szerelem nem játék! Aki annak nézi, sohasem ismeri meg. –

Ha nem próbáltam volna gyermekkorban rajzolni, festeni (bár kevés sikerrel), nem értettem volna meg a remekműveket, nem tudnám megkülönböztetni a kicsitől.

Hallom, a népmű***velési*** szakon buzgón tanulják a zene abc-jét. Nehezebb, mint 6 éves korban! De ez az egyetlen út. Fasang.

[Egy papírszelet mindkét oldalán.]

M*agyar* zene nem volt, hanem lesz

Rövid. A nyelv kevés szóval sokat mond. Ahol magyar szöveg mással párhuz*amosan van* lenyomtatva, mindig a m*agyar* a rövidebb. Nem szereti a hosszadalmas ceremóniát. Mahler, Bruckner-féle mamut-termetű műveket soha sem fog a magyar termelni, sőt még a Wagner-i hosszúság is alkalmasint idegen marad tőle. Lapidáris.

Kis terjedelmű, nagy súlyú remekművek. Notre Dame: először meglátjuk, zsebretehető. Legnagyobb a lyra. Pár soros verseink kőbe vésve, addig élnek, míg a nyelv. Terjed. Tartalom obj*ektív* v*agy* szubj*ektív?* Magy*ar* világlátás: egocentr*izmus* = lyra. Homér és Osszián: a magyar közelebb áll Homéroszhoz.

Ötlet, eredetiség embere.

Költőiskola: kötelező tárgy legyen a líra. Monoiké. Nem ismerik a magyar dallamtípus*t.* Jambus. Túl zenei sorokat, dallamtípusokat kerülni akartak. Nem dallamtalan verset írtak, hanem **idegen dallamtípusokat** variáltak. Ettől fogva a magyar dallamemlékek háttérbe szorultak, s ellepték irod*almunkat* a külf*öldi,* java-

részt német dallamtípusok. (Néhány példa Schubert, Schumann), de sajnos, banalitások is. – Újabb költ*őink* verseit többnyire el lehetne énekelni egy-egy Schubert-*dalon.*

Lehet a dallamosságtól távolodni mintegy diszkréten, távlati aláfest*éssel.* (Bámulatos, mennyire nem keresik a változatosságot strófaformában.) Ám ehelyett a magyar költők hátat fordítottak a magyar dallamtípus*oknak,* és idegen bálványok formaképletét Mert nem ismerték a magyart.

Mért magyartalan „súlyt helyezni"? Mert a magyar – képes beszédében híven – azt látja maga előtt, hogy súlyokat, nehezékeket rak **valamire,** s ezáltal lenyomja, a fel- kiemelés helyett. Azonban az eredeti nyelvekben nem ez a magyaros látás szülte a kifejezést. „Gewicht darauf legen" eredete: souligner, accentuer, gewichtig, emphasis, poids, ponderous. Súlyossá tenni, hogy szilárdan megálljon a maga lábán.

[Magyar szellem a zenében. Kiegészítés – feliratú, kockásfedelű füzetben, fordítva.]

A magyar alexandrin ritmusa

Csokonai ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪, ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ etc. semmit sem mond. 1) vázlatos, ki nem fejtett, 2) „szebb a páros", 3) ritmizálási lehet*őségekről* nem beszél. 𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯 | 𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯 Példák nem hasból, meglevő dallamokból. 4) **Főkérdés: saját praxisában mit követett?** Ad **Argirus**

[K-Arch. N-28. 75.]

Árgirusban javítani 𝅗𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯 koronáról: **néha törülni a szöveg**ből. Jegyzet: *lásd* Az Erdélyi *Magyarság*. Népdalok-ban közölt 12-eseket.

[K-Arch. N-28. 76.]

Tucatnyi régies 12-es melódiák sok változatából közös sajátságán leszűrődött. Recitáló 8-asok nem pontos egyforma időtartamú hangok, hanem a beszéd quantit*ása* szerint hol valamivel hosszabbak, hol rövidebbek.

[K-Arch. N-28. 80.]

A dal a chemia nyelvén: vegyület, nem keverék, az egyesült elemekből új test lett, melyek { tulajdonságai egészen mások, mint az alkotó elemeké. / sajátságai

bázisok és sók – etc.

Sebesty*én*nek mért ellenzik a vének a kiadást: Thewrewk, (30 éve írt ritmusa), Beöthy: már átélte élete népköltészeti szenzációját. Molnár. Egyált*alán:* már minden meg van „állapítva".

[K-Arch. N-28. 81. Egy kölcsönkibocsátási nyomtatvány margóján.]

Az ősi nyolcas

eddigi sorsa áttekintve. Amit nem mondtak, s miért. A dallamot nem vették figyelembe. a) Arany szerint a 8-as. Mai népdalból: hányféle lehet. Különböző ritmus rányomja bélyegét a szövegre. Elemzések népd*al.* [?] Tiszta verskölteszetben is „kihozható" itt a magyar formák még nagy jövőre képes, kiaknázatlan területe.

(Stolze) (Ma már múlóban az idők, mikor mindenki jogosultnak érezte magát a verstanhoz szólni, aki meg tudta olvasni a vers szótagait.) (Eickhoff)

V*ásár*helyi 70. dall*ama* nem maradt, de nek maradt, az is ilyen.

[K-Arch. N-28. 103. Pesti Hazai Első Takarékpénztár eltépett levéldarabján.]

Choriambus

Fogarasi és utána Arany azt mondja, hogy a mértékeket nem a szövegekből, hanem a dallamokból vonták el. Fog*a*rasi se, A*rany* se állítja, hogy [*akkor*] is koriambust énekel e nép, mikor a szöveggel ellenkezik: de mégis ez következik állításukból. Fogarasi 30 dalból elvont tételéhez A*rany J*ános kissé hamarosan csatlakozik. Utána Bartalus is elfogultan e teóriában koriambizálta egész gyűjteményét. Ebből olyan abszurdumok jönnek ki, mint VII. 1. Sok évi gyűjtőmunka, számtalan fonográf felvétel megfigyelése után kimondhatjuk: ilyet a nép sohasem énekel. Hanem a quant*itás* mindig elváltoztatja a zenei ritmust, ha nem fedi az első strófát. **Igen ritka kivétel:** ha a kvant*itás* nem kongruál a zenei ritm*ussal.* Ok? (Példák áttekintése után) Ált*alában* szöv*eg*-quantitás és zenei ritmus kérdése. Verseghy, Horv*áth Ádám, lásd* betett cédula. [?]

[N-28. 258. 1.]

Verseghy **Magyar Aglája** énekversek jamb*usi* quant*itásáról* mind! Másutt verstani elvei! Összes műv*einek* áttekint*ését.* Négyesy: A m*agyar* verstan története. Horváth Á. Borza disszert*ációja.*

[N-28. 258. 2.]

A *magyar* koriambus problémája

Csak a **rövid súlyos nyújtása bántó,** a súlytalan rövidé tűrhetőbb. A **súlyos** natur*ánál fogva* **hosszú, rövidítése** bántó.

– ∪ ∪ – országából. – – ∪ ∪ Nem képzelem jobb. Aranyait?

𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯

– ∪ – –

Híres jeles tűrhető. megcselekszem mindent pusztít

𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯 𝅗𝅥. 𝅘𝅥𝅮 𝅘𝅥𝅮 𝅗𝅥. 𝅗𝅥. 𝅘𝅥𝅮 𝅘𝅥𝅮 𝅗𝅥.

(tűrhető) haj, már mi té- tűrhető még. Tűrhetők: I, 3 / II, 6 / III, 5 / IV, 3 / V, 2 / /VI, 4 /, VII, 7 / VIII, 1 / /IX, 2 / X, 3 = 36 Kákicsi kesergője.

.....

A koriambus tűrhetősége. Különbség a nat*ura,* pos*itione* (= Természeténél vagy helyzeténél fogva] hosszú, súlyos, é*s* súlytalan *között.*

„meg magyarim" „már ki kell me-" „A' magyarság" „Asszon*yin*kat"

– ∪ ∪ ∪ – ∪ – –

„sok széppalo-" „Nem képzelem", „elbújdosom" „Mordságimról"

– – ∪ – – – – –

„itt hagylak már", „Aranyait" „Esze Tamás"

∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ ∪ –

[K-Arch. N-28. 258. 3–4. Eltépett „Kérőlap" a Zeneakadémia Könyvtárából két darabján, a nyomtatott szöveg és tintával kitöltött részek közé írva. 1912.]

Choriambus

Abert, Sammelbände I, 333. Aristoxenos-töredék kapcsán (a dallammal való szoros kapcsolatáról egy pár adat, tisztán metrikai alapon, a zene figyelmen kívül hagyásával megoldhatatlan problémák). – Még a görögben is.

Magyar bölcsőringató [Emőd Tamás verse] írva – valakinek a megzenésítése. [Alája írva a margóra:] Se Fráter Lóránt, se Sas Náci, Csak a híres *Kodály*-iskola visszaesett, régi tanítványa, a kis Schl E. [N. B. a vers magyar ütemekből áll, tele korijambusokkal.]

Mécs László: Most Lacikának hívnak, közölve újságban [?] 1934. április 22. vasárnap. [Mellé írva ceruzával:]

A költők feledik: minden strófa egy dallam. Végtelen egyhangúságban zakatol számtalan vers egyetlen nótára: 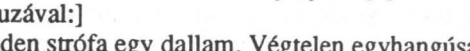 kétszer. = Auf der grünen Weise.

[Ezután a vers rímei aláhúzva, mellé:] a hangsúlyos rím! „csibész" [mellé:]

[A három fenti szöveg egy borítékba téve, rajta felirat: „Cikkek" (verselés)]

O. Jespersen

Cause psychologique de quelques phénomèns de metrique K. Danske Videnskabernes selskabs forhandlinger. 1900. 527. *lap*. fr. kivonat.

Jambusban hogyan helyettesíthet ∪ – egy – ∪ anélkül a kellemetlen hatás nélkül, amit okozna egy ∪ – a – ∪ versben, vagy hexameterben ∪ ∪ – a – ∪ ∪ helyét?

Ha egy van a verssor 2/10-e, ha kettő, 4/10-e ellene van (ötös jambusban).

Nem zavar, mert inkább csak papíron van. Modern nyelvben – és u erőfokot jelöl. Végleten sok van, gyakorlatilag elég 4 fokot megkülönböztetni: 1-2-3-4 (legerősebb).

Relatív, nem abszol*ut* erőfokról van szó. Szünet utáni első szótagról még nem tudjuk, mi a szándékok relatív erőfoka. Nem 1 4 1 4 stb. a valódi erőfok képe, csak az kell, hogy minden második erősebb legyen az előttevalónál.

A részletes elemzés (dán szöv*eg* 13–17 ss.) azt mutatja, hogy a troch*éus* elől áll leginkább, s az erőviszony 4 3 1 4 vagy 4 2 1 4. Mennél kisebb az esés \ 1-2 szótag és mennél nagyobb az emelkedés / 2-3 szótag közt, annál harmonikusabb a vers.

Segít a pauza sorközben, mert a trocheus első szótagját az előzőhöz tapasztja.

Like to a step	dame, or	a jow	ager	
1 4	3 2	1 4		

másodikát a köv*etkezőhöz*,

„láb [?], jamb*us*" „peu de valeur", mert aláhúz kis hibát, szemnek szól.

Fordítottja: ∪ – a – ∪ közt kevésbé, mert 3 4 szótag**csoport igen ritka**. (Értsd: a germán nyelvekben.) (4 3 gyakori, jobban sietünk a csúcs felé, mint a leszállással. Vokális csúcs, előtte levő conson*ans* rendesen rövidebb, utána valók gyakran hosszúk. Erős szótag előtti szótagot gyorsabban és kisebb erővel ejtünk, mint az utána következőt. Ezért lassabb ált*alában* a – ∪ mint a zenében is az anakr*eon* rendesen élénkebb tempójú.

[Egy mappából kitépett – felül lukas – kockás lap két oldalán tintával. Valószínűleg korai írás.]

Quantitás. Kiejtés élességéből [*állandóan veszít*?] Ha ez a fejlődés tovább folyt*atódik*, egy nap arra ébredünk, hogy nincs többé világos mérték a nyelvben, a mért*ékes* verselés lehetetlen.

Ámde mi szentül hisszük, hogy ez a „fejlődés" csak időleges romlás, és fel lehet tartóztatni némi nyelvi kultúrával, aminek mi még csak az elején tartunk. [Fölé beszúrva:] Nem is természetes fejlődés: parazita.

A nép zárt [olvashatatlan szó] hibátlanul

nagy öröm vár rá, mire műveltsége odajut, hogy Berzsenyi verse megnyílik előtte. De hát csak a latin mértékre vett versben van szerepe a mértéknek?

Fogarasi, Arany próbálta. Már Kalmár *György*! [?] Szept*ember* végén? Idegen dallamemlék? (Die Rose, die Lilie, (Heine). Ezért hiába minden próbálkozás megzenésíteni, nem lehet, csak idegen dall*amra*. (Arany)

Még [olvashatalan] a magy*ar* [olvashatatlan] nem fejezte be, kvanti*tás* állandó 3 [?] szabadon vall.

(Mit tanulhat m*agyar* költő a népdalból?)

[Két apró, három lukkal összefogott noteszból kitépett lapon apró betűs, elmosódott írással. A kihagyott helyek olvashatatlanok.]

A m*agyar* vers jövője

Vargyas kitudta a zenét a kötészetből és verstanb*ól*, én több zenét kívánok mindkettőbe. Valóban [a] verselés elszegényed*ésének* főokát költőink zene-tudatlanságában látom. V*argyas* [?] szabad vers, és kötött, költők is mintha a felé húzódnának, a mértékes vers új divatja is erre mutat. A verstanban is több zenei fogalom és analógia hamarabb tisztáznak. Iktus, Vargy*as*: „tagadom", én: állítom. Van zenei „fogantatás" újabb versb*en* is, csak végtelenül szegényes és idegenszerű. Pl. kötetekre való verset lehetne összegyűjteni a Bob herceg nótájára illő; nyilván öntudatlanul él a verselők tömegeiben ez az egykor országos sikerű operett-dallam. Ady „Papp Viktor valceréhez" ír verset. Nem ismerjük, nem tudjuk, hogyan illik rá. De ha bevallottan népdalra ír: az kegyetlenül döcög. (A cigány vonójával.) A jambus hívei a banális népdal (nóta) emlékétől akarnak menekülni. Nem tudják a jámborok, hogy olvastukra mindenkiben, aki csak kicsit ismeri a nyugati zenét, idegen dallamemlékek ébrednek tömegesen. 1848 nemcsak politikában akadt [?] el gyászosan, hanem a verselésben is. A népből való megújulás teljesedése még hátra van verselésben is. Példát adott A*rany János*: Juhaj! [= Népdal]

Eickhoff hibakereső metrika alkonya. Meistersinger: Zsigmond szent tűz

Bérét **más** látja [= Kölcsey, Bordal]

Jó ritmus, amit a tartalom sugall, ami a tartalmat jobban kifejezi. Zrínyi: el kell fogadnunk, hogy tudta volna jobban. De helyes olvasása sok vélt hibát eltüntet. Nem Gábor Ignác. Zenei fogalom. Syncop*a* aktus marad s*forzato* háromféle: dinam*ikus*, melod*ikus*, *agogikus. Kiemelés esetleg vegyül, a bizonytalan „hangsúly" szót mellőzni kellene. Saran: „Abgesetzt* [?] *würd ich" I* [= *Félreállítanának*].

Din*amika*: erősebb, de halkabb ejtés is kiemelhet melod*ikalilag* magasabb [*han-*

got,] (de a délnémet pl. mély). Agog*ika*: lassítás vagy gyorsítás egyes szótag nyújtása (magyar rövid szótagot nem lehet nyújtani), inkább rövidíti a kiemelés. Szünet! Tomori nem – ∪ ∪ hanem ∪ ∪ ∪. Mindezek ellenkezője ront. Szünet rossz helyen. A görög ritmusjelek még a Saran kezdte kiegészítéssel sem elegendő kóta jelek. Ezt is Ar*any* kezdte. Din*amika* tempo fokozása magyartalan. Színészeink abuzusa: „hogy" után vessző = nekigyűrkőzés a bombaszerű dinam*ikus* kiemelésnek.
[Előjegyző Zsebnaptár az 1954. évre. III. 18–25–28. „Bob herceg" Huszka Jenő operettje, a dal „Londonban hej van számos ucca".]

Magyar énekstílus

Ez a publikum, amely évtizedeken át panasz nélkül tűrte a régi Lohengrin-fordítás rettenetességeit, és észre se vette, hogy azok megjavultak, idegenül fog állni egy olyan melodikával szembe, amely a magyar nyelv természetéből folyik. Ha egyszer végre majd felhangzik egy ilyen opera, amely se az olasz, se a német, se a francia zene frazeológiá*já*val nem él [„él" áthúzva] erőszakolja rá a nyelvre, hanem csak engedi a nyelvet szárnyalni a maga választotta irányba, exotikusnak fog feltűnni Budapesten.

Amint nem veheti az ország mintául Budapest nyelvét, a szórendben és mondatszerk*ezet*ben, úgy nem veheti nyelvmelódiában sem.

... ének

Minden nyelvben módosul, amit né*meteknél* elvégzett Stockhausen, nálunk senki. Bizonytalan tapogatózások közt mozog a m*agyar* ének: ilyen [?] naturalisták megcsinálják rendszerüket, ami velük sírba száll. Nem tud iskola, hagyomány kialakulni. Opera: legjobb fordítások (sziszifuszi munka) figyelmen kívül hagyják a nyelvmelodikát. Közöns*ég* ép nyelvérzékű része a zenétől távol áll. Zenészeink pedig a nyelvtől állnak távol.

Nyelvmelodikai vizsg*álatokra* ép nyelvérzékű komponistának nincs szüksége. Ösztönös biztonsággal úgyis eltalálja az igazit. – De nem tudva sem... [?]

Kabaré mételyező hatása már önkéntelen komikum lett az eleinte akart, paro*disztikus* hangsúly-rontásból. Német kultúrából lassan kiemelkedett fővárosi közönség itt nagy türelemmel fogadta volna a jó ... magyar nyelvérzék híján, és mégis, mindenáron magyar szövegre író komponistának, ha előbb megtanulná a m*agyar* nyelv kótáját.
[1916. december 8.?]

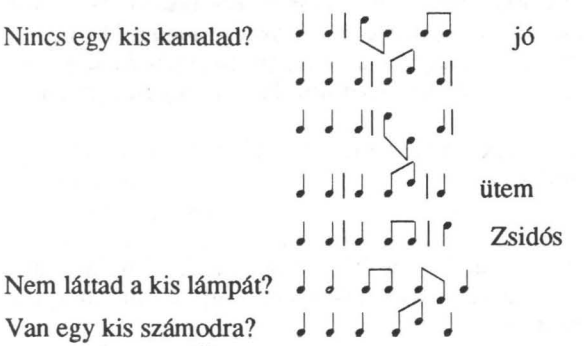

[A Magyar Kórus 1936. III. 20-i utalvány-szelvényén hátul is, a nyomtatványon keresztben is V.ö. A magyar kiejtés romlásáról, V-II, 189.]

Mi nyomta a magy*ar* szellemet, hogy első zenei kibontak*ozásá*ban nem tudta magát szabadon kifejez*ni*? A biedermeyer szelleme. Rátenyerelt egész idegen dallamterhével, ami ma már a műveltek népdala lett (Színi), hisz ez különböztette meg a paraszttól, és a magyar művelt mindig **akart** különbözni tőle.

A dalok szövegét a költők egyelőre az új költészet diadalának, tehát vitán felül nemzetinek tudták. Mért legyen idegen a dallam? A biederm*eyer* idegen versformái megannyi *i*degen dallamot jelentettek! Az a dallam belopakodott a magyar fülbe, még ha sohasem hallotta, ha igazi hangzó mivoltában sohase került elibe, a versek csengésében ott bujkált.
[Postaigazgatóság visszatérítése 1941. június 25-ről.]

Vajjon az a számtalan énekprodukció, amely B*uda*pest zenei életének jó részét teszi, annak magyar nyelvű része kielégítő-e nyelvi szempontból, a magyar nyelv sajátos ritmusbeli, hangsúlybeli és immanens melodikai jellegzetességei*t* keltik? Úgy énekelnek-e, ha magyarul énekelnek, hogy a nyelv felemelkedik, zománcos fényt kap-e benne, ahol kell, azokban a fajtákban, mint a reci*tálás,* uralkodik-e vagy nem? Erre a kérdésre határozott nemmel kell felelnünk. Azoknak, akik a m*agyar* nyelvet nemcsak mint praktikus eszközt, hanem mint csodás szerkezetű művészi anyagot nézik – egyszóval akikben a m*agyar* nyelv él, sok elrontott zenei élvezetre, sok szenvedést álltak ki, operai estéken, hangversenyeken etc. –

Magyar ének

1) Nem kifogástalan. A kontár fordítások hibái (ma már jobb) rontották a publik*umot*!
b) eredeti zeneszerzők Erkeltől máig.
c) Előadók (hibái)
[Egy hosszúkás cédula mindkét oldalán.]

A magyar zenei deklamáció

Nincs. Operaszövegek, eredetiek, úgy hangzanak, mint a fordítások. A recitatívban lehet segíteni a dolgon. De ária, melos – még Takács se. – Dalok. (*Lásd* még Tarnay, Kazics). Ok nagyrésze az idegen verselés. Helyesen mondja Thew*rewk,* hogy egy magyar hexameterben több magyarosság van, mint a jambusban. A jambusra pedig csak idegen lejtésű melódiákat lehet írni, hacsak úgy nem teszünk, mint Egressy a Szózattal.

Minthogy a publikum zenére teljesen el van rontva, időbe fog telni, míg egyáltalán szükségét érzi ilyesminek.

*

A leghelytelenebb sovinizmus az operákat fordításban előadni. Ez tompította el a közönség érzékét. A nemzeti újjászületés okvetlen meg fogja hozni a m*agyar* deklamációt is. (Alap: a népének.)
[Egy cédula mindkét oldalán, halvány ceruzával.]

A magyar paraszténeknél folytonosan tudatos a szöveg. Nagyon kevés a szabad melosz. Reflexiók közb*en* a szövegről. (Dallamról soha.)
[Egy cédulán, melynek hátán felsorolás, mely számok Vikár Béla fonogramm-felvételeiből valók: XIV, XIX és XX.]

Magyar ének ...stb.

Eleinte tréfás célzattal, nevettető szándékkal használtak ferde hangsúlyokat, lehetetlen ritmizálásokat. Később megszokták ezt, a komikus árnyalat elveszett, rendessé lett. Vagy talán eredetileg sem volt egyéb önkéntelen, akaratlan komikumnál?

Szakasztott mása ennek a folyamatnak a nyelv terén. Jó magyarok is, félig a rosszul beszélőket csúfolólag, félig mosolyogtató célzattal mondogattak a) szószerint németből fordított mondatokat, (itt van a kutya eltemetve), b) szólásokat. (A nyelvrontás komikum). Ez csak addig nem veszélyes, míg mindenki tudja a szólás vagy közmondás eredetijét is, ezen alapul a nevettető hatás. De ha megszokottá válik, anélkül, hogy az eredetire gondolunk: komoly veszély.
[Egy hosszra levágott papírszelet összehajtott egyik felén tintával.]

M*agyar* ének

Erkel műve mért nem fejlesztett m*agyar* énekstílust? Mert magyar erőssége főleg a hangszeres részben van. Vokális része, mely a régi olasz-német mintán [?mentén?] mozog, jobban ... [? olvashatatlan szavak] fordításban jobb volna olaszul. Nincs egy igazi vokálszám, amely elterjedt jó magyar énekelhetősége miatt, (mint Weber) népszerű részletei mind [?] hangszeresek, vagy ha énekszámok is, inkább hangszeren terjedtek el.

(Meghalt a cselszövő.)

Mért nem teremtett a dilettáns irodalom? Mely sok tekintetben jobban megközelíti. Mert natural*ista* előadásban élt, azt hitték, egyedül jogú. [?] Ez a tévedés oly sokat rontott, (magyarul énekelni veleszületik, vagy tud, vagy nem, tanulni nem kell, nem lehet.)

Takács [*Mihály*], aki geniális magyar nyelv-ösztönével a legrosszabb operafordítást is valahogy el tudta fogadtatni – olyan nevelő szerepre jusson a m*agyar* énekben, mint pl. Stockhausen a németre, ha ösztön meg is volt, hiányzott a kultúrája, iskolateremtő képessége.

Ezért töretlen maradt az út mai napig, a dilettáns irodalom idegen elemei, de nem egyszerű frázissal, hanem fáradságos, nálunk szok*atlan* exact vizsgálattal.
[3 átlátszó, fehér cédulán.]

Énekstílus

Amint a zeneszerzésben, úgy az előadóművészetben sincs a m*agyar* deklamációnak frakciója. **Kivételes tünemények** voltak, Takács, **de egyikben** sem volt annyi kultúra és nagy perspektíva [? olvasat?], hogy m*agyar* Stockhausen lehetett volna.

A publikum indulgenciája és ellenőrzése csekély volt, mert éppen az operalátogatók magyar nyelvérzéke volt mindig a legkevésbé kényes. Így szótlan tűrték

már két emberöltőn át a m*agyar* nyelv kerékbetörését. B*artók* műve az első sikerült kísérlet rá, hogy a nyelv lelkéből kinövesztett deklamációval adjon addig el nem ért erőt és plasztik*át* a drámai dikciónak. Népdalra támaszkodik, ez a siker titka.
[Egyetlen, szakadt fehér cédulán halvány ceruzával.]

Bob herceg dallamára
Dallamra írt versek

Berzsenyi (Az én kedvesem)
Verseghy 215. Nála különösen. Madárdal.
Ady, Goethe (Stolte) Vörösmarty Horváth 113 lap.
[Kodály 1918 április 21-i hangversenyjegyének túloldalán.]

Dallamra írt versek

Berzsenyi: Az én kedvesem
Vörösmarty: Haj, száj, szem stb. Ady-ig (Stolte)
Idegen dall*amra!*
Vörösm*arty:* Madárdal, s annyi más **öntudatlan**
Liszt Ferenchez. Nehány dallamminta örök com*positiominta?*
Himfy!
Mai dallamszegény*ség*.
Lehet-e megváltoztatni az immanens dallamot? Nem lehető legigazibb dall*ama* Csok*onai*nak a Tihany? Németes nótája? [Túloldalon fordítva újra kezdve:]
Liszt, cigányok. A szalonember felületes csevegése, aki (idézet) „tilos egy dolgot alapjában megfogni", mert unalmas, pedáns.
[Két felül lukasztott noteszlapon. „Népdal és magyar vers. (Dallamra írt versek)" feliratú borítékban.]

Bob herceg kaptafájára megy az olyan vers is, mint *József* A*ttila* Eszmélet. [N. B. nem teljesen: 1.2.3.4. sor helyett 2.1.4.3. a versszak elején. Egyébként igaz.] Íme, egy idegenszerű, valcer-ritmus a m*agyar* versírás óriási többségének zenei ihletője; idegenszerű dallamemléke elválaszthatatlan kísérője. Ady és Bob herceg! Fedák Sárin keresztül. (*Lásd* róla cikkeit.)
Az egyenlő szótagszám rabságától szabadulni. Többet ér a megfelelő sorokban egyenlő ritmus, esetleg különböző szótagszámmal, mint a fordítottja: egyenlő szótagszám másjárású ritmussal. (Ez a baj sokszor Adynál is.)
Strófás kompozícióra a legtöbb magyar vers nem alkalmas.
[Egy sárgás cédula mindkét oldalán ceruzával. József A. verse 1934-ben készült.]

Ad notam Bob

Köszvény ország stb., leírta Ady, milyen nép lakik itten. Nos azoknak kellett a Bob. Eleinte A*dy* is beleesett.
Népdal és Bach–Beethoven helyett Dankó és Huszka jelentette neki a zenét.
[1959-es nyelvészeti kandidátusi vitára szóló meghívó hátán.]

Bob-rokon ős. Fazekas Mihály: Nyári esti dal.
[A vers 8.7.8.7.8.7.8.7. sorokból és tiszta magyar ütemekből áll, tehát semmi köze a Bob-herceghez. Egy szakaszát ide is írom. Kodály az egészet kimásolta.]

„Halkkal ingó lanyha pára!
Szálldogáló harmatok!
Kis furuglyám lágy szavára
Tiszta hangot adjatok.
Lengd be véle gyenge szellet,
Sík mezőnk határait,
A juhász a nyájja mellett
Hadd fülelje sorjait."

Zene vértjétől megszabadult költészet álutakra tévedt. ... / .. / .. / .. / magyartalan ritmus!
Ej sjeki kácser ma doline
Londonban ...
[Uo. 48. lap.]

Bob-herceg dallamára [C. borítékban összegyűjtött egy sor verset ebben a mértékben. Egyetlenhez fűzött megjegyzéseket:]
Madarász Emil verse: Préda-fiaink, lányaink. „A nyomatékosan leszakadó 3 szótag – ∪ – (rím) különösen magyartalan, kivéve, ha hangsúlyos. De mennél több ilyen van, annál jobban a sorok végére veti a súlyt, a h*angsúly*talanok is súlyt kapnak, sorok hossza szerint bántó v*agy* kevésbé bántó hatással.
[Ez piros ceruzával van a margóra körbeírva. A szövegben ugyancsak pirossal bejegyezte a hangsúlyokat és az utolsó három szótagot. A lap és időpontja megállapíthatatlan. A vers alá írva: 1957. január. A többi, eltett vers a következő: Juhász Gyula: Munkásgyermekhimnusz. Ez gépelt másolat. A többi újságkivágás:
Heltai Jenő: Március [1957. szeptember 8. Vasárnap], Földeák János: Mintha szívemet oltanák [1944 után], Szüdi György: Nyitott tenyér [... Újság 1956. január 7.], Győre Imre: Mártírok üzenete [1957. szeptember 11. szerda], Csohány Gabriella: Szamarak az országúton [1957. szeptember 8. vasárnap], végül Eörsi István: Válaszúton. [Ceruzával az aljára írva: Irod*almi* Újs*ág*, június 16. 1956.]

Gábor Ignác-vita

Gábor Ignác: A m*agyar* ősi ritmus. 1908.
19. lap. mai esztétikai szempontot visz bele. – A másolók: külf*öldiek*, a régi irodalom magas **művészi** termékeit őrizték meg. A mienk: **szemét**: félpróza, fordítások, talán sokuk nem is készült versnek. Verset akkor alig ismertek: **ének**szöveg ez mind, a dallam-ritmus elfödte, vitte magával a szöveg tökéletlenebb részeit. De meg a magyar hangsúly éppen nem olyan, hogy ne tűrne el egy kis elnyomást. A szótagszám meg a dallamban is változhat.
23. a Bort itt*am* én: **dal**, nem vers: a zene viszi. Bevallja, hogy nincs ritmusérzéke. Ha dalszöveget **elmond** az egyszerű ember: úgy mondja. Négyesynek van igaza. Incongruentia, amit ma már nem tartanak **hibának**. (Eickhoff levele).

Itt kellene az **ictus** mivoltát elemeznie *Gábor*nak, látná, hogy lehet **súly** az ütem elején, lehet amellett melodiával kiemelni a súlyos szótagot is. (Abgesetzt ward ich, Saran.) [= Félreállított voltam.]
24. Négyesyre fog olyat, amit nem mondott.
25. Négyesy tévedése csak az, hogy a régi kritizáló álláspontot van: helyes, **helyesebb**.
26. Arany-idézet! Hol lebegő súlynak más súly nehezéke.

Methode: sorra venni azokat, amelyeknek fönnmaradt **dallama**.
28/29. Apáti-idézet **súlytalan kezdetei**. [?]
30. Dogma! Illik a magyarra is? Lássuk előbb a **népdalokat**, melyek dallama fennmaradt, tehát biztos alapot ad, mert ezek a dallam nélkül ..... nem élnek. Majd aztán ezekről (bűvös szó: analógia) visszakövetkeztetést vonhatunk olyanokra, melyeknek nincs ugyan dallama, de lehetett. Egész más szempont alá esik az, aminek dallama sosem volt! Anyagunk megválogatásánál ezt a két szempontot élesen meg kell különböztetni!

A népdalok vizsgálatából kiderül, hogy nem contradictio in adjecto [= ellenmondás a jelzőben] a gyenge részen álló alliteráció.

24. Nincs is érzéke. Saran, etc.: a vershangsúly és mondattani folytonos harca a versben! Fokozatok, örökös lebegés, egyik se győz; tudatos költőnél tudatos hatás: syncopa, tempólassítás, súlyos megtömése a soroknak.

Nem durván nyomatékosítani kell itt a súlytalan szótagot, hanem lágyan átsiklani; (schwebende Betonung), [= lebegő hangsúly], ez ad a versnek változatosságot a verkli-tánc-dobszó verssel szemben, külön m*ű*v*észi* hatás eszköze.
25. „honnét vegye... Ez az! Ezt nem tudja *Gábor*. A ritmusból! Ami ered*etileg* idegen a szótól! Ráerőszakolt kényszerzubbony, de szépítő-

Gábor teljesen a naturalisztikus előadó iskola alapján áll. Pedig ennek nagyrészt már befellegzett. (Saran sok idézete.) Thoraud Comedie fr*ançaise*: eleinte komikus, de idővel monumentális, egyedül adequát előadásnak, gyönyörűnek érezzük. (– Voltaire: qui fait 10 bons vers alexandrines depuis Racine?) [= Ki csinált 10 jó alexandrint Racine óta?]

25. **mindenütt? hol?** a sok súly és ellensúly, a versritmus nyomatéka mondattanilag súlytalan helyen és viszont: fék a vers tempóján, ami nélkül cepperklivé, egyhangú kopogássá fajulna minden vers.

A naturalista előadásmód azzal, hogy folyton kiemeli a mondattani súlyokat, agyonüti a verset. Próza lesz abból.

Olasz vers? Fr*ancia vers*? A m*agyar*ban csak
26. Négyesy legföllebb abban téved, mikor ezt fogyatékosságnak veszi. – Buda halála: syncopa, *sforzato*, amely szintén nem veszi el a taktus-éli, titkos, csöndes ritmikai súlyt. Mik a *súly*-fogalom *elemei*? Ezt kell vizsgálni exactan. (Lásd Saran végén lant, stark etc.) „Hol lebegő súlynak más súly nehezéke?" – 1. Wundt ritm*us* psychol*ogie*. Súlyt ott is érzünk, ahol objective nincs is.
27. Nem a magyar hangsúly tudom*ányos* elemzésén fordul meg! Ez hiányzik mai napig.
34. Az alliter*áció* primär versalkotó principium? Rímes próza nincs? 1. Altgerm*anische* Metrik VII.
46. Még meg kell vizsgálni, hogy adták elő? Egyenlők-e az ütemek? (Palestrina!) Különbség a mensurstrich és takt strich közt.
46. ...bizonyos-e, hogy az a nagy különbség megvolt-e a régi germ*án* nyelvben? (Példák hangsúly-eltolódásokra.)
62. 1. = m*agyar* gyermekvers. 2. magyar gyermekvers. 3. de mennyire! (vers = strófa?)
19.-hez: régi költemény sokszor vázlatszerű. (L*ásd* Kölcsey, Vörösmarty kidolgozatlan kéziratait.) Bizt*os*, hogy nagy költőink is dolgoztak így. Csakhogy ők meg is tudták végezni. (?) Amazok nem.
31. (Nem dallamosak: alliter*áció* hallható és zeneszerű hatása megvan gyenge helyen is) az én fülem érzi.

Gábor gyomlálni akar, ahol sokkal találóbban mondhatnánk, nem nő semmi, még gyom se, csak a jó vetés ütközik igen-igen gyengén. De az ő plántája: gyom.
37. Ütemegyenlőség is csak egy szűkebb koncepció törvénye. Már a görögöknél voltak gyors ütemek.
37. Átveszi a német forrás megkülönböztetését. De a magyar **népdalokra alkalmazza** a szavalt versből elvont szempontokat.
39. ration*ális* irration*ális* 5:9, 7:1, 5:3 nem rationális?
40. De a magyart nem lehet olyan szaporázva ejteni, mint a németet! A magyarban a súlyos és súlytalan szótagok közt nincs akkora volumen-különbség. A magyar szótagok – ebben közelebb áll a fr*ancia* nyelvhez – körülbelül egyenlő rangúak. A magyarban nincs **schwa**! (félig elnyelt szótag)
43. Hogy az alliter*áció* csak olyan nyelvben lehet versalkotó, amelynek explosiv hangsúlya igen erős, bizonyítja a magánhangzók alliterálása. Hogy nem éreznék a különböző magánhangzókat különbözőnek, annyira egyező elem volt a **spiritus lenis**, az erős lökés, amelyet minden magyarul beszélő német ember beszédén mint erősen feltűnő idegenséget érezhet mindenki, akinek füle adatott, hogy halljon. Ezzel szemben a magyar inkább összefolyatja a szavakat, majdnem mint a francia, [*és a*] román nyelvek, úgyhogy az idegen sokszor nem érti, mert nem tudta megfogni a szókezdetet. A magyarban például lehetetlen 7 szótag súlytalanság egy súlyos mellett.

45. Ellensajátságok: 1 a magy*ar*ban a szótagszám általában törvényszerű. 2. [nincs]
47. Van-e magyar, aki versnek érzi ezt a fordítást, bár az ógermán vers törvénye szerint készült? *Ha* aszerint olvassuk! Megnézni *Gábor* egyéb – ahol versszerű: magyaros ritmusa teszi! Olyan nyelvekben fontos a szótagszám, amelyekben a súlytalan szótag jelentősége nem sokkal kisebb a súlyosnál (primus inter pares) [= Egyenlők közt az első); azokban nem fontos, ahol a hangsúlyos szótag annyira kiemelkedik, hogy a többiek csak mint nyomorult szolgák veszik körül: lám 7-et is megbír! (Sieversben mi a maximum?)

Alliter*áció* primitív verselési elv, talán ritmus-előtti (Saran hypotézise éppen nem több, mint hyp*otézis*, fordítva is elképzelhető, hogy ez előbb volt! bár a hangfestő erejét nem tagad*hatjuk* [?], tűrhetetlenné válik mai ízlésnek nemcsak magyarul, ahol egész lehetetlen, németben is. –

Ahol *Gábor* ford*ít*, magyaros ritmus csendül: szinte elfelejtjük az alliter*ációt*, és ez jótékonyan hat. – Evolúció, a fejletlenebb megelőzte a fejlettebbet? – inkább úgy lesz, hogy az alliter*áció* kiélte magát, megszűnt termékeny princip*ium* lenni. Akármennyire beleillik azokba a remekművekbe, amelyekbe igaz, nagyon bele kell élni magunkat, és bajos az eredetibe való bepillantás nélkül, de lehetetlen a Gábor-fordításból, de leszorult: átadta helyét újabb, fejlettebb rím.

Nem tag*adom*, hogy régen volt a magyarban is alliter*ációs* verselés. Nem megtámadhatatlan hipothezis, hogy mindenütt előbb volt az ének, bár különösen Bücher igen valósz*ínűvé* teszi ezt. De azt más adatokkal kellene bizonyítani.
54. A magyarban több adat? 55? éppen ezért! ge/geben.
63. 1) Mik ezek: ének vag*y* szavalat? 2) hangsúly a szamoj*éd* szó elején? 3) jó lejegyzés?
70. Dallamukat is lej*egyezték*, ha van? Diktálásra nem lehet adni.
79. ! Óriási lapszus. Epikai ismétlés + alliteráció kiteremtése.
84. Énekről beszélt Munkácsi (78), tehát ezek nem beszédversek! Míg melódiáit nem halljuk, ritmusáról semmit sem tudunk. (Arany óta már meggyökeresedhetett volna ez a tétel.) Vogul-osztyák fejezete semmit sem mond. Még a vogul hangsúlyról sem tájékoztat, a szamojédről sem. – Sose feledjük: elsősorban nyelvi célokra készült szöveglejegyzések. Ha meggond*oljuk*: magyar népköltés*zetet* sem lehet a dallamok nélkül helyesen, biztosan ritmizálni, mennyivel inkább áll ez a vogul, osztyák szövegekről! De térjünk a magyarokhoz!
86. Kőnigsb*ergi Töredék*: 1. *Magyar* Ny*elv*.
96. Tehát Sziládynak van igaza. Csak annyiban nincs, hogy fogyatékosnak véli, ami nem „tiszta". Régi álláspont (Mint Négyesy 1.: 26 lap.)
105. Középlat*in*. Itt alliter*áció* a latin hangsúly szerint kiemelve a héberben lehetetlennek tartja ugyanezt. (55. lap.)
63. Dal-e a Castrén, akkor hol a kótája? Sorban elemez *nem* a magunk előadásában (Edda?) miket: 1) Castr*én* 2) **Munkácsi vogul.**
78. l*ap* említ valami éneksort. 3) Pápay osztják Népk*öltési* Gy*ű*jtményét.
84. lap következtetése ezek után hangsúlyos ritmikájú népek? Hát a quantitáló népek?
85. Königsbergi töredék helyes olvasása. –
86. Így bármely prózát lehet versnek olvasni. 99. Én kétségbe vonom.

89. Mi régibb: strichikus v*agy* strophikus 93. Melódiája? van? volt?
105. A középlatin egyh*ázi* költ*észetben*? hangsúlyos analógiát nem találni?
105. Középl*atin*. Itt alliter*áció* a latin hangsúly szerint kiemelve, a héberben lehetetlennek tartja ugyanezt. (55. lap.)
[Következik a Szent László énekről táblázat, lásd külön.]
122. De mi! Mi ez? talán valami bizonyíték. Itt aztán igazán elhűlünk a következtetéseken, amiket levon!
124. aprózó ejtés! Batizi melódiája elveszett: nem tudjuk ritmizálni!
126. Nem finom, hanem előlhangsúlyozó nyelvek dolga. (Ófr*ancia*?, óprov*anszál*, spanyol?)
131. Tinódi „csattogó befejezése": a Toldi Miklós nótája („**számoló tehetség**")
139. Hát **megmaradt**? Hisz a kegyelmes László királyon azt mutatja, hogy (99. lap) már elvesztette és .....
155. említi: nótára ment mind a kettő, mégis beszédversnek kezeli.
154-ok idézetek tele torzképpel.
165. sor pentapódia! Nem veszi észre.
175. érdeme, hogy ennyi alliter*ációra* figyelmeztet. Azonban helyes beállítás az volna: az alliter*ációk* a) %-számát, b) funkcionális szerepét kimutatni. Így igen sok véletlennek látszik.

Helyes: mai mértékkel nem szabad mérni régi verset.
177. A negatívumokban részben igaza van: a pozitívum rossz. Metronomra olvasni az ő ritmizálásait! Középtempó megállapítása sokakkal.
184. Középcezúra nélküli alex*andrinus* dallamára minta: lakodalmas, Árgyirus etc. egybe az egész sor! Így nem bántó. Ez a magyarázata Ilosvai, ♩♩♩♩ ♩♩ ♩ Tinódi 6 + 6-ra nem metszhető sorainak. Zrínyi, Gyöngyösi ugyan már nem írtak dallamra. (Hány % náluk az oszthatatlan sor? Hány amazoknál? Nem gondoltak-e ők énekre? Vagy az átvett technikát, **olvasván** Tinódit, elég jónak találták, (Zrínyi különben is elégedetlen) v*agy* még nem **olvasták** cesurával a magukét sem?
184. Zrínyi soraiból, pl. 7 + 5-öket kit**ű**n**ő**en énekelni a nyitrai lakodalmas nótára. – Különben itt a határ: Zr*ínyi* már nem énekre írt, a Zr*ínyi*ászt sohasem énekelték, de még egyelőre a régi technika.
485. Még Zr*ínyi*nél (is alliter*áció* és Gyöngyösivel 256) föltételezni: alapos-e, nem maradt fönn semmi verselméleti megjegyzés? – Itt kellene Gyöngyösiről szólni, (de csak 255. lap), mert nála mindég (?) 6, 6.
255. „meg volt engedve", „meg van tiltva", mintha egy titkos vérbíróság ..... Molnár Géza. Egyszerűen így írták, mert így érezték jónak, így tetszett. Ha változott az ízlés, már nem tetszhetett! (Evolúció: bűvszó) – Saran (1904) már nem olvasta! Pedig akkor az új ritmikai felfogás még nincs kialakulva. Félig érett gondolatok félig megemésztve: ez *Gábor*. Nem csoda, hogy belezavarodott. – Ha ritmizálását nézzük, azt kell hinnünk, sohase hallott m*agyar* verset helyesen olvasni, és semmi fogalma úgy a magyar nyelv természetéről, mint a ritmus mivoltáról, vagy egyáltalán nincs ritmusérzéke. (Kül*önös* tapasztalatra jutunk, ha átnézzük Edda-ford*ítását**
256. Ritmizálása (az alliter*áció* erőltetett kiemelése miatt) még az értelmi súlyt is megsérti.

256. lap utolsó sor, más ilyen példák!
258. A versek többsége mindig megmutatja, mi volt a költő előtt lebegő ideál. Gyöngyösinél 6, 6 ideál. A félsorok: 4 + 2, 3 + 3, 2 + 4 mellett még más?
258. Költői eszköz, valamit kiemelni rendkívüli hangsúllyal! Ez vala feltéve: az szebbiké légyen. *Gábor* ritmizálása ezt nem emeli ki: x̀ x x / x x x x / x̀ x x / x̀ x

sf.

x̀ x x / x̀ x x / x x x x / x̀ x

syncopa zenei szerű hatás nélkül észrevétlen siklik el a szó. *Gyöngyösy*? tudta volna ezt. De nehéz azt szedni, mert terem tövisen. *Gábor*: x̀ / x̀ x x / x̀ x
x / x̀ x / x̀ x x Itt a „terem" érdemtelen súlyhoz jut, tövisen súlya pedig gyengül. Már az is kiemeli a töviseket, hogy 4 + 2-ből a verssor fele 3 + 3-ba megy át, akadozást, figyelmet okot. – A 3 beosztás, 3 féle folyékonyság: legfolyóbb: 4 + 2, aztán 3 + 3, legadakozóbb 2 + 4. –
„Azért vagy-e itten, hogy így rémítenél" „Nem áll meg himének,"
x x x x/x x x /x/ x x x x
jól:
x x x x / x x / x x / x x x x az hízelkedjen bár
x / x x x x / x
jó x x x x / x x
sf
Arany *János* a „Haza mennék, de nem tudok"-ról.
259. x / x̀ x x x x x x x / x̀ x / x̀ x
S mond szabadulását ha az tenger tiltja
(A vers chladni-figurája széttörve! *Gábor*nak nincs sejtelme annak a ritmikus kontrahatásnak feszítő erejéről, mely éppen abból jön ki, hogy a ritmikai ictus is ragaszkodik (psych*ológiai* faktor!), és a nagyobb értelmi súly is verseng az elsőségért.
264-65. Arany idézet: csupa **kiemelés**! Arany italique-ja a sf*orzatót* mutatja! (Erről van-e valami szava magának?)
266. A hangsúlyos versek **dogmája**.
184. Tinódi nem akart caesurát *a* 6. után? Lásd dallamait. Csak egy van közte ♩ ♩ ♩. ♩ szerű? Idézett példák melyikből valók?
185. Zrínyi példák: **ritmikus erőparalellogramm**. Gábor az egyik összetevőt, e ritmikus váz állandóan egyforma súly-viszonyait teljesen negligálja. Amilyen tűrhetetlen kocogás az olyan hangsúlyos vers, melyben **mindig** erősíti az értelmi hangsúly a ritmikait (ingaketyegés, subjektív faktor), annyira prózává lesz az olyan vers, amely állandóan ellene dolgozik. Kettő közt van a jó.

*ha van bennük versszerű: alli*teráció* ellenére, magyaros ritmusnak köszönheti. – Idegen principium igenis létrehozhat más nyelvben is versszerű hatást. Klassz*ikus* nyugateurópai. De az alliterációs versre nyelvünk legalább amint azt ma ismerjük, nem alkalmas. A (hangsúlya – német. M*agyar*: Német anyanyelvű m*agyarok* beszéde: Ha nincs is levegő, a sok konszonans folyton megszakítja a nyelv meloszát, mely a magyarban folyik, még a pp, tt, kk is ritmusát fokozzák, amiért alkalmas a klassz*ikus* formához, mert jobban eltűri nyelvtani hangsúlyok elnyomását, mint a német.) Azért alkalmatlan az alli*terációra*, mert a hangsúlya nem elég kirívó, kemény, vehemens és vele szemben a súlytalanok nem olyan alárendeltek. (K. Z.)

187. Összefoglalás: a szótagszámok korlátlan szabadsága: nem mutatta ki, hogy megvolt. **12-es** nem azért nyomja el, hanem mert világszerte...
189. Népballada régebbi alakjáról a föltevést semmi sem támogatja (más népek XV. *századi* feljegyzései! Nálunk csak: nincs feljegyzés!)
190/91. Hideg havas! (betoldó szócskák: román népdal!)
200. De feltehető! Mikor mel*ódia* nélkül mondták.
203. Mind rosszul ritmizálva! Dallam ellen.
205. Népköltészet vizsgálata dallam nélkül lehetetlen. – 210. vonszolhat-e?
211. Neki nem nehéz a 6 szótag egybeszorítása. Még 7-et is összeszorít, lásd 212.
212. **Helyes**! Ez az alex*andrin* titka! A régi iktus emléke. *Lásd* fent.
211. Szem elől téveszti, hogy az ütemelőző mennyisége az előző ütembe tartozik.
218. Valósz*ínűleg* melódiára írt vers, mint ezek mind jobbára.
237. Már rájön a középlatin hangsúlyos verselésre. A német kutatók egy megelőző zenei ritmusból fejlesztik ki a beszédritmust. *Gábor* fordítva akarja. Amennyire plauzibilis amaz, annyira lehetetlen ez.
238. Gyarló félprózai fordítások, nem költői művek.
[Új lapon utólag beírva:] A reformátusok az eszmék első fölvetői: ..... Stolt Eickhoff, *Gábor* sem ismeri őket.
190. laptól: Népköltészet. Nb. megvannak a dallamok!
198. „ered*etileg* nem volt meg". Tehát úgy képzeli, hogy ered*etileg* dallam nélkül? Hisz a dallam kényszerít egyforma szót*ag*számra. Talán romlott a köv. [?] lehet. de nem eredeti. Erre kellene egy XVI. *századi* feljegyzés, mikor ezek a ball*adák* már készen lehettek, csak semmi nyomuk. – Regös melód*ika* a primitívebb forma? **Lehet**, tagolatlan. De egyrészt romlott, töredékes alakjukról semmit se következtethetünk. Primitív népek zenéje mit mond.
200. la. Mert dallam nélkül mondták.

Alex*andrin*

Esetek, a) mikor 12 szót*ag* egy tömeg (**Kivétel***es*: sőt csak 24. után van pauza: „Eridj Pista pajtás, nyergeld meg a Pirost!" (Gyergyó) 1) lakod*almas* 2) Bátori Kal*ára* 3) Argyrus etc. sok! Kádár. b) 6 szót*ag* egy, tagolhatatlan tömeg, egy súllyal. Igen sok példa. Az énekelt alex*andrin*ból vissza lehet követk*eztetni* az egykori beszédre is. Valamint ma az egyszerű ember, ha dalverset elmond, nem hangsúlyozza értelem szerint, hanem a melódia ritmusa szerint – úgy az alex*andrin* hangsúlyozása beszédben abban az időben, mikor még alig vált el a dallamtól, (Zrínyi, Gyöngyösi alig lehetett nagyon más) – Hogy 12-őt érezték egységnek, nem a 6-ot: egybeírták. A 6-os egység ritmusa más. (Tempója lassabb), (enjambement a két félsor közt, miáltal bonthatatlan egység a 12 szótag. Phoenix 21. l*ap*. gyakori? Szóátmetszés Gyöngyösynél soha?) – Hogy nálunk 11–13 lett a sorok mérete, nem 7–9, Gábor idézete azt mutatná, hogy gyorsabb volt. De *Gábor* figyelmen kívül hagyja, hogy az **epika** fősora ez! A lyrában kisebbségben van. (Átvágott szó: 53.)
Enj*ambement* 21, 22, 23, 25, 27, 29, 31, 34, 35, 40. (Sok fokozat! Mérője az a kisebb v*agy* nagyobb sietség, mellyel át kell ugornunk a 2-ik félsorra. (43., 46., 48., 49., 50., 51., 52., 55., 56., 64., 67., 89.)
Az ógermán metrikánál talán mégis közelebb áll az énekelt alex*andrin* ritmusa.

Gábor abszurd ritmizálása helyett talán jobban megvilágítja az alex*andrin* hanglejtésének titkát bonyolultabb esetekben. Hisz az ének*elt* alex*andrinnak* van egy fajtája, melytől már csak egy lépés a beszéd. A beszélt alex*andrin*. (Kenéz Sára hosszú verse fono*gráf*ba!) is valami énekélesszerű, mint minden vers. A költők mindig ellenségei voltak a naturalisztikus versolvasásnak. Saran. Miénk, Phoenix I. 16. 10[?] IV. 36. Ilyen alex*andrin* a mai, már nem 4 ütem, hanem 2 főhangsúlyos és 2 nem állandó helyű mellékhangsúly. A 6 szótag sokszor annyira zárt tömeg, hogy néha még a főhangsúlyt sem lehet egy szótagra lokalizálni, annál kevésbé a mellék*hangsúlyt*. (Külön vizsg*álandó* Gyöngyösi és Arany, sőt Arany művei is különb*özőek*.) Vajjon lehet a Buda hal*álát* a legtökéletesebbnek venni? Amikor Fogarasi theoriája erősen befolyásolta. (Befolyásolta? Lehr mondja, igaze?) Choriambus pedig inkább a 8-asban van, mely lassabb,a 12-esek rendesen szaporábbak. A régi 12-est Arany nem ismerte, úgy látom. (Szalontai sirató!) Bátori Klára! Recitatív jellege! Nem bizonyos, hogy A*rany* ismerte!

Gábor: ősi ritmus – Nyugat-cikkben (Zrínyi) Csokonaira hivatkozik félreértette! Cs*okonai* sehol sem mondja, hogy a 12-es különféle típusait rendszertelenül keverni lehet. Ezek a sortípusok, melyeknél Csok*onai* előtt bizonyos dalritmus-képletek lebeghettek, melyeket Arany később kótázva is kifejezett. – Arról, hogy a szótagszám szabadon változhat, A*rany* még nem álmodhatott, legalább nem mint komoly formáról. (L*ásd* tréfás lak*odalmi* versét, magyar knittelvers. Dömsödi Mészáros István levelei. (Iratni vele egyet.)

Nyelvmelódia, verstan

– Divatos angol nyelv. – Hullámzó (melódiában) szakadozott (ritmusban), beszédmód első hallásra elárulja a nem magyar anyanyelvűt, vagy legalább, ha itt született (szerencsétlenségére), előbb tanult németül vagy angolul, mint magyarul.
[Mindez 12 megszámozott papírszeleten, közéjük hajtogatva 5 számozatlan és utánuk téve két kisebb lap. Mindez egy „Gábor: Ősi ritmus" felíratú borítékban. Ebben van Szt. László-ének kimutatás is, amit itt közlünk:]

Szt. László[*-ének sortipológiája*]

Magyar					Latin				
1. MÁS	6 + 6	6 + 5	5 + 6	5 + 5	5 + 5	5 + 6	6 + 5	6 + 6	MÁS
2.		1	4	2–3	1–2	11			3–5
3.			1, 3–4	2.	1–4				
4.				1–4,	3–4.	1–2.	Ladislaus 3?4?		
5. 2 (7–5!)				1, 3–4	3		2? 4 Pannon		1. (4+5)
6.	4.	3.		1–2	2–3.	1., 4			
7.	4.	2.		1, 3.	1–4.				

2(4+3)

Magyar					Latin				
8.	4.			1–3.	1., 4				3(7+5)
9. 3 (4–5) 4(5+2+5)			1–2.		1., 4.				
MÁS	6 + 6	6 + 5	5 + 6	5 + 5	5 + 5	5 + 6	6 + 5	6 + 6	MÁS
10.	4.	3.	2.	1.	1.	2–4.			
11. 3 (4–6)			1–2, 4						
12.			2.	1, 3–4	1–3		4.		
13. 1, 4–5			2, 4.	3.	1, 3–4	2.			
14.	4.		2–3.	1.	1–3.	4.			
15. 2 (2 töredék)		4.	3.	1.	1.	2, 4.			3. (4–5)
16. 2. (4–5)			1, 4	3.	1–3.		4.		
17.			2, 4	1, 3.	2–3.	1, 4.			
18.		1, 4,	2.	3.	1? Ladislaus 2. 4				3. (4–6)
14. a fordítás nincs									4–5=5

7 + 5=2 5 7 22 31 44 16 3 1 4+6=1

4+6=1 7+5=2

4+5=3

+ 1 töredékes

Népd*al* analógiák: összes 10-esek Menyasszonytánc, Lakodalmasok etc. Thaly: Hallod- ifjú, Latin etc. minták. **Csükei** Illés nótája, régebbi példák? Ezekben tiszta-e a 3+2+3+2? És mégis jól hangzanak énekelve! Ok: a hangsúly a 3-ik után nem oly nagy, szinte egy nagy, 5-tagú, középen kisebb dipodiára olvad össze, akkor sokkal érezhetőbb! Ha ezt nem érezték volna kedvesnek még szó-átvágással is, nem írtak volna oly töménytelen sokat Balassától máig. Persze, mikor a dallam eltűnik, és egy eszköztől meg van fosztva a mű a **szóátvágás okozta zökkenő kiegyenlítésére.**

Szövegek revid*eálva* RMKT *szerint*.

[Gábor: Ősi ritmus feliratú borítékban, mint fentebb jeleztem. Minthogy már nagyszalontai gyűjtésének darabjait is idézi, csak 1916 után íródhatott a kézirat, ekkor vehette elő Gábor Ignác legfontosabb munkáját, és tette kemény kritika tárgyává.]

Műdal – népdal

Műdal – népdal objektív – megfigyelhető, kézzelfogható technikai, stílusjegyek. Szubjektív, fogalmakkal meg nem közelíthető jegyek: ethosz, hangulat, tónus, „intonáció". Komolyság, meggyőződés, etikai tényező, mélység, gyökeresség, imponderabiliák, súlyos apróságok.

Szöveg: ha szervesen vegyül a zenével, és magában határozott műdal-jelleg.

Szöveg cserélődik. Arany nem tudta, saját versére írt dallamot, csak más szöveggel.

[Átlátszó nagy íven, melynek hátoldalán Bartalusnak Almásiból kijegyzett dalairól szóló gépelt szövegrész olvasható.]

Népdal – műdal próbakő, választóvíz, igazgyöngy, drágakő. Bor, élelmiszer – ember a világ tele van hamisítványokkal, ami nem annak adja magát, ami.

Sokan boldogan élnek anélkül, hogy felismernék. De az ismeret boldogsága sokkal nagyobb, mint a tudatlanságé, ha néha keserűséget okoz is. A tudás fájának gyümölcse nem mindig édes.

[Egy meghívó szabad és nyomtatott oldalára. Toki Horváth Gyula a prímás, Bán Erzsi, Béres Ferenc stb. énekelnek, egy citerás is szerepel, rendezte Volly István.]

[56 előtti évek]

Óriási tévedés: egy előadásból [*zenét megismerni*?] Emberismeretet szerezni sok évi tapasztalat, csalódás. Nürnbergi tölcsér.

MNT [= Magyar Népzene Tára) I. tájékoztat az eddigi munkáról. Csak irányt mutathatok, milyen úton lehet megszerezni kitartó munkával.

Nem: mi a *népdal*, hanem: mi az, amit ér? 1–3 év, 78 lap, 2–300 dal. 1–2. kérdés a) ősréteg magával hozott, b) itt felvett, európai eredetű, c) itt készült, alászállt (régi műdal, 16–17–18. *század.*) d) itt készült, alászállt új műdal, 19. század.

Ezeknek saját stílusa, 13 [? olvasat]–19. századig és ágazatai, rétegei egységes, de számtalan árnyalat, évtizedek fejlődése egyik feltételezi a másikat. 1820, 40, 60, 80 más. Haj gazduram. Szö*vege* is! a) d) cédula.

Hihetetlen tömegű műdalt adtak ki nyomtatva. Annak elenyésző csekély része maradt életben ideig-óráig. Halva született. (Lapozunk a gyűjte*ményekben.*) De van, ami 100 és több éven át megélt. Ez bizonyítja, hogy volt valami életerő , vitamin benne. Ezek, ha ma már nem élnek is, történeti érdeklődésre számot tarthatnak. Különösen ha a nép is befogadta őket.

Egyik: szovjet dalok szerettették meg velem (fordítás kellene). Igen sokan (27) bevallják, hogy semmit sem tudnak a *népdalról*, de tévednek, ha könyveken át. Csak dalokon át lehet megérezni. Megjön a pillanat, mikor egy dal megnyitja fülüket, akkor aztán nem nyugszanak, míg végére nem járnak. Így jártam én a nép*rajzi* hímzéssel.

6) Magyarság a zenében.

8) Felszabad*ulás* utáni népdal? (öten kérdik). Nem adtak rá alkalmat. Elárasztották orosz és magyar tömegdalokkal sokszor becsmérlőleg nyilatkoztak a népdalról, elvették a nép kedvét. Ha majd lélegzethez jut, engedik dalolni a maga szája íze szerint, bizonyára kifejezést ad új érzéseinek. De míg ezt mások tukmálják rá, vagy szájába rágják: hallgat vagy csak immel-ámmal énekel.

Népdalt, tömegdalt írni nem elhatározás dolga. Közmondást sem lehet gyártani. Egyszer valakinek sikerül egy találó jó mondás, az fönnmarad. Így van a dallal is. Az kipattan, mint a szikra, mesterségesen nem lehet előállítani.

[Egy vastag, barna lap mindkét oldalán tintával.]

Mozg*almi* dalok megannyi merénylet a m*agyar* nyelv ellen, sajnos, kevesen érzik annak. M*agyar* nyelvérzék döbbenetesen eltompult.

[Kecskeméti Lapok. Notesz 1949. VII. 26.]

Zenésznevelés – Zeneesztétika

Félművelt zenetanárokat nem bocsáthat ki. Aki a magyar zene ügyében tájékozatlan, az félművelt. Aki zenész létére egy elébe került m*agyar* dalról nem tudja, mi lehet, m*agyar* szempontból félművelt, akármilyen jó zenész is különben.

De aki általában nincs tájékozva a nép- és műzene viszonyáról más országokban se: az is félművelt, mert nem tudja értékelni a nagy mesterek zenéjét, ha nem tudja, mi az, amit nekik tulajdoníthat, miből lettek azzá, amik.

[„Mi a magyar" kockásfedelű füzetben.]

Öt fázis (= 5 ujj)

4:|: ♩ ♩ ♩ ♩ :| ♩ ♫ ♩ ♩ |

333! Ilyet legtöbb gyerm*ek* tud.
Amorf gyermekritm*us* formát kerekíteni magában szegény, legalább 3 sorba 5 fáz*ist*, vagy 2. 3.

3 is: keverve |: ♩ ♩| ♩ **z**:|♩ ♩| ♩ ♩| ♩ ♩|♩ **z**|

Variáns: 2

Később a ritmus-strófákat dallammal ellátni. De ritmust jó soká dall*am* nélkül. Hát dall*amok* ritmus nélkül? Veszélyes, csontváz kell.

Ambitus: hangterjed*elemmel* nőhet. 4 soros strófa szöveggel is! Már 5 évvel elválik a produktív – receptív *típus*, bár a legtöbb gy*ermek* produktív. Ha egy párat megtanult, mindjárt variálja, és tud hasonlót rögtönözni.

[„Magyar zene" „Csak 3–4–5-en vagyunk" kezdetű írás alsó felén. Hátul művelődéspolitikai szöveg.]

Zenész iskolája

Mért oly kevés jó? Ritka szerencse, hogy emberi és művészi érettség egy időben jelentk*ezik*. Technika korán kész: nem tud vele mit csinálni. Késik: még nagyobb baj: értékes tartalom esetlen formában jelentkezik, soha nem javítható művek, jó gondolatok vesznek kárba. Techn*ika tanuláshoz* [?] általában későn fognak. 18 éves korban már *a* kontrapunkt elemeit kezdték (Zarlino). Monteverdi első kiadványa 17 *éves* korában megjelent, Ingegnerinél tanult. – Másolás.

Ismétlő iskola. Debussy: je réapprand [= én újra tanulok] Schubert 32 é*vesen* [helyesen: 31!], halála előtt pár nappal Sechter*nél kezdte tanulni az ellenpontot*. Érezték: nem tudnak eleget. Brahms 27 é*vesen* Joachim [?]

Irodalom

Nem szórakozás: táplálkozás, életism*eret*, élni tanítanak a nagy írók.

Zenéről beszél: ítélni! Nem penzum: üdülés, öröm, nem kellemetlen kötelesség: alig várt aktív játék.

[*Az*] ifjúság 70 százaléka zenei vadember marad, technikai szakgimn*azista*.

[Egy 1962. novemberi kubai jelentés hátán, alatta utazásával kapcsolatos német szövegrészek.]

Volksmusik (Bach-Choräle)

Es gibt Gefühle, die nicht besser ausgedrückt werden können. Ich idendifiziere mich: ich kann nicht besseres thun, als jenes Lied anstimmen. (Viele Kompo*nisten* würden abgehalten werden misslungene Versuche zu machen etwas auszustrichen, was schon da ist.)

Man versuche sich die Werke Bachs vorzustellen, wenn er an allen Stellen wo er den Choral verwendet, eigene Melodien gesetzt hätte.

Bei aller Erfindungskraft wären diese „fingirten" „Choräle" nicht im Stande, den Werken jenen Halt zu geben, die sie jetzt.

Ja Bach schneit so [?] oft als Gegengewicht, als (fék) seiner unbündigen inne*ren* stürmischen Phantasie zu gebrauchen, als Felsstücke in der Meeresbrandung. an denen erst die Macht der Wellen noch sichtbarer wird. [= Vannak érzések, melyek nem fejezhetők ki jobban. Én azonosítom magam: nem tehetek jobbat, mint azt a dalt megzendíteni.] (Sok szerzőt visszatartana, hogy sikertelen kísérletet végezzenek, ha kihúznának valamit, ami már ott van.)

Próbáljuk meg Bach műveit magunk elé képzelni, ha azokra a helyekre, ahol Choralt használ, saját dallamát tette volna. Minden találékonyság ellenére is ezek a kitalált korálok nem adhatnának olyan tartást a műveknek, mint ami jelenleg van.

Igen, Bach annyiszor látszik ellensúlynak, féknek fékezhetetlen belső, viharos fantáziája ellenében, mint a sziklafokok a tengeri hullámverésben, amelyeken a hullámok hatalma még jobban látható.

[Egy gyűrött, kettőbe hajtott papíron, aminek hátán áthúzott fogalmazás van a magyar nyelvmelódiáról.]

Durand

Il semble que c'est le premier œuvre que vous publié en souvenier de jeunesse 1925 écrit 1907 Bien je continue a payer, pour le plaisir que m'ont fait les oeuvres de **Debussy** il y a 30 ans.

Mais capitalisme effrayant –

Je suis convancu, que j'ai n'a pas pris, mais j'ai donné quelque chose avec cette pièce. J'ai donné expression à mon amour, admiration et sympathie pour Debussy, pour le France, – et vous venez encaisser les frais. –

Quant aux frais, si je vivrais 100 ans, cette pièce ne me pourra reinbourser les sommes (enormes pour moi qui J'ai dépensé pour acheter quasi tous les oeuvres de *Debussy*.

Qui, j'éteis le premier de lés emporter ..... [?] mon pays, le premier d'avoir écrit un essay sur *Debussy* en hongrois, et l'instigateur de maint execution de ses oeuvres, le premier de diriger l'attraction et par mes écrits et mon enseignement – bien peu informé – sur la musique française dans un pays qui ne connaitte jusqu'alors que la musique allemande et italienne. C'est à ma suggestion, qu'un jeune quatuor étudia l'op. 10 de *Debussy* pour l'executer tard de la façon, que *Debussy* déclara 1910: – – –

Moi, je serais touché et honoré, si un de mes jeuns confrères trenterait un de mes motifs de la sorte, qu'en proviendrait une œuvre original tout en s'aprayant sur le motif enprunté. Les fugues des beaucoup de maitres sur des thêmes d'autrui.

Quant au motif de *Debussy*, il est assez lien commune ..... Händel, Brahms (5 lett) Dohnányi, Csajkovszky. Léroux. (Gedalge témái közt?)

[= Durand. Úgy látszik, ez az első mű, amit ön közread 1925-ben 1907-es fiatalságunk emlékére. Igaz, folytatom fizetni azért a gyönyörűségért, amit Debussy művei okoztak ezelőtt 30 évvel.

De az ijesztő kapitalizmus

Meg vagyok győződve, hogy nem vettem semmit, csak adtam valamit ezzel a darabbal. Kifejezést adtam szeretetemnek, csodálatomnak, és rokonszenvemnek Debussy iránt, Franciaország iránt, és önök fogják bevenni a költségeket.

Ami a költségeket illeti, ha száz évig élnék is, ez a darab nemigen hozná be azokat az összegeket, amit akkor számomra jelentett az a kiadás, hogy megvettem Debussy mintegy összes művét.

Igen, én voltam az első, aki azokat elvittem országomba, az első, aki tanulmányt írtam Debussyről magyarul, én voltam az ösztönző legtöbb munkája előadásának, az első, aki irányította az érdeklődést és írásaim által a tanítást – igaz, kevéssé tájékozottan – a francia zenére, abban az országban, amelyben nem ismertek mást, csak a német és olasz zenét. Az én ösztönzésemre tanulta meg egy vonósnégyes [Waldbauerék] az op. 10-et Debussytől, hogy azt később előadva Debussy azt nyilatkozta 1910-ben: ..... [Itt Debussynek feleségéhez írt levelét akarta idézni.]

Magam meg volnék hatva és tisztelve, ha valaki ifjú kortársaim közül megkísérelné egyikét motívumaimnak olymódon felhasználni, hogy abból egy eredeti alkotás jönne ki a kölcsönzött motívumra mégis teljesen támaszkodva. A sok mester fugái, amelyek mások témájára épültek.

Ami Debussy motívumát illeti, ez eléggé közös összekötő ..... Händel, Brahms (5 lett) Dohnányi, Csajkovszky, Léroux, (Gedalge témái közt?)]

[„Magyar szellem zenében. Kiegészítés" feliratú, kockás fedelű füzetben.]

Névmutató

I = Kodály Zoltán: Közélet, vallomások, zeneélet
II = Kodály Zoltán: Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers

A
Abert, Hermann II: 390
Abonyi Tivadar II: 309
Abraham, Otto II: 248
Aczél György I: 115, 183, 184
Aczél (Tamás?) I: 44
Adler, Guido I: 390; II: 137
Adler Ilka I: 224
Adler Miln.(?) I: 223
Ady Endre I: 16, 17, 24, 52, 54, 87, 112, 164, 176, 178, 214, 235, 239, 250, 325, 331, 332, 336, 337, 407, 422; II: 22, 27, 37, 45, 89, 98, 104, 106, 108, 109, 117, 322, 334, 339, 344, 345, 347–352, 354, 360, 362, 363, 365, 367–369, 371, 377, 391, 396
d'Agoult, Marie II: 131
Alanen, Viljo I: 353
d'Albert, Eugen II: 205
Albrecht főherceg I: 37, 398
Albrecht (Sándor?) I: 398
Alcan l. Alkan
Alexanian, Diran I: 190, 205
Alexics l. Alexits
Alexits György I: 41; II: 286, 341
Alfieri, Vittorio II: 345
Alkan, George I: 51; II: 60
Allegri, Gregorio I: 178
Almási l. Almásy
Almásy Sámuel II: 199, 273, 294
Altschul Rudolf (Rezső) II: 66
Ambros, August Wilhelm II: 162
Ambrózy Ágoston I: 232, 233
Andor I: 304
Andreae, Volkmar I: 205
Anonymus II: 101, 102, 113, 273
Ansermet, Ernest I: 221; II: 22
Antal Frigyesné Waldbauer Ilona I: 278
Antalffy-Zsiross Dezső I: 126, 211, 224, 225
Apáti Ferenc II: 398
Apor Péter II: 26
Apponyi Albert I: 174, 214, 333; II: 34, 67, 148, 193, 272, 339, 352, 373
Aranka I: 119, 122
Arany János I: 24, 25, 52, 87, 170, 178, 193, 206, 208, 234, 280, 316, 389, 401; II: 14, 21, 26, 35, 37, 39, 41, 67, 89, 99, 105, 108, 109, 112, 117, 142, 145, 146, 166, 199, 202, 203, 210, 212, 230, 240, 253, 268, 273, 294, 311, 315, 317, 329, 332, 335, 336, 340, 341, 344–351, 353, 355, 359, 360, 362, 365–367, 369–371, 375, 385, 388, 389, 391, 392, 398–402, 404, 406
Arany László I: 87; II: 209, 225, 231, 242, 243,246, 337, 349, 350, 352, 356, 370, 373, 386
Arányi Jelly I: 125, 210
Aristoxenos II: 390
Ascher, Leo I: 242
Ascher Oszkár II: 309
Asztalos András I: 48, 299
Asztalos Sándor I: 104, 105, 299
Asztalos Sándor II: 233, 235
Atovich Ferenc II: 186
Attila II. 83, 355
Augustinus I: 290
Augusz Antal II: 130
Axenian l. Alexanian

Á
ifj. Ábrányi Emil I: 122; II: 296
Ábrányi Emil II: 345, 347, 353
Ábrányi Kornél I: 328; II: 80, 110, 111, 112, 163, 213
Ádám Jenő I: 109, 115, 160; II: 70, 88, 114
Ágai Adolf („Porzó") II: 81
Ágai Adolfné II: 154
Ágnes I: 168, 172
Ányos Laci I: 273, 283

B
Babits Mihály I: 183, 320, 398; II: 194, 328, 349, 355, 361, 363, 365, 366, 368–371, 386
Bach, Johann Sebastian I: 94, 133, 143, 202, 203, 208, 210, 221, 230, 231, 247, 267, 289, 293, 298, 300, 301, 316, 338, 362, 366, 378, 395, 405; II: 18, 21, 22, 25–27, 31, 47, 48, 55, 56, 77, 81, 89, 91, 100, 116, 117, 148, 162, 163, 197, 295, 360, 376, 396, 410
Bagosi László II: 234
Bajcsy-Zsilinszky Endre I: 93
Bajor Gizi II: 319
Bajza József II: 334, 345, 351, 352, 364, 366
Bakfark Bálint II: 111, 161

Bakody (Lajos?) II: 87
Baksay Sándor II: 309, 310, 319, 321
Balakirev, Milij Alexejevics I: 127
Balassa (Balassi) Bálint I: 24, 165, 232; II: 41, 122, 183, 249, 292, 351, 352, 360, 370, 382–385, 405
Balassa József II: 311, 319, 322, 327
Balassi l. Balassa
Balázs Árpád I: 267, 270, 273, 284; II: 142, 144
Balázs Béla (Bauer Herbert) I: 119, 126, 129, 210; II: 22, 43, 53, 328
Balduin lord I: 332
Bálint Gábor II: 285
Balla Péter II: 205, 261
Balog Erzsi II: 234
Balog Jánosné II: 234
Balogh I: 220
Balogh Ernő I: 47
Balogh Jenő I: 212; II: 298, 299
Bánffy Miklós I: 79, 80,. 262
Baranyi János I: 111
Barczafalvi Szabó Dávid II: 311
Bárczi Géza II: 311
Bárczy István I: 211; II: 263, 264, 267
Bárdos Lajos: I: 98, 273, 294, 298; II: 265
Barna Andrásné I: 111
Baróti Szabó Dávid II: 141, 356
Bartalis János II: 350
Bartalus István I: 87, 144, 283, 323, 331; II: 24, 61, 62, 66, 110, 138, 143, 145, 163, 167, 184, 199, 202, 210, 213, 218, 222, 224, 244–246, 249, 262–267, 272, 273, 295, 299, 389
Bartay Endre II: 267
Bartha Dénes II: 144, 272, 280, 301
Bartha János II: 331
Bartha Miklós I: 214
Bartók Béla I: 28, 54, 79, 80, 83, 85, 98, 104, 145, 146, 149, 154, 160, 161, 166, 167, 171, 174, 175, 183, 189, 190, 201, 205, 208–214, 225, 226, 240, 246, 254–256, 268, 280, 284, 291, 309, 310, 315, 318, 321, 322, 328, 406–408; II: 15, 17, 21, 23–25, 39, 42–48, (49–50), 51–60, 68, 69, 77, 78, 147–149, 151–153, 168, 195, 199, 209, 211, 213, 234, 249, 255, 256, 265, 266, 269, 281, 288, 289, 291, 294, 296, 298–300, 302, 396
Bartók Béláné l. Ziegler Márta
Bartók Béláné l. Pásztory Ditta
Bartos Ferenc (Bartoš, František) II: 143
Bartucz Lajos II: 198
Basilides Mária I: 269, 329
Báthori, erdélyi fejedelem II: 137
Batizi András II: 401
Bátky Zsigmond I: 213
Bató I: 295
Battke, Max I: 252
Baudelaire, Charles I: 331; II: 369
Baudouin de Courtenay, Jan II: 312
Bauer Herbert l. Balázs Béla
Baum I: 222
Bäumker, Wilhelm I: 302; II: 157, 189, 278
Bedák I: 385
Beethoven, Ludwig van I: 87, 88, 94, 123, 127–130, 132, 139, 167, 172, 211, 212, 214, 219, 230, 242, 244, 247, 263, 264, 267, 279, 280, 287, 289, 293, 328, 331, 339, 351, 354, 364, 388, 407, 424; II: 18, 19, 22, 26, 27, 31, 45–47, 50, 51, 59, 60, 64, 66, 68, 89, 91, 92, 100, 115, 128, 139, 145, 149, 169, 197, 205, 206, 292, 311, 339, 364, 376, 396
Beke Ödön II: 379
III. Béla király I: 48
Béldi Izor I: 256
Bellini, Vincenzo I: 242
Benczúr Gyula II: 99
Bender Auguszta II: 283
Benedictus Pap l. Pap
Bengráf, Josef II: 123, 262
Beniczkyné Gyra Irén I: 172
Benkő Loránd II: 316, 317
Beöthy Zsolt I: 144; II: 209, 243, 317, 388
Beöthy László I: 240
Bèranger, Pierre Jean II: 361, 362
Berecz (Ede?) I: 304
Beregi (Tivadar?) II: 319
Berény Róbert I: 51
Béres Ferenc I: 273
Berger, (Alfred?) II: 248, 252
Bèriot, Charles Auguste de I: 126, 221
Berlioz, Hector I: 251, 337, 342; II: 109, 287, 359
Bernát Gáspár (Gazsi) I: 282; II: 122
Berze Nagy János I: 328; II: 268
Berzsenyi Dániel I: 87, 113; II: 41, 89, 339, 391, 396
Bethlen Gábor I: 187; II: 165
Bethlen Miklós I: 142
Bevilaqua-Borsody Béla I: 350; II: 188
Bezerédj Amália II: 87
Bie, Oscar I: 185
Bihari János II: 122, 123, 136, 139, 217, 272
Bihary l. Bihari
Billroth, Christian Theodor II: 183, 359
Birlea, Ion II: 296
Bismarck, Otto I: 54, 236, 237
Bizet, Georges II: 106
Blaha Lujza I: 169, 186, 197, 383; II: 143, 232
Blanka II: 148
Blom, Eric I: 185; II: 137
Bobál Sámuel II: 237, 279
Bodnár Lajos II: 265
Bodon Pál I: 249; II: 238
Boeckel, Otto II: 252, 283
Boer, Willem de I: 205

Bogáti Fazekas Miklós II: 383
Bogisich Mihály I: 48; II: 158, 163, 276, 277
Bognár Ignác I: 152, 174, 180, 186, 242; II: 66, 266, 280
Bognár József I: 184
Bokányi Goldner I: 176
Bokros Erzsi II: 203
Boldis Dezső I: 20, 393
Boltraffio, Giovanni Antonio II: 42
Bondár György II: 234
Bonfini, Antonio II: 56, 360
Borbát András II: 201
Borinoki II: 348
Bornemisza Péter I: 24, 187
Boross Gyula II: 233
Borsai Ilona II: 304
Borsay l. Borsai
Borsody l. Bevilaqua
Borza II: 389
Botticelli, Sandro II: 42
Boudoin l. Baudouin
Bowring, John II: 308
Bozóky Mihály II: 386
Böckel l. Boeckel?
Böcklin, Franz Friedrich II: 155
Böhme, Franz Magnus II: 212
Bőhm Gusztáv II: 262, 267, 272
Brahms, Johannes I: 111, 126, 127, 143, 202, 203, 210, 218, 219, 224, 230, 249, 344; II: 18, 22, 27, 31, 32, 59, 64, 66, 73–75, 91, 105, 115, 116, 127, 147, 149, 272, 292, 376, 409, 411
Brand, Michael G. l. Mosonyi Mihály
Braun Fritzi II: 154
Brediceanu, Tiberiu II: 288, 289
Brewer, Herbert I: 175, 180, 185
Brieger, Ludwig I: 220
Briener l. Brieger?
Bronsart von Schellendorf, Hans I: 126
Brown l. Bowring
Bruch, Max I: 130
Bruckner, Anton II: 116, 387
Bruimir (l. Brunier?) II: 248
Brunetière, Ferdinand I: 202; II: 252
Brunier (l. Bruimir?) II: 250
Buday György II: 243
Budenz József II: 311, 327
Bugovics Lajos I: 69
Burián Károly I: 213
Busoni, Ferruccio II: 60
Buttykay Ákos I: 304, 408; II: 110
Buxtehude, Diderik I: 405
Bücher, Karl II: 400
Bülow, Hans Guido von II: 311
Byron, George Gordon I: 92; II: 367, 386

C

Calvocoressi, Michel Dimitri I: 190
Cambini, Giuseppe Maria I: 339, 345
Carissimi, Giacomo I: 290
Caruso, Enrico II: 205
Casalis II: 283
Casals, Pablo I: 212
Casella, Alfredo I: 190
Cellini, Benvenuto I: 269; II: 61, 63
Cennini I: 242
Chadov II: 37
Chambray (?) l. Mambriny
Charpenter l. Charpentier
Charpentier, Marc Antoine II: 100
Cherubini, Luigi I: 217, 218; II: 56
Child, Francis James II: 209, 244
Chmyrova S. A. II: 113, 114
Chopin, Fryderyk I: 172, 218, 356; II: 376
Chotzinoff, S. I: 220
Chován Kálmán II: 148
Chrennikov l. Hrennyikov
Christiansen II: 199
Cicero, Marcus Tullius II: 338
Claparède, Edouard II: 378
Clemenceau, Georges II: 88
Cocteau, Jean I: 113
Coeuroy, André I: 343
Colles, (H. Cope?) II: 341
Comenius, Ámos János II: 370
Condorcet, Antoine I: 253
Conrad, Joseph II: 87
Copernikus, Nicolaus II: 364
Corelli, Arcangelo II: 21
Corneke II: 379
Cornelius, Peter II: 115
Couperin, François II: 21, 100, 360
Crisca II: 309
Czégé Lajosné Kenéz Zsuzsánna II: 234
Czettler (Czetter Sámuel?) II: 124
Czuczor Gergely I: 93, 340; II: 174, 210

Cs

Csajkovszkij, Pjotr Iljics I: 132, 419, 422; II: 73, 76, 292, 411
Csányi Mária II: 123
Csapó Vilmos II: 130
Császár György II: 145
Csatáryné II: 234
Csáth Géza I: 380
Csatkai Endre I: 152
Csengey Gusztáv I: 332
Csenkey II: 322
Csenki Imre I: 184
Cserjési (?) II: 236
Csermák Antal II: 262
Cserna Andor I: 75, 188–191
Csernátoni l. Csernátony

Csemátony Lajos II: 175
Csete M. II: 234
Csík Miklós I: 109
Csiky János I: 170
Csillag Miklós I: 106
Csók István I: 206
Csokonai Vitéz Mihály I: 155, 178, 239; II: 89, 133, 183, 212, 263, 334, 364, 365, 388, 396, 404
Csulaki, Mihail Ivanovics I: 310, 320
Csükei István II: 405

D
Dalcroze l. Jaques-Dalcroze
Dankó Pista I: 239, 325, 332; II: 16, 40, 139, 141–143, 182, 202, 212, 229, 232, 354, 396
Dante, Alighieri I: 49, 151, 172, 218, 264; II: 99, 116, 195
Darabos (Zsigmond?) I: 301, 302
Dávid Gyula II: 88, 293
Deák Ferenc I: 115; II: 317
De Boer l. Boer, Willem de
Debrecenyi l. Debreczeni
Debreczeni István II: 234
Debussy, Claude-Achille I: 140, 151, 177, 205, 211, 219, 221, 255, 260, 334, 407, 420, 422; II: 47–49, 51, 57, 58, 68, 73, 109, 149, 195, 364, 409–411
Dechart II: 112
De Fauve l. Defauw
Defauw, Desiré II: 321
Degas, Edgar I: 252
Delibes, Léo II: 76
Delly-Szabó Géza I: 223
Deme Lajos vagy Sándor II: 233
Denstead (?) I: 220
Dent, Edward J. II: 321, 353
Dercoly II: 118
De Sabata, Vittorio I: 205
Desderi, Ettore I: 185
Deshevffy (Desshewffy?) II: 198, 273
Deutsch Miklós I: 222
Devecseri Gábor II: 386
Diabelli, Anton I: 167
Dille, Denijs II: 59
Diósy Béla I: 222
Ditta l. Pásztory
Dobi István I: 42
Dobrowski / Dobrovskij l. Dobrowsky
Dobrowsky, Josef II: 31, 45
Dóci l. Dóczy
Dóczy Jenő l. Dóczy József
Dóczy József II: 26, 202
Dohnányi Ernő I: 18, 59, 60, 67, 71, 73, 76–78, 80, 85, 123, 124, 181, 210, 216, 217, 223, 236, 241, 260, 267, 343; II: 45, 55, 59, 62, 148, 149, 152, 153, 411
Domahidy László I: 288
Domokos I: 48
Domokos János II: 233
Domokos Pál Péter II: 205
Donizetti, Gaetano I: 242
Donner, Georg Rafael I: 26
Doráti Antal II: 21
Dosztojevszkij, Fjodor M. II: 113, 114
Downes, E. Olin II: 297
Dózsa György I: 16, 193
Döhler, Theodor I: 242
Dömötör János II: 209
Dömsödi Mészáros István II: 404
Drescher I: 299
Druschetzky György II: 124
Duclow (?) I: 205
Dugonics András II: 64, 129
Dumas, Alexandre I: 112
Dumont, Henri I: 294
Duparc, Henri I: 205
Durand, Auguste II: 410
Dürer, Albrecht I: 133, 220
Dvořák, Antonín I: 38, 387

E
Eckhardt Sándor II: 330
Ecsedi István II: 265
Edison, Thomas Alva II: 232
Egressy Béni I: 239, 325; II: 40, 129, 140, 141, 166, 252, 280, 366, 394
Egressy Gábor II: 340
Egressy Samu II: 183
Eickhoff, Paul II: 231, 389, 391, 398, 403
Einstein, Alfred II: 137
Eisler I: 222
Eitz, Karl Andreas I: 252
Elekfi László II: 376
Emma l. Kodály Zoltánné Schlesinger Emma
Emőd Tamás II: 390
Enescu, George II: 288, 289
Eötvös József I: 424; II: 334, 337
Eötvös Károly I: 240; II: 117, 122
Eperjessy Árpád I: 105
Erben, Karel II: 262
Erdélyi János I: 32, 331, 382; II: 67, 113, 165, 183, 209, 218, 222, 231, 236, 240, 244, 246, 247, 262–264, 273, 297, 361, 367
Erdélyi József II: 355
Erdélyi Pál I: 102; II: 122, 387
Erk, Ludwig Christian II: 251
Erkel Ferenc I: 47, 158, 165, 260, 309, 402; II: 17, 20, 28, 31, 37, 76, 83, 84, 87, 90–92, 95, 101, 110, 117, 122, 129, 134, 136, 139, 140, 144, 199, 262, 263, 279, 280, 293, 340, 372, 394, 395
Erzsi II: 310
d'Esperay, Franchet II: 88

Eszer (?) II: 332
Eszterházy család II: 137
Expert, Henri I: 303

É
Éva I: 124, 131, 132
Érdy Lajos I: 331

F
Fabó Bertalan I: 325, 328, 340; II: 122, 163, 164, 202, 242, 244, 262, 296, 299
Falla, Manuel de I: 38; II: 27, 28
Fallenbüchl I: 48
Faltin, Friedrich Richard II: 76
Faludi Ferenc II: 41
Falvy Zoltán II: 304
Farkas I: 212
Farkas Ferenc II: 70, 265
Fasang Árpád I: 113, 115, 184; II: 387
Fauré, Gabriel I: 252; II: 32
Fazekas István II: 233
Fazekas Mihály II: 397
Fedák Sári II: 94, 396
Féja Géza I: 26
Fényes László II: 309
Ferdinánd, II. Habsburg II: 157
Ferenc József I: 333
Ferencsik János I: 44
Fettich Nándor II: 104
Feuerbach, Ludwig Andreas II: 59
Fischer Annie I: 115, 247
Fischer, Erich II: 254
Fischer-Dieskau, Dietriech I: 277
Fitzwilliam, Richard II: 157, 276, 287
Flaubert, Gustave I: 219; II: 363, 380
Fleischer, Oskar II: 104, 219, 221, 253, 282, 283
Fleischhacker Margit II: 219
Fleuret, Fernand II: 87
Fludorovits Jolán II: 299
Fodor Ernő II: 84
Fodor Jozafa I: 178
Fogarasi Béla I: 41, 44
Fogarasi János I: 93, 95; II: 69, 214, 262, 263, 351, 389, 391, 404
Fogarasy l. Fogarasi János
Forgó Mátyás II: 40, 63, 199
Földes Andor I: 47, 48
Földessy Gyula I: 178; II: 345, 350
Förster II: 162, 250
Fraenkel l. Fabó
France, Anatole I: 219, 241
Franck, César I: 205
Frank Ignác II: 75, 183
Frankl Péter I: 247
Franz Robert II: 115
Fráter Loránd I: 239, 268; II: 142, 274, 390
Frecskay János II: 375
Frescobaldi, Girolamo I: 293; II: 21
Fresenius II: 250
Frideczky Frigyes I: 115
Frigyes l. Kodály Frigyes
Fröbel, Friedrich II: 222
Frühwirth Mátyás I: 393
Fuchs I: 212
Furtwangler, Wilhelm I: 220
Fux, Johann Joseph I: 289
Fülep Lajos I: 100
Füredi Mihály II: 66, 138, 140, 141, 146, 199, 262

G
Gaal (Jenő?) II: 56
Gábor Andor (?) I: 223
Gábor Ignác II: 212, 384, 391, 398–404
Gábriel Ferenc I: 109
Gabrieli, Giovanni I: 298
Gács (Gách Marianne?) I: 280
Gade, Nils II: 292
Galamb (Sándor?) II: 352
Gáldi László II: 352
Galeotto, Marzio I: 107; II: 324
Galli-Curci, Amelita I: 418
Galsayné Benedikt Klára I: 105
Garai György I: 41
Garay János I: 332; II: 346, 381
Gárdonyi Géza I: 321, 328
Gárdonyi Zoltán II: 132
Garudy (?) I: 343
Gát József I: 110, 165
Gáti István II: 113
Gavrilov, Borisz II: 284
Géczy István (Garamszeghi) I: 165
Gédalge, André II: 118, 411
Geibel, Emmanuel von I: 130
Geleji Katona István I: 236
Gergely Pál I: 325
Gérold, Théodore II: 283
Gertler Endre I: 268
Gesualdo, Don Carlo II: 38, 311
Geyer Stefi I: 209; II: 59, 266, 296
Gevaert, François Auguste I: 134, 321
Gianicelli Károly I: 387
Gide, André II: 28
Gigli, Benjamino II: 205
Gippiusz, Jevgenyij Vlagyimirovics II: 298
Glazunov, Alekszandr Konsztantinovics I: 419; II: 76
Glinka, Mihail Ivanovics I: 204
Gluck, Christopf Willibald II: 55, 100, 210
Glück Frigyes I: 90
Goethe, Johann Wolfgang I: 24, 38, 122, 124, 133, 157, 166, 210, 215, 244, 253, 423, 424; II: 19, 32, 37, 39, 149, 189, 191, 240, 241, 248–251, 253, 276, 349, 354, 356, 361, 396

Goldmark Károly I: 388
Golnhofer l. Szendy
Gombássy Klára I: 210
Gombocz Zoltán II: 288, 311, 312, 327, 347, 372
Gomme II: 220
Goodman, Benny I: 184
Goossens, Eugéne I: 324
Goostens l. Goossens
Gorkij, Makszim I: 185
Gosztonyi Mária (?) I: 44
Goudimel, Claude I: 299, 302
Gounod, Charles François I: 217, 293
Gourmont, de Rémy II: 351
Gow, Niel (?) II: 287
Gőgös Ádám és felesége II: 202
Gömbös Gyula I: 26; II: 56
Gönczi Ferenc II: 218, 224
Görchen II: 140
Göre Gábor I: 20
Görgey Artúr I: 45
Görres, Joseph II: 253
Grabócz Miklós I: 277, 287
Gragger, Robert II: 243, 244
Gräber II: 249
Grätzer II: 252
Gray, Cecil I: 208, 213, 258
Greguss Ágost I: 144; II: 209, 210, 243
Grell, Eduard August I: 130
Grey l. Gray
Grieg, Edvard Hagerup I: 230; II: 292, 296, 339
Grimm-testvérek II: 252, 253
Groh István I: 100, 238, 333; II: 197
Grozescu, Julián I: 82, 83; II: 24, 286
Gruber Henrikné Schlesinger Emma l. Kodály Zoltánné
Gruber, Josef I: 295
Grünvald l. Grünwald
Grünwald Béla I: 54
Gulbransson II: 272
Gulyás György I: 115
Gusztáv II: 312
Gvadányi József II: 137

Gy
Gyalmos János I: 43, 115
Gyarmathi Sámuel II: 310, 325
Gyarmathy Zsigmondné II: 368
Gyomlay Gyula II: 315
Gyöngy Pál II: 144
Gyöngyösi István II: 37, 268, 401–404
Gyöngyössy l. Gyöngyösi
Györffy István I: 30; II: 13, 223, 381
Gyulai Ágost II: 145
Gyulai Pál II: 109, 166, 209, 231, 241–243, 246, 309, 339, 367

H
Habeneck, François Antoine II: 44
Habsburgok I: 193; II: 38
Hacker Mária II: 148
Hadow, William Henry I: 219
Hadrianus mester l. Willaert
Haics Géza I: 105
Hajós Edit I: 210
Halász Gyula II: 311, 326, 327
Halvorsen, Johan I: 126
Hammerschlag János I: 211
Hanslick, Eduard I: 125, 255
Haraszti Emil II: 121
Harmat Artúr I: 298; II: 267
Harsányi Zsolt I: 92
Haslinger, Tobias II: 131
Hassler, Leo II: 140
Hauer II: 128
Hauptmann, Moritz I: 120, 134
Hauszman I: 128
Havas Adolf II: 367
Haydn, Joseph I: 148, 167, 198, 339, 365, 387; II: 27, 50, 51, 66, 68, 76, 77, 92, 100, 147, 149, 184, 252, 272, 376
Haynau, Julius Jakob I: 43
Händel, Georg Friedrich I: 126, 277, 378; II: 55, 116, 162, 163
Hegedűs Loránd I: 90, 258, 259–261, 263, 264; II: 93, 386
Heine, Heinrich I: 219; II: 360–362
Heinrich Gusztáv I: 130
Helga I: 186
Helmeczy Mihály II: 311
Helmholtz, Hermann I: 252
Herbert l. Balázs Béla
Herczeg Ferenc I: 20, 244, 271; II: 330, 366
Herder, Johann Gottfried I: 323, 418; II: 32, 80, 188, 241, 248–251, 253, 382
Herz, Heinrich I: 242
Herzfeld Viktor I: 63, 85, 136, 211, 358; II: 148
Herzog György II: 374
Heseltine, Philip I: 213
Hesse I: 122
Hevesi Sándor I: 424; II: 94, 376
Heyse, Paul II: 240
Hildebrand II: 219, 230, 231
Hindemith, Paul II: 21
Hirth II: 201
Hitler, Adolf I: 37, 220, 310, 311, 321; II: 17, 19, 85, 87, 88, 308
Hodossy Béla I: 299, 301, 302; II: 67, 68
Hódossy l. Hodossy
Hoffmann Frigyes I: 71
Hoffman Leopold I: 126
Hollán II: 322
Homeros I: 125, 202, 203, 207, 316; II: 21, 251, 283, 364, 375, 387

Honegger, Arthur II: 57–59, 311
Hont Ferenc II: 92
Honti János II: 321
Horatius I: 176, 287
Horusitzky Zoltán I: 109
Horvát István I: 81, 301, 340
Horváth Ádám l. Pálóczi H. Á.
Horváth I: 115
Horváth II: 320
Horváth Cyrill I: 48
Horváth István l. Horvát
Horváth János I: 340; II: 104, 309, 339, 342, 348, 352, 360–362, 386, 387, 396
Hrennyikov, Tyihon Nyikolajevics I: 310
Hruscsov, Nyikita Szergejevics I: 114; II: 328
Hrúz Mária I: 195
Hubay Jenő I: 39, 71, 73, 75, 76, 83–85, 100, 163, 172, 211, 213, 214, 221, 238, 304, 313, 398; II: 25, 92, 129, 131, 149, 154, 263, 375
Huber Károly I: 398
Huber Sándor I: 108; II: 21, 137
Huberman, Bronislav I: 223
Hubert Emil I: 339
Hugo, Victor I: 178; II: 365
Hummel, Johann Nepomuk I: 242; II: 128
Hundoegger, Agnes I: 252
Hunyadi János II: 288
Husit Rezső I: 106
Huszka Jenő I: 175, 214, 324; II: 72, 148, 396

I
Ibsen, Henrik I: 125; II: 53
Ida I: 129
Ignotus Hugó I: 407; II: 334
Ignotus Pál I: 211; II: 320
Ilosvai Selymes Péter II: 401
Ilyefalvi István II: 383
Illyés Gyula I: 314
Illyés István II: 254, 277
Imre Sándor I: 393, 394; II: 240, 244, 329, 382
d'Indy, Vincent II: 28, 66, 100
Ingegneri, Marc Antonio II: 409
Irma néni l. Voit Irma
Isaac, Heinrich II: 140
Isoz Kálmán II: 124, 149, 361
I. István, szent, magyar király I: 27, 28, 30–32, 101, 318

J
Jámbor Jenő II: 31
Jámbor Sándor II: 234
Jankovich II: 26
Jankovics II: 359
János király (Földnélküli) I: 335
Jacques-Dalcrose, Emil I: 360
Járdányi Pál I: 115, 184, 247, 248; II: 88
Jary (?) II: 381
Jaspers, Karl II: 378
Jászai Mari II: 309, 317, 319, 340
Jeittelesz Ignác I: 388; II: 154
Jellinek I: 300
Jelly l. Arányi
Jemnitz Sándor I: 34, 35, 167, 222, 223, 412
Jensen, Adolf II: 115
Jeppesen, Knud Christian I: 208, 310; II: 136, 282
Jespersen, Otto II: 315, 328, 390
Joachim József I: 126, 128, 130; II: 21, 105, 409
Jókai Mór I: 44, 87, 89, 178, 208, 233, 240, 259, 261, 286, 304, 313, 341, 348, 363, 366; II: 80, 102, 144, 149, 317, 324, 328, 360, 362, 364, 365, 380
Joncieres, Victorin II: 73
Jones, Daniel II: 309, 315, 321, 379
Jonquiére, Thomas II: 286
Jósika Miklós II: 360
II. József I: 44, 400
József Attila II: 360, 364, 396
Jöde, Fritz I: 252, 364
Juliánus barát II: 192
Julis II: 321
Juon, Paul I: 128
Jurisics Miklós I: 377

K
Kabalevszkij, Dmitrij Boriszovics I: 419
Kacsóh Pongrác I: 159, 239, 240; II: 264
Kádár János I: 247
Kadosa Pál I: 167, 320
Kájoni János II: 278
Kajtor Ferenc II: 234
Káldy Gyula II: 16, 129, 143, 164, 265, 266, 274, 296
Kalkbrenner, Friedrich I: 242
Kállai Gyula I: 43
Kállay Miklós I: 26
Kálmán Imre I: 224, 388; II: 147, 297
Kálmány Lajos II: 158, 240
Kalmár György II: 361, 391
Kalmár Márton I: 115
Kannisto, Artturi II: 245, 246
Kapp, Julius II: 130
Karácsony Sándor II: 22, 27, 101, 105, 108, 316, 324, 328, 365
Kármán Mór II: 67, 115, 134, 360
Károlyi Mihály I: 83
Karpeles, Maud I: 52
Karsa Endre I: 331
Karvaly Viktor II: 267
Katona Lajos II: 230, 244
Kazics II: 394
Kazinczy Ferenc I: 326; II: 22, 163, 212, 309, 315, 324, 327, 329, 345, 353, 354, 360, 369
Kazinczy Gábor II: 353, 354

Kecskeméty (Ármin?) II: 148
Keglevich István I: 239
Kelecsényi József II: 223
Kelen Hugó I: 62, 67
Kéler Béla I: 332; II: 75, 76
Keller, Johann Peter I: 219; II: 21
Kemenes II: 320
Kemény báróné I: 156
Kemény Rezső I: 58, 59, 65, 67, 71, 73, 84, 85
Kempis Tamás I: 173, 242
Kenéz Sára II: 234, 404
Kentner Lajos I: 224
Kenyeres Ágnes I: 109
Kenyeres Lajos II: 233, 235
Kerényi György II: 222, 261, 300, 349
Keresztury Dezső I: 328
Kereszty István I: 167, 169; II: 142, 268
Kern Aurél I: 224, 328, 329; II: 62, 263
Kerner István I: 120, 125, 149
Kerner István ifj. I: 125, 149
Kerpely Jenő I: 205
Kerr, Alfred I: 124
Kessler I: 114, 223
Keszi Imre (Kramer Imre) I: 115; II: 283
Kilián Zoltán I: 91, 92
Kirchner, E. II: 251
Kiriac, Dimitrie Gheorghe II: 288, 289
Kis János II: 145
Kis József l. Kiss
Kisdi Benedek II: 278, 384
Kisfaludy Károly II: 124, 166
Kisfaludy Sándor I: 178, 231; II: 344, 348, 365, 396
Kiss Áron II: 164, 218–222, 224–227, 244, 261
Kiss Dénes II: 199, 273
Kiss Elemér (és apja) II: 316
Kiss Géza II: 218, 265
Kiss János l. Kis
Kiss József II: 350, 360
Kiss Károly (?) I: 275
Kiss L. II: 331
Kiss Lajos II: 277
Kissling II: 334
Klaniczay Tibor I: 115, 174; II: 363, 365
Klebelsberg Kunó I: 100, 238, 337; II: 133
Klima Naca I: 209; II: 59
Kneisel Frank I: 205
Kner Imre I: 49
Kniezsa István I: 31
Kodály Frigyes („Padre") I: 125, 148, 149, 205
Kodály Zoltán I: 51, 141, 142, 149, 161, 173, 182, 205, 211, 214, 223, 243, 268, 275, 308, 385, 412, 417, 422; II: 88, (94, 95), 147, 153, 300, 302, 390
Kodály Zoltánné Schlesinger Emma I: 122, 124, 129, 130, 173, 180, 213; II: 59, 148
Koessler János I: 85, 87, 120, 121, 123, 166, 176, 205, 208, 224, 225, 251, 358; II: 80, 147, 335, 375
Kohányi Sámuel II: 221, 222
Koher (?) I: 360
Kohn I: 249
Kókai Rezső I: 214; II: 65, 72, 148
Kokoschka, Oscar II: 59
Kollar, Jan II: 262
Kollonich Lipót I: 48
Komjáthy Aladár II: 337
Komlós Aladár II: 336, 358
Komzak l. Komzák
Komzák, Karel II: 76
Koncz János I: 59
Kondor Ernő II: 274
Kónya I: 284
Korbay Ferenc II: 265
Korngold, Erich Wolfgang II: 296
Kornya Sándor II: 233
Kósa György I: 392; II: 59
Kossuth Lajos I: 42–44; II: 79
Kosztolányi Dezső II: 333, 334, 339, 348, 355, 363
Koudela Géza II: 158
Koussevitzky, Serge I: 41, 49
Kovács I: 168
Kovács I: 205
Kozma Andor (miniszter) I: 26, 30, 32
Kozma Andor II: 341, 350
Kozma Ferenc I: 313
Kozmogyemjanszkaja, Zója I: 42, 43
Köhler, R. II: 244
Kölcsey Ferenc I: 24, 155, 323; II: 14, 80, 85, 89, 222, 224, 240, 339, 360, 382, 391, 399
Körmendi II: 92
Környei l. Környey
Környey Béla II: 319
Kralovánszky Mór I: 332
Kramer (Krámer) Imre l. Keszi Imre
Krausz I: 173, 186
Krenek, Ernst I: 339; II: 59
Kretschmar, Hermann II: 91
Kretschmer l. Kretschmar
Kreutzer, Rodolphe I: 342
Kriza János I: 83, 323; II: 24, 167, 203, 231, 242–245, 279
Krohn, Ilmari I: 301, 303
Krúdy Gyula I: 92
Kun Imre II: 148
Kún László I: 72, 174, 283, 325, 328; II: 263
Kunst, Jaap I: 52; II: 71
Kunzen Friedrich Ludwig Aemilius II: 76
Kurth, Ernst I: 166, 298
Kürti Éva I: 288
Kürthy l. Kürti
Kyriac l. Kiriac

L
Lach, Robert II: 253, 282
Lachkovich l. Laczkovich
Laczkó Géza I: 24
Laczkovich János II: 189, 195
Laji II: 137
II. Lajos II: 126
XIV. Lajos (Napkirály) I: 19
Lajos Árpád II: 219, 261, 262, 267
Lajtha László I: 213, 276; II: 220, 231, 238, 255, 265
Lakatos (Sándor?) I: 268, 282, 288
Lamprecht, Karl II: 151
Landormy, Paul II: 100
Lang, Andrew II: 220, 244
Láng Pál (Paul Henry Lang) I: 48, 222
Langer Viktor l. Tisza Aladár
Lanner, Josef I: 281; II: 76
Lányi (Langfelder) Ernő II: 140, 141, 212
Lasso (Lassus), Orlando di I: 187, 290, 298, 416; II: 55
Laszgallner I: 108
Lató II: 183
Launis, Armas II: 253
Lavignac, Albert I: 251; II: 359
Lavotta János II: 122, 363
Lazíczius Gyula II: 308, 312, 321, 329, 377, 379
Léderer II: 247
Lehr Albert I: 48; II: 311, 325, 326, 367, 404
Leiningen-Westerburg Károly I: 27
Lendvai Ervin I: 211; II: 148
Lenin, Vlagyimir Iljics I: 62, 69, 105
Leonardo da Vinci I: 35, 224
Lermolieff, Ivan (Morelli, Giovanni) II: 137
Lasage de Richée, Philipp II: 339
Leschetitzky, Theodor II: 105
Leskien, August II: 289
Lessing, Gotthold Ephraim I: 18; II: 354
Lesznai Anna I: 52
Lesznai (Lajos?) I: 115
Leroux, Xavier II: 411
Lévai l. Lévay
Lévay József II: 353
Levy, Paul II: 164, 171, 191, 194, 249–252
Lévy l. Levy
Liese I: 132
Liliencron, Rochus II: 161, 162, 200, 210, 244, 252
Limbay Elemér II: 61, 141, 143, 246, 263, 264, 266, 267
Lind, (Jenny?) II: 265
Lineva (Linyova), Jevgenyija Eduardova II: 298
Lippich Elek I: 174
Liszt Ferenc I. 70, 100, 134, 148, 218, 223, 230, 242, 243, 257, 273, 293, 294, 304, 309, 310, 331, 336, 356, 358, 361, 393, 419, 420; II: 28, 31, 45, 47, 51, 59, 69, 70, 73–75, 77, 78, 87, 101, 110, 111, 122, 129, 130–136, 140, 146, 147, 197, 372, 376, 396
Ljapunov, Szergej Mihajlovics I: 127
Lloyd, George II: 155
Lobacsev, Grigorij Grigorjevics II: 219
Lobkowitz, Franz I: 88
Lobwasser, Ambrus I: 299, 300, 303
Locatelli, Pietro I: 126
Lóci Jancsi II: 123
Lóczy l. Lóci
Loewe, Karl II: 32, 115
Lohre, Heinrich II: 251
Lola l. Rácz Ilona
Loschdorfer Anna I: 115
Lotti, Antonio I: 298; II: 118
Lotz Károly II: 99
Louis, Rudolf II: 130
Lovas György I: 115
Lovas János II: 81
Lovassy Sándor II: 81
Lovász Gyula II: 81
Lowenfeld l. Pető
Lőrincze Lajos II: 301, 309, 319, 329
Löve l. Loewe
Lugossy Jenő I: 104
Lugossy Jenőné I: 242
Lujza I: 154, 168, 172
Lukács György I: 77
Lully, Jean-Baptiste I: 243
Luther Márton I: 143, 150
Lükő Gábor II: 205

M
Macartney II: 215
Mácsai Sándor II: 128
Madách Imre II: 96
Madarász Emil II: 397
Madariaga, Salvador de II: 109, 110
Madzsar Gusztáv II: 130
Magyari Imre I. 53, 235, 271, 326; II: 68, 188, 276
Mahler, Gustav I: 178, 212, 220; II: 56, 57, 60, 116, 387
Mailand Oszkár II: 243
Majakovszkij, Vlagyimir Vlagyimirovics I: 183
Majland l. Mailand
Major Ervin I: 198, 211, 241; II: 76, 144
Major Tamás II: 309
Makai (Emil?) II: 341
Malovetzky János II: 129
Mambriny Gyula (Chambray[?]) I: 85
Manninger Vilmos II: 150
Márai (Sándor?) I: 93
Margalits Ede II: 328
Mari I: 185
Mária Terézia II: 324
Marjay Ödön II: 311

Márkus Emília II: 317, 319
Maros Rudolf I: 275
Marosán György I: 42
Maróthi György I: 155, 263, 299, 300, 302, 303; II: 100, 139
Maróthy l. Maróthi
Maróthy János I: 247, 248, 321; II: 304
Márta l. Ziegler Márta
Martinov, Ivan Ivanovics II: 41
Marton I: 339
Marton Károly I: 176, 248
Márton József II: 212
Mascagni, Pietro I: 173, 341
Massenet, Jules Émile I: 251
Mátrai l. Márton
Mátray Gábor I: 115, 273; II: 140, 199, 213, 217, 262
I. Mátyás, magyar király I: 24, 55, 187; II: 102, 125, 126, 137
McLean (?) I: 212
Mécs László II: 354, 390
Medgyaszay Vilma I: 223; II: 212, 309
Medveczky Frigyes II: 324, 377
Megyaszay l. Medgyaszay
Meier, John I: 340; II: 164, 165, 175, 184, 200, 230, 244, 249, 251, 277, 278, 385
Meisinger II: 270
Melanchton, Philipp I: 220
Melich János I: 28; II: 312
Melis György I: 281, 282
Meltzl Hugó II: 175
Melzl l. Meltzl
Mendelssohn-Bartholdy, Felix I: 114, 260; II: 115
Mengelberg, Willem I: 180, 205, 220
Mersmann, Hans II: 178, 195, 270
Meszlényi Róbert I: 224, 225
Mészöly Gedeon II: 254, 309, 312
Metternich, Klemens Lothar II: 323
Mezőfi Vilmos I: 42
Meyer l. Meier
Meyerbeer, Giacomo I: 294; II: 95
Mezey Károly II: 209, 233–235
Michelangelo, Buonarroti I: 367; II: 39
Michnay Ida I: 128, 182
Michnay Margit I: 182
Micski II: 208
Migot, Georges II: 364
Mihajlics I: 306
Mihalovich Ödön I: 59, 74, 76, 77, 85, 86, 87, 120, 133–136, 145, 148, 172, 174, 211, 213, 214, 246, 260, 304, 333, 408; II: 29, 31, 34, 59, 147, 148, 154, 192
Mihálovics Lukács II: 136
Mihálovits l. Mihálovics
Mihály András I: 41, 320; II: 71
Mikes János I: 15
Mikes Kelemen I: 187, 194; II: 369
Mikszáth Kálmán I: 44, 233, 424; II: 328, 362, 363, 365, 373, 377, 378, 380
Milhaud, Darius II: 87, 88
Mindszenty Dániel II: 199, 273
Misztótfalusi Kis Miklós I: 162; II: 62
Mithridates II: 58
Móczár Gyula I: 105
Mocsáry Lajos I: 54
Molière, Jean-Baptiste I: 220; II: 250
Molinari, Bernardino I: 304, 330
Molnár Antal I: 51; II: 54, 55, 153, 238, 320, 388
Molnár Erik I: 115
Molnár Géza I: 73, 167, 211, 240; II: 58, 90, 111, 122, 162, 163, 242, 401
Molnár Imre I: 283, 328, 340; II: 148, 219, 263–265, 270
Moly Tamás I: 113
Monroe I: 220
Montaigne, Michel Eyquem I: 133, 323; II: 165, 250, 251, 370
Montesquieu, Charles II: 382
Monteverdi, Claudio I: 298, 369; II: 100, 409
Moravcsik Géza I: 59, 67, 72, 75–77, 158; II: 148, 154
Moravcsik Gyula II: 198
Morelli l. Lermolieff
Móricz Zsigmond I: 24, 26, 49, 53, 140, 166, 382; II: 33, 97, 104, 256, 339, 360, 363, 365, 366, 377, 381
Morley, Thomas I: 289
Moser, Hans Joachim I: 38
Mosonyi Mihály I: 267, 332, 402; II: 14, 17, 20, 28, 31, 76, 80, 101, 110, 111, 122, 136, 140, 144, 263
Mozart, Wolfgang Amadeus I: 127, 148, 152, 169, 178, 179, 200, 211, 214, 217–219, 221, 230, 242, 244, 247, 263, 266, 279, 282, 294, 295, 298, 316, 321, 334, 378, 395; II: 16, 18–20, 22, 27, 38, 46, 47, 53, 55, 89, 91, 92, 100, 116, 127, 136, 139, 145, 147, 149, 205, 252, 295, 311, 364, 376
Möller, Heinrich II: 265
Munkácsi Bernát II: 400
Munkácsy Mihály II: 99, 378
Murko II: 21
Mussolini, Benito I: 19
Muszorgszkij, Mogyeszt Petrovics I: 419, 420, 422
Mutschenbacher I: 48; II: 158

N
Naca l. Klima
Nádasdy Kálmán I: 44
Nádor Gyula és József I: 324
Nagy András I: 42, 76
C. Nagy Béla II: 286
Nagy Endre I: 344; II: 309
Nagy G. II: 322
Nagy Géza I: 138
Nagy Giza I: 182
Nagy Izor l. Béldi
Nagy J. Béla II: 329
Nagyatádi Szabó János I: 31; II: 56
Nagyenyedi II: 310, 311
Náray György II: 280
Naught, M. II: 118
Naumann (Emil?) II: 184
Négyesy László II: 333, 347, 389, 398–400
Nemes Katalin II: 376
Német László l. Németh
Németh G. II: 143
Németh Gyula I: 317, 318, 402; II: 35, 312
Németh László I: 48, 275; II: 365
Nerval, Gerard II: 166
Nespor I: 186
Nettl, Bruno II: 286
Nicolai, Nicolai II: 250
Nietzsche, Friedrich I: 122, 182
Nikisch, Artur I: 127, 129, 132
Noseda Károly I: 329
Novák, Vitezslav I: 128
Novikov, Andrej Grigorjevics I: 167, 321

Ny
Nyecsajev II: 200
Nyizsnyai Gusztáv I: 332; II: 143
Nyizsnyay l. Nyizsnyai

O
Obrist, Alois I: 175, 180, 185
Offenbach, Jacques II: 95
Oláh Gábor II: 89
Oltyán Sándor II: 209, 233–235
Opitz, Martin II: 352
Orbán László I: 248
Orlandus l. Lasso
Ormándy Jenő I: 47, 205
Országh Pál (Hviedoszlav, Pavel) I: 27
Ortutay Gyula I: 110; II: 220, 243
Osvát Ernő I: 151
Osváth l. Oswald
Oswald János II: 201
Othmayr, Kaspar I: 397; II: 112
Ott, Hans II: 162

P
Pacius, Fredrik I: 390; II: 76
Padre l. Kodály Frigyes
Pais Dezső II: 303, 325
Paix, Jakob II: 161
Palatics II: 384
Palestrina, Giovanni Pierluigi I: 130, 149, 209, 289, 290, 293–298, 338, 390; II: 37, 55, 76, 89, 116, 117, 295, 360, 399
Pálinkás József I: 43, 44, 115
Pálóczi Horváth Ádám I: 25, 323, 377; II: 129, 136, 163, 199, 226, 267, 272, 273, 277, 303, 352, 366, 382, 389
Palló Imre I: 44
K. Pallos István II: 353
Pap Benedek ? II: 384
N. Pap Gyula II: 267
Papp Viktor I: 163, 313; II: 391
Pápay József II: 400
Pásztory Ditta I: 210, 211
Pater l. Schlick
Pauk György I: 247
Paulini Béla I: 91
Paulovics Géza I: 247
Pázmány Péter I: 30, 48, 188, 291; II: 79, 105, 327, 350, 352, 356, 380
Péczely Attila I: 215, 348; II: 123, 128
Pécsi Mari II. 172
Pedrell, Felipe I: 38; II: 28, 251
Pekár Gyula I: 76, 178
Pelok Mihály II: 233
Péntek Gyugyi György I: 405
Percy, Thomas I: 323; II: 251
Perényi I: 311
Pestalozzi, Heinrich I: 158
Pete Lajos I: 239; II: 142, 144, 212
Péter János I: 20
Péter József I: 115
Péterfi l. Péterfy
Péterfi (Jenő?) II: 21, 309
Péterfy l. Péterfi
Péterfy Sándor II: 222
Péterné I: 105
Petneki Jenő I: 115
Pető (Lowenfeld) Imre II: 148
Petőfi Sándor I: 24, 27, 42–44, 54, 87, 89, 92, 93, 95, 97, 100, 108, 161, 195, 206, 208, 215, 234, 239, 253, 255, 282, 284, 328, 347, 401; II: 14, 16, 32, 37, 39, 64, 69, 94, 108, 109, 117, 129, 149, 165, 166, 170, 191, 194, 225, 253, 311, 334, 339, 344, 345, 348, 349, 355, 360–365, 367, 369, 371
Petranu, Coriolan II: 288
Petrovics Elek II: 99, 100, 115
Petrovics István I: 195
Petrőczy Kata Szidónia II: 382–384
Picchi, Giovani II: 123, 161
Pichl, Wenzeslav II: 129
Piloty, Karl II: 99
Pintér Jenő I: 407; II: 145, 382
Piros Józsi II: 217
Poglietti, Alessandro II: 77, 123, 272
Pohl, Richard II: 130
Pohárnok Jenő II: 337
Poldini Ede II: 94
Polgár Lászlóné I: 105

Poloczek, Frantisek I: 186
Pomer H. I: 85
Pominóczky Fülöp II: 102, 276
Pommer, Joseph II: 252
Ponori Thewrewk Emil I: 170; II: 214, 388, 394
Popper Dávid I: 75, 100, 221, 223, 238, 358; II: 131, 263, 264, 267
Porzó l. Ágai Adolf
Poulenc, Francis II: 87, 88
Prahács Margi II: 73, 76, 106, 124, 128, 136, 272
Práznovszky Géza II: 233
Priessnitz, Vinzenz II: 252
Priscos Rétor II: 283
Proca l. Proch
Proch, Heinrich I: 242; II: 128
Prohászka Ottokár II: 101, 350
Proust, Marcel I: 237
Puccini, Giacomo I: 263; II: 18, 93, 106, 148, 193, 376
Puskin, Alekszandr II: 97, 380
Pusztai I: 103

R
Racesola II: 373
Racine, Jean I: 260; II: 106, 398
Rácz Aladár I: 268, 271
Rácz Ilona I: 180
Rácz Pál I: 332
Rácz Zsiga I: 271
Rademacher II: 322
Radloff, Wilhelm (Radlov, Vaszilij Vasziljevics) II: 283
Radnai Miklós I: 261; II: 153
Radó Antal II: 341
Radvánszky Antal I: 39; II: 102
Rafael l. Raffaello
Raffaello, Santi II: 39
Rahl, Karl II: 99
Raics István I: 280
Raizics (?) I: 295
Rajk László I: 44
II. Rákóczi Ferenc I: 17, 92, 203, 204; II: 79, 92, 104, 121
Rakodcsai l. Rakodczay
Rakodczay Pál II: 309
Rákosi I: 100
Rákosi Jenő I: 42, 54, 224, 235, 331, 332; II: 117
Rákosi Mátyás I: 182; II: 339
Ramann, Lina II: 130
Rameau, Jean Philippe II: 100
Ránki György II: 62
Rapée Ernő I: 47
Ravel, Maurice I: 205, 280; II: 66, 115
Reger, Max II: 47, 48, 56, 57, 60
Regnier (?) I: 242
Reiner Frigyes I: 47; II: 60
Reinitz Béla I: 59, 73, 74, 77–79, 190, 223, 225; II: 297
Reitter bácsi II: 81
Rembrandt, Harmensz van Rijn II: 184, 252, 253
Reményi Ede I: 148, 319
Renan, Joseph Ernest I: 21, 22
Renée, J. II: 73
Respighi, Ottorino II: 224
Reuss, Eduard II: 130, 131
Rév Tiborné I: 418
Révai Miklós I: 145; II: 311, 315, 357
Révai József I: 42, 43, 109, 110, 112, 167, 248; II: 63, 69, 301, 375
Reviczky Gyula II: 136, 341, 345, 352
Rheinberger, Joseph I: 121, 166
Riedl Frigyes I: 389; II: 243
Riegl, Alois II: 184
Riegler (Szakolczay) Ernő I: 186
Riemann, Hugo I: 316; II: 172, 206
Rimszkij-Korszakov, Nyikolaj 204, 309, 419–422; II: 292
Rinck, Christian Heinrich I: 293
Ripka Ferenc I: 90
Rodin, Auguste I: 199
Rogers, F. Clement II: 353
Róheim Géza II: 189
Rolland, Romain I: 217, 218, 387; II: 53
Romanelli, Guido I: 58
Rossa Ernő I: 311
Rossini, Gioacchino I: 242
Roth, Ernst I: 115
Rothkrepf Gábor l. Mátray
Rousseau, Jean Jacques I: 418; II: 165, 251, 378
Rozi I: 140, 154, 168
Rozvány György II: 265
Rozványi Vilmos I: 112; II: 354, 362
Rózsa Kálmán és neje I: 26
Rózsavölgyi Márk I: 240, 249, 256, 281, 284, 388; II: 64, 129
Rozsinszky II: 221
Rozsnyai Károly II: 148
Röhl, Philipp I: 186
Russel (Russell?) ? II: 21
Rusznyák István II: 301
Rutz II: 377
Ruzitska Ignác II: 122

S
Saághy G. I: 329
Sáfrán Györgyi I: 105
Sáfrán István I: 105
Ságody Otmár II: 23, 25, 26
Sahr II: 210, 283
Saint-Foix, Georges II: 127, 136
Saint-Saëns, Camille I: 217, 218
Salisbury II: 25
Sándor Frigyes I: 109, 110

Sándor Pál I: 52, 173
Sandvik, Ole Mörk II: 277
Sárai Tibor I: 111, 320, 321
Saran, Franz I: 303; II: 163, 333, 404, 350, 391, 392, 398–400
Sarasate, Pablo I: 270, 281; II: 73, 75, 135
Sári I: 115
Sárközy István I: 321
Sárközy Kázmér II: 124
Sas Náci I: 324; II: 390
Sauvageot, Aurélien II: 318
Scheffler (?) II: 147
Scherer, Wilhelm II: 253
Scherz II: 319, 320
Schiffer Adolf I: 222
Schiffert l. Szomjas–Schiffert
Schiller, Friedrich I: 38, 210, 351
Schlachta I: 339
Schlick („Pater") I: 48, 177; II: 158
Schlyel II: 252
Schmidt, Erich II: 250
Schneider, Marius II: 105, 224
Schnitzler, Arthur I: 124, 125
Schoen Arnold II: 231, 238, 241
Schopenhauer, Arthur II: 252, 253
Schönberg, Arnold I: 201, 202, 212, 220, 343, 412; II: 28, 56, 57, 60, 152, 153, 311
Schöpflin Aladár I: 92
Schroeder, Leopold von II: 283
Schubert, Franz I: 123, 127–129, 150, 181, 242, 332, 358, 395; II: 32, 47, 115, 128, 149, 342, 370, 388, 409
Schuchardt, Hugo II: 286, 328, 348, 380
Schulhoff, Julius I: 365
Schulz, Johann I: 390; II: 76
Schumann, Georg I: 133; II: 56
Schumann, Robert I: 114, 125, 135, 169, 219, 242, 243, 253, 258, 360, 395; II: 81, 115, 135, 149, 339, 364, 388
Schunda Vencel I: 92
Schuré, Edouard II: 240
Schünemann, Georg I: 299; II: 101
Schütz, Heinrich II: 116
Schweitzer, Albert I: 344
Scriabin l. Szkrjabin
Sebes (l. Sebestyén?)
Sebestyén Gyula I: 169; II: 64, 186, 224, 229, 232, 243, 264, 267, 388
Sechter, Simon II: 409
Seemayer Villibald I: 183, 212, 213
Seiber Mátyás II: 148
Seprődi János I: 303; II: 122, 158, 203, 209, 213, 229, 250, 264, 296
Seres II: 233
Serester és S.-né II: 233, 234
Serly Tibor I: 47
Sértő Kálmán II: 350
Sevčik, Otakar II: 148
Shadbolt I: 48
Shakespeare, William I: 156, 220, 222, 234, 260, 264, 367; II: 93, 129, 345
Shaw, Bernard II: 310
Sidney, Philip Sir II: 250
Sievers, Eduard II: 374, 378, 400
Sík Sándor II: 158, 212, 327, 345, 347, 349, 355
Siklós Albert I: 165, 167, 211, 214; II: 148
Simonffy Kálmán I: 86, 144, 239, 283, 325, 332; II: 24, 40, 73, 81, 129, 140–143, 166, 175, 183, 193, 212, 252, 274, 280, 369, 370, 376
Simonovitsné II: 302
Simonyi Zsigmond II: 327
Smetana, Bedřich I: 38, 259, 387; II: 292
Snow, Charles Percy II: 316
Sokrates II: 312
Solon II: 313
Soltész K. II: 329
Solymossy Sándor II: 228, 229, 232, 244
Sommisich I: 364
Sophokles II: 375
Sosztakovics, Dmitrij Dmitrijevics I: 44, 282, 310
Sőtér István II: 329, 365
Spech János I: 231; II: 122
Spemann I: 344
Spohr, Louis II: 21
Starker János I: 205
Starkie II: 288
Stefániai Imre I: 127
Stefi l. Geyer
Stein Aurél I: 41
Steinitz, Wolfgang II: 216
Steinthal, Heymann II: 184, 253
Stendhal, Henri Beyle II: 380
Stockhausen, Julius II: 97, 320, 393, 395
Stockhausen, Karlheinz I: 113
Stolte II: 336, 354, 389, 396
Stolze l. Stolte
Stolzer Tamás I: 187; II: 125, 126, 140, 162
Stradl Félix II: 262
Strauss, Johann I: 281, 379; II: 376
Strauss, Richard I: 38, 201, 202, 219, 221, 310, 321, 368; II: 28, 47, 49–51, 56, 57, 60, 76, 199, 376
Stravinskij, Igor I: 182, 214, 406, 419; II: 27, 55–57, 60, 292, 311
Strindberg, August I: 122; II: 53
Suba I: 42
Subik Imre I: 115
Suphan, Bernat II: 250
Surányi Miklós I: 192
Südy Ernő I: 410
Sydney l. Sidney
Sylvester János II: 175, 310

Sz
Szabados Béla I: 58, 59, 62, 65, 67, 68, 77, 83, 84; II: 62, 147, 154
Szabó l. Baróti Szabó
Szabó Delly l. Delly
Szabó Dezső I: 30, 45, 140, 176; II: 22, 31, 35, 322, 340
Szabó Dénes II: 301
Szabó Ferenc I: 106, 111, 165, 167, 248; II: 40, 62, 69, 70, 83, 148, 293
Szabó József II: 141
Szabó Lőrinc I: 417
Szabolcsi Bence I: 51, 178, 329, 331; II: 21, 136, 224, 299, 303, 304, 376
Szabolcsi Éva II: 328
Szakolczay l. Riegler
Szalai Zuza II: 40
Szalay László II: 121
Szamuely Tibor I: 44
Szántó Boriska I: 71
Szántó Tivadar I: 205
Szarka I: 42
Szarvas Gábor II: 329
Szász Károly I: 208
Szávai Nándor I: 111, 176
Széchenyi István I: 34, 35, 55, 164; II: 14, 22, 28, 39, 109, 132, 232, 310, 348
Széchenyiné Sallay Stefánia I: 105
Szegedi Ferenc Lénárd II: 278
Szegedi Kis István II: 384
Székács Aladár I: 249, 250, 313, 314
Székely Endre I: 110, 138, 253, 278; II: 62, 69, 71, 88
Székely Endréné I: 110
Székely Imre II: 110
Székelyhidi l. Székelyhidy
Székelyhidy Ferenc II: 172
Szekfű Gyula I: 30, 31, 34, 192; II: 23, 35, 73, 114, 141, 195, 323
Szelényi István I: 51
Széll Jenő I: 321
Szemere Pál II: 311
Szenczi Molnár Albert I: 299–301, 303; II: 158, 278, 338, 352
Szendrei (János?) I: 126
Szendrey Ákos II: 233
Szendrey Zsigmond II: 233–235
Szendy Árpád I: 76, 77, 85, 190, 213, 388; II: 148, 154
Szénfy Gusztáv II: 142, 263, 280, 367
Szentgyörgyi Albert I: 103, 111
Szenthegyi István II: 330
Szentirmay Elemér I: 86, 144, 167, 239, 271, 281, 283, 322, 332, 337; II: 40, 56, 75, 142–143, 166, 177, 179, 212, 232, 249, 252, 280, 376
Szent István l. I. István, szent, magyar király
Szép Ernő II: 216
Szerdahelyi József II: 140, 272
Szerémi Gusztáv I: 72
Szervánszky Endre I: 275, 320; II: 62, 69, 199
Szigeti József I: 48, 181
Szilády Áron II: 400
Szilágyi (Sándor?) I: 169
Szily Kálmán I: 39, 82, 325
Szini Károly I: 107, 170, 192; II: 24, 40, 142, 154, 164, 199, 222, 246, 263, 267, 273, 294, 394
Szinyei Merse Pál II: 99
Szinnyei József I: 115, 169; II: 315, 317, 327, 352
Szirmai Albert I: 51, 225
Szirmai István I: 242, 278
Szkrjabin, Alekszandr Nyikolajevics I: 419; II: 116
Szolár F. II: 143
Szombat Miska és Szombat Ferkó II: 186
Szombaty I: 50
Szomjas–Schiffert György II: 222, 286
Szondi Lipót II: 222
Szotyori Nagy Károly I: 249
Szőnyi Erzsébet I: 110
Sztahanov I: 165
Sztálin, Joszif Visszarionovics I: 111, 320, 324; II: 97, 199
Sztankó Béla I: 158, 159, 323; II: 134, 145, 218, 219, 221, 266–268
Szuhányi M. II: 262
Szulyovszky II: 183
Szunyogh Lorándné II: 139, 141, 143, 263

T
Tacitus I: 220
Taine, Hyppolyte Adolphe II: 87
Takács Lászlóné I: 43, 105, 110
Takács Mihály II: 92, 211, 319, 394, 395
Takáts Sándor II: 73
Talvj II: 249, 283
Tamási Áron II: 366
Tango, Egisto I: 79, 80, 390; II; 42
Tardos Béla I: 281, 311
Tarnay Alajos I: 20, 58–60, 72; II: 394
Tartini, Giuseppe II: 21
Tausig, Karl I: 223
Telegdi Miklós I: 48
Telemann, Georg Philipp I: 338
Temesi Mihály II: 221, 267
Terry, Richard Runcimann I: 302, 303
Tettamanti Béla II: 311
Thalberg, Sigismund I: 242
Thaly Kálmán II: 70, 137, 140, 164, 274, 382, 384, 405
Thern Károly I: 332; II: 76
Thewrewk l. Ponori
Thewrewk Imre II: 311, 315, 324, 329
Thoma, Ludwig II: 279
Thomson, Gorge II: 66
Thoraud II: 398
Thurán l. Turán I: 62
Ticharich Zdenka II: 198
Tichonov N. Szemjonovics II: 69
Tierie I: 180, 184, 186, 205
Tigre l. Clemenceau
Tinódi Lantos Sebestyén II: 111, 163, 240, 273, 280, 401, 402
Tisza Aladár (Langer Viktor) II: 66
Tisza István I: 15, 17, 30, 32, 54, 90, 235, 236, 244, 331–332
Tisza Kálmán I: 239
Tkalcsics I: 177
Toldy Béla I: 173
Toldy Ferenc I: 102
Tolnai Vilmos II: 276, 373
Tolsztoj, Lev Nyikolajevics I: 255, 258; II: 72, 97
Tomori Jenő II: 392
Tompa Mihály II: 339
Tompos II: 209
Torkos László II: 338, 386
Toscanini, Arturo I: 149, 176, 180, 184, 186, 205, 211, 220
Tost, Franz II: 124
Tóth Aladár I: 256, 258, 331
Tóth Árpád I: 396; II: 89
Tóth Béla I: 40; II: 320
Tóth Dezső II: 330, 331
Tóth Dénes II: 280
Tóth István II: 66, 124, 199, 267, 272, 273
Trammer II: 322
Travnyik János II: 262
Trézsi II: 201
Trócsányi Zoltán II: 308
Trubeckoj, Nyikolaj Szergejevics II: 308
Tuna bácsi I: 173, 293
Turán Géza dr. I: 62
Turcsányi Emil I: 115
Turgenyev, Ivan Szergejevics II: 97

U
Udvardy János II: 63, 199, 226
Uher Károly I: 105
Uhland, Johann Ludwig II: 252
Újházi Ede II: 319
Ujvári Béla I: 328
Újváry l. Ujvári
Ulanova, Galina Szergejevna I: 173
Ulibischeff l. Ulibisev
Ulibisev, Alekszandr Dmitrievics II. 47
Usztarek II: 322

V
Váczi Mihály I: 277
Vajda Cecilia I: 184
Vajda János II: 336
Vancsó Lajos I: 186
Vanhal, Johann Baptist I: 345
Vannay János I: 384
Varga Ottó I: 48
Vargyas Lajos I: 174; II: 350, 363, 391
Várkonyi Béla I: 72
Várkonyi István I: 42
Várnai I: 109
Vas Gereben I: 363; II: 186
Vásáry Tamás I: 268
Vastagh Géza II: 307
Vaszy Viktor II: 212
Vaughan Williams, Ralph I: 38, 52; II: 21, 27, 28
Väisänen, Armas Otto II: 245
Vecsey Ferenc I: 100, 174, 336, 368; II: 131
Vég György I: 286
Végh János l. Verebi
V.helyi I: 109
Venczell Béla II: 92
Verdi, Giuseppe I: 224, 230, 263, 341, 395; II: 31, 89, 91, 93, 106
Verebi Végh János I: 239, 358; II: 28, 31, 87, 110, 317
Veres Péter I: 109, 271
Veress Sándor II: 205, 209, 265
Verlaine, Paul II: 369
Verral, John I: 48
Verseghy Ferenc II: 162, 201, 205, 262, 315, 344
Vieuxtemps, Henri II: 21
Vikár Béla I: 108, 167–170, 178, 212; II: 161, 167, 168, 183, 184, 218, 243–245
Villemarqué, H. II: 221
Viora l. Wiora
Viotti, Giovanni Battista II: 21
Virág Benedek II: 41, 337, 350
Virchow II: 37
Vischér II: 252
Viski Károly I: 29, 31; II: 183, 189,197, 220, 270
Vitéz l. Csokonai
Vittoria (Victoria), Tommaso I: 290, 298
Vivaldi, Antonio II: 116, 360
Voinovich Géza II: 298
Voit Irma II: 59
Vojnovich l. Voinovich
Volkmann, Robert I: 134; II: 26, 140
Voltaire, François- Marie I: 178, 253; II: 286, 365, 398
Vörösmarty Mihály I: 24, 87, 239, 363; II: 37, 41, 311, 330, 331, 334, 338, 351, 360, 365, 367, 396, 399
Vuillermoz, Emile I: 190

W
Wackernagel, Philipp II: 162
Wagner, Minna II: 59, 148
Wagner Peregrin II: 123
Wagner, Peter II: 212
Wagner, Richard I: 123, 129, 130, 134, 143, 201, 202, 230, 244, 255, 262, 263, 267, 297, 312, 327, 331, 341, 388, 390, 402; II: 17, 18, 20, 28, 31, 44, 47–49, 51, 56, 59, 68, 76, 80, 84, 91–93, 96, 101, 106, 129, 136, 147–149, 210, 313, 376, 387
Waldbauer Imre I: 59, 75, 77, 178, 205; II: 50, 51
Waldbauer Márta I: 110
Waldberg von II: 251
Walker, Ernest II: 286
Wallace, (Lewis?) II: 163
Wampetics I: 90
Wanhal l. Vanhal
Warlock-Heseltine l. Heseltine
Weber, Carl Maria II: 395
Webern, Anton I: 178
Wehner Tibor I: 184
Weigand, (Gustav?) II: 283
Weiner Leó I: 51, 126, 205, 208, 224, 225, 246, 320, 388, 406, 408; II: 147–149, 153, 199
Weingartner, Felix I: 133, 224
Weis (István?) I: 23
Wells, Herbert George I: 198
Weöres Sándor I: 156, 385; II: 322, 336, 364
Werfel, Franz I: 224; II: 59
Wesendonck, Mathilde II: 59
Weysse, Christopher Ernst Friedrich II: 76
Wichmann, Yrjö II: 284
Widor, Charles-Marie I: 123
Widor, Loeb I: 185
Wilamovitz-Moellendorff, Ulrich II: 244
Willaert, Adrian I: 187; II: 76, 162
Winderstein I: 132
Wiora, Walter II: 62
Wlassics Gyula I: 70, 74–76
Wolf, Hugo II: 115, 149
Wolf, Johannes II: 251
Wolff l. Wolf
Wolfram l. Wolfrum ?
Wolfrum, Philipp I: 302; II: 271
Wundt, Wilhelm II: 377, 399
Wüllner, Franz I: 176
Wyzewa, Théodore II: 127, 136, 252

Y
Yolland, Arthur II: 374
Young, Percy M. I: 205

Z
Zachár II: 322
Zagon (?) I: 177
Zaharov, Vlagyimir Grigorjevics I: 106, 167, 281, 321, 324
Zahn, Johannes II: 212, 278, 294, 355
Zala I: 249
Zala György I: 62
Zalabai II: 279
Zarlino, Gioseffo II: 409
Zathureczky Ede I: 41, 103, 104, 109, 112, 223, 247, 248
Zelk Zoltán I: 282
Zelter, Karl Friedrich II: 149, 361
Zichy Géza I: 304; II: 92
Zichy János I: 138
Ziegler Károly I: 210; II: 59
Ziegler Márta I: 210, 213; II: 59
Zierer l. Ziehrer
Ziehrer, Carl Michael II: 76
Zilahy (Károly?) II: 194
Zimay László II: 140, 141
Zimmer, L. II: 253
Zganec, Vinko II: 276, 290, 291
Zója l. Kozmogyemjanszkaja
Zola, Emile II: 364
Zolnai (Gyula?, Béla?) II: 197, 339
Zolnay l. Zolnai
Zrínyi Miklós I: 158; II: 37, 212, 309, 391, 401–404
Zubriczky (Zubreczky) Aladár I: 149, 295
Zweig, Stefan I: 38

Zs
Zsasskovszky Ferenc és Endre I: 289; II: 157
Zsdanov, Andrej Alekszandrovics I: 164, 167, 247, 309–312, 320; II: 69, 87, 88, 95
Zsigmond király II: 137
Zsilinszky l. Bajcsy-Zsilinszky
Zsilli család I: 168
Zsilli Béla I: 168
Zsizsmann Rezső II: 297

A névmutatót Rudasné Bajcsay Márta és Szalay Olga készítette.

Tartalom

Bevezető és búcsú *(Vargyas Lajos)* 5
Tájékoztató az olvasónak *(Vargyas Lajos)* 9

MAGYAR ZENE

Magyarságból megújulni 13
Zenei anyanyelv 31
Bartókról 42
Népdalfeldolgozás 61
Idegenek magyar(os) zenéje, cigányzene 73
Magyar nóta, dalárda, könnyűzene 79
A magyar zene múltja 83
A magyar zene jövője 84
A magyar opera jövője 90
Magyar énekstílus 96
Mi a magyar a zenében? 98

MAGYAR ZENETÖRTÉNET

Adatok felkutatása 121
Középkori magyar zene 125
Magyar dallamok a nyugati zenében 127
Kéziratos gyűjtemények 128
A 19. század magyar zenéje. Liszt 129
Népies dalirodalom 139
Bartók–Kodály kora 147
Egyházi énekeink magyarsága 155

NÉPZENEKUTATÁS

Előadások a népdalról 161
Hogyan terem, terjed a népdal 181
Középosztály és népkultúra 186
A népdal a zenekultúra alapja 191
A népdal jellemzése, előadóstílus, ritmika 201
Népdalproblémák, ötfokúság. Ősréteg 213
Hangszeres zene 217
Gyermekdal 218

Gyűjtés. Dallamtalan szövegek 228
Szöveg – dallam 239
Elmélet – módszer 248
A népdalföljegyzés hitelessége 257
Dilettantizmus 261
Népdaltörténeti adatok 272
Történeti és egyéb összehasonlítás 276
A népzenekutatás történetéhez 294
A népdal ügye az Akadémián 298

MAGYAR NYELV – MAGYAR VERS

Magyar nyelv 307
Jambus 332
Nyelv – verses nyelv – versmondás 357
Magyar költők és a magyar vers. Magyar költők és a zene .. 360
Babits-vita – vita a népköltészetről 368
Nyelvhelyesség – zenei nyelvhelyesség 372
Népdal – régi irodalom 381
Verstan – verselmélet 386
Magyar énekstílus 393
Gábor Ignác-vita 398
Műdal – népdal 406

ZENÉSZNEVELÉS – ZENEESZTÉTIKA

Népzene, Zeneakadémia 411

Névmutató az I–II. kötethez. 415